

1911. ANUL VI — OCTOMBRIE. No. 10.

Tabla Materii la urmă

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

SUMAR

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Golia 52.

1911

Viaţa Romînească apare lunar cu cel puţin 150 de pagini.—Abonamentul în ţară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei.—Pentru învăţători, preoţi de sat şi studenţi: un an 15 lei, jumătate de an 7.50.—Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h.. Numărul 2 coroane.—Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 1 rublă.—Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate ... Numărul 2 lei 50 b.—Pentru detalii [illegible]

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia d-lor Prof. Univ. C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

Cu colaborarea d-lor : *I. Agîrbiceanu, D. Anghel, prof. univ.*
I. Athanasiu, Jean Bart, N. Bataria, dr. P. Bogdan (docent), C. Bo-
tez, I. Botez, Octavian Botez, I. Al. Brătescu-Voineşti, Vintilă I. Bră-
tianu, T. A. Bădărău, Ilie Bărbulescu, N. N. Beldiceanu, Cara-
giale, M. Carp, dr. P. Cazacu, dr. D. Călugăreanu, Alice Călu-
găru, I. Ciocîrlan, A. Ciura, M. Codreanu, G. Coşbuc, prof. I. cav.
de Caparencu, Ana Conta-Kernbach, Maria Cunţan, Barbu Dela-
vrancea, I. G. Duca, Pompiliu Eliade, Elena Farago, G. Galaction, A.
N. Gane, N. Gane, Octavian Goga, dr. C. Georgescu-Severin, dr. Onisi-
for Ghibu, Artur Gorovei, I. Gramadă, C. Hogaş, C. Hoisescu, G. Ibrăi-
leanu, căpit. N. Ionescu, Gh. C. Ionescu-Şişeşti, Nat. Iosif, St. O. Iosif, dr. S.
Irimescu, M. Jacotă, Francis Lebrun, prof. univ. dr. N. Leon, dr. I.
Lupaş, dr. N. Lupu, prof. univ. dr. M. Manicatide, Constanţa
Marino, I. Minulescu, I. Mironescu, S. Măndrescu, V. E. Moldovan,
St. Morărescu, V. G. Morţun, G. Murnu, D. Nanu, I. Nădejde, Alexis
Nour, dr. Aurel cav. de Onciul, inginer N. P. Panaitescu, G. Pascu, D.
D. Pătrăşcanu, N. Petrescu-Comnen, prof. univ. A. Philippide, Matilda
Poni, Sp. Popescu, prof. univ. dr. G. Proca, (O Carp), Cincinat Pa-
velescu, Gh. Poenaru, dr. N. Quinez, Mircea D. Rădulescu, Radu Ro-
setti, Izabela Sadoveanu, M. Sadoveanu, C. Sandu-Aldea, H. Sanielevici,
prof. univ. dr. V. Sion, dr. Alex. Slătineanu, A. Stavri, maior Alex.
Sturdza, dr. D. Tatuşescu, George Tofan, A. Toma, Iorgu Toma, Emil
Triandafil, Ernest Triandafil, Gh. Topîrceanu, Al. Tzigara-Samurcaş,
Al. Vlahuţă, A. D. Xenopol şi alţii.

Condiţiile de abonare

IN ŢARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	2 „

Abonaţii care nu-şi vor achita abonamentul în mod direct vor trebui să plătească în plus **4 lei pe an şi 2 lei pe ½ an**, ca indemnizare pentru încasatori.

Pentru învăţători, preoţi de sat, primari şi funcţionari săteşti, studenţi şi elevi, pe an 15 lei, pe jumătate de an 7.50.— (Aceştia pot plăti în trei rate a cîte 5 lei trimise cu anticipare).

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h
Un număr	2 coroane

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de cîte cinci coroane, din patru în patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 h.

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

VOLUMUL XXIII

ANUL VI

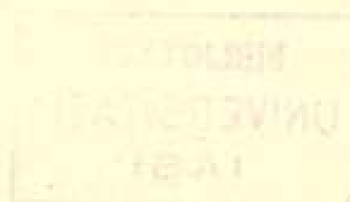
IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Golia No. 52

1911

Pădurarul Ion Bentu

Pe vremea aceia, Ion Bentu era de vreo patruzeci de ani. Era un om roșu, ca griul arnăut, nalt, spătos și purta pălăria pe ochiul drept. Totdeauna avea biciul cu el, semnul slujbei lui de pădurar, un pil cu coderia scurtă și cu ciucuri la coderie, un șarpe care vărsa plesnete și spaimă peste patru comune. Cind ședea în circiumă și bea, ori cind venea la Curte, Bentu încolăcia biciul de trei ori, pe piept și pe spinare, dela umărul sting la subțioara dreaptă. Uitîndu-te la el, la ochii lui verzui și înțepători, ca niște țăndări de oglindă, la mustățile lui groase și întoarse în formă de S, la miinile lui năpraznice, una petrecută în chimir, ceialaltă pe după ocaua cu vin, nu-ți venia alt gînd în minte decit să te ferească Dumnezeu de tovărășia și de vecinătatea lui Ion. Bun-treaz, pădurarul își bătea joc de toată lumea. Vorba lui era o șfichiuială nesfîrșită. Cu chef și cu ocaua în mînă, era mușcător și necuviincios chiar cu fețele bisericești, cind le împingea păcatul să se abată prin circiumă. Călare pe roibul lui sălbatic și minios de vreun furtișag dovedit în pădure, era varga lui Dumnezeu! Ce față avea omul acesta, cind trebuia să se arăte supus, plăcut, știau numai d. Silvicultor și Boerul. Ion Bentu n'avea alți stăpîni decit pe aceștia, fiindcă prefectul, subprefectul, procurorul... nu i se înfățișau decit la mesele boerului, aprinși la chip și sprijiniți între sticlele desfundate. Dincoace de aceste mese — adevărate diguri ocrotitoare — apele stăpînirii nu treceau niciodată în paguba lui Bentu.

Ani de zile, Ion Bentu și-a plimbat roibul prin pădurile bătrine care înnegreu, în partea aceia, malurile Vezii. Toți îi știau de frică, toți îi cumpărau prietenia, ca să poată să strecoare, din pădure, o crosnă de nuele, ori un car de uscături. Cind îl pusese pădurar, avea o căsuță acoperită cu pae. După zece ani, avea cea mai frumoasă casă din sat, iar frații lui și al-de ta-

tă-său se ţineau acum chiaburi, toţi cu casele prefăcute, cu şure, cu hambare, cu pluguri de fier şi cu cite patru boi.

Ion Bentu avea cinci copii şi o nevastă mărunţică şi cam ciupită de vărsat. Ii zicea Safta, şi dacă nu era frumoasă era femee vrednică şi cinstită. Copilul cel mai mare, Ilie, începuse să se prindă în horă şi să se ţină flăcău de aci înainte. La început Safta se trudea greu cu copiii şi cu sărăcia, subt grinzile afumate ale căsuţei lor. Dar pe urmă au venit casa cea mare, carul ferecat, vacile cu lapte, cămăşile şi cirpele de borangic... şi Safta a gonit suspinul dela inimă şi i s'a părut că a crescut în stat cu o palmă. Căsnicia ei cu Ion avea şi vreme bună şi vreme rea. Vreme bună—că Ion era om vrednic şi aducea acasă de toate cîte trebuesc nevestei şi copiilor. Vreme rea—că Ion era om care nu credea femeei, n'avea nici o îndurare, croia pe Safta şi pe copii cu biciul, şi cînd era mai bun apoi o lua în rîs şi o necăjea cu ibovnicele lui de prin pădure.

Safta ştia că are. Dar ce să facă! Era femee înţeleaptă, care privind în juru-i vedea că pretutindeni e tot aşa. Bărbatul, vrednic şi iute şi apoi mereu plecat de acasă ca Ion al ei, nu se mulţumeşte numai cu nevastă-sa, ci trebue să mai aibă şi cîte o ibovnică. Numai proştii şi împrelistiţii se învîrtesc toată viaţa împrejurul fustelor nevestei. Safta număra în gîndu-i pe cei isteţi din sat şi cu ibovnică şi pe cei mură-în-gură, dar credincioşi nevestelor. Atît se ruga Safta lui Dumnezeu: să nu-i rămînă gîndul lui Ion numai la una singură, că atunci ar fi rău. Nici aşa nu e bine, dar apa curge şi pietrele rămîn. Azi o ibovnică, mîne alta....dar Safta rămîne tot Safta, muerea legată cu cununie, stăpîna casei şi mama copiilor. Cu vremea Ion se domoleşte şi necazurile acestea se dau uitării. Şi Safta îşi făcea mereu pace, răbdînd azi batjocora, mîine sfîrcul gîrbaciului, poimîne gura satului, că pe Ion l-a văzut nu ştiu cine, prin Ceret, cu o muere de peste Vede.

Ion făcea tocmai aşa cum istorisia zavistia. In pădurea întinsă, pe care o păzea şi care atingea cu colţurile ei patru sate, el se simţea şi se purta ca un paşă. Femeia sau fata mare, prinsă cu crosna de lemne, plătia furtişagul cu cinstea ei. Erau şi mueri rele, care mergeau în codru fără frică, făceau crosna cît puteau mai mare şi făcînd-o cîntau de răsuna Ceretul. Acestea erau puţine şi Ion, sătul curînd de ele, isprăvea dragostea cu biciul. Asemenea şi alte fără de legi le săvîrşea adesea pădurarul. Plin de putere şi de mîndrie, nebun ca şi roibul de subt

el, pornea uneori călare într'o fugă viforoasă, din inima pădurii până în sat la cîrciumă, ori de aci înnapoi, la umbra cerilor înnalţi şi deşi. Lumea se dădea în lături din drumul lui, copiii se ascundeau ţipînd, cei bătuţi, cei globiţi, cei necinstiţi... suspinau adînc la Dumnezeu.

Bentu descălica la umbra neispitită de ochii soarelui şi priponea pe Roibu. Dacă zorise pe Safta să-i facă de mîncare şi luase merindele în desagi: lucrul avea deosebită tîlcuire. Pădurarul şuera între degete, haiduceşte, şi de departe, din poene ori din întunericul stejarilor, răspundea alt şuer de leliţă haiducească. Şi pe cînd Roibu sufla şi paştea printre ierburile neatinse decît de el, Ion vădea azima, plosca şi mielul fript, leliţa se vădea printre ştejari. Dar acestea erau iubiri trecătoare, care ţineau cîteva zile, cîteva săptămîni, şi nu mai mult. Lui Ion Bentu i se ura curînd. După cum la băute nu-i mai ajungea acum orice fel de vin—mai prefăcut, mai cu apă în el—ci-i trebuia numai vin de cel bun, uitat de vechi şi tare să-ţi ia ochii foc, tot aşa şi în dragoste, Ion poftea acum o ibovnică de alt soi, cu alţi nuri şi cu altă scliviseală.

In deal la Mălineşti, deasupra Vezii şi deasupra faldurilor împietriţi ai codrului, printre cele dintîi case mărginaşe, era şi casa lui Mandache al Popei, care se iscălea Mandache Popescu. Aşa dar Mandache era om cu ceva carte. Cînta la biserică, fusese notar, primar, dar procopsit mare nu era, deşi se da mai mult cu surtucarii decît cu plugarii. Se însurase cu o fată dela tîrg, şezuse pe acolo vreo doi ani şi venise apoi la Mălineşti, în casa lui părintească. Tudora se măritase cu Mandache fără să-l iubească, măritată de nevoe, ca să şteargă un păcat de fată mare. Mandache o luase cu bună ştiinţă, ispitit de zestrea ei, pe care însă tata-socru nu i-o dăduse întreagă. Aveau numai un băiat, acum de şapte ani, care era în tîrg la şcoală, şi trăiau în casa lor curată, orînduită foarte şi plină de glastre cu pelagonie, destul de liniştit, dar fără de iubire.

Mandache ajunsese perceptor şi umbla acum din sat în sat cu geanta cu bani şi cu condicile de bir. Tudora sta acasă, albă şi visătoare, străină şi fără de pereche în sat la Mălineşti, ca şi florile ei de pelagonie. Se ducea adesea pe la tîrg să-şi vadă copilul şi pe părinţi şi atunci mai simţea şi ea că trăeşte. Nu credea că e făcută să stea la ţară, ea care ştia să silabisească *Dorul* şi se purta cu capul gol, ca fetele mari. Tudora îşi iubea copilul, îşi iubea şi casa—pe Mandache nu-l iubea—dar se iu-

bea mai ales pe ea, faţa ei de femee sănătoasă şi frumoasă, gîtul ei plin de mărgele, sinul ei rotund şi tare, scăpînd din ilicel, ca un boboc de trandafir, din caliciu... Nu era păcat de ea, să-şi treacă tinereţea, aici deasupra Vezii şi a pădurii, ascultînd în iarnă urletele fiarelor, iar în nopţile de primăvară huiduelile ciufului?

Văzuse de cîteva ori pe Ion Bentu, dar numai în nouri de praf şi în goana calului. Ştia despre el că e un om crîncen şi primejdios, groaza nevoiaşilor care se furişează iarna în pădure ca să ciupească două-trei uscături. Dar Tudora n'avea nici o teamă, dimpotrivă, ar fi voit să vadă odată în ochi pe acest paraleu de pădurar. Şi într'o zi de Paşte (a treia zi de Paşte) a venit la ei acasă însuşi Ion Bentu, călare pe roibul lui, cu biciul într'o mînă şi în cealaltă cu un răvaş, dela Curte, către Mandache. Perceptorul era acasă. Cu Ion Bentu se avea bine, doar amîndoi erau tari şi mari, pîrghiile stăpînirii şi oamenii de toată încrederea ai boerului. L-a poftit pe Bentu să descalece şi să ciocnească un ou roşu. Tudora le-a adus un clondir cu vin, ouă roşii şi pîne. Pădurarul s'a uitat la femeia perceptorului cu mare mirare: Unde a fost muerea asta, până acum, de n'a văzut-o el, ori unde i-au fost ochii lui, de n'au zărit-o?

De atunci, Ion Bentu n'a mai slăbit drumul Mălineştilor, vadul Vezii şi poalele pădurii care înconjoară satul. Şi-a făcut drum de mai multe ori până acasă la Mandache, pîndind prilejul cînd acesta nu era acolo, i-a trimis Tudorei babe şi iscoade, i-a trimis vînaturi şi daruri cumpărate dela tîrg şi i-a spus mai la urmă el însuşi că îi e grozav de dragă. Apoi a început s'o împresoare cu rugăminţi de întîlnire.

Tudora nu era fire slabă, dar nu ştia de alt stăpîn decît de neastîmpărul trupului ei tînăr şi frumos şi de dorul să rănească pe oricine cu frumuseţea ei. Aproape două luni, nu din teamă ci din isteţime, l-a făcut pe Ion Bentu să se ostenească în zădar şi să scoată sufletul din Roibu. Pe urmă i-a trimis cuvînt că vine în cutare zi, l-a înşelat de două ori, dar a treia oară nu l-a mai înşelat.

Era o seară caldă şi aburoasă, înainte de Sîn-Pietru. În apus, ardeau ca într'un cuptor, sub balauri roşii împletiţi, toate nestimatele poveştilor. Dincolo de Vede, peste codrii revărsaţi, stăpînea un fum uşor, fumegînd din aurul sleit pe creste, din arama scursă şi închegată în părţile umbrite. În poteca Tudorei, printre porumbari şi printre spini, painjini mari legau coarde de foc,

tăind poteca, oprindu-i calea, chemîndu-i parcă gîndurile înnapoi spre casă şi spre cinste. Vedea curgea în revărsare molcomă şi sură, subt sălciile încremenite. Pasările din pădure se căutau şi se chemau la cuiburi. Departe, nişte oi treceau vadul, în farmecul clopotelor mici şi picurate. O răsvrătire rea şi frămîntată de respiraţia aprinsă, o ameţeală ca de vin, un diavol desmierdător şi cîntăreţ împingeau mereu devale pe Tudora, pe coasta singuratică. Frumuseţea serii, sgomotele muzicale, unda caldă şi liliachie a acestui văzduh de Iunie se închideau încet-încet deasupra ei, cu cît se apropia de fundul văii, ca trîmbele unei ape mari, care sorb încet şi sigur puterea, respiraţia şi conştiinţa celui sleit de înnot şi în sfîrşit învins.

În luncă, lîngă Vede, braţe vijelioase o hrăpiră pe Tudora, sărutări fără de număr o şterseră din rîndul femeilor cinstite şi se simţi apoi zburînd în seara din ce în ce mai neagră, subt sărutările reci ale frunzarilor despicaţi de Roibu, subt sărutările de foc ale amantului sălbatic.—A doua zi, a treia zi, o lună, două luni... Ion Bentu şi-a uitat de slujbă, de casă, de copii şi şi-a legat capul de Tudora, pe viaţă şi pe moarte. În vara aceia, Mandache Popescu a dat foarte rar pe acasă, avînd mult de lucru cu poprirea şi vînzarea grîului dela ţăranii datori cu birul. Ion Bentu şi-a lăsat munca de acasă în seama fraţilor şi a nevestei şi s'a făcut că supraveghiază tăerea unui petec de pădure de lîngă Mălineşti.

Deci Ion, departe de nevastă,—Tudora, departe de bărbatsău, au lăsat orice sfială de ceialaltă lume şi au dus-o două luni într'o desfătare şi într'o nebunie. N'au mai ţinut socoteală de nimic şi de nimeni şi s'au întîlnit aproape zilnic în pădure, la Tudora acasă şi de cîteva ori şi la tîrg. Ion a risipit pumni de bani, pe vin, pe gătelile Tudorei şi pe lăutari. Dela o vreme, a început să spună unuia şi altuia, dintre cei mai bătrîni şi mai cutezători care intrau cu el în vorbă, că el are de gînd să se despartă de nevastă-sa, ca s'o ia pe Tudora. Şi foarte degrabă acest gînd i s'a pironit în cap, cu neclintire. Spre sfîrşitul lui August, Mandache s'a înnapoiat acasă, ca să stee mai mult. Bentu n'a mai avut ce face şi s'a dus şi el acasă. Ştia tot satul de nebunia lui. Biată Safta, ca femeia, a început să-i spună că s'a făcut de rîs şi şi-a făcut toată casa de rîs, că ea nu mai poate de ruşine să-şi scoată în lume capul, că au şi ei flăcău şi dela toamnă înnainte fată mare... Dar Ion Bentu nu i-a dat alt răspuns decît o temeinică bătae cu gîrbaciul. Şi pe urmă, zece

zile în șir, a croit în dreapta și în stînga, a bătut și pe Safta și pe copii, până i-a băgat pe toți în sperieți și au fugit de acasă. Copiii cei mari s'au sprijinit prin casele unchilor. Safta cu cei micșori s'a dus în satul de alături, la tată-său.

După această ispravă, Bentu s'a suit la curte, ca să vorbească în taină cu boerul. I-a spus că vrea să se despartă de Safta, să despartă și pe Tudora de Mandache și s'o ia pe Tudora de nevastă. Boerul era un om bătrîn care văzuse multe și pățise multe. S'a uitat la el și a început să rîdă:

— Ce, ai înnebunit, măi Ioane? (Dar Bentu i-a răspuns cu supărare:)

— N'am înnebunit de loc, boerule! Mi s'a urît cu muerea asta și vreau s'o gonesc, să iau alta!... Să-mi dai un răvaș cătră un avocat meșter din București, ca să mă învețe cum să fac și să-mi scrie formele de despărțenie.

Boerul a stat un ceas întreg de capul lui și i-a vorbit în toate felurile, dar văzindu-l nestrămutat, i-a făcut o scrisoare cătră un avocat din București și i-a dat-o.

Bentu a plecat la București. In urma lui, firește, nevasta și copiii s'au strîns iarăși la cuibul lor, ca puii de pitpalacă, noaptea. In București, Bentu a stat până dincolo de Sfîntă-Măria-Mică. Dar se vede că lucrurile n'au eșit tocmai după voia lui, fiindcă a venit acasă mut și întunecos ca pămîntul. In ziua aceia, n'a bătut-o pe Safta, dar de aci încolo în fiecare zi! și i-a făcut viața nenorocitei un blestem și un iad. Bentu pierduse cu totul și fărîma de simțire omenească de mai înainte. Bea în circiumă cu nemiluita și cînd bea parcă turna spirt și gaz peste jarul firii sale rele și bătăioase. Cu pielea crestată de sfîrcul biciului, cu ochii arși de lacrimi, cu gura plină de blesteme, Safta a cules porumbul și a adunat acasă, ca o albină mucenică ce era, și celelalte roade ale toamnei.

Bentu nu vrea să mai știe nimic din toate acestea. Avea spion plătit, știa cînd Mandache pleca de acasă și pornea ca un vifor, prin inima pădurii, spre coasta Mălineștilor. Iarna, în sărbători, Safta a venit de mai multe ori la curte și și-a smuls părul de desnădejde, în fața boerului și a cocoanei, rugîndu-i ca pe Dumnezeu să-l mai cerce pe Ion și cu binele și cu răul, doar s'o mai rușina, doar s'o mai înfricoșa și i-or veni mințile la loc. Primăvara, cînd au eșit plugurile la arat, Ion a pornit iar la București. De acolo a venit, de data aceasta, cu niște hîrtii legate în șervet. In ele, după cum îl învățase avocatul, trebuia

să iscălească Tudora. Și Tudora a iscălit, la locurile însemnate cu cruce, ca într'un caet de caligrafie de clasa a II-a primară. Apoi Bentu s'a dus cu hîrtiile și le-a dat în mîna oamenilor dreptății, din capitala județului.

Acasă Ion Bentu s'a făcut din ce în ce mai groaznic și, ce mai în sus în jos, i-a spus Saftei să se ducă în toată lumea și să n'o mai vază în casa lui că îi tae beregățile. Și tot nu s'ar fi dat dusă femeia, dacă într'o seară n'ar fi văzut moartea de aproape. Au sărit vecinii și au scos-o din mîna lui Ion. Atunci Safta și-a dus copiii la tată-său și cu cel mai mare, cu Ilie, a plecat încotro a văzut cu ochii. Casa lui Bentu a rămas pustie. In aceiași vreme, soarta îl împinge pe Mandache să plece de acasă, cu condicile și cu geanta, după încasările de Aprilie. Bentu a aflat numai decît, a înjugat boii la car, s'a dus la Mălinești și a ridicat-o pe Tudora, din casa lui bărbatu-său, cu toată zestrea ei. Apoi, ușor, nevinovat și fericit, ca un flăcău care-și aduce pe aleasă în casa părintească, a adus-o pe Tudora, în faptul serii, la el acasă.

Tudora, plină de voioșie și de viață, cum s'a văzut în casa protivnicii ei, s'a apucat să deretice și să schimbe. Era vrednică și de casă Safta, dar vrednicia ei era necioplită și nespălată, pe lîngă agerimea și curățiea Tudorei. Foarte degrabă, Tudora a văruit toată casa, a întins prin ea scoarțe și perdele, a dat afară unele lucruri vechi și i-a spus lui Ion ce-ar voi să-i mai cumpere dela tîrg, pentru cuibul lor de fericiți însurăței. Bentu n'a mai așteptat, ci a fost gata să-i îndeplinească vrerea chiar a doua zi. A doua zi, din zori, Tudora a făcut focul în vatră și a pus pe pirostrii căldarea cea mare de spălat rufele. Ion a încălecat pe Roibu și a plecat la tîrg, într'o strălucitoare dimineață dela sfîrșitul lui Aprilie, cînd toți pomii sînt plini de frunză nouă și de păsărele îndrăgostite. Plecînd de acasă, a cuprins-o pe Tudora peste cozile lungi și grele, înfrățite mai jos de șolduri într'o panglică verde, și răsturnînd-o pe brațul stîng a sărutat-o, în pragul casei, cu drag nețărmurit — fără de presimțiri, fără de temeri!... fără să bănuiască nici de cum că ochi de flacără îl spionau și pe el și pe Tudora, din revărsatul zorilor.

Safta și Ilie erau ascunși peste drum, într'un pătul din curtea lui Vasile, unul din frații lui Ion. Ei pribegiseră cîteva zile pe drumuri, se jăluiseră pe la cîți popi întîlniți, și după sfaturile tuturora se înnapoiaseră în ajun pe înnoptate. Cînd Safta a văzut că Ion pleacă și că dușmanca ei a rămas singură în gos-

podăria ei, în casa trudei și a lacrămilor ei de femee cinstită și mucenică, toate suferințile înghițite până aci, toate bătăile și neomeniile îndurate, toată răsvrătirea inimii! au urlat în inimă-i ca un haitic de lupi. Era zi de lucru și bărbații din sat, printre care și cumnatu-său Vasile, erau mai toți plecați de pe acasă, care încotro avusese treabă.

Cînd Ion Bentu a eșit din sat, toate cumetrele și suratele au început să se ivească pe la porți, să iasă în uliță și să se cheme. Era in inimile tuturor o de mai nainte înțelegere, care nu fusese luată prin cuvinte și n'avea nevoe de cuvinte. Era în inimile tuturor acestor neveste aceiași ură sălbatică împotriva ibovnicei frumoase și biruitoare, o ură ucigașă pe care nici o milă, nici o teamă cuminte și nici o răsgîndire nu puteau s'o mai stăvilească. Safta și cu Ilie au intrat la ei în curte. După ei s'au luat cîteva lelițe mai bătrîne și mai întăritate, iar celelalte au împănat gradul, ca niște corbi care așteaptă.

Tudora n'a prins de loc de veste. Un argat era la cîmp, altul fugise să-și ia tutun. Ea spăla în albie, lîngă căldarea cu leșie, și cînta încet, neștiutoare și senină, cu mînecile sumese pe brațele ei albe și frumoase, cu cămașa desfăcută pe pieptu-i de omăt, numai într'o fustă de lînă și cu picioarele goale. In această stare, s'a văzut deodată, față în față, cu Safta. Tudora n'o cunoștea, fiindcă n'o văzuse niciodată. Dar după înfățișarea ei de nebună, după ochii ei dogoritori, a înțeles, cu un fior de moarte între spete, cine e femeia aceasta. Tudora nu și-a pierdut, însă, cumpătul și la urletele Saftei a răspuns cu măreție:

— Mătușo, nu te știu cine ești și nu-mi pasă de d-ta. Ion s'a despărțit de nevastă-sa, cu m'am despărțit de Mandache și zilele astea facem formele de cununie....

Dar n'a apucat să isprăvească bine vorba și Ilie a trăsnit-o în cap, cu ciomagul. Tudora a căzut în brațele călăilor. Cele cinci-șase cumetre care se luaseră după Safta au rupt din Tudora cu turbare. Fiecare vroia să-i dea un ghiont, s'o sgîrîie până la sînge, să smulgă o șuviță din părul acestei pîngăritoare a cinstei căsătorești. Deci au încăerat-o toate și au măturat cu ea de jur împrejurul vetrei, unde fierbea căldarea cu leșie. O ideie groaznică lumină atunci în capul întunecat de furie al protivnicei setoase de chinurile celeilalte:

— Stăi că te învăț eu acum să mai spargi casele cinstite și să mai speli izmenele bărbaților cu muere luată cu cununie!

S'a repezit la oala de pe vatră și a umplut-o cu leșie. Cumetrele urlară într'un glas:

— Așa Safto! Toarnă-i Safto! să se sature de vrednicie în casa altora!...

I-a turnat o oală în ceafă, alta în sîn, dar nu le-a turnat bine, fiindcă Tudora se zbătea, se izbea ca un pește în năvod, și leșia s'a vărsat, jumătate, pe delături. Născocirea Saftei, însă, trebuia desăvîrșită și o desăvîrși cea mai în vîrstă dintre lelițe, una care vorbea pe nas și avea un bărbat frumos, mai tînăr decît ea:

— Apucați-o de picioare, bia!... Acu toarnă-i, Safto, unde i-a fost mai dragă lui bărbatu-tău!

Cumetrele țipară de ciudă și de plăcere, atît erau de albe, atît de boerești, florile pe care Safta turna cu sete leșia clocotită. Cînd o simțiră pe Tudora moale, beția lor ucigașă se risipi într'o clipă. Pieriră toate din casă și din bătătură (Ilie pierise mai de mult) și tot așa și cele care pîndeau la gard. Safta își găsi în cap gîndul tîrziu și acum idiot, să tîrască pe nenorocita de Tudora la curte și la primărie. A rîdicat-o de jos și a scos-o în pumni pe ulița satului. Ulița era pustie, dar, de prin coșeri, de după garduri, se auzia foșnind:

— Bine i-a făcut! Ce-a căutat a găsit.

Nici boerul nu era acasă. Cocoana a eșit o clipă în prag și i-a arătat Saftei drumul la primărie. Lîngă primărie, biata Tudora a căzut sub crucea chinurilor ei sîtșietoare...

Am văzut-o și eu... Durerea din fața ei palidă și frumoasă n'am mai văzut-o de atunci pe nici o altă față. Vaetele ei pare-că le aud și acum. Icoana ei din ora aceia o revăd și azi, deplin de limpede, deși de atunci a trecut un sfert de veac, deși atunci aveam deabia vre-o șapte ani. Dar înțelesul și toată groaza acestei icoane au venit tîrziu, cu vremea... La o așa vedere, azi te-ai răsuci de groază; la vrîsta aceia înregistrezi cu nesimțirea și cu fidelitatea unui aparat fotografic. Pare că o văd! frîntă în două, sprijinindu-se cînd într'un cot, cînd într'altul, de zidul primăriei, fiindcă spinarea îi era friptă. Pe picioare nu putea să-și mai sufere nici cămașa. Dela genunchi în sus, pe carnea opărită, ca sub niște cupe de șampanie, răsturnate și fără piedestal, la fiecare mișcare, apa se clătina în bășici... „Iubirea este tare ca moartea; gelozia e crîncenă ca iadul; jăraticul ei e jar de foc și flacăra ei este năprasnică. Ape multe nu pot stînge iubirea,

nici rîuri mari n'au putere s'o înnece...“ Cînd, după ani de zile, am citit în Sfintele Scripturi aceste cuvinte vecinice, depărtata întîmplare a tresărit, în amintirea mea, tragică și desăvîrșit de tîlcuită.

*

Tudora a murit după cîteva zile, în spital. Pe Safta au osîndit-o jurii la un an ori doi de închisoare, iar pe tovarășile ei de crimă dela un an în jos. Ion Bentu a eșit din această nenorocire frînt, ca dintr'o mașină de treerat. Roibu, biciul și toată trufia lui s'au dus pe apa Vezii... Și cred că astăzi doarme la umbra zidurilor vechei mînăstiri, în cimitirul pe lîngă care trece drumul spre Mălinești, drumul de atîtea ori bătut de copitele Roibului și de nebunia inimii.

G. Galaction

IN NOAPTE

Murmur lung de streșini, risipite șoapte
Cresc de pretutindeni și se pierd în noapte...
Rare ori prin storuri, o lumină scapă
De'mi aprinde 'n cale reci oglinzi de apă
Și 'mi trimite 'n față raza ei răsfrîntă...

Ploaia bate 'n geamuri, streșinile cîntă.

Dar treptat, cu larmă potolită, scade
Cîntecul acestui tremur de cascade,—
Tot mai des, în preajmă umbre vii răsar,
Ploaia peste case pică tot mai rar
Și 'n grămezi de neguri apele se strîng...

Lumea 'ntreagă doarme, streșinile plîng.

Până cînd o rază de argint, în zare,
Lămurind pe boltă straturi de ninsoare,
Lin desface umbra și de crăngi anină
Scînteeri albastre, boabe de lumină,—
Iar acum din taina cerului deschis—
Peste firea mută cad lumini de vis
Și 'n troene albe norii se desfac...

Dar cînd ese luna, streșinile tac.

*

Dormi, iubire dulce !...
Numai eu întîrzii, singur pe cărare,
Farmecul acestei clipe călătoare,—
Gîndurile mele vin să te deștepte,
Din pridvorul tainic să cobori pe trepte,
Să cobori în toamna limpede și rece
Și plîngînd cu mine clipa care trece,
Să-mi sporești durerea ceasului tîrziu
Cînd străin de tine, sufletu-mi pustiu
Va porni zădarnic, rătăcind pe drum,
Să sărute urma pașilor de-acum...

G. Topîrceanu

Caracteristice naționale din limba și literatura poporului englez

Imperiul Britanic are o suprafață de treizeci milioane kilometri pătrați, pe care trăesc și propășesc patru sute treizeci milioane de supuși: e recordul în istoria universală a omenirii.

Civilizația anglo-saxonă, sub toate înfățișările ei originale, normele ei de viață, limba și literatura engleză s'au format încetul cu încetul pe un teritoriu puțin mai întins decît suprafața țării noastre, în cursul mai multor veacuri de lupte interne, de cuceriri și influenți streine, de amestecuri de rase, de umilinți și suferinți sîngeroase.

Romanii cuceresc Britania în veacul întâiu sub Imperiu, dar cele peste trei sute de ani de stăpînire romană n'au izbutit să desnaționalizeze vechea populație celtică, nici să astîmpere avîntul războinic și instinctul de independență națională al Cymrilor și Gaelilor din Țara Albionului.

Violența crudă și brutală a Teutonilor păgîni, a împins aceste populații celtice în părțile de apus și de nord ale insulei, unde, după cincisprezece veacuri de luptă de exterminare războinică și de asimilare pașnică, ele nu și-au părăsit încă cu totul nici limba, nici obiceiurile deosebite, nici aspirațiile naționale.

Năvălitorii Daneji din veacul al nouălea sporesc elementul teutonic de pe insulă și distrug începuturile culturii romano-creștine. Fiind de aceiași origină, vorbind aproape aceiași limbă și reprezentînd cam acelaș grad de civilizație cu Anglo-saxonii, ei dispar încurînd în masa populației teutonice, fără a aduce mari schimbări în caracterul și limba ei.

Cuceritorii Normanzi introduc prin sabie regimul medieval al feodalității în veacul al XI-lea, și răpun deodată trufia anglo-saxonă, aruncînd pe foștii stăpîni nemiloși ai Celților în rîndul robilor pămîntului.

Invinșii Anglo-Saxoni au suferit, veacuri, apăsarea și umilința dar, în cele din urmă, prin masa lor compactă și prin tenacitatea rasei, *ei* au ieșit biruitori formînd poporul englez de azi. E greu de fixat o dată sfîrșitului acestui proces istoric: în orice caz însă ea nu poate cădea înainte de veacul al XIV-lea.

Acest popor ridicat din păturile adînci și vechi, care absoarbe iute pătura stăpînilor normanzi, de îndată ce ea nu mai găsește puterea de rezistență în legăturile politice cu Franța, e un popor de țărani:—Londra abia pe timpul lui Shakespeare ajunge la 150,000 locuitori, cînd populația Angliei întregi nu trecea de 6,000,000 locuitori.

Astfel, dela cucerirea romană până în veacul al XIV-lea, Anglia apare ca un vast alambic în care se frămîntă deosebite elemente etnice, pentru a ieși din acest amestec un nou popor: poporul englez modern.

In această insulă, în timp de aproape cincizeci de generații, Celtul, Romanul, Danezul, Anglo-Saxonul, Normandul s'a luptat, s'a asuprit, s'a răzbunat unul împotriva altuia, au suferit și s'au închinat toți aceluiași Dumnezeu,— singurul fir de unire neîntrerupt din veacul al VI-lea până azi.

Roma a sămănat aici credința în Christos, și nicăiri nu s'a prins mai adînc; Franța și Italia, în epoci deosebite, au introdus sub cerul piclos al acestei insule nordice cultura sudică, și roadele ei n'au fost mai îmbelșugate sub cerul senin al Mediteranei; aici răsună întâiu cuvintele „drepturile omului", și ecoul lor repercutat tîrziu și zgomotos de Revoluția Franceză, schimbă viața politică a Europei.

Din această insulă pleacă în veacul al XVI Raleigh și alți colonizatori îndrăzneți, și azi întreg globul pămîntesc e încins de coloniile lui John Bull.

Din amestecul de rase, de însușiri, de limbi deosebite a ieșit un nou popor, cu o forță de expansiune necunoscută în istoria omenirii, cu o varietate de expresie în toate ramurile culturii omenești neîntrecută, cu o literatură bogată, adîncă, de unde Shakespeare privește peste timpuri și hotare.

Aceste sînt unele din evenimentele mari ale vieții istorice a vechiului și noului popor englez. Ecoul lor sufletesc a rămas înregistrat în limba și literatura lui.

*

Limba engleză—ca oricare alta—a crescut din viața sufletească însăși a poporului care o vorbește de veacuri. Autorii ei sînt masele anonime ale națiunii engleze și acei reprezentanți autorizați,—involuntari dar firești ai geniului național,—care defilează în istoria literaturii engleze.

Limba unui popor e poate cel mai direct exponent al vieții sale complexe; ea oglindește exact mișcările sufletului și împrejurările vieții lui istorice.

Limba nu e un product artificial, creat de știința gramaticilor și filologilor ori de pedantismul școlilor și al academiilor; ea nu recunoaște alt izvor de inspirație decît sufletul poporului care-i dă viață. De multe ori numai ea poate răspunde la întrebările pe care istoria și sociologia le pun asupra organizărilor societăților din trecut. *)

Limba engleză,—cu structura ei gramaticală teutonică, cu vocabularul ei latin mai cu seamă pentru sfera intelectuală, și german cu deosebire pentru cea emoțională,—poartă în ea mărturia atîtor veacuri de viață istorică a popoarelor care au trăit pe pămîntul Insulelor Britanice.

Limba vorbită în Anglia e adusă de Anglo-Saxonii păgîni de pe țărmurile continentale ale Mării Nordului în veacul al V-lea, și, după cinci secole, ajunge să fie consacrată într'o literatură nu lipsită de valoare artistică, pe timpul regelui Alfred. Dar, în veacul al XI-lea Anglia încearcă o mare nenorocire națională: își pierde independența, sub cucerirea normandă. Intreaga populație găsită e despoiată în mod brutal de avutul ei; vechea diferențiare în clase sociale dispare, de oarece toți locuitorii găsiți sînt aruncați în starea robilor pămîntului. **)

Noua societate constituită are clasele de sus streine de limbă și de neam.

Limba engleză urmează soarta celor care o vorbeau: din limbă literară, de Curte, vorbită de o clasă cultă, învățată în școli și mănăstiri, păstrată într'o literatură scrisă, ajunge limba unor ciobani care în ignoranța lor nu aveau alte mijloace de păstrare decît limba, urechea și memoria lor.

Graiul nu-și urmează evoluția independent de soarta poporului care o vorbește, de aceia limba engleză a fost degradată oarecum din rangul ei, ca și poporul cucerit. Unitatea ei ajunge deodată frîntă în nenumărate dialecte rustice, care se întrec unele pe altele în corupția pronunțării cuvintelor și formelor gramaticale, desființînd în scurt timp bogatul sistem al inflexiilor, ajuns prea complex și greu pentru niște crescători de vite.

Această nouă limbă engleză nu apare în literatura scrisă până în veacul al XIII-lea, iar atunci e de nerecunoscut. Deosebirea între ea și limba regelui Alfred e mai mare decît între limba franceză și cea latină.

Limba veche engleză avea declinări și conjugări numeroase, număr dual, unsprezece forme pentru adjectiv, gen gramatical... Nimic din toate aceste în noua limbă: declinările desființate ca și conjugările, genul gramatical și numărul dual suprimate, iar bietul adjectiv rămas cu o singură formă din unsprezece. ***)

*

Dupăcum Englezul de după Cucerire, gonit la turma de vite a stăpînului, fu silit să-și schimbe și să-și simplifice

*) Otto Jespersen: Progress in Languages, Chap. I.

**) Alfred H. Welsh: Development of English Literature and Language, Vol. I, pg. 64 și urm..

***) T. R. Lounsbury: History of the English Language, pg. 241—255.

modul de viață, tot așa, constrins de mărginirea orizontului intelectual, el se văzu nevoit să părăsească și să schimbe mult din aparatul greoiu și încărcat, al limbii lui de mai înainte.

Operația aceasta de simplificare a gramaticii limbii, o face un popor de țărani inculți, dar plini de energia și vigoarea primitivă caracteristică rasei anglo-saxone și vieții aproape de natură a țăranilor.

Această tărie a caracterului poporului englez străbate în limba lui și rămîne până azi una din caracteristicele distinctive ale limbii engleze. După părerea competentă a lui Iacob Grimm: „Dintre toate limbile moderne, niciuna n'a cîștigat atîta vigoare și „n'a ajuns așa de robustă ca limba engleză, prin nerespectarea „și călcarea vechilor legi fonetice și părăsirea aproape complectă „a inflexiunilor. Nu este nici o limbă vie care să se poată compara cu bogăția, vigoarea ei intelectuală și concisiunea ei în „expresie".

Energia deosebită a limbii engleze se simte imediat în structura ei gramaticală, în predominarea caracterului monosilabic al lexicului și în accentul concentrat pe tulpina cuvîntului de mai multe silabe.

Structura gramaticală a limbii engleze moderne e curat teutonică,—e opera *exclusivă* a poporului cucerit de Normanzi: „Nici o picătură de singe strein n'a intrat în sistemul organic „al limbii engleze. Gramatica, sîngele și sufletul limbii, e tot așa „de pură și neamestecată ca și atunci cînd limba era vorbită pe „țărmurile oceanului german", spune Max Müller.

Vocabularul limbii engleze însă suggerează dela început, contopirea a două limbi din două trunchiuri cu totul deosebite: german și latin (francez). Acest aspect împestrițat și unic pune dela sine unele întrebări istorice.

*

Cînd și din ce pricini s'a făcut acest amestec?

Influxul cuvintelor franceze, în limba engleză, apare abia în a doua jumătate a veacului al XIII-lea și e accelerat în prima jumătate a veacului al XIV-lea, cînd acest proces e oprit aproape deodată.*)

Timp de două veacuri după Cucerire, limba supușilor Englejì nu absoarbe deloc cuvinte din limba stăpînilor Normanzi. Începuturile literaturii engleze din prima jumătate a veacului al XIII-lea, scrise într'o limbă cu caracter local, de niște preoți de țară, sînt aproape complect lipsite de cuvinte de origină franceză.**) Limba engleză modernă, cu triumful ei asupra dialecte-

*) T. R. Lounsbury: The History of the English Language, pg. 104.

**) Layamon: „Brut"; Orm sau Ormin: „Ormulum"; Richard Poor: „Ancren Riwle"; Robert of Glouster: „Chronicle of England" (scrisă în a doua jumătate a veacului al XIII—prezintă același purism lexic).

lor locale, cu complectarea lexicului prin elemente franco-normande nu găsește consacrarea literară până la Chaucer.*)

Se poate spune că, în cele două veacuri dela Cucerire, singura literatură națională a Angliei e cea franceză. Limba ce se vorbea la Curte și în societatea cultă, care se întrebuința în școli și în instituțiile statului, era limba franceză. Limba engleză e despreţuită, considerată aproape ca un stigmat social.

Normanzii cuceritori, ca și vechii Romani, introduseră un sistem de administrație și creară o atmosferă specială pentru desnaționalizarea populației găsite. Ei aveau de partea lor puterea dominațiunii politice și superioritatea culturală, adică: cele mai puternice mijloace de a asimila un popor cucerit. Stăpînirea lor a fost mai mult decît energică, a fost absolutistă și impilătoare. Nu se poate spune că erau prea puțini, dimpotrivă: proporția lor era mult mai mare decît a vechilor coloniști din țările cucerite de Romani, care într'un timp mult mai scurt reușeau să asimileze populațiile cucerite și să le impue limba lor. Elementul francez sporește apoi necontenit în Anglia după Cucerire până în veacul al XIII-lea, și se poate spune că Franța întreagă apăsa asupra Angliei,—de oarece, aceste țări, nu erau de fapt deosebite. Mulți dintre marii seniori feodali franceji aveau proprietăți și în Anglia, iar regele Angliei ajunsese să stăpînească trei cincimi din teritorul Franței.

Cu toate aceste, puternica rasă a țăranilor engleji rămîne neatinsă în ființa ei etnică, și timp de două veacuri limba vorbită de ei nu admite nici cea mai mică invazie lexică streină.

Cît timp legăturile feodale cu Franța dădeau putere dominațiunii franceze în Anglia, populația engleză a trebuit să sufere viața umilită și cu orizont mărginit de supuși ai vechilor cuceritori Normanzi. Pentru viața lor simplă, limba redusă ce o vorbeau nu avea nevoe de cuvinte nouă.**) Dar din veacul al XIII-lea puterea dominațiunii franceze în Anglia începe să scadă, prin pierderea provinciilor și domeniilor pe care regele și feodalii franceji din Anglia, le aveau în Franța. Pe de altă parte, odată cu

*) A doua jumătate a veacului al XIV-lea.

**) John Wallis în „Grammatica Linguae Anglicanae" (1653), citată de Jespersen, face cel dintâiu observația,—de atunci de multe ori repetată de alții,—că în timp ce cuvintele pentru animalele vii: vacă, bou, vițel, oae, porc, mistreț, cerb, (*cow, ox, calf, sheep, pig, swine, boar, deer*) sînt teutonice în limba engleză, aceste animale apar cu nume franceze cînd carnea lor e întrebuințată pentru pregătirea bucatelor: *beef, mutton, pork, bacon, brawn, venison*. Wallis conchide de aici că stăpînii normanzi lăsau țăranilor engleji grija de a crește vitele, dar nu le lăsau și carnea lor, pe care preferau să o mănînce ei. Jespersen explică această dublare a cuvintelor—la început identice—prin superioritatea *bucătăriei* stăpînilor franceji, ceia-ce se dovedește prin foarte multe alte cuvinte de origină franceză, pentru sosuri și feluri de bucate. De asemenea cuvîntul *breakfast*, care e masa simplă de dimineață a Englejilor, e de origină teutonică, în timp ce *dinner*, *supper* și *feast*,—mese bogate,—sînt de origină franceză. E de observat apoi că cuvintele referitoare la *plăcere, petrecere, repaus, vînătoare, jocuri de omorît timpul, îmbrăcăminte luxoasă*,—sînt de origină franceză: ceia ce arată, desigur, că Normanzii trăiau mai bine decît Englejii, în timpul Cuceririi.

scăderea apăsării de sus și închegarea unei clase naționale avute,*) începe o mișcare de emancipare a poporului de jos, urmată de o colaborare a claselor sociale pentru obținerea libertăților publice, și de o apropiere etnică între vechii cuceriți și cuceritori, pentru a rezista împotriva Franței. Innainte de începerea războiului de o sută de ani, în Anglia se născuse și sentimentul libertăților publice și sentimentul național, ca popor deosebit de cel francez.

In această epocă turbure, cu perspective de schimbări adînci în istoria Angliei, soarta masei țăranilor engleji**) se schimbă: emanciparea și lărgirea orizontului vieții ei, începe și se desăvîrșește foarte iute. Limba engleză înregistrează această epocă istorică prin absorbirea în organismul ei a unui mare număr de cuvinte franceze, în secolul al XIII-lea și al XIV-lea. ***)

Cu toată confuziunea raporturilor politice dintre Anglia și Franța în epoca medievală, — confuziune care ștergea hotarele naturale dintre aceste două țări,—caracterul țăranului Anglo-Saxon pătrundea din ce în ce mai mult și dădea nota specifică caracterului viitorului popor englez modern.

„Fie în parte din cauza situației insulare a Angliei, fie și din „cauza vieții politice intense care din perioada cea mai veche „a însuflețit pe locuitorii ei, în această țară s'a format de mult „un tip de caracter bizuit pe puterile proprii, care din epoci în„depărtate e în mod esențial deosebit de cel obișnuit pe Conti„nent,— protivnic umilinților impuse de religie și mai puțin su„pus fricilor ei bolnăvicioase. Ca urmare, superstițiile întune„coase care au predominat pe Continent, și care au influențat a„tît de tragic imaginația secolului al XV-lea și al XVI-lea, nu „au încolțit în Anglia“.****)

Cît timp vechii Anglo-Saxoni au fost supuși și reduși la o viață simplă și incultă, ei și-au simplificat gramatica și au lepădat multe din cuvintele ce nu le erau trebuincioase, dar cît au păstrat din limba lor de înnainte de Cucerire, au păstrat curat și cu îndărătnicie. Cînd au ajuns din nou stăpîni în țara lor, pe care încep să o organizeze pentru o nouă viață, ei își complectează vocabularul limbii, treptat-treptat, cu cuvinte din limba foștilor lor stăpîni.

Limba engleză a triumfat în Anglia, nu limba cuceritorilor,

*) Feodalul normand din Anglia prefera să-și arendeze moșia, împărțind-o la mai mulți fermieri, în loc să o exploateze singur. „Acest obiceiu „al cuceritorilor de a-și arenda pămînturile, oferi prilej acelora dintre cu„ceriți care voiau să se îmbogățească, să se ridice la o situație egală cu a „stăpînilor lor de odinioară. Intrebuințarea tot mai des a cuvintelor „fermă“ „și „fermier“, de prin veacul al XII-lea, arată cei dintăi pași ai revoluți„unii țărănești“. (Alfred H. Welsh: Development of English Literature and Language, Vol. I, pg. 64).

**) „Orașul englez era la început o porțiune din țarină, unde lumea se „întîmpla să se adune în număr mai mare decît în alte părți, fie pentru „schimburi de mărfuri ori pentru apărare“. (Op. citat, Vol. I, pg. 65).

***) T. R. Lounsbury: History of the English Language, pg. 51—81.

****) Alfred H. Welsh: Development of English Literature and Language, Vol. I, pg. 73.

pentrucă poporul care a triumfat politicește a fost cel *anglo-saxon*, nu cel franco-normand.*)

Și poporul englez a putut rezista și eși la urmă victorios, mulțumită însușirilor lui etnice.

Dominațiunea politică**) și superioritatea culturală sînt cei mai puternici agenți pentru a asigura triumful unei limbi, dar numai atunci cînd vigoarea poporului care aplică aceste mijloace de desnaționalizare a altuia, e mai mare. Puterea de asimilare a poporului roman e uimitoare pe timpul Republicei, dar ajunge mult mai scăzută pe timpul Imperiului, deși Imperiul roman ajunsese la apogeul culturii și desvoltării sistemului său de dominațiune asupra popoarelor supuse.

*

Poporul englez cucerit de Normanzi nu era un popor barbar: el întemeiase cea dintăiu civilizație printre popoarele creștine. Cele dintăi monumente literare apar în Anglia cu patru sute de ani înnainte de *„La Chanson de Roland“*. Pe timpul lui Carol cel Mare școala din York avea reputație neîntrecută pe Continent: ea îi trimete regelui franc pe marele învățat Alcuin; iar Beda „cel mai învățat om din lume“, pe care papa l-a chemat să-l consulte, era un călugăr englez, într'o umilă mănăstire din Anglia.

Cucerirea normandă intervine ca un accident în desvoltarea istorică a poporului englez, care, dacă îi oprește avîntul timp de trei veacuri, în schimb îi întărește puterea de viață prin acea vigoare pe care omul o adună în organismul lui, cînd trăește în strînsă legătură cu natura.

*) Introducerea lexicului franco-normand în limba engleză e o nouă dovadă a teoriei lui Windish, care în scurt se poate rezuma: Un popor, ca și un individ, nu amestecă limba streină pe care o învață, cu cuvinte din limba maternă, dar își amestecă limba lui maternă cu cuvinte din limba streină, mai cu seamă cînd consideră acea limbă ca superioară în cultură. In Anglia a triumfat poporul și limba engleză: de aceia limba engleză s'a amestecat cu cuvinte din limba franco-normandă. In Franța și Spania, Francii și Goții au fost desnaționalizați. Ei au învățat limba streină a cuceritorilor Romani, și au învățat-o fără să o amestece cu limba lor națională: de aici lipsa cuvintelor france și gotice în limba franceză și spaniolă modernă. Pentru acelaș motiv cuvintele galice n'au străbătut în limbile engleză, franceză și spaniolă, și cuvintele daneze în limba franco-normandă din Normandia, măcar că Normandia a fost cucerită de Daneji. Tot astfel se poate explica și lipsa cuvintelor dacice în limba noastră. Cunoscutul linguist Jespersen dă exemplu pe Frederick cel Mare, care scria cea mai pură limbă franceză, dar amesteca totdeauna limba lui maternă cu cuvinte franceze. Cam acelaș lucru face orice Romîn care știe franțuzește.

**) Faptul că de obiceiu dialectul vorbit în capitală ajunge să se impue ca limbă literară a țării întregi dovedește acelaș lucru. Acest fapt se poate observa și la noi. Dar un lucru care se poate observa numai la noi e, să zicem, *capitalizarea* limbii scriitorilor moldoveni din edițiile nouă ale scriitorilor vechi. Acest fenomen e foarte interesant și caracteristic mai cu seamă din punct de vedere cultural.

Iată de ce poporul englez poate să aibă, îndată după emanciparea lui politică, pe Chaucer, şi după o sută cincizeci de ani să producă cea mai bogată şi mai strălucitoare înflorire literară pe care a avut-o vreodată un popor şi care a lăsat omenirii pe Shakespeare.

Ecoul Renaşterei italiene şi schimbările profunde urmate în viaţa întregului Continent după Revoluţia Franceză au atins şi viaţa poporului englez. Limba engleză resimte aceste schimbări, prin nouă invazii de cuvinte streine de origină romanică în veacul al XVI-lea şi la sfirşitul veacului al XVIII-lea. *)

*

Uşurinţa cu care Englezul împămînteneşte în limba lui cuvintele streine aminteşte puterea caracterului lui de asimilare. De altfel, aceasta nu e singura suggestie de apropiere între limba şi caracterul poporului englez. Otto Jespersen, profesor la Universitatea din Copenhaga, cunoscut ca unul din marii linguişti ai timpului, dovedeşte, cu prudenţă ştiinţifică şi cu argumente scoase din o vastă erudiţie, legăturile fireşti ce există între unele caracteristice ale limbii engleze şi anumite însuşiri sufleteşti ale poporului englez:

„Fără îndoială, e imposibil să caracterizezi o limbă printr'o „formulă; limbile, ca şi oamenii, sînt prea complexe pentru a putea concentra toată esenţa lor într'o expresie scurtă. Cu toate „aceste, este o expresie care îmi vine în minte ori de cîteori mă „gîndesc la limba engleză şi o compar cu alte limbi: îmi pare „în mod pozitiv şi hotărît *bărbătească;* e o limbă a unui băr„bat în putere şi are foarte puţin copilăresc ori femeesc în ea. „Foarte multe lucruri contribuesc împreună să producă şi să con„firme această impresie: fenomene fonetice, gramaticale, lexice, „cuvinte şi construcţii care se găsesc şi care nu se găsesc în „limbă. Cel ce studiază limba engleză adeseori îşi aminteşte de „caracteristica scrisului de mînă la poporul englez: dupăcum fe„meia engleză aproape totdeauna scrie într'un chip care în orice „altă ţară nu poate fi decît scrisul mînei unui bărbat, în acelaşi „chip limba engleză este mai bărbătească decît oricare altă limbă „din cîte cunosc".

„Din punct de vedere fonetic, limba engleză se poate ca„racteriza ca avînd energie bărbătească, nu însă forţă brutală"...

„Limba engleză are sobrietate în expresie... Englezului nu-i „place să se compromită arătîndu-se prea entuziast ori prea des„curajat, şi astfel limba lui ajunge sobră, prea sobră poate, ba „chiar rigidă cînd scopul e de a exprima emoţii. E în această „trăsătură un amestec curios de ceva ce e considerat ca vrednic „de laudă pe de o parte,—dorinţa de a fi strict exact fără a exa„gera ceva ori a promite mai mult decît poţi ţinea,—iar pe de „alta de ceva ce e privit că trebue să fie dezaprobat,—ideia că „e ceva afectat, copilăros şi femeesc de a-ţi da pe faţă sentimen„tele. Intră aici şi frica de a apărea ridicul prin arătarea emoţii„lor puternice"...

„E de observat faptul: cît de puţine diminutive are limba „engleză şi cît de rar le întrebuinţează".

„Ordinea şi consecvenţa, caracterizează stadiul modern al lim„bii engleze... Lăudînd consecvenţa limbii engleze însă, nu tre„bue să perdem din vedere faptul că, în cele mai multe cazuri, „în care logica faptelor ori a lumii exterioare este în dezacord „cu logica gramaticii, limba engleză este liberă de pedantismul „îngust la minte care, în cele mai multe limbi, sacrifică pe cea „dintâiu pentru cea de a doua, ori face pe oameni sfioşi de a vorbi „sau scrie lucruri care nu sînt «strict gramaticale»".

In privinţa jurămintelor, imprecaţiilor, exclamaţiilor injurioase şi injuriilor, acelaşi autor dovedeşte că „Englejii înjură mai „puţin decît celelalte popoare europene şi că expresiile întrebu„inţate în asemenea împrejurări sînt mai inocente în Anglia decît „în oricare altă ţară... Nu poate fi îndoială că limba Englezului „de mijloc e mai puţin pătată de indecenţe, de orice fel, decît cea „a Continentalului din clasa mijlocie". *)

Astfel caracterul bărbătesc şi tenace, stăpînirea de sine până la înăbuşirea emoţiilor,—izvorîtă din acelaşi caracter tare al rasei,—lipsa trăsăturilor femenine, dar şi a brutalităţii crude ori indecente,—însuşiri atît de cunoscute ale caracterului englez,—Jespersen le găseşte reflectate în structura intimă a limbii engleze.

*

Mai departe autorul arată, printr-un studiu foarte amănunţit al fenomenelor fonetice şi lexice, cum limba engleză oglindeşte anumite raporturi din societatea engleză, stabilite prin spiritul democratic şi pasiunea libertăţii individuale, atît de caracteristice poporului englez:

„Tendinţile aristocratice ori democratice ale unui popor a„deseori se arată în limba lui. De multeori se spune, pe Conti„nent cel puţin, că tipica îngîmfare de sine a Englezului se arată „prin faptul că limba lui e singura în care pronumele personal „de persoana întâiu se scrie cu literă mare, în timp ce în alte „limbi a doua persoană e onorată de această dinstincţie. Weise „merge până a spune că «Englezul, care, ca stăpîn al mărilor, se „uită cu dispreţ la restul Europei, nu scrie nici un cuvînt cu li„teră mare afară de scumpul *Eu*». Dar această afirmare are ceva „din calomnie. Dacă îngîmfarea de sine ar fi fost cauza reală, „pentruce acest pronume nu se scrie cu literă mare şi în alte „cazuri decît nominativul? Cauza pentru care se scrie *I* (Eu)

*) T. R. Lounsbury: History of the English Language, pg. 175—180.

*) Otto Jespersen: Growth and Structure of the English Language, pg. 2—16; pg. 242.

„este mult mai nevinovată, adică: obiceiul ortografic din evul
„mediu de a întrebuința un j ori I, ori de cîteori acest sunet era
„izolat sau termina un cuvînt. Așa că, din această particularitate,
„nu se poate trage nici o concluzie sociologică".

„Pe de altă parte, obiceiul de a se adresa unei singure persoane
„prin un pronume plural a fost cu siguranță la început semnul
„unei tendinți spre deosebirea de clasă. Obiceiul a pornit dela
„împărații romani, care obligau lumea să li se adreseze ca la
„unele ființi de o valoare mai mare decît un singur om;
„și curtenia franceză a propagat acest obiceiu, în evul mediu, în
„toată Europa. In Anglia, ca și în alte țări, acest pronume plu-
„ral (*you*, *ye*, voi, dumnevoastră) mult timp a fost semnul unui
„respect deosebit: se întrebuința față de persoane superioare ori
„streine; *thou* (tu) arăta sau inferioritatea persoanei adresate, ori
„familiaritatea sau chiar intimitatea și afecția între cei care vor-
„besc. Limba engleză e singura limbă care a scăpat de această deo-
„sebire nefolositoare; ea a obținut singurul chip de a se
„adresa cuiva în mod demn de un popor care respectă drepturile ele-
„mentare ale fiecărui individ. Acei care regretă că n'au un pro-
„nume pentru raporturile intime și afectoase și care se gîndesc
„cît de drăguț e în alte limbi, cînd, de exemplu, doi amanți trec
„dela *vous* la familiarul *tu*, să nu uite că nici o limbă nu are un
„pronume excluziv pentru relațiunile intime. Acolo unde ambele
„forme ale pronumelui trăesc, *tu* este foarte adeseori, cele mai
„de multeori poate, întrebuințat fără iubire reală, mai mult chiar
„ca semn de dispreț și de francă injurie. Pe lîngă aceasta, e de
„multeori greu de a alege între amîndouă formele: uneori cineva
„se poate simți jignit de tonul prea familiar, alteori de tonul prea
„distanțat".

„Limba franceză e ca o grădină artificială, stil Ludovic al
„XIV-lea, pecînd limba engleză e ca parcul englez, care se în-
„tinde fără a arăta un plan definit, și în care ți se permite să te
„primbli în toate părțile după propriul tău gust, fără să-ți fie frică
„de severul guardian, că te va sili să respecți regulamentele ri-
„guroase. Limba engleză n'ar fi fost ceia ce este dacă Englejii
„n'ar fi deprinși, de veacuri, cu respectul libertăților individuale
„și dacă oricine n'ar fi fost liber să-și deschidă căi nouă".

„Aceasta se vede de asemenea și în vocabular. Cu toate
„sforțările multor scriitori de înnaltă valoare literară, Engle-
„jii niciodată n'au suferit să se institue la ei o Academie ca cea
„franceză ori ca cele italiene, care aveau ca scop principal regu-
„larea vocabularului, așa că orice cuvînt ce nu se găsea în Dic-
„ționarele lor era considerat ca nedemn de a fi întrebuințat în li-
„teratură. In Anglia fiecare scriitor este, și totdeauna a fost, liber
„de a-și lua cuvintele de unde voește, fie din stocul obișnuit al
„cuvintelor întrebuințate în viața de toate zilele, fie din dialecte
„ori autori vechi, sau din alte limbi, moarte ori vii. Urmarea este că
„dicționarele engleze cuprind un număr mai mare de cuvinte de-

„cît ale oricărui alt popor, și că ele prezintă un tablou variat de
„cuvinte, din cele patru părți ale globului pămîntesc". *)

Creșterea lexicului englez nu este numai un semn de putere de viață a limbii engleze în sine**); ea arată puterea de expansiune a poporului englez însuși. Următoarea tabelă comparativă a răspîndirii deosebitelor limbi moderne e foarte suggestivă. (Cifrele din coloana limbilor reprezintă datele statistice în milioane):

Anul	L. engleză	L. germană	L. rusă	L. franceză	L. spaniolă	L. italiană
1500	5	10	3	12	8½	9½
1600	6	10	3	14	8½	9½
1700	8½	10	15	20	8½	11
1800	40	33	31	31	26	15
1900	123	80	85	52	58	54

Urmărind istoria desvoltării limbilor, din punct de vedere *strict filologic*, următoarea constatare apare evidentă: „In general limbile evoluiază dela flexiunea polisintetică, prin aglutinare, „la izolarea fără flexiune". Autorul însuși găsind această propoziție prea tehnică și prea greoae adaogă: „Dar poate e de preferat a formula aceiași idee astfel: *Evoluția limbii arată o tendință progresivă dela conglomerațiile neregulate și nedespărțibile spre elemente scurte ce se pot combina liber și regulat*". ***)

Legea cuprinsă în aceste două formule,—din care e greu de spus care e mai puțin greoae,—pune implicit limba engleză în fruntea tuturor limbilor europene, din punct de vedere al structurii ei filologice: căci caracteristicele ei esențiale și distinctive sînt tocmai monosilabismul și lipsa inflexiunilor.

Privită ca document al psihologiei naționale, limba unui popor e un index al vieții lui, și istoria formării și desvoltării ei

*) Otto Jespersen: Growth and Structure of the English Language, pg. 235—246; pg. 15—16.

**) Ușurința și libertatea cu care limba engleză primește cuvinte din alte limbi pentru a-și îmbogăți vocabularul, amintește curajul rasei de a se avînta în regiuni necunoscute, pentru a-și îmbunătăți viața și a deschide drumuri nouă expanziunii naționale; iar puterea de fertilizare ce capătă cuvîntul strein introdus, amintește puterea de propășire a regiunilor colonizate de Englejî. In adevăr: cuvîntul *mutin* în limba franceză a dat două cuvinte derivate; introdus în limba engleză, a dat zece derivate. Cuvîntul *clique* în limba franceză a rămas sterp; în limba engleză a dat unsprezece alte cuvinte. Din cuvîntul *duc* Francezul n'a derivat nici un cuvînt; Englezul a format opt cuvinte. Dryden, unul din marii scriitori și mai cu seamă unul din marii constructori ai limbii engleze moderne, exprimă foarte plastic capacitatea limbii engleze de a înghiți cuvinte din alte limbi: „Eu negociez și cu cei vii și cu cei morți pentru îmbogățirea limbii noastre materne". Unele cuvinte streine din limba engleză încă nu sînt fixate în vorbire,—trăesc însă sub o formă hotărîtă numai în limba scrisă. Astfel Muray povestește că la o întrunire de savanți a auzit cuvîntul *gaseous* pronunțat în șase chipuri. Cuvintele *hegemony* și *phtisis* se găsesc în dicționare pronunțate în nouă feluri.

***) Otto Jespersen: Progress in Language, pg. 127.

nu e decît un capitol al istoriei. Formele cuvintelor, schimbările fonetice, construcţiile gramaticale nu sînt decît un limbaj special prin care poporul însuşi îşi povesteşte viaţa trăită.

E drept însă că acest limbaj uneori e încurcat ca un oracol şi dă loc la interpretări deosebite, ba chiar contrarii. Vina însă desigur nu e a poporului: el e singurul istoric care nu greşeşte cînd îşi povesteşte istoria.

* * *

Mai complexe încă şi mai cuprinzătoare sînt documentele sufleteşti cuprinse în literatura unei ţări. Nimic mai personal decît opera unui scriitor: cu toate aceste, istoria literaturii unui popor nu e un studiu biografic ori bibliografic, ci e însăşi istoria caracterului lui naţional. Cu cît personalitatea scriitorului e mai puternică, cu atît el pătrunde mai adînc înţelesurile vieţii şi ajunge astfel mai trainic şi mai *reprezentativ*.

Un geniu, fie el cît de personal, spune Renan, întotdeauna aparţine unei epoci şi unui popor, chiar atunci cînd reacţionează împotriva epocii în care trăeşte şi a poporului din care face parte. „Fiecare e cetăţeanul unei epoci tot aşa ca şi al unei ţări", e formula mai concisă a lui Goethe.

Oricît de variate ar fi personalităţile scriitorilor şi oricît de deosebite sau de puternice ar fi influenţile streine şi spiritul trecător al epocilor, filiaţia sufletească a poporului se continuă peste veacuri în tot ce merită numele de literatură,—şi face din toate aceste opere izolate, un singur document omenesc: biografia sufletului naţional al poporului însuşi.

Un scriitor de spirit, englez, a spus că în literatură totul e adevărat afară de nume şi date, iar în istorie nimic nu e adevărat afară de nume şi date. Sfidarea aceasta aruncată istoriei, cu tot sofismul ei (căci cuvîntul „adevărat" e întrebuinţat cu două înţelesuri deosebite), nu e numai un paradox, dar e şi o caracterizare. Istoria urmăreşte adevărul obiectiv, autenticitatea faptelor—fotografiarea lor, dacă cuvîntul se poate primi; pecînd literatura artistică nu cere decît sinceritate în simţire şi putere de suggestie în expresie, din care se naşte misterioasa ei însuşire de evocare a vieţii. Istoricul povesteşte, literatul face o confesiune. Pe istoric îl controlăm cu isvoarele autentice, pe literat cu propria noastră simţire. Dacă scrisul lui ne răscoleşte sufletul şi ne face să trăim cu toată personalitatea noastră, atunci e scriitor adevărat; dacă nu reuşeşte să ne dea *iluzia... unei vieţi reale*, cu toată redarea exactă a *realităţii*, el nu e decît un fotograf,—oricît de *frumos* şi-ar încadra fotografiile. Literatura adevărată e făcută din *viaţă*, şi chiar cînd reprezintă „un colţ de natură", ea trebue să-l treacă „printr'un temperament",—nu printr'un aparat fotografic *realist*. Pe orice operă literară *trebue* să se poată pune ca etichetă cuvintele lui Musset: *C'est moi qui ai vécu...*

Dar legături misterioase prind sufletul scriitorului de sufletul poporului în a cărui limbă el îşi spune *viaţa lui personală* şi legăturile sînt atît de organice, încît el ajunge reprezentantul firesc al acelor milioane de simţiri care vibrează în acelaşi *tempo* cu al lui. Astfel, opera unui scriitor se naşte din viaţa lui personală, dar nota ei fundamentală capătă amploare numai prin acele nenumărate armonice care îi măresc ecoul în încăperile infinite ale timpului.

Istoria şi ştiinţa ne dau comunicări de fapte şi explicaţii de raporturi—adică cunoştinţi unilaterale. Dincolo de domeniul lor se întinde domeniul tainic al literaturii, unde ochiul nu vede decît iluzii, dar iluzii curioase care ne fac să simţim natura intimă a lucrurilor şi înţelesul real al vieţii mai mult decît toate povestirile istoriei şi explicările ştiinţii.

In adevăr: ce ne va face să simţim mai adînc şi mai complex impresia unei zile frumoase de vară?

Datele termometrice şi barometrice ale unui observator meteorologic ori frumoasele versuri din „Vara" lui Coşbuc?

Priviam fără de ţintă'n sus—
Intr'o sălbatică splendoare
Vedeam Ceahlăul la Apus,
Departe'n zări albastre dus.
. . . .
Şi ca o taină călătoare
Un nor cu muntele vecin
Plutea 'ntr'acest imens senin.

Şi n'avea aripi să mai sboare!
Şi tot văzduhul era plin
De cîntece ciripitoare.
Privirile de farmec bete
Mi le-am întors către pămînt—
Iar spicele jucau în vînt.
. . . .

In lan erau feciori şi fete,
Şi ei cîntau o doină 'n cor.
Juca viaţa'n ochii lor
Şi vîntul le juca prin plete.
Miei albi fugiau către isvor
Şi grauri suri sburau în cete.

De unde cetitorul generaţiilor viitoare va înţelege mai bine şi mai în întregime viaţa societăţii descrise de Caragiale? Din paginile numeroşilor noştri istorici ori din operele marelui nostru scriitor?

Şi oare descrierile stepelor ruseşti de Turgheniev ori de Gogol, nu sînt mai suggestive decît datele precise ale tuturor geografilor şi botaniştilor care le-au studiat?

Istoria şi ştiinţa se adresează la o facultate a noastră; literatura adevărată pune în mişcare *omul* întreg, pentrucă în ea e închisă o viaţă *trăită*, cu puterea misterioasă de a vibra din nou ori de cîteori un suflet în stare să o înţeleagă, se apropie de dînsa.

Istoria relatează faptele unui popor; literatura,—marea literatură,—te introduce în viaţa lui intimă. Aici simţi cu fiorul *realităţii* bucuriile şi durerile, aspiraţiile şi idealurile generaţiilor care au trăit odată.

*

Trecînd oricît de nesistematic şi de grăbit prin literaturile popoarelor, impresii şi caracterizări deosebite se lămuresc şi se clasifică dela sine ca şi acele ce se capătă din călătorii prin ţări streine. Deosebirile între popoare le poţi vedea trecînd peste hotarele ţărilor, deosebirea între epoci n'o poţi simţi decît păşind peste graniţile vremurilor.

Pentru întâia călătorie ai nevoe de... multe, pentru a doua numai de un bun volum de literatură. Dupăcum prin mijlocirea muncii cîtorva generaţii, călătoriile prin ţări streine se pot face azi uşor şi sistematic, tot aşa mulţumită hărniciei şi priceperii studioşilor, literaturile streine sînt sistematizate şi *selectate* în colecţii *reprezentative* care-ţi arată direcţiile căilor *) pe care vrai să le străbaţi.

Nu trebue să fii adînc cunoscător al literaturii franceze şi e destul să fii familiarizat cu literatura engleză, ca să simţi deosebirea caracteristică ce există chiar şi în stilul celor două literaturi,—căci stilul se deosebeşte nu numai dela om la om şi dela epocă la epocă, dar şi dela popor la popor.

Stilul nu e decît *un aspect* al *fondului* în literatură; aderenţa între *formă* şi *fond* e atît de organică încît orice încercare de separaţie ucide *viaţa* operei literare însăşi. Definiţia lui Buffon dată stilului, va rămînea veşnic adevărată. Carlyle, într'o limbă mai vulgară dar mai plastică şi mai suggestivă, exprimă aceiaşi idee cînd spune că stilul nu e surtucul scriitorului ci pielea lui.

Există desigur o ştiinţă şi o tehnică a scrisului, şi un studiu al acestei tehnici, cu care literatura nu trebue însă să se confunde. Sînt cunoscători abili şi savanţi ai acestei tehnici, care însă nu pot izbuti decît să contrafacă opere literare; iar pe de altă parte sînt literaţi adevăraţi care nu posedă această dexteritate: numele lui Balzac şi Tolstoi vin desigur pe buzele cetitorilor,—lîngă ei s'ar putea pune chiar şi numele lui Shakespeare şi al lui Carlyle,—dacă luăm în seamă stilul „babilonic", din opera lui principală „Sartor Resartus", care totodată e şi una din cărţile mari ale literaturii universale.

Fără îndoială că nici o literatură nu dovedeşte o atît de perfectă ştiinţă a scrisului ca literatura franceză: stilul, în acest înţeles, pare un dar natural al poporului francez. El nu numai dă strălucire şi un farmec deosebit operelor de adevărată valoare literară, dar reuşeşte să insufle o viaţă trecătoare şi scrierilor care n'au ce căuta în literatură—şi care trec ca atare mai cu seamă în *ţările tinere*...

Tehnica a progresat în toate industriile şi'n toate artele, dar

*) Pentru literatura engleză, între altele, sînt bunele colecţii ale prof. Henry Morley: Library of English Literature, 5 vol. in-folio. Multe lămuriri se pot căpăta din cele 11 vol. in-octavo ale aceluiaşi autor: English Writers.

desigur tehnica în arta scrisului, n'a ajuns nicăiri la acel grad de perfecţie la care a ajuns în Franţa. Însă, dupăcum perfecţionarea tehnicii în industrie a contribuit nu numai la îmbunătăţirea ei, ci a dat şi posibilitatea falşificării şi imitaţiilor produselor naturale, tot aşa în artă, perfecţionarea tehnicii poate îngădui şi celor nechemaţi... să *pastişeze*. Astfel s'a creat industria artelor. Ca să fii artist, trebue în primul loc să ai talent,—să pui viaţă în opera ta; ca să fii fabricant de artă trebue să cunoşti tehnica. Care elev din şcolile de Arte-Frumoase de azi nu ştie mai multă tehnică a picturii decît maeştrii Renaşterei? Şi, desigur desemnează mai bine decît ei.

Tehnica scrisului poate ajuta în *a da o formă fondului*, dar poate servi şi pentru a ascunde lipsa acestui fond. Dela *distanţă* o statue bine poleită se poate confunda cu una turnată în aur masiv... şi cît de neegală e valoarea lor! Timpul însă roade poleiala şi gipsul fără valoare iesă la suprafaţă.

*

Stilul în literatura franceză, excelează mai cu seamă prin însuşirile lui intelectuale şi estetice.

Poţi lua la întîmplare o carte franceză pentru a găsi în ea exemple de claritate şi preciziune, muzică în cuvinte, graţie, armonie şi fluenţă în fraze, farmec în spirit. De multeori îţi atrage atenţia şi puterea de suggestie, dar nu tot atît de adeseori te impresionează puterea, energia şi acea căldură care se ridică din credinţa adîncă a sufletului şi dă tonalitatea emoţională stilului.

În toate manifestările vieţii lui, poporul francez se deosebeşte prin superioritatea gustului său estetic. Simţul proporţiei, al armoniei, al perspectivii, al combinării culorilor... apare încă mai evident la poporul francez cînd îl compari cu poporul englez. Cine a fost în Londra anul acesta, înnainte de serbările încoronării, a avut prilejul să rămîe uimit de atîta lipsă de gust în arta decorativă şi în combinaţia culorilor.

În „Notes sur l'Angleterre", Taine vorbeşte de lipsa de estetică a statuelor din Londra şi compară statuia lui Nelson din Trafalgare Square cu un guzgan într'o prăjină. Dacă Taine ar putea vedea piaţa numită *George Square* din Glascow, desigur că s'ar declara încîntat de statuia lui Nelson din Londra. Pe o suprafaţă de cîţiva metri pătraţi, închisă priveliştii în trei părţi de zidurile clădirilor înnalte, sînt ridicate treisprezece statui. În mijlocul tuturor se ridică o înnaltă columnă dorică, care prin asămănarea ei cu un obişnuit furnal de fabrică pare a simboliza caracterul industrialului oraş al Angliei. Pe vîrful columnei, ce priveşte peste acoperişurile caselor, e aşczată statuia lui Walter Scott. Numai cei din mansardele caselor vecine pot să-i vadă faţa. După atitudinea corpului pare că se uită mirat în jos la regina Victoria, care călăreşte atît de disgraţios pe lîngă piedestalul înnalt

al marelui scriitor. Celelalte statui, prea îngrămădite, ies la marginea trotuarului, și, avînd zidul caselor în față regretă desigur că nimeni nu le poate ceti expresia figurii dela distanța cerută de perspectiva artistică. Singur Robert Peel, stînd la deschiderea unei străzi, poate fi înțeles din privire pentruce ține o mînă ridicată.

Lipsa de gust a statuelor din Londra nu poate fi întrecută decît de acel cortej funerar în marmură albă așezat pe două rînduri atît de simetrice, pe Aleea Victoriei din Berlin. Și, o culme îmi vine în minte: nu știu care împărat german, ne mai găsind nume de generali care să nu fi fost eternizate în bronz pe străzile și piețele Potsdamului, a ridicat manechine îmbrăcate în uniforme cu coifuri pe capete fără fețe.

*

Anglia are stiliști, dar desigur nu în calitățile pur estetice ale stilului trebuesc căutate însușirile literaturii engleze. Lipsa acelui gust estetic ce-l găsim la poporul francez, e un deficit național și caracteristic al poporului englez. Ceia ce caracterizează stilul literaturii engleze e ceia ce caracterizează întreaga viață a poporului englez: însușirile morale, nu estetice. Energia, vigoarea, acel curaj de a spune lucrul direct și simplu, seriozitate adîncă până în a alunga spiritul, simț metafizic... tot ce caracterizează sfera unei lumi sufletești morale: aceste sînt compensațiile, dacă nu chiar cauzele, lipsei de gust estetic în înțelesul precizat.

Concepția literară pe care scriitorii engleji o ilustrează în mod firesc prin operele lor și criticii o formulează prin teoriile lor, e mai strînsă de fondul moral și adînc al vieții decît de aspectul ei estetic.

Un adînc cunoscător al literaturii engleze, studiind opera poetului Langland, face o digresie foarte luminoasă asupra caracteristicelor literaturii poporului englez:

„Pentru acei care cred că forma este singura parte importantă a poeziei, Langland abia pare să fi fost un poet; dar în „orice caz el a avut în mare măsură acele calități care au contribuit atît de mult să facă Anglia și literatura ei mare. Căci „geniul național englez e mai mult religios și moral, decît artistic. El excelează nu pentrucă are dispoziție pentru fraze frumoase, ori pentru artificiul stilului, ori o plăcere deosebită în „căutarea frumosului pentru frumos, ci pentrucă privește viața cu „curaj și în mod serios, și se silește în mod cinstit să afle ce „este ea și ce însamnă. Sînt puțini flecari (triflers) printre scriitorii de geniu ai Angliei; și, de obiceiu, cei mai mari—Spencer, Milton, Bunyan, Wordsworth, Tennyson, Carlyle, Ruskin, „Browning—sînt predicatori, oameni profund serioși, preocupați „de propagarea unei învățături. Insuși Shakespeare, deși învățătura „lui pare să fie mai puțin clară, este, chiar în spiritul și rîsul „lui, tragic de serios și profund moral. Oricare sînt lipsurile lui „Langland ca artist, oricît de aspru, nearmonic și neegal e versul lui, el trebue pus totuși în acest grup nemuritor, prin virtutea seriozității sale morale, pasiunea sa pentru dreptate, tenacitatea sa în urmărirea scopului."

„Este o putere în el; cu toată neîngrijirea versurilor lui, „vigoarea caracterului lui ne stăpînește; avem în față un om „care gîndește și ne face să gîndim, care simțește și ne face să „simțim, care vede și ne face să vedem. *)

Ințelesul adînc al vieții e temelia literaturii engleze. Nu urmează de aici însă că înfățișarea artistică a literaturii n'are importanță esențială, dar puterea ei de viață și de trăinicie isvorăște din însăși viața omului. **) Tennyson întrebat odată să-și dea părerea asupra teoriei „artă pentru artă", a răspuns că nu cunoaște altă artă decît *arta pentru om*. Carlyle nu admite nici poeziei libertatea de a se emancipa de legăturile adînci cu viața, de aceia o definește „cugetare muzicală"; iar marele critic Matthew Arnold,—Sainte-Beuve al Angliei,—îi aplică și ei definiția generală pe care a dat-o literaturii și care azi e admisă de criticii mari de artă din Anglia:

„Poezia este în fond o critică a vieții; mărimea unui poet „stă în aplicarea puternică și frumoasă a ideilor la viață—la întrebarea: Cum să trăim? Adeseaori morala e tratată într'un „chip îngust și fals; e legată cu sisteme de gîndire și credință „care au trăit; e căzută în mînile pedanților și traficanților de „profesie; ajunge plicticoasă pentru unii din noi. Uneori simțim „plăcere chiar în o poezie de revoltă împotriva ei; în o poezie „care și-ar putea lua ca motto: «Hai să ne desdăunăm în cîrciumă de timpul pe care l-am perdut în moschee». Ori ne place „o poezie indiferentă față de morală; ori o poezie în care conținutul poate să fie oricare, numai forma să fie îngrijită și elegantă. Ne înșelăm în fiecare caz; și cel mai bun mijloc de „prevenire a greșelei noastre este să lăsăm mintea noastră să „cerceteze marele și cuprinzătorul cuvînt *viață*, până ce vom „ajunge să pătrundem în înțelesul lui. O poezie de revoltă împotriva ideilor morale e o poezie de revoltă împotriva *vieții*;

*) Henry S. Pancoast: An Introduction to English Literature, pg. 131—132.

**) Browning e considerat ca unul din cei mai mari poeți al Angliei; cu toate aceste în multe din poeziile lui e atît de obscur că aproape nu poate fi înțeles. Un poem al lui, înnainte de a-l publica, l-a dat d-nei Carlyle să-l cetească. D-na Carlyle l-a cetit într'o noapte și a doua zi înnapoindu-l poetului îi spuse că e admirabil din toate punctele de vedere, dar îl roagă să-i dea o lămurire: „Numele eroului e al unei cărți, al unui oraș ori al unui cîne"?

Obscuritatea cunoscută a poetului n'a descurajat pe Engleji, ci i-a făcut să întemeeze o societate literară,—încă pecînd poetul trăia,—pentru explicarea poeziilor lui. Intr'o zi un cetitor al poetului adresîndu-i-se pentru a fi lămurit asupra înțelesului unei poezii, Browning luă poezia, o ceti și apoi îi spuse: „Nu pricep, adresează-te la Societatea Browning".

„o poezie de indiferență față de ideile morale este *o poezie de* „*indiferență* față de *viață*".

Concepția sau chiar instinctul unei legături strinse dintre literatură și viața națională a maselor poporului a ferit pe scriitorii englezi să-și îngusteze orizontul sau să-și piardă independența față de patronii încoronați.

Semnul peceții poleite al unei literaturi de Curte ori de clasă restrinsă rafinată, în general, lipsește din literatura engleză. De obiceiu ea se adresează marelui public. Acest lucru a făcut pe un scriitor german să spue că literatura engleză e cea mai națională dintre toate literaturile dela nașterea lui Hristos până azi.

Același spirit al rasei anglo-saxone, care a născut libertățile publice și a ridicat libertatea de conștiință la dogmă de credință mai presus de existența statului, a pătruns și în literatura engleză.

Prestigiul literar nici al unui scriitor englez nu s'a putut transforma într'o tiranie literară așa cum s'a întîmplat cu Boileau în Franța, al cărui spirit aproape două sute de ani a impus sclăvia pseudo-clasicismului, scriitorilor francezi. Incercarea lui Pope n'a izbutit și autoritatea academiilor asupra formațiunii limbii e un lucru necunoscut în Anglia.

Apoi, servilismul de Curte, ca al strălucitoarei mișcări literare franceze de pe timpul Regelui-Soare, n'a pătat niciodată o mișcare literară din Anglia. Inflorirea literară franceză de pe timpul lui Ludovic al XIV se sprijinea pe un cerc mult mai strîmt decît mișcarea literară din Anglia, din timpul Elisabetei. E clar că publicul lui Corneille și Racine, nu putea să fie atît de numeros ca auditorul lui Shakespeare. Se poate spune, comparînd aceste două istorice mișcări literare, că cea din Anglia a fost mai independentă și mai democrată, cu rădăcini mai adînci și în sufletul omului și în al poporului; pecînd cea din Franța nu poate fi caracterizată prin aceste însușiri, deși a fost desigur mai rafinată și mai disciplinată de regulele clasicismului lui Boileau.

Libertatea de spirit a literaturii Renașterei engleze față de Curte se vede și din faptul că Shakespeare aduce pe scena teatrului pe regii din dinastia domnitoare,—pe însuși tatăl reginei,— și nu-i cruță în fața publicului. In Franța, până după Marea Revoluție, nici un rege al Franței n'a apărut pe scenă.

Dar Shakespeare nu este mai curajos decît înnaintașii lui. Henry of Bracton, Justițiar al Angliei sub regele Henric III,— în însemnata și caracteristica sa operă scrisă pe la jumătatea veacului al XIII-lea,—*) definește astfel rolul regelui:

„Regele nu trebue să se supue nimănui afară de lui Dum-„nezeu și Legii, căci legea îl face rege. Prin urmare regele să „dea legii ceia ce legea îi dă lui: stăpînire și putere, căci nu „e rege acolo unde Voința și nu legea, conduce". *)

In veacul al XIV, „poetul poporului" Wiliam Langland, considerat ca unul din cei mai mari scriitori ai Angliei, nu cruță în celebra lui satiră alegorică („The Vision of Piers Plowman") autoritatea statului. **)

In același secol, „moralul Gower", cunoscutul poet contemporan și prieten al lui Chaucer, în cel mai bun poem al lui („Vox Clamantis"), nu se sfiește să adreseze regelui Richard al II versurile:

„Fii liber, o rege, de păcatul lăcomiei; alungă inerția și împotrivește-te ispitelor cărnii, și cu bărbăție ține-te pe drumul „cel drept".***)

Faimoasa „Utopia", opera cu reputație universală a lui Thomas Morus, scrisă pe la inceputul veacului al XVI-lea, nu-i decît un atac travestit al Cancelarului Angliei împotriva Regelui Henric al VIII-lea.****)

*

Brandes, vorbind de marii scriitori englezi din veacul trecut, arată că toți, afară de Keats,—care a murit însă la vîrsta de 25 de ani,—au fost nu numai luptători pentru idealuri sociale, dar chiar oameni de partid. Apoi el observă că importanța chestiilor pur literare (ca meritele respective ale Clasicismului și Romantismului), deslipite de înțelesul *vieții* însăși, n'a fost atît de mult exagerată în această epocă în Anglia, cum a fost în Germania, Danemarca și Franța. Aceste fapte Brandes le explică prin „practicitatea națională" a poporului englez.

Desigur însă că această „practicitate națională" are un înțeles mai adînc și apare, dupăcum am văzut, sub diferite înfățișări, în deosebitele forme de viață ale poporului englez.

„De asemenea e multă fantezie în lucrurile practice ale po„eților englezi; dar desigur e mai multă practicitate în morala „lor și în atitudinea lor față de viață decît la poeții altor po„poare. E mai mult bun simț în operele lor. Toți, fără excepție, „se deosebesc prin o puternică *dorință de dreptate*. Wordsworth „o moștenește dela Milton; Campbell, Byron și Shelley o simt „intuitiv, și sînt gata prin puterea simțirii lor să sfideze lumea. „Acest sentiment nu joacă nici un rol în viața marelui înnaintaș „german al lui Byron,—Goethe, nici în a mult înzestratului său „urmaș francez,—Musset. Niciunul din acești doi n'a chemat „vreodată monarhi ori guverne înnaintea tribunalului dreptății".*****)

H. Morley, analizînd poemul lui Gower,—„Vox Clamantis",—

*) Cea dintâiu carte despre legile și obiceiurile engleze e a lui Ralph Glanville, Prim Justițiar al Angliei sub regele Henric II. A fost scrisă în a doua jumătate a veacului al XII-lea, și tratează despre procedură și despre cîteva principii pe care se bazează legile. Apariția literaturii legiste atît de demult e caracteristică pentru poporul englez.

*) Henry Morley: A. First Sketch of English Literature, pg. 82.
**) Ibid., pg. 132.
***) Ibid., pg. 142.
****) Ibid., pg. 232.
*****) George Brandes: Naturalism in England, pg. 14.

spune că în el „auzim vocea care se silește prin întreaga literatură a poporului englez, să sprijinească dreptatea și să lupte împotriva nedreptății". *)

Dar interesante și desigur foarte caracteristice sînt rîndurile citate de Brandes din scrierea poetului Shelley: „Speculations on Morals":

„Dacă un om stăruește să întrebe *pentrucе* trebue să contribue la fericirea omenirii, el cere un motiv matematic ori metafizic pentru o acțiune morală. Absurditatea acestui scepticism este mai puțin aparentă, dar nu mai puțin reală decît cererea unui motiv moral pentru un fapt matematic ori fizic".

Aceste cuvinte ale etereului Shelley nu formulează o doctrină morală, ci arată o stare sufletească, un mod de simțire al celui mai mare poet englez, poate nu numai din veacul al XIX-lea.

Sentimentul libertății, atît de bărbătește și de covîrșitor întrupat în opera literară a lui Byron, e caracteristic întregii literaturi engleze. Ne-am putea întreba: care dintre scriitorii mari ai Angliei n'a ridicat imnuri libertății? Cuvintele lui Wordsworth: „Trebue să fim liberi ori să murim, noi care vorbim limba pe care o vorbea Shakespeare"—răsună în toată literatura engleză dela Chaucer până azi.

„Nici un popor nu e atît de pătruns de sentimentul neatîrnării personale ca poporul englez. Transmiterea acestei independenți în literatura engleză a făcut, în momente hotărîtoare, din arta ei o artă de caracter („Character-art"); și în perioada de care ne ocupăm (sec. XIX-lea), această calitate particulară produce în realitate noua mișcare în literatura Europei". **)

Sentimentul naturii e de asemenea una din caracteristicele esențiale și evidente ale literaturii engleze. „Poeții englezi, spune Brandes, toți fără excepție sînt observatori, iubitori, adoratori ai naturii". ***) In ce literatură, natura a inspirat mai des muza poeților și a scos accente mai puternice și mai înnalte decît în versurile lui Burns și ale lui Shelley?

Brandes observă că sentimentul naturii transportat în domeniul social e revoluționar: astfel s'a întîmplat cu Rousseau. Această observație poate da desigur multe suggestii asupra mișcăriior sociale și literare din veacul al XIX-lea din Anglia și de pe Continent.

O caracteristică distinctivă a literaturii engleze, la care a contribuit desigur și pătrunderea moralei creștine în viața poporului, e desigur acel spirit de umanitate și simpatia adîncă pentru cei ce sufăr, de care am vorbit în alt articol. ****)

*

Raporturile între morală și estetică în literatură sînt foarte

*) Henry Morley: A. First Sketch of English Literature, pg. 142.
**) George Brandes: Naturalism in England, Chap. II.
***) Ibid., pg. 11.
****) „Viața Romînească", No. 9, 1911.

delicate; ele nu pot fi cu totul despărțite nici prea mult apropiate fără să nu dăuneze operei literare. In Anglia, morala exagerată a Puritanismului a stricat mult desvoltării literaturii pe timpul Restaurației; în Franța alungarea eticei din literatură a contribuit desigur la întronarea concepției „artă pentru artă" și poate și la libertinajul unei anumite literaturi decadente.

Addington Symonds, un critic cu mare autoritate, discutînd formula lui Matthew Arnold că „arta e critica vieții", trage toate concluziile din ea cu privire la raportul dintre morală și estetică în artă:

„Dacă un lucru e dovedit cu siguranță de întreaga istorie a literaturii până în timpurile noastre, acesta e că instinctul de conservare de sine al omenirii respinge arta care nu contribue la hrana ei intelectuală și la susținerea ei morală. Omenirea nu poate sta mult timp în contact cu idei care se îndreaptă împotriva principiilor propriului ei progres. Orice artă pentru a fi în adevăr mare, trebue să fie morală—trebue să fie în armonie cu acele principii de conduită, cu acel ton de simțire, pe care instinctul de conservare de sine al omenirii civilizate trebue să-l întărească. Aceasta nu înseamnă că artistul trebue să fie în mod conștient didactic ori inoportun etic. Scopul eticei nu se confundă cu scopul artei. Cea dintâiu analizează și instruește; cea de a doua întrupează și desfătează. Dar pentrucă toate artele dau formă ideilor și sentimentelor, urmează de aici că cea mai înnaltă artă este aceia care cuprinde în sinteza ei cele mai complexe idei și sentimente. Cu cît un poet va cuprinde mai complect natura omenească ca tot, și cu cît prezentarea acestei vieți în complexitatea ei organizată va fi făcută de dînsul mai complect, cu atît el va fi mai mare. Ori, toată lupta rasei omenești dela barbarie la civilizație este o neîntreruptă sforțare de a desvolta demnitatea ei morală. Numai prin păstrarea și întreținerea însușirilor morale noi progresăm. Organizarea tuturor facultăților noastre într'un tot perfect e armonia morală. Deci artiștii care aspiră la mărire nu pot fi nici potrivnici nici indiferenți față de morală".

*

Literaturile deosebitelor popoare se influențează între ele, fără ca prin aceasta să-și piardă caracterul lor național.

Literatura engleză a primit în desvoltarea ei, în mare măsură, influența literaturilor clasice și a literaturii franceze și italiene... *mai tîrziu, în măsură mai mică*, a celei germane. *)

Influența literaturii engleze asupra literaturilor europene a fost la rîndul ei mare: cu scăderi și apogeuri în diferite epoci. In veacul al XVIII-lea și al XIX-lea se poate spune că ea stă-

*) T. G. Tucker: The Foreign Debt of English Literature, pg. 231—246.

pînea în Europa. Cu dispariția marilor scriitori ai epocii reginii Victoria, influența ei scade, cedînd locul Franței.

Franța și-a stabilit reputația că are talentul de a propaga ideile, pecînd Anglia e... insulară. In adevăr, ideile Revoluției Franceze s'au răspîndit din Franța, dar pentru Anglia ele erau lucruri de mult cunoscute. Mai mult: Voltairianismul n'ar fi existat dacă Voltaire nu ar fi trăit trei ani în Anglia; Rousseau și Diderot datoresc foarte mult filozofiei lui Locke și inspirațiilor literare din Richardson; iar „L'Esprit des Lois" al lui Montesquieu e tot atît de mult pătruns de spiritul libertăților engleze, ca și „întoarcerea la natură" a lui Rousseau de iubirea de natură a Englejilor.

Dacă Renașterea clasicismului pleacă din Italia, renașterea medievalismul romantic pleacă din Germania. E poate însă mai exact de dat Germaniei, în această mișcare, rolul pe care l-a avut Franța în Revoluția Franceză: de propagatoare—nu de inițiatoare. Innainte de a începe mișcarea romantismului german, Percy publică volumul „The Reliques of Ancient English Poetry", iar spiritul vechilor balade engleze și scoțiene și geniul lui Shakespeare au scos Germania de sub jugul sclăviei literaturii franceze. Din aceste izvoare s'au inspirat Goethe, Herder, Bürger... Goethe și Schiller recunoașteau pe Shakespeare de model și de maestru. Influența pe care Goldsmith a avut-o asupra sa, Goethe o mărturisește singur. *)

Astfel, dacă ideile celor două mari mișcări de după Renaștere au fost propagate în Europa de Franța și Germania, ele s'au născut însă pe pămîntul britanic. Amîndouă au răsărit din două sentimente puternice care se găsesc dominante în viața publică și privată a poporului englez ca și în viața lui ideală cuprinsă în limbă și literatură: iubirea de libertate și de natură. Legătura între ele este atît de strînsă încît de multeori ele se identifică ori se simbolizează în versurile poeților. In unul din sonetele dedicate Libertății, Wordsworth face ca Marea și Munții să ridice imnuri Libertății:

„Două voci sînt; una e a Mării,
„Alta a Munților; fiecare o voce puternică:
„De amîndouă, din epocă în epocă, tu ai fost desfătată,
„Ele au fost muzica ta aleasă, o Libertate!". **)

I. Botez

---

*) Henri Morley: English Writers, Vol. I, pg. 107—108.
**) Two Voices are there; one is of the Sea,
One of the Mountains; each a mighty voice:
In both from age to age thou didst rejoice,
They were thy chosen music, Liberty!

Scrisorile . . .

Cuvintele închid o vrajă neînchipuită în ele.

Și ei amîndoi, ca unii ce-și petrecuseră multă vreme ca să le înțeleagă taina, cumpănindu-le în balanța lor de aur, o știau aceasta. Și cum erau departe unul de altul, își scriau în fiecare zi. Sufletele lor îngemănate își trimeteau ecouri și dragostea, neîntinată de nimicurile și mizeriile unei vieți duse la un loc, sporea cu maldărul de scrisori. In ele era tot ce era mai bun în sufletul lor.

Cele scrise în amurguri, cînd melancolia crește din unghere și sufletul e furat de nostalgie, cu litere de umbră păreau scrise, cu vorbe în surdină îngînate, cu pauze de întunerec viorîu întrerupte. Cele scrise dimineața, cînd e soare, cu vorbe vocalice și sonore ca picurii de apă ce cad într'un afund de fîntînă, turburîndu-i adîncul în cercuri, așa vibrau de clare. Era cînd soare, cînd umbră în ele, căci pe artist un instinct înnăscut îl vestește și e firesc ca atunci cînd arta nu mai poate găsi nimic, să găsească iubirea ceia ce n'a fost ea în stare. Știind că gîndurile lor nu vor fi cetite decît de ei, o cochetărie ascunsă îi făcea să-și îngrijească forma, să găsească cuvîntul anumit, care face să tremure sufletul îndelung și care închide în el mai mult decît îl încape literile.

Ele oglindeau toată viața lor, resfrîngeau toate priveliștile pe unde trecuseră, spuneau toată poezia minutelor lor de inspirare, vădeau toate îndoelile și cîntau toate avînturile. Depărtarea le fermeca toate și apoi amorul deschide pretutindeni perspectivele cele mai nebănuite. Gîndul ca vîntul cel nevăzut care nu cunoaște hotare nici stavilă, ca sufletul acesta viu și liber, care se plimbă și rătăcește în voe, pe unde îi place, care se înnalță de pe mări unde flutură albele pînze, sau vine încărcat, mînînd înnaintea lui cine știe ce miresme,—astfel rătăcea și el, căutînd

apoi să închidă tot ce văzuse şi simţise, în cuprinsul unui plic ce avea să străbată lumea.

Şi aşa, albe şi roze, albastre ori viorii, ca nişte păsări călătoare răzleţite de stol, plicurile veneau, se încrucişau pe drum poate, neştiute, scriau drumul dorului de-alungul lumii, ca apoi, odată ajunse la timp, să-şi povestească celorlalte noile ştiri aduse cu ele de aiure . . .

Ecourile ce se întrebau şi îşi răspundeau, fulgii aceştia de toate culorile, ce-şi încrucişau calea şi apucau pe drumuri osebite, fărîmiturile acestea, pe care le desprinde amorul din suflet ca petalele unei roze, turburate de mireasma ei însăşi, ce străbătuseră atita cale, făcuseră atitea ocoale, dornice parcă de a se regăsi, de a se revedea din nou, nostalgice parcă de a întregi la un loc mănunchiul acestor două suflete plămădite din atitea flori deosebite, se făcură din ce în ce mai rare însă şi dela o vreme încetară.

Două plicuri numai, ca ultimii fulgi pe care îi mai poartă vîntul după o furtună, îşi mai încrucişară calea.

Marele amor ce aplecase de atitea ori capetele visătoare ale acestor doi îndrăgostiţi pe zăpada filelor albe, marea pornire ce alerga în căutarea cuvintelor rare ce închid în ele mai mult decît numărul de slove ce-l alcătuesc, aprigul dor ce ţinea veşnic treze ecourile capriciosul joc de flacări, trebuia să se stingă şi el . . .

Şi cum scrisorile, în fond, sînt minutele de slăbiciune ale sufletului, pornirile neînfrînate, cînd poate voinţa nu mai e stăpînă pe cugetare, mărturia mută a atitor intimităţi,—ce-ar mai căuta în stăpînirea unui străin, cînd pornirea din care au fost scrise a murit?

Şi eroii mei atunci, ca şi mulţi alţii, au hotărît să reintre fiecare în stăpînirea acestor mărturii ce i-ar fi stinjenit poate mai tîrziu. O întîlnire fu pusă la cale şi cel ce fusese mai înflăcărat poate, luîndu-şi comoara ce-o ţinea închisă de ani de zile într'o cutie frumos incrustată, urcă scările dragei lui spre a-şi lua, în schimb, scrisorile sale.

De ce urca însă treptele, de ce se simţea mai înduioşat şi privea mai sfios la cutia aceasta pe care o ducea cu dînsul, ca pe un sicriu. Nehotărît rămase cîteva clipe lîngă uşă, apoi sună încet. În pridvor, un miros puternic îl întîmpină. Nepăsătoare, lumea tărcată a florilor privi la el.

Feţe roşii şi albe clintiră abia; verdele trist al plantelor de iarnă îi strecură ca o umbră pe suflet. Se reculese însă şi intrînd în salonul unde toate erau cunoscute de atita timp, aşeză stingaciu cutia cu relicve lîngă masă şi aşteptă.

Albă şi sveltă, într'un matineu de dantele, ţinînd o cutie la fel în mînă, iubita lui intră şi în timp ce el, stînjenit, îşi înclina capul salutînd, ea, cu o mişcare liniştită, puse cutia pe care o adusese, lîngă a lui.

Un miros bine cunoscut de liliac se împrăştia în casă şi în tăcerea aceasta cum stau amîndoi alături şi departe totuşi, cunoscuţi şi străini, unul în faţa celuilalt, lîngă cutiile aşezate pe masă ca două sicrie, o rază veselă de soare intră şi umplu cu un praf de aur tot cuprinsul.

Străin şi ca venit de departe parcă dulcele glas ce răsunase de-atitea ori altfel pentru el, întrebă:

— „Sunt toate ?"...

Şi el, deschizînd cutia, în care stau gramadă sfărîmăturile ei de suflet, portretele de eri şi mai de mult, florile uscate din alte primăveri, voind să pară cît mai nepăsător, răspunse:

— „Toate !"

Şi cu un gest, răsturnînd cuprinsul, le arătă. Albe şi roze, albastre ori viorii, ca o ninsoare multicoloră, plicurile se răspîndiră pe masă şi tot trecutul, tot ce fusese, tot ce închideau în ele, reînvià pe neaşteptate.

Pală, mîna ei mişcînd o umbră, se întinse şi ea spre cutia unde dormeau scrisorile lui şi făcu acelaşi gest, ca şi el.

Şi acum grămezile amîndouă, prietenele de eri şi potrivnicele de astăzi, obositele păsări ce nu mai puteau să sboare, liniştiţii fulgi ce făcuseră atîtea ocoluri, fărîmiturile acestea pe care le desprisese amorul din sufletul lor ca petalele unei roze turburate de mireasma ei însăşi, mult dornicele de a se revedea şi de a reîntregi la un loc mănunchiul acestor două suflete făcute din atitea flori deosebite, zîmbiră trist o clipă una în faţa celeilalte.

Turburată ea întinse din nou mîna şi luă una la întîmplare pe care îşi aruncă ochii. Un zîmbet de ironie se ivi pe marginea gurii şi aruncînd-o în grămadă, luă alta. El, ca să nu i se vadă turburarea care îl cîştiga, făcu la fel, dar pe buzele lui nu înflori ironia ci un zîmbet trist şi plin de nesfîrşită melancolie.

O lacrimă îi împînzi vederea şi literile începură a juca, şi atunci uitînd parcă unde se găsea şi uitînd pentru ce venise, nevăzînd ochii albaştri ce se ridicau miraţi asupra lui, urmă să citească înainte ca şi cum în minutul acela primise scrisoarea aceasta pe care o ţinea în mînă şi nu în alte vremi, într'un ceas care bătuse de mult şi nu mai avea să se întoarcă înapoi . . .

Ea, cîștigată la rîndul ei de farmecul tainic ce-l închid în ele cuvintele, de puterea aceia ascunsă care are darul de a învia vremurile și de a te face să trăești clipa pe care o închide, simți că i se umezesc ochii de lacrimi. Ar fi voit să-și întoarne capul, să n'o vadă el, să nu facă o mișcare; dar îi era teamă până să și clipească, nu cumva lacrima ce-o simțea între gene să i se rostogolească pe obraji și să-i vădească înduioșarea.

Cuprins de aceiași simțire, el îndoi repede scrisoarea care începuse să-i tremure în mînă și apropiindu-se din nou de masă, fără să privească la ea, începu să-și adune scrisorile. Dar una cîte una le luă și cercetîndu-le, își aminti de unele scrisori ce nu le afla în grămadă și zise:

— „Cele scrise din Roma nu le găsesc“...

— „Trebue să fie“...

Și aplecați pe masă, amîndoi, începură să caute. Mînile lor se atinseră. Parfumul de liliac mirosi și mai stăruitor alături de el și glasul ei sună din nou:

— „Uite, ici sînt cele din Paris... Acestea sînt cele scrise acum un an... Și iată și cea dela început, cea dintîiu pe care mi-ai scris-o“...

— „Da, mi-aduc aminte“, și cu frunțile aproape alăturate cu ochii alergînd pe aceleași linii, furați de vraja trecutului, începură să citească împreună. Năvalnic tot ceia ce fusese revenea, toate amintirile se redeșteptau ca și cînd dase la o parte cineva o perdea; și amorul, pierdutul lui amor, ca un pribeag ce-ar apărea într'un afund de alee, căutîndu-și drumul, păși din nou spre ei; și două lacrimi căzură în același timp pe filele veștede ale scrisorii...

Și cum pribegele ce colindase lumea făceau acum o singură grămadă, astfel și cei doi veniți cu gînd vrăjmaș unul către celălalt, vrăjiți de farmecul și puterea ce-o ascund în ele slovele, căzură unul în brațele celuilalt.

D. Anghel

Aniversarul al 50-lea al Centralei Culturale Romîne din Ungaria *)

Am înaintea mea un volum de 339 pagini intitulat: *Transilvania.* Revista „Asociațiunii pentru Literatura și Cultura Poporului Romîn“. Număr jubilar 1861—1911.

Chiar din titlu se vede despre ce e vorba: în anul 1861 s'a înființat, mai cu seamă prin stăruința mitropolitului de atunci din Sibiu, Andreiu Baron de Șaguna, o societate de apărare, avînd de scop să se alcătuiască un centru cultural pentru Romînii din Transilvania. Din denumirea de astăzi nu esă nici de cum la iveală cum că terenul activității ar fi fost mărginit pentru societate la fostul principat al Transilvaniei, și nici numele prescurtat al societății—„Astra“—nu arată așa ceva. Tot așa este bătător la ochi că organul societății poartă până în ziua de azi numele „Transilvania“.

Toate aceste contradicțiuni aparente se explică prin faptul că, dela 1861 până la 1896,—vasăzică vreme de 35 ani deplini,—„Asociațiunea“ într'adevăr fu menită pentru Romînii transilvăneni, și scopul acesta era vădit și din denumirea de atunci: după cuvîntul „Asociațiunea“ urma o precizare de mai aproape—„transilvană“, și din silabele dela început ale acestor două cuvinte s'a alcătuit numele prescurtat „Astra“. Și acest nume a rămas până astăzi, cu toate că nu este în acord nici cu numele complect de acum, nici cu terenul activității societății mai întins de acuma. Obiceiul de a întrebuința prescurtarea aceasta nu datează (dacă nu mă înșel) decît numai din vremea cînd, din motivele pe care le voiu pomeni îndată, s'a ivit trebuința ca din denumirea completă să se lase afară cuvîntul „transilvană“.

Că denumirea prescurtată a devenit atît de populară, aceasta se pricepe pe de o parte prin cruțare de vreme, pe de altă parte însă, și încă mai mult, prin sensul simbolic al cuvîntului latin

*) Acest articol va apare și în revista bohemă „Česká Revue“.

„Astra", adică stele, la care s'a ajuns prin această prescurtare. Şi intr'adevăr: după cum chiar în anii 1876 şi 1879 şi mai ales anul acesta, la jubileul de 50 ani, am avut prilejul s'o constat, Rominii din Ungaria privesc la centrul acesta cultural al lor ca la o stea strălucitoare care, din întunericul şi din ignoranța de odinioară, are să-i ducă în țara făgăduinții, în împărăția culturii şi a civilizațiunii. Cum că ținta aceasta, pe care bărbații romini eminenți ş'au pus-o, a fost şi încă este o țintă înnaltă, cine dintre cei care cunosc relațiunile naționale din Ungaria s'ar îndoi de lucrul acesta? De aceia pentru „Asociațiune" desigur s'ar potrivi ca motto cunoscutul: „Per aspera ad astra!" („pe căi ripoase la stele !").

Vorbind despre o societate din activitatea căreia politica dinadins s'a exclus, n'am de gînd să amintesc cunoscuta politică maghiară față cu „naționalitățile nemaghiare";—despre un lucru însă tot trebue să vorbesc: cum adică s'a întîmplat că în anul 1895 „Asociațiunea" a renunțat la numele său istoric, lăsînd afară cuvîntul care mărginea activitatea sa la o parte anumită a țării locuite de Romîni.

Aceasta nu s'a făcut de bună voe. Ungurii în năzuințile lor spre uniformarea statului ungar nu puteau de loc să se împrietenească cu gîndul că dăinueşte o societate care, deşi are numai scopuri culturale, este până astăzi organizată pe baza împărțirii politice deodinioară a țării, cînd principatul Transilvaniei era ocîrmuit de un guvernator special (în anul 1861 a fost principele Liechtenstein); şi aşa guvernul în anul 1895 şi-a arătat dorința să se lase afară din denumirea societății cuvîntul care deştepta bănueli şi „Asociațiunea" s'a şi supus cu înțelepciune. Cu înțelepciune, nu numai pentrucă astfel a înlăturat primejdia, care altmintrelea ar fi amenințat existența sa, ci şi fiindcă aşa a putut întinde terenul activității sale şi la ceilalți Romîni din Ungaria.

Cum că lucrul acesta putea să-i fie simpatic, se pricepe dela sine şi „Asociațiunea" a şi dovedit-o cu douăzeci de ani mai înnainte. Chiar în anul 1874, în anul al 13-lea al activității sale, adunarea generală hotărîse ca anul următor adunarea generală să se țină afară de marginile principatului transilvănean, în Lugoj. Hotărîrea aceasta însă nu s'a pus în lucrare, fiindu-i teamă, şi încă cu drept, comitetului „Astrei" că această călcare a statutelor ar fi putut primejdui existența societății. De aceia în adunarea generală din anul 1875, care s'a ținut iarăşi într'un oraş din Transilvania, s'a adus chiar hotărîrea că activitatea „Asociațiunii" trebue, şi de aici înnainte, mărginită numai la Transilvania, şi aceasta se şi practică vreme de douăzeci de ani următori.

După cele spuse s'ar părea lucru de nepriceput cum Rominii din Ungaria n'au pus la cale schimbarea de statute, ce avea să le aducă foloase, chiar în anul 1874, ei înşişi, neaşteptînd momentul cînd guvernul le va impune aceasta. Nu sînt destul de bine informat despre împrejurările politice din acea vreme, presupun însă că atunci guvernul ar fi refuzat învoirea sa unei atari hotărîri a adunării generale, fiindu-i teamă, din nu ştiu ce motive, de această unire pe terenul cultural a tuturor Rominilor din Ungaria, pecînd cu douăzeci de ani mai tîrziu lucrul acesta ca un măr copt le căzu în sîn.

Cetind istoria „Asociațiunii" dela cele dintâi începuturi până azi, am băgat de seamă c'a fost destul de îndelungată vreme în răstimpul căreia societatea cea nouă avea să se lupte cu numeroase piedeci, care în mare parte izvorau din deosebirea confesiunilor de care țin Rominii din Ungaria, uniți şi neuniți. Cu toate acestea chiar în anii 1876 şi 1879, în vremea petrecerii mele între Rominii transilvăneni, vedeam cum „Asociațiunea" începea a se întări desfăşurînd din an în an o activitate mai rodnică. Şi ca să devie deopotrivă de simpatică membrilor ambelor confesiuni, se caută a se proceda aşa ca atunci cînd preşedintele este de confesiunea neunită, vicepreşedintele să fie de cea unită şi viceversa.

Programa adunării generale jubilare de anul acesta a fost, după cum lesne se pricepe, cu mult mai bogată decît a tuturor adunărilor generale premergătoare, după cum se va vedea din rîndurile următoare.

Innainte de toate, cîteva cuvinte despre oraşul în care avu loc adunarea. Oraşul are, caşi alte oraşe din Transilvania şi peste tot din Ungaria, trei nume: maghiar, nemțesc şi rominesc: Balázsfalva, Blasendorf şi Blaj. Numele îl datoreşte fostului proprietar al său Blasius Cserei, într'ale cărui mîni a încăput în anul 1395, vasăzică satul lui Blaj, în romîneşte a rămas numai numele persoanei însăşi. Castelul, care în parte (ca reşedință a mitropolitului) s'a păstrat până azi, a fost zidit după anul 1535 de George Bagdi, apoi domeniul a fost al diferiților proprietari, din care cei mai cunoscuți sînt principii Apaffy, dela care trecu la tezaur, după ce în anul 1738 episcopul Inocențiu Klein l-a primit în schimb pentru alte domenii, transferind aici sediul episcopiei, care în 1855 fu înnălțată la rangul de arhiepiscopie sau mitropolie. De altfel oraşul cu aproape 3.000 locuitori este mic, are însă pentru cultura romînă o mare însemnătate nu numai ca sediul mitropolitului şi a capitolului, ci şi prin institutele sale culturale. Pasă-mi-te gimnaziul de aici este cea mai veche şcoală secundară romînă de peste tot (înființat în 1754 ca o şcoală latină de două clase) şi de aici s'a dus în Romînia fundatorul celor dintâi şcoale de acolo, George Lazăr. Afară de seminarul de teologie şi gimnaziu mai este aici institutul pedagogic, o şcoală de fete, o şcoală pentru învățăcei de industrie şi de comerț, precum şi o şcoală maternă model. Prin împrejurările aceste se explică faptul că oraşul Blaj ş'a păstrat cu mult mai bine caracterul rominesc, decît toate celelalte oraşe din Transilvania şi îndeosebi cu mult mai bine decît Sibiul, sediul mitropolitului Rominilor neuniți, şi Braşovul.

Trecînd acum la descrierea serbărilor, spun din capul locului că semnul caracteristic al lor a fost o participare imensă

a Rominilor din toate părţile Transilvaniei şi Ungariei, caşi din însăşi Romînia. Mulţimea aceasta uriaşă la care nime nu s'a aşteptat, era de vină că ici-colea nu se puteau pune la cale toate aşa cum doreau aranjatorii. Aşa, de pildă, la banchetul oficial s'au anunţat la vre-o 900 persoane, pecind mîncările n'au fost pregătite decît numai pentru vre-o 500; prin urmare o mare parte s'au dus flămînzi; li s'a înapoiat însă preţul prînzului de cîte 7 coroane.

Pentru banchet, caşi pentru cîteva şedinţi, concerte şi teatru, s'a alcătuit în curtea gimnaziului un imens pavilion de serbări, iluminat cu electricitate, pentru a cărei fabricare s'a fost adus un motor anume. La banchet, pe amîndouă galeriile (care la concerte şi teatru se schimbau în nişte loje simple, dar încăpătoare), caşi în fundul pavilionului, erau de faţă cîteva mii de persoane care doreau să audă toasturile. Acela dintre oratori care dorea ca glasul lui să pătrundă la toţi cei de faţă trebuia să-şi încordeze puterile cumsecade,—şi chiar făcînd aşa, mă îndoesc că ş'ar fi atins scopul.

Nu ştiu dacă toţi cei ce erau defaţă la adunările care: aveau loc aici, au avut tot aceleaşi impresiuni caşi mine. Eu adică n'am putut să mă feresc de un gînd: ce groaznică catastrofă, la o înghesuială atît de mare, ar fi putut să se întimple, dacă, în urma unui scurt-circuit, ar fi isbucnit focul sau dacă s'ar fi iscat numai o panică deşartă. Intr'adevăr erau multe eşiri şi pavilionul întreg s'a alcătuit din lemne, nişte bîrne, stîlpi şi scînduri, material deci ce ar fi fost lesne a-l sparge, cu toate acestea am răsuflat cînd şi cea din urmă seară a trecut fără să se fi întîmplat vre-o nenorocire.

Să ne închipuim numai aceste. Luni, în ziua de 28 August, era cel dintăiu concert. Am sosit în faţa gimnaziului, a cărui poartă ducea în pavilion, ca la un sfert de ceas înnaintea începutului. In faţa clădirii o mulţime de cîteva mii de oameni înghesuiţi, cărora nu li se da drumul înlăuntru decît numai la cîte unu, sau doi, care puteau să arăte bilete de intrare. Mai-mai se părea că se vor isca nişte neorînduieli, că mulţimea are să plece, şi într'adevăr unii au şi început să strige: „Acasă, acasă"! Cei mai cuminţi au isbutit însă să împace pe nemulţumiţi şi, iaca! deodată poarta se deschise şi mulţimea năvăli înlăuntru. Ca unuia dintre oaspeţi mi s'a rezervat un loc de onoare în imediată vecinătate a scenei, dar ce folos, dacă din cauza unui zid viu a participanţilor, care aveau bilete de stat în picioare şi care umpleau tot locul dintre laviţe, atît de compact încît nici un măr n'ar fi putut să cadă jos, era cu totul peste putinţă să pătrund până la scaunele rezervate. Mi-a venit gîndul că poate aşi isbuti să-mi ocup locul luînd-o pe dinnainte împrejurul scenei şi într'adevăr am şi isbutit. Trebue să adaug că mai înnainte trebuia să înving o piedică, în formă de barieră, între scenă şi locul de privire, pe care era s'o trec şi care din fericire nu era prea înnaltă. Eram mulţumit de mine că am avut o idee atît de ingenioasă,

după un moment însă văd că aceiaşi idee au avut-o şi alţii care au venit după mine. Şi cine erau oare aceştia? Innaintea tuturora, amîndoi mitropoliţii, cel din Blaj şi cel din Sibiu, după ei patru episcopi, fişpanul şi mulţi alţi demnitari: toţi, fie bătrîni, fie tineri, trebuiau să treacă bariera ca la nişte alergări, până au putut să se aşeze pe scaunele lor. Lucrul acesta, care altundeva ar fi cu totul peste putinţă, este desigur o dovadă de spiritul democratic nu numai al poporului romîn, ci şi al conducătorilor săi.

Ş'apoi încă ceva. Adunarea generală s'a deschis într'un loc unde aşa ceva la noi ar fi cu totul peste putinţă,—în Catedrală. In mijlocul bisericii s'a alcătuit o tribună, de pe care a rostit discursul festiv vicepreşedintele „Asociaţiunii", profesorul Andreiu Bîrseanu, fostul meu şcolar la Universitatea din Viena, care două zile mai tîrziu a fost ales preşedinte al „Asociaţiunii". In biserică, cap la cap, înnaintea altarului, la o masă mare, şed nalţi demnitari bisericeşti şi mireni, pe galerii o sumedenie de dame şi din vreme în vreme adunarea isbucneşte în aplauze. Ar fi cu putinţă aşa ceva în bisericile noastre? Desigur că nu; lucrul însă se explică uşor, socotindu-se că în biserica orientală altarul propriu-zis este despărţit de partea în care se află credincioşii printr'un părete înnalt, numit iconostas, care adeseori este scobit în mod foarte iscusit şi împodobit cu icoane preţioase. Aşa în aceste biserici se capătă un spaţiu care se poate folosi şi la alte scopuri decît numai la cele liturgice, şi într'adevăr felurite conferenţi pe care „Asociaţiunea", tot aşa caşi centrala noastră culturală, le pune la cale şi adunările generale ale Asociaţiunii şi ale despărţămintelor ei, ce se ţin alternativ în diferite oraşe, ar fi cu totul imposibile dacă nu s'ar putea folosi bisericile pentru aceste scopuri.

Nu-i cu putinţă să înşir aici pe toţi oratorii şi să schiţez măcar pe scurt alocuţiunile lor. Numai un lucru am să amintesc, fiindcă se întindea ca un fir roşu prin toate toasturile: bucuria despre înţelegerea bună, nemai văzută până acum, cu care toţi înnalţii demnitari bisericeşti de amîndouă confesiunile au luat parte la serbări. Şi era într'adevăr duios să vezi chiar în gară la sosirea oaspeţilor mulţimea imensă, atît a celor care soseau caşi a celor care au venit să-i primească, şi să auzi pe bătrînul mitropolit din Sibiu cît de cordial şi cu o voce tare şi vioae mulţumeşte pentru primirea amicală, dînd expresiune solidarităţii episcopatului cu poporul; sau cum a ştiut înflăcăratul episcop din Oradia-Mare, Radu, să entuziasmeze pe toţi prin discursul său inspirat de simţiminte patriotice şi culturale! Şi îndeosebi a surprins frumosul discurs al episcopului Miron Cristea, pe care l-a rostit la adunarea generală a Societăţii pentru crearea unui fond de teatru romîn în Ungaria. Era o conferenţă interesantă despre modul cum jocurile şi reprezentaţiunile dramatice s'au desvoltat la Greci, la Romani şi la creştini din actele liturgice.

Merită să fie amintit şi faptul că guvernul, de astă dată, faţă cu serbările curat culturale, s'a purtat cu totul corect: n'a

concentrat la Blaj nici jandarmeria și cu atît mai puțin armata și cu toate acestea, sau să zic mai bine tocmai de aceia, toate s'au petrecut în bună rînduială, la banchet s'a rostit chiar un toast ungurește de către o persoană oficială, fișpanul. N'am priceput mult din discursul lui, desigur însă a vorbit simpatic, căci nu numai nu s'a auzit nici un cuvînt de nemulțumire, ci din contra discursul său a fost întîmpinat de aplauze. Am auzit ce e drept că nu este Maghiar neaoș ci un Sas care, cu toate că știe și romînește, trebuea să vorbească aici în limba statului.

In ce privește limba magiară m'a interesat următoarea întîmplare. Pe drumul dela Arad la Blaj un oarecare Romîn tînăr, care se ducea și el să ia parte la serbări, își aprinse o țigară și aceasta în vagonul menit pentru cei ce nu fumează. Mărturisesc că lucrul acesta—nepriindu-mi fumul țigărilor de foi—nu-mi era tocmai plăcut, am scăpat însă de urmări, adică de durere de cap, ieșind în coridor. Intr'același compartiment ședea un alt tînăr, Romîn și el, care în momentul cînd compatriotul lui fuma, se afla într'un alt compartiment. Un moment după aceia se întoarse tocmai cînd fumătorul acela pasionat era p'aci să'și aprindă din nou o țigară. Ii făcu observația cum că aceasta nu este slobod și după ce observațiunile lui n'au fost băgate în seamă, amîndoi tinerii Romîni începură să se certe, folosindu-se în cearta lor—și tocmai aceasta mă interesa—numai de limba maghiară, pe care o cunoșteau foarte bine. După ce s'a terminat controversa destul de violentă, fumătorul aprinzînd un chibrit, pe care toată vremea îl ținea între degete, își aprinse țigara și o fumă,—pecînd adversarul lui nu se mai împotrivea.

După ce s'a terminat banchetul Luni, în ziua de 28 August, ziua Adormirii Maicei Domnului,—pe piața imensă din Blaj s'a aranjat un alaiu etnografic, în care vre-o 40 de sate din împrejurime au trimis reprezentanții lor. Fiecare grup purta pe o pîrghie numele satului său; multe grupuri aveau muzica lor proprie și după terminarea alaiului cîteva grupuri executau fel de fel de jocuri.

Mărturisesc că din cauza căldurii prea mari n'am stat multă vreme în piață,—mi s'a părut însă că deosebiri mari în jocurile aceste nu erau: mai totdeauna flăcăul, care își pusese mînile pe umerii a două fete, se învîrtea cu ele iute în cerc, și cam la fel treaba se petrecea mai la toate grupurile, cel puțin la cele pe care le-am văzut. Altmintrelea ținînd samă de vecinătatea satelor cu pricina, identitatea sau măcar marea asemănare a jocurilor lesne s'ar pricepe.

Afară de aceasta s'a aranjat în gimnaziu o expozițiune destul de bogată de porturi naționale și de produse de industrie casnică,—cusături, covoare,—și chiar și de tablouri. Pe lîngă acestea mai erau expuse aici documentele literaturii celei vechi împreună cu scrierile literare ale școlarilor de odinioară ai gimnaziului din Blaj.

Această parte a serbărilor a ademenit să vie la Blaj și pe

un auditor al Universității din Berlin, cu numele Rochlitz. D-sa, dupăce cîteva semestre studiase dreptul, s'a lăsat de el alegîndu-și ca obiect de studii antropologia, și ca atare cunoaște bine pe profesorul nostru Matiegka, care cică din colecțiunile sale le-ar fi dăruit cîteva exemplare pe care le avea în dublu. In Transilvania l-a trimis profesorul lui din Berlin, locuește undeva la vre-un dascăl și a venit la Blaj mai cu samă din cauza alaiului și a expozițiunii. Aranjatorii banchetului l-au pus pe d-sa lîngă mine, gîndind c'aceasta are să ne vie de hac la amîndoi. In ce privește pe d. Rochlitz, aceste puteau să fie adevărate, căci mi-a mărturisit că nu știe încă să vorbească și că nu pricepe deloc romînește, eu însă așî fi preferat să am lîngă mine niște Romîni neaoși. In stînga într'adevăr așa a și fost: aveam vecin pe un tînăr cu numele P. Mocsonyi, odraslă a unei familii nobile din Banat, care din fericire se simte până acuma romînă, sprijinind generos năzuințile culturale ale poporului său. Dacă nu mă înșel, tocmai tatăl lui, dr. Alexandru Mocsonyi, a fost în anii 1901—4 președinte al „Asociațiunii".

Acele două dintăi seri au fost concerte cu program bogat, care în mare parte a fost umplut de niște piese compuse de Iacob Mureșianu, profesor de muzică din Blaj, fratele decedatului proprietar și redactor al foii „Gazeta Transilvaniei", al doctorului Aurel Mureșianu, a cărui persoană pentru noi Boemii este interesantă prin aceia că în 1895 a vizitat cu vre-o 30 Romîni în frunte expozițiunea noastră etnografică. Este interesant că în momentul morții sale năprasnice, soția sa petrecea tocmai la Praga, unde fata lor învăța la conservatorul de muzică din orașul acesta să cînte din vioară.

Așa, după uvertura solemnă „Ștefan cel Mare" a urmat imnul „Astrei", pe cuvintele vicepreședintelui ei Bîrseanu; din restul programului m'au interesat mai mult cîteva cîntece populare cîntate minunat, cași o compozițiune interesantă „Erculean", drept vorbind o baladă populară pe care același compozitor a pus-o în muzică pentru cor și solo, cu acompaniament de orchestră.

A doua seară a fost umplută chiar pe dea'ntregul de o asemenea compozițiune întitulată: „Mănăstirea Argeșului", care seamănă foarte mult cu o operă. Nu pot să-mi spun aici (nefiind om de specialitate) judecata asupra valorii acestei lucrări, care a fost reprezintată scenic pe o scenă nu tocmai îndestulătoare, și nici nu vreau să povestesc conținutul legendei care se găsește și la Sîrbi, Albaneji și la alte popoare din Balcani. De altfel nu este deloc imposibil ca lucrarea aceasta să se ivească la Praga și atunci va fi la locul său să se vorbească despre amîndouă, despre partea muzicală vorbind cineva care se pricepe la asemenea lucruri. Unul din rolurile de căpitenie,—rolul meșterului Manole,—a fost executat, spre mulțumirea complectă a publicului (care iarăși s'a adunat în număr foarte mare), de către cîntărețul romîn de operă Corfescu, care cu doi ani mai înainte a d·t la Praga două concerte, care, din nefericire, au fost cercetate destul de slab.

A treia seară, Miercuri, era a teatrului. S'a reprezintat, şi s'o spunem îndată: *perfect*, „Scinteia" lui Pailleron. Şi nu este de mirat că reprezentaţiunea a mulţumit, căci toate trei rolurile se aflau în mînile celor mai buni artişti ai Teatrului Naţional din Bucureşti, şi tot aşa au plăcut şi declamaţiile pe care, după reprezentaţie, le-a recitat una din artistele care au jucat în piesa într'un act caşi cel dintăiu comic al aceluiaşi teatru.

Din contra, nu s'a putut numi fericită ideia ca, după toate acestea, în timpul înnaintat de noapte, să se reprezinte subt titlul „Cuib de Şoim" un poem dramatic, în care persoanele principale sînt: domnitorul moldovan Ştefan-cel-Mare, învins în bătaie, maica sa, soţiea şi un bătrîn din oastea sa. Ideia principală într'adevăr este frumoasă: învinsul Ştefan vine să se odihnească în castelul său şi cere să i se deschidă. Soţia sa bună-bucuroasă ar face aşa, mumă-sa însă nu se învoeşte, declară din contră că nu-l recunoaşte, fiind învins, de fiul său şi-l sileşte astfel să se întoarcă în luptă şi să învingă.

Greşala stă într'aceia că discursurile şi monologurile sînt prea difuze, aşa încît în mai multe locuri graniţele între serios şi ridicol sînt prea apropiate, mai ales ţinînd samă de insuficienţa scenei. Afară de aceasta, dupăcum amintisem mai sus, o bucată atît de lungă a fost pusă tocmai la sfîrşitul serii. Publicului romîn figurile istorice, în deosebi a domnitorului Ştefan şi a mamei sale, îi plăceau foarte mult şi chemarea celora care îi reprezintau nu avea sfîrşit. Mie aceasta mi-era binevenit, fiindcă în răstimpul acesta am putut să pătrund până la uşă, ceia ce altfel ar fi costat vreme multă.

Unul din punctele de căpetenie ale serbării a fost sborul reuşit al aviatorului romîn Vlaicu în ziua a doua a serbărilor, pe la 6 ceasuri, pe o vreme cît se poate de frumoasă cu soare. Două momente mai ales au dat sborului un caracter deosebit: întăiu, aviatorul Vlaicu, cu toate c'a venit din Romînia, este originar din oraşul Orăştie, este deci un compatriot mai de aproape al Romînilor ardeleni. Tatăl său, un ţăran, a fost împreună cu ceilalţi membri ai familiei faţă la sbor şi este interesant că şi fratele aviatorului, cu toate că n'a făcut studii speciale, are talent pentru asemenea lucruri. Mi-au povestit martori oculari că tocmai acest frate al aviatorului, imediat înnaintea sborului, îi atrase atenţiunea că un oarecare şurub nu este în ordine şi într'adevăr după o cercetare mai de aproape s'a adeverit că spune adevărul şi defectul s'a înlăturat. Indrăzneţul tînăr cică a studiat şcoala politehnică la Pesta şi München, şi a alcătuit cu cîţiva ani mai înnainte un aeroplan de un sistem al lui, avînd avantajul stabilităţii şi al unui sbor liniştit. Vlaicu ocupă acum un post avantajos în serviciul de aviaţie al armatei romîneşti.

Al doilea moment nu mai puţin însemnat a fost locul unde avea să se facă sborul. Este aşa numitul „Cîmpul Libertăţii", spaţiu enorm, mărginit de o parte de rîul Tîrnava (magi. Küküllö), de alte părţi de nişte coaste line cultivate sau cu holde, sau cu vii. Care anume este întinderea locului plan întocmai ca masa şi acoperit de iarbă, nu ştiu, impresiunea însă ce face este măreaţă. De altfel orişicine poate să-şi facă o idee despre aceasta, dacă socoteşte că în anul memorabil 1848, pe locul acesta, într'o tabără de popor uriaşă, s'au adunat la 40.000 de Romîni, care au venit aici să protesteze în contra iobăgiei şi să ceară libertate. De aceia numele locului e „Cîmpul Libertăţii", şi în amintirea acestei întîmplări s'a ridicat pe locul de unde au răsunat alocuţiunile înfocate ale oratorilor un monument de piatră. Cu cîţiva ani mai înnainte un făptuitor necunoscut a aruncat monumentul cu dinamită în aer, peste puţin însă s'a zidit din nou.

Şi pe locul acesta istoric, într'o amiază frumoasă cu soare, vestitul aviator, romîn de naştere, 63 ani după întîmplarea amintită, sboară ca o pasere într'o înnălţime şi depărtare uimitoare: cum aceste momente n'ar fi mişcat inima fiecăruia care a fost de faţă la reuşitul sbor tocmai în acest loc?

Că serbările nu s'au lipsit de un bal splendid în sala de gimnastică, este lesne de priceput. Despre balul acesta nu pot să vorbesc din propria-mi experienţă, am auzit însă că nu putea fi vorba de joc, atît de mare era îmbulzeala în sala aceia destul de spaţioasă. Şi tot aşa s'a întîmplat cu serata amicală în preseara serbărilor: am făcut, drept să spun, o încercare să petrec acolo barem un moment, însă nu mi-a fost cu putinţă. Nu numai că toate locurile sălii spaţioase erau ocupate, ci şi atmosfera era de nesuferit, aşa încît intrînd printr'o uşă îndată am şi ieşit prin cealaltă.

Din restul programului mai fac o scurtă amintire a următoarelor lucruri: Mai sus am şi spus că, împreună cu adunarea generală a „Asociaţiunii", a ţinut adunarea sa generală şi Societatea pentru fond de teatru romîn. Şi aici participarea a fost enormă, şi la una din şedinţi, tînărul absolvent al Universităţilor de peste graniţă, în deosebi al celor germane, Horia Petrea-Petrescu a rostit o conferenţă interesantă despre teatru şi public.

Imediat după această adunare generală a urmat şedinţa secţiunii literare a „Asociaţiunii", la care s'au rostit două conferenţi. Cea dintăiu despre însemnătatea lui Ioan Maiorescu, tatăl actualului ministru al afacerilor străine din Romînia, Titu Maiorescu, pentru cultura romînă. Anul acesta s'au împlinit tocmai 100 de ani de cînd, într'un sat aproape de Blaj, s'a născut acest apostol al poporului romîn. Discursul festiv fu rostit de un tînăr filolog romîn Iosif Popovici, născut în Banat.

Tot aşa de interesantă a fost a doua conferenţă intitulată „Despre literatura romînă în secolul al 19-lea", interesantă şi prin persoana conferenţiarului. Acesta este tînărul talentat poet Octavian Goga, care se distinge prin faptul că obiectul de căpetenie al poeziilor sale însufleţite este poporul romîn, în deosebi *ţăranul*. Nu e deci nici o mirare, dacă mai cu samă tineretul îl adoră, recitînd la serbări şi petreceri roadele muzei sale, care

totdeauna sînt răsplătite din partea publicului cu nişte aplauze furtunoase.

In contra acestei direcțiuni poporane, în deosebi țărăneşti, stă direcțiunea opusă, aristocratică, al cărei reprezentant principal este poetul Duiliu Zamfirescu din Bucureşti. Acesta fiind acum doi ani ales membru al Academiei Romîne, în discursul său de primire s'a pronunțat aspru nu numai în contra poeților transilvăneni, în deosebi în contra lui Goga, ci şi în contra poeziei populare în genere. Atît de aspru, încît un alt eminent membru al Academiei, Titu Maiorescu, s'a ținut dator ca într'un discurs mai lung, improvizat, să eie apărarea poeziei populare atacate.

De acest antagonism, care a fost şi este viu discutat de amîndouă părțile, mi-am adus aminte cetind în numărul de Duminică, din 10 Septembrie, al foii Národní Listy foiletonul lui Şalda despre direcțiunile aceste care există şi la noi. In asemenea împrejurări nu e de mirare că Romînii, mai cu samă, în Ungaria şi în deosebi în Transilvania, sînt pentru Goga, că la fiecare prilej îl salută însuflețit şi-l ascultă cu băgare de samă, şi tot aşa este de priceput că şi dînsul se foloseşte de prilejuri potrivite ca să apere direcțiunea sa. Aşa a fost şi de astă dată şi d-sa a secerat aplauze multe pentru sentința prin care şi-a încheiat conferința, că multă vreme încă poeții romîni o să-şi eie motivele poeziilor lor din viața țăranilor.

In sfîrşit încă o amintire, cu care am să termin această descriere, se'nțelege fragmentară, a serbărilor jubilare din Blaj. In ziua de 29 August, mitropolitul Victor Mihali a dat un prînz la care s'au poftit vre-o 120 de persoane. Cum că prînzul nu era lipsit de toaste se'nțelege dela sine. A vorbit ospătătorul, în numele demnitarilor bisericeşti, a mulțumit pentru ospitalitate mitropolitul din Sibiu, apoi a vorbit episcopul din Oradea Mare, iarăşi afară din cale de înfocat, despre năzuințile culturale ale Romînilor, mai departe preşedintele „Asociațiunii" Bîrseanu, la urmă doi domni din Romînia, fostul şcolar al gimnaziului din Blaj, Bianu, acum profesor universitar, membru şi bibliotecar al Academiei Romîne din Bucureşti, şi profesorul universitar Mehedinți, redactor al celei mai vechi reviste romîne, „Convorbiri Literare", în care, la îndemnul său, în anul 1909, am publicat o serie de articole autobiografice subt titlul „Drumul pe care am mers".

După Bîrseanu am cerut cuvîntul eu însumi şi doară n'o să mi se eie drept lipsă de modestie dacă spun că toastul meu avu un succes destul de mare. In parte datoram desigur succesul acesta interesului celor de față de a auzi pe un străin, Boem, vorbind în limba strămoşească a comesenilor şi pe lîngă asta cam tot aşa de bine ca ei înşişi. Să spun drept, m'am anunțat aranjatorilor chiar cu o zi înainte la banchet în pavilionul de serbări, am renunțat însă la cuvînt, întocmai cum au făcut-o şi cei doi domni din Bucureşti, căci vedeam că, în spațiul acela imens, mijloacele noastre, în ceia ce priveşte glasul, n'ar fi fost suficiente.

Acum o să mai citez cîteva cifre, să se vază ce organizațiune impozantă este „Asociațiunea". Innainte de toate voiu spune că taxele de membri în anul 1910 au făcut 24.848 cor., întreaga avere pe care societatea o administra la sfîrşitul anului trecut făcea aproape un întreg milion de coroane (922.985 cor.). Este interesant că în cei dintăi 50 ani taxele de membri au făcut ceva mai mult decît 500.000 coroane, în medie face *anual* 10.000 cor.; cifra pentru anul 1910 arată deci cu cît a crescut interesul publicului,—şi cam în acelaşi raport sînt diferite ajutoare, stipendii ş. a.. — „Asociațiunea" are adică 5 fonduri, cu un capital de 180.125 cor. 65 fil., şi 15 fundațiuni cu un capital de 113.172 cor. 92 fil.

Cu 25 ani mai înnainte, „Asociațiunea" a zidit în Sibiu o clădire pentru şcoala civilă de fete, împreună cu un internat, şi, 15 ani mai înnainte, cu o cheltuială de aproape 160.000 coroane, un prea frumos muzeu etnografic, căruia i s'au dăruit multe obiecte; apoi mai este o bibliotecă, până acum cu 6.342 volume.

„Asociațiunea" însăşi, afară de organul său „Transilvania", scoate fel de fel de publicații. Aşa înnainte de toate o bibliotecă populară, până acum 37 numere; în timpul din urmă s'a hotărît reorganizarea colecțiunii, şi până azi au ieşit 6 numere ale acestei noi serii. Apoi Biblioteca pentru tinerime, şi a...

„Asociațiunea", în anul 1869, avea 22 despărțăminte, mai tîrziu 32, acum sînt 60 cu 2.431 membri, din care 9 membri onorari, 25 membri ordinari de secțiuni literare ştiințifice, 24 corespondenți, 118 fundatori, 316 pe viață şi 1.939 ordinari, afară de aceasta 2.197 ajutători. Activitatea despărțămintelor e următoarea: Se țin prelegeri pentru popor (în anul 1910 au fost 497) şi conferenți pentru cărturari (într'acelaşi an 61);—apoi petreceri şi serate;—se înființează diferite societăți mai cu samă național-sociale şi biblioteci; se fac cursuri pentru analfabeți; se aranjează expozițiuni etnografice şi de producte ale industriei casnice. E lesne de priceput că nu toate despărțămintele desfăşoară o activitate rodnică; în cel din urmă an s'a constatat că, din 60 despărțăminte, numai 45 au arătat o activitate oarecare.

La urmă să-mi fie îngăduit ca, prin cîteva cuvinte, să explic cum s'a întîmplat de am curmat petrecerea mea de vară în locul meu de naştere şi am făcut un drum atît de depărtat. La aceasta m'au îndemnat două lucruri: întăiu „Asociațiunea" însăşi, de al cărei jubileu era vorba, ş'apoi oraşul în care serbările s'au aranjat.

In oraşul Blaj am mai fost de două ori. Întăia oară în 1876, vasăzică tocmai cu 35 ani mai 'nainte şi apoi cu trei ani mai tîrziu, în 1879. Blajul a fost cel dintăiu oraş romîn, în care am petrecut vreme mai îndelungată (şase săptămîni), ca să mă îndeletnicesc cu studiul limbii romîne. Drept să spun, mi-a fost gîndul atunci să mă duc la Bucureşti, m'a oprit însă teama că războiul sîrb-turcesc ar fi putut pătrunde şi în principatul romîn. La Bucureşti nu m'am dus decît în primăvara anului 1879;

după o petrecere de două luni acolo am vizitat, afară de Sibiu, Făgăraș și Brașov, din nou Blajul și de amîndouă dățile am întîmpinat o primire afabilă la rectorul de atunci al gimnaziului, Ioan M. Moldovanu.

La București am fost ales membru corespondent al Academiei, care tocmai atunci s'a fost alcătuit din foasta societate științifică romînă. In Transilvania am luat parte în amîndoi anii la adunările generale ale „Asociației": In 1876 la Sibiu și în 1879 la Sighișoara (Magi. Segesvár, nemț. Schässburg). Și în adunarea generală din orașul acesta am fost ales membru onorar al „Asociației".

Aceste sînt motivele de căpitenie care m'au îndemnat să vizitez orașul și să iau parte la adunarea generală, mai cu samă văzînd cît de mult stăruesc vechii mei cunoscuți, profesorul Bîrseanu, cași Moldovanu care, în răstimpul acesta, din canonic a fost înnaintat la rangul de preposit al capitolului.

Este interesant a vedea ce atitudine au avut foile magiare față cu serbările aceste. Partea cea mai mare a urmat metoda struțului: au păstrat tăcerea. Sînt însă altele, care nu s'au sfiit a mărturisi că aici s'a întîmplat ceva neașteptat, surprinzător, care dovedește un progres mare din partea Romînilor din Ungaria. Și unul din corespondenții magiari care a fost martor ocular al serbărilor a îndrăznit chiar a afirma că Romînii din Ungaria, începînd cu serbările aceste, au încetat a fi o *„naționalitate"*, ci că se simt și sînt o adevărată *națiune*.

Dr. Ioan Urban Iarnik

Scrisoare lui Goga

De-acum te las pe tine și pe-ai tăi
Și-Ardealul plin de cîntece și jocuri,
De mîndre fete și voinici flăcăi...
Știu eu dacă mai vin pe-aceste locuri?

Ce dor mi-era de ele,—căci pe-aici
Am petrecut, copil, odinioară.—
Te sperii cînd de pe trecut ridici
Painjenișul care-l înfășoară!

De-aşi fi rămas, ca tine, în Ardeal,
Statornic stîlp al datinei străbune,
Intr'o căsuță albă, subt un deal,
Ferită de primejdii și furtune;

De-ași fi rămas acolo, să muncesc
Încunjurat de oameni cum se cade
În albele cămăși ce strălucesc
Ca spuma de șuvoaie în cascade;

De-ași fi rămas în casa de subt deal
De unde'n neguri vezi sclipind Carpații!...
Dar eu m'am dus și te-am lăsat, Ardeal,
Ca un fugar mi-am părăsit eu frații...

Și ce frumos era să fi rămas
Alăturea cu alții și cu tine,
Să'nalț și eu pentru dreptate-un glas,
Și să v'ajut în lupta pentru bine;

Să stau și eu de tine-alături azi,
Și eu ca tine să'mi încheg cîntarea
Din vuetul eroicilor brazi
Ce strigă peste culmi redeșteptarea!

Iar de scriam vre-un vers mai avîntat,
Aprins de-obida silei seculare,
Și eu de bună samă-aşi fi gustat
Ce dulce-i pînea temniței maghiare...

. . . .

M'am dus... Și spune-mi tu ce-am folosit
Pe unde-am fost cît am umblat prin lume?
Azi m'aşi întoarce, însă obosit,
Înfrînt și trist... Dar vremea ta acum e!

Tu să rămîi acolo unde ești
Să'mbărbătezi și să mîngîi poporul:
Tu ai să lupți, tu ai să biruești—
Și'n cîntecele tale-i viitorul!

St. O. Iosif

Pseŭdoștiință contemporană

Elise Richter, Der innere Zusammenhang in der Entwicklung der romanischen Sprachen, in 27 Beiheft zur Zeitschrift für romanische Philologie pag. 57—143.

Istoriea limbii trebue făcută nu fragmentar, ci în complexitatea ei, în întregimea ei, aceasta ar fi o *istorie pragmatică a limbii*. Intr-o asemenea istorie pragmatică a limbii diferitele subdivizii de până acum, care sînt, ori mai bine ar trebui să fie după D-na R. 1 tezaurul cuvintelor, 2 baza articulației, 3 înțelesul cuvintelor, 4 accent, 5 formarea cuvintelor, 6 construcțiea sintactică, 7 funcțiunea, 8 așezarea cuvintelor, trebuesc considerate la un loc, deodată toate. Ar zice cineva că acest lucru nu se poate, pentrucă limba nu-i numai ceva psihic, ci și fizic, așa că ea trebue studiată și după metoada știinților naturale. Aceasta nu-i adevărat, pentrucă mecanic nu se petrece în limbă nimic, ci fenomenele care se petrec inconștient într-însa aŭ căpătat această stare de inconștiență în urma unei nesfîrșite deprinderi ontogenetice și filogenetice. Dela capul locului toate aceste fapte aŭ fost conștiente. La științile naturale aparține numai fiziologiea sunetelor, care studiează posibilitatea fizică a producerii acestora. Producerea de fapt a lor aparține psihologiei sunetelor. Și pentru aceia tratatele de fiziologie a sunetelor ar trebui să țină socoteală de această dublă discuție a producerii lor: fiziologiea sunetelor de o parte, psihologiea sunetelor de altă parte.

Observație. 1. Subdiviziea istoriei limbii e o necesitate, bazată pe însăș firea limbii. Nu e ceva arbitrar, rezultat din capriţiul cercetătorului. Ea stă în legătură cu progresul științii. Subdiviziea se observă în toate științile. O încercare de a zvîrli totul la un loc e o întoarcere înapoi spre ignoranța din care n-a scăpat, relativ, omul decît prin analiză. 2. Faptul că limba ar fi ceva și fizic, astfel că ar necesita întrebuințarea metoadelor știinților naturale, n-ar putea fi o piedecă pentru *istoriea pragmatică* a limbii, în caz cînd aceasta, așa cum o înțelege D-na R., ar fi posibilă, căci, dacă e posibilă o istorie pragmatică a fenomenelor psihice, pentru ce n-ar fi posibilă și o istorie pragmatică a fenomenelor fizice? Dar oare aceste vorbe, *istorie pragmatică, metoade ale știinților naturale*, nu sînt o îmbătare cu apă rece? 3. Dacă fenomenele inconștiente din limbă sînt bazate pe deprindere, atunci la începutul limbii toate fenomenele acestea eraŭ conștiente? Mai întîiŭ acest lucru e imposibil de știut prin propriea observație. Apoi inducțiea, singurul mijloc de judecată atunci cînd lipsește propriea observație, ni spune

că, dacă sint astăzi fenomene inconștiente in limbă, aŭ trebuit să fie și la inceputul limbiĭ. Apoĭ fenomenele inconștiente ale limbiĭ sint atît de enorm de numeroase față cu cele conștiente și prezintă o atît de enormă regularitate și măestrie (comparabile cu regularitatea și măestriea tuturor fenomenelor inconștiente din restul naturiĭ), incît nu poțĭ tăgădui o afinitate intre ele și fenomenele inconștiente din restul naturiĭ (acelea necontestat inconștiente). Și să admitem că fenomenele limbiĭ ar fi pur psihice. Dar activitatea psihică este toată conștientă? Elaborarea noțiunilor este conștientă?

*

Sunetul produs devine limbă numai cind este prezentă intențiea uneĭ comunicărĭ. Limba e o *instituție*. Fiindcă limba nu este ceva fizic mecanic, pentru aceia nici nu trebue să ne așteptăm să găsim in ea exactitatea matematică din fenomenele fizice. Chiar in privința sunetelor o asemenea exactitate matematică nu trebue să ne așteptăm să găsim. Fenomenele fonetice, ca și cele semantice, pleacă din acelaș izvor, din Psyche. Pentru aceia intr-adevăr in fenomenele fonetice se observă influința analogieĭ, deoarece o schimbare intr-o articulație se propagă la toate cazurile analoage.

Observație. Va să zică limba e o *instituție*, o *convenție*, o *legislație*, e rezultatul oarecum al unuĭ congres al primilor vorbitorĭ, care s-aŭ hotărît *să facă* limba, pentrucă aŭ constatat că este ceva trebuitor. Acest lucru s-a mai spus: nihil novi sub sole. Dar oare cum s-aŭ ințeles oamenii intre dînșiĭ, dacă nu puteaŭ incă să vorbească? Ori, ca să nu ducem lucrul la absurd, măcarcă modul de a se exprima al D-neĭ R. ne indritueşte la aceasta, va să zică cel dintiiŭ inceput de limbă al celuĭ dintiiŭ vorbitor s-a făcut in urma hotărîriĭ voluntare a acestuia de a se servi de sunete pentru a-și face cunoscute cunoștințile. Dar dacă n-ar fi venit in minte acelaș lucru la maĭ mulțĭ deodată, oare ce s-ar fi făcut cu voința *izolată* a primuluĭ incercător de a vorbi? Li-a venit, decĭ, acelaș lucru in cap la maĭ mulțĭ? Şi se naște atuncĭ intrebarea, oare de unde a provenit această conformitate de voință și de mijloace la oamenii din aceiaș comunitate? Această conformitate de voință și de mijloace era tot un product al voințiĭ? Este oare un product al voințiĭ, al convențieĭ, al *instituțieĭ* faptul că rag vacile tot la un fel și vițeiĭ tot la un fel?—Şi dacă fenomenele fonetice pleacă din Psyche, este aceasta un motiv ca la ele să nu se observe regularitatea și exactitatea matematică din fenomenele fizice? Psyche nu face și ea parte din natură intocmaĭ ca și fenomenele fizice? Este posibilă in general *neregularitatea!* Nu cumva această neregularitate este numaĭ aparentă, datorită imperfecțieĭ cu care noĭ putem analiza fenomenele psihice? Nu cumva această neregularitate este bazată numaĭ pe extraordinar de marea variabilitate a fenomenelor psihice, pe care conștiința cea atît de mult lăudată nu o poate stăpini niciĭ măcar atîta cît, foarte necomplect de altfel și pe acest din urmă teren, stăpinește fenomenele fizice?—Dacă analogiea (din punct de videre filologic ințeleasă, nu logic) influințează și producerea sunetelor, in felul acela că o schimbare odată provocată servește ca model pentru schimbările ulterioare (căcĭ așa a ințeles lucrul probabil D-na R.), constitue aceasta o neregularitate, o abatere dela exactitatea matematică ce stăpinește schimbările din lumea fizică? Dar incă odată, ce-ĭ aceia neregularitate? Se poate in general ințelege ce-ĭ aceia o neregularitate?

*

Deci, fiindcă limba e ceva psihic și chiar o instituție, apoi e posibilă o istorie pragmatică a limbii. Decît numai o mare deosebire există între istorie (Geschichtsschreibung) și istoriea limbii (Sprachgeschichtsschreibung), in felul acela că istorieĭ pragmatice îi preced analele, pecînd analele limbii, faptele limbistice a căror legătură intimă și succesivă trebue să o constate istoriea limbii, ni sînt necomplect și defectuos cunoscute, întrucît limba vorbită este numai fragmentar înregistrată, iar limba scrisă este toideauna ceva înapoiat și învechit. D-na R. își propune să cerceteze in sinul limbii latine apariția fenomenelor romanice și să stabilească o legătură cauzală între aceste fenomene și, intru cîtva, o cronologie relativă. Pentru aceasta se vor lua in considerație și manifestările psihice precum și cele psihofizice ale limbii, și se vor intrebuința toate mijloacele, și cele psihologicolimbistice, și cele fiziologice, și cele istorice. Și anume, pentruca reușita să fie sigură, datele maĭ mult saŭ mai puțin teoretice ale cercetărilor psihologicolimbistice și datele practice ale cercetărilor fiziologice vor fi intrebuințate la istoriea limbii.

Observație. Toate acestea sint o înșirare de termenĭ tehnicĭ care ne fac să întrevidem o mulțime de științĭ pe care D-na R. le posede cu profunditate, se pare (studiĭ psihofizice, studiĭ psihologico-limbistice, studiĭ fiziologice, studiĭ istorice, toate cu privire la istoriea limbilor), și care pe noĭ iștialalțĭ ne fac numaĭ curioșĭ să le videm utilizate de D-na autoare.

*

D-na R. intră in materie. Cel dintiiŭ lucru pe care-l cercetează este ușurința cu care se schimbă cele opt părțĭ constitutive ale limbiĭ, fixate de D-sa la inceputul studiuluĭ D-sale, materiĭ pe care istoriea limbiĭ le-a cercetat până acum izolat, dar pe care viitoarea istorie pragmatică a limbiĭ le va cerceta la un loc. Ordinea de ușurință a schimbăriĭ este următoarea (incepînd dela cele care se schimbă maĭ lesne): 1 cuvintele, 2 baza articulațieĭ (adecă articulațiea sunetelor afară de accent), 3 ințelesul, 4 accentul (D-na R. ințelege prin accent și inceputurile și sfîrșiturile sunetelor [Einsatz, Absatz], apoĭ cantitatea sunetelor), 5 formarea cuvintelor, 6 construcțiea sintactică, 7 așezarea cuvintelor.

Observație. D-na R. ințelege prin formarea cuvintelor (Wortbildung) naşterea formelor gramaticale prin izolare. Se pare că D-sa nu deosebeşte lucrurile de raporturĭ orĭ chiar că nu-şĭ dă socoteală de existența acestor din urmă. Pentru D-sa faptul că un cuvînt devine cu vremea formă gramaticală inseamnă că cuvîntul devine „fără ințeles", „inhaltleer", și cade la rangul de „arătător formal al funcțiuniĭ". *Fără ințeles?* Cum *fără ințeles*, dacă *arată funcțiunea?* Ce-și inchipuește D-na R. prin *funcțiune*? Să daŭ un exemplu. *Volo laudare* era la inceput un complex de lucrurĭ (a voi, a lăuda) și de raporturĭ (abstract, rezultat al uneĭ activitățĭ, siguranță, prezent, singular, persoana intîia, obiect drept). Cu incetul insă a perdut ințelesul unuĭ lucru (a voi) și a doŭă raporturĭ (prezent, obiect drept) și a căpătat ințelesul unuĭ noŭ raport (viitor). In această transformare *voiŭ* din cuvînt a devenit formă gramaticală: de unde avusese și ințelesul de lucru, a perdut acest ințeles, a păstrat o parte din ințelesurile de raporturĭ și a căpătat un ințeles de raport noŭ. Dar prin această transformare el n-a devenit gol de ințeles, fără ințeles, inhaltleer.—Dintre formele gramaticale astfel născute prin izolare sufixele derivative și prefixele derivative se schimbă mult maĭ lesne și ar fi trebuit prin urmare separate de celelalte forme.—Formele sînt discutate in doŭă rindurĭ, intîiŭ inainte de construcțiea sintactică,

intr-un paragraf aparte, şi apoĭ după construcţiea sintactică, in acelaş paragraf cu această din urmă. Prin construcţiea sintactică (die syntaktischen Gebilde, die syntaktische Fügung) D-na R. inţelege izolarea in diferitele eĭ faze până la naşterea formelor. D-sa spune că nu poate separa *forma* de construcţiea sintactică şi pentru aceia n-o discută a parte. Cu toate acestea *forma gata* este una şi izolarea sub diferitele eĭ faze este *alta*. Şi nu putem pricepe ce ordine cronologică fixează autoarea formeĭ, intrucit pe de o parte o pune inaintea izolăriĭ sub numele de Wortbildung, iar pe de altă parte o pune după izolare, in care caz spune că nu o poate separa de această din urmă.

*

Care sînt cauzele psihologice ale schimbării? Este lucru lămurit (es ist klar) că acele fapte limbistice care se schimbă mai greŭ incep a se schimba mai degrabă. De pildă aşezarea cuvintelor se schimbă cel mai greŭ: eĭ bine ea incepe a se schimba maĭ degrabă. Pentru ce se schimbă aşezarea cuvintelor? Sînt două feluri de a vorbi, unul care ţine maĭ puţin socoteală de ascultător, altul care ţine mai mult socoteală de ascultător. Cel dintîiŭ este cel latin, german — arhaic, cel de al doilea este cel romanic — modern. Pentru aceia unuĭ German i se pare clară vorbirea romanică, iar unuĭ Neolatin i se pare obscură vorbirea germană. La început omul n-a ţinut socoteală de ascultător şi punea necunoscutul înaintea cunoscutuluĭ, determinantul înaintea determinatuluĭ. Cu încetul însă a ţinut socoteală de dînsul. Cînd s-a întîmplat aceasta, a început să se facă deosebire între vorbirea ocazională, subiectivă, unde nu se ţine socoteală de ascultător, şi vorbirea uzuală, habituell, obiectivă, în care se ţine socoteală de ascultător şi în care vorbitorul pleacă totdeauna dela cunoscut la necunoscut, dela determinat la determinant. Să considerăm acum cea mai veche aşezare de cuvinte obiectivă nouă cunoscută, cea arhaică [sic!]. Principiul aceşteĭ aşezări de cuvinte este că se pune întîiŭ determinantul şi apoi determinatul. Aşezarea ocazională opusă eĭ nu putea consista în altă ceva decît a pune determinatul înaintea determinantuluĭ, şi aceasta este tocmai aşezarea modernă. Cînd va deveni uzuală această din urmă aşezare, atuncĭ va deveni ocazională cealaltă, opusă eĭ, care va deveni la rîndul eĭ uzuală, şi tot aşa mai departe.

Observaţie. Maĭ întîiŭ nu este clar de fel că schimbarea care se face maĭ greŭ începe maĭ degrabă. Aceasta e absurd. Să admitem că ordinea de uşurinţă a schimbăriĭ este acea stabilită de D-na R. La un moment dat, de pildă astăzĭ, cuvintele dintr-o limbă, în totalitatea lor considerate, sînt cele maĭ nouă fapte limbistice, fiindcă ele s-aŭ schimbat maĭ mult, maĭ răpide; aşezarea cuvintelor, din contra, este cel maĭ vechiŭ fapt limbistic, pentrucă ea s-a schimbat maĭ greŭ, maĭ încet. Aceasta nu înseamnă însă de fel că cuvintele aŭ început să se schimbe maĭ tîrziŭ, iar aşezarea cuvintelor a început să se schimbe maĭ degrabă! Cînd cuvintele din limbile romanice eraŭ faţă cu cele din limba latină foarte mult schimbate deja, prin împrumuturĭ din limbĭ străine şi prin derivărĭ analogice, aşezarea cuvintelor era încă cea latină. Tocmaĭ tîrziŭ a început aşezarea *modernă*, cum o numeşte D-na R., să înlocuiască pe cea *arhaică*, şi dupăce această aşezare modernă a devenit uzuală, ea a rămas aşa până astăzĭ, învremece cuvintele nu aŭ încetat de a se tot schimba până astăzĭ. Fireşte (şi aceasta este într-adevăr lămurit, es ist klar) că dacă considerĭ faţă cu cuvintele actuale aşezarea actuală, aceasta e maĭ veche, dar aceasta nu înseamnă că aşezarea a început a se schimba maĭ degrabă!—Dar apoĭ, ce poate să însemneze afirmarea D-neĭ R., că aşezarea arhaică este acea în care nu se ţine socoteală de ascultător, acea în care vorbitorul, din punct de vedere *subiectiv* punîndu-se, pune determinantul înaintea determinatuluĭ, necunoscutul înaintea cunoscutuluĭ, şi că cu toate acestea această aşezare arhaică este cea *obiectivă*? Ce poate să însemneze aceasta, că aceiaş aşezare de cuvinte, în care vorbitorul neţinînd socoteală de ascultător pune determinantul înaintea determinatuluĭ, este şi subiectivă şi obiectivă? „Să considerăm cea maĭ veche aşezare de cuvinte *obiectivă* nouă cunoscută, care se găseşte în aşa numita aşezare de cuvinte *arhaică*," zice D-na R.. Şi ce este *arhaic*? „Dacă în loc de latin şi romanic întrebuinţăm expresiile *arhaic* şi *modern*, apoĭ zicem aşa: aşezarea de cuvinte modernă ţine maĭ mult socoteală de ascultător decît aşezarea arhaică". Dar *obiectiv* ce-ĭ? „Într-un timp cu mult anterior oricăreĭ tradiţiĭ şi-a dat întîiaş dată socoteală vorbitorul că a vorbi şi a asculta sînt lucrurĭ care merg mînă în mînă (in einer ausserordentlich weit hinter aller Ueberlieferung liegenden Zeit ging den Sprechenden der Sinn für das Ineinandergreifen von Sprechen und Hören auf). Aceasta a însemnat un progres spre obiectivarea vorbiriĭ, în care vorbitorul nu se maĭ exprimă în mod impulsiv, cum îĭ vine luĭ la socoteală, ci într-o ordine oarecare. Numaĭ cînd vorbitorul este în stare să se pună în poziţiea ascultătoruluĭ, numaĭ atuncĭ poate el în mod conştient să aşeze părţile vorbiriĭ sale astfel, încît să se facă priceperea comodă pentru ascultător. Din acest moment începe contrastul dintre vorbirea ocazională şi cea uzuală, contrastul dintre vorbirea subiectivă şi vorbirea obiectivă. Căcĭ vorbirea uzuală este acea făcută cu băgare de samă, care păşeşte dela cunoscut spre ceva nou şi necunoscut vorbitoruluĭ". Va să zică aşezarea *arhaică*, cea latină, este şi *subiectivă* şi *obiectivă*? Nu voiŭ să discut aicĭ dacă într-adevăr aşezarea *arhaică* este maĭ subiectivă decît cea modernă, orĭ dacă aşezarea romanică i se pare Germanuluĭ maĭ clară decît propriea sa aşezare (lucru de care mă îndoesc grozav: D-na R. probează prin această afirmare multa sa lectură în limbĭ romanice). Eŭ mă ţin de susţinerile D-neĭ autoare şi întreb cum poate fi aşezarea *arhaică* şi subiectivă şi obiectivă totodată?—Trecînd la altă ordine de ideĭ, să admitem că D-na R. are dreptate cînd susţine că în istoriea limbilor se succedează aşa numitele aşezărĭ arhaice şi moderne. Ce motivare psihologică găseşte D-sa pentru acest fenomen? Dacă pentru faptul că urmează o aşezare modernă uneia arhaice s-ar putea găsi motivul că vorbitorul ţine socoteală de ascultător (admiţînd că într-adevăr aşa este), atuncĭ pentru faptul că urmează o aşezare arhaică uneia moderne ar trebui să se găsească motivul că vorbitorul devine din obiectiv, cum era, maĭ subiectiv, din om care ţinea socoteală de ascultător devine om care nu ţine socoteală de acesta. Aceasta e concluziea logică. În locul eĭ D-na R. stabileşte o alta, aş putea-o numi capriţioasă: faţă cu o aşezare uzuală oarecare aşezarea ocazională nu poate fi decît o aşezare contrarie celeĭ uzuale. „Principiul aşezăriĭ arhaice a vorbelor şi cugetărilor este punerea determinantuluĭ înaintea determinatuluĭ. Aşezarea ocazională contrarie nu poate fi alta decît aceia în care se pune determinantul după determinat, şi, tocmaĭ, acesta este principiul aşezăriĭ moderne a vorbelor şi cugetărilor. Dacă aşezarea arhaică a fost cea uzuală, apoĭ aşezarea modernă a fost unica ocazională posibilă". Va să zică omul are propensiea de a vorbi totdeauna altfel de-

cit cum este deprins să vorbească. Aceasta va fi poate adevărat. Dar atuncĭ toată povestirea D-neĭ R. (de altfel încurcată şi contrazicătoare) despre vorbire subiectivă şi obiectivă, despre vorbire care nu ţine socoteală de ascultător şi vorbire care ţine socoteală de ascultător, trebue să iasă din joc, trebue exclusă. Ceia ce spune D-na R. la începutul paragrafuluĭ şi ceia ce spune D-sa la sfîrşitul paragrafuluĭ sînt lucrurĭ care se exlud: dacă limba romanică are altă aşezare de cuvinte decît limba latină, aceasta nu se datoreşte faptuluĭ că s-ar fi prefăcut vorbirea din subiectivă în obiectivă, ci faptuluĭ că vorbiriĭ uzuale latine s-a opus o vorbire ocazională contrarie, care cu vremea a devenit şi ea uzuală! În rezumat, acest „Psychologischer Exkurs über die Ursachen sprachlicher Veränderung", să mă erte D-na R., n-are într-însul Psyche de fel.

*

Care sînt cauzele fiziologice ale schimbării? Diferitele stări psihice, precum emoţie, mînie, frică, îndoială, aŭ efect asupra mişcărilor toracelui, deci asupra curentului expirator. Ce influinţă are curentul expirator asupra cantităţii, intensităţii şi înălţimii sunetelor? Cantitatea atîrnă nu de înălţime, ci de felul curentului expirator. Durata articulaţiei atîrnă de energiea muşchilor. Energiea muşchilor cuprinde buzele, limba, vălul palatului, coardele vocale şi este direct proporţională cu apăsarea curentului expirator asupra traheii. Energiea musculară pentru o vocală este cu atît mai mare cu cît articulaţiea are loc mai sus în gură (proba s-a făcut la bolnavii de paralysis glosso-labio-laryngea, care nu pot pronunţa sunetele *l, r, l, s, t, d*). Între energiea musculară şi puterea curentului expirator nu este legătură necesară, aşa că numai decît un curent expirator puternic să fie însoţit şi de o puternică energie musculară. *Altfel este raportul între puterea curentului şi energiea musculară la vocale şi altul la consonante.* La vocale curentul atîrnă de energiea musculară, este cel mai strîmt la *i*, cel mai larg la *a*, cel mai puternic la *u*: intensitatea curentului este invers proporţională cu strîmtarea articulaţiei.

Observaţie. Întru cît energiea musculară pentru o vocală este cu atît maĭ mare cu cît articulaţiea are loc maĭ sus în gură, iar intensitatea curentuluĭ este invers proporţională cu strîmtarea articulaţiei, urmează că la vocale intensitatea curentuluĭ este direct proporţională cu energiea musculară.

Deci „la vocale raportul între energiea musculară de o parte şi tăriea şi volumul curentului expirator de altă parte este variabil (ein schwankendes)."

Observaţie. Această concluzie e curioasă, din cele de maĭ sus nu rezultă că raportul este „ein schwankendes".

La consonante din contra energiea musculară atîrnă de curent: cu cît e mai puternic curentul, cu atît trebue să fie maĭ mare energiea musculară, amîndoi factorii cresc şi scad împreună, sînt cei mai puternici la *p*, cei mai slabi la *g*. Deci pentru consonante „se aplică regula următoare: energiea musculară este direct proporţională cu puterea curentuluĭ expirator (die Leistungen des Trachealdruckes, der Muskelspannung und des Expirationstromes sind einander gerade proportional)".

Observaţie. Prin urmare este acelaş regulă ca la vocale! Atunci ce se face cu susţinerea D-neĭ autoare că *altfel este raportul între puterea curentuluĭ şi energiea musculară la vocale şi altul la consonante?* Apoĭ propoziţiile „la vocale atîrnă curentul de energiea musculară", „la consonante atîrnă energiea musculară de curent", sînt greşite: merg mînă în mînă ceĭ doĭ factori şi se întîmplă ca unul să provoace pe celălalt, dar nu atîrnă regulat unul de altul. Şi chiar niciĭ nu merg mînă în mînă totdeauna, aşa că se poate întîmpla să pronunţe cineva un *p* cu puternică energie musculară şi cu slab curent expirator, cu acelaş curent expirator ca la *b*, cum are loc lucrul în limba germană pe unele teritorii.

În ce priveşte raportul dintre energie şi durată, lucrul stă iarăş altfel la vocale decît la consonante: la vocale cu cît energiea e mai mare, cu atît durata e mai scurtă (*i* e mai scurt decît *e*); tot astfel la vocale cu cît curentul e mai mare, cu atît durata e mai mai scurtă. Adecă energiea musculară şi mărimea curentului staŭ la vocale în raport invers cu durata. La consonante din contra durata stă în raport drept cu energiea musculară şi mărimea curentului, labialele sînt mai lungi decît guturalele şi explozivele încordate sînt mai lungi decît explozivele laxe, luîndu-se în considerare numai timpul în care articulaţiea se efectuază, iar nu timpul cît articulaţiea durează.

Observaţie. Care timp însă se ia în consideraţie la vocale? Acel în care articulaţiea se efectuiază orĭ acel cît articulaţiea durează? Despre aceasta nu spune D-na R. nimic. Numaĭ atuncĭ se poate stabili o deosebire între vocale şi consonante din acest punct de vedere, al raportuluĭ adecă între durată de o parte şi energie de altă parte, cînd comparaţiea se face între momente analoage, cînd adecă se consideră timpul în care se efectuiază articulaţiea la vocale şi la consonante, orĭ timpul cît durează articulaţiea la vocale şi la consonante. De altfel spusele D-neĭ R. aŭ maĭ mult aerul unor afirmaţiĭ goale, căcĭ vre-o autoritate în materie nu citează preciz. Un lucru este sigur, că cu cît o articulaţie e maĭ grea de făcut, cu atît efectuarea eĭ ţine maĭ multă vreme. Acest lucru îl recunoaşte şi D-na R. ca ceva firesc: „maĭ multă vreme trebue ca să se facă o închidere puternică decît una slabă (es dauert länger bis ein fester Verschluss gebildet ist, als ein loser)." Nu se poate pricepe atuncĭ pentru ce efectuarea articulaţieĭ luĭ *i*, care e maĭ grea de făcut, ar dura maĭ puţin timp decît a luĭ *e*, care e maĭ uşoară de făcut. La aceastea se maĭ adaugă următoarele încurcăturĭ: D-na R. se pare că înţelege prin consonante numaĭ explozivele, căcĭ, după ce a vorbit despre consonante, adauge: „Spirantele (die Engelaute) prezintă cele maĭ variate gradaţiĭ între vocale şi consonante". Apoĭ D-na R., măcar că a susţinut că alt raport există la vocale între durată şi energie şi altul la consonante, trage concluziea următoare pentru *toate* sunetele: „durata atîrnă, deci, de curentul expirator, iar curentul expirator se măsoară după apăsarea luĭ asupra traheiĭ. Dacă se întăreşte curentul, se măreşte apăsarea asupra traheiĭ şi se scurtează durata articulaţieĭ." Pentru priceperea aceşteĭ propoziţiĭ să se observe ceialaltă—vezĭ maĭ sus p. 62 r. 18—, că *energiea musculară este direct proporţională cu apăsarea curentuluĭ expirator asupra traheiĭ.*

Fiind aşa, o stare psihică oarecare provoacă un curent expirator oarecare şi acesta provoacă o schimbare în articulaţie. Două cazuri se pot întîmpla: întîiŭ, acţiunea pasivă provocată de curent este contrabalansată de cea activă, adecă de cea uzuală, pe care vorbitorul o ţine în loc în mod conştient (eine bewusste Gegenleistung aller Organe), aşa că vorbitorul vorbeşte mai tare ori mai slab decît de obiceiŭ, dar sunetele rămîn neschimbate; al doilea, acţiunea pasivă provocată de curent

nu este contrabalansată de cea activă conştientă, atunci articulaţiea se adaptează puterii curentului, se schimbă, schimbarea apoi cu vremea din ocazională devine uzuală şi se moşteneşte dela o generaţie la alta.

Observaţie. Crede D-na R. că intrebuinţarea uzuală este ţinută in loc, neschimbată, in mod *conştient?* Dacă inţelege D-sa prin această *conştiinţă* conştiinţa naturii, celei independente de *eŭ*, n-am nicio intîmpinare de făcut. Dacă insă crede că *eul* este conştient de asemenea procese fizice, apoi atunci mă indoesc foarte mult şi protestez in numele bunului simţ. Şi cum că D-na autoare intr-adevăr crede că asemenea procese fizice sint nu numai *conştiente*, dar chiar *voluntare*, se vede din următoarele cuvinte ale D-sale: „Fiecare membru al unei comunităţi limbistice va intrebuinţa pentru o explozivă, pe care şi-a pus in minte să o pronunţe, faţă cu un curent expirator oarecare, acel grad de presiune a traheii [presiunea traheii, Trachealdruck=energie musculară, vezi mai sus p. 62 r. 18], care este de trebuinţă ca să nu se schimbe sunetul; cind cineva scoate din gură un curent oarecare, se şi gindeşte la energiea musculară pe care trebue să o intrebuinţeze ca să nu se schimbe sunetul (Jedes Mitglied einer Sprachgemeinschaft wird zu einem etwa von ihm beabsichtigten Verschlusslaut von vornherein in normaler Sprechweise für den Luftstrom einen solchen Trachealdruck verwenden, dass die Organspannung keine von dieser normalen Sprechweise abweichende zu sein braucht; man bedenkt schon die Organspannung, während man den Luftstrom reguliert).“

Rezultă adesea schimbări identice provocate de diferite inprejurări:

i>e din cauză că curentul e puternic şi organele se despart mai tare, ca să-i deie drumul să iasă.

Observaţie. Acest lucru n-a fost prevăzut de D-na R. până acum, despre aşa ceva D-sa n-a vorbit până acum. Apoi, conform celor spuse de D-sa, toemai *i* se potriveşte mai bine cu un curent puternic decit *e*. De acest motiv *fiziologic* D-na R. se serveşte mult pentru a explica schimbările sunetelor, după cum se va videa mai la vale.

i>e din cauză că curentul e slab.

i>e in mod conştient, prin aceia că la un curent slab se gindeşte cineva că e mai bine să pronunţe un *e* care să se audă decit un *i* care să nu se audă.

Observaţie. Aşa ceva nu e de crezut şi face parte din extraordinarele păreri pe care le are D-na R. despre *conştiinţa* vorbitorului.

e>i din cauza creşterii energiei curentului. Această schimbare se potriveşte apoi cu tonul înalt muzical dela sfirşitul cuvintelor; pentru aceia in limbile, cum era latina preistorică, unde tonul înalt muzical cade la sfirşitul cuvintelor, se explică de ce se prefac *e* şi *o* finali in *i* şi *u*.

Observaţie. Despre acest pretins accent muzical latin vezi mai la vale. In ce priveşte faptul că *o* s-ar preface in *u* din cauză că *u* s-ar potrivi mai bine cu un ton muzical înalt, D-na R. se inşeală, deoarece tonul propriu al lui *u* este *mai jos* decit acel al lui *o*. Vezi Scripture in Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der roman. Philologie VII₁ 36. De altfel lucrul se poate constata lesne numai cu urechea.

e>i, efect al scăderii intensităţii curentului, prin aceia că printr-un fel de reacţie, cind scade intensitatea curentului, se încordează mai tare organele articulatoare.

Observaţie. Sigur că in mod *conştient*, macar că D-na R. nu se pronunţă preciz: „eine Herabminderung der Intensität bewirkt als Gegenleistung eine stärkere Organspannung.“ Sigur că in mod *conştient*, pentrucă altfel este imposibil de explicat cum s-ar putea articulaţiea lui *e*, care e mai potrivită cu curentul slab, să se schimbe in articulaţiea lui *i*, care e mai puţin potrivită. Dar această conştiinţă care lucrează prin reacţie este un fel de procedare arbitrară, pe care D-na R. n-a cuprins-o in cercetările D-sale până in acest moment. De acest motiv *psihologic* D-na autoare se serveşte mult pentru a explica schimbările sunetelor, după cum se va videa mai la vale.

In afară de schimbările în articulaţii produse prin schimbările in energiea muşchilor şi în puterea curentului expirator, mai aŭ loc schimbări produse prin vorbirea şoptită, care schimbări insă, propriu vorbind, se datoresc tot curentului expirator, care altfel are loc la şoaptă decit la vorbirea obişnuită.

Observaţie. Prin şoaptă (Flüstern) D-na R. inţelege vorbirea afonă, căci spune că la şoaptă coardele vocale sint dezlipite in toată intregimea lor. La şoaptă din contra coardele vocale sint lipite in toată intregimea lor şi curentul expirator iese numai printre cartilajele aritenoide.

*

Cu ajutorul acestor date psihologice şi fiziologice se va încerca acum D-na R. să descrie inşirarea romanizmelor in limba latină. Pentru aceasta vrea întîiŭ autoarea să răspundă la intrebarea „ce-i limba latină populară? cind încep limbile romanice?“ Limba latină populară este limba vorbită, limba ocazională a tuturor claselor sociale; ea a existat in toate timpurile; ea nu este limba numai a claselor de jos şi nici nu este mărginită numai la un anumit timp; este o greşală de a considera limba latină populară ca un fel de succesoară a limbii clasice latine, care ar fi inceput să existe numai in aşa numita perioadă postclasică; tot aşa e o greşală de a considera ca populară numai limba vorbită, ocazională, a claselor de jos.—Limbile romanice apar atunci cind apar fenomenele romanice; fenomenele romanice apar insă încă in cele mai vechi inscripţii, 5—6 secul a. Chr.; aceste fenomene romanice sint faţă cu cele latineşti ca modern faţă cu arhaic, ele sint creaţiile noŭă ale limbii latine.

Observaţie. D-na R. observă in cele mai vechi inscripţii aşezarea romanică a cuvintelor, determinantul după determinat, Duenos med fefaked Numesioi (unde dativul obiect nedrept Numesioi este pus *după* predicat). Acest fapt a şi făcut-o pe D-sa să susţină extraordinara teză că lucrurile care se schimbă mai greŭ, toemai acelea incep a se schimba mai degrabă, vezi mai sus p. 60. De unde ştie insă D-na R. că acea aşezare romanică, cu determinantul după determinat, ce se observă deja in inscripţii din veacurile 5—6 a. Chr., este o creaţie noŭă faţă cu aşezarea latină, care ar fi mai veche? De unde ştie D-na R. că acea aşezare romanică n-a fost cumva toemai cea mai veche, faţă cu care aşezarea latină ar fi o creaţie noŭă?

*

Ritmul propoziţiei latine. Raportul dintre poziţiea cuvintelor şi ritmu. Dacă se schimbă poziţiea cuvintelor, se schimbă şi ritmul. Ce e propoziţiea (Satz)? O bucată de vorbire dintre doŭă pauze mai mari, ori că va fi complectă din punct de videre logic, ori că nu va fi. O subdi-

vizie a aceştei bucăţi mari, aşezată între doŭă pauze mai mici, e tot propoziţie.

Observaţie. D-na R. înţelege prin propoziţie (Satz) perioada, περίοδος, a metricilor şi retorilor greci. Negreşit că cuvintele tehnice sînt convenţionale şi că cineva poate să dea unuĭ cuvint tehnic orice înţeles va găsi de cuviinţă. Cu toate acestea chipul cum D-sa, în definiţia ce dă propoziţiei, vorbeşte de propoziţiea principală şi de propoziţiea subordinată, arată un amestec curios de înţelesurile propoziţiei, aşa cum de obiceiŭ se înţelege propoziţiea, şi de înţelesurile perioadei: „Prin propoziţie (Satz) înţeleg o vorbire aşezată între doŭă pauze de respiraţie (Atempausen) mai mari. Unde vorbirea se sfîrşeşte, adecă unde are loc pauza de respiraţie, se sfîrşeşte şi propoziţiea, fără să se ia în consideraţie dacă vorbirea este complectă după cerinţele logicii, ori dacă gîndirea totală este exprimată numai în parte. O parte dintr-o asemenea propoziţie (der Teilsatz), care se găseşte între doŭă pauze de respiraţie mici, are valoarea uneĭ propoziţii întregĭ (Vollsatz). Propoziţiea secundară (der Nebensatz) nu este doar dela capul locului decît tot o propoziţie întreagă (ist ja ursprünglich ein Vollsatz), care devine subordinată numai în mod secundar (der erst sekundär in Abhängigkeit gerät). In propoziţiea secundară [adecă subordinată] aşezarea cuvintelor este mai conservatoare decît în propoziţiea principală (Hauptsatz) şi păstrează mai multă vreme tipul vechiŭ". ??

„Prin ritmu înţeleg alternarea dintre părţile marcate şi cele nemarcate ale vorbirii, marcarea (scoaterea la iveală, scoaterea în relief, Hervorhebung) poate să aibă loc prin mijlocirea accentuluĭ muzical, ori a puterii curentuluĭ expirator, ori a lungirii (cantităţii)."

Observaţie. Ritmu bazat numai pe accentul muzical nu există. Această părere stă în legătură cu înţelegerea greşită a accentului, despre care se va vorbi mai la vale. Tot aşa nu există ritmu bazat pe lungire (Dehnung): ritmul perioadei greceşti, la care s-a gîndit D-na R., era bazat pe cantitate combinată cu un accent expirator şi muzical independent de accentul cuvintului.

Sînt doŭă feluri de poziţii ale cuvintelor (aşezări ale cuvintelor): un feliŭ, în care oricare parte poate fi scoasă la iveală prin ritmu, de pildă într-o propoziţie germană oricare parte poate fi accentuată; alt feliŭ, în care nu oricare parte poate fi scoasă la iveală prin ritmu şi la care trebue să intervină o schimbare în poziţiea cuvintelor, după cum cineva vrea să scoată în relief prin ritmu cutare saŭ cutare parte, de ex. propoziţiea franceză *je ne l'ai pas vu* trebue să primească formele *ce n'est pas moi qui l'ai vu* ori *ce n'est pas lui que j'ai vu*, dacă vrea să accentueze cineva pe *je* ori pe *l*. Plecînd dela aceste consideraţii, combinate cu faptul că partea cea importantă (das Wichtige) este cea accentuată, D-na autoare a cercetat într-o scriere anterioară, pe care n-am cetit-o, Ueber die Entwicklung der romanischen Wortstellung aus der lateinischen, Halle, 1903, pag. 46 sqq., poziţiea accentului în propoziţiea latină şi a constatat că în limba latină accentul era la mijlocul propoziţiei, pentrucă acolo se găsia partea principală (das Wichtige), adecă determinantele.

Observaţie. Macarcă n-am cetit lucrarea pomenită a D-nei R., tot însă îmi permit să întîmpin că *forma* determinantului este adesea înşelătoare, deoarece foarte de multe ori este discordanţă între membrele psihologice şi cele gramaticale ale propoziţiei, mai ales cînd propoziţiea latină, ca şi

cea germană, putea fi accentuată în oricare parte a ei fără ca să fie necesară o schimbare în poziţiea cuvintelor.

Chestiunea însă a *marcării* ritmice din propoziţiea latină nu va fi complect lămurită decît cînd se va constata natura aceştei marcări. Era ea adecă de natură muzicală, expiratorie, ori cantitativă? La început vorbirea era subiectivă, determinantul se punea înaintea determinatului, adecă ritmul era descendent, natura lui era muzicală.

Observaţie. Cum că natura luĭ era muzicală, e o simplă afirmare. Ca probă aduce D-na R. limba greacă, unde accentul ar fi fost muzical. Intrucît însă nu poate exista accent muzical fără ca să fie însoţit de un accent expirator, căci nu pot exista numere de vibraţii în unitatea de timp (accent muzical) fără ca acele vibraţiĭ să aibă şi o amplitudine oarecare (accent expirator), chiar în limba greacă, oricît de muzical ar fi fost accentul, acel accent era numai decît în acelaş vreme şi un accent expirator. Faptul că ritmul perioadei greceşti nu ţinea socoteală de accentul cuvintului nu este o probă că acest accent ar fi fost muzical prin excelenţă, că adecă tonul silabei accentuate ar fi fost foarte înalt faţă cu tonul silabelor neaccentuate (ori foarte jos, căci a fi un ton foarte jos faţă cu altele e tot atît de bătător la ureche, ba chiar mai bătător), ci este o probă că accentul expirator al cuvintului era puţin remarcabil. Iar probele care se aduc că în cutare timp ritmul grecesc a început să ţină socoteală de accentul cuvintului, de pildă că la Babrios penultima perioadei este totdeauna accentuată cu accentul cuvintului, ori că la Nonnos perioada se termină în oxytona ori paroxytona niciodată în proparoxytona, aceste probe nu arată că accentul expirator ar fi înlocuit pe cel muzical, ci numai că accentul expirator a devenit puternic din slab ce fusese mai înainte. Pentru a proba mai departe că accentul latin era un accent muzical D-na R. recurge la expresiile metaforice ale gramaticilor, care se potrivesc încă mai bine cu accentul expirator decît cu cel muzical. Iaca una din probele D-sale: Varro „scire autem oportet vocem tres habere distantias, longitudinem, altitudinem, crassitudinem". După D-na R. *altitudo* înseamnă aici accentul muzical şi *crassitudo* înseamnă accentul expirator. Altitudo însă e o metaforă, *propriu* nu înseamnă nimic aici, *figurat* însă se potriveşte mai bine cu accentul expirator decît cu cel muzical, căci mai multă asămănare este între altitudo şi amplitudinea vibraţiilor, care creşte dela minimum la maximum în diverse chipuri şi se manifestează la auz (căci la gramaticii greci şi latini numai despre auz poate fi vorba) printr-o creştere şi scădere (tot metafore şi acestea) a puterii sunetului, printr-o urcare şi coborîre (alte metafore) a puterii sunetului; mai multă asămănare, zic, este între altitudo şi amplitudinea vibraţiilor decît între altitudo şi numărul de vibraţii în unitatea de timp, care se manifestează la auz prin — aici avem nevoe iarăş de metafore, dar *urcare* şi *coborîre* sînt din cale afară de figurate! Se zice, negreşit, cînd e vorba de numărul vibraţiilor în unitatea de timp, că *urc* şi *scobor*; dar cînd vreaŭ să vorbesc de creşterea şi scăderea amplitudinii vibraţiilor, nu zic tot *urc* şi *scobor*? Se zice, negreşit, cînd e vorba de un ton cu multe vibraţii în unitatea de timp, că e tonul *ascuţit*; dar cînd creşte amplitudinea treptat pănă la maximum şi apoi scade brusc la minimum, nu se zice cu acelaş metaforă că accentul e *ascuţit*? Altitudo în mintea lui Varro foarte probabil (întru nimic mai puţin probabil decît cum vrea D-na R. şi cu D-sa toţi par-

tizanii accentului muzical) a însemnat creșterea și scăderea accentului expirator, iar crassitudo a însemnat amplitudinea vibrațiilor în general: cum că se ridică sunetul dela minimum la maximum de amplitudine și că scade dela maximum la minimum, aceasta era pentru Varro *altitudo;* cum că acel sunet e spus mai tare ori mai încet, aceasta era pentru el *crassitudo*. Cum că alături cu accentul expirator exista și cel muzical, aceasta se înțelege dela sine, unde este unul este numai decit și celălalt; și cum că alături cu mișcarea expiratorie a observat Varro și pe cea muzicală, aceasta se înțelege dela sine. Dar că acea metaforă *altitudo* ar însemna că accentul latin era un accent slab expirator și foarte remarcabil muzical, aceasta nu se poate admite cu niciun preț. Altă citație, din Martianus Capella, a D-nei R.: „et est accentus seminarium musices, quod omnis modulatio ex fastigiis vocum gravitateque componitur, ideoque accentus quasi adcantus dictus est." *Fastigia, gravitas* sint ca și *înalt, scobor, ascuțit, grav,* etc. tot metafore care nu însemnează nimic propriu aici, și care se potrivesc *figurat* tot atit de bine, ba încă mai bine, cu accentul expirator. Dar se pune mare preț pe *accentus*, după cum se pune mare preț pe corespondentul său grec (pe care l-aŭ tradus Romanii în limba lor) προσῳδία. *Cîntec!* Deci trebue să fie numărul de vibrații! Dar dacă Grecul (căci de Roman, care a tradus pe Grec, nu mai vorbesc) ar fi vrut să exprime accentul expirator, nu l-ar fi numit tot *cîntec*, προσῳδία? Faptul că slăbești și întărești succesiv și simetric glasul nu-i tot așa cîntec ca și acela că urci ori scobori în gama muzicală? Dar oare în poezia greacă, care nu era copleșită (atunci cind era cintată, și poezia greacă era totdeauna cintată) de melodie și armonie ca poezia cintată modernă, nu juca rolul cel mai mare *ictus*, σημασία, care era un accent expirator independent de accentul cuvintului? D-na R. a uitat să citeze singurul loc din gramaticii vechi, care nu-i metaforic și exprimă în mod *propriu* că accentul latinesc era un accent expirator. Servius in Donato Keil IV 426: „accentus in ea syllaba est quae plus sonat; quam rem deprehendimus si fingimus nos aliquem longe positum clamare; invenimus enim naturali ratione illam syllabam plus sonare quae retinet accentum, atque usque eodem nisum vocis ascendere". E din al patrulea secul Servius și mărturia lui n-are valoare pentru timpul lui Cicero, dar și Martianus Capella e din secolul al cincilea. Și ca să profit de ocazie, voiŭ adăogi că locul din Vitruvius în care ține așa de mult Havet, nu probează nici el din punct de vedere al accentului muzical absolut nimic. Iată-l, de architectura V, 4, 2 (îl iaŭ din Ahlberg Studia de accentu latino): „Vox enim mutationibus cum flectitur alias fit acuta alias gravis duobusque modis movetur, e quibus unus effectus habet continuatos alter distantes. Continuata vox neque in finitionibus consistit neque in ullo loco, efficitque terminationes non apparentes, intervalla autem media apparentia, uti sermone cum dicamus *sol, lux, flos, vox.* Nunc enim nec unde incipit nec ubi desinit intelligitur, nec quae ex acuta facta est gravis, ex gravi acuta apparet auribus; per distantiam autem e contrario. Namque cum flectitur inmutatione vox, statuit se in alicuius sonitus finitionem, deinde in alterius, et id ultro citro crebre faciendo inconstans apparet sensibus, uti in cantionibus, cum flectentes vocem varietatem facimus modulationis. Itaque intervallis ea cum versatur, et unde initium fecit et ubi desiit apparet in sonorum patentibus finitionibus: mediana autem latentia intervallis obscurantur". Aceste vorbe

ale lui Vitruvius eŭ le traduc astfel: Cind un cuvint se declină ori se conjugă, primește diferite accente, uneori ascuțite, alte ori grave. Efectul produs la urechea ascultătorului e însă diferit, după cum cuvintul face parte dintr-o propoziție ori este pronunțat a parte. Cind cuvintul este pronunțat într-o propoziție împreună cu alte cuvinte, nu se observă nici începutul lui, nici sfirșitul lui, nici variabilitatea accentului său, ci numai accentul în el însuș, ca element remarcabil al silabei mijlocii, este perceput. Cind cuvintul, din contra, e pronunțat izolat și petrecut prin diferite forme flexionare, atunci atenția e atrasă de începutul și de sfirșitul cuvintului, precum și de variabilitatea accentului dela o formă la alta, cea comparabilă cu melodica muzicantului, iar accentul în el însuș, ca element remarcabil al silabei mijlocii, nu este băgat în samă.

Dar acum, fie că va fi fost accentul latin expirator, fie că va fi fost muzical, despre care accent, adecă despre care silabă accentuată vorbește D-na R.? Se gindește D-sa la silaba accentuată cea cunoscută (cind penultima este lungă, accentul este pe penultima, etc.)? În privința aceasta D-sa nu ne lămurește, căci iată ce spune în special pag. 87: În latina clasică toate cele trei chipuri de a marca silabele eraŭ în vigoare, accentul muzical, accentul expirator și cantitatea silabelor, și anume pe o silabă (pe inițială) era accentul expirator, pe alta (pe finală) era accentul muzical, iar între ele undeva era cantitatea. Se petreceau, spune D-na R., în latinește lucrurile ca în franțuzește, unde în anumite împrejurări un cuvint ca *nation* are pe *na* accentul muzical, iar pe *tion* accentul expirator, astfel că *nation* formează un grup de două silabe tot una de remarcabile, un fel de spondeu format, în cele două silabe ale sale, prin mijloace fiziologice deosebite.

Observație. Mai întîiŭ de toate nu numai în franceza, ci în toate limbile, unde de obiceiŭ este concordanță între accentul muzical și cel expirator, în felul acela că acolo unde amplitudinea este mai mare există și cea mai mare înălțime a tonului (ori cea mai mică, de pildă în dialectele germane șvabe, alsaciane și elvețiane, Bremer Deutsche Phonetik 195, în limba suedeză, Axel Kock Die alt-und neuschwedische Akzentuierung, vezi Revue critique 1902, I pag. 118), se intimplă discordanțe în *anumite* împrejurări, astfel că, dacă de obiceiŭ limba cintă mai sus silaba cu accentul emfatic (prin accent emfatic înțeleg accentul expirator al cuvintului), în *anumite* împrejurări cintă mai sus o silabă neaccentuată cu accentul emfatic. Și în romînește, de pildă, unde de obiceiŭ un cuvint ca *oamenĭ* are silaba *oa* pronunțată cu mai mare amplitudine de vibrații decit silaba *menĭ* și în aceiaș vreme o are mai sus cintată decit silaba *menĭ*, se intimplă în *anumite* împrejurări ca tocmai silaba *menĭ* să fie pronunțată cu un ton mai înalt, ba chiar cu mult mai înalt, macarcă cu o amplitudine a vibrațiilor mai mică decit acea a lui *oa*. În asemenea caz discordanța dintre accentul muzical și cel expirator face serviciu de formă gramaticală și exprimă raporturile numeroase de mod desemnate în chip sumar cu numele de *exclamare* și *întrebare*. Cum că acest lucru s-a petrecut și în limba latină, este absolut sigur. Dar nu acest lucru voește să spună D-na R., ci acela că, în afară de exclamare și întrebare, eraŭ în limba latină unul lingă altul întrebuințate, în mod independent unul de altul, accentul expirator pe o silabă, accentul muzical pe altă silabă, la care se mai adăogea *cantitatea* pe silabele intermediare. Unde era accentul expirator? Pe inițială, spune D-na

R.. Unde era accentul muzical? Pe finală. Dar accentul cel cunoscut (indiferent de ce natură va fi fost), cel mărginit la penultima, antepenultima şi în anumite cazurĭ la ultima (cînd penultima este lungă, accentul este pe penultima, etc.), acel accent ce fel era? Despre aceasta nu spune D-na autoare nimic, ci legîndu-se de un presupus accent anteclasic primitiv latinesc, unde iniţiala ar fi fost cu accentul expirator, ĭar finala cu accentul muzical, D-sa începe să ne facă dela pag. 89 înainte istoricul, complect fantastic, al transformărilor pe care le-ar fi suferit accentele anteclasice latineştĭ, pănă ce aŭ ajuns în limba latină postclasică să devină accent *expirator* pe acele silabe, pe care ne spun gramaticiĭ că era accentul latinesc (cînd penultima este lungă, accentul este pe penultima, etc.), acel accent latinesc despre care partizaniĭ accentuluĭ muzical spun că era muzical pe vremea clasicilor şi despre care, pentru vremea clasicilor, D-na R. n-are nicio părere. Regrat că nu pot fi clar, dar întreaga expunere a D-neĭ R. este un haos.

Indată după aceasta face D-na R. în mod arbitrar istoricul accentuării latine.

1. La începutul începutului, în Urlateinisch, fiecare cuvînt avea cîteun accent. Ce fel de accent? Muzical? Expiratoriu? Nu se poate şti („nu se poate şti ce fel era accentul primitiv").

2. La cuvînt (şi anume *după* cuvînt) se lipeşte un determinant, care cu vremea devine sufix, formă gramaticală. Determinantul primeşte un accent maĭ puternic, şi anume un accent muzical. Faţă cu acest accent principal al determinantuluĭ accentul cuvîntuluĭ, despre care D-na R. a spus că nu ştie de ce natură va fi fost, devine accent secundar.

Observaţie. De unde scoate D-na R. că accentul determinantuluĭ era un accent muzical? Nu este aceasta o afirmare pe nimic bazată?

3. Prin reacţiea vorbiriĭ ocazionale pe de o parte (vezĭ maĭ sus p. 61), ĭar pe de alta prin faptul că aŭ început să se alipească determinantele la începutul cuvîntuluĭ, s-a pus un accent principal expirator pe prima silabă a cuvîntuluĭ, care a devenit accentul principal, faţă cu care accentul muzical dela sfîrşitul cuvîntuluĭ a devenit accent secundar.

Observaţie. Dar accentul cuvîntuluĭ, cel fost primar şi apoĭ devenit secundar, ce a maĭ devenit? A dispărut? Despre aceasta nu spune D-na R. nimic. Apoĭ, dacă determinantul dela sfirşitul cuvîntuluĭ a primit accent muzical, pentru ce n-a primit accent muzical şi determinantul alipit la începutul cuvîntuluĭ?

4. Accentul muzical dela sfîrşitul cuvîntuluĭ dispare şi accentul expirator depe iniţială se strămută, absolut fără nicio motivare din partea autoareĭ, pe silabele neaccentuate dela mijlocul cuvîntuluĭ, care fusese de altfel odată accentuate cu accentul cel principal dela capul loculuĭ, de natură dubioasă, pe care, cum am văzut, D-na R. îl face să dispară în faza 3, ĭar fără nicio motivare, ba chiar fără nicio pomenire. In această a patra fază ne aflăm pe terenul istoric al limbiĭ latine, asupra căruĭa ne lăsase puţin maĭ sus în nedumerire D-na autoare, că nu ştiam ce fel de accent avusese limba latină în perioada sa istorică clasică. Cum că în latina preistorică era un accent expirator pe iniţială şi unul muzical pe finală cunoaşte D-na R. din argumentarea luĭ Havet, Mémoires dela société de linguistique VI, 11 sqq., cu care ocazie maĭ observă D-sa că acel accent expirator iniţial a fost însoţit la început de accentul muzical cel maĭ jos: „Accentul expirator era pe începutul cuvîntuluĭ, care început al cuvîntuluĭ evident (offenbar) avea tonul muzical cel maĭ jos." Fiindcă, însă, continuă D-sa, accentul expirator, cînd nu i se opune un obstacol, provoacă o înălţare a tonuluĭ, apoĭ în mod necesar cu vremea silaba iniţială pe lîngă accentul expirator a căpătat şi un ton înalt. Apoĭ maĭ spune D-na R. că eŭ n-am avut dreptate cînd am zis că un cuvînt cu accent expirator pe iniţială şi cu accent muzical spre sfîrşitul cuvîntuluĭ ar fi un monstru, „ein Wortungeheuer", deoarece accentuarea din limbile ungară, cehă, sîrbă, probează că poate fi accent expirator pe iniţială şi accent muzical pe altă silabă din corpul cuvîntuluĭ.

Observaţie. Maĭ întîiŭ Havet nu spune că era accentul muzical pe finală, ci că cunoscutul accent latin (cînd penultima este lungă, accentul este pe penultima, etc.) era un accent muzical, ĭar pe iniţială era un accent expirator. Al doilea, de unde ştie D-na R. că iniţiala, care avea accentul expirator, era „evident, offenbar", cu tonul cel maĭ jos? Nu este aceasta o invenţie a D-sale? Dacă, după propriea mărturie a D-sale, un accent expirator puternic cere şi o mare înălţime a tonuluĭ, pentru ce dela capul loculuĭ n-a fost iniţiala latină, cea puternic accentuată, în acelaş vreme cu tonul cel maĭ înalt? Pentrucă i se opunea accentul muzical al finaleĭ? Dar de unde l-a scornit D-sa pe acest accent muzical al finaleĭ? Nu este doar şi el o invenţie a D-sale? Al treilea, pentru ce tot vorbeşte D-sa de tonul cel maĭ înalt, care ar sta în legătură cu accentul expirator cel maĭ puternic? Nu ştie D-sa că sînt limbĭ unde accentul expirator cel maĭ puternic este însoţit de tonul cel maĭ jos (vezĭ maĭ sus p. 69)? Pentru ce nu s-ar fi întîmplat acest depe urmă lucru în limba latină? Pentrucă nu se petrece în limbile romanice? Dar pentru ce ar fi sămănat limba latină cu limbile romanice din acest punct de vedere, cînd din alt punct de vedere cu mult maĭ important se deosebia după D-na R. aşa de tare, că avea accent expirator pe iniţială cu ton jos şi accent muzical înalt pe finală, ĭar la mijloc cantitate goală fără accent de niciun fel? Al patrulea, eŭ ştiŭ foarte bine că sînt limbĭ unde silaba cu accentul expirator cel maĭ puternic are un ton muzical maĭ jos decît o altă silabă din cuvînt, care are un accent expirator maĭ slab, dar accentul muzical cel maĭ înalt (vezĭ maĭ sus p. 69): şi aceasta, fireşte, în afară de exclamare şi întrebare, căcĭ la întrebare şi exclamare în tot feliul de limbĭ se petrece acest lucru. (Nu în toate, vezĭ Revue critique 1911, I pag. 103). Aceĭa ce însă nu ştiŭ, este că să existe în vreo limbă un cuvînt în care o silabă să aĭbă accent expirator sadea, fără accent muzical, ĭar altă silabă să aĭbă accent muzical sadea, fără accent expirator, adecă să existe aşa soiŭ de vibraţiĭ, că să fie numaĭ amplitudine a undelor vibrătoare fără număr al acestora, orĭ să fie numaĭ numere de unde vibrătoare fără amplitudine a acestora. Şi acest lucru l-a spus Havet, Mémoires de la société de linguistique VI, 11: „On a attribué à une loi d'accentuation archaïque le vocalisme de certains composés comme *afficio*. Les initiales auraient originairement porté l'accent; dans *adfacio* l'*a* atone se serait altéré en *i*, l'*a* accentué serait resté intact. Cette prétendue loi d'accentuation est chimérique". Va să zică nu era accent pe iniţială în latina arhaică? „Les contemporains de Camille chantaient la note aiguë sur la même syllabe que les contemporains de César, *adfácio* et non *ádfacio*. Cette note aiguë n'a eu aucune influence sur le timbre des voyelles, non plus que sur leur syncope dans certaines combinaisons". Va să zică accentul a fost totdeauna acolo unde ni-l spun gramaticiĭ că a fost (şi unde-l probează că a fost limbile romanice, care l-aŭ păstrat cu sfinţenie), dar era *muzical* sa-

dea şi n-a avut pentru aceïa nicio influinţă conservativă asupra silabeï unde se găsïa, şi pentru aceïa, pentrucă Romanii depe vremea lui Camil numai cintaŭ pe *fa* din *adfacio*, dar nu-l ţipaŭ de fel, acest *fa* s-a putut preface în *fi*. Oare nu-ĭ aceasta concluzica pe care trebue să o tragă cineva din vorbele lui Havet? Maĭ ales cînd Havet vorbeşte de *aiguë*, parcă numaĭ tonul cel înalt ar constitui accentul muzical, iar nu şi tonul cel jos, care e maĭ caracteristic încă? Cu toate acestea avea şi iniţiala ceva. Nu accentul, căcĭ acesta a fost totdeauna acolo unde ştim că a fost, ci altceva: „Se spune că iniţialele ar fi avut în limba latină arhaică accentul. Aceasta e o chimeră". Dar ce aveaŭ iniţialele? Acestea aveaŭ intensitate sadea, aceasta e altceva, nu-ĭ accent. Şi apoĭ iată ce s-a întîmplat: „La note aiguë a fini par attirer sur elle l'intensité. *Amóvi* est devenu *amávi*". Vezĭ? De o parte intensitate fără accent, iar de altă parte accent fără intensitate, şi apoĭ a atras accentul asupra luĭ intensitatea. Eĭ, ce concluzie ar fi putut trage cineva alta din asemenea discuţie decît aceïa că Havet crede în existenţa unuĭ cuvînt monstruos, Wortungeheuer, în care o silabă să fie ţipată fără ca să fie cintată (ca să vorbim popular), iar alta să fie cintată fără ca să fie ţipată?

D-na R. plecînd dela faptul că în latina arhaică era accent expirator pe iniţială şi accent muzical pe finală, caută să explice după criteriile mai sus expuse (vezĭ p. 64) schimbările de sunete din cîteva din acele exemple care dela Corssen încoace se aduc necontenit pentru a proba că în limba latină arhaică era altfel de accent decît în cea clasică.

Observaţie. Acele exemple eŭ am căutat să le explic prin analogie în Forschungen zur romanischen Philologie, Festgabe für Hermann Suchier, pag. 28 sqq., dar mărturisesc că pentru unele din ele explicarea cea maĭ nimerită este acea dată de D-na R., că adecă determinatul precedat de un determinant în izolare căpăta un accent secundar faţă cu cel principal al determinantului, aşa că, de pildă, *ré fácio* a devenit *réfacio*, apoĭ *réficio* şi în sfîrşit, cînd izolarea a fost complectă, *refício*. Ca probă de chipul cum explică lucrurile D-na R. daŭ următoarea bucată: „*fácerĕ* avea accent expirator pe iniţială şi accent muzical pe finală. Cînd *facere* s-a alipit ca enclitic la *re*, a pierdut accentul depe iniţială. De aceïa se schimbă articulaţiea: *réfacerĕ* devine întîiŭ *réfecerĕ* şi apoĭ *réficerĕ*. Pe de o parte starea de şoaptă (Flüsterstellung) provoacă pierderea puteriĭ sunetuluĭ, căcĭ cu cît coardele vocale stau maĭ deschise, cu atît maĭ puţin ton provoacă; iar pe de altă parte micşorarea intensităţiĭ are ca consecinţă o mărire a energieĭ musculare. Aceasta să nu ne mire: este o compensaţie instinctivă, prin mijlocirea căreïa fenomenul în totalitatea luĭ păstrează suma neschimbată; miciĭ energiĭ musculare a luĭ *a* + puternică intensitate corăspunde energiea musculară maĭ mare a luĭ *e* orĭ *i* + intensitate mică". Şi tot aşa continuă D-sa explicaţiile maĭ departe. Aş maĭ avea de făcut numaĭ două observaţiĭ. συμφωνία > symphónia e pe nedrept pus printre exemplele la care s-a păstrat accentul, dar s-a schimbat cantitatea din originalul grec (pag. 93); *i* se articulează cu limba posterioară, nu cu limba anterioară (pag. 95).

Dupăce a cercetat efectul accentuluĭ expirator depe iniţială asupra silabelor neaccentuate următoare, trece D-na R. la accentul muzical depe finală, ca să vadă ce s-a maĭ întîmplat cu dînsul în cursul timpurilor. Acest accent muzical fantastic, care n-a existat niciodată, a avut după D-na R. efecte cu totul altele decît acelea pe care le atribue Havet accentuluĭ săŭ muzical

în vreme ce acest din urmă spune că accentul latinesc, care era muzical, n-a avut nicio putere şi a lăsat silabele accentuate de dînsul să se schimbe în tot felul, D-na R. spune că accentul muzical depe finală, cîtă vreme a fost în înflorire, a împiedecat scurtarea finaleĭ. Îndatăce a început să piardă din putere, aŭ început şi finalele să se scurteze, s-aŭ scurtat şi chiar aŭ căzut. Şi ce înseamnă această pierdere de putere? Înseamnă pierdere de înălţime. Din înalt, ascuţit, cu multe vibraţiĭ în unitatea de timp, accentul muzical depe finală a devenit grav, cu puţine vibraţiĭ în unitatea de timp. Pe acest ton grav final spune D-na R. că l-a observat Quincilianus inst. or. XII, 10, 33, cînd zice că limba latină e maĭ urîtă decît cea greacă, pentrucă cuvintele latineştĭ totdeauna se termină într-o silabă gravă orĭ în două silabe grave.

Observaţie. Acea gravă, orĭ acele grave, despre care vorbeşte Quintilian, însă eraŭ silaba orĭ silabele neaccentuate cu accentul emfatic expirator, silabele ţipate maĭ puţin, în care se terminaŭ cuvintele latineştĭ, în vreme ce în greaca foarte adesea şi finalele aveaŭ accentul expirator emfatic, eraŭ ţipate tare (căcĭ şi în accentul grecesc partea *remarcabilă* tot accentul expirator o forma). Cum că aceste silabe finale cu accent expirator slab aveaŭ în aceïaş vreme şi un accent muzical, se înţelege dela sine; cum că acest accent muzical al silabelor neaccentuate finale latine era *maĭ jos* decît accentul muzical depe silaba accentuată cu accentul emfatic expirator, este probabil; dar nu faptul că silaba finală era cîntată maĭ jos era remarcat de Quintilian, ci faptul că era ţipată maĭ puţin.

Şi apoĭ ce s-a întîmplat, dupăce accentul muzical depe finală a dispărut, adecă s-a prefăcut din înalt în grav, din cu maĭ multe vibraţiĭ în cu maĭ puţine vibraţiĭ în unitatea de timp? Acel accent, spune D-na R., s-a mutat încet încet pe iniţială, care până la această mutare fusese tare ţipată, dar jos cîntată, şi care de aici înainte, pelîngă că a fost tare ţipată a început să fie şi sus cîntată.

Observaţie. Nu maĭ insist degeaba. Constat numaĭ că şi în această privinţă D-na R. susţine tocmaĭ contrariul de ceïa ce susţine Havet: în vreme ce H. spune că accentul muzical a atras pe cel expirator, D-na R. spune că accentul expirator a atras pe cel muzical. Pe care să credem? Fireşte că pe niciunul.

*

Dupăce a stat o bucată de vreme cuvîntul latinesc cu accent expirator pe iniţială, cu accent muzical pe finală şi cu silabele intermediare neaccentuate, s-a întîmplat în sfîrşit că silabele neaccentuate intermediare aŭ atras asupra lor accentul depe iniţială, şi anume această atragere a avut loc din cauza vorbiriĭ ocazionale, care procede totdeauna pe dos decît cum procede vorbirea uzuală (vezĭ mai sus p. 61). Cînd s-a întîmplat acest lucru? Pe vremea clasicităţiĭ încă nu era gata. Pe vremea clasicităţiĭ se putea accentua şi *úrbani* a la antica, şi *urbáni* a la moderna. Două probe aduce D-na R. pentru aceasta: poeziea clasică latină, cu ritmul bazat pe cantitate şi pe ictus independent de accentul cuvîntuluĭ, ar fi fost imposibilă dacă pronunţarea *urbáni* ar fi fost complect fixată, pentrucă cum este cu putinţă să-şi închipuiască cineva că în poezie putea poetul să silicească accentele cuvintelor? Cum s-ar putea închipui o poezie nemţească în care poetul să accentueze *Wandlúngen?* Altă probă crede că vede într-un loc din Cicero de oratore III 45, unde Cicero spune că soacră-sa vorbia altfel decît dînsul.

Observație. Motivul pentru care Grecii aŭ avut ca element ritmic timpurile primare, χρόνοι πρῶτοι, și ictus independent de accentul cuvintului, a fost faptul că accentul expirator al lor era slab, iar simțul pentru cantitatea silabelor era puternic. Clasicii latini, care aŭ imitat pe Greci, aŭ putut și ei călca în picioare accentul cuvintului, măcarcă în limba latină acesta era probabil mai puternic decît în limba greacă, pentrucă și limba latină era tot atît de simțitoare pentru cantitatea silabelor. Toate limbile, de pildă limba ungurească, la care cantitatea silabelor este independentă de acent, în felĭul acela că să fie silabe accentuate scurte și silabe neaccentuate lungi, cu remarcabilă deosebire între scurte și lungi, sînt susceptibile de ritmica greacă antică, fără ca să se nască displăcere *mare* prin călcarea în picioare a accentuluĭ expirator.

*

Din cauză că s-a strămutat accentul de pe inițială pe silabele mijlocii aŭ rezultat în acestea schimbări provocate de intensitatea mai mare a curentului: vocalele scurte aŭ devenit mai deschise *(ĭ > ę, ŭ > ǫ, ĕ > ę, ŏ > ǫ)*, din cauză că organele articulatoare s-aŭ desfăcut mai tare unele de altele pentru a da drum larg curentului mai mare de aer; consonantele explozive afone, care aŭ fost în latinește lenes, aŭ devenit fonice prin faptul că curentul expirator puternic a pus coardele vocale în vibrare, iar pentru a corespunde curentului slab al aerului din gură organele articulatoare bucale aŭ articulat mai slab, cu mai puțină energie. Cu vremea apoi, în urma acelorași cauze, organele articulatoare bucale aŭ articulat încă și mai slab, s-aŭ desfăcut chiar unele de altele, și explozivele fonice s-aŭ prefăcut în spirante fonice.

Observație. Explicarea este ingenioasă. Din nenorocire întărirea curentului expirator, dacă într-adevăr ea este cauza acestor fenomene, se datorește nu strămutării accentului expirator depe inițială, pentrucă accentul expirator latin a fost acolo unde ni-l spun gramaticii că a fost. Mai observ că nu se poate înțelege ce spune D-na R. despre explozivele palatale afone, care s-ar fi schimbat de a dreptul ca explozivele guturale fonice, adecă s-ar fi prefăcut în spirante: „O spirantă se naște, *ts* ori *ʒ* ori *ʒ*". *ts*, *ʒ* spirante?

Scurtarea silabelor neaccentuate finale a început în timpuri preistorice (terră, ´amŏr, amĕm, ămĕi) și s-a sfîrșit tîrziŭ (-ŏs,-ăs). Decît acest fenomen, zice autoarea, mai degrabă trebue considerat în felul acela că vocala neaccentuată finală a rămas tot lungă, dar s-a deschis, a devenit din încordată laxă. Dacă nu cumva chiar se va fi mai lungit, deoarece vocalele neaccentuate finale aŭ în general tendința de a se lungi atunci cînd energiea articulației scade

Observație. D-na R. atribue, deci, fenomenul transformării silabelor finale la două cauze, la pierderea accentului muzical (vezi mai sus p. 73) și la strămutarea accentului expirator de pe inițială pe silabele de la mijloc, adecă la două cauze (nu numai la una) care n-aŭ existat.

D-na R. cercetează apoi diferitele soiuri de accente expiratorii latine, luînd datele gramaticilor nu ca traduceri după grecește (ceia ce probabil aŭ fost), ci ca niște reflexe ale realității.

Observație. Cu această ocazie face diferite observații fiziologice, care nu sînt totdeauna potrivite. De pildă, fiindcă gramaticul spune că *mūsā* nu se poate pronunța cu accent ascuțit, D-na R. găsește o necesitate fiziologică: în adevăr, zice D-sa, vocala lungă și încordată *(mū)* cere un fel de curent care face imposibilă pronunțarea cu accent ascuțit. Totuș imediat după aceasta D-sa vorbește despre accentul ascuțit pe silaba lungă într-un cuvînt ca *mūsā* (ablativ), pe care-l explică prin aceĭa că s-ar întinde accentul și asupra silabeĭ următoare. In realitate pronunțarea *mūsă* cu accent grav ori circonflex pe prima silabă nu este necesară, pronunțarea *mūsă* cu accent ascuțit pe prima silabă există foarte des. In limba romînă (în cazul cînd nu voim să dăm accentului rolul de formă gramaticală pentru a exprima întrebarea și exclamarea) silabele accentuate, care sînt lungĭ față cu cele neaccentuate, aŭ totdeauna accentul ascuțit, macarcă sînt lungi și macarcă sînt urmate de silabe neaccentuate scurte, de pildă în cuvîntul *mĕrĕ*.— D-na R. spune că în silabele închise cu sonanta lungă accentul era ascuțit, cînd silaba următoare era scurtă: *scrīptus* ar fi avut pe *ī* accent ascuțit. De unde știe D-sa acest lucru? Analogiea cu limba greacă (πρᾶγμα, πρᾶξις, μεμνῆσθαι, κεκτῆσθαι) trebuia să o împiedece dela această părere, cu atît mai mult că, dacă gramaticii latini, care copiează pe cei greci, ar da asemenea semn de independență în păreri, ca să susțină pentru limba lor un lucru ca acesta, care nu se găsește în limba greacă, ar fi ceva foarte curios.—Nu este de admis că în cuvîntul spaniol *vuelco* silaba a doua este *lco* și că—mai ales—această despărțire de silabe s-a făcut prin analogie. In general la aceste fenomene de alunecări de sunete D-na R. atribue analogiei roluri imposibile: accentul expirator pe inițială, de pildă, ar fi avut loc la început numai la unele cuvinte și apoi s-ar fi lățit prin analogie la toate cuvintele; și altele de acest fel.

Incidental, în mijlocul unor asemenea discuții despre forma accentului, D-na R. vorbește despre efectul pe care l-a avut accentul expirator asupra vocalelor scurte urmate de o consonantă simplă: acestea anume s-aŭ lungit, de pildă *mŏdŏ* a devenit cu vremea *mōdŏ*, apoi *mōdō*. Tot incidental spune D-na R. pag. 115 că accentuarea cu circonflex este o condiție pentru diftongare și trimete la Goidanich L'origine e le forme della dittongazione romanza.

Observație. Goidanich susține însă că originea diftongăriĭ romanice se găsește într-o presupusă de el accentuare cu două vîrfurĭ a vocalelor accentuate latinești. Accente cu două (și cu trei și cu mai multe) vîrfuri se găsesc în toate limbile, mai ales în exlamări și întrebări. Decît numai, dacă te gîndeștĭ bine la ce-l aceĭa accentul cu două vîrfuri, apoĭ el e de așa natură că mai degrabă ar provoca dieresa, iar nu diftongarea.

*

Accentul expirator, care a provocat lungirea vocalei scurte (*mŏdŏ*—mōdŏ—mōdō, vezi mai sus), a provocat din contra scurtarea vocalei lungi. Și anume, cînd vocala lungă a fost urmată de o singură consonantă, s-a scurtat vocala și s-a lungit consonanta *(cuppa, Juppiter, muccus)*; acolo unde vocala lungă a fost urmată de consonantă lungă, s-a scurtat ori vocala ori consonanta (*stēlla*—ori *stĕlla* ori *stēla*); acolo unde vocala lungă a fost urmată de un grup de consonante, s-a scurtat vocala *(scrīptus—scritto)*. Pecînd se întîmpla fenomenul din urmă, vocala scurtă veche se deschisese deja, așa că *dĭctus* devenise deja *detto*, iar *scrīptus* n-a mai putut deveni *scretto*. Aceste fenomene aŭ fost însoțite de o schimbare în constituțiea silabelor: *scrī-ptus* a devenit *scrip-tus*. Lungirea vocalelor scurte din silabele deschise și scurtarea vocalelor lungi din silabele închise este ultima consecință a victoriei accentului expirator.

Observație. Dar categoria scurtării vocalelor lungi în silabe deschise, tipul cūpa—cŭppa, unde rămîne? Apoi asupra chipului cum se despărțiaŭ silabele în cuvîntul *scriptus* D-sa are păreri contradictorii. La pag. 114 D-sa spune că *scriptus* era un cuvînt „mit gedeckter Akzentsilbe" (vezi mai sus p. 75), iar aici, pag. 116, D-sa spune că *scri* în *scriptus* era o silabă deschisă. Dacă trebue să credem pe gramaticii latini, *scri* în *scriptus* era o silabă deschisă.

*

Cam în al patrulea secol după Chr. se stabilește definitiv accentul expirator pe penultima și pe antepenultima, dar accentul expirator inițial continuă încă de a exista ca accent secundar, ceia ce a făcut că în limbile romanice inițiala altfel se dezvoltă decît celelalte silabe.

Observație. In realitate în limba latină inițiala avea un accent expirator secundar, care n-are întru nimic a face cu presupusul accent expirator principal de pe inițială al D-nei R.. Și tot astfel unele limbi romanice aŭ pe inițială un accent expirator secundar, pe care de altfel ar fi hazardat să-l considere cineva ca descendentul accentului secundar depe inițială latinesc.

*

Evoluția fenomenelor discutate până acum s-a sfîrșit în al VI-lea secol. In al VI-lea secul însă sînt semne neîndoioase de existența deja a limbilor romanice ca limbi deosebite. Separarea limbilor romanice a început deci înainte de sfîrșitul evoluției. Dezvoltarea fenomenelor discutate, adecă a stăpînirii accentului expirator în ritmu ascendent-descendent și a schimbărilor sunetelor provocate de acel accent, n-a avut loc cu aceiaș consecvență pretutindeni: mai slab în Italia de mijloc și în Sardinia; mai puternic în Galia, Reția, Italia de nord; mijlociu în Iberia și Rominia. Limba dalmată are o poziție cu totul a parte. Ritmul ascendent-descendent latin s-a prefăcut în ritmu ascendent în limbile romanice. In limba franceză începe să apară ocazional ritmul descendent.

*

La sfîrșit D-na R. vorbește de schimbările provocate la limbile romanice în articulația sunetelor prin curentul expirator.

D-na R. atribue faptului că curentul expirator este puternic pe silaba accentuată și relativ slab pe silabele neaccentuate următoarele fenomene: 1. Diftongarea vocalei din silaba accentuată. 2. Lungirea consonantelor. 3. Căderea sunetelor. 4. Scăderea plenitudinii. 5. Schimbarea consonantelor în felul acela că exploziva afonă devine fonică și fonica se preface apoi în spirantă și vocală; cu cît accentul e mai puternic, cu atît consonanta are tendința mai mare de a se asimila vocalei precedente. —D-sa atribue faptului că curentul expirator este slab pe silaba accentuată, astfel încît îi rămîne oarecare putere și pentru silabele neaccentuate, următoarele fenomene: 1. Lungirea cuvîntului la sfîrșit, de pildă între altele romîneștile *șase, miere, fiere*. 2. Fenomene de sandhi. 3. Fenomene de asimilație și disimilație la vocale. 4. Asimilarea consonantelor dintr-un grup între ele.—Pe lungirea vocalei din silaba accentuată, combinată cu faptul că curentul continuă de a circula între două silabe (deci silabe de plenitudine) bazează D-na R. nașterea sunetului de legămînt (Gleitlaut) între vocale și între consonante.—In special fenomenele de cădere a sunetelor, provocate de puterea mare a curentului din silaba accentuată, și fenomenele de sandhi, provocate de lipsa de putere a curentului în silaba accentuată, alternează și nu sînt niciodată contemporane în una și aceiaș limbă.

Observație. Diftongarea în antepenultima, care se găsește în limbi ce se deosebesc din punct de vidore al diftongării penultimei, o consideră D-na R. ca un fenomen a parte, care nu provine din puterea curentului. D-sa nu ni spune însă nimic asupra cauzei care va fi provocat acea diftongare a antepenultimei. Este greŭ de admis însă că fenomene atît de analoage să fi provenind din două cauze deosebite.—*șase, miere, fiere* nu sînt fenomene de Lautwandel, ci de analogie.—Cînd vorbește de scăderea plenitudinii vocalelor, pe care o pune pe socoteala puterii curentului expirator, în sensul acela că, cu cît accentul expirator e mai puternic, cu atît creșterea plenitudinii în silabele neaccentuate precedente și următoare este mai puțin posibilă, D-na R. nu spune nimic despre explicarea fiziologică ori psihologică a fenomenului. Probabil D-sa se pune aici din punctul de videre expus mai sus p. 64, că, atunci cînd curentul slăbește, se întîmplă o reacție din partea energiei musculare, astfel că crește energia cu cît scade puterea curentului, și că, de pildă, dacă din cauza puternicului curent depe silaba accentuată rămîne numai puțină putere pentru curentul care articulează un *e* în silaba neaccentuată, energia musculară cu care se articula acel *e* se mărește prin reacție, pentru a se stabili echilibrul, și *e* se preface în *i*.—Dacă este adevărat că fenoenele înșirate mai sus atîrnă de puterea mare, respectiv mică, a curentului din silaba accentuată, apoi rezultă că dintre limbile romanice limba franceză este acela care are în silaba accentuată cel mai puternic accent expirator față cu silabele neaccentuate, că adecă în această limbă este cea mai mare deosebire dintre forța mare a curentului din silaba accentuată și forța mică a curentului din silabele neaccentuate, și că această limbă este dintre limbile romanice aceia în care individualitatea cuvintelor este mai mare, în care în cursul vorbirii vorbitorul își dă mai bine socoteală de existența fiecărui cuvînt a parte. Și aici D-na R. se deosebește complect de acela ce susține Havet asupra chestiei, Mémoires de la société de linguistique VI, 14: „Le grec abondait en brèves et se parlait avec volubilité; l'accent n'y renseignait guère sur la séparation des mots, les syllabes initiales n'y étaient pas en relief Une phrase grecque, dans la conversation au moins, devait ressembler à un mot unique, long, souple et léger comme un fil, varié et multicolore grâce à la mélodie des syllabes aiguës, mais non articulé ni morcelé par le rythme des syllabes intenses. Une phrase latine, avec ses longues pesantes, avec ses initiales méthodiquement marquées, avec ses aiguës toujours pénultièmes ou antépénultièmes, était moins un fil ténu qu'un chapelet à gros grains, formé de masses un peu lourdes, ni trop petites ni trop grandes, uniformes, équilibrées, distinctes et disjointes. Peut-être pourrait-on, dans quelque mesure, comparer cette différence des deux langues anciennes à celle du français et de l'allemand. Nous autres, Parisiens, nous dévidons dix ou quinze syllabes d'un trait, un Allemand n'en dit pas quatre sans marquer une pause et compter en quelque sorte chaque mot qui passe. Aussi un mot allemand est une véritable unité linguistique; chez nous il n'y a de mots que dans l'écriture, et notre langage parlé a pour unité du premier degré la phrase ou l'incise". Pe care să credem? Vorbe, vorbe, vorbe! Lucrurile acestea, dacă le privești din punct de videre al felului curentului, nu se pot hotărî cu urechea ci prin înregistrarea mecanică a aparatelor fizicianului. Iar dacă le privești din punct de videre al cauzei schimbărilor, apoi pot primi explicări contra-

rii. Dacă ar vrea cineva, din spirit de contradicţie, să explice fenomenele de supt acest paragraf tocmaĭ pe dos de cum le explică D-na R., ar reuşi într-o clipeală. Eŭ voiŭ pomeni un singur fapt. D-sa pune naşterea sunetului de legămînt pe socoteala curentuluĭ expirator puternic, care pe deasupra ar maĭ circula şi fără întrerupere între doŭă silabe, prefăcîndu-le pe acestea în silabe de plenitudine. Eŭ zic din contra: cauza pentru care s-a născut sunetul de legămînt a fost tocmaĭ slăbiciunea curentuluĭ. Căci—şi mă pun acum din punct de videre al criteriilor de explicare ale D-neĭ R.—atuncĭ cînd curentul este slab, se naşte o reacţie din partea energieĭ articulaţieĭ, şi într-un cuvînt ca *gendre* de ex. *n* este cu atîta energie articulat, încît limba persistă a rămîne lipită de alveole chiar după ce s-aŭ astupat borteĭe nasuluĭ prin vălul palatuluĭ, şi se naşte atuncĭ un *d* între *n* şi *r*. Orĭ—şi acum nu mă maĭ pun din punct de videre al criteriilor de explicare ale D-neĭ R.—curentul e slab în silaba accentuată, alăturĭ cu această slăbiciune a curentuluĭ există şi o indolenţă în mişcarea organelor articulatoriĭ bucale: în loc să treacă organele răpede şi sincronic dela o articulaţie la alta, aşa că odată cu astuparea borteĭor nasuluĭ prin vălul palatuluĭ să aibă loc şi desfacerea limbiĭ de alveole şi punerea eĭ în poziţia luĭ *r*, ele trec maĭ încet şi maĭ incoherent, aşa că în vreme ce vălul palatuluĭ pregătise deja articulaţia trebuitoare pentru *r*, limba n-a pregătit încă această articulaţie. Chestie de indolenţă! Cine ar putea să-mĭ facă vreo întîmpinare?

*

In rezumat lucrarea D-neĭ R. probează că nimic nu-ĭ maĭ greŭ în lumea aceasta decît să *explice* cineva lucrurile. D-na R. a învăţat o mulţime, a cetit o mulţime de cărţi. La sfîrşitul elaboratuluĭ săŭ, dupăce de altfel în notele din josul paginilor ne trimisese la tot feliul de autori, face chiar notiţa că trebue să renunţe din lipsă de spaţiu la înşirarea bibliografieĭ: „Vom Abdruck der überaus umfangreichen Bibliographie sehe ich aus Platzmangel auf". Şi cu toate acestea n-a reuşit să explice nimic. Felix qui potuit rerum cognoscere causas!

A. Philippide

Uneĭ femeĭ

Vezĭ tu o slabă rază ce s'avîntă?
Oh de-aĭ simţi că raza asta vine
Din dorul unor lumĭ cît maĭ senine
Ce sufletul de-apururĭ mi-l frămîntă!

Ea se topeşte toată 'n vers şi cîntă
Frumosul cel etern ce doarme 'n tine.
Ingăduie-ĭ în plete să-ţĭ anine
Un nimb curat de poezie sfîntă!

Adesecorĭ, cînd te privesc, îmĭ pare
Că eştĭ sculptată 'n marmora din care
A fost sculptată Venere Astarte...

Şi-atuncĭ, slăvindu-te ca pe-o scînteie
Din flacăra nepieritoareĭ arte,
Eu nu cutez să te iubesc, femeie...

Mihai Codreanu

Documente omenești

UN CUCERITOR *)

Umblînd prin Deltă, am auzit, între altele, și despre o întîmplare cu un om îndrăzneț la fire și ascuțit la minte.

Pe om îl chema Tărăboi; de neamul lui era «grec cu limba neagră», și se născuse printre Țiganii mănăstirești dela Neamțu. Oastea o făcuse ca ordonanță, și multe avusese a îndura dela domnul căpitan Holban. Prinsese însă un meșteșug, deciteori izbucneau mîniile stăpînului: suspina, arătîndu-și dinții de fildeș, și-și ridica în bagdadie ochii, ca un mucenic răstignit. Asta-l scutea de pumnul la falcă, și se întorcea repede și eșea pe ușă curmîndu-se din șale, ca să nu simtă așa de tare piciorul domnului căpitan Holban. După ce eșea, închidea cu grijă ușa, se freca încet în josul șalelor, dădea din cap și ofta, întîmpce aruncа o privire spre odaia stăpînului, o privire plină de năduf și de ură înăbușită, și dinții îi sticleau ca un rînjet de animal de pradă.

Multe văzuse și multe învățase Tărăboi cît stătuse la oraș; nici prin gînd nu i-a trecut, cînd i-a cîntat liberarea, să se întoarcă la sălașul părinților lui. Acu era om cu miliția făcută, avea «un drept». Ce nu se putea face? Se putea face un slujbaș la primărie, vardist, lampagiu, ori altceva, căci la tîrg oamenii numai din slujbe trăesc; după aceia, cînd a veni plictisealea, se poate duce oriunde. Cine-are să-i stee în cale? El oastea și-a făcut-o, livretul i-i în buzunar, toate le-a învățat și toate le știe, puțin îi pasă; de-acu înainte halal să-i fie! — De aceia nu s'a înduioșat de loc cînd a venit Martin lăcătușul, tatăl-său, să-l cheme acasă cînd i-a spus: «măi băete, eu de acu m'oiu duce în altă lume, și tu rămîi în locul meu, căci soție

*) Dintr'o serie de impresii și schițe din Dobrogea.

ți-am găsit...» S'a uitat nepăsător la Martin bătrînul și la Maranda, maica lui; nici nu i-a întrebat ce fată suspină în sat după el și-l cere de bărbat; și-a aprins o țigară militară, și-a vîrît dreapta în haină, la piept, cum făcea domnu' căpitan Holban, și a răspuns cu tărie: «Aoleo, taică, nu mă mai întorc la sărăcie... Eu-s învățat să trăesc mai bine...

— Mă băete, i-a zis Martin lăcătușul, și eu am făcut oastea ș'am fost și la *răzbel*, și tot la sărăcia noastră m'am întors, măi băete, că nouă ni-i dat din scîntee și din ciocan să trăim!»

Tărăboi și-a răsfrîns buza de jos, cum făcea domnul căpitan, și a dat drumul unui nour de fum alburiu.

«Măi băete, mă Gavriluță, i-a strigat și maică-sa, sărmana, nu te duce, că te-or mînca străinii!»

Tărăboi a închis pleoapele pe jumătate și s'a uitat de sus, ș'a plecat în lume fără să sărute mîna părinților lui.

A umblat așa Gavriluță multe drumuri, și-a împlinit pe ici pe colo și cîte-o parte din visul lui: la Roman a fost fanaragiu, la Tecuci a fost vardist. Avea hîrtii bune și livret de oștean: avea dreptul lui.

«Cucoane, sărut mîna, am și eu un drept pe lumea asta!» și ofta, ridicîndu-și în bagdadie ochii. Asta aducea un rîs binevoitor pe obrazurile boerilor cari ocîrmuiau orașele. Și astfel izbutea să se oploșească o vreme Tărăboi, într'un colț de țară. Dar feciorul lui Martin lăcătușul era pasere călătoare. Și din tîrg în tîrg umblînd, s'a trezit la Brăila, apoi la Galați. După aceia și pe Dunărea a umblat și grozav s'a minunat de vapor; și s'a coborît la Sulina în port, adăogînd un obraz negru ș'o linie de fildeș, la feluritele obraze străine care se adună acolo din multe părți de lume.

Multe a învățat Tărăboi cutreerînd tîrgurile. La Sulina întâiu, și pe urmă la Tulcea, a învățat și cărți a juca, și table, cu Grecii și cu Turcii. De asemenea și meserii cerca să învețe, dar abia se apuca de ceva și îndată isprăvea, căci de muncă mai grea fugea; era om cu gusturi subțiri; munca ușoară, cît de ușoară, era singura pe care-o putea face, și lenea era pentru el o mare plăcere.

Cum s'a făcut, cum s'a dres, din multele meșteșuguri pe care le-a cercat, din multele învățături prin care trecuse, Tărăboi s'a ales cu cele mai lesnicioase: îi plăcea să umble c'o mînă în buzunar prin port; cu cealaltă mînă, în care ținea o vărguță, biciuia aerul în jurul lui. Purta pălăria aplecată către nas, și pe supt bourii pălăriei privea cu luare-aminte în juru-i. Asta era îndeletnicirea lui cea mai de căpetenie. Cînd își sfîrșea plimbarea, intra într'o cafenea scundă, își plimba ochii în toate părțile, apoi zîmbea cu prietinie, și-și făcea loc printre scaune către cîțiva prietini, cari jucau concina, ori table, într'un colț. Intra și el în joc — și avea norocul să cîștige de cele mai de multe ori. Mînile lui mici, cu degete subțiri, aveau un dar deosebit să farmece cărțile și zarurile. Din ce pierdeau alții, trăia el de azi

pe mine și se îmbrăca.—Dar cîteodată vremurile erau grele, prietinii plecau ori se supărau, și deodată Gavriluță, feciorul meșterului Martin, se arăta în port, încovoiat din șale, gemînd supt greutăți. Asta ținea însă prea puțin. Steaua lui cea bună îndată se aprindea, în cafenea, în ceainărie; și'n aburii deși, între figurile pîrlite de vînt și soare ale lucrătorilor portului, își găsea și el locul și se răsturna pe-un scaun, c'o țigară în colțul gurii, c'un zîmbet prietinesc, c'o vorbă bună, c'o privire șireată ațintită asupra celor din preajma lui, o privire care stă la pîndă, și cerceta cele mai mici mișcări, pecînd mînile-i negre tremurau și se mișcau grăbit.

Intr'o zi, în Tulcea, «a făcut cunoștință» cu domnul Neculai Ionescu, primar într'un sat nou, de-aproape. Domnul Neculai Ionescu era dela Ploești de loc, dar număra cincisprezece ani de slujbă în Deltă. De cînd slujia stăpînirea și conducea un sat de supuși Dobrogeni, îi încărunțise părul, iar obrazul și nasul i se ruminiseră, «de vînturi și arșițe» zicea dumnealui. Ii erau roase și straele în coate și la genunchi tot din pricina asta. In viața lui, nu avusese altă dragoste decît vinurile de Sarica; încolo de inima lui nu se putuse lipi nimic; n'avea nici cămin, nici familie.

Și domnul Gavriluță Tărăboi, cînd află că are de a face cu un primar, își scoase pălăria și dădu din cap zîmbind, apoi își puse repede pălăria la loc, și cu dreapta cuprinse strîns mîna pe care i-o întindea domnul primar.

«Dumneavoastră sînteți primar în sat la Lipoveni?

— Da, adevărat, de cinsprezece ani funcționez.

— Imi pare bine... îmi pare bine!» zise repede Tărăboi dînd din cap.

In viața lui, feciorul meșterului Martin învățase să fie foarte politicos. «Altfel nu poți trăi în lume», obișnuia el a zice.

«In cafeneaua asta nu e loc niciodată, totdeauna-i plin... vorbi iar Tărăboi zîmbind. Poftim scaunul meu; eu îmi găsesc îndată altul; eu sînt obișnuit aicea...»

Așafel, la o masă în cafeneaua *Peștelui de Aur*, au stat de vorbă Tărăboi cu domnul Ionescu, și primarele a putut prețui polițeța noii lui cunoștinți. Tărăboi înțelegea cu cea mai mare ușurință năcazurile primarelui, nemulțămirile administrative găseau o încruntare de sprînceană ș'o aprobare energică în foasta ordonanță; de unele glume chiar, Tărăboi se arăta entusiasmat și rîdea cu lacrimi. Cafegiul, un grec foarte nalt și foarte uscat, umbla printre mușterii lui—și se pleca pe la mese foarte de sus parcă, ca de pe niște catalige. Se oprea și la masa unde stăteau Tărăboi și primarele, găsi și oarecare vin roș în cafeneaua lui, și omul stăpînirii declară îndată că avea de a face cu cea mai „pervai" cafenea din port.

Prin zgomotul vorbitorilor, cari beau ceai ori cafea, jucau biliard și cărți, ori se sfădeau, domnul Ionescu, ridicînd glasul, dovedea lui Gavriluță că slujba lui e cea mai grea dintre slujbele Regatului.

«Mai întăiu, zise el, eu n'am știut lipovenește...

— Desigur... răspunse Tărăboi cu milă.

— Pe urmă, Lipovenii nu știau romînește...

— Hm! mormăi cu dispreț feciorul meșterului.

— Și până ce-am putut învăța să mă 'nțeleg cu dînșii — năcaz, domnule, și bătae de cap, ce crezi?... Și ce oameni, domnule, ce oameni!

— Niște bețivi! zise cu nepăsare Tărăboi.

— Las'că-s bețivi; dar hoți, domnule, și ticăloși, și ascunși, domnule... Niște conspiratori!»

Se încruntă la față primarele, se încruntă și Gavriluță.

«Eu, domnule, degeaba am condici—stare civilă... Eu, înțelegi, trebue să umblu după ei și să-i caut prin toate cotloanele... Răcnesc la ei: întreb care s'a născut, care a murit, îi sudui,— abia înțeleg cîteceva... Ș'așa îmi mînînc viața cu ei... Și altele cîte! furături și bătăi... Grea e viața de primar în această țară!...

— Adevărat!» oftă cu durere Tărăboi. Iar domnul Neculai simția tot mai mult că are de aface cu un prietin adevărat.

«Ș'acuma alta! strigă primarele. Acuma alt năcaz!... De vre-o cîțiva ani ne năcăjește stăpînirea cu «veteranii»...

—Cari veterani?

—Cei cari au fost în războiu, dobîndesc aici pămînt. Moșia statului, de lîngă sat, s'a împărțit la veterani, domnule... Ș'apoi deschide condici, ține socoteli, care vine, care se duce... Bătae de cap... Pămînt lîngă apă, la doi-trei ani îl îneacă Dunărea,—cum vin veteranii iștia, cum se duc!... Ei parcă știu să trăiască în baltă?...

— Și dumnitale îți bat capu degeaba!

— D'apoi cum? Ce am eu cu dînșii? Cu unii, dă, ne mai înțelegem,... da' alții... Dumnezeu să-i înțeleagă... eu niciodată nu mă pot descurca... Cere pămînt unul; zice că aici ori acolo e pămîntul lui: să fii sănătos, du-te și-ți ia pămîntul, dacă-i al dumitale!.. Vine altul, dă peste cel dintăiu. Scandal! Vine la mine. Ce să vă fac? Descurcați-vă singuri, eu n'am ce vă face... Unii se duc, alții vin, unii se duc, alții vin!... vorbi cu dispreț domnul Ionescu umplînd iar paharele...

— Și dumneata ai de furcă cu ei... te cred... te cred», suspină Tărăboiu ridicîndu-și ochii în bagdadie.

Primarele dădu peste cap băutura, apoi grăi iar cu limba cam grea.

«Unii se duc, alții vin; unii se duc, alții vin... Eu nu mai înțeleg nimica... Cîteodată folosesc cîteceva. . da'altfel eu singur nu știu ce-i cu veteranii ăștia... Unii se duc, alții vin...

— Așa este... suspină iar Gavriluță gînditor. Dar și de dînșii e greu... Iaca—tată-meu e veteran.... Și taica meu a fost în războiu! Are și el drept la pămînt...

— Apoi dacă-i veteran, firește că are...

— Asta zic şi eu, are drept... Şi eu de cînd am venit, am văzut asemenea încurcătură ş'am zis aşa: mai bine lipsă!

— Hm! începu a ride primarele. Te pomeneşti că a ti avînd chiar la mine drept... că aici s'au dat cele mai multe loturi...

— Apoi aşa cred şi eu... Are şi el drept la Lipoveni... Iaca, să caut hîrtiile... să văd...

— Dacă-i la Lipoveni, apoi e la mine... Cînd a vrea, să vie cu hîrtiile şi să-şi caute pămîntul...

— Ce să caute el? El nu mai poate, că-i bătrîn...

— Atuncea vino dumneata...

— Eu n'am nevoe de pămînt! zise Tărăboi mînîndu-şi înainte buza de jos. Ce să fac cu el? Eu trăesc foarte bine ş'aşa... Ce să-ţi mai fac dumitale bocluc şi încurcătură?

— Adevărat! grăi rîzînd primarele şi umplu repede paharele. Aşa om înţeleg şi eu! Da-l poţi închiria!...»

Tărăboi îşi ridică repede ochii în bagdadie, apoi şi-i coborî spre duşamea. In apa tulbure în care caută să pescuiască, undiţa lui deodată prinsese ceva. Faţa i se lumină şi ceru voe, foarte cuviincios, domnului primar, să facă şi el cinste «c'o ocă de cel bun, de Sarica.»

Domnii Gavriluţă Tărăboi şi Neculai Ionescu eşiră prietini buni din cafeneaua lui Stavru. Se plimbară la aer, prin port; apoi se minunară — parcă atunci le-ar fi văzut întâia oară — de nenumăratele mori de vînt, care-şi învîrteau pe deal, deasupra Tulcei, aripele uriaşe în umbra înserării... Stătură mult privindu-le şi rîzînd ca de ceva foarte ciudat şi comic, apoi iar se plimbară pe chei, — şi 'n sfîrşit, cînd se aprinseră luminile, feciorul meşterului îşi aminti că ştie el undeva o locantă cu mîncare bună şi cu vin bun, şi vin ales cu trei fete frumoase, trei bulgarce dela Varna — «ceva potrivit pentru un primar ca domnul Neculai»...

Porniră la braţ, sprijinindu-se din cînd în cînd unul pe altul cu umerii, şi se pierdură la un cot întunecos de uliţă.

Şi, foarte buni prietini, se văzură iar în sat la Lipoveni după o săptămînă, într'o Duminică frumoasă de primăvară. Era soare cald şi Dunărea lucea cenuşie; pe maluri sălciile îşi înclinau la un vînt uşor frunzele tinere şi mugurii, tremurînd deasupra apei un verde gingaş gălbui; şi prin cerul albastru ca sineala treceau lari şi stîrci spre tainice bălţi şi păduri de trestii. Domnul primar privea toate c'un ochiu obosit, căci era zi de hodină, — şi supuşii săi adunaţi la crîşmă petreceau, iar domnia-sa, ca totdeauna, se afla nelipsit dintre bărbiile mari şi malacovurile lipoveneşti. Cu ochi tulburi şi glasuri răguşite se apropiau din cînd în cînd de el pescari şi-l poiteau cu multă evlavie să cinstească şi el — ca un adevărat părinte al comunei, — din băutura lor. Şi aşa domnul Neculai Ionescu era trudit, cînd se înfăţişă cu zîmbetu-i de prietinie feciorul faurului Martin. Dar cînd îl văzu, domnul primar se lumină de mare bucurie, se ridică în picioare şi întinse mînile:

«Aha! bine ai venit, prietine! Ce mai faci? Nu m'ai uitat?

— Cum să uit? prietinii nu se uită!...» răspunse cu putere şi cu încredinţare adîncă Gavriluţă Tărăboi.

Lipovenii îşi conteniră o clipă zgomotoasa petrecere cu vodcă şi priviră spre obrazul întunecos al noului venit. Tărăboi era îmbrăcat cu strae curăţele, — îşi bătea coapsa cu o vărguţă de trestie de mare şi privea cam de sus, pe supt bourii pălăriei, la supuşii moscoviţi ai lui domnu' Ionescu. In curînd, după gărăfi deşertate, domnu' Ionescu începu a striga tare şi a se bate în piept. Lipovenii înţeleseră din glasul lui răguşit că cel ce venise e un prietin bun, un frate scump — şi rămaseră uimiţi cînd domnu' primar răcni la prietinul lui:

«De ce nu vii, frate, cu actele, ca să-ţi iei în stăpînire pămîntul? să trăim aici ca adevăraţi prietini!

— A! de ce? de ce? răspunse cu modestie Gavriluţă. N'am nevoe de pămînt.

— Cum? doar e pămînt de veteran!

— Da. E pămîntul taicăi.

— Apoi atunci ce vrai?...

— In sfîrşit, vom vedea...» răspunse cu nepăsare Tărăboi. Apoi adaugi cu zîmbet bun: «Eu nu vin aici pentru pămînt; am venit ca la un prietin, să petrecem!»

Lipovenii erau uimiţi de aşa răspunsuri, iar domnul primar, înfocat de aşa cuvinte, începu a striga cu glas grozav spre crîşmar, s'aducă o cană de vin adevărat de Sarica.

«De cel de care-mi place mie!» tună apoi dumnealui cu sprîncenele încruntate.

Iar feciorul lui Martin privea în juru-i cu un zîmbet prietinos, — aşa de prietinos încît toate obrazurile bărboşilor Ruşi se luminară.

Ş'apoi a fost pe malul Dunărei, în Duminica aceia de primăvară, un chef ca acela. L-au sărutat toţi bărboşii şi toate lipovencele cu părul ca cînepa pe prietinul domnului primar.

După aceia Tărăboi venea destul de des în sat la domnu' Ionescu. Şi se mirau mulţi care erau de faţă, cînd, primarele întrebînd pe prietinul lui de ce nu se hotărăşte să-şi aleagă pămîntul, prietinul răspundea numai c'un zîmbet dulce şi clătina nehotărît din cap.

Dar într'un rînd Matvei Ivanov, care făcea şi plugărie între pescarii aceia Lipoveni, l-a luat la o parte pe Tărăboi şi l-a întrebat cu deosebită taină:

«Domnu Gavriluţă, de ce nu dai dumneata la mine pămîntul? de ce nu dai în *păsesie*?

— Care pămînt? a întrebat zîmbind Tărăboi.

— Pămînt de veteran. Sînt şi alţi veterani cari au pămînt şi făcut pe grind încolo, colibe. Ai şi dumneta acolo pămînt. Dumitale nu trebue. Aşa zice domnu' primar. E te rog pe dumneata să dai în păsesie la mine.

— Cum să dau eu în posesie pămîntul părintesc? răspunse cu mîndrie Tărăboi.

— Plătim bine, noi plătim bine...» grăi Lipovanul mingîindu-și barba.

Tărăboi stătea la îndoială, pe gînduri; Lipovanul îl privea zîmbind.

«Eu te rog mult! adăogi Matvei; eu am nevoe de pămînt. Fă-mi un bine!...

— Bine, dacă zici că plătești frumos... Să știi că fac asta din prietinie....»

Bărbosul era foarte vesel. Porniră amîndoi spre loturile împărțite cîndva de inginer. Umblară, cercetară. Puțini oameni erau la arat pe grind; cîteva vite pășteau iarba tînără de început de Aprilie.

«Aici, hotarul loturilor...» zise Lipovanul arătînd o movilă la marginea Dunărei.

Tărăboi stătu la îndoială o clipă; apoi vorbi cu încredințare:

«Pămîntul nostru de-aici pornește... merge în rînd cu celelalte... două loturi...

— Nu e măsurat?

— Nu; din ce se vede, măsurăm noi și punem semn...

— Aducem și pe domnul primar să vadă.

— Aducem și pe domnu' primar...»

Domnu' Primar Neculai însă n'a voit să vie până ce n'au băut puțintel aldămaș. Așa de puțintel aldămaș au băut, încît dumnealui cînta de jale, mergînd spre pămîntul lui Tărăboi.

Apoi s'au întors către seară, și Matvei a poftit pe tovarășii lui la dînsul acasă să facă *zdelcă*.

Tărăboi era vesel și senin și bătea cu vărguța aerul. Matvei era și mai vesel și, cumpănindu-se ușor, bocănea pe cărare cu cizmele-i unse cu dohot.

«Babă! strigă el ajungînd acasă. Deschide! Am luat pămînt...»

Lipovanca, o femee voinică, foarte grasă, cu broboadă verde pe cap, cu fustă albastră și polcă roșie, le deschise ușa și se ploconi înnaintea domnului primar, apoi se feri în lături, ca să treacă bărbații.

Tărăboi rămase la urmă; nu voia să intre:

«Nu se poate! După dumneata, madam! zise el politicos, făcînd semn de poftire cu mîna. După dumneata, mă rog. întâiu damele și pe urmă bărbații!...»

Primarele rîdea. Lipovanca se uita speriată în juru-i.

In sfîrșit intrară. «Baba» lui Matvei aduse scaune.

«Mă rog, mă rog, nu vă deranjați...» zise Tărăboi, și se grăbi să ia scaunul din mînile sexului frumos.

Matvei îl privea cu mirare.

«La noi așa-i obiceiul, se grăbi să-l lămurească Tărăboi. Fiecare cu obiceiurile lui. Ești așa de bun, domnule Matvei, să grăbim afacerea... căci am necesitate să mă înapoez la Tulcea...»

Feciorul faurului vorbea c'un glas subțire; și dădea și din mîni cu gingășie și zîmbea.

Lipovanul porunci femeii s'aducă vodcă, s'aducă gustare, iar Gavriluță protesta necontenit foarte galant în jurul ei,—și lămurea în cuvinte gingașe lui Matvei felul lui de a fi.

In gingășiile și dragostea aceasta, scoase Matvei cele cîteva sute de franci, și Tărăboi cu un gest nobil le lăsă să cadă cu nepăsare într'un buzunar.

Apoi au făcut o hîrtie la primărie, ș'un chef la toartă. Și Matvei Ivanov a arat posesia lui.

Dar într'un ținut ca al Dobrogei lucrurile sînt nesigure. A venit un veteran și a reclamat pămîntul lui Tărăboiu: zicea că-i al lui. Primarele însă nici n'a vrut s'audă. Iar Tărăboi i-a dovedit ușor că pămîntul lui e poate mai la vale. A pus pe noul sosit între patru ochi cu primarele și lucrurile s'au dres.

S'a sculat însă alt proprietar, mai serios: Administrația pescăriilor Dobrogei. A dat în judecată pe Matvei, pe Tărăboi, și-și cerea pămîntul încălcat. Tărăboi zîmbea și petrecea cu primarele. De vreo două ori nu s'a putut îndeplini procedura. Pe urmă, în locul lui Matvei, la judecată, a răspuns un Lipovan care nu știa boabă romînește. Și lucrurile s'au tărăgănat multă vreme. Cu greutate mare a izbutit administrația să scoată carte împotriva lui Matvei,—după judecată în lipsă. Iar cartea de judecată trebuia s'o împlinească primarele. Primarele era însă convins că dreptatea e de partea bunului lui prietin Tărăboi și stătu mult timp în îndoială, nădăjduind că afacerea la urma urmei va fi uitată, cum se uitaseră atîtea în cincisprezece ani în colțul acela sălbatic de țară.

Tărăboi trecuse prin toate cu zîmbetul pe buze, și lămurea cu ușurință tuturora care sînt drepturile lui. Și era galant și prietinos cu toată lumea, mai ales cu damele, și din cînd în cînd, intra la Matvei și-i arăta o scrisoare pe care o trăgea cu două degete din buzunar și i-o spînzura dinnaintea ochilor:

«Prietine Matvei, mi-a scris taica, că dela primăvară vine să se așeze aici...»

Și Matvei se speria, își chema «baba», o trăgea într'un colț ș'acolo mormăiau un răstimp amîndoi în limba lor. Din cînd în cînd se uitau spre Gavriluță, și Gavriluță întindea mînile spre ei:

«Mă rog, mă rog, puteți discuta în liniște, nu vă deranjați....»

Și rămânea așa, că să dee ei pentru bătrîn ceva bani, ca să nu-și mai părăsească satul. Tărăboiu se înduioșa, primea banii, se scuza că a «incomodat» pe Ivanov și pe doamna lui, și se ducea la Tulcea.

E foarte adevărat însă că toate au un sfîrșit pe lumea asta. Cineva a explicat această afacere unui prefect nou, om iute și încăpățînat,—ș'a fost un scandal în satul Lipovenilor, ceva ne mai pomenit, cînd au venit jandarmii ș'a ridicat pe primarele lor cel bun și vechiu, domnul Neculai Ionescu; ș'a fost o uimire grozavă cînd aceiași jandarmi s'au oprit și 'n fața prietinului

domnului primar. Era într'o Duminică și tot satul chefuia la malul Dunării.

Bărbați, femei se îmbulzeau dînd din mîni și strigînd. Primarele, aprins la față ca un rac fiert, se tînguia cu glas cumplit și-și vîntura brațele spre prietinul lui cel bun. Dar Tărăboi, liniștit ca totdeauna, cu mișcări alese, întîmpină pe jandarmi și le spuse politicos:

«Voiți să mă arestați? Vă urmez, domnilor, cu cea mai mare plăcere...»

Așa a trecut zîmbitor în neștiut și întuneric feciorul faurului, omul acela deosebit care uimise prin vorba și purtările lui pe Lipovenii cu bărbi mari și pe Lipovencele cu fuste înfoiate; omul acela dintr'o rasă de cuceritori, care dobîndise pămînt făcînd numai un semn cu varga de trestie, și oprise ani în loc puterea legilor. Dacă n'ar fi fost la mijloc o meschină intervenție a unui oarecare prefect, feciorul faurului poate ar fi ajuns departe. In sat la Lipoveni și azi se vorbește de dînsul cu admirație și cu părere de rău.

Mihail Sadoveanu.

MUNCA

Ce 'mbătătoare e odihna șopîrlelor ce dorm la soare
In zilele fierbinți, cînd cerul din cupa-i cea rotundă toarnă
Lumina sa ca vinul!
O las' să fii cuprins ca ele, de-adîncul somn ce nu tresare;
De fericirea nemișcării, cînd vîntul zburător răstoarnă
Din maci subțiri, veninul!

Pierdut de somn să zaci prin griuri, lăsînd învinsele-ți pleoape
Să cadă cu bătăi, de aripă, pe visul ce se prinde 'n gene,—
Și 'n jurul tău să ardă
Ca sîngele cîmpiei, macii, de tîmplă-ți tremurînd aproape—
Și 'n zgomotul prelung de ierburi și zboruri, tu robit de lene
S'asculți vibrări de coardă.

De ce să-ți aperi pieritoarea ființă cu-ale umbrei scuturi
Și păcei ce te 'nvăluește să 'mpotrivești a muncii vlagă
Și zbuciumele sale!
Grădinile foșnesc la soare de greeri visători și fluturi,
Dorm șerpii suri sub pietre calde, și 'nalta iederă își leagă
Pe ziduri creanga-i moale.

Tu care zaci, ascultă visul cum își ridică 'n tine glasul
Și reculege-te! E glasul zadarnic, dornic și fierbinte
De greeri surzi, ce 'și poartă
Spre soare ruga lor pierdută! Tu ce visezi, trăiește ceasul
Ce picură, fără să zbuciumi cu fapte, ginduri și cuvinte
Viața ta deșartă...

Căci poate lunga nemișcare îi dă adincă 'nțelepciune
Șopirlei verzi. Și 'n scirțiitul întors în cintecul de greer,
E cheia fericirii.
In taina pleoapelor închise rămine-a visului minune
Și dorurile ne 'mplinite ce 'n stoluri sufletu'ți cutreer'
Păstrează ritmul lirii.

II.

Dar visător robit de lene! De-ai ști cum încordata vlagă
A muncii, ca o apă vie, dă pieritoarei tale-argile
Re'mprospătări de rouă!
Cind ceas cu ceas îndeplinirea voinței tale te dezleagă
De greutățile învinse, purtind în șirul lung de zile
Izbîndă vecinic nouă,

Ai binecuvintă puterea din brațe. Ai crede 'n măestria
Din mini. Ai înțelege 'ndemnul frumosului, și-a lui știință
Stăpînitoare 'n lume.
Și-atunci te-ai lămuri pe tine și 'n tine ai străvedea făclia
Inalt'a unui scop ce-ar arde în pieritoarea ta ființă,
Ca 'n noapte s'o îndrume.

Căci nu-i nimic deșert în viață, decit gindirea care-i roabă
Visării care-aduce jalea, și jalei ce-și revarsă frigul;
Că ramura de laur
Pe care o caută trufia, nu e zadarnică podoabă;
Că nu-i deșertăciune 'n rîvna de a urmări muncind, cîștigul
Comorilor de aur.

In cărți cu slova fermecată, e psalmul mîndrelor orașe,
In cîmp sînt ritmurile celor ce 'n soare seceră și treer'.
Biruitor răsună
De pretutindeni cîntul falnic și sfînt al muncii uriașe
Ce-acoperă cu larma 'naltă a sa, cîntările de greer
Din visătoare strună.

Cu mii de voci și 'naltă ruga pămîntul ce-l sfîșie plugul
Și săpătorii cei de aur;—cadența morilor în spume
Pe riuri lung tresare.
S'aude imnul de slăvire al vieților ce ard pe rugul
Frumosului.—Și re'noite, în veci, răsar din larga lume
Cîntări cuceritoare.

Alice Călugăru

Despre scăderea populațiunii jidovești din Romînia în ultimul deceniu și despre cifra ei actuală

Numărul Jidovilor trăind în Romînia era, după recensămîntul general făcut la Decembrie 1899, de 266.632 suflete.

Exactitatea acestei cifre a fost adesea pusă la îndoială: persoane care se ocupă cu chestiunea evreiască în Romînia, în cuvîntările și în scrierile lor, evaluează numărul Jidovilor care trăesc în Regat la cifre variind dela 400 la 600.000 suflete. Ele contestă exactitatea recensămîntului dela 1899 în cît privește populațiunea jidovească, pretinzînd că, în orașele și în tîrgușoarele Moldovei, mulți Evrei s'ar fi ascuns în timpul facerii acelui recensămînt. Argumentul nu mi se pare serios. Oricît de slabă și de incapabilă ar fi administrația noastră, totuși nu este admisibil ca un număr mai însemnat de Evrei să fi putut, la un moment dat, să dispară din ochii și din memoria unor funcționari trăind zilnic în contact cu dînșii. O asemenea ipoteză mai este absolut inadmisibilă pentru următorul temeiu:

Natalitatea Jidovilor, în Moldova, în periodul precedînd facerii recensămîntului, era aceiaşi ca a ortodocșilor. Dacă numărul Jidovilor la 1899 ar fi fost simțitor mai mare decît acel dat de recensămînt, ar trebui să admitem că Jidovii aveau, la 1899, o natalitate inferioară acelei a Romînilor moldoveni, lucru cu desăvîrșire inadmisibil pentru acei care cunosc modul de traiu al ambelor elemente. Natalitatea Romînilor din Muntenia, Oltenia și Dobrogea este într'adevăr ceva mai ridicată decît acea a Jidovilor stabiliți între ei, dar împrejurarea se lămurește prin faptul că Romînii din Țara Romînească și din Dobrogea stau, în punctul de privire economic și deci și în acel sanitar, neasămănat mai bine decît acei din Moldova.

Deși, din nenorocire, dela 1899 încoace, alt recensămînt general al populațiunii Regatului nu s'a făcut, posedăm totuși mijloacele necesare pentru a stabili cu foarte mare aproximație cifra actuală a populațiunii jidovești din Romînia.

Numărul acestei populațiuni jidovești atingînd în al nouălea deceniu al veacului trecut maximul ce-l putea hrăni țara, ei au început de atunci să emigreze în număr însemnat, mai ales în Statele-Unite. Această mișcare de emigrare a luat proporțiuni relativ mari în anul 1900, în urma crizei cumplite pricinuită de lipsa aproape desăvîrșită de recoltă a anului 1899.

După cifrele comunicate mie de Ministerul de Interne în anul 1909, numărul Jidovilor emigrați ar fi fost de:

În periodul 1899—1904		42698
În anul	1905	3406
„ „	1906	3185
„ „	1907	2298
„ „	1908	535

(cifrele comunicate pe 1908 cuprind numai cele 9 luni dela 1 Aprilie 1908 până la 1 Ianuarie 1909)

Total până la 1 Ianuarie 1909 52.392

Din această cifră a emigrărilor trebue să scădem acea a excedentului născuților asupra morților în acelaşi period, care se ridică la 32.068

Ne rămîne un spor de Jidovi plecați de 20.224

pe care trebue să-l scădem din numărul total de 266.652 suflete dat de recensămîntul dela Decemvrie 1899. Cifra populației jidovești a țării, la 1 Ianuarie 1909, ar fi fost deci de 246.428 suflete, presupunînd că n'au imigrat în Romînia deloc Jidovi din Rusia și din Galiția.

Însă această cifră de 246.428 este cu bună seamă prea mare, absolut inadmisibilă și incompatibilă cu cifrele date de mișcarea populațiunii pe periodul 1 Ianuarie 1899—1 Ianuarie 1909 din care, dacă cercetăm cifrele privitoare la Evrei, obținem tabloul următor:

Anii	Născuți	Morți	Excedent
1899	10711	5267	5444
1900	9189	5136	3041
1901	8994	5477	3517
1902	8696	5385	3311
1903	8221	4348	3873
1904	8137	4326	3811
1905	7710	5053	2657
1906	7693	4302	3391
1907	7725	4710	3015
1908	7498	4046	3452

Vedem că naşterile au căzut succesiv, dela 10711 în 1899 la 7498 în 1908, ceia ce alcătueşte un scăzămînt de 31 la sută.

Asemenea numărul morților a scăzut dela 5267 în 1899 la 4046 în 1908, ceia ce reprezintă un scăzămînt de 23,2 la sută.

Este deci vederat că scăzămîntul populațiunii jidovești din Romînia între anii 1899 și 1909 nu poate fi numai de 20224 sau 7. 57 la sută, cum am văzut mai sus, ci cu mult mai mare.

Dacă am presupune că natalitatea la Jidovi, în 1908, era aceiași ca la 1899, adică 41 la mie, deoarece am avut 7498 nașteri jidovești în 1908, ar rezulta că populațiunea jidovească din țară cuprindea în acel an 182.880 suflete.

Insă temelia acestui de pe urmă calcul ar fi cu bună seamă greșită. Natalitatea Jidovilor din Romînia nu mai putea fi, la 1908, aceiași ca la 1899, și pentru un motiv foarte simplu: au emigrat tocmai elementele de reproducere cele mai viguroase, tinerii cei mai voinici, bărbații energici, cu deplină desvoltare, puțini bătrîni, relativ puține femei și acele tinere, puțini copii. Natalitatea n'a putut deci decît să scadă în chip însemnat, dar nu dispunem de date care să ne permită s'o stabilim cu o aproximație mulțămitoare.

Mortalitatea ne dă însă un criteriu mult mai sigur spre a calcula, plecînd dela ea, cifra totală a populației jidovești. Mortalitatea Jidovilor rămași în Rominia n'a putut decît să crească.

Mi se va obiecta poate că natalitatea scăzînd, a trebuit să scadă și mortalitatea, căci născîndu-se mai puțini copii a scăzut firește și mortalitatea infantilă care alcătuește o parte atît de mare în numărul total al morților. Dar, pe de altă parte au emigrat tocmai oamenii tineri și viguroși, cu chezășie de viață lungă și s'a mărit deci în chip foarte însemnat, in populațiunea jidovească rămasă, proporția celor slabi și bătrîni, meniți a fi încurînd secerați de moarte.

Mortalitatea Jidovilor era de 20 la mie la 1894; dacă am admite că această proporțiune rămăsese neschimbată în 1908, s'ar dobîndi ca cifră a întregii populațiuni jidovești din Regat, la 1 Ianuarie 1909, acea de 202300 suflete. Iar dacă admitem ca procent a mortalității Jidovilor din Romînia 19 la mie (procentul mortalității generale în Elveția era de 19, 3 la mie în anul 1900), obținem un total de 215000 suflete jidovești. Cred că se poate admite acel de 210.000 fără rizic de a fi sub adevăr.

Rezultă de aici că populația jidovească a scăzut, dela 1 Decemvrie 1899 și până la 1 Ianuar 1909, cu diferența dintre 210.000, cifră probabilă la această depe urmă dată și acea de 266.652, dată de recensămîntul general, la care trebue să adăogim excedentul naşterilor asupra morților jidovești în acel period, plus o cifră necunoscută pentru emigranți. Adunarea celor dintăi condee ne dă cifra de 88720 Jidovi care ar fi părăsit țara.

Că datele adunate de Ministerul de Interne asupra emigrării Jidovilor sînt greșite nu încape îndoială. După ele numărul Jidovilor emigrați în 1908 ar fi fost de 535, pecînd statistica oficială a Statelor-Unite arată, pentru acel an, un număr de 4455 emigranți jidovi din Romînia.

Iată acum rezultatele mișcării populațiunii în cei depe urmă doi ani:

Anul	Născuți	Morți	Excedent
1909	7218	4487	2731
1910	7260	4171	3089

Sporul neînsemnat în numărul naşterilor pe 1910 poate fi un fapt izolat, asemenea spor s'a mai observat în anul 1907, dar pe de altă parte el poate prea bine fi datorit unei scăderi însemnate în numărul emigranților, datorit avîntului economic luat de țară și a prosperității care a domnit dela 1907 încoace. Imi pare rău că nu mi-am putut procura cifrele oficiale ale emigrării în Statele-Unite pe cei depe urmă doi ani. Dar, dacă curentul de emigrare a scăzut, el este departe de a fi încetat, astfel că și astăzi cifra populațiunii jidovești din Romînia nu se poate deosebi simțitor de ceia ce era la începutul anului 1909 și rămîne în orice caz sub 215.000.

Impuținarea atît de însemnată în cursul ultimului deceniu a populațiunii parazitare jidovești din Regat dovedește cît de înțeleaptă a fost politica de apărare economică adoptată de guvernul Romîniei dela 1879 la 1888, în scop de a opri pe loc cotropirea economică a țării de către acel element străin furișat într'însa.

Ea ne mai arată cît de bine inspirați am fost cînd dela defensivă am trecut, pe terenul economic, la ofensivă prin intemeierea și încurajarea acțiunii cooperative. Putem hrăni nădejdea că, dacă vom avea energia să mergem înainte pe această cale, peste o generație primejdia jidovească în Romînia va fi un lucru al trecutului.

Până atunci pe de-oparte puterea, ca element economic, a Romînului își va fi atins o desvoltare îndestulătoare, iar pe de alta emigrarea va fi redus numărul Jidovilor la o cifră nemai prezentînd nici o primejdie.

Și mișcarea de emigrare ar putea spori prin încurajare și ajutor din partea statului, banii jertfiți în acest scop ar fi cheltuiți pentru binele tuturor.

Radu Rosetti

Note pe marginea cărților

REFLECȚII MELANCOLICE

Ca atîția alții, care aveau douăzeci de ani pela 1890, am admirat și eu pe marele critic Taine. Un singur lucru mă stînjenea: „Originile Franței Contemporane". Imi impunea știința, puterea de analiză și de construcție a marelui istoric, dar nu mă împăcam de loc nici cu concluziile, nici cu soluțiile lui.

Simțeam că nu are dreptate. Simțeam că-și contrazice însăși filozofia lui deterministă. Un eviniment așa de mare ca Revoluția franceză, o transformare așa de radicală ca aceia a Franței și a întregii Europe, nu putea fi opera unor descreerați. Nu puteam concepe că, dacă cei zece, cinsprezece conducători ar fi avut o altă psicologie, sau dacă ei nu s'ar fi născut, *lumea* ar avea astăzi un alt aspect.

„Instinctul de clasă" vorbește în Taine, îmi ziceam eu conform filozofiei mele de pe-atunci, și cu aceasta îmi împăcam conștiința.

Faptele însă, pe care se întemeia Taine, nu le puteam pune la îndoială, mai ales cînd nici criticii săi din Franța nu le puneau. Cel mult, dacă bănuiam că el tace asupra unora, pe care eu nu aveam de unde le ști.

Dar acum cîțiva ani, apăru o carte (*A. Aulard*, Taine historien de la Révolution,—recenzată în „V. R.", No. 7, 1911), în care se dovedea că Taine a cercetat arhivele numai de mîntuială; că cea mai mare parte din documente nu le-a consultat; că cele pe care le-a consultat nu a avut răbdare să le citească în întregime; că din unele a extras numai ceia ce convenea ideii pe care și-o făcuse dinainte despre Revoluție; că din altele a scos lucruri pe care ele nu le conțineau, ori contrare con-

ținutului lor. Și, ca metod general, zugrăvirea faptelor mărunte, adică a efectelor, fără să arate faptele mari, cauzele, care explică, justifică și chiar sanctifică pe cele dintăiu.

S'ar părea că, cel puțin în privința lucrurilor de care se ocupă Aulard, Taine nu mai poate avea nici un partizan sau apărător sincer.

Dar nu este așa.

Pentru partizanii doctrinei sociale a autorului „Originilor", cartea lui Aulard—zdrobitoare, fără replică, pentrucă nu conține teorii, considerații, filozofie, ci numai *fapte*—cartea aceasta parcă nici n'ar fi apărut.

Cel din urmă caz pe care îl cunosc, este al lui Victor Giraud, autorul unui volum de critică literară, apărut acum de curînd. In el găsesc o violentă și, totuși, disprețuitoare diatribă la adresa acelora care, la apariția „Originilor", au aruncat „anatema" împotriva lor.

Pe „marginea" acestei superbe supărări a d-nului Giraud vreau să scriu cîteva considerații—și cîteva amintiri.

Cine nu cunoaște naiva încredere a tinereții în puterea irezistibilă a *ideei*? Mai toți am suferit la acea vrîstă de iluzia fermecătoare, că o argumentare strînsă și cinstită e de ajuns spre a schimba convingerile greșite, spre a inocula ideia adevărată.

Dar vine în curînd o vreme, cînd începi să simți masiva realitate a inerției omenești,—acea alcătuire din deprinderi, prejudecăți și, mai ales, instincte, sentimente, pasiuni.

Iar cînd, în problemele de care sîntem agitați, *vorbește* partea aceasta afectivă, ideile noastre nu sînt decît expresia naturii noastre intime, iar argumentele, cu care le susținem, nu sînt decît justificarea cu orice preț a acestei naturi.

In cazul acesta, o idee care nu corespunde deprinderilor și sentimentelor noastre, nu este băgată în samă, ori, dacă ne solicită atenția, i se găsesc defecte, chiar cînd nu le are, și este respinsă. Iar argumentarea în favoarea acestei idei e socotită, cu bunăcredință, drept un sofism.

Mi-aduc aminte de polemica Maiorescu-Gherea. Intre altele, venise în discuție și cuantificarea predicatului. Desigur, în desbaterea problemei logice, dreptatea era de partea d-lui Maiorescu. Dar (dacă-mi este permis să concretizez o stare sufletească printr'o experiență personală) cel ce scrie aceste rînduri, partizan înfocat al d-lui Gherea, *trecea* ușor peste argumentarea d-lui Ma-

iorescu, deşi, prin specialitatea sa, nu era străin de problema în discuţie şi deşi, dacă nu se înşală complect, nu e un om lipsit cu totul de obiectivitate. Am spus: „trecea". *Trecea* asupra argumentării—însamnă că aluneca repede peste ea; că tulbura apa, ca să nu vadă în adînc; că reuşea să-şi bage capul în nisip; că i se părea ridicol să dai importanţă unei „mici şurubării" de logică, „această ştiinţă a formei goale", cînd d. Gherea are dreptate în fond,—însfîrşit o sumă de mici ipocrizii inconştiente, ori aproape inconştiente, destul de onorabile, totuşi, din punct de vedere moral... Ba, ca să fiu complect, o mică iritaţie împotriva ofensatoarei (pentru d. Gherea) dreptăţi a d-lui Maiorescu; iritaţie care provoca o mică antipatie pentru cel cu dreptatea; antipatie, care contribuia şi ea să strîmteze cît mai mult acel cerc, deja strîmt, al conştiinţei în faţa argumentelor d-lui Maiorescu.

Nu mă îndoesc cum că cetitorul a surprins mai mult decît o dată în sufletul său această victorie a sentimentelor asupra logicei,

Hypocrite lecteur,—mon semblable,—mon frère!

Dar să mai ilustrăm această stare sufletească.

Acum doi ani, cînd d. Iorga a scris cunoscuta dare de samă asupra unui volum al meu şi cînd mi-a pus în spinare optzeci de lucruri, pe care nu le spusesem acolo, am întîlnit pe un foarte simpatic naţionalist-democrat, un om calm, obiectiv (lucru rar între ei), care nu nega că d. Iorga m'a atacat în... neconformitate cu textul meu, dar care, deşi nu voia să-mi fie displăcut, nu găsea *absolut* nici o vină d-lui Iorga. Argumentarea simpaticului naţionalist-democrat era cam aceasta: D. Iorga scrie mult, are mult de lucru; n'o fi cetit cu atenţie cartea, o fi foiletat'o numai şi o fi scris din memorie [deşi d. Iorga *cita* necontenit în ghilmete—bineînţeles trunchiat] şi, drept concluzie, *din aceste argumente:* d. Iorga e genial!... Perfect asemănător cu argumentarea mea „interioară" în privinţa cuantificării predicatului d-lui Gherea. Totuşi, cu o deosebire: deosebirea dintre o mică greşală de logică formală, care putea zdruncina sistemul doctrinei *noastre* şi dintre o totală falşificare a unui volum întreg, a cării relevare nu putea aduce nici un prejudiţiu interlocutorului meu, ci numai o atingere persoanei idolului său... Procesul psihic însă—identic.

Şi s'ar putea aduce zeci de fapte de aceiaşi natură. Voiu

mai aminti numai o polemică, actuală încă, şi prea zgomotoasă, de altmintrelea, pentru obiectul ei. Polemica Socor-Cuza.

Toţi naţionaliştii-democraţi cred că dreptatea e de partea d-lui Cuza. Toţi antinaţionaliştii-democraţi cred că dreptatea e cu d. Socor. Toţi—şi cei care au cetit piesele justificative, şi cei care le-au văzut numai, şi cei care au auzit numai de ele... şi ceilalţi.

Şi atunci pentru cine scriem?

Mai întâiu pentru acei care, sentimentaliceşte, sînt indiferenţi faţă cu problema desbătută. In al doilea rînd, pentru acei care, din punct de vedere sentimental, sînt de partea noastră. Pe cei dintâiu, nimica nu-i opreşte să ne primească ideile, dacă sînt adevărate şi logice. Pe ceilalţi, natura lor intimă îi predestinează să ne fie partizani, căci în ideile noastre ei îşi găsesc exprimată şi justificată propria lor fire.

Dintre antagoniştii noştri sentimentali, 99% rămîn refractari oricării argumentări, şi numai 1% dacă se simte clătinat în convingerile sale—pentru a-şi reveni peste un moment în fire.

In ordinea aceasta de idei versurile poetului:

A visa că adevărul sau alt lucru de prisos
E în stare ca să schimbe în natur' un fir de păr,
Este piedeca eternă ce-opunem la adevăr,

sînt aproape proporţionate cu realitatea.

Toată onestitatea stă în convingerea sinceră cu care îţi susţii ideile şi în grija de a te documenta până la marginile posibilităţii asupra lucrului pe care îl tratezi. Cum s'ar zice, să ai pentru tine însuţi raţiunea suficientă.

Şi iată pentruce, măcar în domeniul moralei practice, unde nu e vorba de ideile ci de faptele, adică de onoarea omului, ar trebui să avem oroare de aprecierile tranşante, care au tot atîta greutate ca şi sentinţele judecătoreşti. Căci, dacă aprecierea e nedreaptă, ne facem vinovaţi de un lucru tot atît de îngrozitor ca şi o eroare judiciară...

G. I.

Cronica artistică

Societatea Națională de Arte Frumoase.—Societatea Artiștilor Independenți.

Această societate, în limbajul curent „Champs de Mars", este a doua grupare oficială. Fondată la 1890 sub președenția lui Meissonier, ca sciziune a Salonului Oficial, ea și-a cucerit repede un mare renume prin unul din fondatorii săi: Puvis de Chavannes. Intre fondatori figurau, de altfel, și alte personalități de frunte, ca sculptorii Dalon și Rodin, și pictorii Cazin și Besnard.

De atunci, deși „națională", ea a numărat printre membrii ei pe foarte mulți dintre artiștii de seamă francezi și străini dela sfirșitul secolului trecut. C. Meunier, Cariès, Whistler, Eug. Carrière, A. Stevens, Sisley, Boudin, Ribot, Bartolomé, Brangwin, Israels, Liebermann, Lavery, Zorn, Zuloaga, Uhde, Sargent, Lucien, Simon, Ch. Cottet și alții, au fost sau sint membri și expozanți la acest salon.

De vre-o cițiva ani societatea națională atrage și forțe tinere, și e mare numărul „independenților" care anul acesta expun și aici.

Faptul acesta îi face mult bine, și, în același timp, sacrează tineretul în fața acelui public, din ce în ce mai restrîns, care mai are cultul oficialității, așa de compromis în toată lumea.

Asta-i de altfel pricina pentru care funcționează ca președinți ai acestei grupări oameni care strălucesc, mai cu seamă, prin titlurile lor de membri ai Institutului.

Nu că toate lucrările expuse aici ar fi capo-d'opere; departe de noi asemenea părere. Oameni ca Puvis de Chavannes, Meunier, Carrière nu se nasc în fiecare zi. Apoi, orice expoziție cu juriu are neajunsurile acestuia, imparțialitatea nefiind un merit de toate zilele al muritorilor; se mai adaogă interese meschine, lipsa de competință, etc.. Totuși nu i se poate nega acestui salon oarecare eclecticism și bunăvoință. Pe lingă o mulțime de lucrări artificiale ori slabe, găsim altele expuse de artiști, tineri și bătrîni, cu o personalitate deosebită și de o capacitate tecnică remarcabilă.

Numărul lucrărilor expuse e și el limitat.—1280 de tablouri în uleiu, de mărimi potrivite, nu formează un număr prea exagerat pentru o expoziție—ceia ce permite o aranjare mai rară și mai armonioasă a lucrărilor.

Una din operele care atrag mai ales atenția vizitatorilor e acea de D. *A. Besnard*: Un fragment al plafonului destinat Comediei Franceze.

E una din cele mai fericite lucrări ale acestui maestru. Deși e numai un fragment și cu toate că-i nevoe de oarecare sforțare de imaginație ca să 'nțelegi scurtările obicinuite în picturile pentru plafonuri,—făcute pentru a fi privite de jos în sus,—impresia privitorului e foarte puternică.

Ca vigoare, vervă în execuție și sănătate, d. Besnard are multă înrudire cu maeștrii flamanzi Rubens și Jordaens. Cași aceștia, el alege femei sdravene cu forme pline, și are cași dînșii o viziune plastică neobicinuită. Dar asta nu-l împiedică să fie și parisian: nu uită zîmbetul chiar cînd face o sforțare deosebită.

Iată subiectul: In primul plan, la umbra unui pin albăstriu, Eva cu zîmbet viclean și insinuant îl invită pe Adam—un colos cu fața idioată—să guste din fructul oprit. Lingă ei șed două femei: una, îmbrăcată în verde, cu zîmbetul malițios, are la picioare un leu adormit; cealaltă, în roșu, gînditoare și serioasă. E vorba probabil de Tragedie și Comedie. Intregul grup e ținut în tonuri pline, simple și întunecoase, și se deslipește frumos de fondul alb și trandafiriu în care apar imaginile străvezii ale lui Molière, Racine, Corneille și Victor Hugo, șezind pe o estradă de piatră. Niște îngeri se coboară într'un sbor amețitor, să depue o coroană la picioarele acestor scriitori geniali.

Ceia ce nu-i de descris însă e plasticitatea, voluptatea, mlădierea corpului Evei și mișcarea îngerului, ale cărui draperii flutură'n vînt, mărind încă mai mult impresiunea sborului. Coloritul acestei decorațiuni, în tonuri hotărîte, socotite pentru o contopire a lor la anumită depărtare și la lumină artificială, e totuși armonios. D. Besnard e incontestabil nu numai un mare artist, ci și un temperament foarte puternic.

Cu totul în alt spirit lucrează d. *Maurice Denis*. Anul acesta nu ne mai dă tablouri religioase ci scene de plajă. Cele trei panouri expuse ar putea forma un triptic, dacă ar fi tratate la fel.

Cel din mijloc ni se pare însă făcut cu intenții mult mai naturaliste, dacă putem să ne exprimăm astfel, vorbind de lucrările d-lui Denis. Căci d-sa ne dă de obiceiu numai siluete, care, naive în aparență, sînt în realitate de un rafinament neobicinuit și ultra-modern. In celelalte două panouri, *„Seară de Septembrie"* și *„Plajă în Soare"*, urmărește aceiași problemă. In *„Primii pași"* vedem o mamă tînără, în costum de baie, ținînd de cămașa ridicată până la subsuori pe un băețaș care încearcă să facă primii pași, în admirația unui alt băețaș mai mare, cu

plete bălaie, și a citorva cucoane tinere, tot în haine de baie. In fundul tabloului, o casă la poalele unei coline, și colțul unui lac, pe malul căruia niște femei tocmai ies din baie.

In *„Seară de Septembre"* și *„Plajă în Soare"*, ne aflăm pe marginea mării. In primul tablou, două mame tinere șed încunjurate de copii: una ține în brațe un copilaș care se silește să scape de desmierdările ei, ca să ajungă la sinul pe care îl arată mumă-sa. In fund, profilîndu-se pe o mare verde cu cerul trandafiriu, niște domnișoare joacă tenis. In *„Plajă în Soare"* niște fete tinere ieșind din baie ne arată nuduri virginale, pecînd altele se ocupă de toaleta lor.

De o compoziție savantă, atitudinile și gesturile figurilor sînt foarte studiate, atît ca expresie cît și ca estetică.

Formele sînt simplificate la extrem, iar coloritul, foarte viu, ține de neo-impresioniști, întru' atît că masele mari de culoare sau tonurile locale, apa, cerul, draperia sau nudul, se armonizează între ele după legile culorilor complimentare.

In *„Primii Pași"*, pictorul se apropie mai mult de natură, întrucît nu se mulțumește numai cu siluete, ci ne dă și fețe omenești cu expresiile lor, ba chiar bluze și marame cu desenuri multicolore.

Atitudinile sînt, de altfel, și în acest tablou, foarte studiate, și „eterne" în sensul că n'au nimica trecător, cum ar fi o mișcare prinsă de un aparat fotografic, ci fiecare din ele simbolizează o situație psihologică sau un gest al unei acțiuni bine determinate. D. Maurice Denis e o figură foarte originală și talent neobicinuit printre pictorii tineri ai Franței.

O altă decorație, mai puțin revoluționară, este *„Aratul"* de d. *René Ménard*, destinată Casei de Economie din Marsilia.

Dacă zic, mai puțin revoluționară, o cred în sensul că nu poartă imprimată profesia de credință a autorului în mod așa de ostentativ ca lucrările d-lui Denis.

Pe malul unui lac înconjurat de munți pleșuvi ruginii, un tînăr gol împinge coarnele unui plug primitiv, tras de doi boi albi uriași. Soarele, spre asfințit, caută parcă să se ascundă după munți de frica unei furtuni care se ridică, și'n grabă mai aruncă o lumină gălbue și melancolică asupra boilor și asupra plugarului, care privește nepăsător brazda trasă de plug. Formele peisajului sînt de o stilizare discretă, iar boii și plugarul par coborîți dintr'un basorelief al anticității grece.

Cu toate acestea, efectul de lumină n'ar fi fost prins mai bine de un impresionist, și armonia culorilor, de un gri foarte colorat, ar face cinste oricărui peisagist modern. In total însă luată, această splendidă decorație are un văl antic, care te face să visezi la alte vremuri...

Lucrarea d-lui Ménard e puternică, fără brutalitate, și coloritul d-sale e armonios, fără să devie dulceag. Contemplînd-o, uiți și școli și picturǎ, pentru a te găsi în lumea, în care artistul a vrut să ne transporte: Și nu e aceasta apanagiul artiștilor într'adevăr mari?

Tot ca decorație trebue luat desenul colorat, pentru vitrourile bisericii din Herzogenbuchsee în Svițera, reprezentînd *„Predica dela Munte"* de *Eug. Burnand*. Acest pictor de seamă al Elveției, care, în afară de artă, face și apostolat religios, ne prezintă o lucrare foarte interesantă și conștiincioasă, deși nu tocmai mistică. In mulțimea care ascultă cu evlavie predica Domnului, regăsim toate tipurile și costumele naționalităților, care compun federația elvetică. Fiecare din aceste tipuri, bine caracterizat, e de un desen puternic, plastic și inciziv.

Expresiile și atitudinele sînt bine studiate, dar figurile din primul plan, contrar perspectivii, sînt tot așa de mari ca cele din fund; de asemenea lipsește armonia voită pe care o găsim în vitrourile vechi. In total, o lucrare foarte personală și pe care puțini artiști moderni ar fi capabili să ne-o dea.

Cu totul altăceva ne dă *d. Gaston la Touche*. D-sa urmează tradiția artiștilor francezi din secolul al XVIII-lea, dar face să predomine virtuozitatea asupra fondului. Satisfăcut și fără grijă, fastuos și strălucitor, panourile d-sale o să figureze bine în biblioteca Americanilor, cărora sînt destinate.

Și cunoscutul desinator *Willette* ne dă cîteva panouri, în care regăsim toate calitățile desenurilor sale umoristice, spirituale și delicate în același timp, dar nimic mai mult.

Un pictor mai tînăr însă, d. *J. Flandrin*, ne dă, pe lîngă cîteva studii, două panouri decorative mai mici *„Intoarcerea Turmei"* și *„In Fineturi"*, în care se relevă ca pictor decorator de mare viitor. Amîndouă sînt efecte de seară și mai cu seamă *„Intoarcerea Turmei"* ne arată, pe lîngă pictorul cu sentiment de culoare, de construcție și de simplificare a formelor, un suflet de poet clasic. Toate detaliile tabloului sînt bine chibzuite și reduse la expresia cea mai simplă. Coloritul e pastos, plin de lumină și armonios. D-sa este cu siguranță un artist de valoare; venit de curînd dela *independenți*, va ocupa un loc de rangul întăiu la expozițiile acestui salon.

D. *Aman Jean*, unul din căpeteniile acestei grupări, expune între altele decorații aparținînd muzeului de arte decorative.

De o mare delicateță de sentiment și de colorit, deși artificial, de o știință de compoziție perfectă, fiecare plan, fiecare ton, chiar din cel de pe urmă colț al tabloului, este bine chibzuit. Personagiile din tablourile d-sale sînt pretexte de ornamente, de linii grațioase, în aceiași măsură ca fructele, copacii și alte obiecte. E incontestabil un artist de seamă, foarte personal, dar decorațiile d-sale vorbesc prea mult ochilor și prea puțin sufletului și minții. Și un tablou, după părerea noastră, trebue să fie mai mult decît niște juvaericale sau alte obiecte de lux.

D. *Caro-Delvaille*, care a pictat altădată *„Nevasta și Surorile Sale"*, cu caimac și dulceața de trandafiri, și care figurează în Muzeul Luxemburg, ne prezintă și d-sa un panou decorativ intitulat *„Ofranda Amanți-*

lor". Nudurile acestor amanți precoci ar avea forme delicate cu tendinți către clasicism. In general însă pictorul n'are calități decorative și nici profunzime de sentiment și e, cași în tabloul mai sus numit, de un colorit dulceag.

Ca decorațiuni mai găsim cartoanele care au servit la facerea frescurilor din *Petit Palais*, de *A. Baudouin*, reprezentînd nuduri bine desinate și aranjate, dar goale de idei. De asemenea „*Ecoul*" de *Fr. Auburtin*,—care s'ar fi putut numi și altfel și care ne arată trei femei goale, în genunchi pe niște stînci, pe marginea mării și uitîndu-se la cer. „*Liberatorul José de St. Martin*" de *A. Roll*, președintele acestei grupări, e destinat a fi țesut la manufactura de Gobelinuri. E o lucrare bine construită, cam pietroasă și fără originalitate. Apoi cele două panouri mari de *Henri Maret*,—unul din continuatorii impresionismului care posedă calitățile tecnice ale acestei școale. Dela o decorație se cere însă să fie mai mult decît un tablou mărit. Nici tabloul colosal de *J. J. Wierts* „*Concurs de Elocvență la Lyon, sub Caligula*", care ar putea figura mai bine la artiștii francezi, nici alte cîteva, nu ar merita să figureze la *Salonul* lui Puvis de Chavannes, în care, după cîte am văzut, expun cîțiva artiști decoratori de mult talent, ce nu-i dezonorează memoria.

Numeroși sînt peisagiștii de talent la acest salon. Belgianul *Emile Claus* are, între alte peisage, o primăvară, de un colorit puternic și adevărat, în care ne redă vioiciunea copacilor înfloriți, bătuți de soare, cu o mare putere de convingere. D. *A. Lebourg* e un impresionist cam romantic, dacă ne putem exprima astfel. D-sa pictează de predilecție peisaje cu apă, cheiurile Parisului, Amiens, dar nu vede în aceste motive munca, viața intensivă a cheiurilor, ci numai beții de culori, și privind tablourile d-sale te crezi veșnic într'un paradis. E totuși un peisagist modern de seamă, deși cam superficial. Cu totul altfel e d. *André Dauchez*. Foarte sobru în culoare, cîte o dată, și—e cazul în anul acesta—chiar murdar, peisagiile sale sînt bine construite, desinate cu multă vigoare și ținute într'un stil de oarecare noblețǎ. Nici măreția și imensitatea naturii nu lipsesc în operele d-sale, în care aquafortistul bun se trădează foarte mult.

Ii lipsește însă o singură calitate esențială: entuziasmul, și de aceia îl lasă pe spectator cam rece.

Tot gri de culoare, dar cu o vervă de povestitor foarte incizivă, ne pictează d. *Jean F.Raffaëlli* Parisul pitoresc și drumuri sătești. Și la d-sa se simte graficul: acel contur care revine din cînd în cînd în lucrările d-sale ca să sublinieze parcă părțile amuzante, o figură, un animal. Fără să fie ceia ce numim un pictor de mîna 'ntăiu, d-sa e un desinator excelent și un artist profund, cu mult sentiment al pitorescului. Și celebrul gravor-xilograf *A. Lepère* pictează și are mulți admiratori, dar nouă ni se pare că sub cochetăriile pensulei d-sale nu se prea

ascunde un pictor serios. Pe cît e de simplu în gravurile d-sale pe atît pare de dur și afectat cînd mînuește culoarea.

Un pictor care se bucură de multe simpatii în public e d. *Le Sidaner*. Săli de vară, cu mese puse cu bogăție în colțuri de parcuri umbrite. Ferestre luminate care se îngînă armonios cu umbra ce cade misterioasă sub copacii mari din grădină... Totul pictat în tonuri grii punctate, care ne dau o armonie plăcută și discretă. Pictate cu multă conștiinciozitate tablourile acestea trădează un temperament visător și un om fără grija zilei de mîne, dar discret în fericirea lui.

Și am putea să vorbim de mulți alți peisagiști de talent ca: *Henri Duhem*, *Maufra*, *Abel Truchet*, *Lépine*, *Bauche*, *Madeline*, *Oberteuffer*, *Gaston Prunier*—cei din urmă cinci cunoscuți dela *independenți*. Americanul *Morrice* aduce oarecum aminte de Whistler în felul delicat și spiritual de a mînui pensula, dar e mai colorat ca marele maestru. Apoi *P. Lagarde*, mort de curînd—unul din societarii de seamă ai acestei grupări—de care sînt expuse o serie de opere cunoscute din alte expoziții. „*Retragerea*" și „*La Debâcle*" sînt peisage triste cu subiecte de războiu, în care însă intenționat peisagiul joacă rolul principal; parc'ar vrea să ne arăte artistul cît de mici sînt patimile și durerile omenirii în fața măreției și eternității naturii. Cu dînsul dispare un pictor cinstit, delicat și plin de lirism.

D. *Lhermitte*, autorul „*Plății Secerătorilor*" din Muzeul Luxemburg, pictează de cîțiva ani scene dela țară, în care vrea, se vede, să ne arăte c'a făcut o operă bună, din greșală.

Celebrul pictor olandez *Mesdag* ține să ne arăte că și oamenii mari trebue să îmbătrînească. Nu trebue să uităm printre peisagiști pe d. *Bernard Boutet de Monvel*, un artist foarte personal. Cu mijloace de fresco aproape, în tonuri grii, știe să prindă elementele esențiale ale unui peisaj, caracterul său și chiar efectul atmosferic. E incontestabil un artist distins și de un stil foarte sobru, deși nu flatează întotdeauna ochiul.

Un pictor viguros e d. *David Nillet*. Interiorul său țărănesc, cu personagii bine pricepute, are ceva din tragicul vieții plugarului. Indicat în contururi viguroase, totul e bine clădit, deși de un colorit cu totul tern.

Mai interesante și mai colorate sînt interioarele corse ale d-lui *Milcendeau*. Tipurile și atitudinile personagiilor sînt bine caracterizate. Cu multă pricepere pentru viața dela țară, d-sa știe să pue în aceste lucrări ceva din misterul tablourilor lui Rembrandt.

Tot la acest salon expune și caricaturistul *Guillaume* satirele sale și d. *Jean Béraud* scene din lumea mare, cluburi, serate, desinate cu o preciziune de miniaturist. Sînt însă mai mult ilustrații pictate și n'au nimica deosebit ca valoare picturală. Același lucru pentru d. *Jeanniot*, care e totuși mai mult pictor ca cei dintâiu. Ilustrator e și d. *Hochard*.

Deși pictate foarte pastos și colorat, lucrările d-sale, care sint în general scene de stradă cu tipuri foarte caracteristice, amintesc prea mult instantaneele fotografice și nu se ridică niciodată la unitatea unui tablou.

D. *René Prinet* e pictor de interioruri. Pe *„Divanul Roz"* se detașează un corp grațios de femee, îmbrăcat în negru, cu o panglică albastră, într'o odae cu tapete gri. Este o lucrare conștiincioasă, cu mult gust, dar ca toate lucrările de acest soiu, destinate unui public fără grija zilei de mine și fără multe preocupații intelectuale.

Mai interesante sint în schimb lucrările d-lui *Georges Desvallières* și în special tabloul d-sale *„Bunavestire"*. Maica Domnului, în costum modern, închis, cu părul negru încadrînd o față delicată, șede ginditoare pe pragul ușii, în fața unei măsuțe de lucru. Din grădină, dincolo de prag, se vede îngerul Gabriel îmbrăcat în alb și, în plină lumină, șoptindu-i vestea bună. Cu toate că se folosește în lucrarea d-sale de toate procedeele moderne, ba chiar și de „trucuri", acest tablou respiră multă poezie și grație și e fără îndoială opera unui talent deosebit.

Tablourile cu nuduri ale d-lui *Lerolle* sint foarte grațioase, bine desinate și pictate cu o tecnică punctată, luminoasă și delicată.

Cu toată armonia liniilor compoziției d-sale, aceste lucrări nu sint însă nici expresia unui novator și nici a unui temperament deosebit, ci numai a unui pictor îndemînatec.

Mult temperament în schimb are *d. Castelucho*, unul din pleiada pictorilor spanioli, care de vre-o 10—15 ani încoace, reluînd tradiția trecutului lor glorios, au ținut s'arăte lumii că Spaniolii știu încă să picteze.

In afară de un nud de femee, de o mare supleță de desen și de un ton foarte delicat, d-sa are și un tablou mai mare, reprezentînd o dansatoare spaniolă în lumina artificială a unei scene de teatru. Mi-a fost dat foarte rar să văd așa de bine redată supleța extraordinară a dansatoarelor spaniole. Deși coloritul și armonia sint artificiale, d. Castelucho are mult sentiment de ton și de materie, și tecnica d-sale e aproape prea îndemînatică.

Portretiștii de talent sint și ei numeroși la acest salon. Unul din cei mai de seamă e *d. Jacques Blanche*. D-sa expune 6 lucrări, din care portretul dansatoarei Vaslaw Nijinski într'o scenă de balet oriental e cea mai reușită. Intr'o poză extrem de grațioasă și mlădioasă, formele sint bine și cu ușurință modelate. Gama de culori e redusă și sobră, compusă din tonuri vișinii din galben și verde închis. Cu aceste mijloace d-sa a reușit să ne dea tot luxul costumelor și interiorurilor din Extremul Orient. D. Blanche e incontestabil unul din cei mai talentați portretiști moderni din lumea întreagă și de n'ar ceda prea des fondul pentru virtuozitate, boală ultra-modernă, ar putea conta printre artiștii mari.

D. *De la Gandaro* e mai precis ca formă și de un stil mai sobru. D-sa pictează în general cucoane din lumea mare și ține să le dea pecetea aristocratică; și poate că preocuparea asta îl îndepărtează dela adevăr și face ca să lase rece pe spectator, cu toate calitățile pe care le găsim în lucrările d-sale. Doar Velasquez, Tintoretto și alți portretiști mari au pictat și ei o aristocrație, chiar mai autentică, fără să se ție de un calapod așa de invariabil.

D. Boldini însă e pictorul favorit al aristocrației care se amuză, și e genial în felul lui. Iși alege de obiceiu cucoane delicate, subțiri, de o supleță de pisică, cu degete lungi, cu ochii languroși și total pictat cu o tecnică de o virtuozitate fenomenală. Tablourile d-sale n'o să prezinte însă niciodată vre-un interes în afară de publicul pe care-l imortalizează.

Mai puțin celebru D. *Marcel Lenoir*, care a progresat mult, poate să-și permită a ne da în portretul pictorului Bourgouin o lucrare într'adevăr interesantă.

Foarte bine clădit, într'o atitudine energică, cu fața intelectuală și simpatică, plină de expresie,—prefer acest portret rafinăriilor portretiștilor citați. Pictat în culori luminoase și planuri largi, voite, nu depășește totuși măsura permisă și nu cade în exces de virtuozitate. Atitudinea, expresia feții, tecnica, totul contribue să ne dea o operă simplă, unitară și prin urmare plină de talent.

Celebrul portretist englez *Lavery* urmează tradiția marilor portretiști din țara d-sale. Pastos și de un gri foarte armonios, în forme larg modelate, d-sa e aristocrat în sensul bun al cuvîntului. Portretul soției d-sale pictînd în plin aer e o operă grațioasă, armonioasă și discretă.

Și, ca să 'ncheiem, vom mai cita pe d-ra *Olga de Boznanska* cu portretele d-sale de artiști și intelectuali, între care portretul poetului Verhaeren. Toate lucrările d-sale, de un gri luminos, par văzute printr'un văl, prin care ochii vorbesc cel mai mult. Deși de un desen foarte imprecis, d-sa are darul de a intelectualiza expresia modelelor și pare a nu vedea decît sfinți și mistici.

E ceva prea artificial în felul acesta de a interpreta toate după același calapod, și spectatorul, care a văzut mai multe din portretele d-sale, nu se va putea opri de a remarca aceasta.

Am mai putea cita mulți artiști și multe lucrări de talent. Cum însă în această dare de seamă vrem să dăm o idee de ansamblu cetitorilor care n'au ocazia de a vizita aceste saloane, credem că-i inutil să le încărcăm memoria cu prea multe nume. Lipsesc dealtfel anul acesta doi din pictorii cei mai de seamă ai acestei grupări, d-nii: *Lucien Simon* și *Charles Cottet*, despre care vom avea poate ocazia să ne 'ntreținem cu alt prilej.

*

Intâia expoziție a artiștilor independenți datează dela 1884. Dar aceasta nu-i prima grupare de protestare contra unilateralității și academismului Salonului Oficial. Așa în 1859 pictorii Legros, Ribot, Whistler,

și Bonvin, refuzați de *Salon*, expun în atelierul lui Bonvin. Apoi vine celebrul *Salon al Refuzaților*, pe la 1864, și multe alte expoziții particulare, ca acea a impresioniștilor la jurnalistul Nadar în 1874. Așa că „Independenții", ca grupare organizată, aveau terenul preparat și un sprijin moral însemnat în precedentele create.

Din cei care au fundat această societate, puțini mai expun și astăzi la dînsa. Mulți sînt morți, alții prea bătrîni și foarte mulți după ce și-au creat o reputație, expunînd la acest salon, l-au părăsit pentru saloane mai oficiale. Chiar acum cîțiva ani, cînd s'a creat Salonul de Toamnă,—despre care ne vom ocupa cu ocazia expoziției ce se va deschide în Septembrie viitor,—un grup important de independenți, cei mai înaintați, a năvălit acolo, punînd stăpînire pe dînsul și creînd un juriu, care e tot așa de nedrept și unilateral ca toate celelalte. *)

Doar Signac, Luce și alți cîțiva, au rămas credincioși tradițiilor de neatîrnare și libertate, și refuză să expue la expoziție cu juriu, fie chiar la Salonul de Toamnă. Și, cu toate că condițiile în care se fac expozițiile, s'au schimbat mult de 25 de ani încoace, atenuîndu-se barierele care separau diferitele școli de pictură, totuși dispariția acestei grupări ar fi o mare pierdere pentru arta franceză în general și în special pentru tineret. Numeroși sînt artiștii care expunînd aici și-au făcut un nume și contează printre artiștii mari ai Franței: Seurat, Signac, Luce, Cross, Trouillebert, Toulouse-Lautrec, Van Gogh, Van Rysselberghe, Bonnard, G. Desvallières, Maurice Denis și mulți alți. Și chiar astăzi, cu toată creiarea Salonului de Toamnă, cu toată prezența multora din membri la Saloanele Oficiale, salonul acestei societăți rămîne poate cel mai viu din toate.

In anul acesta expoziția Societății Artiștilor Independenți a avut loc în niște corturi improvizate pe malul Senei; vre-o 50 de săli dădeau una într'alta pe o lungime de vre-o 5—600 de metri. Pe lîngă mulțimea nulităților, amatorilor și farsorilor care vin nechemați, abuzînd de libertate, e de necrezut ce cantitate enormă de lucrări interesante găsim expuse aici. La nici un salon nu-i atîta entuziasm, atîta cercetare și atîta muncă. In afară de lucrările artiștilor cu oarecare renume, găsim foarte multe bucăți interesante, care, fără să fie opere pentru muzee, întrunesc calități sufletești și de meșteșug mai apreciabile decît „postirnacurile" multor artiști dela Salonul Oficial. Și publicul, cu toate criticele exagerate și de multeori interesate, aduse de unii, și-a dat seama de aceasta: e cunoscut că la nici un alt salon nu se vinde atîta ca la *Independenți*. Și lucrul se explică, aceste tablouri fiind făcute de oameni în mare parte tineri, care nefiind celebri încă, își pun tot focul și entuziasmul tinereții în executarea operei lor. Scopul acestui articol fiind însă mai mult de a indica personalitățile formate, sau care trec ca atare

*) Spre a expune la Salonul Societății Artiștilor Independenți, e de ajuns să fii inscris, plătind o cotizație anuală, fără altă formalitate.

și care sînt ca un fel de port-drapel al saloanelor unde expun, sîntem nevoiți să trecem cu vederea pe mulți din cei tineri, mai sinceri și mai interesanți.

Să 'ncepem cu tabloul d-lui *Maximilien Luce*—„Schela". E un tablou, de dimensiuni mai mari, care arată niște zidari pe schelă clădind una din banalele case pariziene cu 6 etage. E unul din rarele tablouri din viața lucrătorilor, care nu sînt declamatorii. Ca să pictezi viața muncitorilor trebue să trăești cu dînșii, altfel riști să te lași indus în eroare de aparență și de literatura gazetărească. Privind lucrarea d-lui Luce, sîntem frapați de simplicitatea și naturaleța scenei pe care ne-o prezintă. Scena pare privită dela oarecare înnălțime, fiindcă vedem, la picioarele personagiului principal, strada—cartier de lucrători—cu mișcarea ei, iar deasupra, din în ce mai mici, pe ceilalți zidari, dela celelalte caturi. In afară de personagiul din catul întâiu, care, cu toată poza naturală, e de o indicație cam stîngace, și asta probabil din cauza excesului de dispreț pentru tradiții, toată silueta schelei, a lucrătorilor și a casei pe cerul luminos, e foarte bine observată și redată. Deși neo-impresionist, d. Luce nu punctează decît unde-i convine, așa că această variație de tecnică îi servește. In total, o lucrare armonioasă, simplă și cu multă măreție în același timp.

Tot în aceiași sală expune și *Paul Signac*. D-sa a fost împreună cu Henri Cross și Seurat promotorul *neo-impresionismului*. „Pictorii neo-impresioniști sînt acei care au instaurat și—dela 1886 încoace—au dezvoltat tecnica zisă de diviziune, întrebuințînd ca mod de exprimare amestecul optic al tonurilor și tintelor (d. Signac, în cartea din care citez, face deosebire între tonuri și tinte: „Cuvintele *ton* și *tintă* fiind întrebuințate în general unul pentru celalt, să precizăm că înțelegem prin *tintă* calitatea unei culori și prin *ton* gradul de saturație sau de luminozitate a unei tinte. Degradația unei culori către o alta va crea o serie de *tinte* intermediare, și degradarea uneia din aceste tinte către lumină sau întuneric va crea o serie de *tonuri*". P. Signac: *De Delacroix au neo-impressionisme*).

Impresioniștii se țineau cu totul de natură, și „impresionismul va caracteriza cu siguranță una din epocile artei, nu numai prin magistralele realizări ale acestor pictori ai vieții, ai mișcării, ai veseliei (de la joie) și ai soarelui, dar și prin influența considerabilă pe care a avut-o asupra întregei picturi contimporane a cărei culoare o reînnoi".

Cum am mai spus, ei pictau cum cîntă paserea. Neo-impresioniștii însă „pe care i-ar specializa mai bine epitetul de *cromo-luminariști*, au adoptat acest titlu de neo-impresioniști nu ca să lingușească în mod josnic succesul (impresioniștii erau încă în plină luptă), ci pentru a aduce un omagiu sforțării înnainte-mergătorilor lor și pentru a marca, sub deosebirea de procedee, comunitatea scopului: *lumina* și *culoarea*. In acest sens trebue să fie înțeles cuvîntul de *neo-impresioniști*, căci tecnica pe care o întrebuințează acești pictori n'are nimica impresionist:

cu cît aceea a înainte-mergătorilor lor este din instinct de instantaneitate, cu atîta a lor e din reflexiune și permanență".

Nu în punctare constă dar tot meșteșugul lor, căci pe aceasta o întrebuințează astăzi mulți pictori din cei mai oficiali, ci punctarea este un mijloc de diviziune a culorilor pe pînză, după anumite regule științifice, în așa mod ca amestecul să se facă în ochii noștri, cînd privim tabloul dela oarecare depărtare. După însăși citația de mai sus, vedem că scopul neo-impresioniștilor nu este o mai mare apropiere de natură, cum o urmăreau predecesorii lor, ci o singură formă a adevărului: lumină prin tecnica și armonia științifică a culorilor. Din punctul acesta de vedere judecînd, e netăgăduit că și-au ajuns scopul, și că nici un pictor înaintea lor n'a ajuns la un colorit atît de viu, atît de luminos și armonios în același timp.

Am avut ocazia de a vedea, odată cu tablourile expuse la *independenți*, o expoziție întreagă de lucrări de d-nii *Signac* și *Henri Cross*, și mărturisesc c'a fost pentru mine o revelație. D. Signac pictează apusuri de soare pe mare, mori de vînt în ceața cenușie a Olandei, atîtea și atîtea motive diferite, constituind adevărate feerii de culori; ele ne arată pe Signac ca urmaș sufletesc al lui Claude Lorrain, așa de mult are d-sa sentimentul măreției naturii, al peisagiului eroic. În afară însă de colorit și de lumină, e greu să descoperim în aceste lucrări, care sînt mai mult decorațiuni, acele detalii interesante și esențiale care dau tabloului o viață mai palpabilă. Și oricît am simți farmecul culorii, nu ne putem împiedeca de a gîndi cîte lucruri admirabile s'au făcut și se pot face încă afară de dînsa.

D. Henri Cross, mort de curînd, a combătut împreună cu d. Signac, dela 1884 încoace, pentru ideia neo-impresionistă. D-sa e mai precis în tonuri locale, mai viguros ca desen; nu se dă înapoi să ne redea, în această tecnică, animale și figuri omenești, adică viața reală și simplă. La prima vedere, un ochiu neexercitat va deosebi cu greu lucrurile d-lui Cross de cele ale d-lui Signac.

Că această tendință de diviziune reapare sub diferite forme la foarte mulți din expozanții de aici, nu-i de mirare, întrucît toți cei preocupați de problema culorilor nu pot decît să profite de interesantele cercetări și realizări ale neo-impresioniștilor. Și aici cași aiurea, sînt unii care, luînd principiul, îl adoptează la necesitățile temperamentului și idealului lor, iar alții nu sînt decît niște imitatori servili, care imită, în mai prost, tecnica maeștrilor.

Între artiștii foarte interesanți vom cita pe d. *Van Dongen*. D-sa e preocupat să ne zugrăvească femeia vițioasă și „carnea pentru plăceri", sub toate aspectele și latitudinile. D-sa ar avea oarecare asemănare, foarte vagă, o recunosc, cu d. *Boldini* dela Societatea Națională, de care am vorbit. Pe cînd însă d. Boldini ascunde vițiul femeilor d-sale sub rochii elegante și aparențe aristocratice, d. Van Dongen caută să ni-l a-

rate în mod crud și ostentativ. Revoluționarismul d-sale ni se pare însă cam afectat. Cînd ne indică în mod schematic, caricatural aproape, un obraz de femee în cele 3—4 culori pe care le afecționează, galben, verde, violet și albastru, și vedem repetîndu-se aceasta în foarte multe din lucrările d-sale, găsim că nu păcătuește prin exces de varietate. Din cînd în cînd însă, și de vre-o cîtva timp, din ce în ce mai des, se aplică să modeleze, să ne redea carnația și forme plastice, și dacă prin aceasta devine poate mai puțin revoluționar à tout prix, capătă însă mai multă soliditate ca pictor. E incontestabil că chiar în schemele d-sale se vede artistul care știe să desineze și să pătrundă în același timp misterul unei expresiuni. Atîta doar că trebue cuiva mult curaj ca să atîrne un asemenea tablou în casă, și scenele d-lui Iser, căruia *Tinerimea Artistică*, într'un acces de pudoare virginală, i-a refuzat mai multe lucrări, sînt nevinovate pe lîngă ale d-lui Van Dongen, căruia desigur acea societate i le-ar fi refuzat pe toate. E adevărat că și d. Van Dongen ar fi refuzat multe dela *Tinerimea*....

De d. *Henri Matisse* nu-i expusă decît o singură pînză mare, goală de idei și de multe altele. Mărturisesc că nu pricep dece d-sa și-a cucerit un renume atît de mare. O fi produs poate opere pe care n'am avut ocazia să le văd, căci, din cele cîteva care mi-au trecut pe dinnaintea ochilor, înclin a crede că farsorul e mai mare decît pictorul.

De d-nii *Flandrin*, *Carrera*, *Castelucho*, am vorbit în darea de seamă despre celelalte două saloane, unde au expus în același timp. D-na *Stettler*, o elevă a d-lui Castelucho, expune, și la *Societatea Națională*, și aici, scene din grădini publice parisiene, în care, mai cu seamă, atitudinile copiilor care se joacă sînt foarte bine redate. La d-sa, cași în lucrările maestrului d-sale, găsim multă vervă și îndemînare.

D. Lebasque expune interioruri cu figuri. De un colorit foarte viu, viguros desenate, personagiile par însă pictate în plin aer și păcătuesc astfel în sens invers ca figurile pictate în atelier și așezate în peisagii. E chestie de modă, mai mult decît de cercetare sinceră, în aceste tablouri.

Am admirat altădată mult desenurile de capete pe care d. *Zak* le trimitea la *independenți*. Dar d-sa nu reușește să ne spue ceva nou și cînd ne zugrăvește scene cu figuri, a căror naivitate forțată ascunde și naivitatea reală în știința desenului și a proporțiilor, asta ne face să ne cam pierdem iluziile.

D. *Laprade*, pe care unii l-au supranumit, în ironie poate, Corot al *independenților*, expune o natură moartă, niște lămîi, de altfel bine pictate, într'o pînză de dimensiuni mari și de o confuzie și mai mare. Deși are cîteodată acorduri de culoare frumoase, e departe însă de a avea sentimentul naturii și cunoștințile tecnice ale marelui și delicatului peisagist Corot. Nici la d. *Camoin*, în afară de acorduri de culori plăcute, nu pot găsi ce ascunde virtuozitatea pensulei d-sale. La d. *Otton*

Friesz nu găsim nici măcar atît. Am ținut însă să citez aceste patru nume care sint pe buzele multor admiratori mai mult sau mai puțin dezinteresați.

D. *Henri Deziré* ține de maestrul Ed. Manet prin sentimentul „pastei" și armonia delicată și simplă. „*Pastorala*" d-sale ne arată pe un păstor adolescent, gol aproape, înconjurat de turma sa și cîntînd din fluer unei „chloe" adormite. Subiectul n'are nimica inedit, dar e multă grație și poezie în felul simplu cum e tratat. D-sa are la Societatea Națională niște „amazoane" cu aceleași calități.

D. *René-Juste*, impresionist, expune peisage bine construite și foarte colorate. D. *Bauche* caută să reinvie cu figuri parcul din Versailles de pe vremea apogeului său. De un colorit blond, foarte plăcut, lucrările d-sale sint pictate în planuri largi și au mult stil.

D. *André-Fauré* ne redă piețe și străzi foarte animate. D. *Lepine* clădiri în apus de soare de o foarte plăcută materie. D. *Jéhan Lellepure* peisaje din munți, în tonuri de un gri închis, foarte armonioase, și în forme discret stilizate. D. *Ottman*—interioruri și naturi moarte, haine, draperii; e foarte delicat în culoare, dar cam dulceag. D. *Renaudot* zugrăvește interioruri animate de grațioase figuri femenine. Colorit intens, armonios, în tonuri albăstrii și întunecoase; d-sa redă bine atmosfera de interior și grația femenină.

D. *Jean Peské*, o friză, cu niște capre, aranjate cu multă știință și pictate în tonuri simple, luminoase.

O altă decorație „*Culesul Viilor*" de d. *Carlos Reymond*, și același subiect tratat tot în mod decorativ de d. *Deltombe*. Această din urmă decorație, este de un colorit cam violent și de un desen rudimentar, dar bine compusă. Tot decorator, d. *Dusouchet*, în „*Cîntecul Dionisiac*" are intenții frumoase, dar e banal în culoare și prea conturat. Ori conturul nu-i suficient pentru a avea stil.

Aşi putea să mai citez o serie întreagă de artiști ca d-nii Renefer, Fornerod, Amoretti, Delfosse, Rameau, Billete, Le Bail, Diriks și atîția alții. Vom mai avea ocazia să ne ocupăm de lucrările d-lor cu prilejul Salonului de Toamnă.

Ca să isprăvesc, trebue să repet că această societate nu reprezintă o tendință. După cum am văzut, unii dintr'înșii expun la *Oficial*, mulți la *Societatea Națională*.

Dar e o tribună liberă indispensabilă pentru a înlătura, pe cît e cu putință jugul saloanelor cu juriu și a permite talentelor nouă să se manifesteze în toată libertatea.

P.

P. S.—Au expus anul acesta la saloanele din Paris și mai mulți artiști romîni. Sculptorii Iordănescu și Cristescu și pictorul

Stoenescu, la Salonul Oficial. D-nii Const. Gănescu sculptor, și pictorii St. Popescu și Simonidi la Societatea Națională. D. Mărculescu la Societatea Națională și la *Independenți*.

In afară de d. Const. Gănescu, care nu prea expune la noi în țară (are însă 3 bucăți la Muzeul Simu), ceilalți sint cunoscuți publicului nostru. D. Gănescu nu înțelege sculptura decît numai ca mijloc de exprimare a caracterelor și a situațiilor psihologice, și în aceasta reușește de minune. Dar neglijează nu numai frumuseța formelor, ci de multe ori și plasticitatea lor; este însă nu mai puțin un artist, foarte personal și interesant. Dintre ceilalți, numai d. Mărculescu ne arată lucrări superioare celor expuse la expozițiile din țară; și anume, lucrările expuse la Artiștii Independenți au calități picturale într'adevăr remarcabile.

Cronica științifică

Lumina ultravioletă

Fiecare dintre noi știe că lumina albă a soarelui sau cea artificială se poate descompune în cele șapte culori ale curcubeului dacă o facem să treacă printr'o prismă triunghiulară de sticlă. Cele șapte culori așezate una lîngă alta formează la un loc *spectrul*, care începe cu roșu și se isprăvește cu violetul. Culorile extreme împreună cu cele cinci intermediare alcătuesc *spectrul vizibil*. Fenomenul acesta ne spune că lumina, oricît de albă ar fi, e ceva foarte complicat. Prisma, analizînd-o, o desface în părțile ei cele mai simple: culorile spectrului.

Mai cunoaștem apoi că fizicianii admit că lumina se naște din vibrațiunile particulare ale unui fluid ipotetic numit de dînșii *eter*, care umple tot universul străbătînd și printre moleculele materiei. Ba încă dela o vreme încoace se crede că chiar meleculele materiale n'ar fi decît o condensare specială a eterului.

Nu însă toate vibrațiunile eterului ce produc lumin albă sînt la fel. Unele-s mai lungi, altele mai scurte. Cînd trecem lumina albă prin prismă, vibrațiunile eterului se aleg despărțindu-se în grupe, puse una lîngă alta, ce formează culorile spectrului, fiecare grupă fiind formată din vibrațiuni care au aproape aceiași lungime.

Eșite din prismă, cele mai multe vibrațiuni luminoase impresionează retina noastră și ne dau senzațiunea culorilor spectrale. Sînt însă și vibrațiuni ale căror lungimi sînt așa de mari sau așa de mici că nu mai impresionează ochiul nostru și de aceia nu le putem vedea. Existența lor se poate însă demonstra prin alte mijloace, cum vom vedea indată.

Toate aceste vibrațiuni de lungimi extreme, pe care ochiul nu le simte, s'au numit la un loc *„lumină neagră“*; expresiune în aparență paradoxală, dar care își are înțeles științific precizat. Radiațiunile invizibile sînt așezate la capetele spectrului vizibil și anume unele (cele cu lungime mare) dea-dreapta lui roșu și zise raze *infraroșii*, altele (cu lungime mică) de-astînga violetului și numite *raze ultraviolete*.

Existența lor se poate dovedi într'o mulțime de moduri, dar cea

mai de samă dovadă este acțiunea lor chimică. Aceasta „lumină obscură“, mai ales cea ultravioletă, provoacă procese chimice de care nu e capabilă lumina vizibilă.

Proprietățile acestei lumini negre au fost studiate în timpul din urmă cu oarecare amănunte și au dus la rezultate însemnate din punct de vedere teoretic și practic, pe care dorim să le arătăm în rezumat cetitorilor noștri.

Cită vreme știința n'a avut alt mijloc de a-și procura lumină ultravioletă decît din spectru, cunoașterea însușirilor sale era foarte anevoioasă, pentrucă lumina solară ajunsă la noi, precum și arcul electric între cărbuni sînt relativ sărace în astfel de lumină ultravioletă. De cîțiva ani însă s'a descoperit un izvor bogat de ultraviolet și anume lampa de quartz cu vapori de mercur.

Construcția și funcționarea acestui aparat se razămă pe faptul că, dacă facem să treacă un curent electric constant prin năuntrul unei țevi de quartz plină cu vapori de mercur, obținem o lumină palidă, dar foarte avută în raze ultraviolete. Descoperirea acestei lampe e un progres însemnat pentru cunoașterea mai de aproape a luminii ultraviolete, care este cu deosebire remarcabilă prin înriurirea ce-o are asupra vietăților.

Știm acum că însușirea fundamentală a razelor ultraviolete este că pot provoca o mulțime de fenomene chimice de descompunere sau de sinteză, care, fără ajutorul lor, nu s'ar produce la temperatura obișnuită. De aceste *însușiri chimice* depinde toată activitatea lor asupra ființelor vii.

Să ne mărginim deocamdată numai la ultravioletul puternic al lampei cu mercur.

Experiențele au arătat că aceste radiațiuni sînt foarte vătămătoare pentru vietăți. Așa omul care a ținut brațul gol în vecinătatea unei lampe de felul acesta, simte după cîtva timp arsură pe piele, care se înroșește ca și cum ar fi fost arsă de soare și ajunge uneori chiar să se jupoaie. Efectul asupra ochilor e și mai grav; putem căpăta în scurt timp o conjonctivită foarte dureroasă și greu de vindecat. De aceia învățații care lucrează cu lampele de ultraviolet, nu se apropie de ele fără ochelari speciali.

Cît despre ființele inferioare cum sînt microbii, mucegaiurile, drojdiile ș. a., ele sînt omorîte aproape imediat, mai ales dacă lampa e destul de puternică. Chiar și sporii lor, care sînt forme de rezistență uneori foarte tenace, pier după cîteva minute de expunere la razele ultraviolete.

Cînd igieniștii au fost siguri de această proprietate bactericidă a razelor ultraviolete, ei s'au gîndit, mai ales francezii, la întrebuințarea practică a descoperirii, în special la sterilizarea apei.

Există astăzi multe moduri de sterilizare a apei, unele mai bune, altele mai rele, unele foarte costisitoare, altele cerînd multe brațe și mult

spaţiu. Şi se caută de multă vreme un procedeu simplu, eftên şi energic, pentru sterilizarea cantităţilor mari de apă ce alimentează oraşele.

In 1909, doi igienişti francezi, *Courmont* şi *Nogier*, au aplicat pentru întâia oară, şi cu deplin succes, procedeul sterilizării cu razele ultraviolete, produse de o lampă cu mercur, asupra unor cantităţi mici de apă. De atunci şi până acum s'au făcut numeroase perfecţionări a aparatelor, aşa că nu sîntem departe de a vedea introducîndu-se această metodă în toate oraşele mari, unde apa, înnainte de a fi dată în consumaţie, e de dorit să fie complect sterilă.

Deocamdată sînt numai aparate mici care permit sterilizarea apei la domiciliu. E un fel de ţavă largă în mijlocul căreia este înţepenită o lampă cu mercur lungăreaţă ce primeşte curentul electric din afară. Ţava se poate îmbuca la robinetul dela care luăm apă în aşa fel că lichidul, înnainte de a curge în vas, trece prin prejurul lampei aprinse şi asta e deajuns ca dînsul să se curăţe perfect de orice microb.

Nu însă orice apă se poate steriliza aşa uşor cu lumina ultravioletă. Condiţiunea esenţială e ca ea să fie limpede, pentrucă dacă e turbure, corpuşoarele ce se găsesc întrînsa opresc razele ultraviolete să străbată în toată grosimea ei şi atunci mulţi microbi scapă nevătămaţi. Asta face că procedeul ultravioletului nu va putea fi întrebuinţat la sterilizarea apelor murdare ce se varsă în canalizarea oraşelor; şi cu toate astea cît de igienică ar fi o astfel de sterilizare radicală.

Pentru ştiinţa medicală mai este însemnat şi faptul că razele ultraviolete distrug şi otrăvurile fabricate de microbi, lucru ce poate avea aplicaţiuni practice folositoare.

*

Din cele spuse se vede că ultravioletul puternic al lampei cu mercur are însuşiri ucigătoare asupra tuturor fiinţelor vii. Drept e că acţiunea lui asupra plantelor superioare încă n'a fost de ajuns studiată, dar e foarte probabil că şi pe dînsele le omoară.

Cum să explicăm noi această însuşire destructivă?

Apoi noi am spus mai sus că proprietatea predominantă a ultravioletului spectral este de a provoca fenomene chimice (descompuneri şi sinteze) pe care spectrul vizibil nu le poate provoca. Pe de altă parte mai ştim că vietăţile, oricare ar fi, sînt în fond o amestecătură de procese chimice de sinteză şi descompunere care se succedează într'o ordine anumită. Fenomenele chimice dau naştere la fenomene fizice pe care le constatăm uşor, aşa că în definitiv viaţa unei fiinţe nu-i decît o amalgamă de fenomene chimice şi fizice, care se coordonează unele pe altele şi se petrec într'o anumită ordine. Apoi cînd ştim asta, am şi înţeles cum omoară razele ultraviolete. Pur şi simplu prin aceia că deranjează foarte grav ordinea normală a fenomenelor chimice din corp; ca

urmare neinlăturată, se deranjează şi cele fizice şi atunci ordinea chimico-fizică obişnuită încetînd, se isprăveşte şi cu viaţa.

*

Toate cele istorisite până aici se referă la lumina ultravioletă puternică, născută în lampa de quartz cu vapori de mercur. Avem a face dar cu o lumină artificială, care—în treacăt fie zis—e cu atît mai puternică cu cît curentul electric de alimentare a lampei e mai tare; prin urmare cu cît temperatura în lampă e mai ridicată.

Să eşim acum din laborator şi să vedem cum stau lucrurile în natură.

Oare pămîntul, lucrurile şi fiinţele de pe suprafaţa lui primesc ele raze ultraviolete?

Nici că se poate altfel. Doar noi am văzut că spectrul solar are în el ultraviolet, puţin—e drept—dar are. Soarele este dar un izvor natural de ultraviolet şi încă un izvor foarte bogat. Zicem asta fiindcă ştim că un corp luminos dă cu atît mai mult ultraviolet, cu cît căldura lui e mai mare. Şi fiindcă temperatura soarelui e aproape de 6000° absolute, nu încape îndoială că razele ultraviolete trimise spre noi trebue să fie foarte abondente. Cu toate astea experienţa arată că la suprafaţa pămîntului n'ajunge decît o parte foarte slabă din tot ultravioletul ce, teoretic, trebue să-l dea soarele. Cauza acestei perderi este atmosfera ce învălue pămîntul. Ea absoarbe şi opreşte o mare parte din radiaţiunile ultraviolete şi—lucru remarcabil—le opreşte tocmai pe cele mai funeste pentru vietăţi.

Cantitatea de ultraviolet, ce străpunge atmosfera şi scapă neabsorbită, variază dela o zi la alta, după starea de curăţenie a atmosferei. Ba chiar în cursul aceleiaşi zile, ea oscilează după poziţiunea ce-o are soarele faţă de meridianul locului. Aşa, dimineaţa şi seara, ultravioletul e slab pe cînd la amiazi, cînd soarele e la meridian, aceste raze sînt mai numeroase. Această variaţiune se explică prin grosimea diferită a atmosferei ce trebue s'o străbată razele soarelui până să ajungă în acelaş loc la diferite ore din zi. Cu cît pătura de aer e mai groasă, cu atît şi absorbirea ultravioletului e mai energică. Ca dovadă mai stă şi faptul că pe înnălţimile munţilor spectrul solar are mai mult ultraviolet ca în văi şi pe şes.

Mai este apoi şi bogăţia aerului în ozonă, care are mare influenţă, fiindcă ozona absoarbe o parte însemnată a razelor ultraviolete şi încă pe cele mai periculoase.

Cu toate aceste obstacole noi tot primim puţin ultraviolet solar, ce poate fi mai tare sau mai slab după condiţiunile atmosferice. Aceste raze au o înrîurire destul de mare asupra fiinţelor ce trăesc în atmosferă. Aşa, ştim cu toţii că, dacă lăsăm copiii vara cu braţele goale prin

soare, pielea se'nroşeşte, se'nferbîntă, devine dureroasă şi după cîteva zile pătura de deasupra se jupoaie. E că celulele din păturile superficiale au fost atăcate de razele ultraviolete ale soarelui. Această „pîrleală" e mai pronunţată la munte ca la mare, şi, după cele zise mai sus, înţelegem uşor de ce. Tot ultravioletului solar se datoreşte şi puterea ucigătoare de microbi ce o are soarele, fapt ce se cunoaşte de multă vreme. Aşa dar soarele trimete şi moarte pe pămînt. Din fericire ultravioletul ucigător foarte slab în lumina solară ajunsă la noi, iar fiinţele superioare se pot obicinui cu el, cum se obicinuesc şi cu mici cîtimi de otravă, aşa că dela o vreme nu le mai face rău.

Dar pe lîngă această acţiune vătămătoare, se crede că razele ultraviolete solare mai au şi una bună, de prima importanţă pentru vietăţile pămîntului. Am zis că aceste raze, pe lîngă însuşirea de a provoca descompuneri, mai au şi pe aceia de a face sinteze chimice, adecă provoacă combinarea a două ori mai multe corpuri relativ simple pentru a forma o substanţă chimiceşte mai complicată. Tocmai prin această faţă sintetică ele sînt, după unii învăţaţi, de mare folos vieţii terestre. E vorba de funcţiunea clorofiliană a plantelor verzi, care le dă acestora puterea de a face, la temperatura obicinuită, din nişte substanţe cît se poate de simple, ca bioxidul de carbon şi apa, nişte substanţe organice complicate cum e zahărul cu toate varietăţile lui. Amănunţimile acestui fenomen clorofilian sînt până acum puţin cunoscute şi, dacă ne gîndim la însuşirile apei şi bioxidului de carbon, ni se pare că clorofila realizează o adevărată minune, cînd combinîndu-le, reuşeşte să facă din ele zahăr. Noi, în laborator, nu putem încă face acest lucru, sau dacă reuşim să îndrumăm în parte operaţiile chimice spre acest sfîrşit apoi o facem în condiţiuni de temperatură ce, cu siguranţă, n'au loc în plantă. Lumina ultravioletă însă poate imita până la un punct funcţiunea clorofiliană. De curînd fiul celebrului chimist M. Berthelot a reuşit cu ajutorul ultravioletului, la temperatura ordinară, să producă din bioxid de carbon şi apă nişte combinări chimice care sînt fundamentale pentru sinteza zahărului din plante. Se'nţelege că zahăr adevărat încă nu s'a putut obţinea numai cu ultravioletul, dar lucrurile descoperite de tînărul Berthelot ne spun că şi în natură ultravioletul solar, deşi ajunge slab până la noi, trebue să aibă un rol însemnat, dacă nu spre a întreţinea funcţiunea clorofiliană, cel puţin spre a-i veni în ajutor.

Insemnătatea ştiinţifică a sintezelor de natura celor făcute de clorofilă şi obţinute cu ultravioletul nu poate scăpa nici unui spirit cultivat, din moment ce se ştie că atari sinteze sînt temelia vieţii de pe pămînt.

D. Călugăreanu

Cronica externă

Chestia Tripolitaniei

Condiţiunile în care Italia a declarat răsboiu Turciei şi a anexat Tripolitania, au provocat pretutindeni o vie şi legitimă indignare. Chiar dacă Italia ar fi avut asupra Tripolitaniei drepturi netăgăduite şi încă felul ei de a proceda ar fi fost inadmisibil. Cu atît mai vîrtos acum, cînd nu avea absolut nici un drept asupra acestei regiuni şi cînd singurul ei titlu era dorinţa de a-şi însuşi o parte însemnată din coasta nordică a Africei.

Acţiunea Italiei nu priveşte numai Turcia, ea atinge interesele Europei întregi. Intr'adevăr de peste 30 ani diplomaţia internaţională nu luptă decît pentru un îndoit scop: pe deoparte să se ajungă la stabilirea unui echilibru indestructibil între puteri şi pe de altă parte ca să pue o stavilă pornirilor răsboinice ale statelor, aşa încît conflictele armate să nu mai poată izbucni decît în cazuri extreme, cînd s'a trecut prin tot lanţul de sforţări împăciuitoare. Ocuparea Tripolisului este un atentat, un atentat îndrăzneţ, împotriva acestor două tendinţi. Se poate spune că este prima tentativă de nesocotire brutală a acestei politici umanitariste şi binefăcătoare.

Echilibrul puterilor s'a realizat prin mecanismul complicat al unor întregi balanţări şi contrabalanţări de alianţe şi de înţelegeri cordiale. La temelia acestor alianţe şi a acestor înţelegeri stau lealitatea şi reciproca încredere între state. Cînd Italia, fără nici un motiv, a năvălit în Tripolitania, ea a nesocotit datoriile de lealitate şi de reciprocă încredere pe care i le impuneau cerinţele echilibrului european. E uşor de prevăzut ce ar deveni politica lumii dacă aşa din senin, bizuindu-se numai pe puterea lui, fiecare stat ar încălca teritoriile vecinilor care nu sînt în stare să-i ţie piept. Ştim că pentru a scuza pe Italieni se invocă precedentul Bosniei şi Herzegovinei, precum şi gestul d-lui Kiderlein-Waechter la Agadir. N'avem de gînd să apărăm anexarea Bosniei şi a Herzegovinei şi este şi mai puţin încă în intenţia noastră să justificăm procedeurile diplomatice ale d-lui Kiderlein-Waechter, dar sîntem siliţi să recunoaştem că între ceia ce a

făcut Contele de Aerenthal în Bosnia și Herzegovina sau d-nul Kinderlein-Waechter la Agadir și între ceia ce au făcut d-nii Giolitti și Marchizul di San-Giuliano la Tripolis nu poate fi nici un fel de asemănare. Bosnia și Herzegovina erau, de fapt, sub dominațiunea Austriei, din timpul congresului dela Berlin din 1878, adecă de 31 de ani. Transformînd la 1909 această stare de fapt într'o stare de drept, Austria avea în favoarea ei nu numai aparențele unei oarecare legalități, dar și scuza că se despăgubea de netăgăduitele sacrificii de sînge și de bani pe care în curs de mai multe decenii ea le făcuse în aceste provincii. Afară de aceasta toată lumea—mai ales după publicarea memoriilor lui Bismarck—știa că anexarea Bosniei și a Herzegovinei de către Austria era hotărîtă de puteri dinnainte de 1877. Acesta fusese prețul cu care Rusia plătise neutralitatea Austro-Ungariei în răsboiul ruso-turc din 1877. Puterile semnatare ale tratatului din Berlin, avînd cunoștință de aceste negociațiuni și consimțind pe urmă la ocuparea austriacă în Bosnia și în Herzegovina, luaseră prin aceasta însăși în chip tacit angajamentul să recunoască legitimitatea unei asemeni anexări.

Deasemenea și la Agadir. Gestul a fost nenorocit, cît de nenorocit se vede mai cu samă azi după iscălirea acordului franco-german și după impresia pe care a produs-o în Germania cuprinsul acestui acord. Dar nu e mai puțin adevărat că între Franța și Germania existau cu privire la Maroc vechi neînțelegeri, așa încît Agadirul se putea explica ca o fază dintr'un conflict existent și încă nerezolvat. Cu totul altfel se prezintă cazul Italiei în Tripolitania.

In Tripolitania Italia n'a făcut nici sacrificii bănești, nici jertfe de sînge. Nu există nici un tratat internațional care să-i recunoască vre-un drept asupra acestei regiuni. Italia nici n'a ocupat vreodată Tripolisul, nici n'a fost în ceartă cu cineva asupra supremației în Tripolitania. Guvernul Italian n'are putința nici măcar să afirme că a intervenit în Tripolitania pentru a apăra pe conaționalii ei, întru cît nimeni nu s'a gîndit să-i atace, sau pentru a protegui interesele ei comerciale care sînt cu totul secundare și în orice caz cu mult inferioare acelora pe care le au acolo celelalte mari puteri europene.

Că Italia se gîndea să cucerească odată Tripolitania, nimic nu e mai firesc. Cine n'a visat în decursul ultimilor o sută de ani să rupă și să-și însușească vre-o bucată din sărmana Turcie. Chiar Muntenegrenilor le-a fost îngăduit să se legene cu asemenea speranțe. Poziția geografică a Tripolitaniei în fața peninsulei italice o indica speculațiunilor imaginative ale megalomaniei italiene. Nu vom nega că adesea în conversațiuni diplomatice s'a vînturat ideia că în cazul unei desmembrări a Imperiului Otoman puterea care ar putea să aibă vre-o pretenție asupra Tripolitaniei ar fi Italia. Se știe că lui Bismarck și altora după dînsul le convenea să vadă stabilindu-se între stăpînirile franceze și cele engleze din nordul Africei o dominațiune italiană. In acest chip

se împiedeca și întinderea Francejilor până în Egipt și expansiunea engleză până la Tunis. Dar dela asemeni discuțiuni și speranțe și până la vre-un drept cîștigat, este o distanță și sîntem convinși că însăși Italia va recunoaște că dorința de cucerire poate să fie un titlu suficient pentru o prădăciune, dar nu pentru o ocupare în interesul și în limitele dreptului ginților. Dealtminteri cît de gravă a fost pentru Europa lovitura dată de către Italia echilibrului internațional se poate lesne vedea după urmările pe care le-a avut expediția din Tripolitania. Turcia s'a despărțit de Germania și este hotărîtă să între în gruparea de puteri, în fruntea căreia stau Anglia și Franța. Austro-Ungaria a luat față de Italia o atitudine, care pe viitor va îngreuia încă raporturile deja slăbite dintre diferiții factori ai triplei alianțe. Iar statele balcanice au profitat de sdruncinarea echilibrului pentru a da liber curs ambițiunilor lor, și au amenințat până într'atîta pacea balcanică, încît Europa a trecut prin cîteva zile de intemeiată îngrijorare și a trebuit intervenția tuturor elementelor pașnice, pentru a circumscrie pericolul.

Dar lovitura primită de echilibrul european nu e nimic pe lîngă pagubele pe care Italia le-a adus politicii pacifice pe care puterile au inaugurat-o, și la întărirea căreia ele lucrează cu atîta rîvnă și cu atîta stăruință. Iată ani de zile de cînd omenirea luptă ca să împedece isbucnirea răsboaelor. Nicolae II ia inițiativa primului congres dela Haga, cu consimțimîntul tuturor națiunilor se institue o întreagă și elaborioasă procedură de arbitragiu internațional. Diplomații reușesc după anevoioase discuțiuni să formuleze în această delicată materie adevărate legi. Italia participă la toată aceasta luptă a ideii de pace împotriva drepturilor forței, unește glasul ei cu al acelora care denunțau primejdiile brutalității și slăveau binefacerile conciliațiunii și ale înfrățirii. Pe protocolurile care pun statelor obligația să rezolve pe cale de arbitragiu neînțălegerile diplomatice, pe pergamentele care consfințesc principiul că o națiune nu trebue să recurgă la răsboiu decît atunci cînd toate căile pașnice au fost încercate, iscălitura ei strălucește. Și deodată aceiași Italie, cași cum n'ar fi avut cunoștință de toată această mișcare de idei, cași cum n'ar fi participat la izbînzile pe care omenirea le-a obținut pe acest teren, cași cum n'ar fi iscălit nici unul din tratatele încheiate, năvălește în Tripolitania și dă omenirii spectacolul celei mai cutezătoare manifestațiuni a dreptului celui mai tare din cîte le-a înregistrat de mult istoria lumii civilizate.

Cînd vezi asemenea fapte te întrebi cu desnădejde dacă omenirea a făcut într'adevăr un pas înainte. Dacă progresul nu este decît un miragiu înșelător, o formă mai rafinată a unei ipocrizii veșnic aceiași. Dacă acțiunea Italiei n'ar fi avut decît puterea să asvîrle în omenire această îndoială de sine și ar fi destul ca să merite toate învinuirile, cînd după atîtea veacuri de întuneric, de domnie a forței, de dispreț al dreptului, omenirea caută în sfîrșit să ajungă la un regim de respect al tu-

turor individualităţilor, chiar a celor mici şi a celor slabe, şi cînd ea se strădueşte ca să se înnalţe deasupra propriilor ei patime şi propriilor ei păcate, n'ai dreptul să-i stai în cale, nici să pătezi prin cinică nesocotire toată splendoarea acestei sublime sforţări. E trist că tocmai Italia pricinueşte omenirii această deziluzie. Trecutul ei, în care tot ce e nobil în sufletul şi mintea omenească a strălucit în chip atît de viu, ne dădea dreptul să credem că ea, mai mult decît oricare altă naţiune, va fi apărătoarea idealurilor omenirii şi că niciodată nu vor pleca din lagărul ei săgeţile care să nimicească pornirile generoase. De aceia amicii de pretutindeni ai poporului italian au privit cu o sinceră şi vie părere de rău ocuparea Tripolitaniei, şi cu tot respectul pe care îl au pentru trecutul lui glorios, cu toată dragostea pe care o au pentru acest popor în prezent, nu pot să înfrîngă bucuria lăuntrică izvorîtoare din constatarea greutăţilor unite cu realizarea practică a acestei ocupaţiuni. E ca un fel de răsbunare a soartei, e ca un fel de isbîndă a dreptăţii nesocotite, care nu poate să lase nepăsători pe toţi cei ce speră constant într'o formă superioară de dreptate socială şi de echitate internaţională.

I. G. Duca

Cronica teatrală

IAŞI

In fruntea repertoriului stagiunii din acest an,—repertoriu alcătuit cu o deosebită pricepere,—actualul Director, d. Mihail Sadoveanu, arată prin cîteva cuvinte, progresele făcute în ultimul an, de Instituţia culturală pe care o conduce.

Aceste progrese se datoresc, credem noi, atît prestigiului unui nume ca acela al mult talentatului nostru scriitor, cît şi faptului că d-sa a ştiut să adapteze repertoriul la gustul publicului ieşan, punînd în acelaşi timp Teatrul *mai* la dispoziţia acestui public, prin o raţională şi bine-chibzuită scoborîre de preţuri.

Cu toate aceste sforţări însă, Teatrul naţional n'a fost totdeauna plin.. Pentrucă Iaşul este, *din punctul de vedere care ne interesează*, un oraş foarte sărac. Deşi în manualele de geografie, după numele lui, e pusă în parantez cifra de 70.000 locuitori, totuşi această cifră nu e reală decît pentru.... condicele de contribuabili. Pentru Teatrul Naţional, Iaşul e un oraş de 30.000 locuitori. Şi încă, acest din urmă Iaşi, e unul din cele mai sărace oraşe ale ţării.... Căci burghezia, face parte din *celalt* Iaşi, a cărui populaţie are alt ideal şi alte preocupări culturale.

Totuşi se ştie că şi „celalt" Iaşi, alimenta uneori, într'o oarecare proporţie, numărul spectatorilor. Dar d. Sadoveanu, în broşura d-sale, ne face să înţelegem că acest mic contingent de spectatori furnizaţi de Iaşul No. 2, a dispărut cu totul, după ce o artistă „străină" a fost refuzată de o minoritate a spectatorilor, *înainte* de a'şi fi arătat măsura mijloacelor sale artistice. (Francesca Rozan)

Nu sîntem chemaţi să ne dăm cuvîntul în această chestie prea mult desbătută. Totuşi, pentrucă în broşura pe care o avem acum dinnainte, se pomeneşte şi de acest incident, ne vom permite să observăm că protestul acelei minorităţi de spectatori, ar fi avut un prestigiu mai mare, dacă s'ar fi produs în urma primului *act*, sau primei scene, cel puţin. Căci atunci, chiar dacă artista ar fi jucat cu talent şi chiar dacă psichologia ei ebraică i-ar fi permis să pună un „suflet romînesc" în... piesa lui Brieux, minoritatea ar fi putut să se prevaleze totuşi de cunoscutul adagiu „*de gustibus....*" In realitate, cu acest prilej, s'a pus tot mult-cunoscuta problemă a naţionalităţii în artă, însă sub forma.... mai puţin cunoscutei probleme: rasa în artă! Nu e nici locul, nici interesul să cădem în consideraţii teoretice; vom aminti numai cîteva fapte, de alminteri ştiute de toată lumea. Evreica Rachel, care a isbutit să readucă la modă, în plină epocă de romantism, tragediile clasice ale

lui Racine, această pură manifestare a sufletului francez; Evreica Sarah Bernardt, care a întrupat, pe toate scenele mari din Europa, pe „L'Aiglon" (fiul lui Napoleon!) capo-d'opera naţionalistului Rostand; Evreul Kainz, pe care Berlinul, una din capitalele antisemitismului, îl disputa Vienei....

Ne vom mai permite să observăm că acel „contingent" care, cu atita tenacitate şi consequenţă, boicotează Teatrul,—cu greu şi-ar putea justifica *secesiunea* sa, cind *şi* Direcţia teatrului, în repetate rinduri, şi majoritatea spectatorilor, în acea.... noapte furtunoasă, şi-au manifestat punctul de vedere, cu totul opus aceluia al minorităţii.

Stagiunea s'a deschis, conform unei tradiţii, cu o piesă naţională clasică,—cu *Despot-Vodă*, drama istorică a lui Alecsandri, interesantă mai mult pentru cunoaşterea începuturilor literaturii dramatice naţionale.

Deşi piesa a fost montată cu multă îngrijire,—ca pentru debut!—totuşi, la reprezintarea ei, am avut impresia... că umblă strigoii pe scenă.

D. *Dragomir* a jucat cu toată tragerea de inimă, dar.. „nu 'nvie morţii,—e 'n zadar, copile!" Sint silit să dau acestui „în zadar",—mai ales cind e vorba de d. Dragomir,—o intonaţie superlativă. D-sa vădeşte prea multe însuşiri mimice cind tace, şi o simpatică exuberanţă de gesturi monotone, cind vorbeşte. Intenţia de a juca *şi* în răstimpul dintre două replice, ar fi mai apreciată,—dacă d-sa n'ar trimite priviri atit de dese şi de semnificative, spre staluri.... D. *Boldescu*, în Ciubăr-Vodă, a avut un rol foarte dificil. Ar fi fost mai bine dacă nu forţa nota comică, pe care chiar autorul a cam forţat-o în persoana lui Ciubăr-Vodă (mai ales în marea scenă din temniţă, unde acesta e mai mult comic decit nebun). In ultimele acte, sub rasa de călugăr, d-sa a avut multe momente fericite de interpretare. Totuşi cred că nu e rău să amintesc d-lui Boldescu,—şi nu numai d-sale,—că gesturile impetuoase, de-asupra orizontalei ochilor, sint riscate. Abuzind de ele,—la un moment dat, cind diapazonul tragic o cere, vei fi nevoit să te înalţi în aer. Şi, în adevăr, la d. Boldescu s'a observat de citeva ori această surprinzătoare tendinţă de ascenziune.

Ceilalţi, şi în special d-nii Momuleanu şi Cirjă, s'au achitat conştiincios, întrupind fiecare după putere, pe.... strigoiul ce i s'a încredinţat. D-na *Pruteanu*, distinsa noastră artistă, ar fi fost şi mai bine, dacă ar fi căutat să evite, pe cit îi permitea rolul,—acel ton declamatoriu, nefiresc şi dăunător talentului d-sale. D-nei *Cuzinschi* îi convin numai momentele culminante de isbucniri violente. Incolo, jocul d-sale nu mi s'a părut destul de nuanţat. Copilul Iliaş a fost.. drăguţă. D-rei *Horga*, numai glasul nu i-a stat împotrivă, ca să ne dea iluzia acestui „travesti"....

Cu prilejul lui Despot-Vodă, mi-am amintit problema rostirii versurilor pe scenă. Sint două moduri de a spune versurile. Aşa:

Nu!.. oarba nepăsare rămine mută, cind, (pauză mică)
Pe Despot de pe tronu-i, îl vede azi căzind (pauză mică) etc.

adică scoţind osetentativ în evidenţă rima şi frumuseţa ritmică a versului,—şi aşa:

Nu!.. oarba nepăsare rămine mută,
Cind pe Despot de pe tronu-i îl vede azi căzind.

adică trecind (totdeauna!) peste rimă, ca peste un antipatic şi nefiresc amănunt technic.

Cea mai bună rostire e acea care dă frazei versificate pauzele şi intonaţia firească, scoţind totuşi cit de discret în evidenţă rima şi frumuseţea technică a versului.... pentrucă autorul a găsit de cuviinţă să'şi scrie piesa în versuri.

Urmărită cu încordare a fost comedia lui Bertolazzi, *Zile de sărbătoare*, în care autorul condamnă concubinajul şi-i dă o soluţie morală: căsătoria.

Oamenii care, în calea vieţii lor, „se încurcă" cu o femee, sint, de obiceiu, ori prea sensibili şi dezarmaţi în faţa vieţii, ori, ceiace e aproape tot una, blazaţi şi deprimaţi de deziluziile plăcerilor zădarnice. Ei sint lipsiţi de voinţă, întiiu pentrucă au fost în stare să „se încurce" (şi mai totdeauna, cu o femee... cum dă Dumnezeu) şi al doilea, pentrucă prelungesc o situaţie condamnabilă pentru liniştea lor sufletească şi nepermisă de convenienţele sociale. Aceşti oameni, din lipsă de energie practică, din capriciu, din lene şi laşitate sufletească explicabilă, evită *definitivul* şi se complac în *provizoriu*. Mulţi dintre ei, cind se decid a se cobori din pat de pildă, cind îşi trag o ghiată, cind deschid o uşă,—au sentimentul unei acţiuni ireparabile. Nu se pot hotărî la un pas aşa de definitiv cum e căsătoria, dar nici la un pseudo-divorţ aşa de dureros cum e „ruptura".

Eroul lui Bertolazzi nu e dintre aceştia. Bergonzoli e un văduv bogat (aş zice mai bine „îmbogăţit" pentrucă cuvintul e mai semnificativ), care „trăeşte cu" Amalia Verandi „damă de companie" şi, după doi ani de trai comun, se cunună cu ea. Acesta e, simplificat, subiectul piesei. Autorul vrea să ne spue că Bergonzoli e un „original". Mie nu mi s'a părut tocmai aşa de original ci.. un biet om, cu supărări sgomotoase, cu asperităţi de caractere evidente dar *numai* aparente,—în fond un „lasă-mă să te las", inofensiv în mijlocul oamenilor răi. Imi vine în minte o comparaţie cam deplasată. Cetitorul a văzut, desigur, un... pisoiu, în faţa unor dulăi,—cum îşi înfoae coada, cum se sbirleşte, silindu-se a lua fizionomia cea mai fioroasă de care e capabil, ca să pară cine ştie ce lighioană apocaliptică... dar în realitate, tot un biet pisoiu rămine. Acesta e Bergonzoli, eroul piesei,—şi „originali" ca el, a mai lăsat D-zeu destui pe lumea asta de necazuri... Cu nostalgia unei familii în suflet, cu nemărturisita tristeţă a flăcăului *trecut* care începe să întrevadă pustiul rece al unei bătrineţi lipsite de mingieri,—el petrece

în tovărășia unor oameni pe care nu-i poate suferi și tolerează lingă el prezența indiferentă a unei femei pe care n'o iubește. Bergonzoli n'a fost făcut pentru viața pe care o duce.

Amanta lui, Amalia Verandi, e o femee iarăși ca multe altele. Cu un suflet nu tocmai vulgar. Cu un trecut împărțit (ne spune autorul) între cel puțin doi sau trei bărbați. (Și noi simțim că ea ar fi „trăit" numai cu unul singur, că nu l-ar fi părăsit niciodată, dacă.. n'ar fi fost părăsită) o femee în sfirșit, care n'ar fi căzut dacă ar fi avut un sprijin în viață,—căci femeia are totdeauna nevoe de un sprijin,—părinte, frate, bărbat,—și e destul să cadă odată, ca să nu se mai poată ridica: ea e o victimă nu numai a oamenilor ci și a condițiilor trupești și sufletești fatale, cu care a venit pe lume.

Așa e Amalia Verandi: nici ea n'a fost făcută pentru viața pe care o duce.

Și acești doi oameni se întîlnesc și încep să trăiască laolaltă,—fără să aibă acea intimă și duioasă legătură de suflet, acea contopire de prietenie și de dragoste liniștită, care face farmecul căsătoriei... Dat fiind caracterul lui Bergonzoli, nu ne putem aștepta nici la ruptură, nici la căsătorie: ei vor continua să meargă alături, nepăsători, fiecare spre mormîntul său, ca două linii paralele care nu se vor intîlni niciodată.

Dar... autorul are nevoe de un desnodămînt mai concret pentru spectatori, și încă de un desnodămînt *moral*. Deci,—căsătoria. Cum? Iată. *Se întîmplă* că Amalia Verandi are o fiică, și aceasta, din întîmplare, seamănă cu răposata fiică a lui Bergonzoli care... a fost căsătorit, odată, în tinerețe, dar și-a pierdut soția. Din această întîmplare, se naște desnodămîntul *moral* și.. defectul piesei, care ar fi fost *și* mai moralizatoare, dacă *în viață* s'ar intîlni, mai des, un așa concurs de întîmplări fericite.

Aceiași „întîmplare", permite autorului să scrie actul I, (foarte viu dar foarte digresiv din punctul de vedere al technicei teatrale) în care vedem că *Elda*, fiica d-nei Verandi e nefericită nu *numai* pentrucă *așa* sînt copiii născuți din legături provizorii, ci și mai ales pentrucă mama ei continuă să ducă o viață păcătoasă.

În actul al II-lea, (care, o spun în un loc cam nepotrivit, a fost montat mai splendid decît la București),—Elda, plecind din pension ca să vie la mama sa, nimerește, noaptea, la vila lui Bergonzoli, în plină petrecere de holtei cu femei ușoare. Bergonzoli, prins și înduioșat de naivitatea fetei chiar din primul moment, hotărăște s'o rețină pentru totdeauna în casa lui. Elda primește. Dar, peste noapte, o schimbare neașteptată se face în sufletul fetei care, nu știm prin ce miracol, își dă sama de situație... Și a doua-zi, (actul III) neînduplecată de rugămințile lui Bergonzoli, ea decide și pe mamă-sa, să plece din casa amantului. Bergonzoli, speriat de perspectiva singurătății morale, de pustiul vieții,—nu știe ce să mai facă: se frămîntă, plînge, se revoltă... în zădar.

Zăpăceala lui e atît de lungă, de chinuitoare și de „poignantă",

încît îmi venea să-i strig din stal: Ce te sbați atît? Ia-o, domnule, de nevastă și s'a mîntuit comedia!... Inginerul Manlio vine la timp ca să-i deschidă capul. Și Bergonzoli se hotărăște la căsătorie, parc'ar bea un pahar cu apă.

Acțiunea e captivantă, situațiile sînt naturale și personagiile trăesc. Poate că *și* de aceia, piesa a fost jucată atît de bine.

D. Cuzinschi a interpretat minunat pe Bergonzoli în actul ultim, iar în actul al II-lea a făcut „creație". D-sa e un adevărat artist cînd își temperează violența jocului, în scenele de tranziție. Prin stăpînire de sine cred, în interesul d-sale și al nostru, că va ajunge la un joc mai sobru, *economisindu-și* mijloacele de care dispune, pentru scenele culminante cînd nu trebue să fie epuizat. Promite mult jocul inteligent al d-lui *Demetrescu-Radu*. D-sale îi convin tipurile cu temperament egal. Mă întreb însă și acum: dece la a doua reprezentare n'a mai avut barbă?... Mi s-a părut că'i prinde. Barba, d-le Demetrescu, e mare lucru la om!... Au fost bine d-nii *Petrone* (profesorul Bargiggi) și *Slavnicu* (Sandro). Ceilalți au fost conștiincioși. *D-na Profir* (Elda) și-a studiat adînc rolul, până în cele mai mici amănunte și a isbutit să pună în evidență sufletul naiv și delicat al fetei. Numai... acele priviri scurte și cam neexplicabile pe care le arunca lui Bergonzoli în actul II, nu prea mi s'au părut la locul lor. O fată ca Elda, chiar atunci cînd e puțin jenată, are o privire mai lungă și mai francă. În actul I însă, și mai ales în scena dintre Elda și d-na Verandi (pe canapea), a fost bine. Tot așa, neașteptat de bine a fost *d-na Cuzinschi* (Amalia Verandi) însă *numai* în același act și în aceiași scenă. Cu oarecare concentrare și destul de nuanțat a interpretat durerea neputincioasă a mamei care se simte vinovată în fața fiicei sale. Așa dar d-sa poate foarte bine, cînd vrea, să nu fie afectată? Atunci, dece s'a speriat așa de tare cînd a întîlnit în ușă pe Cavalerul de Haurenzi și cînd trebuia să facă o mișcare mai discretă? Și dece, în actul al II-lea, a rostit așa de hazliu cuvîntul „cafeaua!", cînd putea să-l *spună*, așa cum îl spune o cucoană în fiecare zi?.. D-na *Ionescu*, în rolul de „femee ușoară", a jucat foarte natural, cu rîsul acela simpatic și necontenit. Celelalte artiste au fost satisfăcătoare, în roluri care le conveneau de minune. *Elevele*,—toate,—cît se poate de sgomotoase și de vii. Menționez jocul atît de firesc al d-rei Ana Cîrjă care, tot timpul, părea că glumește cu rolul și că ignoră spectatorii.

Am inzistat așa de mult asupra jocului artiștilor, fiind convins că mai mult decît aprecierile laconice ale unui critic dramatic, folosesc impresiile unui spectator „ca oricare altul".

T.

Cronica Veselă

Doleanţele unui Cronicar teatral

Pe cerul plin de sclipitoare puncte,
Trec efemere linii de lumină,
Sub pasul meu întîrziat, suspină
Sonorul glas al frunzelor defuncte.

Zădarnic luna mă petrece'n cale
Pe bulevardul alb şi singuratic,—
Că subsemnatul, „cronicar dramatic",
Acum e'n rolul misiunii sale.

De-abia încerc un singur vers de odă,—
Şi 'n capul meu vin stafii inedite,
Cu gesturi largi,—cu răcnete cumplite:
Moţoc, Spancioc, Ciubăr şi Despot-Vodă!

„Sînt eu?... Sînt treaz?... Deschide-te morminte!"...
De-odată tace ritmicul meu pas:
In scena III-a, mi-am adus aminte,
Madam Pruteanu a strîmbat din nas.

De ce-a strîmbat?... Probabil, o nuanţă
De fin dispreţ, cînd vede pe Carmina,—
Fiindcă 'şi pierde ultima speranţă...
De n'aş uita *nuanţa* cu pricina!

Şi iar pornesc... dar mă opresc de-odată.
Ah, sînt dator să fiu cu mintea'n patru:
De ce nu vin ieşenii toţi la teatru?...
O chestiune foarte complicată!

Francisca.... artă... rasa şi talentul...
Deci, va să zică, vor să se răzbune...
Ce-i vinovat Onor. Direcţiune?
Domnia-sa regretă incidentul...

...Vîr degetul în buzunarul vestii.
Sînt plictisit şi'mi pare rău de lună.
Hm!... bulevardul pare o lagună..
Mi-e capul plin cu fel-de-fel de chestii.

Dar e 'n zadar!...
Va trebui să scriu
(Chiar dac'ar fi să nu mai cînt o lună)
De Dragomir, de piesă—că e bună,
De Tomşa, de Pisoschi, tot ce ştiu!

...Aş ataca pe d. Sadoveanu
(Căci n'a aniversat pe d. Iorga),
Aş lăuda pe d-ra Horga,
Dar ce-o să zică d. Ibrăileanu?

Chiar dacă'n *Ilaş* a fost perfectă,
O să vă pară că.... mi s'a părut!
(De-alminteri, eu ştiam dela 'nceput
Că voi emite-o laudă suspectă...)

*

Aşa, mă duc ursuz prin promoroacă,
In pacea nopţii albe şi compacte,—
Şi nici nu ştiu că'n capul meu „se joacă"
O tragedie'n paisprezece acte!...

G. T.

MISCELLANEA

Două comemorări: Kogălniceanu, Eminescu

In timpul din urmă s'au inaugurat statuile a doi bărbaţi însemnaţi ai Romînilor.

Nu vom reedita aici datele biografice, şi nici inevitabilele consideraţii entuziaste... Ne vom mărgini să spunem cîteva cuvinte asupra evoluţiei pe care a făcut-o gîndirea acestor doi oameni în mintea generaţiilor ce i-au urmat.

Cînd o mare personalitate se manifestă în mai multe direcţii, nu aceleaşi feţe ale gîndirii sale impresionează pe contemporanii sau pe urmaşii săi, de-a lungul vremii. Publicul nu selectează decît acea manifestare, care convine înclinaţiilor, preocupărilor şi idealurilor sale.

Dacă M. Kogălniceanu ar fi fost comemorat acum cinsprezece ani, desigur că ceia ce s'ar fi accentuat atunci ar fi fost mai cu samă ipostasul de *politic revoluţionar* al oratorului dela 1862 şi al autorului loviturii de stat dela 1864, pentrucă „ţărănismul" generaţiei tinere de după 1890 era mai mult democratic decît naţionalist.

In 1911, democratul revoluţionar a fost ofuscat de promotorul culturii specific naţionale, ipostas exagerat încă de majoritatea acelora care au vorbit în numele poporului romîn, cu ocazia comemorării din Septembrie. Bine înţeles că n'a putut lipsi şi nota cealaltă, căreia d. Xenopol i-a dat un puternic accent în faţa statuei desvălite.

Pentru noi, — şi credem că sîntem în conformitate cu adevărul istoric, — Mihail Kogălniceanu este bărbatul de stat care, împotriva vechiului regim, a creat Romînia modernă, pe cît poate crea un *singur* om în asemenea domeniu.

Kogălniceanu a fost un colaborator, chiar un iniţiator, într'o mulţime de direcţii, — critica introducerii culturii străine, istorie, etc., — dar domeniul pe care a pus pecetea sa unică şi de care s'a legat aproape *numai* numele său, este, încă odată, munca politică de închegare, de creaţiune a Romîniei celei nouă.

Mihail Eminescu a fost mai înainte de toate un *poet*.

Mihail Eminescu a mai fost şi un gînditor social, care a avut o concepţie politică asupra împrejurărilor vremii în care a trăit.

Care dintre aceste două personalităţi a fost comemorată în zilele din urmă? Şi una şi alta.

Intîrziaţii au sărbătorit mai cu samă pe *poet*. Moderna generaţie, mai mult personalitatea socială a lui Eminescu. D. Iorga a spus-o răspicat: d-sa a înţeles să sărbătorească mai mult pe autorul articolelor din Timpul, decît pe genialul poet.

Dela moartea lui şi până acum cîţiva ani, Eminescu a fost sărbătorit, şi fără statue, pentru „Floare albastră", pentru „Scrisori" şi pentru „Luceafărul", cu toate că activitatea sa politică nu era necunoscută.

Dar astăzi, cînd problema naţională s'a pus cu putere şi cînd această problemă a luat aspectul, în cele mai multe capete, al unei politice de regresiune, astăzi poetul idealist, chinuit de problema existenţii, — pentru aceste capete a rămas în umbră, şi în locu-i s'a ridicat pe primul plan teoreticianul întoarcerii la trecut, la domnia absolută şi la breslele medievale.

Fără îndoială, filozofia socială a lui Eminescu este respectabilă, fiindcă este expresia unei naturi sincere şi puternice, deşi în acelaşi timp excesiv de subiectivă. Suprasensibil şi dezarmat în faţa vieţii, el nu putea suporta realitatea şi-şi găsea un punct de odihnă a sufletului său agitat, în trecutul care nu mai este şi care poate fi uşor idealizat de o imaginaţie romantică.

Deşi este o pretenţie puţin întemeiată şi chiar cam ridiculă, aceia de a-ţi lua sarcina de procurator al posterităţii, vom avea, totuşi, îndrăzneala să profetizăm că, departe în viitor, peste un veac şi peste mai multe veacuri, acela care va trăi, nu va fi ziaristul dela Timpul, ci nemuritorul cîntăreţ al iubirii nefericite şi al Nirvanei, — creatorul limbii artistice romîne, în care vor scrie generaţiile viitorimii.

Cînd se vor fi realizat demult aspiraţiile politice ale vremurilor noastre, — şi nu întotdeauna după idealul poetului, — cînd

marii şi micii făuritori ai schimbărilor viitoare „vor fi murit de mult“, după ce-şi vor fi dat obolul lor de muncă, Eminescu va străluci „ca 'n prima dimineaţă“, căci el va trăi cît va trăi şi limba romînească.

Dar şi *poetul* însuşi a variat în conştiinţa puţinelor generaţii cîte s'au scurs dela dînsul încoace. „Perceperea“ unei poezii este o colaborare între autor şi cetitor. Poetul chiamă, prin cuvintele sale, caşi cu o baghetă magică, mii de stări sufleteşti din sufletul cetitorului,—şi altul a fost sufletul generaţiei dela sfîrşitul veacului trecut şi altul este sufletul generaţiei de azi... Oare şi astăzi oamenii de 20 de ani *trăesc* poeziile lui Eminescu, îşi întreţes visurile şi iubirile lor cu versurile hipnotice ale divinului poet?...

Nu vom discuta, în această simplă notiţă, probleme complicate. Asupra unui singur lucru voim să ne oprim un moment. *Poetul* a fost micşorat,—am îndrăzni să scriem cuvîntul înjosit,—de o sumă de editori care i-au cules brulioanele, publicîndu-i-le ca o *urmare* la poeziile lui, şi care n'ar putea beneficia de o altă scuză decît de inconştienţa impietăţii lor.

Am avut ocazia să cunoaştem adolescenţi care, *găsind* două volume de poezii de Eminescu, citau, indiferent, din unul sau din altul... Am avut ocazia să cetim „studii“, scrise de oameni foarte entuziasmaţi de poezia maestrului, care, pentru a-i caracteriza fie gîndirea, fie forma, citau, indiferent, din primul sau al doilea volum. Iar la una din multele festivităţi, la care poetul a fost atît de „slăvit“ de către cei ce se „lustruesc“ pe ei înşişi, un orator, analizînd cu un ascuţit spirit critic opera lui Eminescu, îl ridica în naltul cerului, dar ajungea la concluzia că, dacă Eminescu n'ar fi „*scris*“ şi „postumele“, ar fi fost un poet tot aşa de mare caşi oricare altul din Apus.

Evident atunci că, dacă s'ar fi găsit şi'n Apus editori care să'ntoarcă cu gura'n jos coşurile din birourile poeţilor şi să le publice conţinutul drept „opere postume“, Eminescu al nostru n'ar avea acuma un rang inferior emulilor săi din Europa.

Fapta acestor editori este un sacrilegiu, şi totuşi trebue să le fim încă recunoscători că n'au publicat, într'un al III-lea volum „postum“, şi versurile mai mult decît rabelaisiane ale poetului, care zac în rafturile Academiei, alăturea de însemnările şi brulioanele utilizate deja de ei!

Cel mai mare omagiu, care s'ar putea aduce lui Eminescu, mai mare chiar decît cea mai înnaltă statue, ar fi distrugerea volumului de postume, care nu pot avea altă însemnătate decît ca material de studii pentru critici şi istoricii literari.

Academia d-lui Duiliu Zamfirescu

In sfîrşit a apărut *in extenso* ofensatoarea comunicare făcută de d. Duiliu Zamfirescu, în sesiunea Academiei de astă-primăvară. Am cetit-o şi,—fără multe perifraze,—am avut impresia unei impudice exhibiţii intelectuale, căci acesta e „cuvîntul ce exprimă adevărul“.

A mai discuta teoriile d-lui Duiliu Zamfirescu, este a sfărma uşi deschise, şi nimic nu ne ispiteşte să ne dedăm acestui sport inutil.

Academia are o autonomie desăvîrşită. Ea face ce-i place. Dar ar putea să cruţe ofrandele generoşilor ei donatori, care, desigur, au înţeles să facă alte servicii culturii romîne, decît să răspîndească proza ştiinţifică a d-lui Duiliu Zamfirescu. Ori poate legile ei constitutive o obligă să tipărească *toate* produsele intelectuale debitate în incinta sa?

Dacă da, atunci ar trebui să fie mai precaută cu recrutarea membrilor, cînd e nevoită să-şi împlinească golurile lăsate prin dispariţia iluştrilor săi defuncţi.

Inţelegem bine că în locul lui Olănescu-Ascanio, înalta instituţie nu putea alege pe Caragiale, pe Coşbuc, ori pe Vlahuţă, că ea trebuia să aleagă pe un membru al partidului junimist, pe un colaborator al Convorbirilor Literare. Mai înţelegem, împreună cu înţeleptul Jérôme Coignard, utilitatea nulităţilor în Academie, căci dacă această instituţie şi-ar garnisi fotoliile numai cu ilustraţii ştiinţifice şi literare, ea ar da dovadă de cruzime şi lipsă de delicateţă: Atunci, a nu face parte din Academie, ar fi un stigmat de incapacitate.

Dar Academia ar fi putut alege, spre acest scop, pe alt colaborator al Convorbirilor Literare, pe unul care să stea acolo modest în necompetenţa lui.

Şi, ca să lărgim chestiunea, vom observa că, prin modul cum obişnueşte Academia să se multiplice, ea tinde să cultive megalomania în toţi aceia care nu fac parte din sînul ei. Căci, dacă o să ajungă vremea ca *toate* nulităţile să intre în Academie şi nici un scriitor de valoare să n'aibă acces acolo, atunci a nu fi membru

al Academiei are să fie identic cu a fi scriitor de talent, și toți cei 495 de scriitori romîni, purtînd semnul distinctiv de a nu face parte din „cei 40“, or să se considere ca genii în proză și în versuri.

Post scriptum.

Și, fiindcă veni vorba de d. Duiliu Zamfirescu, supunem școalei sale literare această încurcată problemă: Cum se poate ca profundul și suggestivul poet Eminescu să fie *exprèsia* geniului neo-latin, cum s'a exprimat d. Duiliu Zamfirescu atît de înaripat în primul port al țării, cînd același domn D. Zamfirescu descoperise în Academie că poporul romîn, fiind neo-latin, are numai calități oratorice și politice și este cu desăvîrșire inapt pentru poezie?

Și la urma urmei, ce căuta acest elegant domn, cu estetica lui de budoar, la reînvierea în marmoră a poetului care iubea pe țărani, a poetului care plîngea pentru un eres de babă, a poetului care urà pe fameni, a poetului sărac dar mîndru, a poetului care pe vremea cînd gloria încă nu-l încununase cu nimbul ei, a avut onoarea să fie tratat de sus, de către acest discipol al lui Macedonski?

Aristocraticul personaj n'ar fi putut aduce un omagiu mai respectuos Poetului, decît prin totala lui absență.

P. Nicanor & Co.

RECENZII

Spiridon Popescu. *Moș Gheorghe la Expoziție*, nuvele. București, 1912, Prețul 2 lei.

Acum șaptesprezece ani, mai mulți studenți dela Universitatea din Iași tipăream o publicație săptămînală, intitulată „Evenimentul literar“.

D. Spiridon Popescu era student în matematici, dar amintindu-ne că d-sa ținuse cu vre-o doi ani mai înainte o conferință despre „psichologia țăranului romîn“, care atrăsese atenția tuturora și care fusese publicată într'o revistă importantă și apoi scoasă și în broșură, îl desemnarăm „din oficiu“, să ia asupră-și sarcina de a schița, pentru cetitorii „Evenimentului literar“ sufletul, atît de puțin cunoscut pe pe atunci, al țăranului romîn.

D. Spiridon Popescu se execută. Ne dădu o serie de articolașe, sub formă de scrisori către un văr al său.

Gîndirea artistică s'ar putea numi o gîndire prin imagini. Un om cu temperamentul de artist, nu-și exprimă concepțiile despre lume prin noțiuni și teorii abstracte, ci prin cazuri concrete și individuale. Balzac, cînd a voit să-și expună teoriile sale asupra căsătoriei, ne-a dat o serie de observații, în care ne-a arătat, ca 'ntr-un caleidoscop diferitele aspecte ale vieții casnice,—și nu considerații teoretice, cum făgăduia științificul titlu de „Fiziologia căsătoriei“.

D. Spiridon Popescu, e un temperament de artist. Fără să vrea, și de sigur fără să-și dea sama, micile articole pe care le dădea „Evenimentului literar“, luau cu încetul, dela un număr la altul, aspectul unor adevărate schițe literare. Chiar și acuma intenția d-lui Spiridon Popescu este să dea mai mult „studii“ asupra sufletului și vieții țărănești, decît pagini de literatură propriu zisă.

Facultatea dominantă a d-lui Popescu Spiridon este imaginația. Nu însă atît imaginația plastică, memorarea aspectelor lumii concrete și evocarea puternică a lor, cît imaginația *psicologică*, acea care permite scriitorului să redea viața lăuntrică a personagiilor.

Dacă d-sa zugrăvește mai rar natura și înfățișarea externă a omului,—în schimb vede admirabil ceia ce se petrece în suflete.

Iar lumea, pe care o înțelege mai bine, sînt oamenii simpli, naturile primitive, țăranii și copiii.

De sigur că d. Spiridon Popescu cunoaște și poate zugrăvi toate laturile sufletului țărănesc, dar d-sa excelează mai ales cînd ne arată concepția țăranului asupra lumii, ca de pildă în acel minunat „Moș Gheorghe la Expoziție“.

Acest scriitor „țărănist“ nu idealizează pe țăran. Obiectivitatea sa este completă și în concepție și în execuție. Cu cîtă imparțialitate zugrăvește

acest „revoluționar" răscoalele țărănești în „Rătăcirea dela Stoborăni",— acele pagini pline de suflu epic, în care autorul dă dovadă de o mare putere de stăpînire vieții. Niciodată mulțimea, massa, n'a fost zugrăvită cu un mai crud realism.

Nici un sentiment inspirat, de opera sa, nu vine din intenția voită a scriitorului, din considerațiile sale personale, ci din însăși viața pe care el o culege și o depune pe paginile sale, am zice *intactă*, dacă n'am ști că și d. Spiridon Popescu își supune materialul observațiilor, la operațiile de analiză, selecție și sinteză. Humorul irezistibil și de un gen unic în literatura noastră, din „Moș Gheorghe la Expoziție", nu rezultă din stilul și considerațiile autorului, ci din stilul și considerațiile eroului. (Concepția lui Moș Gheorghe asupra civilizației, atît de naivă, de burlescă, atît de profundă totuși, și în acelaș timp atît de verosimilă,—concepția aceasta dă naștere unui humor așa de original). Și tot așa, impresia de misticism sombru, care se degajează din acea stranie „Isbăvirea blăstămului",—ori sentimentul de nostalgie, pe care ni-l aduce în suflet puternica evocare a copilăriei neștiutoare de griji și a tihnitei vieți țărănești de altădată, în minunata sa schiță „Vornicell".

D. Spiridon Popescu se transpune, prin imaginația sa psichologică, atît de bine în sufletul personagiilor sale, își identifică în așa grad gîndirea cu gîndirile lor, incît și forma adequată acelor gîndiri îi vine dela sine: Aceasta înseamnă că forma scriitorului nostru, fiind singura care convine literaturii sale, este perfectă. Numai acolo unde vorbește în numele său, putem surprinde uneori oarecare nesiguranță, atît de mult acest scriitor eminamente obiectiv se simte la locul său numai atunci, cînd are de exprimat ceia ce simt și gîndesc alții. De altminteri ar fi și ridicul și meschin, ca acest om profund serios, în sufletul căruia se sbuciumă toată viața bogată, adîncă și misterioasă a milioanelor de năcăjiți, să se apuce de cizelat fraze susurate, suspinate și velurate.

P. S. Pentrucă volumul de care ne ocupăm, necesită un studiu mai complect, pe care, din diferite împrejurări nu l'am putut scrie acum, ne permitem să amintim aici cetitorilor noștri, ca un adaus la această recenzie, cîteva pagini, în care a mai fost vorba de acest scriitor, publicate în „V. R.", No. 5, pag. 301. 1911.

*

Octavian Goga. *Insemnările unui trecător.* Arad, 1911. Pr. 3.50 l.

Una din multele caracteristice ale culturii noastre din veacul al 19-lea a fost și multilateralitatea, am putea spune universalitatea preocupărilor oamenilor de cultură.

Scriitorii nu numai că alimentau în acelaș timp cît mai multe genuri literare, dar, pe lîngă aceasta, își împrumutau activitatea și îndeletnicirilor politice și sociale. Acest caracter se datorește epocei sau, cum s'a zis „momentului istoric",—pe deoparte puținei conștiinți artistice, pe de altă parte nevoii și deci datoriei de a contribui la înlăturarea lipsurilor de care suferéam în toate domeniile:—acela al literaturii naționale, al independenții naționale, al unității naționale, al organizării naționale.

Cu vremea, încetînd cauzele, încetă și efectul. Scriitorii și oamenii politici începură să se diferențieze. Mai mult, scriitorii începură să se consacreze genurilor literare ce conveneau temperamentului lor artistic.

Cultivarea numai a genurilor potrivite temperamentului, caracterizează și literatura actuală din Ardeal: d. Agîrbiceanu este nuvelist, d. Goga,—poet. Din acest punct de vedere evoluția Ardealului a mers paralel cu aceia a Regatului.

Dar în Ardeal, fiind enorm de mult de făcut pentru consolidarea unui popor oprimat care nu vrea să moară, și pe de altă parte numărul oamenilor de cultură nefiind niciodată prea îndestulător pentru a răspunde la această nevoe urgentă:—este cu neputință, și dacă s'ar întîmpla ar fi imoral, ca un om eminent să se mărginească numai la activitatea literară, care este un lux și, ca toate luxurile, numai atunci permis, cînd cineva are la îndămînă un prisos de energie neutilizabil în lucrurile practice ale vieții. Din această cauză, omul de litere trebue să fie și un luptător social.

Și d. Octavian Goga nu s'a închis niciodată în turnul de fildeș al artei sale. În frumoasele poezii, dela „Rugăciune" pînă la „Clăcașii", cu care a pătruns în toate conștiințele romînești, elementul social și național este precumpănitor.

Poeziile din primul său volum sînt adesea un strigăt de revoltă și o chemare la luptă.

Dar, dacă cumva impresia noastră nu este greșită, de o bucată de vreme în d. Octavian Goga poetul s'a despărțit de luptător. În poezia sa, numai foarte rar transpiră sentimentele omului de acțiune și de luptă. Această a doua a sa personalitate, d. Goga și-o manifestează de-a dreptul în acțiunea publică.

Și unul din aspectele acestei acțiuni este și activitatea sa de ziarist.

În volumul de față, d. Goga a adunat o parte din articolele sale de critică și de lămurire a problemelor ce agită în acest moment pe oamenii de gîndire și de răspundere din Ardeal.

Conform cunoscutului și, credem, sănătosului nostru principiu de a nu ne amesteca în fondul discuțiilor celor din Ardeal,—mai ales acuma, în vremea dureroaselor disensiuni de acolo,—ne vom abține să discutăm cuprinsul articolelor d-lui Goga. Un singur lucru putem spune, un lucru care ar reeși pentru noi și din tonul acestor articole, dacă n'am cunoaște și de aiurea pe autorul lor: perfecta sinceritate a scriitorului și arzătoarea lui dorință de a servi binelui neamului său.

Ceia ce-și poate îngădui această revistă, fără a eși din îndatorirea noastră de recenzenți, este *literatura* volumului de față.

D. Goga este mai mult decît un ziarist, este ceiace se chiamă aiurea un *essay-ist*, iar forma sa de predilecție este polemica. Și d-sa întrunește în grad înalt cele două însușiri de fond, care alcătuesc calitățile eminente ale acestui gen: o bogăție de idei generale și un deosebit talent de observație, susținute de o cultură solidă.

De prisos să mai adăogăm, că poetul care a adus o formă nouă în literatură,—valorifică aceste rare calități de fond printr'un stil nervos, incisiv, plin de culoare, și printr'o limbă literară pură, fără provincialisme, lucru așa de rar la scriitorii ardeleni.

*

Al. Gr. Soutzo. *Mihail Eminesco, Quelques poésies traduites en français.* Jassy, 1911, Prix 1 Frc.

Toamna asta frumoasă ne-a adus aceste pagini pline de melancolie: cîteva din cele mai duioase poezii ale maestrului, care a murit de mult, traduse de un fost profesor din Iași, mort și el de multă vreme și cunoscut atîtor generații de adolescenți, astăzi trecuți de amiaza vieții...

Volumul e mic, tipărit frumos și împodobit cu portretele celor care nu mai sînt...

Nici odată simțirile lui Eminescu n'au fost îmbrăcate într'un mai frumos veșmînt străin.

Ținînd samă de valoarea traducerilor și plecînd dela cele mai bune spre cele mai puțin isbutite,—iată ordinea în care le-am înșira noi: „O, mamă", „Veneția", „Despărțire", „La steaua", „Somnoroase păsărele", „Doina"... Aceasta din urmă, intraductibilă din cauza caracterului ei specific național și popular, era cu neputință să fie tradusă, și versiunea franțuzească nu produce plăcere. Editorul ar fi făcut mai bine, dacă ar fi lăsat-o în „Arhiva", unde a fost tipărită împreună cu celelalte acum 15—20 de ani.

Deși într'o traducere, originalul pierde întotdeauna, totuși cîteva strofe ne dau fiorul poeziei eminesciane, iar unele versuri se ridică până la înălțimea originalului.

G. I.

***

C. S. Făgețel. *Copiii Nopții*. Edit. Revistei „Ramuri". Prețul 2.50.

Cine se poate plînge în zilele noastre că, avînd o scînteie de talent, nu a avut prilejul să pătrundă până la cunoștința publicului luminat?!... Dacă editorii noștri nu au dărnicia unui Mecena cu artiștii adevărați, au însă comori de indulgență cu începătorii și necunoscuții, iar piața noastră comercială e inundată de producții... cărora numai literare nu le poți zice. Și cum la orizont „Cometa" nu se arată decît arareori ca orice cometă ce se respectă, bietul recenzent urcă în sudorile frunții calvarul a sute de versuri șchioape, în drame fără subiect, fără caractere, fără avînt poetic, fără logică, uf! fără măcar acea slabă licărire ce se vede în compoziția unui școlar bun! Note nu poți pune ca să te răzbuni... Pui viza și treci.

I. S.

***

Dimitrie A. Sturza. *Insemnătatea divanurilor Ad-hoc din Iași și București în istoria renașterii Romîniei.* 3 fascicole: I de 35 pg., relativă la Tratatul de Paris din 30 Martie 1856. Pr. 40 bani; a II-a de 113 pg., relativă la anul 1856. Pr. 1.20 L; a III-a de 174 pg. plus 4 scrisori în facsimile, ale lui Stefan Vogoride, e relativă la anul 1857. Pr. 1.60 L. Extrase din Analele Academiei Romîne. București, 1911.

Venerabilul secretar al Academiei Romîne nu face în această lucrare o expunere istorică populară și atrăgătoare a chestiunii, ci produce o serie bogată de documente alese și inlănțuite cu inteligență, după timp, în legătură cu subiectul. Totuși nu ne dă numai o culegere de documente, căci are un punct de vedere dela care pleacă și adeseori intervine ca să ne conducă printre urmele vremii celei mai critice și celei mai innălțătoare din istoria neamului nostru; vrea să ne arăte o realitate asupra căreia sîntem lăsați a conchide singuri.

I. „Pentru acel care se încearcă a scrie Istoria Universală, e de nevoe să cunoască starea prezentă a omenirii în comparație cu timpurile trecute, stabilind progresele sau regresele popoarelor în desvoltarea generală a omenirii".

„Pentru Romînia perioada prezentului ocupă aproape o jumătate de secol. Ea este perioada Renașterii noastre naționale ca popor și ca stat. Perioada renașterii pentru noi se află între timpul în care amîndouă Principatele Romîne erau amenințate a-și perde ființa lor ca stat și timpul în care această ființă a luat un trup real și definitiv. Anul 1821 e caracterizat prin sfîrșitul Domniilor Fanarioților și anul 1866 prin fundarea și organizarea Domniei Regelui Carol I".

„La 1848 și 1857 ne-am încordat toate puterile pentru a ieși din suferințe seculare. In 1866 am putut răsufla constatînd că am ajuns a avea o ființă durabilă, etc.".

„Divanurile Ad-hoc pot fi considerate ca laboratorul dogmatic și tehnic al Renașterii Romîniei".

„Cu toate acestea un factor foarte important de reușită pentru această muncă innălțătoare, a fost fără îndoială timpul prielnic în care ea s'a desăvîrșit". Era atunci în Europa un puternic curent de emancipare a națiunilor.

De aici urmează apoi expunerea evolutivă și documentată a chestiunii unirii Principatelor și a reorganizării lor. Se dau convențiunile militare dintre Franța, Anglia și Sardinia în războiul Crimeei, provocat de violarea integrității Imperiului Otoman de către Rusia prin ocuparea Moldovei și Valahiei. Se urmărește apoi deșteptarea vieții naționale dela 1830 încoace. Regulamentul Organic, în secțiunea V, are dispoziții pregătitoare de unire. Art. 371 (Valahia): „Inceputul, religia, obiceiurile și limba de un fel sînt îndestule elemente de o mai de aproape Unire a Principatelor". Regulamentul prevede administrație și legislație la fel. Dă drept de proprietate locuitorilor și într'o țară și în alta. Suprimă în parte vămile. Prevede extrădarea hoților. Fixează unitatea monetelor de aur și de argint.—După războiul Crimeei Unirea devine o necesitate europeană. Sprijinul cel mare l-am avut dela Franța și dela Italia (care deschidea cale pentru unirea ei proprie). In Arhiva Ministerului său de Externe, a găsit guvernul francez o corespondență de mare preț a unui publicist francez—*Du Boisle-Comte*—care a călătorit în Principate la 1834; în ea se vedea „Situațiunea politică a Principatelor Romîne și dorințele locuitorilor privitoare la viitorul țării lor". Pe această corespondență s'a răzămat apoi acțiunea guvernului francez în favoarea noastră. Ea este în adevăr foarte interesantă și arată că și Rușii au favorizat odată ideia Unirii (într'un mare Ducat al Daciei). Impăratul Alexandru I a invitat prin niște scrisori trimise de Nesselrode—pe „boierii cu gînduri bune" refugiați în Transilvania—pela 1820—să-i aducă la cunoștință reformele ce ar fi necesare să se introducă în guvernarea patriei lor. Un francez, Coulin, a redactat răspunsul: Cetățile turcești de pe malul sting al Dunării să fie reanexate; domnii să se aleagă de țară și pe viață; impozitele să fie supraveghiate de o adunare, etc..

Acest memoriu n'a plăcut lui Alexandru, dar a fost utilizat de Nicolai în convenția dela Ackerman și tratatul dela Adrianopoli. Pe vremea alcăturii Regulamentului Organic, Romînii arătau între dorințele lor și pe aceia a unirii sub un prinț străin, dar Rușii au încetat de a sprijini această idee imediat ce un Romîn, Iordache Catargi, a spus că prințul străin nu trebue să fie din țările vecine.

D. Sturza arată apoi cum s'a pus chestiunea în conferințele dela Viena și dela Paris în 1856. Desființarea protectoratului rusesc și chestiunea Principatelor interesau în primul loc congresul. Din dezbaterile ședințelor congresului, cît și din restul documentelor expuse în cele 3 fascicole nu reiese atîtea fapte nouă, necunoscute din istoria noastră, dar se ilustrează în chip viu și se 'ntăresc convingerile de mai nainte. Se vede cît de neprețuiți și dezinteresați prietini ne-au fost nouă împăratul Napoleon III și Cavour, precum și contele Walewski, președintele congresului și ministrul de Externe al Franței, și Victor Place, consulul francez din Iași. Aceștia n'ar trebui uitați la ridicarea monumentului Unirii.

Cavour scria (la 6 Martie 1856): „Impăratul ține la Unirea Principatelor într'un mod absolut"... „Ar fi pentru Europa o adevărată rușine să lase aceste țări pradă anarhiei și intrigilor".... „Caută să convingi pe Palmerston, că ar fi o crimă de „lèse civiliza-

țiune", dacă el ar susținea statul quo și s'ar opune dreptelor dorințe ale intregului popor rominesc", etc..

II. Se amintesc scrierile lui *Vasile Boerescu* (Rominia după Tratatul de Paris), a arhimandritului *Neofit Scriban* (Unirea și neunirea Principatelor Romine), a Francezului *Paul Bataillard* (Primul punct al chestiunii orientale)—și primele manifestări ale Rominilor pentru Unire: o adresă către Domnul Gr. Al. Ghica și „Memoriul adresat in Martie 1856 Impăratului Napoleon III" de către generalul Nic. Golescu, exilat de Ruși. Acest memoriu are părți frumoase: el cere Unirea și Basarabia; să fie Rominia un stat tampon cu un prinț francez, căci „Francia n'are nevoe să ne cucerească; să vină să se recunoască in noi!"—*In Iunie* 1856 s'a constituit in Iași *Comitetul Unirii* pentru a se pune in legătură cu țara și a fixa dorințele Rominilor in vederea Divanurilor Ad-hoc și venirii Comisiunii europene în București. Restul paginilor sint o oglindă foarte interesantă a vremilor de atunci, mai ales scrisorile consulului V. Place.

Se vede eroismul moral al majorității Moldovenilor, intrigile grecești, servilismul evreesc, perfidia austriacă și arbitrarul turcesc direct sau indirect. Casa Zarifi și Vlasto din Cospoli se oferă a obține căimăcănia pentru T. Balș in schimbul a 300000 franci, și acest caimacan, ca și urmașul său Neculai Vogoride, își iau puteri domnești și lucrează cu o indrăzneală nerușinată la combaterea Unirii.

III. In Februar 1857 Unioniștii din Iași s'au constituit in *Comitet Electoral al Unirii* și au stabilit un program de acțiune cu vestitele puncte: Unire, neutralitate, autonomie, prinț străin ereditar, obștească adunare legislativă, supunerea străinilor din Principate la legile țării și garanția Puterilor. Persecuțiile au urmat neconte-nit cu toate protestările Moldovenilor și Francezilor; dar toate actele interesante, mișeliile și indignarea de atunci nu se pot vedea decit direct din documentele citate mai totdeauna in intregime și traduse. Un fapt de exemplu: soția lui Vogoride, fiica lui C. Konaki, nemai putind suferi abuzurile lui Costin Catargiu, ministrul antiunionist al lui Vogoride, a părăsit Iașii și s'a dus la țară; iar cind a fost să vie comisarii in Iași și a rugat-o soțul ei să revie, ea i-a răspuns prin Alex. Moruzi, că atita timp cit Catargiu va fi ministru ea nu se va intoarce, și Moruzi adaugă lui Vogoride: „Ați venit in Moldova cu nimic; n'aveți altă avere decit zestrea fiicei lui Konaki; ea v'a ertat purtarea din trecut și delapidarea unei părți din această mare avere, dar nu vă va erta o trădare față de patria sa, care ar fi trebuit să fie și a voastră", etc.. Toate protestările au fost in zădar până s'au prins scrisorile de trădare și s'au rupt relațiile diplomatice ale majorității Puterilor cu Turcia. Acesta a fost triumful curajului moral și patriotismului Moldovenilor. Listele de alegători au fost refăcute și Divanurile Ad-hoc au putut să exprime adevărul. Oricum, e bine de recitit asemenea pagini din viața poporului nostru.

V. D.

***

Iosif Stanca. *Școala romînă și învățătorul romîn din Ungaria în lumină adevărată.* Arad, 1911. Institutul tipografic „Tribuna". Prețul 1.50.

Situația creată școalelor primare romînești din Ungaria prin legea dela 1907 a produs o mare îngrijorare în sufletele fraților noștri de peste munți: numeroasele studii, articole de ziare, cărți, discursuri, conferențe, polemici, etc., pe care le-a provocat, mai ales in timpurile din urmă, o dovedesc cu prisosință. Se caută din toate părțile responsabilitățile, tirzii și zădarnice acuma, se cercetează mijloacele cele mai potrivite pentru a inlătura relele urmări ale legei lui Apponyi, se studiază cu mai multă ori mai puțină competență adevăratele stări de lucruri.

Intre lucrările isvorite in mijlocul acestor preocupări generale este și cartea de față a d-lui invățător Iosif Stanca.

Ca unul ce face parte din corpul didactic primar din Ungaria, autorul e desigur in măsură să cunoască bine neajunserile pe care invățămintul rominesc are a le suferi de pe urma legii din 1907. Și in adevăr, in cele patru capitole ale cărții sale, d. Iosif Stanca ne dă multe informații prețioase pentru cunoașterea situației ce s'a creat școalei și invățătorilor dela acea lege incoace: relele urmări ale bilingvismului (predarea in rominește și ungurește), dezorientarea invățătorilor, umilirea și înjosirea unora dintre ei, neințelegerile dintre învățători și autoritățile școlare, etc.. Și ar fi și mai interesantă cartea d-lui Iosif Stanca, dacă d-sa nu ar pluti prea mult in generalități și in considerații teoretice, și ne-ar da, din contra, mai multe *fapte*, căci generalitățile se găsesc in orice tratat de pedagogie, numai faptele sint caracteristice și ne vădesc adevărata stare de lucruri dintr'un *anumit* mediu. De asemeni cartea d-sale ar ciștiga, dacă d. Iosif Stanca, propunindu-și să ne arăte școala romînă din Ungaria in adevărata ei lumină, nu ar cădea adesea in digresiuni, ocupindu-se cu lucruri ce nu stau intr'o directă legătură cu obiectul preocupărilor sale, cum face, de pildă, cind recomandă cărțile pe care e bine să le citească un invățător, cind dă sfaturi in chestia metodelor de predare, etc..

In sfirșit, ca limbă, cartea d-lui Iosif Stanca ne pricinuește o mare deziluzie. Credeam că frații noștri din Ardeal au adoptat pentru scrisul lor limba literară romînească, așa cum ea apare in operele cele mai reprezentative ale geniului rominesc; ne deprinsese să credem astfel un Goga, un Agirbiceanu și alții. Ce greu ne vine acum cind vedem pe un autor transilvănean, și încă un învățător, intorcindu-se la cuvinte ca: „datorința" (datoria), „eschis" (exclus), întrebuințind vorbe ca „salevat", „sistemizază", ori expresii și construcții că „va trebui să fie in *curat cu...*" (in curent), „*Că* până la ce aberațiuni merg.... servească următorul caz", „nu se poate schimba *de pe o și pe alta*", „la vrista in care *intre* imprejurări normale", „pentru *exhaurarea* unei programe...., se *recere*... indoit timp", și altele!...

O astfel de limbă e foarte curioasă, cind o găsim la un om ce pare familiarizat cu literatura romînă actuală și ne intristează cind ne gindim că acel ce-o intrebuințează e unul din cei chemați să formeze generațiile de mine.

*

Paul Roux. *La Question agraire en Italie. Le Latifundium romain.* Paris, Félix Alcan. Un volum de 268 pag., pr. 3.50.

Lucrarea de față nu îmbrățișază chestiunea agrară din Italia in intregul ei, ci se ocupă pe de-oparte numai de două regiuni bine delimitate și destul de restrînse ale Italiei: Campagnia și Viterbe, iar pe de alta are in vedere numai o singură latură a chestiunii agrare italiene: latifundium.

Dar tocmai pentrucă autorul și-a restrins astfel cimpul său de cercetare, el a putut intra in studiul amănunțit al problemei de care se ocupă, dind lucrării sale caracterul unei anchete minuțioase și abundent documentate.

Autorul a vizitat regiunile studiate, comună cu comună, domeniu cu domeniu, s'a oprit mai mult asupra celor mai caracteristice și a cules toate datele trebuitoare la fața locului.

Firește că studiul atit de amănunțit al unor regiuni restrinse agricole din-

tr'o ţară străină ar fi de prea puţin interes pentru noi, dacă nu ar fi vorba de una din cele mai însemnate feţe ale chestiunii agrare, latifundium, care, după părerea autorului, se prezintă sub cea mai caracteristică formă a sa tocmai în aceste regiuni: împrejurimile Romei.

Dar cum proprietatea latifundiară—„proprietate mare cu exploatare extensivă"—e un rău de care sufăr mai toate ţările agricole, şi cum din încercările făcute pentru a remedia acest rău şi din rezultatele obţinute într'o ţară, se pot scoate învăţături, dacă nu chiar exemple directe (căci condiţiile sociale şi economice variază) şi pentru alte ţări,—studiul lui Paul Roux capătă un interes general şi constitue o însemnată contribuţie la lămurirea şi deslegarea acestei dureroase probleme, care, redusă la cea mai simplă expresiune, se prezintă sub forma: pe de-oparte muncitori care nu au pămînt pentru munca braţelor lor, iar pe de alta mari stăpînitori de pămînt care nu au nevoe de aceste braţe de muncă.

Autorul arată împrejurările care favorizează crearea şi desvoltarea proprietăţii latifundiare în jurul Romei şi care multă vreme au împiedecat popularea şi cultivarea intensivă a acestor ţinuturi pustii, rezultatele economico-sociale ale acestei stări de lucruri, cum şi remediile ce s'au încercat până acum pentru îndreptarea ei. Dela Romani şi până în timpurile noastre, în jurul Romei a fost o luptă continuă între tendinţile guvernelor de a coloniza şi cultiva pămîntul şi între împrejurările geografice şi economico-sociale care s'au opus la aceasta şi care, după vremuri, au învins toate legile agrare ale Romanilor, toate ordonanţele Papilor, toate legile şi dispoziţiunile guvernelor italiene, care toate nu au ţinut samă tocmai de acele condiţiuni fatale. De abia în timpul din urmă, prin găsirea unor mijloace eficace în combaterea malariei, care a făcut în toate timpurile cu neputinţă de populat aceste regiuni, prin intervenţia capitalurilor din nordul Italiei, prin mijlocirea agricultorilor lombarzi şi piemonteji, care au adus aice activitatea, răbdarea şi priceperea trebuitoare, şi prin intervenţia statului, mai mult proteguitoare şi ajutătoare astăzi, decît constringătoare cum era odinioară,—diferite domenii din Campagnia romană au început să fie colonizate şi redate culturii agricole intensive.

In locul acelor întinderi imense, fără sate, fără drumuri—afară de marile căi romane,—fără arbori, pe care rătăceau doar imensele turme de oi ori tamazlîcuri şi herghelii, apar astăzi fermele moderne, se alcătuesc grupări şi aşezări omeneşti, se construesc drumuri care le leagă între ele, iar mlăştinile întinse şi insalubre fac tot mai mult loc holdelor mănoase şi furajelor artificiale. Astfel, cu drept cuvînt poate conchide autorul: „bonificaţia care se lovea altădată de prejudiţii, de condiţiuni rele higienice, de lipsa capitalurilor şi de lipsa patronilor agricoli, pare că e astăzi pe calea cea bună".

Am dat aice numai în linii mari ideia centrală a lucrării lui Paul Roux; însă însemnătatea cărţii aceştia stă nu în ideia generală, ci în bogăţia şi varietatea faptelor, în minuţiozitatea şi seriozitatea cercetării, în profunditatea analizei.

Ca un amănunt nu tocmai plăcut dăm faptul că, vorbind de răscoalele agrare, autorul ne pomeneşte şi pe noi, Rominii, care, cînd e vorba de ceva bun, nu prea avem des ocazia de a ne vedea pomeniţi prin cărţi străine....

M. C.

***

A. Vermeylen. *L'oeuvre de Const. Meunier*, Bruxelles.

Voi schiţa pentru cetitorii *Vieţii Romîneşti* judiciosul studiu al lui A. Vermeylen asupra marelui sculptor belgian contimporan: Meunier.

A dibuit, a căutat mult până cînd ş'a găsit calea. Nu se simţia la locul lui în mijlocul sculptorilor atît de puţin originali pe vremea începuturilor sale. Pictorii, dimpotrivă, încercau să scape de formulele academice. Meunier, atras de avîntul lor de desrobire, se apucă şi el de pictură şi se împrieteni cu Charles Degroux. Ceva din sentimentul grav care îl însufleţea pe Degroux, vibra în toată opera lui Meunier, şi amîndoi, cu aceiaşi dragoste pentru realitatea vieţii, s'au aplecat spre suferinţile mute şi frumuseţa aspră a muncitorilor.

Meunier ar fi putut desigur izbuti în pictură; dar pe atunci nu se vindeau de loc pînzele, şi fu nevoit, ca să poată trăi de azi pe mîne, să deseneze de dimineaţă şi până 'n sară cartoane pentru vitrouri.

Munci astfel muncă obscură, muncă amară, muncă de porunceală, şi tinereţa setoasă de viaţă ş'o petrecu, ca între zidurile moborîte ale unei închisori, în arta aceia prea strîmptă pentru el. Şi tîrziu, cînd s'apropia de pragul bătrîneţii (avea atunci aproape cincizeci de ani) Camille Semonier îl duse la Haimaut, să facă nişte desene pentru *La Belgique*. Călătoria aceasta prin Borinage fu o adevărată revelaţie pentru el: îşi înţelese sufletul, pricepu ce fel de artă trebue să facă. In peisajul acel'a sombru de fum şi de foc, în gîfîitul uriaş al fabricilor, printre minierii negri, printre muncitorii uscaţi din turnătoriile şi fabricile de sticlă, sufletul tragic al lui Meunier se umplu de milă şi de admiraţie; şi aceste două sentimente au vibrat apoi în întreaga lui operă.

După ce stătu şase luni în Spania, cînd se întoarse, se aşeză la Borinage. De atunci, nimic nu l-a mai făcut să se abată din drumul pe care şi-l alesese. Cea mai mare parte din pînzele sale sînt din timpul acesta.

Dar viociunea epică ce se închega într'însul cerea să se întrupeze în marmoră şi bronz. Veşnic visa să se întoarcă la sculptură cînd ar veni vremuri mai bune; şi veni şi vremea aceasta şi Meunier prinse a modela ca'n cei dintâi ani ai tinereţii. N'a părăsit niciodată desenul şi pictura; dar opera sa cea mai puternică şi mai originală este sculutura. Sculptura lui Meunier e un imn înnălţat muncii.

Tablourile, desenele, pastelurile şi aquarelele sale, ne dau, mai cu samă, decorul care a dezgropat din adîncurile fiinţii lui comoara peste care sărăcia îşi pusese lespedea ei de mormînt.

Imnul muncii se înnalţă cu mai multă putere lirică în bronzurile sale. Iată-le: colo minierul negru, înmormîntat în măruntaele pămîntului, săpînd în fumul lămpilor; dincolo, turnătorul, pe jumătate gol, răscolind în cuptor ori odihnindu-se, gîfîind, cu buza de jos atîrnîndu-i de oboseală. Iată tot norodul negru al fabricilor; îs numai oase, piele şi muşchi; ascultaţi-le şuerul răsuflării...

Dar concepţia aceasta biblică face loc alteia.

Admiraţia face s'amuţească mila şi Meunier începe a închega în operele sale frumuseţa trupului care munceşte, a muşchilor încordaţi, mîndria aceluia care biruеşte, liniştea măreaţă a aceluia care îşi dă samă de puterile sale.

Meunier e poate artistul care a interpretat în chipul cel mai complect măreţia muncitorului, şi admiraţia l-a făcut să realizeze o formă nouă: mişcarea ritmică a corpului la muncă.

Cei mai mulţi sculptori ni-au dat momentul static ori gestul violent; ceia ce ne isbeşte la Meunier este mişcarea viguroasă şi sigură, armonioasă, sprintenă, a omului cînd munceşte.

La Meunier cele mai mici figurine au linii largi, monumentale. Dînsul vede notele caracteristice, nu se ocupă de amănunte.

Opera lui Meunier înfiripează, într'o formă lirică, duhul vremii: dragostea pentru desmoșteniți. Arta lui, ca și aceea din catedralele franceze din veacul al XIII, e cartea deschisă în care fiecare își poate ceti propriile sale gînduri; arta sa este o profeție.

Pe Meunier nu l-a preocupat tehnica pentru tehnică, ci, mai presus de toate, ideia, viziunea, icoana care izvorăște în sufletul lui de poet liric; opera sa nu-i redarea credincioasă a unei părți din viață, ci dînsa întrupează o idee simțită adînc.

Meunier, spune A. Vermeylen, nu-i adevărat c'a fost influențat de Rodin: sculptorul belgian modelase cele mai frumoase opere ale sale, cînd l-a cunoscut pe sculptorul francez.

Frumuseța sculpturilor lui Rodin nu stă atîta în silueta lor dramatică, ci în viața care tremură în fiecare crîmpei; n'a fost sculptor, poate, care să știe astfel să facă să circule sîngele în marmură și bronz, să palpite materia moartă ca o ființă vie. O mînă, un deget, totul are la el acel ceva care se poate numi linia vieții,—linia care e parcă mișcarea oprită o clipă.

Dar pe Rodin îl preocupă amănuntul; operele sale cele mai bune nu sînt celele monumentale.

Singura asemănare dintre Meunier și Rodin e că amîndoi își întrupează idealul cu îndrăzneală, departe de formulele academice, și domină cu genialitatea lor tot ce se produce mai de seamă în jurul lor.

N. B.

REVISTA REVISTELOR

Flacăra literară, artistică, socială,—director C. Banu.—

Succesul acestei reviste, care a întrecut așteptările întemeetorilor ei înșiși, dovedește nevoia ce simte publicul nostru cetitor de astfel de publicațiuni săptăminale, care să răspîndească gustul literar în păturile cele mai largi ale publicului, popularizînd numele ilustre ale literaturii noastre.

In primele numere apărute, găsim bucăți iscălite de Coșbuc, I. G. Duca, Radu Rosetti, D. Anghel, Locusteanu, Sadoveanu, I. U. Soricu, St. O. Iosif, V. Eftimiu, Goga, D. Karnabatt, C. Banu, etc., etc., etc..

Paginile sînt ilustrate de caricaturile lui Iser, (în No. 2, caricatura foarte reușită a lui Sadoveanu) și de desenurile d-lui Stefan Popescu, Gabriel Popescu, etc..

Salutăm pe noul confrate și-i urăm din inimă succese trainice, nădăjduind că brazda ce va trage pe ogorul nostru literar va fi rodnică.

Ne permitem un sfat: Direcția acestei reviste să nu se emoționeze de atacurile, ce i se aduc, că ar fi revista unui partid politic. De aceste atacuri e ferită pe de o parte de numele colaboratorilor ei, recrutați din toate lagărele, și pe de alta de faptul că primul număr al „Bibliotecei", ce a întemeiat, e iscălit de d. Lovinescu, care, cel puțin de cîtva timp, este teoreticianul politicei tradiționaliste conservatoare.

Luceafărul. In No. 20, cunoscutul articol al d-lui Goga despre inginerul Aurel Vlaicu, însoțit de portretul simpaticului nostru aviator. Incolo, literatură versificată, nu toată la înălțimea eleganței exterioare cu care ni se înfățișază revista. Poezia d-rei Cunțan, singura care merită să fie tipărită cu slove atît de grațioase pe o hîrtie atît de lustruită, se desprinde, ca un cîntec plin și sigur alături de ciripiturile unor pui de poeți, care îngînă pe Goga și parcă scot limba, ștrengărește, în urma vigurosului maestru:

Iși tremură sfiala
Luceafărul din zare...

In No. 21, cîteva pagini de proză viguroasă de Agîrbiceanu („La moartea unui prietin"): o spovedanie și, în același timp, o protestare dureroasă împotriva egoismului laș, pe care, fără să bănuim, îl purtăm în sufletele noastre. Tot în acest No. o bucată de versuri neîndeminatece, cam neclară, totuși interesantă,—semnată M. Săulescu,—și cîteva vederi din munții ardeleni, admirabil reproduse.

Convorbiri Literare. (No. 10). O schiță „din viața Aromînilor" („Pe drumuri") de d. M. Beza. Factura simplă și cumpătarea stilului dovedesc că au-

torul nu e lipsit de „gust“. D-sa ar trebui să evite unele construcții ne-rominești („Și dureri o fi tras? Cine știe... *sînt cari* se canonesc mult pînă să le iasă sufletul... Am gîndit eu de multe ori, *luă a zice* altul“...). Duioasa poezie a d-lui Cerna („Mamă“) ne surprinde prin cîteva asperități de formă, neobișnuite la acest poet. Mai obișnuite la d-sa, sînt versurile abstracte („Iar unde-am vrut să picur fericire—Am otrăvit dumnezeescul vis“), care (împreună cu versul neinteligibil: „Să gust din rodul veșnicilor spini“) scad valoarea poeziei. Tot prozaismul versurilor abstracte, micșorează mult avîntul din „Sonata apassionata“ a d-lui H. Frollo. Cînd versurile sînt *albe*, trebue să pui în ele mult... colorit și plasticitate,—pentrucă cetitorul e foarte pretențios cu conținutul versurilor nerimate. In acelaș No. sînt și vr'o 15 scrisori ale lui Gr. Alexandrescu, pe care le semnează, în bloc, d. E. Lovinescu.

Noua Revistă Romînă. (Octombrie).

Afară de patru poezii—foarte triste—reproduse din volumul regretatului poet mort de curînd, J. B. Hètrat, care, deși străin, scria totuși, versuri destul de subtile în limba noastră,—Noua Revistă Romînă n'a izbutit să ne dea, la rubrica „Literatură“, nici macar o singură bucată satisfăcătoare. Și cînd ne gîndim că și celelalte rubrici sînt tot la aceiași înălțime, ne întrebăm pentru ce apare cu o regularitate atît de siderală, N. R. R.? Ca să servească publicului cetitor „noutăți“ ca aceia despre „partidele politice și literatură“, care-ți face impresia că a fost scrisă cu mentalitatea unui antropopitec? Semnatarul ei tratează literatura ca pe un institut de credit. Pierzîndu-și orice stăpînire de sine, nu-și poate înfrîna iritația că, dela 1904 încoace, scriitorii nu mai sînt proprietatea partidului conservator.... Asta, încalte, o spune de-adreptul!

Țara Nouă, revistă lunară, 75 pagini, 20 lei pe an, fascicola lunară 2 lei, director Nicolae Xenopol, senator. „D. A. D. Xenopol are direcțiunea părții istorice și sociologice“ iar „d. M. Dragomirescu conducerea părții literare“.—Această revistă are caracterul unei publicații de interese generale. Comitetul ei de direcțiune se compune, afară de cei trei directori, din d-nii „Dr. Constantin Istrati, profesor universitar, fost ministru, membru al Academiei, Dr. Toma Ionescu, decanul Facultății de medicină din București, senator, Mihail Antonescu, decanul Baroului Capitalei, Principele Leon Ghica Dumbrăveni, fost deputat, D. Comșa, avocat, fost director la Banca Națională, Principele Șerban Cantacuzino, Scarlat Lahovary, fost deputat, directorul ziarului La Roumanie, Gh. Murnu, profesor la Universitatea din București, Alexandru Davila“.

Urăm nouăi reviste, succes și viață lungă.

Versuri, (No. 4) Cuprinde o „Cronică teatrală“ care face cît toate versurile din acest No. și din celelalte. Bine scrise sînt și notițele despre defuncții Hètrat și St. Petică.

Mercure de France (Octombrie, 1911).

Propunîndu-și să arăte spiritul general al universităților de peste ocean, comparate cu cele ale vechiului continent, Albert Schinz, care a fost timp de 12 ani profesor universitar în America, publică un lung articol despre **Universitățile Statelor-Unite ale Americei**. Ca și în Europa, universitățile au început și ele ca școli de teologie foarte modeste, și numai pe urmă au lepădat treptat caracterul pur teologic, inspirîndu-se în organizarea lor dela universitățile Angliei mai întăi, apoi dela cele ale Germa-

niei. Cele mai vechi universități din America sînt cele dela Harvard și dela Yale; în timpul din urmă, în opoziție cu universitațile de nord-răsărit, care sînt fundații particulare, au apărut în sud-vest universitățile de stat. Astăzi între universitățile private și cele de stat e o mare luptă de întrecere pentru a-și asigura cei mai buni profesori și a-și procura cele mai luxoase laboratoare. In ceia ce privește administrația și averea, universitățile sînt guvernate de niște *consilii de administrație*, care aleg un *președinte*, stăpîn absolut, puterea executivă în tot ce privește conducerea instituției: președintele hotărăște asupra întrebuințării fondului, el numește profesorii, aprobă inovațiile, adună fondurile și tot el răspunde de mersul instituției și o apără de orice atac. Profesorii au îndatorirea de a face cursuri și lucrări de laboratorii, dar în universitățile mari li se impune să publice și lucrări științifice. Ei sînt de diferite grade: profesori principali și asociați ori asistenți. Studenții se înscriu în universități între 18 și 22 de ani; ei urmează 4 ani de cursuri, numindu-se după anii de studiu: *freshmen, sophomores, juniors* și *seniors*. Cursurile sînt împărțite în trei categorii: *cursuri obligatoare* pentru toți studenții, *studiile speciale* cărora se consacră fiecare după voe, și *cursuri elective*, cărora le consacră timpul liber. Disciplina o fac studenții prin guvernarea de sine, *self government*. Studenții americani sînt în genere inferiori celor europeni intelectualicește, dar le sînt superiori din punct de vedere moral. De aceia chestia co-educației sexelor nu se discută în America din punct de vedere al principiului, ci s'a rezolvit în cele mai multe părți mai ales avîndu-se în vedere partea financiară. In ceia ce privește îndrumarea studiilor universitare, științele tind tot mai mult să treacă pe primul plan, literile și filozofia fiind tot mai puțin cultivate, lucru ce e determinat de desvoltarea industrială a Americei.

Intr'un articol intitulat **Opera și morala lui Octave Mirbeau**, *Ernest Gaubert* ne dă un studiu critic asupra marelui romancier francez. El analizează opera lui Mirbeau, îmbrățișînd întreaga sa activitate ca nuvelist, romancier, autor dramatic, polemist și descriitor de voiajuri, caracterizîndu-l pe Mirbeau ca un „sensibilist“, „scriitor de sinteză și de sentiment“, a cărui operă „foarte franceză“ a eșit „din conflictul dintre un sînge păgîn și un suflet mistic“. Impresia pe care activitatea literară a lui Mirbeau i-o lasă autorului articolului e acea „a unei forțe și a unui suflet“... El compară pe Mirbeau cu un Rousseau la care, pe lîngă o milă imensă pentru tot ce sufere, o adîncă iubire pentru natură, s'ar adăuga și „un spirit cuceritor, instinctele unui războinic instalat într'un oraș cucerit, un întreg atavism normand de melancolie și de violență, de nostalgie, de înduioșare și de mîndrie barbară“.

La Nouvelle Revue (Octombrie, 1911).

Un manuscris inedit de J. Racine este titlul unui articol, în care *Albert Delvallé* se ocupă de manuscrisul găsit de Abatele Joseph Bonnet în Biblioteca municipală din St. Petersburg și pe care Bonnet îl atribue lui Racine. E vorba de o traducere din Psalmi, însoțită de comentarii originale. Autorul articolului examinează argumentele pe care abatele Bonnet le aduce în sprijinul părerii sale, că manuscrisul e al lui Racine, și își exprimă îndoiala sa asupra validității acelor argumente. In adevăr, publicînd volumul de „Oeuvres inconnues de J. Racine“, abatele Bonnet se sprijină pe o dedicație către Ludovic al XIV-lea, de care manuscrisul e însoțit, dedicație care, deși dată ca din partea lui Eustache

Le Noble, nu s'ar potrivi cu imprejurările vieţii acestui nobil decăzut şi conrupt, ci cu imprejurările vieţii lui Racine. Argumentul lui Bonnet insă nu se prea susţine, pentrucă mai intâiu dedicaţia nu e scrisă in stilul, cu simplicitatea şi cumpătarea lui Racine, şi al doilea pentrucă Le Noble a putut să intrebuinţeze in dedicaţia lui oarecare parafraze pentru a indulci realitatea. In ceia ce priveşte calitatea sonetelor in care sint redate versetele din Psalmi, e drept că sint unele sonete de care lui Racine nu i-ar fi ruşine; in schimb insă sint altele pline de banalităţi şi de copilării, care nu cadrează cu felul de a scrie al lui Racine. Astfel că, intrucit autenticitatea manuscrisului nu e dovedită prin probe sigure şi de altă natură, Delvallé crede că ea se poate pune la indoială.

Intr'un articol intitulat **J. H. Fabre**, *Jean Renault* descrie o vizită pe care a făcut-o marelui naturalist la Sérignan, orăşelul retras in care acesta trăeşte, şi ne dă impresiile pe care i le-a lăsat timpul petrecut in intimitatea autorului „Suvenirilor Etomologice".

La Revue (Noembrie 1911).

Pentru pacea de mine e titlul unui articol anonim, unde e vorba de acordul franco-german şi de compensaţiile pe care Franţa le dă Germaniei in schimbul libertăţii acţiunii sale politice in Maroco. Ceia ce viciază acest acord e disproporţia jignitoare intre ce dă şi ce primeşte Franţa, disproporţie care indignează opinia publică şi va face ca el să fie cu greu primit de parlamentul francez. In adevăr Francezii dau 5 până la 600.000 kilometri pătraţi dintr'o ţară cucerită definitiv şi pacificată, in plină prosperitate, despărţind Congo in două prin posesiuni germane şi ne mai păstrind ca linie de unire decit fluviul, ale cărui ţărmuri vor fi in mina Germanilor. In afară insă de faptul jignirii provocate in sufletul francez de această cedare de teritoriu şi de compensaţia ce o acordă Germania: libertatea de acţiune politică in Maroc, libertate ce insamnă că Franţa va cheltui sume imense şi oameni pentru a pacifica această provincie, cheltueli slab remunerate deoarece comerciul va fi liber,—dar pacea, pe care acest acord e menit să o asigure, nu poate fi durabilă. Germania şi Franţa vor avea in Congo necontenite neinţelegeri de frontieră, care uşor vor putea degenera intr'un războiu. Pentru inlăturarea jignirii susceptibilităţilor naţionale, căci nici opinia publică germană nu e mulţumită, autorul propune ca Franţa sau să dea Germaniei Indochina, sau, de nu primeşte, să convoace puterile semnatare ale actului dela Algesiras pentru a rezolvi chestiunile in litigiu, căci dinsa nu cîştigă nimic mai mult prin inţelegerea cu Germania, decit i se acordase la Algesiras.

Un alt articol, pe care războiul italo-turc l-a făcut de actualitate, e **Falimentul continuatorilor lui Abdul-Hamid**, in care generalul *Şerif-Paşa*, despre ale cărui idei s'a vorbit la această rubrică, continuă atacurile sale la adresa comitetului tinăr-turc, pe care-i acuză de toate nenorocirile ce au lovit Turcia. Acest comitet, care pretutindeni, după autor, se substitue guvernului oficial, e vinovat de inăsprirea relaţiilor intre naţionalităţile din imperiul otoman, de revolta Albaniei şi cruzimele făcute acolo de Turci, de masacrul Armenilor şi Kurzilor, de starea deplorabilă a finanţelor tureceşti, de războiul actual, de izolarea politică a imperiului in criza de faţă, etc., etc.. Comitetul ţine sub influenţa sa pe sultan şi pe moştenitor, a introdus anarhia in armată şi a răsturnat ordinea puterilor constituţionale in lăuntrul imperiului, şi, diriguind politica externă a Turciei, a

deschis larg poarta tuturor ambiţiilor şi poftelor statelor europene.—E prea vizibilă insă pasiunea politică.

In **Ştiinţele contra femeii** *Jean Finot* se arată acelaşi apărător entuziast al drepturilor femeii şi acelaşi distrugător de prejudiţii, pe care-l ştim din scrierile sale anterioare. Inegalităţile fizice constatate de ştiinţă—(măsurătoarea unghiurilor, compoziţia singelui, a oaselor, greutatea creerului, scheletului, etc.)—ori nu dovedesc nimic in ce priveşte capacitatea intelectuală, datorite fiind condiţiilor de traiu şi deci se pot schimba, ori nu sint ştiinţificeşte sigure. Adevăratele deosebiri: menstruaţia, sarcina, lactaţia, funcţiuni ce asigură sănătatea şi continuitatea omenirii, la femeile normal desvoltate nu micşorează nici energia, nici facultăţile lor mintale. Din contra maternitatea desvoltă in femei sentimentele altruiste şi de bunătate, aşa de necesare sociabilităţii.

Concluzia e: femeia nu e in nimic inferioară bărbatului; din potrivă, „victimă a durerilor provocate de funcţiunile sale fiziologice, ea ridică fruntea şi se arată superioară tovarăşului său. Tot ce poate perde prin maternitate şi umilirea lunară intr'un mod vizibil, cîştigă rămînind neatinsă aproape de muşcăturile ascunse ale voluptăţii, ce sint partea bărbatului".

Le Document du Progrès (Octombrie 1911).

Chestiunea femeiască continuă să ocupe locul de frunte in preocupările scriitorilor grupaţi in jurul revistei de sub direcţia doctorului Broda. In numărul de faţă găsim două articole, care se ocupă de acelaşi latură a *feminismului*: **votul femeilor**. Deputatul *F. Buisson*, după ce arată in articolul său că astăzi nimeni nu mai primeşte cu un ris dispreţuitor ideia de a se acorda femeilor drepturi politice, şi că in ţările unde s'au acordat până acum, in parte sau in total, astfel de drepturi influenţa femeilor s'a manifestat prin o serie de legi privitoare la educaţie, la protecţia copiilor şi a fetelor minore, la higiena publică, la munca femeilor, etc.,—se ocupă apoi de starea actuală a problemei dreptului de vot al femeilor in Franţa. Printr'un curios joc al imprejurărilor politice, ţara aceasta, care a stat intotdeauna până acum in fruntea tuturor celorlalte in lupta pentru cucerirea libertăţilor şi drepturilor sociale şi politice, se găseşte astăzi, cind e vorba de drepturile femeilor, cu mult in urma altor ţări, ca statele din Australia, unde femeile au toate drepturile, ca unele state din America, in care femeile au ori drepturile integrale politice, ori cel puţin pe cele municipale, ca Anglia, unde ele au drepturile municipale, ca Norvegia, Finlanda şi in curind Suedia şi Danemarca. Rămînerea aceasta in urmă a Franţei e cu atit mai curioasă, cu cit incă din veacul al XVIII-lea Condorcet se pronunta pentru egalitatea politică a femeilor, pecind unele din ţările, care au acordat azi această egalitate, nici nu existau ca ţări... In Franţa azi, din punct de vedere principal, problema e rezolvită: din moment ce 6 milioane de femei exercită profesiuni pe care le exercită şi bărbaţii, din moment ce ele alcătuesc mai mult de o treime din armata muncei, din moment ce ele au drepturi electorale pentru tribunalele de comerţ, consilii ale muncei, consilii ale invăţămintului,—cine le mai poate socoti incapabile pentru drepturile politice? De aceia se pune azi in Franţa chestiunea modului cum să se aplice acordarea drepturilor politice la femei, şi din acest punct de vedere sint trei categorii de propuneri: unii spun că să se aştepte până ce femeile vor fi... „coapte" pentru drepturile politice; alţii propun să se acorde toate drepturile politice femeilor independente: celibatare, fete

majore, văduve; alții în sfîrșit propun să li se acorde deocamdată drepturile municipale numai, rămînînd ca celelalte drepturi politice să le capete mai tîrziu. Oricare din aceste două din urmă propuneri va birui, ea va insemna un pas înainte pentru acordarea drepturilor politice la femei.

Ca o ilustrație la articolul deputatului Buisson, articolul **Muncitoarea și buletinul de vot** al americanei *Maud Nathan* arată cum femeile din America au făcut să se voteze legi sociale proteguitoare pentru copii și femei, acolo unde ele au influență politică, și cum sînt nedreptățite și înlăturate dela anumite posturi femeile, acolo unde ele nu au drepturi politice, și unde deci politicianii preferă pe bărbați, pentrucă dispun de buletinul de vot. Din articolul acesta aflăm că episcopul Brooks, constatînd că numai prin acordarea dreptului de vot femeilor s'ar putea îndrepta multe rele sociale, s'a declarat partizan al acestei reforme și va lupta pentru realizarea ei.

Revue de Métaphysique et de Morale. Septembrie.

Intr'un studiu **„Critica psihologismului și concepția unei logice pure"** *Victor Delbos* analizează opera logicianului Husserl.

Explicarea regulelor cunoștinții se poate face din două puncte de vedere. Se poate lua ca scop definiția legilor ideale ale cugetării logice, desvoltîndu-se riguros semnificarea lor imperativă fără să se țină samă de condițiile de fapt care au făcut ca spiritele să ia cunoștință de aceste legi, sau cugetarea logică poate fi studiată ca un fapt supus cercetărilor genetice și determinărilor cauzale ca și celelalte fapte psihologice. Prima direcție a fost totdeauna urmată de filozofiile raționaliste, cea de a doua, dela Hume și Berkeley, a fost caracteristică școlii engleze și azi pragmatismului. Ea a devenit din ce în ce mai puternică odată cu desvoltarea psihologiei, și în Germania și Austria această pretenție a psihologiei de a fi partea esențială a filozofiei a primit numele de psihologism. Reprezentat de Brentano Marthy, Stumpf, Lipps, avînd afinități cu empiriocriticismul lui Avenarius și Mach, psihologismul e combătut cu înverșunare de o altă direcție filozofică, care caută să constitue cu o rigoare sistematică logica independent de psihologie. Această direcție numită logicism e reprezentată de neokantismul lui Hermann Cohen și a discipolilor săi, dar mai ales de logica formală a lui Husserl. In „Logische Untersuchungen", 1901, el a dat psihologismului cîteva lovituri puternice. După părerea sa psihologismul se bazează pe trei prejudecăți nelegitime: 1) Prescripțiile, după care se conduce o parte din viața psihică, nu pot fi bazate decît pe ceva psihic. La această afirmație se poate răspunde că legile, din care derivă unitatea teoretică a unei științi, nu pot fi bazate pe o cunoștință a faptelor și că există o diferență esențială între legile logicei pure și regulele tehnice ale inteligenței omenești care sînt de resortul metodologiei. 2) Logica se ocupă de reprezentări, noțiuni, judecăți, raționamente, demonstrații. Aceste sînt fenomene sau operații psihologice, deci și propozițiile care se raportă la ele sînt tot psihologice. Dacă această argumentare ar avea valoare, ar trebui ca orice știință, chiar matemateca, să facă parte din psihologie, căci nu ne putem reprezenta numere fără să numărăm, nici sume fără să adunăm. Toate operațiile matematice sînt legate de acte psihice. Obiectele matematicei, cu care se pot asimila acele ale logicei pure, sînt însă obiecte ideale. Logica de azi confundă cu ușurință seria psihologică a faptelor de cunoștință, în care se realizează știința, cu înlănțuirea logică a lucrurilor care constitue specificitatea științei. 3) Orice adevăr consistă într'o judecată și nu considerăm o judecată ca dreaptă decît dacă e evidentă. Ori, evidența e o stare psihică, un sentiment ale cărui antecedente psihice pot fi determinate.

Husserl nu contestă aceasta, dar susține că o judecată evidentă depinde de două feluri de condiții: întîiu de condiții psihologice, atenție, concentrare a interesului, forța de spirit, apoi și în chip esențial de anumite condițiuni ideale, care își au valoarea lor pentru orice conștiință posibilă și deci și pentru conștiința noastră.

Pentru Husserl, problema esențială a logicei e acea privitoare la condițiile posibilității științei în general și a posibilității teoriei și unității deductive. Ea trebue să definească în primul loc noțiunile primitive care fac înlănțuirea cunoștinței, noțiuni cu totul independente de orice element concret, de orice materie particulară de cunoștinți, noțiuni ce nu pot fi obținute decît reflectînd asupra funcțiunii gîndirii. Studiul legilor privitoare la legăturile dintre noțiuni conduc pe Husserl la o concepție a logicei abstractă și riguros formalistă, de un aspect aproape matematic.

Nuova Antologia (Septembrie 1911) *Astrid Ahnfeld*, **Gustaf Fröding.** In Februar trecut a murit acest poet suedez, care, deși mult mai puțin cunoscut în Europa decît alți scriitori din Suedia, a fost poate cel mai iubit din toți. Funerariile lui au fost demne de un suveran: peste 200,000 de oameni l-au petrecut la lăcașul de veci; principele moștenitor și artistul principe Eugeniu au ținut să iea parte; o mare deputație din partea *Riksdagen*-ului, lucrătorii socialiști cu steagurile lor roșii, toată lumea literară, științifică și artistică s'au adunat în biserica cea mai mare din capitală. Teologul profesor Söderblom din Upsala a ținut cuvîntarea funebră. Ultimii ani ai vieții sale îi petrecuse poetul într'o căsuță modestă de lemn, în mijlocul unei păduri de stejari din împrejurimile Stockolmului. Nu era mult de cînd se găsea complect restabilit: o boală grea îi ținuse multă vreme întunecată inteligența. Nu ereditatea numai explică nebunia lui Fröding: cauza principală a fost amenințarea de proces pentru unele din poeziile sale. In Suedia cași în Anglia exigențile convenționale în ce privește morala sînt foarte severe cînd e vorba de arta adevărată și mare, pecînd pentru lucrurile frivole și lascive, care apar pe scene de a treia mînă, domnește o foarte mare indulgență. Unele poezii de dragoste ale sale stîrniră indignarea presei conservatoare și Fröding fu dat judecății pentru „ofensarea pudorii și exaltarea vițiului." El fu achitat, dar acest proces îi zdruncină pentru totdeauna sănătatea. Indoiala asupra propriei sale arte îi pătrunse în inimă și după lungi meditații el avu curajul să declare în public că a greșit. In mod sincer și eroic el își dezise marea sa operă nemuritoare. Puțin timp după aceea noaptea nebuniei îl învălui.

Fröding n'a rămas străin problemelor vieții moderne, dar mai mult decît o epocă anumită, el a cîntat viața omenească, în afară de timp, și a știut să interpreteze nu numai sentimentele poporului său, ci tot ce se ascunde în inima omenească. Influența pe care poezia sa o are în Suedia e imensă. El e apreciat și înțeles nu numai de intelectuali, ci de întreg poporul; cărțile sale se tipăresc în ediții nenumărate. Arta sa e atît de variată, că toate gusturile pot fi mulțumite: „cine suferă găsește un ecou durerilor sale; gînditorul găsește adevăruri adînci;

visătorul găsește în el un frate; îndrăgostitul de viață aude răsunînd risete și glume."

Poeziile sale se recitează în public: cei mai buni artiști dramatici își fac o glorie în a le declama, iar compozitorii muzicali le-au consacrat multe inspirații frumoase.

Rivista d'Italia (Septembrie 1911). *Pompeo Bodrero*, **Espansiunea economică.** Avîntul comercial și industrial din ultimii patruzeci de ani a adus modificări profunde în condițiile de existență și de prosperitate ale producției și comerțului. Printre aceste condiții, cea mai importantă este cucerirea a nouă debușeuri comerciale, cucerire care se îngreuiază din ce în ce din pricina concurenții. Din această pricină se observă că astăzi guvernele tuturor statelor tind cu toată energia de a ajuta sforțările particularilor pentru cucerirea unui loc în negoțul internațional. Acțiunea guvernelor în această direcție se concentrează mai ales în crearea unor institute naționale care au de scop culegerea și răspîndirea tuturor informațiilor care ar putea ajuta particularilor cucerirea de nouă piețe de desfacere. Această acțiune a statelor e mai mult o integrare a acțiunii private decît o substituire în locul ei: ea nu tinde de a înlocui serviciul particular de informație a comerciantului, ci numai de a-l întregi și perfecționa. Asemenea instituții s'ar putea diviza în două categorii. Instituții centrale, care au de scop adunarea tuturor informațiilor de folos comercianților și industriașilor, cărora li se comunică, în mod gratuit, fără a se căuta vreun cîștig. Acestea sînt adevărate oficii de stat sau instituții semi-publice, cu caracter oficial, subvenționate și controlate de către stat. Cealaltă categorie cuprinde instituții felurite, neoficiale, care au un cerc limitat de acțiune.

Astfel instituții de stat sînt: „Bureau Officiel de Renseignements commerciaux" din Bruxeles, „Museul Comercial" din Budapest, „Commercial Intelligence Brauch" în Anglia. Instituții semi-oficiale, în care Statul are influența sa, sînt „Handels Museum" din Viena, „International Commercial Bureau" din Filadelfia, cea mai vastă și cea mai puternic organizată din toate, și „Office National du Commerce Extérieur" din Paris. In Germania există pînă acum numai un proect pentru crearea unui oficiu de informațiuni cu caracter semi-public. Acest serviciu de informațiuni își are origina în Museul Comercial, în care există o expoziție permanentă de mărfuri. Cu timpul însă experiența a arătat că menținerea unei expoziții permanente de mărfuri e prea costisitoare în raport cu foloasele, și de aceia aceste muzee s'au transformat în biurouri de informațiuni. Evoluția aceasta se îndeplinește în două perioade: una de creștere lentă dela 1875—data creării Muzeului Oriental la Viena—pănă la 1895—data creării Muzeului din Filadelfia, și a doua perioadă dela crearea Muzeului din Filadelfia pănă în zilele noastre.—Autorul intră apoi în descrierea detailată a organizării tuturor acestor instituții.

Deutsche Rundschau (Septembrie 1911).

Prof. dr. *H. Schoen* sub titlul de „Un seminar modern de profesori" se ocupă de **Fondația „Thiers"** din Paris, un institut superior destinat cultivării științii, care-și datorește existența mărinimosului legat al văduvei lui Adolphe Thiers. In anul 1882, cîteva zile înainte de moartea sa, ea chemă pe istoricul *Mignet* și pe sora sa, d-ra *Dosne*, cărora le făcu cunoscut dorința sa și le lăsă grija de a alcătui planul organizării. Aceștia își alăturară ca colaboratori pe Barthelemy-Saint-Hilaire, Jules Simon și Gré-

ard și alcătuiră statutele. In anul 1892 cunoscutul arhitect *Aldroff* începu construcția localului și în 1893 noul institut recunoscut de stat ca „établissement d'utilité publique" își deschise porțile celor dintăi 5 tineri. Fondația Thiers nu e creată pentru tineri săraci, cum s'a crezut la început, ci pentru acei tineri care vor să se dedice științii, indiferent dacă sînt bogați sau săraci. Mulți din acei ce intră au deja o situație, au trecut deja examenul de agregație—diploma care de altmintrelea nu li se cere pentru a fi primiți. Li se cere numai să fie de naționalitate franceză, să nu fi trecut vrista de 26 ani, să nu fie însurați și să aibă diploma de licență sau doctorat. Nu se pune atît preț pe examene, cît pe aptitudinile științifice ale candidaților și de aceia o lucrare bună e considerată mai mult decît o diplomă. Sînt în institut 15 tineri, în fiecare an se primesc 5, și 5 din cei vechi se duc, astfel că două treimi din ei rămîn în institut pentru a menținea tradiția. Prelegeri nu se țin, e o libertate completă, singura impunere e de a nu da lecții private și a nu scrie în jurnale politice. Fiecare din cei 15 bursieri are la dispoziție o odae de locuit, o odae de lucru și o cameră de dormit. Apoi sînt frumoase săli de mîncare și de primire, săli de joc de biliard și de scrimă, lawn-tennis și o bae. Masa, luminatul, încălzitul, serviciul—tot e pus gratuit la dispoziția lor. Ca bani de buzunar fiecare primește 100 lei pe lună. După trei ani, cînd părăsesc institutul, se dă fiecăruia 1800 de fr.. Fiecare stipendiat poate trăi cum vrea; poate eși și intra cînd îi place; poate lua masa în afară de institut, etc.. Biblioteca institutului se compune din cărțile lăsate de Thiers, vre-o 7000 de vol., din biblioteca dăruită de al doilea director Jules Girard și din cărți dăruite de Minister, Institutul Franciei, Universitate, etc., în totul vreo 14000 vol.. Tendința e de a forma o bibliotecă bibliografică cît se poate de complectă, care să înlesnească cercetările științifice. Administrația e în mîinile unui director, care după statute trebue să fie un membru al Institutului Franciei, plătit cu 20,000 lei anual (actualmente e E. Boutroux), și un consiliu de administrație din 4 membri ai „institutului", actualmente: Alfred Croiset, A. Ribot, Fr. Charmas și Lippmann. Fondația „Thiers" nu face nici o deosebire între științi, toate sînt egal reprezentate. Majoritatea din stipendiații de pănă acum au ajuns profesori universitari, astfel că cu drept o numește autorul acestui articol un „seminar de profesori."

Deutsche Revue (Septembrie 1911).

Prof. dr. *Hermann Fechner*, **Raportul între dezvoltarea politică și înflorirea literară a unei națiuni.** Pe la mijlocul veacului trecut, profesorul *Loebell* din Bonn a făcut din această problemă obiectul cercetărilor sale, studiind mai cu seamă epoca de înflorire a literaturii grecești din acest punct de vedere și aplicînd rezultatele căpătate și asupra literaturii germane. Concluzia la care el a ajuns era că fericita dezvoltare de forță a unei națiuni provoacă și o înflorire a literaturii poetice: capodoperele marilor tragici greci au urmat după victoriile dela Marathon, Salamina și Plataia.

Autorul acestui articol crede că această teză e falșă. Inflorirea liricii grece cade în veacurile de înainte de războiul persan; Pindar, cel mai mare liric grec, deși mai tîrziu a cîntat victoriile grecești, a început cu mult înainte activitatea sa poetică, iar patria sa, Theba, a fost întăiu chiar aliata Perșilor. Marile drame ale lui Aischyl, Sophocle și Euripide vin cu mult mai tîrziu după bătălia dela Plataia:

iar cei doi din urmă și-au dezvoltat o bună parte din activitatea lor in timpul războiului peloponeziac. Greșala lui Loebell se vede și mai bine dacă se examinează cum stau lucrurile cu literatura germană. Se obișnuește a se pune inceputul infloririi literaturii germane medicale in timpul domniei lui Friederich I Barbarossa. In acest timp insă zădarnic s'ar căuta o desfășurare de forță a imperiului romano-german. Barbarossa fusese bătut in 1176 la Legnano de liga orașelor lombarde și la 1183 primise pacea dela Constanța, in care renunța la planurile sale asupra Italiei; fața de papa Alexandru al III-lea trebuise să se umilească și să-l ție de căpăstru calul in piața San Marco din Veneția. Același lucru se poate arăta și in privința periodei clasice a literaturii germane, care incepe cu „Messias" a lui Klopstock și care se pune in legătură cu victoriile lui Frederic cel Mare: dezvoltarea mai innaltă a geniului lui Goethe și Schiller cade după pacea Prusiei cu Franța (1795), adică tocmai in deceniul in care puterea și vaza națiunii germane era cit se poate de scoborite. Astfel, zice autorul, dacă inflorirea poetică a unei națiuni nu se poate explica prin maximul dezvoltării ei de forță, e posibil ca tocmai contrarul, mărginirea tendinții de expansiune și o tendință de impacare cu celelalte popoare, să producă o inflorire literara, producind armonie in viața națiunii. Astfel inflorirea literaturii grece de dinnainte de războiul persan se explică prin pacinica conveţuire a statelor grece subt conducerea preoților din Delphi; Pindar preamări idealul grecesc cintind deopotrivă pe toți invingătorii in jocuri, indiferent cărui stat aparțineau. Inflorirea tragediei atice apare după ce tendinții de supremație a Atenei i se pun margini de către Sparta și confederația peloponeziacă. Pentru literatura germană cum am văzut, se poate arăta același lucru. In ce privește celelalte literaturi: in Spania apare o inflorire literară de indată ce, prin pierderea Holiandei, se stabilește un echilibru de forțe; in Franța, inflorirea literaturii clasice se oprește imediat ce Ludovic al XIV-lea pornește campania contra Holiandei; in Anglia, atit dramele lui Shakespeare cit și epopea lui Milton cad in epoca cind Anglia menține echilibrul european; in Italia, Dante și Petrarca, apar in timpul exilului papilor la Avignon, cind orașele italiene se pot dezvolta liber.

Sozialistische Monats-Hefte (Septembrie 1911).

Eduard Bernstein, **Lupta de clasă și progresul culturii**. Adesea ori, zice B., adversarii socialismului i-aruncă invinuirea că prin proclamarea luptei de clase se primejduește cultura. La aceasta e ușor de raspuns: lupta de clasă n'are trebuință să fie proclamată ca să existe; ea e produsul contrastelor sociale care *există* și socialiștii organizind această luptă, dindu-i o direcție, fac o muncă culturală in adevăratul sens al cuvintului. Cu acest răspuns insă nu s'a spus ultimul cuvint asupra influenții reciproce dintre lupta de clasă și cultură. Acest lucru ni-l arată insești scrierile acelor persoane pe care socialdemocrația ii consideră ca părinții ei sufletești. Astfel in scrierea lui Lassalle „Das Arbeiterprogram" și in „Manifestul Comunist" al lui Marx-Engels, deosebirea este in sensul că aceasta din urmă scriere vede in adevăr o nouă cultură eșind din lupta proletariatului modern, dar lupta insăși o schițează fără nici un amestec de elemente etice, pecind Lassalle predică o nouă cultură și cere muncitorilor ca in lupta lor să fie purtați de conștiința acestei nouă culturi. Se poate spune că mai mult de două decenii socialdemocrația germană a dus lupta in acest senz. Omul care părea că susține, impotriva lui Lassalle, doctrina lui Marx, Wilhelm Liebknecht, era in realitate și mai puțin decit Lassalle interpretul acestei doctrine și mai mult decit el predispus spre principii etice. La Lassalle se găsesc, pe lingă expunerea sa ideologică a istoriei, și multe explicări originale a raportului dintre producție și politică, drept, idei; la Liebknecht, in scrierea sa mai importantă: „Wissen ist Macht, Macht ist Wissen" se găsesc ideile lui Buckle care se deosebesc așa de mult de concepția materialistă a lui Marx-Engels. Cind mișcarea socialistă trecu de stadiul unei pure propagande și se scobori in arena luptelor economice și politice, atunci unele manifestări ale acestei lupte fură in plină contrazicere cu aceasta motivare etică a socialismului. Mai cu seamă in Germania de Nord, unde in urma dezvoltării industriei construcțiilor, mulți lucrători dela țară, inculți și in mare parte analfabeți, fură atrași la oraș. Astăzi insă se poate afirma contrariul: nivelul cultural al muncitorimii s'a ridicat, in schimb insă in multe publicații se deduce socialismul dintr'o interpretare a luptei de clasă, care stă in contrazicere cu ridicarea generală a vieții culturale. Acest fenomen își găsește explicarea in existența partidelor politice. Partidele politice își au rădăcina in contrastele de clasă, dar nu se confundă cu ele, ci au propriile lor legi, propriile lor trebuinți. Partidul politic e ca un avocat al clasei sociale din care se recrutează și avocații in pledoariile lor atacă mult mai violent partea adversă decit ar face-o clienții, tot așa și partidele politice. Lupta dintre partide e mult mai violentă decit lupta dintre clase, fiindcă partidele își stau față in față numai ca concurenți, pecind clasele sociale au și multe interese comune. E o superstiție de a crede că conștiința de clasă e acea care impinge partidele la o luptă fără scrupule: cele mai singeroase lupte au fost așa numitele luptele pentru idei, războaele religioase, ridicările naționaliste, etc. E o greșală de a crede că lupta modernă de clasă *trebue* să ia forme care să stea in contrazicere cu acelea pe care noi le considerăm drept cele mai innalte achizițiuni ale culturii: prețuirea vieții și personalității semenilor noștri. Această greșală insă este răspindită astăzi chiar și in cercurile socialiste și incepe chiar să capete formă de dogmă.

Bălgarska Sbirka (Sofia, Octombrie 1911).

M. Moskov, intr'un articol cu titlul **„Pagini din istoria nouă a Sirbiei"** arată, „după izvoare orale și scrise inedite", planurile politice ale Sirbiei față de Bulgari in ajunul războiului ruso-romino-turc din 1877. Prin aceste date nouă, autorul vrea să infățișeze pe Sirbia nesinceră față de mișcările de redeșteptare națională de atunci ale Bulgarilor și ca pe o egoistă, care urmărea numai interesul său propriu, fără să ție socoteală că lovea in Bulgari și le ruina aspirațiile.

Anume, spune că in 1875, cind se incepu mișcarea Sirbilor impotriva Turcilor in Herțegovina, prințul Sirbiei de atunci, Milan, și cu primul său ministru Bogicevici voiau să declare război Turciei. Dar, spre a fi siguri de izbindă in luptă, căutară să ațițe la răscoală impotriva Turcilor pe Bulgari. Pentru asta căutară să intrebuințeze comitetul bulgăresc al redeșteptării naționale bulgare, care rezida in *Țara Romînească*, și anume, in deosebi pe membrii acestui comitet: Rafail Atanasov care sta in *Galați*, pe Racio Popov din *Ploești*, și pe alții din Sirbia, ca Hitov care trăia in Belgrad. Milan ii adună la Belgrad și acolo ii indeamnă ca ei să răscoale pe Bulgari in momentul cind el va declara răz-

boi Turciei, făgăduindu-le că atunci Sirbia le va da, pentru susținerea răscoalei, și bani și voluntari Sirbi în ajutor. Dar, în 1875, cade guvernul lui Bogicevici și vine'n locu-i *macedo-rominul* Hristici, care amină declararea războiului Turciei pentru 1 Mai 1876, necrezind alt moment mai favorabil decit acesta. Insă și el ținea, ca Milan, să se folosească de răscoala Bulgarilor, cind va declara războiul. Și tot îndemna pe acei membri ai comitetului să nu se ridice decit la 1 Mai. Dar acela le spua, și lui Milan șiților Hristici, că Bulgarii (voluntarii) din Țara Romînească așteaptă așa de nerăbdători să se răscoale, încit cu greu îi mai pot reține. Milan le zice atunci ca să-i trimită din Muntenia în Sirbia, unde ei, Sirbii, le vor da instructori militari, îi vor îmbrăca ostășește, îi vor hrăni, și, cind vor declara războiul, la 1 Mai, îi vor trimite pe cimpul de luptă. In adevăr, voluntarii Bulgari trec la Cladovo, dincolo de Turnu-Severin, în Sirbia, și, ne mai putind aștepta, deja la 23 Aprilie 1876 se ridică împotriva Turcilor. Atunci Milan și Hristici, intenționat, lăsară pe Bulgari fără ajutor și fără tot ce le făgăduisera, și aminară declararea războiului tocmai la 1 Iunie, adică după ce voluntarii Bulgari se sleisera. „Ba chiar mai mult,—spune în acest articol Moskov,—Sirbii chiar încep a prigoni pe voluntarii Bulgari care trecuseră, chemați de ei, în Sirbia, fiindcă văzuseră că Bulgarii se ridicau împotriva Turcilor nu spre a-și uni patria lor sub sceptrul lui Milan, ci spre a și-o elibera și a-i da o viață națională proprie. Și așa, persecutați de cei care îi chemaseră, spre a-i înșela, spune autorul: „toți voluntarii noștri au fost nevoiți ca, goi și desculți, să părăsească pămîntul Sirbiei și să se mintuiască, trecind în alte țări".

Precum vedem, aceste date, cu privire la redeșteptarea națională a Sirbilor și Bulgarilor în sec. al XIX-lea stau în directă legătură cu viața Rominei moderne.

Srpski Književni Glasnik (Agram, Septembrie).

Intre altele are un articol, scris de *D. Mitrinovici*, despre **Expoziția „Societății Croate a Artiștilor"** din Agram. Arată că, după părerea sa, arta reprezintată acum aici numai de către Croați, *fără colaborare cu Sirbii din Croația*, ar fi inferioară, fiindcă, în tablourile și sculpturile expuse, nu se vede nici de cum caracteristica artei moderne: *individualismul* și *abaterea dela model*. Artiștii Croați, zice Mitrinovici nu sint, în aceste opere ale lor, expresia sufletului național croato-sirb, așa cum adevăratul artist, s. ex. Polonez, este expresia sufletului național al neamului său; ei nu sint așa dar moderni, ei numai imitatori ai vechilor școli și tendinți artistice. Firește, în acest articol se văd ideile artistice care călăuzesc azi pe cei din Belgrad. E însă întrebarea, dacă reproșul ce se aduce artei și expoziției *croate* din Agram e întemeiat, sau e numai expresia necazului Sirbilor, pentrucă spiritul croat *politic* accentuindu-se, n'au fost și ei primiți să expună în acea expoziție,—ceia ce ar fi dorit noul curent *politic* sirbo-croat din capitala Croației. E firească această întrebare, pentrucă în tabloul *Vivat Rex* (trăiască regele) al pictorului Ivekovici din expoziție, se vede tocmai expresia *individualismului național*, dar croat curat, nu sirbo-croat.

The Contemporary Review (Octombre, 1911, London). D. *A. H. L. Fraser* **Educația Europeană în India**—pune în discuție una din multele chestii care azi frămintă viața publică a îndepărtatelor Indii. Anglia are o situație excepțională în Indii, izvorită, în mod firesc, din disproporția mare dintre populația băștinașă și reprezentanții de singe ai Englejilor. Armata Angliei, în Indii, nu atinge cifra de 100,000 soldați, iar populația Indiilor întrece cu mult cifra 200,000,000 locuitori. Pe lingă armata engleză mai sint încă vre-o 250,000 coloniști europeni — din care cei mai mulți sint Englejí veniți în Indii, sau „Anglo-Indieni" născuți din încrucișări, reprezentind însă tipul cultural englez. Acești „Anglo-Indieni" au o mare și elocventă însemnătate pentru Imperiul Britaniei, căci ei consfințesc puterea de asimilare a poporului englez, chiar în aceste aproape imposibile împrejurări de desnaționalizare a poporului stăpinit. Pentru întemeiarea și susținerea școalelor, în care să se dea o educație engleză acestor elemente pur engleze ori amestecate, guvernul central din Londra și inițiativa privată fac sacrificii necontenit din ce în ce mai mari. Conform sistemului englez de organizare a școlilor, guvernul central servește anual acestor școli o subvenție de 2,500,000 lei, rămînind o sumă mult mai mare pe seama inițiativei private și a taxelor plătite de elevi. Simțindu-se nevoe de a se mai aduce profesori din Anglia, reprezentanții deosebite or Biserici protestante din Indii s'au adunat în conferență la Calcuta și au hotărît adunarea unui fond de 6,250,000 pentru îmbunătățirea școlilor engleze a coloniștilor. Un anonim a dat imediat 1,250,000 lei. Biserica Anglicană a subscris îndată 500,000 lei. Probabil că acum lista e acoperită. Biserica catolică n'a luat parte la această inițiativă, căci ea reprezintă, în Indii, în același timp și interese naționale deosebite. Aproape toți catolicii, în Indii, sint Francejí, Belgieni ori Germani. Emulația între școlile catolicilor și a protestanților este încă un factor care face ca problema educației europene în India să se menție necontenit în interesul public.

The North American Review (Octombre 1911). D. *Samuel P. Orth* aduce cîteva priviri foarte suggestive asupra rolului **individualității** în desvoltarea istorică a omenirii. Orice om e din fire individualist: cu toate instinctele lui sociale, el se gîndește la sine ca la o unitate ireductibilă. Fiecare dintre noi simte o revoltă firească împotriva degradării acestei unități. Orice organizare socială trebue să fie baza cooperației, și trebue să previe primejdia ca individul să fie sfărmat între instituțiile ei ca grăunțele între pietre de moară. E adevărat că omenirea a progresat și civilizația a înaintat numai pe baza *grupărilor*; dar e tot atît de adevărat că agentul activ al progresului omenirii a fost întotdeauna personalitatea, nu masa, și că chiar atunci cînd organizările sociale striveau individualitatea, numai prin ivirea individualităților omenirea a făcut pași înainte. *Gruparea și cooperația* au de scop sporirea posibilităților desvoltării individualității. Statul există pentru individ, nu individul pentru stat. Legitimitatea vechii teorii a dominațiunii de stat e înlocuită prin dreptul democrației; detronarea unui rege adesea a fost cerută de dreptul mai înalt al emancipării mulțimii, pentru a se putea desvolta în sinul ei individualitățile. Civilizația omenirii a fost întotdeauna creată de individualități. O societate privată din afară ne spune că individul nu i nimic, privită dinăuntru ne spune că individul e totul. Individul e trecător, pecind societatea își continuă viața peste veacuri,—dar o societate trăește și progresează numai prin dorințile, ambițiile, idealurile și aspirațiile individualităților. O întocmire socială e rea și retrogradă dacă balanța între drepturile naturale ale individualității și principiul mecanic al cooperației nu îngădue desvoltarea liberă a personalității omenești. Ast-

fel orice funcție a societății fie de guvern ori socială, religioasă ori economică, trebue să contribue la stabilirea unei drepte balanțe între individ și grup. Potrivirea nu trebue să fie artificială, ci trebue să rezulte din ea o cooperație naturală. Societatea „nu trebue să fie furată de forța *individuală* și transformată într'o mulțime uniformă tiranizată de Stat; nici nu poate fi lasată pradă lăcomiei unei plutocrații lacome. O parte din popor nu trebue să fie furată, nici alta să fure: întreg poporul trebue să se desvolte pe principiul cooperației.

Mișcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE. PEDAGOGIE.

G. Dromard. *Essai sur la Sincérité.* Paris, F. Alcan, 5 fr..

Condițiunile sincerității, speciile sale, modurile de exprimare, variațiile și nuanțele ei, rolul pe care sinceritatea îl are în viața individuală și socială,—iată diferitele probleme pe care le studiază autorul acestei „încercări" asupra unei subiect în care s'a scris prea puțin până acum.

L. Jeudon. *La Morale et l'Honneur.* Paris, F. Alcan. 5 fr..

Autorul pune origina sentimentului onoarei în selecția sexuală și consideră onoarea la început ca un sentiment exclusiv bărbătesc, care s'a întins apoi și la celalt sex. El studiază diferitele aspecte sub care acest sentiment se prezintă și legătura dintre el și morală.

ISTORIE.

Vicomte de Guichen. *La France morale et religieuse au début de la Restauration.* Paris, Emile Paul, 5 fr..

E un studiu în care se scoate în relief, situația rea morală pe care o găsește restaurația în Franța: indiferența religioasă între'inută sub revoluție și agravată de brutalitatea luptelor Imperiului, exercita o mare influență nu numai asupra spiritului public, dar chiar și asupra bisericei.

Francisque Sarcey. *Le Siège de Paris.* Paris, Nelson.

Istorisirea vie a acestui mișcător moment din viața Parisului.

Georges Goyau. *Bismarck et l'Eglise. Le Culturkampf (1870—1878).* 2 vol. Paris, Perrin et Co., 8 fr..

Autorul studiază în amănunțime fazele și momentele principale ale luptei îndelungate și pline de peripeții dramatice, pe care Cancelarul de fier a dus-o în contra bisericii catolice.

ȘTIINȚĂ.

Ed. Suess. *La Face de la Terre.* Suite. Tome III, 2-e partie. Paris, Armand Colin, 12 fr..

Din marea operă a lui Suess apare acum traducerea părții a II-a din volumul III. Volumele apărute mai înainte sînt: I Les Montagnes, II Les Mers și III (I-re partie) La Face de la Terre.

J. H. Fabre. *Moeurs des Insectes.* Paris, Delagrave, 3.50 fr..

Sînt bucăți alese, extrase din marea lucrare „Souvenirs entomologiques", a marelui naturalist francez.

SOCIOLOGIE. POLITICĂ.

Charles-Brun. *Le Régionalisme.* Paris, Blond, 3 fr..

Autorul acestui studiu, partizan înfocat al descentralizării administrative, a adunat în acest volum tot ce s'a

spus în timpurile din urmă, în lupta dintre partizanii și adversarii descentralizării.

René Pinon. *L'Europe et la jeune Turquie.* Paris, Perrin et Co., 5 fr..

Un studiu întins și documentat asupra raportului dintre Europa și Turcia nouă, și asupra palpitantelor probleme, în legătură cu situația Turciei, din Peninsula balcanică.

Charles Augier et Angel Marvaud. *La Politique douanière de la France.* Paris, F. Alcan, 7.50.

Autorii cercetează istoricește rezultatele politicii vamale pe care Franța a avut-o în cursul secolului trecut și pe care o duce azi, scoțînd încheerea că Franța rămîne în urmă, în detrimentul ei, față de evoluția ce se petrece în jurul și fără înțelegerea ei.

CRITICA LITERARĂ și ARTISTICĂ.

Robert Scheffer. *Plumes d'oies et plumes d'aigles. Figures littéraires.* Paris, „Edition de Pan", 3.50.

O serie de portrete satirice literare. Autorul descrie, ori mai bine schițează critica literară a mai multor personalități cu oarecare renume în mișcarea artistică a Franței de azi.

Emile Faguet. *Vie de Rousseau.* Paris, „Société Française d'imprimerie et de librairie", 3.50.

Marele critic francez își spune cuvîntul său în chestiunile, atît de discutate în timpurile din urmă, ce se referă la viața marelui cetățean al Genevei.

Paul Labrousse. *Charles Guérin.* Fort-de-France, imprimerie Deslandes.

O mică plachetă în care autorul scoate în relief cele două caracteristice ale poeziei lui Guérin: pasiunea și filosofia.

Pio Rajna. *Le Fonti dell'Orlando Furioso.* Firenze, Sansoni.

Studiu de istorie literară: autorul cercetează, până în cele mai mici amănunte, isvoarele poemei lui Ariosto.

Wilhelm Weigand. *Stendhal und Balzac.* Leipzig, Insel-Verlag, 5 M..

O paralelă între opera celor doi mari romancieri francezi.

ARHEOLOGIE. CĂLĂTORII.

Gaston Grandgeorge. *Toscane et Ombrie.* Paris, Plon, 3.50.

Impresii din călătoriile autorului prin diferite orașe ale Italiei, Pisa, Florența, Perusa, Siena etc.. Interesantă pentru observațiile asupra picturii.

CHESTIUNI MILITARE.

Général Percin *L'Artillerie aux manoeuvres de Picardie en 1910.* Paris, Berger-Levrault.

E o expunere a învățămintelor ce s'au scos, cu ocazia manevrelor din 1910, asupra rolului artileriei în luptă.

LITERATURĂ.

Herbert Eulemburg. *Sonderbare Geschichten.* Leipzig, Ernst Rowohlt, 4 M..

E o colecție de povestiri extraordinare ori curioase, în care autorul dă dovadă de o mare pătrundere psihologică.

H. G. Wells. *The Country of the Blind and other Stories.* London, Thomas Nelson and Son, 2 sh..

Autorul însuși face o alegere a nuvelelor sale, punînd în acest volum pe acele care „ar dori să fie recitite", după cum spune el în prefață.

1911. ANUL VI — NOEMBRIE. No. 11.

Viața Romînească

Directori: C. STERE și DR. I. CANTACUZINO

SUMAR:

Recenzii: Alexandru Ciura, „Amintiri"; Prosper Mérimée, „Don Juan".—I. S.—Duiliu Zamfirescu, „Anna".—Gala Galaction, „Lîngă apa Vodislavei"; N. Scurtescu, „Rhea-Silvia".—C. A.—Simion C. Mîndrescu, „Friedrich Gottlieb Klopstock".—I. I.—Carmen Sylva, „Măriuara".—C. V.—

Revista revistelor: „Luceafărul"; „Convorbiri Literare"; „Danubo"; „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice"; Sp. Haret; „Invățătorul și politica"; „Revista Balcanică"; Henry Mazel: „Cromwell al lui Carlyle"; René Dumesnil: „Madame Bovary și timpul său"; Raqueni: „Italia și Tripolitania"; Albert Sauzède: „Ce valorează Tripolitania?"; Yves Guyot: „Scumpirea și protecționismul"; Albert Sauzède: „Remedii"; Ernest Dupuy: „Alfred de Vigny și natura"; E. Boutroux: „Sully Prudhomme, poetul și filosoful"; „Savremennik"; „Hudojestvena Kultura"; Teresa Billington-Greig: „Feminism și politică".

IAȘI

Redacția și Administrația: Str. Golia 52.

1911

Viața Romînească apare lunar cu cel puțin 150 de pagini.— Abonamentul în țară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei.— Pentru învățători, preoți de sat și studenți: un an 15 lei, jumătate de an 7.50.— Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumă-

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia d-lor Prof. Univ. C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

Cu colaborarea d-lor: *I. Agîrbiceanu, D. Anghel, prof. univ. I. Athanasiu, Jean Bart, N. Baţaria, dr. P. Bogdan (docent), C. Botez, I. Botez, Octavian Botez, I. Al. Brătescu-Voineşti, Vintilă I. Brătianu, T. A. Bădărău, Ilie Bărbulescu, N. N. Beldiceanu, Caragiale, M. Carp, dr. P. Cazacu, dr. D. Călugăreanu, Alice Călugăru, I. Ciocîrlan, A. Ciura, M. Codreanu, G. Coşbuc, prof. I. cav. de Cuparencu, Ana Conta-Kernbach, Maria Cunţan, Barbu Delavrancea, I. G. Duca, Pompiliu Eliade, Elena Farago, G. Galaction, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Goga, dr. C. Georgescu-Severin, dr. Onisifor Ghibu, Artur Gorovei, I. Gramadă, C. Hogaş, C. Hoisescu, G. Ibrăileanu, căpit. N. Ionescu, Gh. C. Ionescu-Şişeşti, Nat. Iosif, St. O. Iosif, dr. S. Irimescu, M. Jacotă, Francis Lebrun, prof. univ. dr. N. Leon, dr. I. Lupaş, dr. N. Lupu, prof. univ. dr. M. Manicatide, Constanţa Marino, I. Minulescu, I. Mironescu, S. Mândrescu, V. E. Moldovan, St. Mordărescu, V. G. Morţun, G. Murnu, D. Nanu, I. Nădejde, Alexis Nour, dr. Aurel cav. de Onciul, inginer N. P. Panaitescu, G. Pascu, D. D. Pătrăşcanu, N. Petrescu-Comnen, prof. univ. A. Philippide, Matilda Poni, Sp. Popescu, prof. univ. dr. G. Proca, (O Carp), Cincinat Pavelescu, Gh. Poenaru, dr. N. Quinez, Mircea D. Rădulescu, Radu Rosetti, Izabela Sadoveanu, M. Sadoveanu, C. Sandu-Aldea, H. Sanielevici, prof. univ. dr. V. Sion, dr. Alex. Slătineanu, A. Stavri, maior Alex. Sturdza, dr. D. Tatuşescu, George Tofan, A. Toma, Iorgu Toma, Emil Triandafil, Ernest Triandafil, Gh. Topîrceanu, Al. Tzigara-Samurcaş, Al. Vlahuţă, A. D. Xenopol şi alţii.*

Condiţiile de abonare

IN ŢARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	2 „

Abonaţii care nu-şi vor achita abonamentul în mod direct vor trebui să plătească în plus **4 lei pe an şi 2 lei pe ½ an**, ca indemnizare pentru încasatori.

Pentru învăţători, preoţi de sat, primari şi funcţionari săteşti, studenţi şi elevi, pe an 15 lei, pe jumătate de an 7.50.—(Aceştia pot plăti în trei rate a cîte 5 lei trimise cu anticipare).

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h
Un număr	2 coroane

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de cîte cinci coroane, din patru în patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

(vezi urmare pag. 3-a coperţii

CÎNTECE

(Aceleaşi)

> Tăcut şi trist am stat zilele-aceste
> Şi-acum pornesc să cînt ca din senin,
> Căci cîntecul ne vine fără veste,
> Cum fără veste lacrimile vin....
>
> **Heine**

I

O, vremea cîte zile negre-a tors,
De cînd te-ai dus şi nu te-ai mai întors;
De cînd te-ai dus şi singur m'ai lăsat,
O, cîte nopţi am plîns şi am visat...

De cîteori şi azi tresar din vis,
De parcă uşa 'ncet s'ar fi deschis,
Şi albă parcă-mi înfloreşti în prag
Şi dulce sună rîsul tău cel drag.

De cîteori recad dezamăgit
De parc'ai fost aevea şi-ai fugit,
Aud aproape paşii tăi uşori,
Apoi departe . . . O, de cîteori,

De cîteori ascult uimit şi-aştept
Să te re'ntorci, să mi te-arunci la piept,
În braţe să te prind, să nu mai pleci,
Deşi ştiu, vai, că te-am pierdut pe veci!

II

O sboară iar pe drum de seară
Trist cintec pân' la casa Liei,
La casa'n veci iubitei sboară
Și tainic la ferești adie-i!

Adie-i la ferești și spune-i
Stăpînei dulci și'n veci iubite
Povestea 'ntunecat' a unei
Sărmane inime zdrobite.

Să-i spui că nici să o blesteme,
Nici ură n'ar putea să-i poarte,
Ci plînge, singeră și geme
Și o s'o cheme pân' la moarte;

Și ce sălbatec a iubit-o
Sărmana inimă ce moare
Și cum ea însăși a zdrobit-o,
Cum a călcat-o ea'n picioare!

III

Cînd mă gîndesc la viața-mi din trecut,
Îmi pare-un parc sălbatec și tăcut,
Ce, plin de cintec de privighetori,
Lucea fantastic parfumat de flori.

Și floarea cea mai mîndră tu erai;
Dar ceasul rău veni într'o zi de Mai,
Veni năprasnic și te smulse-un zmeu
Și mort de-atunci rămase parcul meu...

Zădarnic azi pe-aleele-i pustii,
Asemeni unei palide stafii,
Alunec trist și rătăcesc stingher,
Visînd că te-ai ascuns în vreun ungher...

Ci'n nopți cu lună cînd pierdut rămîi
Pe banca unde ne-am iubit întîi,
Visez că vii sub ramura de măr
Ce-odinioară-ți ninse flori în păr...

Și de văpaia 'ntîiului sărut
Renaște paradisul meu pierdut
Și 'mbracă iar fantastic straiu de flori
Și plînge 'n triluri de privighetori...

IV

Mi-e dor de-un vis așa curat
Și alb ca albul de hermină,
Să rîd ca florile'n lumină,
Uitînd că ros e de vermină
Copacul vieții scuturat...

Mi-e dor de tine, cea de ieri,
Și iar visez că sînt cu tine...
Și-atît de bine și senin e
Cînd visul vine să m'aline
Cu dulci și line mîngîieri..

Visez că zîmbetu-ți divin
În cale iarăși luminează-mi;
Că iar la pieptu-mi vii să-ți razămi
Căpșorul scump, și-adormi în pază-mi
Ca'n vremile ce nu mai vin...

Visez . . . dar visurile pier
Curînd, ca flori de brumă-atinse,
Iar visul meu din urmă stins e . . .
Cu brațe 'ntinse 'n gol și'nvinse,
O, vis de ieri, în van te cer!

Și fără tine viața mi-i
Deșartă ca un țărm de mare,
Pe care eu te chem din zare,
Și caut dus de se năzare
Vreun semn pe apele pustii . . .

Te chem și zi și noapte, dar
Tu nu-mi auzi în veci chemarea!
Și nu-i mai fioroasă marea
În sbuciumarea ei, ca marea
Mea jale, chinul meu amar! . . .

St. O. Iosif

Libertățile cetățenești și instituțiile publice în Anglia

Istoria poporului englez prezintă unele contraste foarte izbitoare și caracteristice față de istoria celorlalte popoare,—atît față de istoria Romanilor cît și de a popoarelor moderne ridicate pe ruinile vechiului imperiu.

Poporul roman a întemeiat cel mai întins și mai stabil imperiu din antichitate, prin sistemul cuceririi militare și al administrației de stat centralizate până la absolutism.

Poporul englez a întemiat cel mai întins imperiu*) din istoria tuturor timpurilor și popoarelor, printr'un sistem de colonizare care amintește pe al vechilor Greci, și printr'un sistem de administrație bazat pe descentralizare, autonomie locală și suveranitate cetățenească.

Popoarele neoromanice, dupăce au suferit influența individualismului primitiv teutonic în evul mediu, au mers iute spre formele politice centralizate: întăi spre monarhiile absolute, al căror cel mai caracteristic tip în istoria modernă e Franța lui Ludovic al XIV-lea; apoi spre formele biurocratice militariste, al căror cel dintăi exemplu în istoria contemporană îl dă Franța lui Napoleon cel Mare, iar cel mai desăvîrșit model în Apusul Europei îl prezintă azi Germania lui Wilhelm II.

Moștenirea Dreptului roman ca bază a Dreptului modern la popoarele neoromanice învederează oarecare înclinări firești ale descendenților vechei Rome.

Marele imperiu roman s'a prăbușit de mult, spiritul juridic însă, care altă dată închega organizarea lui, a trecut peste veacuri în formele vieții popoarelor care i-au luat moștenirea și i-au urmat în istorie.

*) Imperiul Britanic are azi o suprafață de 30,000,000 kilometri pătrați și 430,000,000 supuși (*Mermeix:* L'Angleterre, pg. 3).

Deosebitele state din Germania n'au desvoltat forma individualismului primitiv teutonic în autonomie locală de *self-goverment*, ci au continuat să reprezinte, până tirziu în timpurile moderne, forma de individualism caracteristică feodalităţii. Natura vechei Germanii era sgircită cu locuitorii ei; pădurile de pe ţărmurile Elbei şi-ale Mării Nordului, în care Rousseau credea că „s'a născut frumosul regim parlamentar," era locul unde bandele teutonice se adunau să jure credinţă şefului, înainte de a pleca la pradă şi la război.

Banda era expresia socială a acestui individualism primitiv, iar virtutea civică stătea în respectarea jurămîntului pe care războinicul îl făcea solemn înaintea şefului. Din libera lui voinţă, în faţa zeilor, barbarul teuton se lega prin jurămînt de şeful lui războinic. Istoria ulterioară a Germanilor, zbuciumată de războae dese şi îndelungate, a accentuat tot mai mult spiritul militarist, până cînd noul Imperiu german s'a proclamat într'un lagăr militar în mijlocul armatelor victorioase.

Azi Germania e statul cel mai absolutist şi mai militarist din Apusul Europei.

Anglo-Saxonii, după aşezarea lor în Anglia, au fost siliţi de situaţia de izolare a insulei să se fixeze de pămîntul pe care îl cucerise dela triburile celtice. Pămînturile fertile îi îndeamnă la o viaţă aşezată, şi-n locul bandelor mobile, nevoia îi sileşte la închegarea asociaţiilor locale şi stabile. In loc de pradă de război, Anglo-Saxonul vrea cărţi de libertate şi drepturi de autonomie faţă de autoritatea centrală. Vrea să aibă siguranţa persoanei şi a pungii lui,—mai presus de aceste nu există nimic, decît doar libertatea de conştiinţă, care cîntăreşte mai greu în cumpănă decît chiar dezastrul naţional.

Astfel instinctul primitiv de independenţă individuală al Anglo-Saxonului n-a suferit o deviare în noua patrie de peste mare, ci s'a colorat numai de împrejurările locale care contribuesc încă mai mult la întărirea lui în noua formă de viaţă aşezată.

Acest instinct, această sete de libertate şi independenţă personală primitivă se lămureşte, din întreg corpul Dreptului englez, cu totul deosebit de vechiul Drept roman, pe care popoarele continentale l-au adoptat.

Sistemul de expanziune al Angliei, regimul ei politic şi administrativ au creat Dreptul colonial, cu aceiaşi pecete de originalite individualistă ca şi al Metropolei.

Ce curios ne pare faptul că Anglia, după crîncenul război de cucerire al Africei de Sud, azi i-a acordat Home-Rule,—autonomie care nu vrea s'o acorde Irlandei. Mai curioase încă sună laudele şi mulţumirile pe care anul acesta generalul Botha le-a adus Angliei, în conferenţa dela Londra a Primilor Miniştri ai Imperiului. La sfîrşitul acestui război ni s-ar fi părut absurdă închipuirea măcar că, numai după atît de scurt timp, bravii apărători ai

independenţei Africei de Sud au să devie cei mai buni prieteni ai Angliei, iar asupra amintirii pioase a fostului lor erou naţional să cadă acuzarea de absolutism.

Individualismul acesta primitiv al rasei anglo-saxone e unul din factorii hotărîtori, care au dat altă direcţie desvoltării şi organizării instituţiilor publice engleze. El a făcut ca Anglia să nu apuce pe calea monarhiei absolute pentru a ajunge la forma unui stat militarist şi biurocratic,—cum au făcut cele mai multe din ţările continentale,—ci încetul cu încetul să-şi întărească tot mai mult forma guvernării democratice de self-goverment. Dacă unii suverani au încercat stabilirea unei monarhii absolute în Anglia, tocmai neizbutirea lor dovedeşte că aceasta era împotriva voinţii şi aspiraţiilor poporului. De altfel istoria Angliei, caşi istoria oricărui alt popor, nu e făcută de suverani ci de poporul însuşi.

*

Acest individualism, atît de caracteristic şi atît de transparent în toată istoria politică a Angliei, îl găsim în toate ramurile de organizare a instituţiilor publice şi în domeniul moral al conştiinţii.

Am arătat în alte articole*) cum reorganizarea sistemului de educaţie a întîrziat în Anglia, de oarece ea implica o chestie de libertate a conştiinţii individuale,—respectarea căreia pentru Englez e mai presus de orice. Am amintit că, pentru acelaşi motiv, în Anglia nu s-a putut introduce vaccinarea obligatorie.

Ideia libertăţii personale însă nu duce la anarhie, căci îşi are corectivul ei în răspunderea personală faţă de libertatea altuia: nu poţi face rău altora în numele libertăţii personale. Părintele, al cărui copil nevaccinat s-a îmbolnăvit de variolă, nu e numai un nefericit, dar este şi un atentator la sănătatea publică, ca autor al introducerii unui focar de contagiune:—este dat deci în judecată. Se înţelege că această perspectivă neplăcută pentru cetăţean duce la acelaşi rezultat practic caşi obligativitatea. Forma însă aici nu este o simplă ipocrizie,—e un principiu, care aplicat în alte împrejurări schimbă de fapt rezultatul:—trebue deci respectat.

Autoritatea centrală nu impune voinţa ei, ci execută pe a cetăţenilor; de aceia legile se execută iute şi energic în Anglia, dar se fac foarte încet. Nu se votează o lege importantă în Parlamentul englez, fără ca ea să fi fost înainte desbătută în masele cetăţeneşti, şi fără ca cetăţenii să nu se fi pronunţat în alegeri generale, în mod special, asupra ei. Aşa s-a întîmplat cu legea bugetului de acum doi ani şi cu chestia lorzilor din anul trecut.

*

Dobîndirea libertăţilor constituţionale engleze ilustrează, în istoria politică a popoarelor, adevărul biologic elementar că fun-

*) „Viaţa Romînească", An. V, No. 9, 10, 11.

cțiunea crează organul. Sînt exemple în scara zoologică în care se vede clar, că funcțiunea unui organ specializat se exercita și înnainte de existența lui de către organismul întreg, neajuns încă în stadiul de a diferenția din el un anumit aparat pentru această funcțiune. Este diferențiarea și specializarea un semn de progres al organismului social? Aceleași legi care stăpînesc desvoltarea vieții individuale orientează și organizarea corpului social? Comparația poate fi foarte seducătoare pentru o concluzie afirmativă. Desfășurarea istoriei popoarelor însă se opune la generalizări definitive.

Istoria constituțională a tuturor statelor din Europa începe printr'o „Constituantă". Această Adunare stă la intrarea în *faza istorică contemporană* a tuturor popoarelor de pe Continent. Certificatul valabil de trecere e o „Constituție" scrisă, dată în numele suveranității naționale. Istoria fiecărei țări a înregistrat cu litere deosebite acest eveniment; el constitue un prag înnalt în viața unui popor, peste care trecînd, peisajul instituțiilor naționale apare deodată schimbat.

Nu numai anul, dar și ziua acestui mare eveniment constitue o epocă în istoria țărilor de pe Continent; dar *Constituția scrisă* nu e numai o dovadă a suveranității cetățenești,—e și o mîndrie națională, mai cu seamă în țările în care alte semne de existență a ei sînt mai puțin evidente.

Anglia n-are Constituție, în înțelesul constituțiilor continentale: ceia ce a făcut pe un mare scriitor francez să nege existența ei. Istoria Angliei nu cunoaște o „Constituantă" și o Constituție scrisă. In Anglia n-a fost, niciodată, convocată o Adunare pentru a hotărî suveranitatea națională, drepturile omului, separația puterilor în stat, și a schimba deodată vechea organizare a instituțiilor țării.

Apoi, în unele țări, vechile instituții au căzut odată cu capul multora din cei care reprezentau vechiul regim: așa că noul regim constituțional însamnă, la proclamarea lui, încă o dată istorică.

Nimic din toate acestea în Anglia: nici Constituantă, nici desființarea prerogativelor regale și proclamarea solemnă a suveranității naționale, la o dată fixă,—nici un „pact fundamental" scris pentru a anunța cetățenilor o viață nouă.

La ce se reduce dar Constituția engleză? La cîteva cărți de libertate *date de regi*, la obiceiuri nescrise, la precedente și legi. Seria lor începe la 1215, adică cu aproape șase sute de ani înnainte de cea dintăi Constituție din Europa.

Toate aceste părți împrăștiate ale corpului de libertăți constituționale au fost deajuns pentru cetățeanul englez de a-i garanta, de fapt, cea mai completă suveranitate în stat. El n-a simțit nevoia de a proclama printr'un act unic și solemn această suveranitate, pe care o practică fără șovăire, nici n-a crezut că o primejduește, lăsînd neatinse mari prerogative regale.

*

Nici într-o țară constituțională din lume regele nu are, în formă, prerogative atît de mari ca în Anglia. Regele Angliei *poate* să nu convoace Parlamentul, trei ani dearîndul; să concedieze cînd vrea guvernul și armata țării; să declare război din propria lui hotărîre; să înstrăineze, prin tratat, o parte din Regat; să creeze cîți lorzi vrea. Regele reprezintă în Anglia și puterea executivă și puterea legislativă. El nu recunoaște Guvernul țării: căci lucrează numai în Consiliul lui Privat *(Privy Council)*. In Anglia nu sînt Consilii de Miniștri, sub președinția Regelui, ci numai „Regele în Consiliul său Privat"; Parlamentul nu poate legifera în Anglia: numai „Regele în Parlament" poate face legi. Formula de promulgare a legilor e „Regele vrea".

In Parlament, regele vorbește numai de „supușii Mei", de „armata Mea", de „bugetul Meu". Camera Comunelor „se roagă" ca regele să le promită respectarea libertăților. Serviciile publice nu sînt ale Statului, ci ale Majestății Sale; toate adresele oficiale poartă până și pe plic inscripția „On His Majesty's Service".

De fapt însă, toate aceste prerogative și formule regaliane se reduc, în practica constituțională engleză, la o simplă etichetă de Curte. Pe Continent, a fost nevoe de desființarea lor violentă, pentrucă exprimau o stare de fapt; în Anglia însă aceste forme au fost păstrate, nu numai pentrucă, mai mult ori mai puțin, au fost întotdeauna ținute în domeniul etichetei, dar și pentrucă ele pot aduce uneori mari servicii libertăților cetățenești. Se știe, de exemplu, că pentru a realiza noua reformă a Camerei Lorzilor, actualul guvern liberal avea și soluția de a face uz de prerogativa regală, creind atîția lorzi noi cîți *vrea* regele.

Apoi, toate aceste prerogative și formule dau regelui Angliei o aureolă și o majestate cu deosebire impunătoare. Prestigiul coroanei nu e însă o vanitate zădarnică la Englezi,—e un mijloc de guvernămînt. Anglia stăpînește atîtea popoare deosebite dincolo de hotarele ei, pentru care persoana regelui poate servi ca un simbol concret de unitate politică. E nevoe ca acest simbol să fie cît mai majestos, cît mai impunător: de aceia regele Angliei poartă și coroana imperială a Indiilor.

La splendoarea coroanei regale, care reprezintă continuitatea istorică și tradiția vechilor regi din trecut, s-a adaus coroana strălucitoare a împăraților mitici din îndepărtatul Orient. In țara celor „O mie și una de nopți", puterea regelui Angliei stăpînește imaginația popoarelor alături cu legendele lui Budha.

Sînt acte de guvernămînt care au nevoe, pentru imaginația populară, de a fi îmbrăcate în haine solemne și așezate oarecum într-o aureolă poetică. Intreaga viață politică a omenirii trăește în imaginația popoarelor sub forma poveștilor, în care voința împăraților face și desface istoria popoarelor. E o caracteristică psihologică a literaturii folkloristice acest simplism și această poezie în explicarea istoriei civilizației omenirii.

Un războí declarat de un guvern e un act cu prea mic ecou, pentru a răsuna în tot largul marelui Imperiu englez: de a-

ceia războaele le poate declara numai regele Angliei și împăratul Indiilor. Războiul din Africa de Sud l-a declarat regina Victoria, împărăteasa Indiilor, nu Cabinetul englez; l-a declarat din *voința* ei, cu toate că a plîns cînd *a trebuit* să-și exprime hotărît această voință nestrămutată a ei.

*

Dar sînt unele prerogative regale și instituții a căror origină e explicabilă în trecut, însă a căror utilitate eventuală n-o poți prevedea. Nu face nimic: ele reprezintă tradiția, trecutul istoric al poporului,—dacă nu sînt utile, sînt inofensive și apoi... sînt frumoase. E caracteristic că această teorie estetică, formulată în fraza: ceia-ce a fost folositor în trecut ajunge frumos în prezent, e contribuția unui filozof englez: H. Spencer.

Sînt însă unele instituții, în care deși mintea unui continental nu găsește decît un anacronism comic, ele își trag totuși viața dintr-o necesitate practică. Așa de pildă e postul de căpitan de jandarmi numit „Steward of Chiltern Hundred", din Poyningh. Odată drumurile prin aceste părți erau nesigure din cauza hoților, de aceia ele erau străjuite de jandarmi. De mult însă și jandarmii și hoții de drumul mare au dispărut din Anglia, iar prin aceste regiuni furnalele fabricilor arată schimbarea vremurilor. Cu toate aceste postul de căpitan de jandarmi din Poyningh n-a fost desființat. Rațiunea?

Un membru din „Camera Comunelor" nu poate demisiona din această demnitate, până acum onorifică *) sub nici un cuvînt. El e aici servitor al intereselor cetățenești, și numai cînd e numit într-un oficiu al statului,—adică se strămută în alt serviciu al interesului public,—atunci numai el poate fi scutit de prima sarcină, primindu-i-se demisia din Parlamentul țării. Așa dar deputatul englez, care va voi să se retragă din „Camera Comunelor", va trebui întâi să obție favoarea Ministrului de Finanțe *(Chancellor of the Excequer)*, ca să-l numească în această slujbă care totdeauna e vacantă, de oarece noul titular nu o ține decît douăzeci și patru de oare,—timpul necesar de a i se primi demisia din Parlament.

Aceasta e singura sinecură pe care guvernul englez o ține totdeauna la dispoziția partizanilor politici.

*

Dar cum funcționează în Anglia această mașină haotică de guvernămînt? Cum se mișcă încheeturile ei vechi și ruginite alături de resorturile cele mai moderne? Privești uneori cum fantomele trecutului recapătă viață și luptă pentru îndeplinirea idealurilor

*) Anul acesta s-a votat de „Camera Comunelor" un onorar de 10.000 lei anual pentru demnitatea de reprezentant al poporului.

viitorului; vezi un rege înconjurat de pompa și prerogativele unui monarh asiatic, cu puteri mai reduse decît ale unui președinte de republică; te orbește splendoarea aristocrației din Camera Lorzilor și te uimește neputința ei față de voința maselor cetățenești.

Care e puterea executivă în Anglia? Regele în Consiliul Privat.

Care e puterea legislativă? Regele în Parlament.

Regele deci face totul,—dar în același timp nu poate face nimic singur. In afară de Consiliu și de Parlament regele nu e factor activ de guvernare.

Dar funcționarea acestor două hipostase regale implică concurența istorică între ele: cu cît „Regele în Parlament" a devenit mai puternic, cu atît „Regele în Consiliu" a ajuns mai slab. Nimic de mirat: viața constituțională a Angliei nu s-a desvoltat cu plan, după schema silogistică a unui logician, ci s-a organisat încetul cu încetul după nevoile reale ale vieții poporului,—ea oglindește raporturi de putere, nu potriviri simetrice.

Cum lucrează regele, prin cine își exercitează puterile lui executive și legislative?

Prin membrii din Consiliul lui Privat. Regele nu recunoaște „Ministerul" ori „Cabinetul"; el nu recunoaște decît Consiliul lui Privat, (Privy *Council*), și numai cu acest Consiliu lucrează și hotărăște afacerile publice ale statului.

Sînt în Anglia vreo 280 membri ai Consiliului Privat al regelui, care își însamnă cu mîndrie pe cărțile de vizită titlul lor prin P. C.

Cine numește pe acești P. C.? Nici odată regele, de fapt. Numai cine a făcut parte cîndva din cei 54 membri ai unui Guvern englez este și rămîne dela sine un P. C. pentru totdeauna. Această înnaltă demnitate însă, prin ea însăși numai, nu acordă nici un drept și nici o putere.

A fi Ministru în Anglia însamnă a reprezenta, ca delegat, programul unui partid politic organizat, cu șef și cu stat major. E adevărat că regele însărcinează pe Primul Ministru cu formarea întregului Minister, dar regele nu e liber de fapt în alegere. Regele nu poate da această însărcinare decît șefului unui partid de guvernămînt,—și nu sînt în Anglia decît două partide de guvernămînt. Viitorul guvern îl formează întotdeauna opoziția din Parlament. Toată lumea știe cine are să formeze viitorul guvern. In Franța, Președintele Republicei poate avea preferințile sale până la un punct, și să surprindă opinia publică prin numirea Primului Ministru. Aceasta n-are putere s-o facă regele Angliei și împăratul Indiilor. Guvernul în Anglia nu are, dupăcum vom vedea, puterea materială de a *influența* alegerile, el nu poate, dupăcum se spune la noi, cu înțeles, să facă alegerile. Puterea guvernului în alegeri atîrnă numai de popularitatea programului lui politic, ca partid, și de creditul ce-l are partidul față de ce-

tăţeni. Cetăţenii trebue să se pronunţe numai decit, îndată după constituirea noului guvern, căci guvernul nu poate face nimic fără sprijinul adunării reprezentanţilor poporului din „Camera Comunelor". Mai mult încă, în lupta electorală, *partidul dela putere*, avînd mai multă răspundere, e ţinut să fie mai moderat decît partidele din opoziţie. De unde vine dar puterea Primului Ministru? Desigur nu dela rege. Aşa dar nu regele îşi numeşte pe membrii din Consiliul lui Privat.

De fapt Consiliul Privat activ se reduce la Primul Ministru cu cîţiva Miniştri din Cabinet,—oameni politici de mîna întăia ai partidului dela guvern, cu care Primul Ministru socoate că e nevoe să se sfătuiască.

Această întrunire, numai a cîtorva membri din Cabinet, sub prezenţa regelui, e prezidată de un membru al Cabinetului. Ea se asamănă, în parte, cu Consiliul de Miniştri dela noi. In Anglia însă, cînd un asemenea consiliu are loc, se spune că „Regele a ţinut un Consiliu Privat". Miniştrii care iau parte la acest Consiliu nu figurează ca membri ai Cabinetului, ci ca membri ai Consiliului Privat al regelui, şi Preşedintele acestui „Consiliu Privat ţinut de rege",—totdeauna un membru al Cabinetului,—are un salar special de 50.000 lei pe an.

La atîta lucru se reduce puterea executivă a „Regelui în Consiliu".

Dar puterea lui legiuitoare? Cine îl reprezintă pe rege în Parlament?

Sfetnicii din Consiliul lui Privat,—numai acei însă care sînt şi membri ai guvernului:—adică reprezentanţi în guvern ai partidului sprijinit de „Camera Comunelor".

Proectele de legi pe care Miniştrii le propun în Parlament, în numele regelui, nu pot fi dar de loc influenţate de voinţa lui,—ele nu sînt decît realizarea în proecte de legi a programului de guvernămînt, în baza căruia a fost aleasă „Camera Comunelor".

Iată dar cum funcţionează cele două mari prerogative regale, şi cum ele se evaporează în faţa exercitării de fapt a suveranităţii naţionale.

*

Minister şi Cabinet nu sînt două expresii echivalente în Anglia. Din Minister fac parte toţi membrii guvernului în număr de cincizeci şi patru, care fiind oameni politici vin şi cad dela putere odată cu partidul pe care-l reprezintă. Din Cabinet nu fac parte decît vre-o douăzeci membri ai guvernului.

In Cabinet intră de drept titularii unor anumite departamente însemnate şi unii membri ai guvernului, aleşi de Primul Ministru, după importanţa lor politică în partid: de aceia nu totdeauna aceleaşi departamente sînt reprezentate în Cabinet.

Cei mai însemnaţi membri din Cabinet sînt Lordul Cance-

lar *(Lord Chancellor)*, Primul Ministru *(Prime Minister)* şi Ministrul de Finanţe *(Chancellor of the Exchequer)*.

Lordul Cancelar primeşte un onorar de 250,000 lei pe an şi are atribuţii foarte deosebite, reprezentînd în acelaşi timp puterea executivă, legiuitoare şi judiciară. E, ca Ministru de Justiţie,*), membru în Cabinet: el numeşte pe judecători; e preşedinte al Camerei Lorzilor, deci membru al parlamentului; şi e cel mai mare judecător din regat: el prezidează Innalta Curte de Justiţie a Camerei Lorzilor, Consiliul Judiciar al Consiliului Privat, Suprema Curte de Justiţie şi Innalta Curte.

In acelaşi timp e însă un om politic care vine şi cade dela putere odată cu partidul din care face parte.

Dar dacă Lordul Cancelar e cel mai mare demnitar laic în stat, Primul Ministru e cel mai însemnat membru al Cabinetului. Dacă Primul Ministru e un lord, atunci el ia totdeauna portofoliul Externelor; dacă e un membru al „Camerei Comunelor", (commoner) atunci ocupă oficiul de Prim Lord al Visteriei *(First Lord of the Treasury)*. Acesta este departamentul Finanţelor, constituit sub forma unui consiliu de administraţie (board), compus din un preşedinte,—care e sau Primul Ministru sau un om politic de mîna întîi,—din Ministrul de Finanţe (Chancellor of the Exchequer), din patru lorzi juniori (junior lords), şi din aşa numitul *Whip*.

In chestiuni privitoare la finanţe, singur Ministrul de Finanţe ia hotărîri, fără să convoace pe ceilalţi membri ai consiliului: astfel el, fără să fie preşedinte, prezidează o adunare fictivă,—căci ceilalţi membri nu iau parte,—şi el singur hotăreşte în numele Consiliului. Toţi ceilalţi demnitari ai Visteriei se ocupă exclusiv cu chestii politice: Preşedintele trebue să fie în permanenţă prezent în Camera Comunelor, la locul numit „*The Treasury Bench*", căci el e leaderul partidului dela putere; iar lorzii juniori şi cu *Whip*-ul sînt exclusiv agenţi politici de comunicaţie între membrii partidului şi Banca Ministerială. Ministrul de Finanţe deşi e numit Cancelar al Visteriei, n'are nici o atribuţie de cancelar.

Mai este un membru în Minister al cărui nume te poate induce în eroare asupra atribuţiilor lui, e: Plătitorul General (*The Paymaster General*). Acesta nu numai că nu mînueşte nici un ban, dar e singurul membru din Minister care nu primeşte nici un ban ca onorar: e demnitar onorific. **)

Din cei cincizeci şi patru membri ai guvernului, cinci sînt Miniştri Secretari de Stat (titularii dela Interne, Externe, Războiu, Colonii, Indii), şi sînt oarecum reprezentanţii aceluiaşi Secretariat indivizibil, căci fiecare poate ţinea locul altuia şi iscăli hîrtiile

*) In Anglia nu există „Ministru de Justiţie", în înţelesul continental. Atribuţiile acestui demnitar sînt împărţite între Lordul Cancelar, Secretarul de Stat dela Interne (Home Office), cei doi mari demnitari legişti ai coroanei (Attorney General şi Solicitor General) şi Directorul Urmăririlor Publice (The Director of Public Prosecution).

**) Mermeix: L'Angleterre,—pg. 26—48.

oficiale, fără forme de interimat ori autorizare specială. Toți sînt de drept membri ai Cabinetului.

Alți cinci sînt președinți de consilii *(presidents of boards)* administrative (titularii dela Comerț, Afaceri Locale, Agricultură, Instrucție Publică, Lucrări Publice). Și aceștia sînt de drept membri ai Cabinetului. Consiliile se constituesc oficial, prin acte speciale, din cei cinci Secretari de stat, pe care îi prezidează Președintele titular al departamentului respectiv, adică un demnitar mai mic în grad și în leafă. Dar realitatea faptelor face din aceste consilii niște ficțiuni: ele nu se întrunesc niciodată, și de aceia președintele se prezidează singur și formează majoritatea necesară pentru a lua hotărîri. Rămîne însă o realitate, o deosebire de 75,000 lei în salarul anual: Secretarii de Stat primesc anual 125,000 lei, iar Președinții de Consiliu numai cîte 50,000. Un Președinte de Consiliu administrativ poate, dacă vrea, să însărcineze pe un secretar de stat să-i ție locul, fără nici o formă legală. E curios însă că vicepreședinții acestor consilii administrative se numesc subsecretari de stat, nu vicepreședinți.

Pe lîngă cele cinci consilii administrative fictive, există și un președinte fictiv în consiliul Amiralității. Acest consiliu, după cum îi spune titulatura, e pentru „a aduce la îndeplinire îndatoririle înnaltului Lord Amiral al Regatului Unit" *(Commission for executing the office of Lord High Admiral of the United Kingdom).* Acest lord amiral însă nu mai există din 1708, iar președintele comisiunii,—totdeauna un membru al Cabinetului (Primul lord al Amiralității),—e de obiceiu un civil, căci trebue să fie membru al Parlamentului. Ar putea fi și un militar, de oarece ofițerii au dreptul de a fi aleși membri ai „Camerei Comunelor", dar... de obiceiu e un civil.*)

Alți membri mai însemnați din Minister,—nu din Cabinet,—sînt cei trei Procurori și trei Advocați Generali (Attorney General, Solicitor General) reprezentînd cele trei țări ale Regatului Unit. Apoi Irlanda mai e reprezentată printr'un Lord Locotenent *(Lord Lieutenant* **) și un Cancelar.

---

*) De obiceiu și ministrul de războiu e un civil. Actualul ministru de războiu, lordul Haldane, care în cei cinci ani de cînd conduce acest departament a dovedit o capacitate de organizare ce l-a pus printre marii miniștri de războiu, e unul dintre marii juriști din Londra și un distins scriitor, cu o vastă cultură filozofică. A tradus pe Schopenhauer și a scris studii asupra lui Kant și Hegel; și el crede, că culturii sale filozofice își datorește succesele sale ca Ministru de războiu. Ia parte activă la manevre, dar îmbrăcat civil și în trăsură, căci nu știe să călărească. Odată n-a putut primi invitația împăratului Wilhelm II de a călări împreună, din aceiași pricină. Ca complectare a personalității lui putem adăuga că: în timpul grevelor din acest an el a ținut la universitatea din Oxford o conferință, tratînd despre deosebirea dintre cultura germană și cea engleză, și că în acea conferință a susținut, că crearea Germaniei moderne se datorește în primul loc oamenilor de cultură:—fără puternica mișcare culturală germană n'ar fi fost posibil un Bismarck și un Moltke, a spus *ministrul de războiu* al Angliei.

**) Lordul Locotenent al Irlandei, deși nu are o importanță politică deosebită, nici nu face parte din Cabinet, are un onorar de 500.000 lei pe an.

*

Am văzut că în Anglia, guvernul nu poate fi format decît de cele două mari partide de guvernămînt. Ambele partide își trag puterea numai din masele cetățenești și au organizații permanente puternice, cu ramificații în toate orașele și comunele rurale, pentru a întreține vie propaganda politică și a păstra contactul neîntrerupt cu alegătorii.

Politica dar nu e condusă de o oligarhie redusă, ci întreaga masă cetățenească e interesată în mod activ și permanent în frămîntările ei. Cele aproape 8,000,000 de alegători își fac astfel educația politică și sînt feriți de a cădea pradă demogagiei într'o campanie electorală. „Federația Național-Liberală" și „Uniunea Național-Conservatoare", apoi „Partidul Muncei", „Partidul Socialist"... toate se întrec în propaganda de prozelitism pentru ideile și programele lor.

Care sînt mijloacele de propagandă și de luptă ale partidelor politice?

Un partid politic în Anglia nu poate promite plasamente în bugetul statului, căci în toate administrațiile centrale, dependinte de guvern, nu se ivesc decît 300 locuri vacante pe an, pentru care se cer titluri și concurs. Numărul locurilor nu poate fi sporit, prin concedierea funcționarilor, căci un funcționar concediat, fără motiv valabil, poate da în judecată pe șeful lui de serviciu (nu pe ministru, *) și e reintegrat prin justiție. **)

De asemenea un guvern nu poate influența nici întrebuința pe funcționari în perioada electorală, căci cea mai mare parte din ei aparțin autorităților locale, care sînt absolut autonome, iar cei din autoritățile centrale au stabilitate și norme fixe de înnaintare.

Rolul prefectului în alegeri nu se cunoaște în Anglia, căci guvernul nu are un asemenea brav reprezentant în districte.

Dar chiar dacă guvernul ar dispune de funcționarii tuturor administrațiilor, contingentul lor fiind prea mic, n'ar putea hotărî soarta alegerilor generale. ***)

---

*) In Anglia există răspunderea personală a funcționarului față de cetățean. Orice cetățean dar, fie el particular ori slujbaș subaltern, are dreptul *(petition of right)* să dea în judecată pe acel care i-a pricinuit un rău: răspunderea e personală, nu a instituției,—Ministrul nu e angajat în proces. De altfel Miniștrii în Anglia guvernează și controlează, nu administrează. In fiecare Minister este cîte un secretar permanent, care nu se schimbă odată cu guvernele: acesta conduce de fapt administrațiile împreună cu directorii de serviciu. Salariile acestor secretari permanenți variază între 38.500 și 62.500 lei anual.

**) Un caz caracteristic: un elev dintr'o școală de marină, eliminat sub o acuzare infamantă, a dat în judecată pe Directorul școlii. Justiția a găsit dreaptă plîngerea elevului și i-a dat satisfacție complectă.

***) Anglia e țara clasică a descentralizării administrative. Guvernul central nu administrează de fapt, ci supraveghează, controlează, dă sfaturi și indicații autorităților locale, care se conduc singure prin consiliile alese și funcționarii locali. Controlorii statului nu pot măcar verifica veni-

Guvernul, în Anglia, nu dispune, în timpul campaniei electorale, de alte mijloace de luptă decît de acele pe care le are și în opoziție: bugetul și administrațiile statului nu-i pot veni în ajutor.

Toate luptele politice se dau aici pe chestii de principii și programe, care nu sînt anunțate adhoc, în ajunul alegerilor generale, ci sînt puse în discuția opiniei publice, prin ziare, broșuri, întruniri publice, cu ani de zile înainte.

Programele partidelor revoluționare sînt foarte îndrăznețe, de oarece aceste partide nu au perspectiva viitoarei răspunderi de guvernămînt: — în ele se oglindesc interesele exclusive ale unei clase sociale.

Programele celor două mari partide, care pe rînd duc răspunderea viitorului Angliei, ca orice program de guvern, nu pot susținea brutal numai interesele unei clase și lovi în interesele altora. In Anglia toate clasele sociale sînt trezite politicește și prin stadiul de civilizație a țării și prin educația politică a maselor făcută de partide. In programele acestor partide trebue să se oglindească interesele tuturor claselor sociale după raporturile lor de putere.

Desigur că, dacă în starea de acum ar veni un guvern socialist în Anglia, el va trebui să ție seamă și de interesele lorzilor,—orcît de mult luptă împotriva lor în opoziție,—întrucît lorzii reprezintă încă o clasă socială reală.

Programele partidelor politice nu pot să oglindească numai

---

turile tuturor celor 25,000 de autorități locale, care se urcă la trei miliarde cinci sute de milioane lei pe an, căci din această sumă un miliard trei sute șaptezeci și cinci milioane sînt veniturile orașelor cu chărți de libertate. Comisiuni alese de cetățeni fac acest serviciu de control. Numai în Londra diferitele consilii, de întăia însemnătate, alese de cetățeni pentru diferite mari administrații locale, conțin vre-o 3,000 de membri. Caracteristica administrațiilor engleze e mulțimea consiliilor alese de cetățeni (boards, bodies of managers) și, relativ, redusul număr de funcționari numiți. Descentralizarea administrativă lasă în puterea autorităților centrale numai numirea funcționarilor poștali și fiscali, din toată țara,—controlați încă și aceștia de verificatori locali. Guvernul varsă în visteriile autorităților locale sume pentru anumite plăți de personal, fără să aibă dreptul să se amestece în numirea acelui personal: astfel guvernul varsă în casa diferitelor administrații locale aproape 300,000,000 lei pe fiecare an pentru învățămîntul primar, fără să aibă dreptul de a numi un singur învățător.—Iată un exemplu care poate arunca lumină asupra raportului de independență între autoritățile locale și guvern: poliția din toată Anglia e locală, afară de cea din Londra (fără City), care e națională,—ea atîrnă direct de Ministerul de Interne. Cu toate aceste dacă această poliție e trimeasă de Ministerul de Interne în afară de Londra, pentru a aduce serviciile ei, fiecare polițist trebue să depue jurămînt de supunere primarului local,—altfel orice arestare ori alt act săvîrșit de un polițist e ilegal, și polițistul e dat în judecată de cel atins în libertatea lui individuală.

In total proporția funcționarilor din Anglia față de numărul locuitorilor e de unul la o sută șasezeci; această proporție în Franța, de pildă, e ridicată, de cei peste 900,000 funcționari publici, până la unul față de treizeci și opt. Numai a cincisprezecea parte din cei aproape 300,000 de funcționari ai diferitelor administrații publice din Anglia sînt numiți de autoritățile centrale, ceilalți sînt numiți de administrațiile locale.

niște păreri personale ale unor oameni politici, ci trebue să ție seamă de interesele reale ale claselor sociale.

Desigur nu urmează de aici nelegitimitatea deosebirilor profunde între programele partidului conservator și liberal din Anglia. De cînd există omenirea nemulțumirile și nevoile prezentului au făcut pe unii să caute leacul în trecut, iar pe alții să-și îndrepte privirile spre viitor.

*

Odată alegerile generale terminate și „Camera Comunelor" constituită, nici deputații, nici guvernul nu se găsește în situația de a îndeplini ori călca făgăduinți și angajamente personale. Libertatea guvernului față de deputați și a acestor din urmă față de cetățeni e complectă, în această privință. Nu poate fi vorba decît de aducerea la îndeplinire a reformelor din progam. Apoi, organizarea de partid și regulamentul pe care și l-a dat „Camera Comunelor" împedică izbucnirea ambițiilor și răzbunărilor personale, prin atacuri și interpelări neprevăzute din partea partizanilor. Ca în orice luptă,—și e luptă în „Camera Comunelor",—armatele trebue să fie disciplinate.

Poporul acesta, la care independența și libertatea personală au ajuns o pasiune națională, are cel mai disciplinat parlament din lume. A știut să împace aceste două noțiuni, care pentru unele popoare par contrazicătoare.

Un membru din partidul guvernului, indiferent de ce păreri personale are, trebue să voteze cu guvernul în chestii mari, care privesc soarta guvernului și a partidului. Nu-i impune nimeni cu forța această disciplină, dar el trebue să înțeleagă că trebue să și-o impue singur. E liber să procedeze altfel, dar trebue să declare de mai înainte, și declarația corespunde cu demisia sa din partid.

Discursurile, atît ale partizanilor guvernului cît și ale opoziției, se hotărăsc în sinul organizației de partid, și *whip*-ul partidului din guvern, ori cel care va fi *whip* în guvernul viitor, prezintă lista lor președintelui Camerei (Speaker).

Nu poate nimeni transforma lupta din Cameră în sport oratoric de satisfacție personală, nici a știrbi prestigiul guvernului prin aerele de independență debitate sonor și suficient în incinta Camerei. Asemenea atitudini implică demisia din partid.

Raporturile între guvern și partidele de opoziție, în Cameră, nu sînt numai raporturi de luptă, ci și de colaborare. *Whip*-ul guvernului stă necontenit în contact cu organizațiile opoziției și cu banca ministerială, pentru a fixa cît mai multe puncte de înțelegere.

Surprinderi nu pot veni guvernului, nici din partea partizanilor, nici din partea adversarilor. Lovituri pe ascuns, cum se dau în Camera franceză, nu se dau în Parlamentul englez.

In Anglia, e imposibilă o cădere dela putere ca a lui Clémenceau ori Briand.

Independența pe care, în Franța, o arată deputații față de guvern, și prefecții față de miniștri e cu totul de altă natură decît independența cetățenească din Anglia.

In desfășurarea istoriei și organizației instituțiilor lor, Francejii totdeauna au arătat înclinări tutelare. Spiritul de independență francez înseamnă mai mult lipsa respectului de autoritate. Francezului îi place să nu se supue, nu să fie independent; el trăește sub autoritate, dar își bate joc de ea. In alegeri cetățeanul francez ride de guvern, dar votează mai curînd cu prefectul.

Mermeix recunoaște influența guvernului asupra alegătorului francez și constată, că expresiunea cinică „a face alegeri“ (faire les élections), adică a falșifica expresiunea voinții cetățenilor prin autoritatea administrativă, nu-și are echivalentul în limba engleză. El, deși e Francez, nu neagă că schimbările de guvern în Franța sînt cele mai de multe ori pricinuite de intrigi personale și de atacuri perfide date pe ascuns.

Politica parlamentară engleză are o innălțime neajunsă încă nici într'un alt parlament din lume. Miniștrii francejii traesc cu frica de a nu cădea într'o cursă pregătită în umbră pecînd libertatea de care se bucură miniștrii englejii le sporește încă mai mult autoritatea.

In această atmosferă se desbat și se fac legile în Parlamentul englez.

*

O parte curioasă, pentru un continental, în legislația engleză e faptul, că cele de mai multe ori legile au caracter local. Se votează anume o lege pentru Anglia și Țara Galilor, alta pentru Scoția, alta pentru Irlanda—cu privire la organizarea aceleiași instituții. Așa s'a întîmplat, de exemplu, cu legea organizării învățămîntului public.

Odată legile promulgate, aplicarea lor cade în seama autorităților locale, iar controlul îl exercitează autoritatea centrală.

Guvernul englez nu are reprezentanți în țară așa cum sînt prefecții în Franța și la noi, adică slujbași plătiți de Ministerul de Interne, pe care îi poate schimba oricînd.

In districtele engleze sînt doi reprezentanți ai Majestății Sale,—după formula obișnuită. Unul e Lordul Locotenent (*Lord Lieutenant*), totdeauna făcînd parte din marea nobleță. El e prezentat regelui de Lordul Cancelar și e numit pe viață,—dacă regele nu moare înnaintea lui. Cînd un nou rege se urcă pe tron, el trebue să-și numească pe reprezentanții lui în districte.

Această innaltă demnitate nu numai că este onorifică, dar reclamă mari cheltueli de protocol. Nu e un oficiu, ci o demnitate socială, care obligă foarte mult, și moralicește și bănește, pe

cel care o primește. Popularitatea și influența lui socială, în district, atîrnă de purtarea și prestigiul lui, nu de puterea pe care o deține ca reprezentant al guvernului, de oarece nu are nici o putere—nu e funcționar public.

Alt reprezentant *social* al guvernului e *Sheriff*-ul, totdeauna făcînd parte din burghezia cuprinsă. Numirea lui se face în urma unei recomandări speciale a trei candidați. Regele alege unul—după formula știută.—Numirea lui în realitate o face Lordul Cancelar—ministrul Justiției. Rolul lui social de asemenea reclamă mari cheltueli. El e considerat ca șeful judecătorilor din district, față de care are obligația morală să-i invite uneori la el, să le înlesnească în casa lui prietenia și bunele raporturi. Are apoi și alte obligații de execuție în materie penală, care îi cer sacrificii de bani și de timp. Le face toate însă pentrucă-i crește *respectabilitatea*, atît de caracteristică burgheziei engleze.

Mai e un demnitar onorific în district: acesta e judecătorul de pace. Judecătorul de pace din district nu este un profesionist, ci este un om de bine care primește ca în localitatea lui, în mod cu totul gratuit, să aplaneze conflictele ce se ivesc între concetățenii săi. El e de obiceiu un cetățean cu mare prestigiu în localitate; puterea lui izvorăște numai din încrederea pe care o insuflă concetățenilor. Judecătorul de pace e numit de Lordul Cancelar, în urma recomandării Lordului Locotenent. Orice guvern nou trebue să facă numiri nouă de judecători de pace; totdeauna însă integritatea și imparțialitatea politică a acestor judecători îi lasă la locul lor, căpătînd întărirea dela noul Lord Cancelar.

*

Garanția cea mai temeinică a respectării libertăților individuale au găsit-o Englejii totdeaunea în chiar însușirile caracterului lor însuși. Păzirea acestor libertăți în organizarea instituțiilor constituționale o au însă, în ultima instanță, magistrații superiori dela Innaltele Curți. Corpul innalților magistrați e de fapt cea mai mare putere în statul englez.*) Magistrații superiori, care ating onorarii anuale până la 325.000 pe an, au o situație absolut independentă.**) Puterea executivă nu le poate face nimic.

*) In total sint treizeci și șase inalți magistrați in cele șase „Curți Centrale de Justiție, din Westminster“.

**) Acesta e onorarul pe care-l primește „the Attorney General“, care nu e cel mai innalt în grad, deși e cel mai bine plătit. E ministru, dar nu e în Cabinet. E totdeauna un mare advocat și om politic, dar nu e magistrat de profesie, căci se schimbă odată cu guvernul. Salarul lui fix e de 175.000 lei pe an, și pledează numai în procesele mari unde sînt angajate interesele statului: de aceia are încă un onorar, ca advocat, de 150.000 lei pe an. Innainte putea să aibă și clientelă privată.

In caz de conflicte grave, numai Camera Comunelor unită cu Camera Lorzilor poate cere regelui, adică guvernului, revocarea magistratului care ar fi provocat o atît de extraordinară necesitate de stat.

De obiceiu însă acești oameni, recrutați din ilustrațiile baroului, au un foarte înnalt prestigiu, izvorît nu numai din grandoarea oficiului, dar și din valoarea și integritatea lor personală.

Nimeni nu e cruțat de magistrați, cînd e vorba de a aduce lumină. Regele Eduard al VII-a, cînd era prinț de Wales, a fost citat înnaintea Curții de Justiție ca martur, și a trebuit să se prezinte și să se supue la toate întrebările puse de advocați, într'o afacere pe care o cunoștea.

De multe ori miniștrii au trebuit să apară ca marturi în fața tribunalului,—în Franța, judecătorul se transportă la domiciliul ministrului, cînd mărturia lui e necesară justiției. Orice reprezentant al puterii statului, fie judecător, soldat, ori alt agent al forții publice e tras la răspundere în fața Innaltei Curți, cînd a săvîrșit un abuz de putere. Ordinul superiorului erarhic nu scutește de răspundere, în fața magistratului, pe cel care a comis un abuz, ci aduce la bara justiției încă un acuzat. Dacă o autoritate judecătorească a încălcat libertatea individuală a cuiva, ordonînd o arestare, fără un început de dovadă materială a vinovăției celui bănuit, atît judecătorul care a dat mandatul de arestare, cît și agentul care a făcut arestarea, precum și temnicerul care a primit pe arestat în închisoare pot fi trași la răspundere ca delicvenți comuni, în fața magistraților dela Innalta Curte, și condamnați. Despre vinovăția celebrului asasin dr. Crippen nu se îndoia nimeni, cu toate acestea mult timp el s'a primblat liber pe străzile Londrei, spionat numai discret de poliție. N'a putut fi arestat până cînd nu s'a găsit un început de dovadă materială, în care timp vinovatul își pregătise fuga. Soldații care ar săvîrși un abuz de putere, prin întrebuințarea armelor, —fie din ordinul ofițerilor lor, — pot fi trași la răspundere înnaintea magistraților și condamnați, împreună cu șefii lor erarhici.

Nici rangul social, nici oficiul statului nu dă vre-un privilegiu acuzatului în fața justiției, cînd drepturile cetățenești au fost încălcate.*)

Astfel în această împletire încurcată și complicată a supraviețuirilor celor mai arhaice,—în care instituțiile cînd se ajută, cînd își zădărnicesc funcționarea lor,—justiția engleză proclamă principiul suprem al libertăților cetățenești.

I. Botez

*) Cînd un particular vrea să tragă la răspundere o autoritate publică are două căi: 1) sau se adresează (petition of right) Ministerului de Interne (Home Office), pentru a referi cazul Directorului Urmăririi Publice (Director of Public Prosecution), care imediat convoacă un juriu pentru a hotărî dacă e prejudiciu și de a fixa despăgubirea; 2) sau se adresează direct unui magistrat dela Innalta Curte.

Ministerul de Interne ori Directorul Urmăririi Publice nu poate pune plîngerea la dosar, căci în acest caz, în urma reclamării celui interesat, Innalta Curte chiamă la răspundere, ca acuzați, pe aceste autorități.

Unui Sfînt

Văd fruntea ta, cioplită din stînci de-a vremii daltă,
Avînd luciri de lespezi pe care valuri saltă,
Cum palidă s'apleacă pe al bibliei abis,
Să prindă din ecoul ce Iehov'a trimis.
Ai vrea să afli'n toate temeiu'nțelepciunii:
Ce-i adevăr, și ce e neghina'nșelăciunii.
Dar mintea ta se luptă în clipele de-avînt
Ca flăcara întoarsă sub sbaterea de vînt.
Abia se'nalță ruga și gîndu'ntreabă: unde?
Un lung ecou de plîngeri, de lanțuri îi răspunde,
Răsbind de prin adîncul infernului de vieți:
Cătușele'nchid poarta divinei dimineți!.....

Ce sumbră 'mpărăție de suflete căzute
Adăposti pămîntul sub cerurile mute?
De-o slabă licărire ți-e gîndul însetat:
O! dac'ai ști cuvîntul ce'ntâiu a fulgerat,
Atunci putea-va glasul, în inima ta plină
De haos, să rostească: „Făcutu-s'a lumină!"
In van! Prin unda clară de lacrimi, tot ce vezi
Te 'ndeamnă 'n ironia destinului să crezi!
Nu-s sforile tocite l' aceiași comedie,
Și cînd rapsozii-așteaptă de aur vremi să vie,
Cel slab, zdrobit se'ndoaie sub pumn de fer puternic,
Fățarnicul credinții își rîde de cucernic,
Incît stă mintea 'n cumpeni: te'ntrebi: e vinovat
Cel slab de prăbușirea-i,—cel rău, că s'a urcat?
Au cine-o să s'așeze pe cuvenita treaptă,
Pe cel umil, ce'n umbră setos dreptate-așteaptă?
Au unde-i armonia? E afar'? E'n gîndul tău?
E pedepsit trufașul de-ajuns în el că-i rău?
Și dacă e nevoe, cel bun, spre a fi mai tare,
Să-l sbuciume'n adîncuri furtuni de încercare,
Atunci peste mizerii de nu te'nalți, ursit
Vei fi să suferi vina de a nu fi oțelit?
Pe căile divine de-am ști ceti în semne,

O piedică-i prilejul spre salturi să ne'ndemne?
Din om, un zeu vrînd poate să scoată semi-zei,
Drept pîrghie, mai rabdă sub soare și mișei?
Dar unde să mai afli un reazăm suferinții?

—Nu paginile,—Firea deslează drumuri minții...
Privește ce bogate sînt lanurile ei!
Ea nu ți le oprește.... te lasă să le iei.
De ce răsboiu-acesta de fiare îndîrjite,
Moștenitori hrăpăreți averii moștenite?
Ce pui de tigri, hiene, cîndva s'au mai văzut
Încăerați la sînul chiar care i-a născut?
Și omul, el podoabă, de inimă, gîndire,
N'a mai sfîrșit cu frații din crunta-i răsboire!
Ce milă aștepți tu oare părintelui de sus?
Te miră cum mînia-i de foc nu ne-a răpus,
Cum mai revarsă încă pe cîmpuri unde-i plugul,
Din cornul cel de aur al Soarelui,—belșugul!

Tu care'n biblii sfinte azi nu mai poți ceti
Te uită-afar' la fila de cer ce se'negri.
Ascultă taina sfîntă ce se slujește'n cer,
Și vezi ce scrie Domnul cu fulgere'n eter.
Ci uită-te cum plouă pe codri, pe-arătură,
Cum ars pămîntul soarbe șuvoaele ce cură.
Ah! haru-a-tot-puține al sfintei lui iubiri,
Ca ploaia'n stîncă, sapă străvechile'nvrăjbiri.
Încet, vecii de ură, torente înspumate,
S'or pierde în adîncul din marea-i bunătate.
Vezi firul cel de iarbă, de secetă uscat,
Din lîncedă-așteptare renaște'nviorat,
Se bucură șopîrla și șarpele vicleanul,
Și vulturul prădalnic, și'n tufe ciocîrlanul
Și lupi'n vizuină și oile în stîni!
Prin muzica de picuri ce cîntă'n lan de grîu,
Pe harpele pădurii, în orgele de rîu,
E-aceiași închinare de robi și de stăpîni...
Cu toți trimet acuma o binecuvîntare
Spre cel ce de-o potrivă bogat e și'n ertare...
Vezi ploaia roditoare, desfundă bogății,
Te uită cum dă pînea la guri flămînde, mii,
Te uită cum împacă pe mici, pe mari, pe răi,
Și'nvață de răspunde la toți dușmanii tăi!

D. Nanu

Stoenești-Palanca, 1911|8

Modelele franceze ale teatrului lui Alecsandri

I. CUCOANA CHIRIȚA.

Criticii noștri în repețite rînduri au afirmat că activitatea dramatică a lui Alecsandri e influențată de repertoriul francez. Afirmările aceste aruncate în treacăt și nedovedite nu puteau fi urmate de o convingere deplină.

Nu e de ajuns să ni se asigure că Alecsandri „a luat liniile generale din unele piese franceze și le-a îmbrăcat cu moravuri romînești", că „Scribe, Labiche, Augier au fost autorii dramatici care i-au venit în ajutor"; [1]) vrem să știm care anume din dramele autorilor citați i-au servit de modele, în ce mod le-a prelucrat, ce a adaos dela dînsul. Materialul împrumutat l-a redat oare întocmai sau l-a prefăcut pe de-a întregul? Ca să înjghebe o piesă s'a folosit oare de un singur text sau a „contaminat" mai multe? A păstrat oare personagiile autorilor imitați sau le-a modificat? Și, în acest din urmă caz, cum a operat această schimbare? Care sînt notele din caracterul primitiv al personagiului pe care le-a înlăturat, care sînt cele pe care le-a alterat și care sînt cele pe care le-a adaos, constituind un tip cu o fizionomie ce diferă de-a modelului.

S'ar părea că originalitatea și spontaneitatea așa de mult lăudate ale geniului lui Alecsandri vor fi atinse de rezultatul unor astfel de cercetări. Să ne gîndim însă că originalitate absolută nu există, că în literatură, cași în artă, cași în orice ramură a activității omenești, din nimic—nimic nu se face; să ne mai gîndim că un autor care, cu elemente disparate, a urzit piese nouă, cu o valoare literară ce subzistă în multe privinți și

1) N. Petrașcu, *Vasile Alecsandri, studiu critic*, București, 1894, p. 216.

astăzi, merită să fie prețuit; în sfîrșit să recunoaștem că numai în urma stabilirii izvoarelor lui Alecsandri și a constatării modului cum le-a utilizat ne vom putea da seamă de trăsăturile distinctive ale personalității sale literare, de originalitatea sa.

Deosebind în opera dramatică a lui Alecsandri ceia ce-i aparține de ce e avutul altora, ne vom face o idee mai dreaptă despre caracterele talentului său dramatic, ne vom da mai bine seamă de meșteșugul compoziției sale, vom pătrunde secretele procedeelor după care țese intriga, plăzmuește caracterele și conduce dialogul.

In repertoriul francez se află aproape toate izvoarele de care Alecsandri s'a servit pentru alcătuirea dramelor și comediilor sale. Cultura sa literară se știe că se mărginea la cunoașterea producțiilor autorilor francezi și la cele ale scriitorilor noștri sau ale poporului nostru. Nu vom găsi așa dar la dînsul urme de influența comediei sau tragediei latine, necum eline și nici măcar urme de influența literaturii dramatice moderne, engleză sau germană, spaniolă sau italiană.

Se mai știe că dela 1840 înnainte Alecsandri, numit director al Teatrului Național din Iași, socoti ca o datorie a sa să scrie el însuși piese, din cauza sărăciei extreme a repertoriului rominesc. De o influență așa dar a literaturii noastre dramatice asupra operei sale nu se poate vorbi. Firește că amintiri din lecturile sale se vor strecura uneori în producția sa teatrală. Astfel într'una din „canțonetele sale comice" [1]) ne povestește după Negruți vesela *Istorie a unei plăcinte*.

Din nuvela aceluiași scriitor *Sobiețchi și Rominii* își ia subiectul dramei sale *Cetatea Neamțului*. Astfel de împrumuturi sînt însă rare și tot la teatrul francez trebue să ne adresăm cînd vrem să aflăm modelele pieselor lui Alecsandri.

Negreșit, cercetări numeroase și migăloase, pe care și norocul va trebui să le ajute [2]) pentru a ajunge la izbîndă, vor trebui făcute până ce să se stabilească o listă, nu complectă, dar măcar aproximativă a modelelor franceze ale teatrului lui Alecsandri. Și cite piedici nu stau în calea istoricilor literari pe care asemenea cercetări i-ar ademeni!

De cîte ori Alecsandri s'a adresat la autori de a doua mînă, ale căror piese, jucate la Paris pe teatrele mici de pe Bulevarde [3]), după aplause ieftine au pierit de mult în noaptea

1) *Stan Covrigarul.*

2) Astfel acum doi ani d. Orleanu a dat de originalul francez al *Muzei dela Burdujeni* a lui Negruți, care e *La Sapho de Quimpercorentin* a lui Th. Leclercque. V. *Dunărea-de-jos*, 1909.

3) Pe Boulevard du Temple, în 1837, cînd Alecsandri era la studii la Paris, se afla „une suite presque ininterrompue de salles de spectacles et de concerts, de baraques dignes de la foire et de variétés amusantes (Nic. Brazier, *Chronique des petits théâtres de Paris*, pasagiu citat în *Prefața*, p. XXVII a lui Georges d'Heylli la ediția nouă a acestei scrieri, Paris, 1883). In acest teatru se jucau vodeviluri și farse, din care cele mai multe n'au fost publicate.

uitării! Și apoi cît de multe pot fi curentele care s'au amestecat într'una singură din producțiile dramaturgului nostru. O comedie i-a putut pune la îndemînă planul sau ideia piesei sale, o alta tipul protogonistului, o a treia portretul unui personagiu secundar, de-aiurea a putut lua un epizod dramatic sau comic, o scenă, un cuplet sau numai un cuvînt de spirit. Așa de pildă stau lucrurile pentru cele patru comedii sau vodeviluri căror eroină e *Cucoana Chirița*.

I

Personagiul principal. Intențiile succesive ale lui Alecsandri. Acțiunea și izvoarele ei: „Les Provinciaux à Paris" de Picard; „La comtesse d'Escarbagnas" de Molière; „La fausse Agnès" de Destouches.

Cucoana Chirița nu e o „creație națională" [1]) a lui Alecsandri și nici „o figură originală dintr'un repertor care nu exista înnaintea lui [2]); e numai una din cele mai reușite și mai populare adaptări ale poetului, un tip împrumutat, dar minunat de bine localizat.

Publicul făcu la Iași, în 1850, cunoștință pentru întăia oară cu Chirița. [3]) Lumea rise atunci cu poftă de provinciala greoae, nedeprinsă cu obiceiurile capitalei, pe care Alecsandri o aducea pe scenă; se făcu haz de rusticitatea ei, de credulitatea ei, de naivitatea ei, izvor nesecat de situații comice.

Se mai făcu haz și de alte ridicole ale Chiriței, de vanitatea ei, de ambiția ei de nevastă de boerinaș de a trece drept cucoană din boerimea de sus, de felul cum maimuțărea lumea mare și ținea cu orice preț să facă parte dintr'însa. Cucoana Chirița nu vrea să-și dea fetele după „răzeșii" Brustur și Cociurlă, vecinii ei dela țară, „groși în ceafă și morăcănoși"; ea vine la Iași să le mărite cu cuconași .... „cu vorbă, cu ighemonicon, cu tabieturi". [4]) Cucoana Chirița copiează vorbirea societății elegante și schilciează cuvintele de curînd auzite și prost învățate; silindu-se a fi la modă, se îmbracă caraghios, și socotind că sensibilitatea e de „bon ton", leșină cînd se cuvine să arăte că e emoționată.

Aceste din urmă note ale caracterului personagiului său, Alecsandri le scoate mai în relief, în 1852, în *Chirița în provincie*. [5]) Ridicolele provincialei, tema comediei precedente, rees mai puțin la moșia sau în tîrgul ei; de aceia acum sînt lăsate în umbră pecînd e pus în lumină comicul nouei isprăvnicese

1) N. Petrașcu, *o. c.*, p. 201.

2) Virnav-Liteanu, *Scrierile teatrale ale lui Alecsandri* în *Convorbiri Literare*, IX, p. 389.

3) *Chirița în Iași* sau *Două fete ș'o neneacă*, comedie cu cîntece, în 3 acte.

4) Act. II, sc. 2.

5) Comedie cu cîntece, în 2 acte.

care vrea să „sperie" lumea întreagă prin vaza ce i-o dă situația de curînd cîștigată. Cucoana Chirița are ambiția să-și ție rangul; pretențiile ei la etichetă și aspirațiile ei la eleganță vor crește, în timp ce contrastul între ținta urmărită de dînsa și felul ei real de a fi, va deștepta rîsul la fiece moment.

Acest rol de „bădărancă boerită" îl joacă eroina noastră și în vodevilul *Cucoana Chirița în voiaj*; elementele de farsă, care fac să degenereze în acest „cînticel comic" multe din trăsăturile de caracter ce le cunoaștem, predomnesc în *Cucoana Chirița în balon* (1874),[1]) în care aproape numai numele și înfățișarea fizică mai reamintesc personagiul arătat pentru întâia dată publicului cu două zeci și doi de ani mai înainte și care s'a schimbat după intențiile succesive ale autorului.

Primul gînd al lui Alecsandri aducînd pe scenă pe Cucoana Chirița fusese același ca al lui Negruți, într'un portret celebru,[2]) sau al lui Kogălniceanu cînd schițase *Fiziologia provincialului* (1843):[3]) ridiculizarea provincialului ce vine în capitală.

Tinerii noștri scriitori romantici care arătau atîta predilecție pentru această temă[4]) nu se sfiau, cînd o tratau, să recurgă și la modelele franceze clasice. Literatura franceză din secolul al XVII-lea și din secolul al XVIII-lea e bogată[5]) în satire ca *Le festin ridicule* al lui Boileau; în comedii ca *Monsieur de Pourceaugnac* al lui Molière, „gentilhomme limousin de bon lieu" care sufere tot felul de pățanii comice la Paris, unde venise să se însoare; în nuvele ca *Le comte de Boursouflé* al lui Voltaire; în portrete ca cele din *Caracterele* lui La Bruyère[6]), în care sînt zugrăvite candoarea de spirit, vulgaritatea gusturilor și a vorbirii, înfumurarea și exteriorul grotesc al provincialului și în special al „boerului ținutaș", cum va scrie Negruți cătînd un echivalent romînesc pentru „gentilhomme campagnard".

---

1) „Farsă de carnaval" în vol. IV al *Operelor complecte* ale lui Alecsandri, din editura „Minerva", București, 1905.

2) Scrisoare IX, Martie 1840.

3) N. Iorga, *Istoria literaturii romînești în veacul al XIX-lea*, București, 1908: II, 98.—Succesul studiului analitic al lui Honoré de Balzac *La Physiologie du mariage* (1830) dase naștere în Franța la numeroase „fiziologii" a tot felul de tipuri și tot felul de instituții. Pe la 1840 editorii Aubert și Lavigne publicară o colecție de „fiziologii": *Physiologie de l'employé* par H. de Balzac, *Physiologie du l'homme marié* par Paul de Kock etc.. De notat o *Physiologie du provincial à Paris* par Pierre Durand, dessins par Gavarni (1841).

4) Iorga, *op. cit.*, III, 141.

5) Cf. Pierre de Vaissière, *Gentilshommes campagnards de l'ancienne France*, Paris, Perrin, 1904, p. 261 și urm..

6) Negruți desvoltind ideia că „provințialul e *ecghenis* din cap până'n picioare", își amintește că La Bruyère a zis: „Le noble de province.... répète dix fois le jour qu'il est gentilhomme, traite les fourrures et les mortiers *(semnele distinctive ale magistraturii, „noblesse de robe")* de bourgeoisie, occupé toute sa vie de ses parchemins et de ses titres qu'il ne changeroit pas contre les masses d'un chancelier *(Caractères*, éd. des Gds. Ecrivains de la France, II, 61).

Ceia ce urmărise așa dar Alecsandri în comedia lui din 1850 fusese să rîdă de provinciala care „cum amurgește" se duce la balul unde lumea „se adună de abea pe la nouă ceasuri", care regretă că n'a adus la serate fețe de perină să le umple cu cofeturi și care se împodobește „cu o rochie de catife roșie" și cu „un turluban cu pene stacojii" ce-i dau aerul de a fi costumată pentru carnaval.[1])

Ceia ce mai urmărise era să pună în lumină credulitatea și naivitatea ei, expunînd pățaniile sale la Iași, pe atunci capitală, orașul plăcerilor, al petrecerilor și al ispitelor de tot felul și prin urmare teatru de operație al șireților ce trăesc exploatînd pe naivi.

* * *

Comedia lui Picard[2]) *Les Provinciaux à Paris*,[3]) scrisă cu astfel de intenții, oferi lui Alecsandri cadrul general al acțiunii din *Chirița în Iași*, personagii ale căror ridicole le va atribui eroinei sale comice, incidente pe care ușor le va localiza.

Gaulard, proprietar bogat, a cărui stare a mai crescut de pe urma unei moșteniri, sosește la Paris cu fiul său Georges și cu fiica sa Fanchette, cu gîndul să-i căsătorească în lumea mare. De oarece în otelul unde a tras se laudă cu averea sa, doi cavaleri de industrie, doi „potlogari" ar zice Alecsandri, Dorval și Launay, care se falesc, unul cu neamurile de prin ministere, cellalt cu relațiile ce-l leagă cu societatea aristocratică din Faubourg St. Germain, îi oferă serviciile lor.

Ați recunoscut pe Bondici și Pungescu care se prezintă Cucoanei Chirița, întroenită la bariera Păcurarilor din Iași cu Aristița și Calipsița, „duducile" ei. Bondici se laudă că va dojeni pe vărul său, „care ține poștile", că a pus cai așa de proști la dispoziția soției „banului Grigore ot Bîrzoeni", se va da de agă și va trece pe tovarășul său de pungășii drept spătar; amîndoi vor oferi brațul, „damuazelelor", spre a le duce la gazdă, în timp ce naiva noastră provincială se arată încîntată că va putea prinde gineri „doi cuconași așa de treabă".

Dorval și Launay din comedia lui Picard urmăresc același scop pe care se feresc să-l destăinuească unul altuia, căci, contrar „coțcarilor" lui Alecsandri, confrații lor francezi operează fietcare pe seama lui. Dorval ar vrea să-l încurce pe Gaulard în afaceri bănești, cerîndu-i pe fiica sa în căsătorie; Launay să-l ademenească să-i dea mîna Fanchettei; iar o aventurieră, marchiza de Vercour, să se mărite cu Georges. Alecsandri care schimbă puțin situația—cei doi frați de „matrapazlîcuri" caută

---

1) Act. II, sc. 1 și act. III, sc. 2 și 7.

2) Louis Benoît Picard, 1769—1828.

3) Comédie en 4 actes et en prose, Paris, Huet et Charron, an. X (1802), reimprimată în *Théâtre de Picard*, éd. Fournier, Paris, Garnier frères, fără dată.

sa ia cele două fete ale provincialei, aventuriera e înlăturată —își aduce aminte până și de dialogul originalului francez, de exclamațiile personagiilor din textul ce l-a avut sub ochi.

—Une héritière de trois cent mille livres, își zice Dorval, cînd află dela Gaulard la cît se urcă zestrea Fanchettei, comme cela arrondirait ma fortune!

—Une dot de cent mille écus, șoptește Launay și dînsul în parte, ah! que ne suis-je encore dans les affaires!

Tot așa scotocind în besacteaua Chiriței și dînd de foaea de zestre a fetelor ei, Pungescu strigă:

—1500 galbini.... ișala... mașala... m'am făcut chiabur!.... cu 1500 galbini capital, îmi fac stare. [1]

Comedia lui Picard se sfîrșește prin demascarea aventurierilor. Gaulard și ai săi află cu uimire că marchiza de Vercour a avut un trecut furtunos și că e fata unui marchidan din mahalaua St. Marcel; că Launay care fusese valetul lui Dorval își părăsise stăpînul pentru a putea mai ușor prinde pe Fanchette în mrejele sale, că Dorval e ruinat și are apucături rele. [2]

Tot astfel comedia lui Alecsandri se termină prin arestarea de către serdarul Cuculeț, directorul agiei, a celor doi „coțcari" care înșeală lumea cu cărți măsluite.

In *Les Provinciaux à Paris*, un om de treabă, muzicantul Lambert, observind naivitatea și încrederea lesnicioasă pe care o arată Gaulard celui dintâiu venit, își ia sarcina să-i deschidă ochii asupra urmărilor purtării sale. Provincialii noștri au fost poftiți la masă de noii și interesații lor prieteni.

—Vous, connaissiez donc déjà ces personnes! îi întreabă cu mirare Lambert.—Eh mon Dieu, non! c'est charmant, răspunde fără păsare Gaulard. Ce n'est qu'à Paris qu'on fait si vite connaissance!

Rolul lui Lambert îl ține în comedia lui Alecsandri văduva Afin. La bariera dela Păcurari, unde s'a troenit trăsura Chiriței, întîlnește pe prietina sa din provincie și află că „duducile" ei au pornit-o pe șosea „la brațetă cu doi cavaleri, aga Bondicescu și spătarul Pungescovici".

—Dar îi cunoșteai mai de mult? întreabă văduva Afin.

Chirița. — Ba cît hăciu!... Mi-o eșit în drum să mi dee agiutor, că nu știi, soro, ce-am pățit?... m'am troenit!

---

1) Act. I, sc. 6.

2) Alecsandri a evitat neverosimilitatea faptului că Launay, fără știrea stăpînului său, dela care a plecat, face curte în același timp cași dînsul, aceleeași persoane. Lacheul curtezan e la Picard o amintire din comedia lui Molière, *Les Précieuses ridicules*; admitem mai lesne că pretențioasele Cathos și Madelon s'au arătat încîntate de curtea ce le-o fac lacheii Jodelet și Mascarille, căci stăpînii lor îi îmbrăcaseră într'adins în haine de gentilomi și-i trimiseseră la cele două „pecques provinciales" ca să-și răzbune de felul disprețuitor cum fuseseră primiți.

Afin. — Apoi bine, cucoană Chiriță, se poate să-ți lași copilele pe mîna unor necunoscuți?... Cine știe ce berbanți? [1]

In comedia lui Picard provincialii se distrează la Paris cu spectacolul pe care li-l dă cu lanterna magică, Jérôme, însoțind prezintarea figurilor sale de comentarii asemenea cu ale lui Ion Păpușariul din cunoscutul „cînticel comic" al lui Alecsandri. Gaulard și copiii lui văd înșelătoriile de pe urma cărora trăesc atîția Parizieni, cursele ce le întind naivilor pentru a-i desbrăca de bani, și totuși nu trag nici o învățătură, nerecunoscîndu-se în unele din personagiile ce au defilat înnaintea lor.

Nu tot așa procedează Alecsandri care împrumută, ce e drept, lui Picard ideia de a înfățișa provincialilor un tablou al vieții și întîmplărilor lor în capitală. Chirița cu Aristița și Calipsița a văzut jucîndu-se la teatru *Două fete ș'o neneacă* și s'a supărat băgînd de seamă că „auftorul" s'a legat de dînsa, arătînd cum s'a troenit în Păcurari, cum se vâpsește cînd se duce la bal și cum „se chinuește să-și mărite fetele la Iași". [2]

Satira, foarte vie și în *Chirița în provincie*, e mai puțin limpede decît în piesa precedentă, în ce privește obiectul pe care-l vizează. Se vede totuși că două au fost intențiile lui Alecsandri, nedeslușite în chiar mintea lui, cînd a compus această comedie. A vrut să ridiculizeze pe femeia din provincie care, fiindcă a petrecut „cîșlegile" în capitală, are pretenția de a ști care-s obiceiurile, vorbirea, tonul lumii elegante și vrea să le introducă la țară. Alecsandri a mai dorit—intenție mai precisă, căci în vederea realizării ei sînt scrise cele mai multe din scenele piesei—să ne facă să rîdem de femeia care, înnalțată într'o situație pentru care nu era pregătită, păstrează firea și apucăturile ei vulgare, ce fac un contrast comic cu rangul ei cel nou și rolul pe care vanitatea ei umflată vrea să-l joace.

Această ambiguitate de intenții—de care autorul, desigur, nu și-a dat seamă, nedeslușindu-și chiar sie-și ce vroia să facă—a adus după sine oarecare confuzie în trăsăturile morale ale eroinei comediei.

La comtesse d'Escarbagnas a lui Molière a servit lui Alecsandri pentru realizarea primei din intențiile sale.

După o petrecere de două luni la Paris, contesa d'Escarbagnas, „avec son perpétuel entêtement de qualité", s'a întors la Angoulême „plus achevée qu'elle n'était. L'approche de l'air de la Cour a donné à son ridicule de nouveaux agréments et sa sottise tous les jours ne fait que croître et embellir". Ea desprețuește „les petites villes", căci „on n'y sait point du tout son monde", și duce dorul Parisului, precum Chiriței, în tîrgul unde

---

1) Act. 1; sc. 5. Cf. și act. II, sc. 2. Chirița destăinuește prietenei sale că-și dă fetele după Bondici și Pungescu, iar văduva Afin îi răspunde: „Da' n'ai cercetat... ce sînt?... de unde-s? ce stare au? „*Chirița.*„ Ce atîta cercetare cînd unu-i agă și cel-lalt spătar".

2) Act. III, sc. 7.—„E chiar piesa ei", zice serdarul Cuculeț, act. III, sc. 5.

bărbatul său șade ca ispravnic, îi vine „ipohondrie" și vrea „să plece să se mai răcorească, căci s'a uscat în provinție". Contesa d'Escarbagnas se ține de toți să le dea lecții de politețe, după cum Chirița își bate capul să-l „mai cioplească" și să-l „mai chilească" pe bietul Bîrzoiu, bărbatul ei. Contesa d'Escarbagnas își ocărește mereu slugile vrînd să le deprindă cu eticheta ce a observat-o „dans le beau monde". Chirița le va îmbrăca în livrele strîmte și le va cere să-i prezinte scrisorile cu un ceremonial deosebit.

Scenele (VIII—X) din comedia franceză unde contesa refuză să primească un pahar de apă, fiindcă servitoarea nu i l-a adus pe un taler, au fost transpuse de Alecsandri în piesa sa.

La comtesse *à Andrée* (qui apporte un verre d'eau).— Allez, impertinente: je bois avec une soucoupe. Je vous dis que vous m'alliez quérir une soucoupe pour boire.

Andrée.—Criquet, qu'est ce qu'une soucoupe?

Dar nici feciorul Criquet nu știe ce-i „une soucoupe".

La comtesse.—Apprenez que c'est une assiette sur laquelle on met le verre.

Servitoarea se întoarce cu paharul de apă și cu farfuria, pusă... de-asupra paharului.

La comtesse.—Eh bien! vous ai je dit comme cela, tête de boeuf? C'est dessous qu'il faut mettre l'assiette.

Andrée.—Cela est bien aisé.

(Andrée casse le verre en le posant sur l'assiette).

. . . .

La comtesse.—Mais voyez cette maladroite, cette bouvière, cette butorde.

Aceleași pretenții de etichetă le găsim la Cucoana Chirița, însoțite de aceiași iritație de a nu fi pricepută de servitorii ei, de aceiași mînie care izbucnește în grosolane insulte.

Ion îi aduce un răvaș grabnic dela Iași.

Chirița.—Grabnic?... adă... (vrea să iee răvașul și se oprește). Da așa s'aduce răvașul, măi oblojitule?

Ion.—Apoi cum?

Chirița.—Cum?... Nu ți-am spus c'acum îi moda să s'aducă răvașele pe talgere?... Ha?...

Ion.—Da unde se găsesc eu talgere, cucoană?... că nu-s sofragiu.

Chirița.—Du-te sus la jupîneasa de cere un talger ș'un șervet.

. . . .

Ion.—(Viind din casă și aducînd răvașul acoperit sub șervet și sub talger).—Cucoană... iacă răvașul de modă.

Chirița.—Adă-l încoace... (Căutînd în talger). Unde-i că nu-l văd în talger?...

Ion.—Cred și eu dacă-i dedesupt.

Chirița.—(Ridicînd talgerul). Dedesupt?... Așa te-am învățat eu?... Nu-i nici sub talger... Ce-ai făcut răvașul, tontule?

Ion.—Dec!... se face că nu știe... îi sub șervet... ca de modă... Nu mi-ai spus?

Chirița.—Sub șervet?... (Azvirle șervetul și găsește răvașul în palma lui Ion). Bată-te cucu, mangositule... Ean videți, mă rog, c'o făcut cu totul din potrivă. [1])

După cum contesa d'Escarbagnas ține în casă un preceptor pentru fiul ei, „monsieur le comte", tot așa cucoana Chirița are un dascăl pentru Guliță. Scena în care contesa pune pe „monsieur Bobinet" să supue la un examen de latinește pe odrasla ei, corespunde unei scene din piesa romînească. [2])

Alecsandri a lăsat însă la o parte echivocul scabros din originalul său, îmbibat de spiritul „gaulois",[3]) iubitor de jocuri de cuvinte indecente, și a terminat examenul lui Guliță, nu printr'o glumă necuviincioasă, dar prin hazul pe care-l deșteaptă esclamația lui „monsiu Șarl", *Gogomanition va!*—turnată în calupul de care se folosește Guliță pentru vocabularul său franco-romîn.

Actul întâiu din *Chirița în provincie* constă dintr'un șir mai mult decît dintr'o succesiune de scene. In ultimele numai se înnoadă foarte slab intriga, a cărei deslegare va ține întreg actul al doilea și a cărei țesetură e împrumutată din franțuzește.

Luluța, în urma morții văduvei Afin, personagiu cunoscut din comedia precedentă a lui Alecsandri, e crescută de mătușa sa Chirița, care rîvnește zestrea ei pentru Guliță. Pentru a scăpa de o căsătorie uricioasă, Luluța se preface că are toane, „istericale" cum le numește cu eleganță mătușa ei. O întîlnire cu Leonaș, prietenul ei din copilărie, care venea s'o vadă la Bîrzoeni și care e alungat de Chirița, o întărește în hotărîrea de a nu lua pe prostul ei de văr.

Actul al doilea e plin cu scenele de nebunie prefăcută a Luluței și cu festele pe care Leonaș, ca să-și răzbune c'a fost izgonit, le joacă Chiriței și lui Bîrzoiu. Travestit în ofițer, face curte Chiriței și capătă, în urma unor declarații înfocate, portretul ei. Imbrăcat în costum de brișcar, mituește pe noul ispravnic, oferindu-i plocon faimosul curcan pe care administrații îl cumpără cu o carboavă dela logofătul curții, cînd au nevoe de serviciile părintelui ținutului și nu s'au învrednicit să-i aducă un peșcheș mai de seamă. Deghizat în actriță, intră în salonul unde se dă o petrecere pentru logodna lui Guliță și a Luluței. Logodnica fără voe, înțeleasă cu dînsul, se preface că a apucat-o din nou nebunia și cere să facă schimburi de inele cu actrița.

1) Actul I, sc. 4—5.

2) Act. I, sc. 3.

3) Printre imitatorii lui Molière, Alecsandri se aseamănă în această privință cu comicul spaniol Moratino, care și el se ferește de indecența spiritului „gaulois" (Cf. F. Vézinet, *Moratin et Molière* in *Revue d'hist. littéraire de la France*, avril—juin 1908).

Chiriţa consimte la acest capriciu, dar Leonaş îi desvălue îndată apoi înşelătoria lui, silind-o să tacă ca să nu dea pe faţă slăbiciunea ce i-a arătat-o oferindu-i portretul, cînd se deghizase în ofiţer. Bîrzoiu, a cărui demisie Leonaş a adus-o din Iaşi, tace şi el de frică să nu se afle istoria curcanului, iar Guliţă refuză duelul la care fără chibzuinţă provocase pe rivalul său şi cu multă cuminţenie îi cedează logodnica.

Acest mănunchiu de incidente vine de-adreptul din *La Fausse Agnès* (1736), a lui Destouches [1]).

Angélique iubeşte pe tînărul Léandre cu care făcuse cunoştinţă la Paris şi nu vrea să se mărite cu Des Mazures, pe care i-l impune mama ei, baroana de Vieuxbois. Des Mazures, alt exemplar de „boer ţinutaş" ridiculizat de comedia franceză din epoca clasică, e „un provincial très fat qui... s'est mis en tête qu'une fille n'a de mérite, qu'autant qu'elle a de science et d'esprit". Ca să-l desguste de insurătoarea aceasta, Angélique, care e spirituală şi fată cu carte, se preface că e stupidă şi simulează că are toane, „des vapeurs". In crizele ei vroite se aruncă cu o sabie asupra lui Des Mazures, care fuge îngrozit, întocmai cum Luluţa se repede la Guliţă speriindu-l că-l sfîşie şi-l muşcă.[2]) Toate aceste „feste" le pusese la cale falşa ingenuă „la fausse Agnès", împreună cu Léandre, care venise după îndrăgostita lui în provincie, şi, deghizat în grădinar, intrase, luîndu-şi numele de Nicolas, în serviciul baronului de Vieuxbois, tatăl Angelicăi.

Băiat chipeş, Léandre-Nicolas place stăpînei sale care găseşte „qu'il n'est pas mal bâti", „qu'il a les yeux vifs et le regard touchant", şi-i face curte, precum Leonaş, cu mustăţi falşe şi în uniformă de ofiţer, declară Chiriţei o dragoste înflăcărată.[3]) Caşi Chiriţa, la sfîrşitul comediei, baroana de Vieuxbois se ruşinează că a fost păcălită şi-i dă voe Angelicăi să ia de bărbat pe tînărul pe care-l iubeşte.

1) Philippe Néricault Destouches, 1680—1754.—Comedia în cinci acte şi în proză din care s'a inspirat Alecsandri e retipărită în *Théâtre choisi de Destouches, nouv. édit. par Ed. Thierry*, Paris, Laplace, Sanchez et Co. (Garnier frères), 1884.

2) *La fausse Agnès*, act. III, sc. 1. *Angélique.*—Je vais feindre, en sa présence *(la présence de des Mazures)* et devant toute la compagnie, que le désespoir où je suis d'être forcée de l'épouser, me donne des vapeurs noires et me fait devenir folle.—Cf. *Chiriţa în provincie*, act. II, sc. 6. *Luluţa.* „Eu ?... astfel primesc de bine *(să fiu logodită cu Guliţă)* că de două luni de zile de cînd i-am aflat planul, mă fac din vreme în vreme că am toane de nebunie... pentru ca să le gioc o festă de cele frumoase chiar la logodnă".

3) Alecsandri a mărit numărul travestimentelor sub care Leonaş apare în casa Chiriţei, poate sub influenţa *Bărbierului din Sevila* al lui Beaumarchais. Ca să vadă pe Rosine, păzită de Bartolo, contele de Almaviva se deghizează întâiu în ofiţer, apoi în profesor de muzică. Inşelătoria cu ajutorul căreia Leonaş ia pe Luluţa se poate să fie inspirată de felul cum Almaviva înşeală pe Bartolo şi pe notar (ofiţerul de atunci al stării civile) ca să ia pe Rosine. Bartolo caşi Bîrzoiu tace de frică să nu să dea în vileag actele lui necinstite.

II.

Cucoana Chiriţa şi Madame Angot. Cîteva note originale ale lui Alecsandri.

In această ţesetură de incidente al căror comic cam copilăresc îi place în chip vădit lui Alecsandri, apare în plină lumină portretul caricatural al Chiriţei, care se înfăţişează cu ridicole ce nu le arătase în prima comedie şi nici măcar în primele scene ale acestei piese.

Cucoana Chiriţa, care a trimis pe Bîrzoiu în Capitală să lupte pentru a dobîndi ispravnicia ţinutului, şi-a văzut dorinţa izbîndită. Vanitatea ei cînd află că „s'a ispravnicit" a ajuns la culme: are să pornească la tîrg cu „o ceată de jăndari," are să plece în străinătate înscriindu-se în paşaport „baroana Chiriţa", are „să sperie" pe Nemţi... In afară de iubirea de măriri, de titluri şi de decor, vanitatea ei se mai manifestează în alt chip. Această nevastă de boerinaş [1]) are ambiţia să nu pară ne la locul ei în situaţia nouă la care a fost înnălţată; de aceia ia tonul, copiază modele, imitează vorbirea şi apucăturile cucoanelor din lumea mare, ceia ce provoacă un contrast perpetuu şi rizibil cu firea ei comună şi simplă, cu educaţia ei sumară, cu aplecările ei vulgare.

Comedia franceză din timpul Revoluţiei şi a Imperiului oferia lui Alecsandri tipul pe care-l întîlnise şi în societatea noastră de pe vreme, negreşit cu alte nuanţe şi cu alte particularităţi.

Evenimentele Marii Revoluţii, speculaţiile îndrăzneţe la Bursă, agiotagiul scandalos, afacerile necurate prefăcuseră adînc societatea franceză, coborînd pe unii şi suind cu repeziciune pe alţii din sărăcia şi umilinţa din ajun la bogăţie şi la situaţii strălucite. După regimul cel aspru al Terorii, libertatea din timpul Directoratului îngădui autorilor comici să-şi exercite după voe fantezia şi verva lor, care izbucni, după o prea îndelungată înăbuşire, în zugrăvirea bufonă a parveniţilor, mai numeroşi atunci ca oricînd.

„Madame Angot" îşi făcu în acest moment apariţia: „caricatură muşcătoare a îmbogăţiţilor de curînd... copie cu trăsăturile strîmbate dar totuşi pline de viaţă a unei aristocraţii proaspăt eşită de sub teasc". [2])

Creatorul acestui tip e „cetăţeanul" Antoine François Eve, cunoscut mai ales sub numele de Maillot (1747—1814), autor de

1) Cucoana Chiriţa aparţine micii boerimi. Starea ei financiară e modestă; celor două fete nu le dă la fiecare decît 1500 galbeni zestre. Boerii cei mari i-a zugrăvit Alecsandri în *Boerii şi Ciocoii*, în prinţesa din *Concina*, în Radu şi Ştefan Movilă din *Ginerile lui Hagi Petru*, etc..

2) G. Desnoiresterres, *La comédie satirique au XVIII-e s-e*, Paris, Perrin, 1885, p. 435.—Cf. şi N. Brazier, *Chronique des petits théâtres de Paris*, II, p. 197.—Ch. Lenient, *La comédie en France au XVIII-e s-e*, Paris, Hachette, 1888, II, p. 437—438.

opere, de drame și de comedii din care numai cele asupra lui Madame Angot fac să se mai vorbească azi de dinsul.

Madame Angot ou la poissarde parvenue, comedie în două acte, [1]) reprezentată în 1796 la Paris, avu un succes așa de mare, încît autorul mai dete, în 1797, o comedie într'un act: *Le mariage de Nanon ou la suite de M-me Angot*; în 1799 o altă comedie în două acte: *Le repentir de M-me Angot*; în sfîrșit, în 1803: *Les dernières folies de M-me Angot.* [2])

Popularitatea personagiului pe care Maillot îl chemase la viață ademeni și pe alți autori comici, doritori de succes. Unul din foștii secretari ai lui Buffon, un autor comic fecund, *Jean d'Aude* (1755—1841) compuse *Madame Angot au Sérail de Constantinople*, [3]) ale cărei două sute de reprezentații succesive în 1800, la teatrul dela Ambigu, nu istoviră curiozitatea Parisienilor [4]); dînșii alergară și în 1803, la teatrul dela Porte St. Martin, să aplaude farsa în trei acte *Madame Angot au Malabar ou la nouvelle veuve*, [5]) tot a lui Aude.

Aceste comedii scrise fără altă pretenție decît să facă publicul să rîdă de un tip creat de împrejurările contimporane, deteră lui Alecsandri modelul unui caracter comic ce avea reprezentanți și în societatea noastră.

Din aceste comedii mai luă Alecsandri ideia de a înfățișa personagiul său în mai multe piese pentru a arăta în situații diferite aspectele grotești ale firii eroinei sale. In special Aude, care dusese pe Madame Angot în Seraiul din Constantinopol și pe coasta Indiei pentru a da mai bine la iveală, în cadrul unor întîmplări bufone, într'un mediu cu totul neobișnuit pentru dînsa, vanitatea ei de negustoreasă înstărită, îi inspiră lui Alecsandri gîndul să ducă pe fosta sa isprăvnicească, care a păstrat pretențiile ei de „baroană", departe de țara ei, și, punînd-o să-și povestească nostima ei odisee, să facă să răsară și mai bine ridicolele ei. [6])

1) Retipărită de Louis Moland în *Théâtre de la Révolution*, Paris, Garnier frères, 1877.

2) N'am putut găsi în bibliotecile din Paris această din urmă comedie. Așa dar unele elemente de care poate s'a folosit Alecsandri mi-au scăpat.

3) Autorul îi dă titlul de „drame, tragédie, farse, pantomime en trois actes".

4) V. Prologul din *La critique de M-me Angot au Sérail*, pièce en 1 acte par Aude, Paris, 1817.

5) In colaborare cu L. Lion, Paris, Fages, 1803.—Autorii numesc piesa lor „mélo-tragi-parade". Maurice Albert în *Les théâtres des Boulevards (1789—1848)*, Paris, Soc. franç. d'imprimerie et de librairie, 1902, p. 166, mai citează, fără nume de autor: *M-me Angot ou le mariage à la courte-paille* și o altă piesă *Joseph ou la fuite tragique de M-me Angot* par Favart fils et V. Mulot, bagatelle morale mêlée de chants.

6) In prefața la *M-me Angot au Malabar*, autorii promiteau că vor înfățișa pe M-me Angot întoarsă acasă și povestind peripețiile călătoriei sale. Așa a făcut Alecsandri în *Cucoana Chirița în voiaj* (în realitate: „înapoiată din voiaj").—Intîmplările Chiriței în străinătate fură arătate și de Millo în *Chirița la expoziția dela Viena* (cf. Iorga, o. c., III, p. 318).

Un vodevil într'un act, tot al lui Aude, *Madame Angot dans son ballon*, [1]) fu probabil punctul de plecare al „farsei de carnaval" *Cucoana Chirița în balon*, scrisă intradins în 1874 pentru beneficiul lui Millo, creatorul rolului Chiriței.

In momentul acesta opera bufă a lui Charles Lecocq *La fille de M-me Angot* [2]) atrăsese din nou privirile ironice ale publicului asupra eroinei ce desfătase generațiile dela începutul veacului și-i adusese aminte lui Alecsandri de repertoriul ce-l ajutase să dea făptură unuia din personagiile care contribuiseră mai mult la stabilirea reputației sale dramatice. El „se legă" —cum se exprimă singur [3])—iar de Chirița, după cum confrații săi francezi aduseră iarăși vorba pe scenă de veselele întîmplări ale lui M-me Angot. [4])

In lucrarea sa asupra *Istoriei universale a teatrului* Alphonse Royer, care, desigur, avusese, pentru a schița starea literaturii dramatice la noi, în 1875, note puse la dispoziția lui de un compatriot al nostru, a indicat în treacăt asemănarea dintre Cucoana Chirița și M-me Angot.

„Dans trois pièces consécutives, il (Alecsandri) mit en scène une femme ridicule qui personnifiait la bourgeoisie enrichie, sous le nom de *Madame Kiritsa*, espèce de *Madame Angot* moldo-valaque: *M-me Kiritsa à Jassy*, *M-me Kiritsa en province*; *M-me Kiritsa retour de Paris*". [5])

Să ne oprim cu mai multă stăruință înaintea acestor două

1) Vodevilul acesta scris de Aude în colaborare cu d-na Belfort n'a fost imprimat (cf. *Biogr. univ.* de Michaud, Paris, 1858, artic. lui Ph. Chasles asupra lui Aude), dar a fost jucat cu un an înainte de 1800, data reprezentării piesei *M-me Angot au Sérail de Constantinople.* In sc. 6 din act. I Julie întreabă pe M-me Angot, cu care se ceartă, cum a venit la Constantinopol: „Est-ce par le coche d'Auxerre ou le ballon de Rugiéri, ous-que tu montas l'an passé, qu'on crut voir dans les environs une grenouille au firmament".—Deși nu fu imprimată, piesa continuă să facă parte din repertoriul asupra lui M-me Angot. De aceia în opera bufă *La fille de M-me Angot* de Clairville, Siraudin și Koning, muzica de Ch. Lecocq, 1872, unul din cuplete face aluzie la această ascensiune:

En ballon elle monte
La voilà dans les airs...

De altfel ideia de a sui pe comica sa eroină în balon, Alecsandri ar fi putut-o întîlni și în mulțimea de vodeviluri apărute la Paris, în momentul primelor ascensiuni ale lui Montgolfier (1784): *Le ballon*; *L'Amour dans le Globe, etc.* (cf. Desnoiresterres, o. c., p. 248—249).

2) Reprezentată întâia oară la Bruxelles, în Decembrie 1872; la Paris în Februarie 1873.

3) *Scrisori* ale lui Alecsandri (publ. de Il. Chendi și E. Carcalechi, București, Socec, 1904). V. scrisoarea LVII către I. Negruzzi, Mircești, 16 Octombrie 1874.

4) Amédée de Jallais, *M-me Angot et ses demoiselles*, fantaisie musicale en 1 acte, Paris, Michel Lévy, 1873.—Robert le Minihy de la Villehervé, musique de Léon Valentin, *M-me Angot à Constantinople*, opéra bouffe en 3 actes, Le Havre, 1874.

5) *Histoire univ. du théâtre.—Hist. du théâtre contemporain en France et à l'étranger (1800—1875)*, Paris, Ollendorf, 1878, T. II, p. 391.

personagii; să examinăm care din trăsăturile fizice și morale ale originalului francez le reproduce tipul moldovenesc al lui Alecsandri, care nu personifică „burghezia înstărită“, cum socotește Royer, dar mica boerime rivnind să fie egala boerimii mari; să ne întrebăm apoi în ce fizionomia ei se aseamănă cu înfățișarea negustoresei parvenite din Paris.

Desigur, ceia ce făcea ca publicul să ridă de cum vedea pe scenă pe M-me Angot sau pe Cucoana Chirița era voluminoasa lor persoană. „On ne craint pas sa corporance, zice Julie, în limbagiul dela hală, despre M-me Angot, care se ceartă cu dinsa și e gata să se încaere, quoiqu'al pèse six cents trois, on en fait sauter de pus lourdes“ [1])

Chirițoaia-i sprincenată
Și ca un balon umflată

Așa se zugrăvește ea singură în cupletele ce închee monologul în care ne povestește întimplările călătoriei ei „înăuntru“. In pasagiile în care caricatura nu e împinsă până la neverosimilitate, Chirița nu-și ride singură de dinsa și, în loc să se compare cu „un zdragon“, se crede ușoară și se aseamănă cu o pană. Așa cind la țară sare depe cal în brațele lui „Monsiu Șarl“.—„Christi, ușuric ca un pan, *merci*“, protestează francezul, [2]) care în sinea lui va mai face reflecții de acelaș fel cind Chirița îi pomenește de noroiul în care era să se înnece la Iași: „Ah bah! un tonneau... ça flotte toujours“, sau cind cu grații greoaie joacă „cancanul“: „Elle danse comme un ours blanc“. [3])

Dela început de altfel M-me Angot prin corpolența ei comică a oprit privirile lui Alecsandri, căci chiar în prima sa comedie ne arată pe Chirița voinică, grasă și groasă și pentru a provoca un efect cam de felul celui indicat mai sus, mindrindu-se cu mlădierea unei talii cu o circomferință de mai bine de un metru. [4])

De altfel rolul Chiriței era jucat de un bărbat, de Millo, care-și creă o reputație strălucită pentru chipul cum întrupă acest personagiu, precum la Paris actorul Corsse Labenette ajunse vestit prin talentul cu care juca rolul lui M-me Angot în piesele lui Maillot și Aude.

Trupeșă și greoaie, Chirița, printr'un contrast de al cărui efect comic își daseră mai înnainte seamă creatorii lui M-me An-

1) *M-me Angot au Sérail de Constantinople*, act. I, sc. 6.—„Six cent trois“ adică „six cent trois livres“, 301 kilograme și jumătate. In minia ei, Iulie exagerează.
2) *Chirița în provincie*, act. I, sc. 3.
3) *Idem*, act. II, sc. 16 și 17.
4) *Chirița în Iași*, act. III, sc. 3.

got, intră zburdalnic pe scenă, [1]) o colindă repede, vorbește cu volubilitate și gesticulează mult. Cași M-me Angot care e „forte en gueule“ dar și „pas bégueule“, [2]) care înveselește lumea cu „cette grosse gaité qu'elle tient de son père“, [3]) Chiriței nu i-a tors nimeni pe limbă și nu-i strici lesne voioșia care se răsuflă foarte slobod.

Cași negustorița îmbogățită dela hala din Paris, Cucoana Chirița intră repede în vorbă cu oricine, e familiară cu toată lumea, destăinuește cu limbuție cunoscuților de un ceas păsurile sale, îi pune în curent cu întimplările gospodăriei ei, cu treburile ce le are acum, cu gindurile ce le are pentru viitor.

Două trăsături caracterizează mai ales sufletește personagiile noastre: credulitatea lor extremă și vanitatea lor de a părea femei cu gusturi alese, aparținind societății înnalte cu care vor să se încuscrească.

M-me Angot este „entétée pour la noblesse“; ambiția ei de a intra în lumea mare „l'emporte sur tout sentiment“; ea nu vrea cu nici un chip „qu'on ressemble à des petites gens“ și ține mereu să ia „le grand ton“. [4]) Aceste caracterizări ale personagiului lui Maillot și Aude se potrivesc de minune și celui al lui Alecsandri.

Credulitatea și vanitatea de care a fost vorba sint însă uneori și însușirile cu care provincialii ne sint înfățișați în teatru și în literatură în genere. Astfel Gaulard din comedia *Les Provinciaux à Paris* vrea și dinsul să-și dea copiii după persoane din lumea mare și e lesne înșelat de o aventurieră și de niște cavaleri de industrie. Credulitatea și vanitatea lui M-me Angot cași a Chiriței posedă citeva note particulare, care disting personagiile noastre de altele și care-s o nouă dovadă de înrudirea lor.

„Festa“ pe care Leonaș, deghizat în ofițer, i-o joacă Chiriței, curtenind-o și obținind astfel un portret cu ajutorul căruia va dobindi consimțimintul ei pentru a se logodi cu Luluța; pățania pe care Chirița în drumul de fier spre Viena o trage dela baronul „ghiduș și nostim“ care s'apleacă s'o sărute sub un tunel și apoi, la întâia stație, dispare... cu săcușorul ei cu bani, sint de acelaș soiu cu mistificările a căror victimă e Madame Angot. La Constantinopol niște mucaliți o fac să creadă că se află în fața sultanului, care moare după dinsa; altă dată un Francez, prefăcindu-se că e Indian și că o iubește, celebrează, spre a-și distra prietenii, o ceremonie grotescă pe care M-me Angot o ia drept nuntă ținută după legea turcească. [5]) Slăbiciu-

1) Cf. *Cucoana Chirița în voiaj.*
2) Din cupletele deja citate din *La fille de M-me Angot.*
3) *Le repentir de M-me Angot.*
4) *M-me Angot ou la poissarde parvenue*, act. I, sc. 1, 6 și 14; act. II, sc. 4.—cf. și *Le repentir de M-me Angot*, pag. 11, din edit. din 1797, M-me Angot nu mai vrea „sentir le petit monde“.
5) *M-me Angot au Malabar*, act. II, sc. 1: „Toujours ambitieuse et crédule à l'excès,“ o zugrăvește Milissar, falsul ei bărbat.

nea acestor femei e de a crede orice cind li se vorbește de dragoste și de a se încrede în oricine le măgulește că sînt frumoase.

Și totuși onestitatea lor solidă le impiedică să cadă până în adîncul ispitei. Le place să li se facă curte; nu vor însă să fie dusă curtea până la urmă de tot.—„Quoi c'est pour ça ! exclamă M-me Angot la Constantinopol, cînd află pentru ce prefăcutul sultan Ali i-a aruncat batista în care, cu naivitate, ea își suflase nasul cu zgomot. Ah non, que j'dis. Tout excepté ça !"[1] „Pușchiu" de căpitan al vaporului cu care Chirița a mers dela Galați la Pesta i-a făcut curte tot drumul „și mai că.... mai că", dacă Chiriței nu i-ar fi fost de „ighemonicon". Iar bietul baron care în drumul de fier spre Viena „își întinsese botul s'o sărute", se alege cu un pumn care-l „face să cadă de-a rostogolul" în cellalt colț al vagonului.

Cochetăria e o urmare firească a pretențiilor lui M-me Angot și ale Chiriței de a fi curtate.

Să lăsăm la o parte toaletele lor ridicole, căci gustul rău și îmbrăcămintea caraghioasă sînt și un atribut al provincialelor.

Să constatăm numai în treacăt cum „rochia de catifea stacojie" și „turlubanul cu pene stacojii" ale Chiriței seamănă cu costumul lui M-me Angot, cu „sa robe puce à grands ramages, son tablier de satin noir, son bonnet à rubans verts, et ses gants jaunes lui montant jusqu'au coude".[2]

Dar și una și alta, femei trecute în vîrstă, recurg la mijloace artificiale ca să înlocuiască grațiile ce le lipsesc. Ioana Țiganca are grija „păișoarelor cu bumbac" pentru sprincene, a „benghiurilor" și a tot ce privește „ghiloseala" Chiriței, afară de „boiaua de păr" care e una din grijile feciorului boeresc.[3] M-me Angot își fardează fața vestejită, face popasuri îndelungate la toaleta ei, consultă adesea oglinda și pune pe coaforul Toupet să-i potrivească peruca.[4]

Cochetărie pentru a seduce prin fizicul lor—cochetărie și în gesturi și în vorbă. Cînd i se vorbește de amor, M-me Angot aruncă priviri galeșe de după evantailul ce-i ascunde chipul, face caz de sentiment și rostește dulcegării.

Madame Angot minaudant répète:

„Avec des riens... des coeurs... des riens".[5]

Tot așa Chirița se descrie falsului ofițer, lui Leonaș, ca

1) *M-me Angot au Sérail de Constantinople*, p. 44.

2) Maurice Albert, *Les théâtres des Boulevards*, p. 164, descrie toaleta lui M-me Angot după un portret din culegerea *Angotiana*. Asupra lui M-me Angot care vrea să se țină de modă și să poarte o pălărie cît „un balon", cf. cupletele din sc. 7, act. I, din *M-me Angot ou la poissarde parvenue*.

3) *Chirița în Iași*, act. II, sc. 1 și 9.

4) *M-me Angot ou la poissarde parvenue*, act. I, sc. 7.—*Le mariage de Manon*, act. I, sc. 2.

5) *M-me Angot ou la poissarde parvenue*, act. I, sc. 13, și II, sc. 5.

fiind o ființă „gingașă... impresionabilă... sentimentabibilă"[1] și cochetează deseori cu galantul „monsiu Șarl".[2]

Copierea modelor lumii elegante, maimuțărirea distincțiunii și a „bon ton"-ului e de multe ori efectul ambiției parvenitei de a fi considerată ca femee ce știe obiceiurile societății înnalte, ba chiar ca persoană ce face parte dintr'însa. Cînd trece granița Chirița nu vrea oare să treacă drept „baroană"?.[3]

M-me Angot n'are numai ca parvenitele un „jokei" pe trăsură, dar ca toate elegantele din vremea ei... și din vremea noastră, mai ține un drăguț de cățeluș în brațe.[4] Cucoana Chirița de cînd a fost la Iași și mai ales de cînd s'a „isprăvnicit", nu numai că și-a îmbrăcat servitorii în livrele, dar se costumează ea însăși în „armazoancă" și călărește cu toate „bușiturile" ce le mînîncă fiindcă echitația e la modă.[5]

M-me Angot de cînd a fost prin lume, „est devenue un peu fière" și cere mereu lui Nicolas, „son commis", să-i dea brațul. Tot așa și Chirița plictisește pe bietul „Monsiu Șarl", dascălul lui Guliță, cu invitațiile neîncetate „să o ia la brațetă".[6]

Fiindcă sensibilitatea e de „bon ton", M-me Angot certîndu-se violent cu Mademoiselle Bernard, care a avut obrăsnicia să-i amintească de timpul cînd vindea scrumbii la hală, cade într'un fotoliu și se face că i-a venit rău.[7] De asemenea aflînd că Bondici și Pungescu pe care voia să-i prindă gineri sînt niște „coțcari", Chirița, care în curînd va avea des nevoe de „flaconul" cu apă de colonie pentru repețitele ei leșinuri, cade în nesimțire pe canapeaua din salonul văduvei Afin. Ce-i drept, învie ca „o muscă de iarnă" cînd necioplitul Bîrzoiu îi bate în palmă.[8]

De oarece o sănătate prea robustă nu șade bine unei cucoane din aristocrație, M-me Angot se jăluește că sufere „de faiblesses", de „maux de coeur", „d'étourdissements", iar Cucoana Chirița că pătimește de rast.[9] Boala pe care se prefac că o au mai e și un pretext pentru cea dintăi să ducă des la gură o sticluță de doctorii, umplută cu rachiu, iar pentru Cucoana Chirița de a-și satisface în călătorie pofta de sărături, umplîndu și lada cu o proviziune de țîri de al căror miros se dă în lături cu groază șeful vămii din Rușava.

1) *Chirița în provincie*, act. II, sc. 3.

2) *Ibidem*, act. I, sc. 3 și 4; act. II, sc. 17.

3) *Ibidem*, act. II, sc. 16.

4) *M-me Angot ou la poissarde parvenue*, act. I, sc. 7.—V. și *Le repentir de M-me Angot*, pentru „jokeiul" ce o însoțește.

5) *Chirița în provincie*, act. I, sc. 3.—*Chirița în voiaj.*

6) *M-me Angot ou la poissarde parvenue*, act. II, sc. 4. *Le repentir de M-me Angot*, act. I. sc. 4.—*Chirița în provincie*, act. I, sc. 5 și 13; act. II, sc. 17.

7) *M-me Angot ou la poissarde parvenue*, act. II, sc. 7.

8) *Chirița în provincie*, act. I, sc. 12 și *Chirița în Iași*, act. III, sc. 8—9.

9) *Chirița în Iași*, act. I, sc. 3.—*Chirița în voiaj.*—*Le repentir de M-me Angot*, act. I, sc. 4 și 5.

Acelaşi contrast între manifestările vanităţii şi pornirile neînvinse ale unei firi comune şi ale unei educaţii rudimentare se învederează şi în purtarea şi în conversaţia personagiilor noastre. Iuţi la fire, aprinzîndu-se dintr'o nimică, M-me Angot caşi Chiriţa nu-şi stăpînesc mînia care izbucneşte prin ocări de rînd şi gesturi violente.

Intrezărirea neîncetată, cu atît mai vie cu cît e mai cu grijă ascunsă, a fondului lor sufletesc vulgar, e un izvor de comic la care Alecsandri, luîndu-se după Maillot şi Aude, recurge numeroase ori.

M-me Angot în fiecare din comediile care ne-o înfăţişează trece cu o repeziciune uimitoare dela schimele ei pretenţioase la certuri ca ale cumetrelor dela hală şi la pregătiri de încăerare cu cei ce o supără prea mult. Cînd Nanon refuză să ia de bărbat pe M. de la Girardière, ea se repede să-i tragă o palmă,[1]) după cum Chiriţa care botează cu epitetele cele mai colorate din dicţionarul injurăturilor pe Ioana Ţiganca, o mai face să mai vadă şi nenumărate stele verzi, sau după cum înaintea poliţiştilor din Viena, îi face neastîmpăratului de Guliţă „o morişcă în chică", ca să-l înveţe minte să nu se mai dea jos singur la staţii.[2])

Amestecul în vorbirea Chiriţei şi a lui M-me Angot de termeni aleşi, dar ne la locul lor întrebuinţaţi, cu expresiuni de rînd, sciîlcierea vorbelor în uz în societatea pe care caută să o imite, împletirea frazelor manierate cu cele ale unui limbagiu neacademic, aparţin aceluiaşi mijloc de a ne face să ridem, prin felul comic cum se iveşte ignoranţa şi vulgaritatea acestor femei, cu toată dorinţa ce o au de a le dosi, cu toate silinţele lor de a-şi însuşi o distincţie pe care li-e imposibil s'o atingă.

Deosebirea între vorbirea populară şi cea literară permite vodeviliştilor francezi să varieze mai mult felul acesta de comic prin greşelile necontenite pe care le face M-me Angot cu privire la rostirea cuvintelor şi la gramatică. Habar neavînd care e consoana finală a cuvintelor şi voind totuşi să facă ca lumea bună „des liaisons", M-me Angot zice: „Vous ne me ferez j'amais croire que je suis t'une Venus;"[3]) pronunţă ca poporul de jos: „combien je sis t'humiliée," „si une fois all' prennent le dessus",[4]) şi strecoară în conversaţie formele greşite ale vorbirii de mahala: „Ah! le joli petit homme queue magnière! queue galentise! allon, allons, faut pas rester zen reste et l'y faire voir qu'on a zeu de l'inducation comme il faut!"[5])

Două numai din ridicolele de vorbire ale originalului le are şi Chiriţa noastră—ce e drept, le are din belşug.

M-me Angot întrebuinţează expresii auzite de curînd, în stare, socoteşte dînsa, să dea o idee bună de cunoştinţile sale,

1) *M-me Angot ou la poissarde parvenue*, act I, sc. 13.
2) *Chiriţa în Iaşi*, act. II, sc. 5.—*Chiriţa în voiaj.*
3) *M-me Angot ou la poissarde parvenue*, act. II, sc. 5.
4) *M-me Angot ou la poissarde parvenue*, act. II, sc. 6.
5) *Ibidem*, act. I, sc. 6.

dar pe care le scoate la iveală fără rost şi le pronunţă sciîlciindu-le: „les coups que ces gens là (les petites gens) portent, partent de si loin, qu'ils ne peuvent jamais îngérer de perjudice à la probité."[1]) Tot aşa Chiriţa strîmbă cuvintele ce le posedă de curînd; îi e teamă la bal „să facă patiserie"; are un „flacorn" cu apă de colonie, călăreşte ca o „armazoancă" şi nu spune minciuni fiindcă nu-i „ipo... condră."[2])

M-me Angot îşi smălţueşte frazele ce dovedesc pretenţia ei de a fi luată de femee din societatea bună, cu expresii vulgare ce arată originea ei plebeiană şi creşterea ei neîngrijită. Vorbind de fiinţele rău crescute, M-me Angot declară: „Quand ça s'adresse à queuq' z'un qui sait répondre, ça leux clot l'bec... J'ai resté la, moi, comme un terne sec, sans savoir que dire. Une femme qu'est z'accoutumée à vivre d'une certaine façon, ne peut pas fournir aux sottises comme ces guêpes là."[3]) De asemenea Chiriţa brăzdează vorbirea ei de isprăvnicească şi de baroană cu trivialităţi ce ne înveselesc. Cînd Leonaş îi face curte, deşi e „flatarisită" de declaraţiile lui, se supără că acesta îi spune că o iubeşte „nitam, nisam.. tronc în obraz". Deşi se simte ne la locul ei la ţară şi crede că numai străinătatea e vrednică de distinsa ei persoană, cînd se porneşte la drum, îşi „ia catrafusele" şi „spală putina", iar la Paris, ca să fie liberă, îşi „înfundă plodu" în şcoală.[4])

Ridicolele acestea ale vorbirii Chiriţei au fost inspirate lui Alecsandri de modelele sale. Ideia de a accentua comicul limbagiului ei punînd-o să rostească alături de franţuzismele ei sciîlciate, vorbe „de pe vremea volintirilor", să amestece neologismele „bonjuriştilor" cu arhaismele greceşti, obişnuite încă într'un ţinut depărtat unde limba se primeneşte mai cu greu decît în capitală, această idee o nimerise singur Alecsandri. În „lozniţa" dela „fteatru" din Iaşi unde Chiriţa se dusese să se „englendisească" la *Două fete ş'o neneacă*, pe care o socotise întâi că „e o istorie cu moral" ca din *Apotichi ton pedon*, îi vine „paracsin" cînd constată că ea însăşi e „parastuită" de „aftori". Acelaşi amestec de vorbe învechite şi de vorbe de curînd puse în curent de modă, figurează alături de vulgarităţi de expresie care indică netemeinicia pretenţiilor şi măresc ridicolul afectaţiei ei, în pasagiul următor, unde îi spune lui Leonaş, înflăcăratul dar prefăcutul ei amorez: „Ce se potriveşte.... nu se supără Chiriţa cu una, cu două ..... dar trebue să socoteşti că-s o fiinţă gingaşă..... impresionabilă ..... sentimentabibilă.... trebue să socoteşti că cuvintele D-tale pot să mă scoată din sărite şi să-mi pricinuiască un nicsis."

Negreşit între M-me Angot, negustoriţă de scrumbii la Hala din Paris, îmbogăţită de pe urma unei moşteniri şi a priceperii

1) *Ibidem*, act. II, sc. 8.
2) Această din urmă frumuseţe în *Chiriţa în provincie*, act. I, sc. 5.
3) *M-me Angot ou la poissarde parvenue*, act. II, sc. 8.
4) *Chiriţa în provincie*, act. II, sc. 4.—*Chiriţa în voiaj.*

în afaceri a fostului ei bărbat, şi Cucoana Chiriţa, femee din mica boerime din Moldova, ar fi uşor de găsit deosebiri, create de chiar situaţia socială a acestor personagii. Dar aceste deosebiri ar fi neînsemnate. În fond şi cultura şi creşterea şi năzuinţele unei burgheze înstărite din Paris nu difereau mult de ale unei cucoane de rang mijlociu dela noi. Caşi parvenitele din Franţa, o Chiriţă de a noastră, ajunsă isprăvniceasă, putea să dorească să imite femeile din societatea înnaltă, din boerimea mare pe care Alecsandri are s'o zugrăviască, iar nu s'o caricaturizeze în *Boerii şi Ciocoii*. Asemănările între aceste personagii sînt mai numeroase şi mai tari decît deosebirile.

Şi totuşi, cu toate apropierile ce le-am însemnat între fizicul, temperamentul şi caracterul eroinei lui Alecsandri cu cele ale eroinei vodevilurilor lui Maillot şi Aude, Cucoana Chiriţa are o individualitate proprie. Ea nu e o copie palidă, un rol căruia i s'a insuflat o viaţă artificială. Cucoana Chiriţa e o fiinţă superficial studiată dar nici de cum ştearsă, un caracter de abia schiţat dar redat cu vioiciune şi originalitate. Semene de ale ei au trăit în număr mare în Moldova din 1850 şi unele din particularităţile sale morale le întîlnim şi azi la compatrioatele noastre.

Ce bine prinsă e de pildă franţuzomania Chiriţei! Cît de romînească şi mai ales moldovenească— căci e de netăgăduit că boerimea a fost mai franţuzită în Moldova decît în Muntenia—e figura cucoanei care-şi creşte copilul la moşie cu un dascăl francez, care-şi împestriţează graiul cu vorbe franţuzeşti, care-şi începe frazele în franţuzeşte şi le sfîrşeşte în limba ce a învăţat-o dela părinţi, care traduce fără sfială idiotismele noastre, de pildă cînd vrea ca odorul ei să ajungă „un tambour d'instruction" şi să nu-şi piardă timpul „pour des fleurs de coucon".

Cît de exact a fost redată şi uşurinţa celor mai multe din femeile dela noi, atrase de părţile superficiale ale civilizaţiei zărită în străinătate! La Paris, „minunea minunelor, tîrgu Vavilonului din zilele noastre", cum îl proclamă cu entuziasm Chiriţa, nu află timp să viziteze monumentele, teatrele şi muzeele, căci ziua are de umblat la prăvăliile de „marşande de modă" iar noaptea de petrecut la Bal Mabille, cu o societate de contrabandă pe care o ia drept nobleţe autentică, sau de „supat" la Café Anglais, pe bulevard.

Şi iarăşi cît de specific romînească e mărturisirea Chiriţei că şi-a comandat la Paris tualete pe datorie: „Le-oiu plăti şi eu cînd or plăti şi celelalte cucoane care le-o rămas datoare... (În taină) Şi ştiţi una? sînt cam multe.... aşa de multe, încît croitoresele o hotărît să nu mai facă credit compatrioatelor. Cam ruşine, dar ce-mi pasă?"—Ce-i pasă că poartă rochii pe care nu le-a plătit şi că a păgubit oameni ce trăesc din munca lor! A, cît preferăm acestei inconştienţe glumeţe răstirea şi ocările de precupeaţă ale lui M-me Angot. Din ele răzbate cel puţin mîndria negustoresei care n'a înşelat pe nimeni şi nu datoreşte un ban nimănui. Ca s'o umilească, M-elle Bernard îi amintise

timpul cînd nu moştenise încă nimic dela bunicu-său şi nu era aşa de dîrză: „Qu'appelles-tu satanée? je ne marchais pas la tête levée, îi strigă cu minie M-me Angot, sais-tu que la patience m'échappe à la fin? Ai-je jamais dû un sou à quelqu'un? dis-donc, eh! langue de couleuvre? apprends que de ma vie vivante je n'ai reçu d'assignations, et qui que ce soit n'a pu me dire dans la rue: paye-moi ce que tu me dois." [1]) Cîte-s cucoanele dela noi care ar putea vorbi la fel?

Chipul cum Alecsandri a redat trăsăturile morale pe care personagiul său le împărtăşeşte cu modelul francez contribue şi dînsul la naturalizarea eroinei sale. Invenţiunea lui Alecsandri s'a exercitat nu în crearea tipului dar în aflarea amănuntelor proprii să dea împrumutului său o înfăţişare romînească. Astfel veselia sgomotoasă şi mînia lesne aprinsă a lui M-me Angot le posedă şi Chiriţa care însă le dă la iveală cu accentele şi cu particularităţile proprii unei romînce cu firea ei. „Sfinte Panteleimoane! era să turbez"... exclamă dînsa povestindu-ne păţania cu Guliţă care se coborîse din vagon o staţie înnainte de Viena şi rămăsese acolo cu Ioana Ţiganca în timp ce trenul se pusese în mişcare. „Scot capu pe fereastră şi încep a striga: Guliţă, Ioană, cioară, dimone! tufă... *monsiu* conductor, stăi, opreşte, ţine caii!—Aş! nime n'auzia! Dau să deschid oblonu, nu pot! dau să sar pe fereastră nu încap".

Tonul acesta aşa de potrivit cu firea personagiului, vorbirea aceasta aşa de naturală, caracteristicile romîneşti ce i le hărăzeşte Alecsandri în chip aşa de fericit, iată ce a ademenit publicul şi criticii să vadă în Chiriţa „o creaţie naţională".

Acestui tip cu cîteva trăsături aşa de bine nimerite îi lipseşte însă nu numai profunziunea, dar chiar şi consistenţa. La o mai de aproape cercetare constaţi că provinciala simplă din prima comedie, neştiutoare de regulele „bon ton-ului", instalîndu-se de cum a amurgit în salonul unde are să se dea o petrecere, nu aduce în totul cu isprăvniceasa vanitoasă care sileşte pe invitaţii săi să prînzească la cinci, fiindcă aşa e moda; că vorbirea ei franco-romînă şi traducerile sale cuvînt cu cuvînt ale idiotismelor noastre cu care ne distrează acum, îi erau străine în prima piesă; că înapoiată din străinătate „baroana Chiriţa" a părăsit gusturile subţiri de dinnainte de plecare. La Paris unde i s'au servit bifteci „mari cît un irmilic" şi „răcuşori în şapte luni", a dus dorul sănătoaselor musacale, capamale şi ciulamale dela noi, pecînd ştiam, din înfăţişarea vieţii ei în provincie, că pe bietul Bîrzoiu, dornic de astfel de „bucate creştineşti" cu care crescuse, nu-l slăbia din „bulionuri", garnituri nemţeşti şi „blamanjele", fiindcă aşa cerea moda. [2])

Ch. Drouhet.

1) *M-me Angot ou la poissarde parvenue*, act. II, sc. 2.
2) *Chiriţa în provincie*, act. II, sc. 3.—*Cucoana Chiriţa în voiaj*.

Cîntecul de leagăn

«Dormi copile, să dormi dulce,
Nani puiule,
Seara vine să te culce,
Se coboară pe furiş,
Liniştit pătrunde'n casă
Şi din fin paianjeniş
Ţese leagăn de mătasă...
Nani puiule...»

Prin cuprins tîrzia toamnă
Pretutindenea e doamnă,
Iar pe uliţi cînd şi cînd
Trece vîntul tremurînd...

Dormi copile, în odae
Doarme scaunul de pae,
Vatra fără de văpae,
Masa goală, la fereastră
Floarea firavă din glastră:
Îngheţat, uitat un fir,
Un biet fir de trandafir...

La opaiţ mama coase...
Degetele ei osoase
Ca în friguri, acul, aţa,
Lîna, toate le sucesc,
Pîn'ce ochii obosesc,
Pînă vine dimineaţa...

Dară aţă, ac şi lînă
Susură, murmură, cîntă
Şi suspinul le îngînă
Şi cîntarea se avîntă:

«Dormi copile, să dormi lin,
Nani puiule,
În cămaşa ta de in,
În a părului cunună
—Oare-s razele de lună?—
Cu pleoapele închise
Surîzi raiului din vise,
Ingerilor care vin
Cu aripele de crin...
Nani puiule...»

Acul cîntă, acul rece?

«Adierea blîndă trece.
În grădina de argint,
Frunzele de mărgărint
Ca un puf se scutură
Şi în aer flutură,
Şi e bine şi e cald
Sub tăria de smarald...

«Să creşti mare şi frumos
Ca un arbore umbros.
Clipele să ţi se pară
Lungă zi de primăvară,
Dar în lumea-ţi fermecată
Cu palate din poveşti,
Niciodată, niciodată
Să nu uiţi să ne iubeşti...
Nani puiule,
Pururea să ne iubeşti...»

.. Toamna freamătă pe uliţi,
Pomii se lovesc gemind,
Sună crengile ca suliţi.
Vintul sfişie flămind
Neagra mantie de nori.

De departe vin fiori,
De departe fierăria
Umple noaptea şi pustia
De ciocane răpezite
Pe ilăe oţelite . . .

În căldură şi în fum
Fierul sfirtie, stropeşte
Flacări şi scintei şi scrum.

Vintul smulge nebuneşte
Vuetul—ca de cenuşă—
În cuprins să-l spulbere . . .

Bate un ecou la uşă
Ca un pumn de pulbere:

«Dormi copile, dormi . . .» E tatăl . . .
O nălucă parcă . . . iată-l . . .
În maghernița săracă
Cum se'nnalţă, se apleacă . . .

Dar ciocanele, pe rind,
Aerul cutremurind,
Cind bat limpede, vioiu,
Sau cad surd, adinc, greoiu;
Nu-ţi vorbesc de roşii flori
Şi de lame sclipitoare ? . . .
De cununi de singe'n zori,
De sălbatecă vilvoare . . .

. . . Umbre vin tiptil la geamuri
Şi lovesc cu foi, cu ramuri,
Cu lungi degete uscate . . .
Cine bate ? . . . Cine bate ? . . .

«—Mii de glasuri omeneşti! . . .
Nani puiule . . .
Să tot erţi şi să iubeşti . . .
Pururea să tot iubeşti . . .»

Acul coase tot mai rar,
Pecind umbrele dispar,
Pecind noaptea pină'n zări
Plină-i de-ale lor oftări.

Leon Feraru

Note pe marginea cărților

PE MARGINEA LUI „MANASSE"

Cărțile care-mi plac le recitesc din cînd în cînd, firește. Cărțile ne sînt prietini statornici, care ocupă prea puțin loc în căminul nostru. Ne sînt sfetnici și nu ne contrazic. Cărțile care ne plac sînt și urne pline de amintiri.

Cînd am tras din rafturi ș'am început a răsfoi drama lui Ronetti-Roman, o pulbere fină s'a înnălțat înnaintea ochilor mei, și'n pulbere privind ca'ntr'un vis, îmi precizam o mulțime de amintiri. Ce făceam cînd citeam cartea acum zece ani? Eram mai tînăr și mai entuziast, deci viața putea să-mi apară mai fericită. La ce mă gîndeam, cînd am însemnat două vorbe cu creionul în josul unei pagini? Știu la ce mă gîndeam, și simt adierea unei primăveri, un parfum de toporași și lăcrămioare, cu atîtea visuri, într'o lumină de aur! — Întorc alte pagini și dau peste altă însemnare. Pe aceasta n'o mai înțeleg; e o enigmă; și parcă mi se strînge inima: e o clipă fericită poate; e o mîngîiere înmormîntată pentru totdeauna!

Dar Manasse, dar Șor, dar Leea, ale căror dialoguri le-am citit și răscitit tuturor celor cari voiau să mă asculte? Ș'acum cred poate, ca ș'atunci, că drama lui Ronetti-Roman e cea mai bună dramă scrisă în romînește. Și după toate personagiile, îmi aduc aminte cum mi-l imaginam pe autorul lor, c'un zîmbet ironic și stăpînit, c'o privire nesigură.— Nu l-am văzut niciodată pe Roneti-Roman; și nu înțeleg de ce mi l-am închipuit așa, între Manasse și Șor, cu'n zîmbet ciudat, c'o privire nesigură și dureroasă.

Fără îndoială că autorul lui *Manasse* a fost un om care-a

suferit. Cartea lui îmi aduce aminte de o întîmplare, care mi-l scoate în lumină așa, cu privirea, cu zîmbetul,—într'o situație de suferință cumplită, o suferință simbolică.

Eram la Hîrlău, într'o dimineață limpede de August. Că ofițer în rezervă, poposisem acolo cu regimentul și cu camarazii, mă odihnisem o noapte de un marș obositor, ș'acuma așteptam în piața din mijlocul tîrgului să sune „adunarea".

Vorbeam cu „rezerviștii" mei; ne număram. Așteptam numai pe sublocotenentul Verlati. Era un june funcționar din București, bălan, cu ochii mari și c'un zîmbet copilăresc. Un „băiat bun" și foarte simplu. Il cunoscusem puțin și'n liceu, la Iași.

«Unde e găzduit?» întrebă cineva.

Nu știa nimeni. Dar unul din noi scoase un strigăt, arătînd o trăsură mare, cu doi cai negri, frumoși, care grăbea spre noi duruind înăbușit:

«Iată-l! Vine ca un crai! A fost găzduit boierește!»

Aplecată puțin la o parte din trăsură, figura largă și rumână a lui Verlati rîdea către noi triumfătoare. In gălăgia de glasuri și rîsete care se iscase, vizitiul opri caii. Verlati se coborî sunîndu-și sabia, și îndată după el păși spre noi un tînăr oacheș, cu obrazul ras, îmbrăcat cu îngrijire.

Verlati privi în juru-i. Trăsura trăsese mai la o parte. Tovărășul lui prin urmare avea plăcere să mai stea o clipă cu noi. Sublocotenentul nostru făcu un gest cu brațele, apoi se opri. Ințelesei că uitase numele gazdei lui. Zîmbii,—și întîlnii cu ochii și zîmbetul tînărului care întovărășea pe camaradul nostru. Trecu repede între noi și se recomandă: Ronetti-Roman.

«Domnul Ronetti-Roman,—camarazii mei...» zise sublocotenentul în rezervă Verlati, fără să se tulbure.

Camarazii mei firește s'au bucurat de cunoștință.

«Iți mărturisesc, zisei eu către tînăr, că nu știam că tatăl dumitale se află la Hîrlău... Ași fi venit să-l văd.

— Cînd îi voi spune, are să regrete...» îmi răspunse noua noastră cunoștință, zîmbind.

Domnul Verlati părea foarte fericit de începutul nostru de conversație. Mă întorsei spre el.

«Dumneata, zisei, ai fost cel mai norocos dintre noi... Ai fost oaspetele lui Ronetti-Roman.

— A, da, răspunse camaradul meu, și sînt foarte fericit. Am fost așa de bine primit! Am mîncat bine, am dormit împărătește.

— Tata m'a trimis anume, zise tînărul, să aduc un ofițer în gazdă..»

Eu tăcui. Verlati ridea, rumăn la faţă. A mincat bine, a dormit impărăteşte. A avut o conversaţie plăcută. Il invidiam.

«Aţi stat mult de vorbă aseară?

— A, da... răspunse camaradul meu. Apoi, caşicum îşi adusese aminte de ceva, se îndreptă vesel către tînărul Ronetti-Roman: Bine, frate, eu un lucru nu-l înţeleg: cum puteţi dumneavoastră trăi într'un oraş plin de atîţia Jidani...» Eu îi tăiai repede vorba:

«Acuma tatăl dumitale lucrează la ceva nou?...

— Se pregăteşte să lucreze ceva la iarnă. Vara e agricultor...»

Mă gîndeam că domnul Verlati din obişnuinţă a spus o vorbă a lui,—cum unii oameni din obişnuinţă îşi pocnesc degetele. Incepui a vorbi cu tovarăşul lui despre studiile lui în Germania, despre petrecerea lui în ţară şi despre *Manasse*.

Domnul Verlati asculta două vorbe între noi, trecea între alţi ofiţeri, ne dădea ocol cu o satisfacţie neexplicabilă. Intr'un rînd se opri, şi se folosi o clipă de tăcere a noastră. Ne întrebă ce multă nevinovăţie:

«Bine, frate, cum poate trăi cineva într'un tîrg ca acesta, plin de Jidani murdari?...»

Simţii cum mi se încălzeşte obrazul. Tovarăşul camaradului meu întorsese capul şi privea cu luare-aminte un punct oarecare din spaţiu.

Mă folosii de acest prilej:

«Domnule Verlati, voiam să-ţi spun ceva...

— Mă rog, la dispoziţia dumitale.

— Intre patru ochi.

— Cum pofteşti. Cu cea mai mare plăcere!»

Il trăsei pe domnul Verlati la o poarte.

«Ascultă, camarade, îi zisei. Cum văd, dumneata eşti un mare antisemit.

— Un antisemit feroce! îmi răspunse el privindu-mă cu bunătate. Nu pot să sufăr pe Ovrei.

— Aşa?

— Pe onoarea mea! Ii simt dela distanţă, ca copoiul epurele.

—Prea bine, asta am înţeles-o. Dar dumneata ştii la cine ai găzduit?

— Da. Dar de ce mă 'ntrebi? (Şi mă privi mirat). Ştii şi dumneata.

— La Ronetti-Roman.

— Da. Proprietar aici, la marginea Hîrlăului.

— Dar dumneata ştii cine-i Ronetti-Roman; cred c'ai mai auzit de el...»

Domnul Verlati tăcu. Inţelesei că nu ştie cine-i Ronetti-Roman.

«Bine. Atunci poate ai citit prin gazete despre *Manasse*.

— Manasse?... Da. Mi se pare c'am citit...»

Inţelesei că nu cunoaşte nici pe *Manasse*.

«Domnule Verlati, dumneata ştii că d. Ronetti-Roman e Ovreiu? Puţin te interesează că acest om e un scriitor; puţin te interesează Manasse; dar cred că e interesant să ştii că ai fost găzduit într'o familie de Ovrei...»

Camaradul meu se înroşi mai tare din roşu ce era la obraji şi mă fixă c'o mutră speriată, cu ochii holbaţi. Tovarăşul lui ne privea dela distanţă, deşi părea că nu ne vede. După figura lui văzui că ştie despre ce vorbim noi, la cîţiva paşi de el.

«Cum se poate! zise înăbuşit, repede, Verlati.

— Aşa este, răspunsei eu cu blîndeţe. Şi nu-i aşa că te-au primit foarte frumos, te-au ospătat bine, şi ai dormit împărăteşte?

— Da, dar nici prin gînd nu mi-ar fi trecut că sînt între Ovrei.

— Aţi vorbit despre una, despre alta, de bună seamă; şi dumneata, caşi astăzi, te-ai mirat de cîteva ori cum de pot nişte oameni ca ei să trăiască între Jidanii aceştia infecţi dela Hîrlău. Nu-i aşa?

— Aşa-i! zise Verlati zîmbind stînjenit. Inchipueşte-ţi! Nu ştiu ce dracu' aveam, că-i tot întrebam.

— Şi ei ce spuneau?

— Nu-mi aduc aminte.

— Dar bătrînul ce făcea?

— El asculta numai. Nu ştiu ce-avea. Sta cu capul răzămat de mînă şi tăcea.

— Mă rog, ce fel de om e?

— Nu ştiu. Mi-a făcut impresia că sufere de inimă. Eu am avut un moş care suferea de cord. Şi tot aşa ofta adînc... Domnule, dar ce prostie am făcut! Inchipue-ţi! Dar de unde puteam şti!

— Adevărat, de unde puteai să ştii!!...»

Tovarăşul lui domnu' Verlati s'a despărţit de noi parcă mai vesel decît la venire; eu nu-l mai vedeam, căci îmi sta înain-

tea ochilor un om cu fața pălită în lumina lămpii, cu ochii tulburi, cu răsufletul greu; un om care sufere insulta între ai lui, și se stăpînește gemînd, din superioritate morală ori din lașitate atavică. Grozav tablou, supt lampa familiară, între privirile umede ale femeilor și ochii tremurători ai băeților! In sufletul celui gînditor, și palid, și chinuit, se grămădește ură și venin secular, dispreț aspru, neputință tragică. Și toți tac. Iar domnul Verlati, răsturnat în scaun, sătul, cu țigara în gură, cu cafeaua dinnainte, se miră de una și de alta, și vorbește cu nevinovăție, fără să bănuiască în ce atmosferă se găsește.

In situația aceasta l-am revăzut pe Ronetti-Roman, cînd am deschis ș'am răsfoit încă odată pe *Manasse* al lui.

Situația în realitate era și mai ciudată, dacă nu mai dramatică. Vorbind, după un an, c'un prietin, în Iași, am aflat că Verlati, camaradul nostru, n'avea tată la starea civilă,—și că nemărturisitul lui părinte era un oarecare negustor Ovreiu din Iași. Bine înțeles că Verlati nu știa de aceasta, și antipatia lui față de neamul strămoșilor lui era sinceră.

Din întîmplarea aceasta pe care am găsit-o notată în fugă pe volumul lui Ronetti-Roman, se vede că viața e mai fantastică de multe ori decît combinațiile dramaturgilor. Se mai vede că Verlati (pe care e ușor de înțeles că-l dau cu nume schimbat), că Verlati a rămas nedumerit din toată afacerea și conștient de însemnătatea persoanei lui.—Cînd se depărta trăsura gazdei, el făcea saluturi afectuoase cu mîna, tînărului lui tovarăș.—Ronetti-Roman, în încordarea dureroasă a tuturor, se gîndea că în fața lui perorează mulțămit și zîmbitor un reprezentant al tinerei Romînii antisemite și netolerante... Se mai vede de aici cît de mare dreptate au partizanii teoriilor de rasă, și ai altor teorii.

Am întors foaia; am închis cartea. Și l-am văzut pe Ronetti-Roman cu tîmpla plecată pe mînă în ceasul acela penibil. L-am văzut și pe Manasse; ș'am văzut o legiune nesfîrșită în trecut. Ș'am înțeles de ce prin glasul bătrînului sectar geme ca un vifor durerea, de ce bătrînul reprezentant al unei rase aprige se cutremură în fața «străinului» și se închide ca'ntr'un zid de netoleranță și ură...

M. Sd.

MARINĂ

Noi stam pe țărm și'n fața noastră se frămînta imensa mare;
Sonore, valurile repezi cădeau ca niște mari cascade,
Noi stam pe țărm, cu ochii umezi și obosiți de-atîta zare,
Iar marea căuta'n avînturi să treacă peste balustrade...

Venea din larg un val ce parcă voia ca să sfărame'naltul,
Venea vuind cărunt de spumă și sus se revărsa, ca iară
Pe urma lui din sînul apei mai aprig să s'arunce altul,
Și-apoi în dantelări măestre să bată digul și să-l sară...

Iar tu privea-i ca o statue la jocul valurilor clare,
Și nu știai ce spune marea în sbuciumarea ei nebună,
Și nu știai că tumultoasă și splendidă ca'n altă mare
Creștea în sufletu-mi iubirea și se sbătea ca o furtună!

O! tu priveai nepăsătoare la goelanzii albi pe valuri,
Distrată ascultai orhestra tumultoaselor cascade,
Ori poate că visai o șoaptă sau un surîs din nopți de baluri...
Iar marea căuta'n avînturi să treacă peste balustrade...

Mircea Dem. Rădulescu

ICOANE FUGARE

Impresii din Dobrogea

Vara trecută am stat trei luni în Mangalia. Mă dusesem pentru aerul şi băile de mare, şi, în credinţa că nu voi găsi cu ce să-mi petrec cea mai mare parte din timp, îmi luasem o mulţime de cărţi, şi-mi propusesem să scriu *o serie* de studii. Dar nici studiile nu le-am scris, şi nici măcar vre-o carte n'am apucat să cetesc, din pricină că realitatea din jurul meu m'a atras cu o putere extraordinară... Cercetînd Mangalia şi satele din împrejurimi, am văzut şi aflat atîtea lucruri interesante încît căzusem la ideia de a scrie un întreg volum... Începui să observ oamenii şi locurile, cu o lăcomie aproape bolnavă, care impresiona ciudat pe cei cîţiva oameni instruiţi din localitate; şi a trebuit să părăsesc plaiurile dobrogene, odată cu stricarea vremii, ca să mă desrobesc de această patimă, care ameninţa să mă scoată din drumuri de mult croite şi de o însemnătate hotărîtoare pentru mine...

De sigur, m'a înrîurit mult schimbarea de mediu: veneam din provincie la ţară.

Provincia ţine mijlocia între sat şi capitală; viaţa ei, monotonă şi convenţională, e deopotrivă depărtată de intelectualismul şi frămîntarea nervoasă a Capitalei, caşi de sănătoasa obiectivitate şi de simplicitatea liniştită a satelor; şi dacă romanii vorbiau de *„aurea mediocritas"*, noi ştim însă, pe de altă parte, că „faza de tranziţie este cea mai rea".

La ţară, omul... *natural*, nediferenţiat, produce materiile prime trebuitoare vieţii noastre; într'însul, sentimentele general omeneşti au o putere elementară, iar judecata, în marginile orizontului vieţii rurale, este de o desăvîrşită obiectivitate.

In Capitală, pătura conducătoare elaborează directive pentru un popor întreg, industria preface materiile prime, comerţul

stabileşte legături cu ţările străine. In locul obiectivităţii primitive şi a sentimentelor simple şi puternice, găsim o viaţă sufletească mai fină, mai complexă, pasiuni arzătoare hrănite de o gîndire înaripată, voinţe stăruitoare, oţelite în lupta pentru existenţă.

In provincie însă, nici nu se produc materiile prime, nici nu se transformă, ci se debitează în detaliu fabricatele industriei; micul negustor nu are nici obiectivitatea producătorului primitiv, nici iuţeala de minte a industriaşului şi comerciantului mare; el laudă cu vorbe sarbede o marfă pe care nu o cunoaşte, şi duce o viaţă adormitoare, lipsită deopotrivă de temeri mari, caşi de mari speranţe. Profesorul, judecătorul, inginerul, funcţionarul..., predau cunoştinţe, aplică legi, execută dispoziţiuni, pe care nu ei le-au născocit şi de care nu ei sînt răspunzători. Mintea lor a pierdut obiectivitatea primitivă, prin prea multa învăţătură de şcoală, şi a pierdut ori n'a ajuns să dobîndească iuţeala de gîndire, prin lipsa de exercitare a judecăţii pe propria răspundere; sentimentele au devenit convenţionale, deopotrivă lipsite de putere elementară, caşi de complexitatea cerebrală; iar voinţa, neavînd nevoe să se încordeze, într'o viaţă adăpostită de orice sbucium, s'a ruginit cu desăvîrşire...

Oricît de schematică ar fi această înfăţişare a lucrurilor, rămîne însă destul de adevărată, pentruca, trecînd din provincie la ţară, să ai impresiunea că ai eşit dintr'o seră, în care copăceii trăesc închirciţi în ciubere, pentru a intra în pădure, unde copacul e întreg şi puternic...

Se mai adaugă faptul, că ocupaţiunile ţăranului, prin coeficientul lor, ca să zicem astfel, capătă o însemnătate uriaşă: sînt ocupaţiunile a şease milioane de oameni, al căror fel de a fi, de a trăi şi de a lucra, hotărăşte locul nostru pe scara civilizaţiei...—Ajungi astfel la paradoxul, că manifestările unui individ, sînt cu atît mai însemnate şi interesante, cu cît el ocupă un loc mai inferior în erarhia socială...

* * *

Dar dacă este adevărat că pasionata mea curiozitate pentru realitatea înconjurătoare, se explica prin schimbarea de mediu, nu-i mai puţin adevărat însă că Dobrogea e o regiune excepţional de interesantă.

Mai întîiu, această provincie a noastră se poate asemăna unui muzeu şi laborator sociologic, sau mai bine, *antroposociologic*,— ca să pomenim de o ştiinţă, de care în vremea din urmă s'a abuzat atît de mult.

Pe acelaşi pămînt nu tocmai fertil, elemente etnice diferite, trăesc în modul cel mai deosebit.

Ici, scopiţii din satul *Două Mai*,— intemeiat de marele Kogălniceanu cu muscali din Bucureşti,— ori plugarii din cutare sat nemţesc, fac agricultura cea mai raţională şi cea mai pros-

peră: ară de vreme și adinc, cu cai voinici, a căror rasă o îmbunătățesc cumpărind armăsari *percheroni* de cite două mii de lei; samănă, seceră, treeră, cu mașina; lasă pămintul să se odihnească; cultivă pentru trebuințele lor zarzavat și nutreț artificial; au, în grajduri simple dar curate, vite de rasă, foarte bine îngrijite; trăesc confortabil în case destul de încăpătoare, cu mobile bune, cu perne de puf, cu bae de aburi; mănîncă bine, se 'mbracă simplu dar îngrijit, și trăesc după toate regulele higienii.

Alăturea, tătarul indolent pierde mai adesea terenul de sub picioare; la muncă e încet și puțin stăruitor: cînd începe soarele să ardă, se ascunde sub căruță; lucrează mizerabil, cu niște mîrțoage rău hrănite și abia adăpostite sub șoproane; e mîncat de tot felul de superstiții păgubitoare; religia îl ruinează cu multele ei rugăciuni și sărbători; femeia nu-l ajută cu nimic în muncile sale agricole; administrația îl asuprește și el nu știe a se apăra; — și așa mai departe. În zădar încearcă să lupte împotriva soartei, c'un negoț meschin de păseri ori de fructe, către care-l împinge singele în parte semitic, și tradiția semitică...

...Intri în casa turcului ceva mai chiabur, și rămîi uimit de bunul gust și curățenia strălucitoare a întregii gospodării; te gîndești la clasica murdărie a imperiului turcesc, și nu înțelegi!... Cunoaște-l pe turc mai de aproape și vei pricepe: e un individualist ca toți semiții. În neputința de a lucra în înțelegere cu semenul său, în egoismul de a nu primejdui nimic din liniștea și averea sa, el rabdă stăpînirea leneșă și asupritoare: strînge fiecare gunoiul din casa sa, și-l așează la poartă—mai departe nu se gîndește, nu vrea să știe... Și de aceia, cu cît casa e mai curată, cu atita ulița e mai murdară; nu degeaba locuința orientalului întoarce către stradă un zid urît, iar către curte rîde ceardacul vesel înconjurat de flori...

...Iată colonia scopită, de care am vorbit mai sus. Cum se menține ea, cum cîștigă noi aderenți în locul celor care mor... l-am cercetat și răspund: prin ajutorul interesului economic, pe care-l găsim la temelia acestei secte monacale; lăcomia de a moșteni averea unei rude, duce ușor la castrare. Așa se lămuresc inverșunatele lupte de interese, dintre oamenii aceștia care nu vorbesc decît de Dumnezeu... La un popor sudic, pentru care amorul este viața toată, o atare sectă, e drept, n'ar putea exista. La nordicul flegmatic însă, în luptă cu frigul și umezeala, asimilarea e o funcție mult mai însemnată decît dezasimilarea—*pe care o și covîrșește*,—și deci mîncarea, confortul, sînt trebuințe violente, cărora el ușor le jertfește pe cele sexuale, așa de potolite...—*frigul și căldura își au fiecare sensualitatea lor*...

...Iată secta și nația lipovenilor, fugiți din Rusia pe timpul lui Petru cel Mare, pentru a nu se supune reformelor civilizatoare ale vestitului țar... Erau de sigur pe vremea aceia elementul cel mai înnapoiat, deci cel mai fanatic și cel mai reacționar—ca bascii și bretonii în Franța. Și înnapoiați au rămas până în ziua de azi, trăind ca sălbaticii în delta Dunărei, aproape în afară de lege... Părul lor roșiu, trădează un amestec vechiu cu o rasă foarte brună,— poate tocmai cu rasa preistorică europeană pe care o reprezintă bascii. Și lucru curios pentru un popor nordic — lipovenii sînt de o sensualitate feroce: femeile—îmi spuneau oamenii din Mangalia—se prostituează de plăcere la drumul mare. Lipovan să se scopească, nu s'a pomenit, iar scopiții cu care am vorbit—„secta castraților" se intitulează ei singuri—îmi aduceau pe lipovan ca exemplu clasic de rătăcirile la care duce instinctul sexual... Păr roș—sensualitate; sensualitate—fanatism; fanatism—instincte reacționare; spanioli, basci, bretoni (element semitic)—sensualitate, fanatism, instincte reacționare. Aceste teorii, parte ale altora, parte ale mele, frămîntate mult odinioară, se depănau în mintea mea, la auzul amănuntelor ce mi se povesteau din viața lipovenilor cu părul roș...

*

...Nu-i tocmai ușor să-ți închipui amestecul dacilor cu romanii, sau contopirile de popoare din vremea năvălirii barbarilor. Ei bine, poți observa acest proces desfășurîndu-se în Dobrogea, în zilele noastre. Eu însumi am constatat în Mangalia următoarele căsătorii mixte: un romîn cu o rusoaică—s'a asimilat dînsa; un grec cu o romîncă—s'a asimilat el; un bulgar cu o romîncă—vorbesc turcește, iar copii turcește și romînește; un bulgar cu o grecoaică—vorbesc bulgărește și turcește, iar copiii bulgărește, turcește și romînește; un armean cu o grecoaică—vorbesc grecește și romînește; un scopit *pe jumătate* castrat (o curioasă întîmplare a naturii: unul din testicule era intern...) cu o romîncă—s'a rusificat romînca, în foarte scurt timp, la port și la vorbă; un mocan cu o grecoaică—copiii sînt romîni dar știu grecește. De cazurile acestea îmi aduc aminte, dar pot spune că procesul de contopire e general. Sînt însă excepții: germanii se feresc cu grijă de orice amestec—e deosebire mare de cultură; mocanii se țin rezervați față de romînii din regat—se cred superiori prin economie, hărnicie și moralitate familiară; lipovenii nu se amestecă, pe cale legală... cu alte nații; turcii nu se încuscresc cu tătarii, pe care, în ciuda comunității de religie, îi desconsideră, ca fiind o rasă mai inferioară și mai puțin cultivată; creștini cu mahomedani, bine înțeles că nu se amestecă... În general, se pare că în procesul de contopire a elementelor, nu religia, și nici naționalita-

tea, e factorul hotăritor, ci gradul și felul culturii; e drept însă
că deosebirea de religie presupune uneori și o mare deosebire
de cultură—luînd acest cuvînt în înțelesul exact, de cultură
sufletească.

...Am vizitat un sat de veterani, *Coroana de Oțel*, și am stat de
vorbă cu mulți romîni din alte sate dobrogene. Vream să știu între
altele, ce înrîurire sufletească a avut asupra lor starea materială
mai bună: cei veniți de mult stăpînesc doară douăzeci și cinci
de hectare, iar veteranii, veniți cei din urmă, opt. Ei bine, am
avut impresiunea că buna stare și neatîrnarea i-au făcut mai
harnici, mai întreprinzători, mai siguri de sine. I-am văzut în
40—50 de procese, la judecătorul ambulant: se înfățișează res-
pectuoși—nu atît de persoana judecătorului cît de autoritatea pe
care o reprezintă,—dar fără pic de sfială, foarte siguri de ei și
de drepturile lor; expun faptele hotărît și limpede, ferindu-se de ori-
ce digresiuni zădarnice, ca cineva care cunoaște bine mecanis-
mul judecății...

Odată mergeam cu diligența, dela Mangalia la Constanța; pe la
mijlocul drumului, am ajuns pe un țăran bătrîn, mic, subțire și spina-
tec, pe care conductorul a avut generozitatea să-l poftească lîngă dîn-
sul pe capră; pe capră ședeam și eu, doritor de aer curat, de care du-
sesem lipsă peste an în orașul meu de provincie. Ne luarăm de
vorbă. Avea douăzeci și cinci de hectare și era, de origine, din
Vlașca; se ducea acuma în satul lui. „Iau trenul pân' la Cer-
„na-Voda, și acolo prind vaporul spre Giurgiu. Am și nițică
„treabă, dar mai văd și rudele... Eu, la două trei luni *trebue* să
„mă duc *pe acasă:* e! *un douăzeci de lei acolo!...*" Vorbea
foarte degajat, ca un negustor... „Da' cu recolta cum ai eșit a-
nul ăsta?" „Bine; o mie de baniți de cutare, cinci sute de cu-
„tare și o mie de cutare (țin minte cifrele, dar nu mai știu ce
producte erau; cred că grîu, orz și porumb). Dar ne mănîncă ma-
„șinile: se strică una, n'are cine ți-o drege; lucrezi cu ea stri-
„cată pân' să strică de tot, pe urmă cumperi alta. Mă costă sute
„de lei pe fiecare an!..." „Apoi de ce nu vă înțelegeți, să ți-
neți un mecanic cu anul, că v'ar veni cîte trei patru lei pe lună,
de fiecare". „Da' cu cin' să te 'nțelegi?!... Sîntem fiecare din
„altă parte, cu altă fire și alte obiceiuri!... Dacă nu ne putem în-
„țelege să facem o fîntînă!..." În privința asta am auzit plîn-
geri în toate părțile: nepăsare, dezunire, vrăjmășie!... Fiecare se
simte între străini; i se pare că nu-i într'un sat adevărat, ci în-
tr'o adunătură trecătoare... Ca să-i înțelegem, trebue să ne gîn-
dim cît de omogenă este mica obște a satului, față de lumea
noastră orășănească... Orășenii—în deosebi respectabila armată a
funcționarilor statului, adică ofițerii, profesorii, magistrații, per-
ceptorii, telegrafiștii, silvicultorii etc.—trec necontenit dintr'un o-
raș într'altul, apropiindu-le și unificînd întreaga țară urbană; pe
cînd plugarul rămîne lipit, dealungul generațiunilor, de aceiași

bucată de pămînt, înrudit aproape cu tot satul și în stare de a
înțelege cel mult pe locuitorii județelor învecinate...

Aceste, și multe alte probleme, sociologice și „antropo-
sociologice", găsim prilej a le studia în Dobrogea noastră.

*

Dar Dobrogea e interesantă și din alt punct de vedere: prin
fizionomia ei curat orientală. Ai luat trenul spre Constanța, și-ai
trecut de Cerna-Voda—îndată te isbesc tristele sate tătărăști, cu
căsuțele lor, din piatră și pămînt negru, acoperite cu stuf și așe-
zate grămadă ca bordeele într'o șatră țigănească; pe locul uscat
și sterp, nici o vegetație care să vorbească simțirii—după cum
uscat și sterp e sufletul cel prozaic și utilitarist al tătarului... Dacă
n'ai vizitat Dobrogea și n'ai fost mai departe, în Orient, n'ai vă-
zut tătar de cînd ești; aici îi vezi pe toate drumurile, dormitînd
în căruțele lor, pe bucatele pe care le cară la port....

Dar nu numai populația e în parte orientală; chiar pămîn-
tul: nisipos și pietros, cu fîntîni rare și cu păduri și mai rare—
mai ales în sudul provinciei și prin apropierea mării,—îți amin-
tește solul ars, secătuit și plin de ruine al Asiei minore, așa cum
l-au descris toți călătorii timpurilor moderne... De unde această
legătură între oameni și pămînt?...

In drumul dela Constanța la Mangalia, priviam casele de
piatră netencuită și mă 'ntrebam nedumerit: oare turcii și tă-
tarii să fi adus din Orient obiceiul de a clădi astfel? Dar care
ar fi origina acestui obicei? Dar în Dobrogea, clădesc în pia-
tră și celelalte naționalități!... Să fie natura terenului de vină?
Adevărat, cariere de piatră sînt destule, dar oare scoaterea și
potrivirea pietrii să coste mai puțin decît cărămida sau lemnul,
aduse chiar din altă parte? Cum au ajuns grajdurile, șoproa-
nele, ba până și cotețele de porci să fie din piatră?... Și nu-i
ciudat să vezi la aceiași casă piatră, pămînt negru și stuf?!...

Trecînd pe la Tikir-Ghiol, m'am gîndit la lacul Ghenizaret
și la Marea Moartă,—încă o amintire din bătrînul Orient...

Iată și tumulele preistorice, misterioase și tragice în muta
și eroica lor măreție... „ca un *memento mori* pe al Istoriei plan,
ce sufletu-ți deschide înaintea veșniciei!..." Aud că s'ar mai fi
aflînd în țară atari coline—dar puține (prin Bărăgan, de pildă,
unde terenul aduce cu al Dobrogei!...); dar nu încape nici o
îndoială, că ele caracterizează în deosebi provincia noastră
transdanubiană... Am cutreerat întreaga plasă a Mangaliei, și
de oriunde, am putut număra cu privirea, în depărtare, cîteva
zeci din aceste morminte... Fără voe te gîndești la bătrînele
civilizațiuni orientale, la piramide, expresia patosului semi-
tic... —și-ți zici, că de sigur tot rasei „mediteraniene", care în
timpuri preistorice a ocupat centrul, sudul și vestul Europei, i

se datoresc și aceste tumule, aflătoare în părți diferite ale continentului nostru, dar cu deosebire în apropierea mării... (Bretania franceză!)

La marginea Mangaliei, se poate vedea descoperit și deschis, un mormînt din cele pe care le ascund tumulele... Fiind nevoe de piatră pentru pavarea unei șosele, antreprenorul lucrării,—după sfatul d-lui Pittard, se zice (d. Pittard, un antropolog elvețian, vine de mulți ani prin țară și a publicat în *Buletinul Științific* al d-lui dr. Istrate, un studiu asupra scopiților din satul *Două Mai*, sat care-i tocmai în apropierea nemijlocită a mormîntului descoperit)—a pus să se sape un tumulus foarte înnalt; după înlăturarea unui strat de pămînt, s'a dat peste o uriașă movilă de piatră sfărămată, care a și servit pentru pavare, iar de sub pietre a apărut cavoul. E minunat acest cavou! La o depărtare de vre-o zece metri, de jur împrejur, se cunosc urmele unui zid: de sigur că în timpul vieții celui înmormîntat, mormîntul a stat descoperit, apărat numai de împrejmuire, și abia după ce înhumarea s'a făcut, s'a îngrămădit piatră și pămînt deasupra. Pe urmele zidului, stă astăzi un gard de ostrețe, ridicat prin îngrijirea răposatului Tocilescu. Intri pe portiță, așezată pe locul intrării de odinioară, și pășești pe un drum pavat cu lespezi, până la intrarea mausoleului; cobori trei trepte și te afli sub boltă. Originalitatea și frumusețea acestei construcții stă în faptul, că pe dinafară, blocurile își păstrează forma lor naturală, așa cum vor fi avut-o cînd au fost desprinse din stîncă; nimic nu te ar putea face să bănuești, sub buruenile și florile de cîmp, altceva decît o informă grămădire de bolovani. Fiecare bloc însă, în cealaltă jumătate a lui, către interiorul clădirii, este cioplit și pilit, în formă de prizmă dreptunghiulară, și se încheе așa de exact cu blocurile de alături, cum s'ar lipi două pietre de domino; iar suprafețele dreptunghiurilor de bază sînt și ele pilite după niște curbe foarte fine, în așa fel, că formează împreună o suprafață exact sferică—bolta cavoului. Pereții sînt formați de niște patrate mari, colorate,—cu înfățișarea plăcilor de teracotă,—care formează de sus în jos trei straturi de culoare diferită, despărțite prin cîte o linie dreaptă: un strat roș, unul galben și unul albastru—alte nuanțe decît ale drapelului nostru... De fapt, nu-i decît o tencuială netedă, dintr'un fel de ciment tare, crestată în așa fel, ca să dea înfățișarea de plăci. In sfîrșit podeaua cavoului era formată, după cum se vede, de două lespezi uriașe (2 m. pe 1), capacele a două morminte, de mai bine de un metru adîncime; acuma aceste capace zac în fundul gropilor, sparte în cîteva bucăți. E interesant de observat, la intrarea cavoului, încheerea fără ciment a blocurilor; intrarea însăși e formată din două blocuri, de un stat de om, tăiate prizmatic și avînd cîte-un jgheab, în care luneca de sigur o lespede mai subțire, în chip de ușă. Această lespede lipsește; iar cele două morminte sînt goale... Intreaga construcție respiră măreața simplicitate a timpurilor eroice!...

Asupra deschiderii acestui mormînt, un ardelean inteligent și foarte cumpănit la vorbă, mi-a povestit următoarele:

Cînd s'a ajuns cu tăerea tumulului până la cavou, antreprenorul a pus oameni de pază, ca să împedice apropierea trecătorilor; în timpul nopții, cavoul a fost probabil deschis și scotocit, iar a doua zi dimineață, toți lucrătorii întrebuințați, bulgari și alți străini, dispăruseră fără urmă, și dispăruți au rămas până în ziua de azi... D. Tocilescu fiind înștiințat, a sosit la fața locului, dar n'a găsit în morminte decît două inele prețioase, perdute probabil de către cei care au prădat lăcașul... D-sa a amenințat atunci cu darea în judecată a vinovaților, dar de fapt lucrurile au rămas baltă...

Ce-i drept, ai putea presupune că jefuirea s'a făcut în cursul veacurilor; e lucru știut că imensa majoritate a tumulelor care s'au deschis în Apus, s'au găsit profanate. Și lucrul nu e de mirare; a fost de ajuns ca unul din aceste cavouri a unor șefi preistorici să fi fost descoperit din întîmplare,—plin, firește, de arme și alte obiecte prețioase,—pentruca aceasta să îndemne a cerceta și altele... Dar pe de altă parte te 'ntrebi, cine, în timpurile trecute, a putut avea interesul să fure ușa,—purtînd poate vre-o inscripție,—și oasele celor îngropați...

Dar, ca să reluăm firul gîndirii noastre, e lucru vădit că și tumulele acestea contribue să dea Dobrogei o altă fizionomie decît restului țării,—o fizionomie bătrînă, orientală...

*

Cînd te plimbi prin Mangalia și împrejurimi, te isbesc grămezile de piatră cioplită ce zac pretutindeni: prin curți, pe drumuri, pe locurile virane, pe cîmp afară din oraș... La început, nu dai prea mare atenție, crezînd că sînt ruinele caselor rămase pustii prin plecarea unui mare număr de turci; dar în curînd te'ncredințezi, că această explicare e numai în mică parte adevărată. Mai în fiecare curte găsești 5—10 metri cubi de piatră cioplită, așezată în mod regulat, în vederea unei eventuale construcții viitoare; piatra e strînsă și de pe drumuri, dar în cea mai mare parte e scoasă chiar din solul curții: e destul să sapi pămîntul pân' la o adîncime de un metru sau doi și aduni materialul trebuitor pentru a clădi o casă... Ardeleanul mai sus pomenit îmi spunea, că până la 6—8 metri nici nu dai de pămînt sănătos, ci numai de temelii de case,—cîte cinci șease una peste alta... La marginea de nord a Mangaliei, este un loc, unde malul, drept ca un perete, e foarte înnalt și înnaintează ca un promontoriu; de acolo domini și marea și orașul. Cînd te uiți în jos, vezi ruine eșind din mare pân' la o depărtare de cîteva zeci de metri; vădit, în cursul veacurilor, pămîntul a fost mîncat de apă. In mal se vede zidire pân' la o adîncime de vre-o zece metri... Legenda spune că acolo ar fi fost „cetatea regelui" (?)...

Despre vechimea acestor urme îţi faci o idee, cînd vizitezi baia romană din mijlocul oraşului, şi vezi bolţile intrărilor, abia îngropate de doi metri—în vre-o două mii de ani... Au rămas părţi din ziduri, o placă mare de aramă sub care ardea focul şi peste care se turna apa spre evaporare, conducte de scurgere... (Din nefericire, nobila ruină slujeşte acuma ca loc de depunere pentru gunoae... Răposatul Tocilescu a vizitat-o odinioară şi a recunoscut-o ca romană, dar n'a luat măsurile trebuitoare). Bolţile intrărilor se văd a fi clădite din aceiaşi piatră, care azi zace pe toate drumurile, provenită în parte din case de curînd ruinate. Evident, dacă construcţia romană a învins douăzeci de veacuri, pe cînd casele tătarilor n'au durat nici un secol, pricina este că tătarii, în loc de var şi nisip, au întrebuinţat pămînt negru. Dar cum se face oare că tătarul, care nu-şi poate îngădui luxul de a cumpăra var—nisip e destul!—clădeşte totuşi casa din piatră? Uriaşa cantitate de ruine subpămîntene te face sa bănueşti că piatra care să găseşte astăzi la îndămîna oricui vrea să-şi ia osteneală de a o strînge, a fost cioplită cu mii de ani înnainte, pe vremea înfloririi coastelor Mării Negre, cînd Mangalia—cum arată ruinele din împrejurimi—era un oraş întins şi bogat; şi că această piatră a intrat apoi în clădirile efemere ale mai multor rînduri de „barbari", dintre care tătarii au fost cei din urmă...

Acuma putem înţelege de ce Dobrogea se deosebeşte de restul ţării şi se aseamănă cu ţinuturile bătrîne ale Asiei minore. Ici caşi dincolo, pe acelaşi teren marin, nisipos şi pietros, s'a ridicat, prin comerţul de apă, aceiaşi strălucită civilizaţie mediteraniană, şi au rămas, după căderea popoarelor vechi, aceleaşi ruine nesfîrşit de bogate...

Sînt cunoscute greutăţile cu care se făcea comerţul de uscat, chiar în timpurile recente care au precedat existenţa drumului de fier. Dacă însă ne întoarcem numai cu două veacuri în urmă, constatăm cu istoricul Malet, că sub *vechiul regim* francez, o marfă se scumpea mai puţin venind din China decît de la alt capăt al Franţei,—atît de multe erau vămile şi atît de scump transportul. In evul mediu era şi mai rău: aproape la fiecare domeniu feudal se plătea vamă, iar drumurile furnicau de hoţi şi „cavaleri". In general, cu cît mergem mai departe în trecut, cu atîta comerţul de uscat devine mai neînsemnat; aşa se lămureşte faptul că în vremea veche, comerţul de apă era *tot* comerţul...

Popoarele mediteraniene, a căror civilizaţie „egeană" a devenit aşa de cunoscută în timpul din urmă prin desgropările din Creta, dar care de sigur se deşteptaseră cu mult înnainte, au înconjurat, din cele mai vechi timpuri, continentul întunecat şi barbar cu o fîşie de strălucită civilizaţie dealungul ţărmurilor tuturor mărilor, stabilind porturi şi oraşe întărite, unde în schimbul propriilor lor fabricate sau a produselor din ţările calde, să

obţie cerealele, blănurile şi celelalte materii prime ale barbarilor, de o valoare neasemănat mai mare...

Cînd stăteam ceasuri întregi la capul digului în Mangalia, şi vedeam căruţele aducînd bucate corăbiilor venite din Constantinopol, mă gîndeam că schimbul acesta se urmează poate de zece mii de ani,—cînd cu mai multă, cînd cu mai puţină intensitate. Doară activitatea economică a unei regiuni atîrnă mai ales de situaţia ei geografică. Iată, de pildă, locuitorii Bretaniei franceze: azi se numesc francezi, odinioară erau celţi, şi mai înnainte, iberi sau liguri; dar marinari sînt de cînd lumea... S'a schimbat numele poporului şi limba lui, s'a alterat puţin rasa, prin imigrarea de elemente nouă, dar tradiţiile au rămas aceleaşi, strîns legate de aşezarea şi natura pămîntului...

Reflectînd asupra naturii solului în Dobrogea, mi se pare că înţeleg mai bine soarta civilizaţiunii în Asia minoră. Isvorul acestei civilizaţiuni a fost mai ales comerţul, mijlocirea produselor de climă caldă ale Indiei, pentru populaţia agricolă şi păstorească a Europei barbare. De agricultură, pămîntul uscat al Anatoliei nu prea era bun. Popoarele celebre ale acestor ţinuturi au căzut pradă perşilor, macedonenilor şi în fine romanilor, a căror strălucită prosperitate se datoreşte în întregime, după cum s'a dovedit, extraordinarei valori militare şi colonizatoare a elementului agricol.

Soarta civilizaţiei însă nu trebue confundată cu aceia a popoarelor în care ea s'a întrupat; tocmai de aceia e curios să vezi stăpînind barbaria nomazilor turcomani, acolo unde a înflorit odinioară Troia, Sardes şi alte vestite cetăţi ale Lydiei, Frygiei şi Feniciei... Explicaţia acestui ciudat fenomen o găsim în faptul, că, odată isvorul comercial secat prin mutarea spre apus a liniei comerţului universal, pămîntul cel sterp, cu caracter de stepă, a căzut pradă „mongolilor" nomazi, care asaltaseră de atîtea ori cetăţile bogate şi înfloritoare...

E drept, fecund n'a fost niciodată solul Asiei minore; dar după părerea oamenilor competenţi, el s'a mai uscat încă din vechime până azi. Uscarea aceasta se va fi datorind de sigur şi unui proces natural geologic; se zice că deşerturile ar fi pentru planete ceia ce-i pentru noi părul alb: semnul bătrîneţii. Dar după cum părul poate albi şi la un om tînăr, din pricini special *piloase*, tot aşa cred că regiunea Anatoliei îşi datoreşte sterpiciunea mai ales propriei ei bătrîneţi: în vremea înfloririi sale, pădurile au fost tăiate, şi prefăcute în corăbii sau palate... E un cerc viţios: terenul fiind sterp, locuitorii se apucară de industrie şi comerţ, tăiară pădurile şi atunci terenul deveni şi mai sterp... Se pare că popoarele nu 'nbătrînesc numai ele, ci înbătrînesc şi pămîntul pe care locuesc...

Dacă revenim acum la Dobrogea noastră, nu-i curios că şi dînsa,—puţin rentabilă pentru agricultura primitivă pe care puteau s'o facă turcii,—a căzut în stăpînirea tătarilor păstori, fraţi cu turcomanii?...

Dar din barbaria trecută, o nouă și tînără civilizație se ridică. Pentru a remedia lipsa de ploaie, care se simte așa de mult, statul plantează păduri; iar mocanii, veniți întâiu ca păstori, germanii, agricultori de frunte, rominii mai harnici, aduși sau veniți din „țară", se silesc să redea pămîntului productivitatea perdută...

* * *

Ținînd seamă de amestecul acesta al lucrurilor foarte vechi cu'altele foarte nouă, cetitorul va înțelege cît de interesantă trebue să fie viața dobrogeană, în amănuntele ei. Vara trecută am vizitat multe sate din plasa Mangalia, și pot spune, că absolut tot ce-am văzut și auzit mi-a părut instructiv. Voi transcrie aici o parte din notele așternute atunci zi cu zi în fuga condeiului—și poate voiu mai reveni și în alt număr al *Vieții Romînești.*

* * *

O săptămînă după ce faimoasa diligență m'a adus aici, m'am imprietenit cu judecătorul, care prin purtarea lui simplă, liniștită și modestă, trădind o ascunsă rezervă față de mediul înconjurător, se deosebește așa de mult de alți funcționari dobrogeni, care cu bice de cîni și caschete exotice, umblă ca'n satul lui Cremene.

După legile cele nouă, judecătorul trebue să judece de două ori pe lună în fiecare din comunele plășii sale, așa că la fiecare cinci zile pleacă la țară pe o zi sau două. L-am însoțit până acuma de patru ori, și cît oiu stai aici, am să-l însoțesc mereu. Legea asta a judecătorilor ambulanți, care prevede ca judecătorul rural să poată fi înnaintat pe loc până la gradul de consilier de Curte, este nu se poate mai bună. Ea va avea ca urmare treptata înfrînare a arbitrarului administrativ, după cum m'am putut eu însumi încredința, în aceste excursiuni. Să fie judecătorul inamovibil, cum este după un anumit stagiu, să fie drept la suflet din fire, și iubitor al dreptății din convingere, iar legea de va fi nevoe să-i mai lărgească încă atribuțiile lui de procuror,—și primarul, secretarul, jandarmul sau perceptorul, se vor gîndi de două ori înnainte de a comite vre-un abuz... fiindcă cu prilejul judecăților toate es la iveală...

Observațiile pe care le-am făcut, și aici în localitate, și în satele din împrejurimi, au desmințit multe din ideile pe care le aveam cu privire la țarani.

Așa, de pildă, auzisem repetîndu-se pân' la saturație că țăranul e neîncrezător față de orășeni. N'am băgat de seamă așa ceva. Din contra, numai timp să aibă, țăranul e încîntat să stea de vorbă cu cărturarii, să-și desvălue cunoștințele și judecata. E destul să te arăți nepăsător, dar prietenos, fără aere de superioritate, să deschizi vorba dela lucruri neînsemnate ca pentru trecere de vreme—altfel crede că ești slujbaș și ai venit să faci vre-o anchetă—și vei afla în scurt timp tot ce dorești. Țăranul romîn vorbește bine, ca orice om cu gîndirea liniștită și obiectivă (de pildă neamțul e obiectiv, dar n'are spiritul și dialectica rominului; tătarul e vioi, dar subiectiv: gîndește și vorbește precipitat), pune sentiment în tot ce spune, și cunoaște exact lucrurile ce nu trec de orizontul lui. Din instinct—ori poate din... ziare ?...—își dă seamă de însemnătatea și demnitatea ocupațiunilor sale.

Cel puțin, așa am băgat de seamă pe aici; poate e greșit să compar țărănimea „din țară", strivită de marea proprietate, cu micii proprietari dobrogeni, care muncesc din greu un pămînt mai sterp, dar n'au stăpîni.

* * *

Am plecat pe la șeapte dimineața spre satul ***, cu judecătorul și cu grefierul, într'o căruță „cu leagăn", care scutură și nu prea, pe drumul nepetruit, șerpuind printre lanurile secerate, și grozav de prăfuit din pricina secetei, care-i ca acasă la dînsa prin stepa asta din sudul Dobrogei.

Regiunea, șeasă în aparență, e de fapt un platou puțin înnalt, care ondulează în pante foarte line, și-i întretăiat pe alocurea de văi fără apă.

Ici și colo bucatele mai zac pe cîmp, în căpițe mici: din pricina lipsei de brațe, dobrogenii au luat răul obiceiu de a nu lega în snopi. Din distanță în distanță se văd armanuri: uriașe clăi aurii, iar alăturea, cai bine hrăniți aleargă 'n cerc pe un strat de spice, rostogolind după ei o piatră cilindrică de vre-o două sute de kilograme, adînc zimțuită.

In mersul ei repede, căruța noastră ridică nori de praf, care uneori ne vin în față, ne irită ochii, ne intră în gîtlej, de ne răgușește, și chiar prin haine ne pătrund, până la piele. Cînd ne 'ntîlnim cu altă căruță, nici nu mai putem răsufla... Totuși mă simt foarte mulțumit; tot drumul am fost mulțumit, și pizmuiam pe judecător că slujba-l poartă pe drumuri, o zi sau două la fiecare cinci zile, în aer curat, prin cîmpiile întinse care odihnesc sufletul și sugerează zădărnicia frămîntărilor de oraș. Simt că întinderea orizontului și scuturătura monotonă a căruței îmi fac un mare bine; idei slab legate într'o vagă teorie îmi trec prin minte: „oboseala drumului întărește corpul și adoarme nervii... Viața aproape de natură ține *familia* și *clasa* vecinic tînără... Orășenii degenerează și s'ar stinge, de nu s'ar reînoi mereu cu elemente sănătoase dela țară... Omul de țară e ca o

„plantă care-şi trage seva din pămînt, iar tîrgovețul e aceiaşi „plantă, smulsă din pămînt şi răsădită într'un ghiveciu... Nime- „nia ca Tolstoi, barbarul Titan al literaturii europene contempo- „rane, n'a cîntat mai bine fericirea vieții naturale... In nu ştiu „care roman de Turghenef sau de Gogol, eroul călătoreşte cu „lunile într'o brişcă, prin Rusia cea tainică şi fără de hotare; „din cînd în cînd trage la cîte un proprietar, care-i stăpîn eredi- „tar al locului, ca un copac care putrezind, lasă 'n locu-i o fra- „gedă mlădiță, răsărită din propria-i rădăcină şi nu mai puțin „viguroasă decît dînsul; un pom cu altul nu seamănă: şi locu-i „altfel, şi altfel a prins copacul a creşte... E o lume necunos- „cută, variată la infinit... Dar ia să umbli cu trenul, din oraş în „oraş! Ce monotonie!... Gările seamănă, şi oamenii sînt cam la „fel... Cu cît te urci spre vîrful piramidei sociale, cu atîta vari- „ația scade... Există în capitalele Europei o lume cosmopolită, „care-i aproape aceiaşi peste tot, şi care-şi dă întîlnire vara, în „marile stațiuni balneare... Iată şi la noi: ce mică şi uniformă „pare țara, cînd te duci cu trenul dela Bucureşti la Sinaia ori „la Slanicul de Moldova; oamenii sînt aceiaşi, şi aproape toți se „cunosc între dînşii. Dar coboară-te spre temelie, mergi cu tră- „sura din sat în sat; să vezi atunci ce mare, variată şi intere- „santă devine această țară..."

Ne-am coborît într'o vale adîncă, mărginită de maluri pietroase, stratificate şi frumos rotunzite, parc'ar fi fost tocite cîndva de apă; pe turceşte îi zice *ceair* acestei văi, care se leagă pe de o parte cu marea, printr'un lac lungăreț de cîțiva kilometri, iar pe de altă parte se continuă cu larga albie fără apă ce merge pân' la Cerna-Vodă; se crede că ar fi fost odinioară un braț al Dunării... Mergem tot pe *Ceair* până la satul ***, şi tragem la primărie.

Cînd mă cobor din căruță, îmi pipăi mustățile, îmi cercetez hainele, mă uit la ghete: albe de praf. O amintire mă face să zîmbesc: nu sînt decît vre-o cinci ani de cînd, bucureştean *pur sang*, mă găteam, mă periam şi mă lustruiam cu îngrijire, de cîte ori plecam de-acasă,—adică de vre-o trei ori pe zi; spuneam atunci, din convingere, că nişte ghete prăfuite m'ar împedica de a simți şi admira cel mai splendid peisaj...

Ce estetism exagerat... E doar praful „lui Dumnezeu"... Ori nu cumva creatorul era să paveze pămîntul cu piatră cubică?!... Acuma înțeleg de ce odinioară, în marşurile de manevră, vecinul meu de front, Ion Cerghice, bufnea de rîs cînd mă vedea că mă feresc de norii pe care-i stîrneam înnotînd pînă la glesne în colbul drumului...

* * *

Primarul,—preşedinte de comisie interimară,—proprietar şi pensionar, fost căpitan în armată, e un munte de om, bătrîn şi

greoi, dar încă tare, ca un copac care deşi scorboros, mai are de trăit... Cu țăranii văd că-i foarte prietenos; pe care cum vine pentru vre-o afacere, îl pofteşte pe scaun, în fața lui, la birou. Țăranii îl tratează şi ei ca pe egalul lor. I-am întrebat despre dînsul şi mi-au spus că „d. căpitan are un singur cusur: *darul*"...

Vorbim de pămînt. „N'ar fi el rău, dac'ar fi muncit cum „trebue—măcar că-i pietros şi, de plouat, nu prea plouă la timp. „Dar ca să fie bine lucrat, trebuesc brațe, şi nu sînt. Țăranii „au cîte douăzeci şi cinci de hectare, şi ară 'n fugă cu plugul „de două-trei brazde tras de vite puține şi rău hrănite. Mai bine „ar lăsa o parte din pămînt să se odihnească, şi ar munci restul „cu temei. Dar se lăcomesc..."

Intreb de tătari,—că satul e jumătate tătăresc. Căpitanul îmi arată un in-folio uriaş asupra Dobrogei, de căp. N. Ionescu, membru al societății geografice. Răsfoesc volumul, şi-mi pare foarte bogat în informațiuni de tot felul. In prefață autorul spune c'a lucrat la această carte 14 ani, cît a stat în Dobrogea, şi a consultat 250 de autori.

„Iarna, cînd n'am ce face, citesc şi eu dintr'însa. In doi „ani, abia la jumătate am ajuns."

Trec în camera de-alături, unde tovarăşul meu de drum a început judecățile.

Fapt semnificativ: primul proces la care asist, îmi desvălue o neglijență administrativă.

Un romîn a închiriat dela stat nişte oboare (locuri îngrădite) ca să cultive bostani (dobrogenii numesc astfel harbujii). Dar în timpul unei ierni, comitetul pentru păşunat al comunei a dat voe oamenilor,—fără nici un drept,—să-şi ție vitele în ele, aşa că pămîntul, bătătorindu-se până'n primăvară, n'a mai fost bun de bostănărie. Chiriaşul face o petiție la şeful de ocol (domenial) ca să fie *scăzut* pentru acele oboare. După un timp, văzînd că nu se dă curs petiției, se duce să mai întrebe de dînsa, dar nu-i mai dă de urmă... iar perceptorul îi cerea plata. Atuncia,—cu statul e greu să te judeci,—dă în judecată pe cîțiva din oamenii care-i bătătoriseră locul cu vitele. In şedința trecută, judecătorul îi ceruse să aducă dela şeful de ocol un certificat cum că fusese *debitat* pe anul acela pentru care cerea despăgubiri dela oameni.

— Am cumpărat o coală de un leu şi un timbru de 30 bani şi m'am dus la şeful cel nou, că celălalt plecase de aici. A căutat mult prin registre dar nu m'a găsit... zice, las' că mă întîlnesc eu cu d. judecător şi-i spun...

— La judecată nu merge cu spusul, omule. Trebue acte scrise, negru pe alb. Se amînă...

Urîtă afacere: petiția de scăzămînt care dispare, şi percepția care cere plată, fără ca omul să poată fi găsit debitat în registrele şefului de ocol..

M'am încredințat mai tîrziu că afacerile acestea turburi, în

care şeful de ocol *debitează*, iar perceptorul încasează, sint legiune în Dobrogea, pe de o parte din pricină că administraţia e încă tot inferioară celei din ţară, iar pe de altă parte, din pricină că peste Dunăre domeniul statului nu-i încă bine delimitat.

In cursul povestirii noastre, vom mai intîlni sper, şi pe reclamant, şi pe şeful de ocol, şi pe perceptorul cu pricina.

După procesul cu oboarele, secretarul primăriei,—care ţine şi condica proceselor,—un tînăr *papugiu* de oraş (cipici albi de vară, fără tocuri; jachetă unsuroasă, cu reveruri de mătasă până la buric; cravată *mauve*, cu capetele fluturînde; păr negru creţ, aranjat cu multă artă; smead şi uscăţiv, cu nasul lung şi ascuţit, pornit a se 'ntîlni cu bărbia) vesteşte pe judecător că pleacă pe 20 de zile la manevre; apoi trece dincolo în biroul primarului. Auzind ceva zgomot, mă duc după dînsul, şi asist la o scenă interesantă.

— „Să fii modest, să fii la locul d-tale, să bagi de seamă cu cine vorbeşti!" răcneşte d. secretar, spintecînd repede aerul cu degetul arătător, la un tînăr ţăran, înnalt şi blond, care zîmbeşte blind pe sub musteaţă...

— „N'am zis nimica, d-le secretar... da cer lucrurile mele..."

— „Să nu fii obraznic! Acu mă duc la telefon şi cer să te ducă legat!..."

Şi pleacă trîntind uşa.

Intreb de *afacere* şi iată ce aflu:

Papugiul, venind în comună cu ţiitoarea d-sale, s'a rugat de romîn să-l ţie în gazdă vre-o două zile. Din două zile s'au făcut cinci săptămîni.

— „Intr'o noapte se mută,—sub cuvînt că nu găseşte că„ruţă ziua,—şi-mi iea plapoma şi pernele, pe care-i le dădusem „ca să aibă pe ce dormi. Il las, că zic: îi trebue acuma... are „să mi le dea el. Trece o lună, trec două, vine d. subprefect „pe aicia, mă duc şi-i reclam; zice: «stai d-ta niţel afară, că „cercetez eu». (Pe d. secretar, chiar d-lui l-a adus din Vlaşca, „judeţul d-sale). Am aşteptat să iească d. suprefect dela primărie, „m'am arătat în faţa d-lui şi l am salutat, ca să-i aduc aminte... „Da' d-lui s'a urcat în trăsură şi a plecat...) Azi îl găsesc pe d. „secretar la cîrciumă; auzisem că pleacă. Zic: să nu-i fac ru„şine în faţa oamenilor; îl iau de-o parte şi-l rog să-mi dea „lucrurile. Zice: le-am dat lui frate-tău. «Apoi», zic, «lui frate„meu nu i le-ai dat, că chiar acu vorbii cu el, şi el mi-a spus „să ţi le cer...» M'a lăsat şi-a plecat. Acuma aţi auzit cum striga „la mine.. Şi aşa, l-am ţinut cinci săptămîni degeaba şi mi-a „luat şi lucrurile..."

Păgubaşul zîmbeşte ironic şi puţin cam despreţuitor, dar nu pare să-şi facă inimă rea.

— „Dacă reclamai d-lui judecător", îi spun eu, „d-lui putea să-l aresteze imediat şi să-l şi judece, că are şi putere de procuror."

— „N'am ştiut. La urma urmei, nu sărăcesc cu atîta..."

In acest timp, dincolo se judecă un proces de 16 lei. Unul din înpricinaţi, datornicul, un romîn între două vrîste, cu faţa suptă şi brăzdată, cu ochi negri neliniştiţi, cu fruntea mare şi boltită, contrastînd curios cu îmbrăcămintea lui simplă—cămaşă şi iţari—ţine palma la obraz, într'o atitudine de reculegere, şi rosteşte un discurs în toată forma, alcătuit de acasă şi impestriţat cu *invers*, *absolut* şi alte radicale. Judecătorul îi împacă la suma de 8 lei. Oratorul trece în biroul primarului, unde-l aud spunînd cu o seriozitate glumeaţă...

— Domnule căpitane, avurăm un proces ca la Casaţie...

* * *

S'au isprăvit judecăţile.

Până să ne pregătească d. cîrciumar masa, pornim prin sat.

Chiar pe uliţa primăriei, trecem prin faţa cîtorva curţi tătăreşti; în faţă, căsuţa, în fund armanu: uriaşe clăi aurii, iar alături aleargă caii. Imi arăt dorinţa de a intra undeva, la întîmplare, dar tovarăşul meu stă la îndoială: cum să supărăm oamenii, aşa degeaba? Zîmbesc de aceste scrupule, care contrastează ciudat cu preocupările mele curat abstracte, şi o iau înainte.

Ne întîmpină un tătar bătrîn, voinic cît un urs; vrîsta i-a albit bărbuţa rară,—care dă un fel de echilibru feţei prea late,—dar nici nu i-a zbîrcit obrazul, nici n'a scăzut vioiciunea, aşi zice chiar: *violenţa* mişcărilor repezi. Nasul mic şi cîrn, înfundat în mijlocul feţei, dinţii puternici, pe care-i arată în rîsul sincer ar figurii întregi, şi braţele care atîrnă greoae, parcă stăpînul lor nu s'ar înjosi să le întrebuinţeze decît pentru a strînge în braţe vre un duşman—îţi dau impresia că te afli în faţa unui urs, pe care l-ai turburat în vizuinea lui... Şi totuşi, tătarul acesta bătrîn are în felul său de a fi ceva de stăpîn, de om liber, de om cultivat...

Este de sigur amestecul ciudat al sîngelui şi culturii semitice cu sîngele mongol şi cu pornirile vieţii războinice de altă dată...

Nu prea ştie romîneşte şi ne înţelegem greu. La o uşă, vre-o două-trei fete grăsulii scot capul cu sfială. Una ţine în braţe un copil ca de un an: părul lung şi negru, ochii mari, întunecaţi, foarte oblici şi umbriţi de gene lungi, îi dau înfăţişarea unui mic japonez; e aşa de gras, încît obrajii îi atîrnă de amîndouă părţile, ca la o femee bătrînă. (Tătarul e mai adesea fălcos; cît timp munca îl ţine uscat, fălcile nu se prea bagă de seamă, dar cînd se'ngraşă, faţa devine mare şi rotundă, ca luna în ilustraţiile umoristice).

La altă uşă apare nevasta bătrînului: mai mult înnaltă, sveltă, cu faţa încă tînără şi cu ochii luminoşi. Ea cheamă în ajutorul bărbatului pe fiul ei Abderaman, nobil nume, la care răspunde un băiat ca de vre-o 13 ani, care se apropie de noi ca să ne slujească de tălmaciu. Dar fie din pricina sfiiciunii, fie

din pricina neștiinței, nu ne poate fi de nici un folos, măcar că urmează, după cît înțeleg, la școala romînească.

Am avut prilej să constat de mai multe ori, că copiii musulmani nu trag aproape nici un folos din școala noastră. Un învățător din comuna Gh.... îmi spunea, că în nu știu care sat, mai mult tătărăsc, timp de trei ani n'a putut fi promovat nici un elev. Cred că vina este a institutorului, fiindcă tătarul, ca inteligență, nu-i inferior celorlalte populațiuni dobrogene.

Ii explic bătrînului *Ibrahim Bekyr Harsakay*—am aflat dela alții că așa-l cheamă, iar pe nevastă-sa *Begzadè*—că sînt profesor în cutare oraș, unde nu se pomenesc tătari, și că venind în plimbare prin Dobrogea, am fost curios să-i văd cum trăesc.

Bătrînul rîde măgulit și ne poftește în casă—în casa lor, fiindcă după obiceiul tătărăsc, tinerii locuesc în altă casă, fără comunicație cu aceasta.

Nu voiu descrie în deosebi *această* locuință,—a lui Ibrahim Bekyr Harsakay,—fiindcă de atunci am fost în diferite sate, la mulți tătari, săraci și bogați, și m'am putut încredința că locuințele lor nu se deosebesc aproape de loc una de alta; ci voiu descrie locuința tipică a tătarului dobrogean,—întru nimic diferită, după spusa lor, de aceia a tătarului din Crimea.

Ea se compune din două camere: într'una—bucătăria—se gătește și se mănîncă, iar în a doua—dormitorul—se doarme și se primesc musafiri. De afară, dai deadreptul în prima cameră, iar de aici, în cealaltă. In bucătărie, este vatra, și cuptorul uriaș care răspunde dincolo, în camera de dormit. Pe-o poliță care ocolește odaia, sînt așezate vasele rotunde de aramă, spoite pe dinăuntru și pe dinafară, și închise cu capace conice, ca niște cutii. Vasele acestea, care se găsesc și la cei mai săraci, se moștenesc dela o generație la alta, chiar și o sută de ani. In coran scrie anume, că ele trebuesc spoite odată pe an, ca să nu otrăvească mîncarea.

In odaia de dormit se află de jur împrejur „paturile": pături peste rogojini, apoi saltele de lînă, îmbrăcate în culori închise, și deasupra, perine mari, în culori vii—toate potrivite pe aceleași dimensiuni. La perete sînt perine tari, a căror îmbrăcăminte e formată din patrate de diferite culori cusute între ele. La mijlocul odăii, pămîntul e acoperit peste tot,—până la paturi—cu rogojini, și deasupra—la cei mai cuprinși—cu covor de tîrg, cumpărat cu metru. Paturile care vin dealungul peretelui din fața ușei, sînt ridicate pe o prispă de lut ca de două palme. La colțurile camerei, și rezemate de perinele de perete, se află niște perine de mătase roșie sau albastră, îmbrăcate în fețe croșetate.

Tătarul nu doarme pe paturile dimprejur, ci la mijloc, pe covor, după ce așterne o saltea mare de lînă, acoperită c'un cerșaf, și-și pune la cap alte perine, îmbrăcate în cît simplu; earna se 'nvelește c'o pătură de lînă. Tot așternutul acesta—saltea, plapomă, perine—e așezat într'un colț și acoperit c'o

pînză subțire. In dormitor se află, cași în bucătărie, o poliță, care ocolește odaia, la o înnălțime de abia ajungi cu mîna; pe această poliță sînt rînduite marame de mătase subțire—în roz, în verde fraged, în lila și 'n alte culori vii,—schimburi, pînze de casă, batiste colorate, coranul frumos legat și păstrat într'un înveliș de carton, ceasul deșteptător, și alte lucruri. (Cei mai cheaburi au și-un dulăpaș în perete, pentru lucruri de îmbrăcăminte, sau pentru sticlării). La mulți am mai văzut—trebue să aibă toți—pe fereastră ori pe pat, un covoraș mai frumos, pentru rugăciuni. In perete, o mică oglindă, un fel de calendar cu toți sfinții mahomedani sau cîte-o rugăciune tipărită cu litere frumoase...

O particularitate a locuinței tătărăști m'a izbit cu deosebire: camera de bae. Am spus că cuptorul din bucătărie răspunde și'n camera de dormit; acolo, între cuptor și peretele de alături rămîne un spațiu, care închis fiind de un paravan de lemn, văpsit frumos și prevăzut cu ușă, formează un fel de cămăruță strîmtă, mărginită în două părți de perete, într'o parte de cuptor și în față de paravan. Cămăruța asta, lată și lungă ca de un metru și jumătate, este camera de bae. „De două trei ori pe săptămînă"—mi-a răspuns un tătar, zîmbind la întrebarea mea asupra frecvenții băilor—bărbatul și femeia, pe rînd, se închid în această cămăruță, pe care cuptorul o încălzește iarna, și se spală pe tot corpul într'un mare lighean de aramă.

Mi-a arătat ligheanul; are tocmai dimensiunile tubului englezesc: un metru diametru și vre o două zeci centimetri adîncime. Văzusem lighianul în multe case la intrarea podului, dar crezusem că-i pentru spălat vasele ori pentru făcut magiun...

* * *

Vorbim cum putem cu Ibrahim, care abia o rupe pe romînește. Doamna Begzadè, deși a auzit că nu știu turcește, urmează totuși a ne vorbi în această limbă, cu mare însuflețire. (Limba tătărească este față de cea turcească, cum ar fi jargonul-evreesc față de limba germană: mai scurtă, mai uzată..) Ea nu-și poate închipui că nu pricepem chiar de loc; și cu drept cuvînt: limba turcească este încă și azi în Dobrogea limba comună, limba... diplomatică, dacă putem spune astfel. Nu numai că fiecare locuitor, de orice nație ar fi, o știe, nu numai că diferitele naționalități se 'nțeleg între dînsele prin ajutorul ei da chiar în aceiași casă creștină, copiii o întrebuințează alături de limba lor maternă. (In momentul cînd scriu aceste rînduri, aud în curte vorbindu-se turcește: niște doamne elegante din Medjidia au venit în vizită la gazda mea: greci încuscriți cu romîni și găgăuți).

Prin felul lor de a vorbi, și bătrînul și nevastă-sa mă impresionează.

Pe dînsul, parcă l-am mai văzut undeva: așa bătrîn și

voinic, cu fața roșie, curată, prea puțin sbîrcită,, trădînd în vorbă, privire și mișcări o mare putere, înfrînată de bunăvoință.., amestec ciudat de cultură și primitivitate... A, de *Taras Bulba* îmi aduce aminte!.., Da, lui Ibrahim Bekyr Harsakay i-ar ședea să fie un cazac, pe jumătate patriarh și pe jumătate șef de bandă...

Nevastă-sa e curat îmbrăcată, iar în picioare poartă papuci de lac; se ține dreaptă, ca toate tătăroaicele, se leagănă frumos cînd umblă, și arată în vorbă, în ținută și'n expresia feței, o mare demnitate, așî zice chiar mîndrie.

Dar—ceia ce n'am văzut la alte tătăroaice,—mîndria e îndulcită de o caldă bunăvoință, care i însuflețește privirea și zimbetul, și dă vorbei și mișcărilor energice o grație liberă, sălbatecă... In gura ei, limba turcească, —așa de aspră de fapt—rostită cu o voce în care note de sopran se amestecă cu note de alto, capătă o sălbatecă dar plăcută armonie. Imi aduce aminte de-o doamnă, neam de răzeș, mîndră, inimoasă și primitoare...

Ibrahim, căruia-i dădusem între 50 și 60 de ani, are 75; iar doamna Begzadè, care pare de 35—40, are 55. Au 80 de hectare, încă din vremea turcilor. Tătarii din satul acesta, și din cel învecinat, sînt cunoscuți în toată plasa că stau bine; ei nu și-au vîndut pămîntul îndată după războiu—ca atîția alți,—cu 5—10 lei hectarul, bucuroși de a fi găsit cumpărători, în ideia că pășunatul are să rămîie liber ca sub turci... Au 7 copii; 4 băeți și 3 fete. Fetele stau ascunse, iar pe băeți îi văd pe fereastră lucrînd la arman

In perete văzusem un fel de afiș; era o scrisoare din partea fratelui doamnei Begzade, *Megnamed Harib* cismar în Constantinopol, adusă de fata acestuia; a venit în vizită pe-aici și trebue să fie o domnișoară foarte *ghiuzel*, judecînd după umbreluța de mătasă, cu mîner de argint, ce atîrna în cui... Răspunde la gingașul nume de *Șolpan Megnamed*. La turci și la tătari nu există nume de familie; cînd pe cineva îl cheamă Ibrahim Bekyr Harsakay, asta însamnă că pe tată-său l-a chemat Bekyr iar pe bunicu-său, Harsakay.

In timp ce vorbim, apar doi tătari tineri: văzîndu-ne intrînd la Ibrahim, ne-au luat drept doctori dela Constanța, și-au venit să ne spue, că conform ordonanței date în vederea holerei, au curățit peste tot cu cea mai mare îngrijire. Vorbesc curgător limba romînească, și aflînd scopul vizitei noastre, ne poftesc în casa lor: sînt frați. *Assan Kadir* e însurat, iar *Abgely Kadir* are de gînd să se însoare, și ne arată casa cu patru camere pe care tocmai și-o clădește: zidurile de piatră, iar pereții despărțitori de chirpici (pămînt uscat, nears). Amîndoi sînt svelți și potrivit de înnalți, cu trăsăturile regulate dar nu frumoase, cu ochii vădit oblici, cu fața curată, complect bronzată, și de un singur ton; seamănă cu niște statuete de bronz. Ai impresiunea că vi-

talitatea primitivă n'a fost încă slăbită de vițiile și sarcinile civilizației; figura nu poartă urmele unor vicisitudini trecute...

Nevasta lui Assan, *Senie*, pe care o vedem în curte, e grasă și rotundă la față; de n'ar fi îmbrăcămintea, ai putea s'o iei drept moldoveancă. Assan ne arată locuința lui, apoi pe aceia a părinților lui; e întocmai ca la Ibrahim, doar culorile sînt altele... Mama lor, *Katimè*, o femee în vrîstă dar bine păstrată, albă la față și curat îmbrăcată în negru, șade în bucătărie și toarce; blîndeța privirii, expresia de bunătate a gurii și chiar moliciunea cutelor feței, arată c'a îmbătrînit, nu luptîndu-se cu semenii ei, ci împărtășind sentimentele lor de bucurie și tristețe... Abgely mă duce la magazie și la grajd, care deși curățele, îmi par cam primitive pentru cele 70 de hectare cît stăpînește familia.

In curte ne întîlnim cu hogea: mic, gras și greoiu,—adevărat *curé de campagne*,—cu vorba șovăitoare, cu trăsăturile îngroșate, cu privirea cam stinsă de grăsime Abgely Kadir ni-l recomandă cu gravitate: ține pe soră-sa, *Teslimè*. A absolvit seminarul musulman din Medjidia, de sub direcția d-lui Alecu, dar romînește nu prea știe. Deocamdată e numai *imam*; cînd o ajunge *hoge*, statul are să-i dea 15 lei pe lună.

— „Dar acuma cu ce trăește?"

— „Il ținem noi", răspunde Abgely, cu aerul unui om bogat care binevoește a proteja literele, dar și foarte măgulit de o atare înrudire...

Tînărul iman, care poartă pomposul nume (vădit arăbesc) de *Rașid Nurreddin*, nu găsește că prezentăm vre-un interes; de aceia ne părăsește și intră în apartamentul lui, unde tînăra Teslimè îi duce îndată masa pe o tabla,—cinste de sigur cu totul deosebită, datorită învățăturii lui...

Mi-a rămas în minte figura lui Rașid Nurreddin, vorba lui greoae, privirea lui distrată, întreaga lui înfățișare de rabin tînăr „care a învățat cinci ani la Breslau și nu știe care-i cal și care-i capă..." Tătarul cași evreul e adesea subiectiv; cînd îl mai și depărtezi de realitate printr'o cultură scolastică, se prostește...

La plecare, Abgely ni se plînge de-un necaz. Avînd mai mulți cai, e înscris cu o prestație anuală de 70 de lei. Acum trei ani, puțin timp după ce și-a făcut prestația, picherul i-a cerut adeverința—„s'o vadă". A trecut o zi, o lună, un an, doi, fără ca picherul să-i înnapoeze biletul. Acuma perceptorul îi cere plata de 70 de lei, pentru anul acela...

Cînd eșim pe poartă, Abgely ne arată locuința celui mai bogat tătar din sat, *Ali Iahia*, care lucrează o sută douăzeci de hectare.

* * *

Intrînd în curtea acestuia, observ—alăturea de seceratoare, care se găsește aproape la fiecare plugar dobrogean, de orice

nație ar fi—o bicicletă nouă, foarte ispititoare. Ali ne-a zărit și ne esă înainte. „E bicicleta lui; se duce cu ea la cîmp, să-și vadă *bostanii*".

In curte sînt patru case, depărtate una de alta: una pentru Ali, care-i însurat, alta pentru frate-său care-i deasemenea însurat, a treia pentru părinții lor și a patra pentru bunica lor, văduvă. Respectul pe care copii îl datoresc părinților, nu îngădue locuirea împreună.

— „Cu argați cu tot, sîntem 18 linguri"...

Un american ar fi zis 36 de mîini; dar la tătari, mîncarea vine înaintea muncii...

Bătrînul *Iahia Abdul Alim* are 75 de ani și nu mai lucrează, dar e încă stăpînul absolut al averii. In fiecare seară, băiatul cel mai mare, Ali, care de fapt conduce gospodăria,—e de 35 de ani—trebue să-i dea socoteală, până la un ban.

— „Cînd mă duc cu căruța la Constanța, să vînd bucate, se 'ntîmplă să cheltuesc cinci lei. Ii spun atunci: „uite tată, m'am întîlnit cu niște prieteni și am petrecut puțin. Nu-mi zice nimic..."

(Cînd o mai îmbătrîni (!) Iahia Abdul Alim are să adune cîțiva bătrîni din sat, și 'n fața lor, are să-și emancipeze copiii, dîndu-le averea 'n stăpînire, ca'n dreptul roman!...)

— „Dar pe ce cheltuești cinci lei la Constanța?" îl întreb eu pe Ali, cam indiscret.

— „Facem cinste la berărie..."

— „Cum? Bei bere?! Dar legea?..."

— „*Ce primește natura, nu oprește legea*", răspunde Ali, spre marea mea surprindere, zîmbind cu 'n aer revoluționar... „Lumea se schimbă. Cînd eram copil, mergeam cu tata la Constanța. Opriam căruța 'n drum și ne culcam într'însa. Azi, să faci așa ceva, te 'nchide la poliție... Azi fetele au pus capoate peste șalvari și cînd intră 'n prăvălie, spun *bonjour*..."

Ceia ce spune Ali e perfect adevărat.

Ne poftește 'n casă.

Pe lîngă mobilierul obișnuit, două scaune de pae.

— „Dar astea?"

— „Trebue. *Slava Domnului*, vine la noi d. doctor, d. locotenent de grăniceri,—n'aveau pe ce să șeadă..."

Ali e aproape înnalt, svelt, bine făcut, cu părul foarte negru, cu fața bronzată, cu trăsăturile regulate, europenești; numai umerii obrajilor și fălcile bat la ochi: falca e tăioasă și aproape orizontală, dînd figurii o formă patrată. Vorbește curat romînește, cu'n ton cam sceptic, de om de afaceri. Psihofiziologia lui—ca a *celor mai mulți* tătari—nu-i de țăran, ci de meșteșugar de oraș. Mișcările repezi și sigure, privirea hotărîtă și pătrunzătoare, îl arată să fie om harnic. Amintindu-mi că l-am găsit în fața casei, mîncînd dintr'o farfurie un fel de salată de legume, îl întreb:

— „Singur mîncai?"

— „Am întîrziat masa: lucru mult la arman. Dela patru dimineața până apune soarele, nu stăm."

— „Am auzit că sînt tătari leneși, care cînd începe soarele să ardă, se ascund sub căruță, la umbră..."

— „Sînt și de ăștia. *Se poate pădure fără uscături?*"

(Adevărul e că buna stare stimulează și pe omul leneș din fire...).

Zăresc coranul pe poliță, îl iau și-l deschid.

Toți tătarii și *toate* tătăroaicele,—„afară doar de acei care nu au capul sănătos" mă lămurește Ali—știu să citească versetele din coran, dar firește, nu pricep nimica, fiindcă nu știu limba arabă—doar ici și colo cîte-un cuvînt, care a intrat și 'n limba lor. Pentruca să știi arăbește, trebue să 'nveți măcar zece ani la Constantinopol, după ce ai sfîrșit școala primară la giamie.

— „Hogea știe".

— „Dar în turcește nu-i tradus coranul?"

— „N'a dat voe Mahomed, ca să nu schimbăm ceva."

Il pun să citească.

Ca toți musulmanii, Ali nu-și închipue c'ar putea ceti coranul fără melodia învățată la școală. De aceia își drege glasul, și începe a psalmodia pe nas scriptura sfîntă, pronunțînd cuvintele confuz și tărăgănat, după obiceiul oriental.

Vinerea și Duminica, fiecare musulman e dator să citească din coran, acasă la dînsul.

Ne luăm ziua-bună.

Intors la primărie, întreb pe d. primar despre Ali Iahia și aflu c'a stat un an la închisoare, fiindcă la niște lupte închipuite, ce se obișnuesc la nunțile tătărești—între călăreții mirelui care răpesc mireasa și călăreții miresei care vor s'o scape,—a omorît un om din nebăgare de seamă.

Fălcile i-au făcut pozna.

Mă gîndesc, ce amestec ciudat, de bătrînă dar inferioară cultură semitică, și de primitivă sălbătăcie mongolă, e tătarul!...

Țăranul romîn nu citește evanghelia, dar nici nu omoară oameni jucîndu-se...

Luăm masa la circiumă și îndată după aceia plecăm spre satul ***.

* * *

Regiunea pe care o străbatem nu are dealuri și nici măcar coline; dar drumul urcă pe nesimțite mult timp, apoi coboară tot așa de lin; în fundul scoborîșului cînd te afli, vezi linia orizontului de jur împrejur vădit ridicată, dar la mare depărtare: valea e întinsă și puțin adîncă. Mormintele preistorice, numeroase prin aceste locuri, sînt așezate totdeauna pe punctele înnalte, așa încît, proectate pe linia orizontului, apar ca întăriturile unei cetăți. Ele trebue să fi slujit de sigur și ca puncte de pază, pentruca locuitorii așezați în vale să poată fi înștiințați de ivirea dușmanului dincolo de orizont.

Mă gîndesc mereu la cele văzute în casele tătarilor din *** și rîd în mine însumi. Pernele croșetate, cetirea coranului, scrisoarea din Constantinopol, umbreluța domnișoarei Șolpan, imamul întreținut pentru știința lui, bicicleta, secerătoarea, tubul englez și filozofia lui Iahia—iată tot atîtea glume fine ale șireților de tătari, la adresa geografilor europeni, care-i consideră ca *mongoli pur sang*... Nu mai vorbesc de geografii noștri romîni: or fi ei geologi, or fi economiști, dar de antropologie n'au habar. D-nii Popa-Burcă și Murgoci, după ce împart rasa *mediteraniană* în ramura *romanică*, *germanică*, *slavă* etc. (*german* și *mediteranian* sînt noțiuni contrare), vestesc lumii, uimite de această născocire - în *Manualul de geografie pentru cl. IV secundară*, **premiat de Academia Romînă**—că tătarii și turcii se găsesc în Dobrogea în număr de 40000; iar **„limba vorbită de acești locuitori este cea arabă."** Vai de mama lor, de tătari! Atîta le mai lipsește, să vorbească în limba bibliei și a lui Isus—fiindcă asta vor fi știind poate d-nii geografi, că ebraica și araba se deosebesc între ele ca două dialecte, nu ca două limbi... Limba turcilor și a tătarilor este o limbă mongolică, *aglutinantă*, adică tot așa de depărtată de limba semitică a arabilor, pe cît este aceasta de limbile indoeuropene: alte rădăcini, alte legi gramaticale.

Dar și geografii apuseni, copleșiți de specialitatea lor, nu mai țin seamă de cercetările antropologice și stăruesc în vechile împărțiri ale filologiei: turcii, ungurii, tătarii, japonejii sînt mongoli, spaniolii, grecii, țiganii sînt arieni, evreii sînt semiți și așa mai departe.

Adevărul e că turcii n'au aproape de loc sînge mongol în vinele lor, ci sînt „semiți" (mai bine: mediteranieni) amestecați cu element „germanic" („europaeus"). Intr'un timp și loc necunoscut, înainte de Istorie, au venit în atingere cu *rasa* germanică, dela care au împrumutat și un însemnat număr de cuvinte.

Cît despre tătari, au ce-i drept mult sînge mongol, dar nu cu mult mai mult decît locuitorii întregei Europe centrale (brachicefali de origine asiatică).

Ca mai toate popoarele asiatice, tătarii sînt un amestec de mongoli și mediteranieni („semiți"). *Homo alpinus* care populează toată Europa centrală, are în plus elementul germanic, căruia îi datorește caracterul său european.

Dar acestea sînt chestii mari, pe care nu le pot expune aici cetitorului, dar prin prizma cărora am văzut toate amănuntele vieții tătarilor dobrogeni.

Trecem prin satul *** care ține de altă comună și unde d. judecător n'are nici o treabă; ne oprim totuși la circiumă, să ne potolim setea.

Satul a fost nemțesc; se cunoaște după casele albăstrii și după ulița largă, perfect aliniată și mărginită de pomi de amîndouă părțile, ca un bulevard. Acuma locuitorii sînt romîni; nemții au plecat toți

In fața circiumii stau de vorbă vre-o douăzeci de țărani curat îmbrăcați: e Duminică. Pe d. judecător îl cunosc și-l primesc cu o simpatie respectuoasă. E multă demnitate în respectul pe care-l arată țăranul celor mai mari...

D. judecător îi întreabă pe fiecare, din ce parte a țării sînt.

Au venit de pretutindeni: din Bacău, din Brăila, din Dolj, din Vlașca, din Mehedinți...

—„Adunătură !..." încheie băcăuanul.

Inpestrițarea se cunoaște din fizionomii, din vorbă și din îmbrăcăminte... Se deosebesc chiar în felul de a munci pămîntul... Am fost de față în alt sat, la o discuție aprinsă asupra celui mai bun chip de a sămăna porumbul: pe miriște ori pe brazdă, mai rar ori mai des, pentru prășit ori pentru tras cu rarița, și așa mai departe. Fiecare ținea la obiceiul de acasă.

—„Horă n'aveți ?"

—„Este; da-i afară din sat; așa-i ordinul. Că dacă era lîngă circiumă, mai intra cîte unul, se mai înfierbînta, începea ceartă dela vre-o fată, și buclucul era gata"...

—„Casele sînt făcute de nemți ?"

—„De ei; da' unele le-am mai prefăcut noi".

—„Ce cusur aveau ?"

—„Erau după *sistemul* german".

—„Adică cum ?"

—„Fără tindă, fără prispă, fără streșină"...

—„Da' oare de ce-au plecat nemții ?"

—„Erau răi și nu se împăcau cu oamenii".

Băcăuanul îl îndreaptă:

—„Ei răi, oamenii răi... nu ne potriveam,—asta era".

—„Cum de pildă și noi veteranii", intervine cu voce tare un vlășcean mare și spătos, sculîndu-se dela locul lui cu aerul unui om care se pregătește să *haranghez*e mulțimea—„nu ne potrivim cu ceilalți; mai bine era, cîți sîntem aicea, dacă făceam un sat deosebit, al nostru; că dacă le spunem că la 77 am răbdat de foame, am degerat de frig și ne-au mîncat... insectele, până am luat dela Turci pămîntul acesta, pe care ei au venit de-a gata de-au luat cîte 25 de hectare, pe cînd nouă ne-a dat numai cîte opt—te'njură și zice: «ori ai fost pentru mine ?»".

—„Apoi da, nene Savule, așa zic ș'acu: ori ai fost în locul meu? D-ta îți făceai belelele d-tale, și eu mi le făceam pe ale mele!.. Și dac'ai așteptat să te-aducă statul aicia, ai luat numai opt hectare,—că nu mai era!... Eu am venit singur, mai din vreme, și am luat douăzeci și cinci".

— „Dar cel puțin să recunoașteți c'am luptat pentru voi..." începu oratorul.

— „Apoi mulți se numesc ei veterani," îl întrerupse celălalt (un *cojan* din Brăila), „da' nu toți au mîncat din pomană; unora le-a venit numai fumul de tămîie pe la nas..."

— „Care cum se scoală aşa vorbeşte" observă un oltean.
— „Adunătură", încheie băcăuanul.

Păcat că n'avem timp să mai stăm cu ei de vorbă; e o plăcere.

Pe drum, vorbind cu tovarăşul meu de călătorie, compar pe ţăranul romîn cu tătarul. Acesta nu-i mai puţin inteligent ca romînul, în ce priveşte viaţa practică; e mai rafinat chiar: mănîncă mai bine, doarme mai bine, face bae, ştie să citească, e straşnic negustor; religia l-a aruncat în făgaşurile unei civilizaţiuni vechi, deşi inferioare, —a civilizaţiunii semitice, —de care fireşte a fost înrîurit şi în timpuri preistorice, deoarece tătarul are cel puţin atîta sînge „semit" cît mongol. (Cuvîntul *semit* nu-i tocmai propriu. Rasa albă se împarte în două: *homo europaeus* sau blondul de nord, al cărui reprezentant, mai mult sau mai puţin curat, ar fi suedezul; şi *homo mediterraneus*, brunul de sud, cum ar fi arabul sau spaniolul. Primul e născocitorul rădăcinilor indoeuropene, al doilea născocitorul rădăcinilor semitice. *Popoarele* „semitice" însă, sînt un amestec de rasă mediteraniană cu rasa mongolă şi chiar cu cea germană. Odinioară, pe timpul Gumerilor şi Acazilor, ele vorbiau limbi mongolice, dar mai tîrziu au primit limbi semitice dela o pătură subţire de cuceritori semiţi, întocmai după cum Iberii mediteranieni au primit o limbă indoeuropeană, dela o pătură subţire de romani. Îi lipsesc însă, în genere, aspiraţiunile nobile, *pornirile ideologice*. Unde ştie tătarul să facă o glumă subţire şi să se bucure de dînsa! Unde are el retorica romînului, şartul lui la vorbă, dragostea pentru natură, interesul altruist pentru sbuciumările omenirii... Satele tătăreşti n'au pomi în jurul caselor şi fac călătorului o impresie tristă, pustie... Tătarul cu greu te-ascultă cînd îi vorbeşti de lucruri care nu se leagă deadreptul cu interesele lui materiale...

Cu semitul, el are în comun sensualismul, şi lipsa de sentiment, —adică de cald interes pentru formele multiple ale vieţii reale; dar în locul romantismului semitic, tătarul e stăpînit, ca toate popoarele mongolizate, de acel utilitarism încăpăţînat, care a născut la chineji arida şi rigida civilizaţie a mandarinilor... („Antroposociologii" impută în mod unanim şi brachicefalului european utilitarismul *terre à terre*...)

Mintea tătarului e vioae dar îngustă; limba lui e rigidă, fără delicateţa flexiunii, fără acele nuanţe şi mlădieri, care îmbrăţişează realitatea ca o haină moale, ce urmează liniile corpului; ea-ţi aminteşte mai degrabă, în formele sale aglutinante, căsuţele pe care tătarii le clădesc aici în Dobrogea, din pietre slab lipite cu pămînt negru... Cu violenţa temperamentului şi cu şiretenia minţii lor, au reuşit să înjghebe cea mai mare împărăţie din cîte a cunoscut Istoria, aceia a lui Djendjis-Khan; dar împărăţia n'a ţinut, cum nu ţin nici căsuţele lor de astăzi... pămîntul se fărîmă şi pietrele se împrăştie pe cîmp... —A lipsit *sentimentul*, care cimentează statele, —puterea de a îmbrăţişa interese generale...

H. Sanielevici

Efect de Lună.

Asupră-i trăsnetul căzu. Stejarul
Se clătină primindu-i lovitura, —
Dar nu-şi plecă nici fruntea nici statura
Sub clipa ce-i răpuse centenarul.

Şi fulgerat aşa, trecu hotarul
Atîtor vremuri! Împietrindu-şi sgura,
Îşi încleştase 'n secole făptura,
În care vulturi azi îşi fac cuibarul.

El are crengi uscate şi macabre
Ca nişte 'ndoliate candelabre
Rămase stinse pentru totdeauna...

...Şi doarme 'ncins de-o nepăsare-adîncă,
Pe cînd, cu ochiul ei de şarpe, Luna
Hipnotizează pacea lui de stîncă.

Mihai Codreanu

Documente omenești

LACRIMILE UNUI CETĂȚEAN

Septemvrie, 1910.

După cum știi, iubite prietine, trotuarele în tîrgul nostru au fost făcute prin bunăvoința și rîvna primarilor și ajutorilor din trecut; fiecare și-a legat domiciliul cu primăria, fiecare deci a contribuit cu ceva la binele obștesc; primarii și ajutorii s'au dus, trotuarele au rămas; a trecut apa și au rămas pietrele. Nici unul însă dintre mahalagiii lungii noastre ulițî n'a avut norocul să fie ales între edilii orașului; nici eu, care stau tocmai hăt la deal, în capul uliței, nu m'am bucurat de această cinste; de aceia trotuarele pînă la noi încă n'au pătruns, de aceia, nopțile, sîntem luminați numai de lucirea blîndelor stele, de aceia pe strada lăsată în părăsire din străvechi vremuri, șuvoaele au săpat viroage adînci.

Administrația tîrgului nostru a fost totdeauna plină de compătimire pentru colțul acesta unde locuesc. Șase ori șapte candidați guvernamentali au vărsat lacrimi în pulberile și în rîpile sărmanei noastre ulițî și, înduioșați, făgăduiau mahalagiilor și lespezi de piatră, și lumină, și tot ce le poftea inima; iar, după alegeri, poate tot din pricina acelorași sentimente, aleșii noștri nu se mai arătau; le era groază de noi, le era milă și ne socoteau, ori ne-ar fi dorit, depărtați la capătul pămîntului.

Dar ulița noastră, dragă prietine, e o uliță istorică. Se zice că a fost drumul oștilor lui Ștefan-Vodă. Alexandru Cuza Voevod a întrebat, la 1860, cînd se va așterne pe ea prundul trebuitor; în capătul uliței noastre, pe vreme de îngheț bine înțeles, s'a jucat hora Unirei; și prin noroaele toamnei a răzbătut cu greu ilustrul Ion Creangă, pe cînd învăța la școala de catiheți. E celebră deci, sărmana noastră uliță, nepietruită și neluminată, și prin moș Bodringă, popa Buligă, Pavăl Ciubotariu, Trăsnea, Mogorogea, și atîția alții, cari dela o vreme

ș'au astîmpărat plimbările și se odihnesc, ca într'un sicriu de aur, în cartea *Amintirilor* lui Creangă.

Mai sînt și alte motive, care cereau puternic ca strada noastră să nu rămîie în starea dela 1860. După multe oiști frînte și picioare de cai rupte, birjarii tîrgului nu mai îndrăzneau să se aventureze spre noi de cum cădea amurgul. Pe vremea ploilor de primăvară și de toamnă, circulația devenea mai anevoioasă decît prin cele mai grozave smîrcuri siberiene; colțul nostru de tîrg era o spaimă; eram o colonie părăsită ca într'o sălbătăciune; după năvala apelor lui Martie, din semințele aduse de vîntul întîmplării, răsăreau pretutindeni toate soiurile de plante, ca și cum natura ar fi înțeles că administrația a hotărît să-i abandoneze pentru totdeauna ulița.

Nu știu dacă cuvîntul lui Alexandru Cuza, ori alte amintiri istorice, ori țipetele și gemetele noastre au hotărît însfîrșit, în anul dela facerea lumii șapte mii și nu știu cîte, acu trei ani, pe un milostiv primar, să pue în consiliu întrebarea: «Oare ce să facem cu ulița ceia?» Domnii consilieri au oftat și s'au privit cu nedumerire. Unul era doctor, alții erau advocați, nici unul n'avea interes prin rătăcănile uliței cu pricina. «Domnule primar? a întrebat unul strecurînd o privire piezișă; oare n'ar fi bine să ne ocupăm de chestiile la ordinea zilei?

— Adevărat, a întărit doctorul, avem furnitura spitalului.

— Avem și două licitații», suspină cu blîndeță unul dintre advocați.

Deși afacerea noastră nu mai era la ordinea zilei, după cum nu-i la ordinea zilei un om de mult îngropat, totuși primarele, printr'o ciudată și nelămurită încăpățînare, a cerut un vot și o sumă de bani pentru asanarea și civilizarea uliței noastre. E adevărat că pentru a dobîndi aceasta, a trebuit să îngădue oarecare compromisuri, în afacerea spitalului și a celorlalte furnituri; dar însfîrșit am avut și noi putința, sărmani mahalagii sălbatici, să nădăjduim ceia ce nu mai îndrăzneam să visăm: un trotuar, o stradă.

Nemaipomenit eveniment!

Încăpățînatul primar (un om care probabil citise pe Creangă) a organizat o expediție; a adus trei consilieri și pe bătrînul inginer al comunei la «starea locului». A fost un triumf. Au eșit toate nevestele cu mînecile suflecate, toți copiii nespălați în durligi, toți gospodarii zbîrliți și-au lăsat mascurii și vitele. Așa, cu ochi mari și cu gurile căscate, priveau autohtonii Nigerului african pe cei dintăi exploratori europeni. Au fost bătrîni cari au vărsat lacrimi de bucurie, au fost alții care au chefuit și au petrecut; tuturora nădejdea le deschidea drum parcă spre o viață nouă. Așa de mare fusese părăsirea în care zăcusem, așa de sălbătăcită ajunsese vechea uliță a lui Cuza-Vodă și Ion Creangă!

Și iată că la lumina primăverii bătrînul inginer cuconu' Ionică, a început a alinia și a bate țăruși. A aliniat și a bătut

țăruși în toate părțile, urmărit de aceiaşi numeroasă escortă de copii gălăgioşi care se tăvăleau prin pulbere şi se trăgeau de cap.

După măsurătoare, a trecut o vreme de odihnă. Şuvoaele au mai adîncit rîpile. Doctorul şi avocații şi-au văzut de ale lor afaceri. Eu şi cu prietinii mei mahalagii visam o stradă fără rîpi, fără noroi, şi luminată.

Protectorul nostru însă, primarele care citise pe Creangă, a trebuit să-şi facă gemantanul, căci «nu sînt vremile supt cîrma omului, ci bietul om supt vremi». Un guvern nou a adus alți advocați şi alt doctor; în locul lui cuconu' Ionică au pus să măsoare din nou strada noastră pe un silvicultor, care nu ştiu din ce pricină a fost sortit să fie inginerul tîrgului. Deocamdată am crezut că primarele nou are de gînd să împădurească rîpile uliței noastre. Dar nu, silvicultorul a aliniat din nou şi a bătut țăruşi, întovărăşit de aceiaşi escortă de copii.

Incepeam a nădăjdui din nou, cu toate că vremea trecea. Intr'o bună-zi m'am hotărît să mă cobor spre străzile civilizate şi am intrat la primărie. Am pătruns în consiliu. Ca cetățean al unei țări democratice, am ridicat cuvîntul în numele umiliților şi obijduiților străzii celei vechi şi am cerut cu glas mare să ni se facă dreptate.

Primarele, om subțire, nu putea să înțeleagă durerea mea; mă privea mirat şi nedumerit. El era cetățeanul *urbei;* eu, un barbar dela Nord. A binevoit, totuşi, să cheme pe un funcționar şi să ceară lucrările. De pe braț pe braț schimbate şi din odae în odae purtate, au sosit la noi cîteva teancuri în care se cuprindea, de bună seamă, istoria de dezolație şi de abominație a vechii străzi, cu toate plîngerile anilor căzuți în veşnicie, cu toate uşoarele şi vanele discuții ale consiliilor comunale, cu toate procesele verbale de zdrobiri, căderi, bătăi şi încercări de asasinate, petrecute în întunecimile «vechii străzi».

Mîna domnului primar ridică la urmă şi planurile bătrînului inginer şi ale tînărului silvicultor.

Domnul primar dorea să mă liniştească. Imi făcea semne de domolire cu mîna, mă privea în răstimpuri pe furiş, şi cu glas dulce îmi citea devizurile şi propunerile. Dosarele vorbeau de pavaj în granit şi de trotuar cu asfalt, altele mai modeste arătau pavaj de bolovani şi trotuar de lespezi de grezie, însfîrşit altele vorbeau de trotuar de granit şi de pavaj de grezie, şi domnul primar rostea cu spaimă, cu voce joasă, nişte sume de bani cu care s'ar fi putut cumpăra toate proprietățile mahalalei.

Mi-a dat mîna apoi domnul primar şi m'a asigurat solemn că istorica noastră stradă îşi are soarta asigurată. Apoi a mai trecut vreme şi, toamna, tîrziu, mahalagiii mei au început a privi cu uimire la patru omeni cari scurmau cu cazmalele şi cărau pămînt cu tărăboanțele, ici, colea, pe ulița noastră. Un om în strae strîmte îşi făcea regulat apariția la amiază, fuma o țigară şi privea pe gînduri la cei patru oameni cu cazmalele şi cu tărăboanțele.

Ingheţul şi viscolele iernii au întrerupt lucrările acestei avangarde a civilizației. Şuvoaele lui Martie au făcut ce fac de atîta amar de ani, şi inginerul zădarnic mai căuta locurile pe unde scurmaseră pionerii săi. Alți oameni au apărut cu două cazmale şi cu două tărăboanțe; apoi la începutul căldurilor verii au dispărut. Intr'o bună-zi cuconu' Ionică cel bătrîn a prins iar a măsura vesel strada.

L-am întrebat despre ce e vorba.

«Domnul meu, mi a răspuns inginerul, silvicultorii nu ştiu să facă străzi. Stăpînirea a înțeles că trebue să revenim la vechiul plan pe care am avut onoarea să-l alcătuesc eu».

Copiii au avut un timp un nou prilej de desfătare.

Toamna care a urmat ne-a adus însă o mare surprindere. S'a arătat în rîpele noastre din nou silvicultorul.

«Domnule Ionescu, m'a lămurit el, şi 'n țara noastră cîteodată e cu putință să găseşti dreptate. Planul meu fusese înlăturat. Acuma cată să-l punem iară în lucrare. Trebue să ne grăbim!»

O, iubite prietine, a mai trecut o iarnă şi-a mai venit o vară, ş'acuma toamna iar şi-a pornit cîntările şi plîngerile, şi ieri, domnul cel care fumează țigară şi stă pe gînduri, mi-a lămurit cu bunăvoință că poate spre primăvară se va face o bordură de trotuar şi se vor aşterne cîteva movili de prund.—Bine, dar ce-i cu granitul? ce-i cu bolovanii? ce-i cu grezia?—Fumîndu-şi țigara, omul cel gînditor mă privea mirat, parcă i-aşi fi vorbit de pe ceia lume.

Nu-ți voiu mai povesti despre expediția pe care am făcut-o în urbe, la primărie, şi despre duioşia cu care mi-a vorbit domnul primar, ca un adevărat părinte. Inţelegea durerea noastră, noroiul nostru, întunericul nostru, dar mărturisea că mai mult decît făcuse nu putea face.

Am plecat fără să-i mulțămesc. Astăzi aflu că e vorba de o nouă schimbare a părinților comunei, şi în firea lucrurilor este ca în locul silvicultorului să fie adus la treburile publice ale tîrgului un absolvent al şcoalei comerciale dela Iaşi ori un diplomat al şcoalei superioare de agricultură dela Herăstrău.

Nu ştiu ce vom face! După multe zbuciume, eu încaltea am ajuns la o linişte desăvîrşită—ca în fața fatalității. Tîncii de pe strada noastră numai, au mai păstrat o nădejde ş'un vis: cînd a veni primăvara, iar are să se arăte inginerul cu țăruşii, şi patru oameni, şi domnul cel care fumează şi stă pe gînduri. Pentru generațiile viitoare, asta va alcătui emblema primăverii.

M. Sd.

Diplomata din Vădeni

Decînd a venit în Vădeni, coana moaşa n'a prea văzut zi bună 'n ochi. Toate planurile i-au eşit dimpotrivă !

Cînd „s'a prezintat“ cu ordinul de numire în mînă şi cu încrederea cea mai netulburată în... „Rolul azistenţii medicale la naşteri“, primarul Portasă, om învechit în slujbă, s'a arătat sgîrcit de tot la vorbă Căldura pusă de autorul manualului special, în capitolul respectiv, nu i-a ajutat la mare lucru—cum i s'a părut şi coanei moaşe—ca să 'ncălzească pe reprezentantul autorităţii din Vădeni, ba chiar nu i-a putut fura primarului nici un cuvînt, în legătură cu „Rolul azistenţei medicale la naşteri !“ Este adevărat că Portasă, toată vremea cît a vorbit ea, a ascultat-o cu toată pornirea de îngăduinţă pe care un părinte 'nţelept o are faţă de limbuţia nevinovată a unui copil.

— Nu, zău,—face primarul, clătinînd din cap cu înţeles, cătînd la notar, dupăce pleacă „moaşa diplomată“ din primărie—cei mari îşi bat joc de sate, nu altăceva.

— Mai aşa !—răspunde notarul grăbit, gîndindu-se la bugetul comunei. Încă o lăcustă !—adaogă el, din răutate, ca să-l stîrnească pe Portasă.

Lăcustă... ori altă juvină, tot una !

Împunsătura notarului îl face pe primar să se scoale iute, aproape să sară depe scaun şi să-i tae vorba.

Toată lumea din Vădeni ştie că 'ntre dînşii dăinueşte o duşmănie surdă, de care şi unul şi altul nu se poate despărţi, cum nu te poţi lipsi de „pînea cea de toate zilele“. Unii spun că în dosul acestei duşmănii ar fi stînd „mişina primăriei“; alţii, mai puţin la număr, îs încredinţaţi că dreptatea e de partea primarului şi că notarul nu calcă a popă ; iar alţii, cei mai puţini, îi găsesc vină lui Portasă că nu se mai satură de primărie, că-i şiret, nevoe mare, şi că ştie el ceva, de nu se mai schimbă, cînd se fac alegeri !—Ori de partea cui ar fi dreptatea, un lucru se ştie, mai mult decît toate : A fost, cînd a venit nou notarul, o luptă făţişă, cu sfîrşit nehotărît ; amîndoi au rămas la locurile lor, fiecare căutînd să sape groapa celuilalt ; dela o vreme, caşi cum s'ar fi înţeles, se 'mpung din cînd în cînd

şi-şi înghit fiecare clocotul duşmăniei înăbuşite, iar timpul dintre două împunsături îl întrebuinţează amîndoi ca să s'arăte cei mai buni prieteni.

— Eu mă gîndesc la altăceva !—urmează primarul, prefăcîndu-se liniştit şi dînd peste cap o comparaţie, care-i ajunsese pe vîrful limbii (că adică notarul ar avea straşnică asemănare cu „lupu-lăcustelor“). O fi asta moaşa, ori alta... tot atîta ! Doar n'o să lase prefectura slobod locul din buget ! Eu mă gîndesc la mintea celor mari ! O văzuşi ? O fetişcană ! Parcă de-aceia nu curgea apa 'n sus, că n'aveau satele moaşe diplomate ! Nebuni şi pace ! Doamne iartă-mă, că mai bine nu le-oiu zice !—adaugă el în gîndul lui. Apoi !—spune din nou tare, clătinînd mereu din cap—să mă fi făcut eu colo lîngă domnul prefect, cînd ne da ordinul de'nştiinţare c'a numit-o moaşă,—numai două vorbe i-aşi fi zis atunci ! „Domnule prefect !— zisu-i-aşi fi eu— fetnegele deacestea nu-s bune de moaşe !“ Că, vezi... o fecioară n'are de unde şti cum îs durerile naşterii. Aşa a lăsat Dumnezeu decînd lumea : moaşa trebue să fie o femee bătrînă, care-a ţinut rînd la naşteri, în viaţa ei, şi care să fie ertată de cele lumeşti şi cu gîndul numai la Dumnezeu, cînd vin durerile naşterii la lăhuze. Mă crezi ?—urmează Portasă, aşezîndu-se din nou pe scaun şi uitînd cu totul de boldul notarului—baba mea, cît o vezi de puţintică şi de prăpădită, să erţi de cuvîntul cel prost, mi-a turnat şaisprezece copii şi... n'a mai avut nevoe de moaşă diplomată, Be-
slavă Domnului ! Asta-i decînd lumea ! Chemam pe baba
leccița, făcea cîteva metanii, cu credinţă, la icoana Maicei Dom-
nului, născătoarea cea fără dureri, o îmbărbăta cum ştia ea şi... cum-
gata ! Că vezi, viaţa femeii, cînd naşte, îi totdeauna 'n
pănă ! Cînd o apucă durerile, ţi se sbîrleşte părul pân' la ceafă, şi mai multe nu !—De unde ! Ce să facă o fetişcană ca asta ! Poate o nevastă, în durerile cumplite ale naşterii, să capete îmbărbătare şi crezare cuvintelor ei ? Mai bine-i dădea prefectura altă slujbă... încolo 'n telegraf, cum am văzut pe la cea poştă,—decît s'o mai trimeată moaşă ! Cred eu, că de sburdălnicie n'o fi umblat ea s'ajungă moaşă, la vrîsta ei ! O fi şi ea o biată fată necăjită, nu zic ba !

— De asta, aşa trebue să fie !—face notarul prefăcut ca s'arăte şi el primarului că'ntre dînşii nu poate rămînea nici urmă de duşmănie.

Coana moaşa, în drumul dela primărie, simte oarecare uşurare 'n suflet. Chipul, vorba cumpănită, ţinuta primarului din Vădeni, i-au mers la inimă. Negreşit, speranţele ei, în legătură cu „Rolul azistenţei medicale la naşteri“, au să se 'nfăptuiască mult mai iute decît putea să s'aştepte ! Doar o mică tingă începe s'o roadă : îi zic „*cucoană*“, caşi cum ar fi fost măritată !

În primărie, îi tot venea pe limbă să spună mai apăsat că-i „domnişoară“ şi că nu se cade să i se îndrepte cuvinte nepotrivite ; faţa blajină însă a primarului şi vorba lui dulceagă au împedicat-o să-şi mai arăte nemulţumirea, tocmai din partea

asta. La o adică, „Rolul"... să meargă, că'ncolo—este vreme de lămuriri!

* * *

Grija cea mare, să nu cumva adică să scape ceva din vedere, cînd or chema-o femeile, o munceşte toată ziua următoare pe coana moaşa. Sara tîrziu—dupăce se culcase—nu ştie nici ea singură de-aţipise, ori nu,—îi poposeşte 'n minte o întrebare cam nepotrivită: oare n'o fi venit cuiva ceasul naşterii?—Fireşte că nu!—îşi răspunde tot ea, grăbită şi 'nciudată că-i vine în cap, tam-nesam, un gînd aşa de alandala. Ce noimă ar mai avea,—să fie în comună ea, moaşă diplomată, şi să n'alerge lumea 'ntr'un suflet, s'o cheme, de ar fi să se ivească vre-un „caz"!—Cu gîndul la schimbarea şi la fericirea adusă omenirii de vremurile nouă, care nu mai îngădue decît moaşe diplomate, ea nici nu-şi dă samă că noaptea îşi toarce firul ei în tăcere. Luna lui April, sfioasă încă, îşi cerne lumina prin salcîmul din faţa ferestrei. O adiere nesimţită tremură raze plăpînde de lună şi zugrăveşte muguri cruzi, rătăcitori, pe peretele din fundul odăii. Fiorul de mulţumire şi teamă, pe care i-l strecoară în inimă jocul vrăjit al umbrei de ramuri înmugurate, o face să'nchidă ochii şi să-şi asculte tictacul respiraţiei grăbite. Îşi porunceşte să doarmă; iar mai apoi, cînd îşi dă sama c'o s'o apuce ziua, se hotărăşte şi-şi mută perina la celălalt capăt al patului, ca să nu mai aibă în faţă îmbinarea ciudată, pe care o face umbra de pe perete. I se pare că se lămureşte undeva, aproape de patul ei, ca nişte chipuri... Îşi abătuse o clipă gîndul, fără voe, la sgripţoroaicele de babe, care nu ştiu nici o boabă din „Rolul azistenţei medicale la naşteri". Cît ar fi dat, în clipa aceia, să se facă lîngă una din babe, s'o privească, aşa numai de-un gust, cum se svîrcoleşte neputincioasă şi cum cearcă ea, unealtă a necuratului, să oprească vremea 'n loc! Acum i-i nu ştiu cum şi parcă n'ar mai vrea să se facă lîngă afurisita de babă... Fie cu ea, acolo!

Dimineaţa, trudită de nesomn, dupăce capătă dela gazdă făgăduinţa c'o să-i dea pe Măriuca, fata ei cea mai mare, să doarmă cu dînsa în odae, lasă uşa deschisă, ca să priceapă, oricine ar veni s'o cheme, că-i acasă şi că-i gata s'alerge. Neliniştea dulce, adusă de acest gînd, o înviorează şi-o 'ndeamnă să se repeadă până' la primărie ca să vadă de nu cumva i-o fi venit vre-o hîrtie dela şefi.

Cu nasul într'un registru de stare civilă, notarul dictează ajutorului său şi scrie, într'un condeiu, actul de naştere „Din anul una mie nouă sute... luna Aprilie în cincisprezece zile... al copilului Neculai, născut azi, în casa părinţilor săi din Vădeni".

— Cum vine asta, domnule notar!?—întreabă coana moaşa,

cu glasul tăiat de-o durere ascuţită, pe care o simte că-i trece prin inimă, cînd aude cuvintele „născut azi".

— Ce să vie, cucoana moaşă?—face notarul nedumerit, ridicîndu-şi ochii din registru şi alcătuindu-şi iute o mină de cea mai desăvîrşită bunăvoinţă.

— Sînt născuţi azi?!—lămureşte ea, cu glas înnecat, cercînd să-şi ascundă tulburarea.

— Nuu!—răspunde notarul cu ton liniştitor, punîndu-şi condeiul după ureche. Noi niciodată nu putem prididi lucrările. Azi sîntem în douăzeci; trecem acum în registre născuţii din ziua de cincisprezece. Scriem noi vorba „azi", dar asta-i o vorbă de tipic! După regulă, registrele stării civile trebue să cuprindă numai adevărul caşi Evanghelia. Avem mare răspundere cu ele, dar vezi, nu se poate. Ei vin tîrziu, unii vin peste zece zile dela naştere, după cum vine de-aproape botezul; popa nu botează fără dovadă din primărie că s'a născut copilul... şi spun că s'a născut azi săptămîna, ori... poimîni două săptămîni. Cînd aud de judecată, numai ce-i vezi, schimbînd pe loc: „Nu!... domnule notar, eram prins la muncă şi... scrie şi dumneata acolo că s'a născut azi!... că"...

Notarul se opreşte un moment ca să ocolească un amănunt. Vinovatul că n'a declarat în primărie, până'n trei zile, naşterea unui copil, afară de judecata care îl aşteaptă, mai trebue să ceară înscrierea născutului şi prin tribunal. Romînul cînd aude din gura notarului pacostea depe capul lui, începe să se roage c'o fi aşa, c'o fi pe dincolo,—să nu-şi mai facă blăstăm... că nu i-o fi notarului degeaba. Înţelesul acestui din urmă cuvînt îl ocoleşte notarul şi de-aceia se opreşte.

— Scoate-o la capăt cu nebunii!—urmează el, luîndu-şi mai departe povestirea. Pentru cei întîrziaţi prea mult cu declaraţia de naştere, scrim cuvintele „născut alaltăeri" în loc de „azi", şi aşa, cum îţi spun, „azi" n'are mare socoteală.

— Aşa!—face coana moaşa potolindu-se de gîndul că bănuiala ei pripită nu s'adevereşte.

—Apoi chiar aşa, cucoană moaşă!—spune din nou notarul cu aceiaşi bunăvoinţă prefăcută.

— „Domnişoară", domnule notar! întrerupe ea, folosindu-se de bunavoinţa arătată de notar—şi chiar te rog să-i spui şi domnului primar să-mi zică tot aşa. O să se ia şi lumea cealaltă după dumneavoastră.

— S'avem ertare, domnişoară!—face notarul, stingherit cu adevărat de apropierea cuvintelor „domnişoară moaşă". O scăpare din vedere! Credeam că-i mai potrivit...

— Nu-i nimic! mie mi-i tot una, cum mi-ţi spune—tace dînsa, înnecîndu-şi durerea, pricinuită, pentru întîiaşi dată, de ritiful împărecherii acestor cuvinte, la care nu se gîndise până acum.

* * *

Vreme de patru săptămîni, dorinţa coanei moaşe, îngrămă-

dită zi cu zi, nu-i slujeşte nici cît negru sub unghie pentru înfăptuirea visului ei despre „Rolul azistenţei medicale la naşteri". N'o cheamă nimeni!

—Mătuşa Irina, gazda, începe chiar să-i ceară deslegare că lasă necontenit uşa deschisă.

— Doamne, coană moaşă!—o 'ntreabă Irina, într'o zi, cu gîndul mai mult s'o iscodească şi să aibă apoi ce mai şopti încoace şi 'ncolo. Mult mă mir eu, cum vine asta... cu lăsatul uşei deschise. Eu o 'nchid, matale-o deschizi în toate zilele, de cum ai venit. Adică 'ntreb şi eu aşa, că din partea mea nu-i nici o bănuială. Este el una! Ai matale un aht ceva la inimă! ai un dor ceva!... aştepţi pe cineva.. că de fost, este el una, de tot laşi uşa deschisă! De nu ţi-ar fi cu bănat şi n'ar fi de deochiu, nici nu te mai cunosc de cum te-ai schimbat, din veselia cu care-ai venit... şi, de n'aşi grăi într'un ceas rău, parcă te topeşti, văzînd cu ochii! Ba, cît te fereşti matale, eu te cunosc, eşti plînsă totdeauna.

— Eu? plînsă? ţi se pare dumitale!—face coana moaşa, rîzînd silit, luptîndu-se să-şi înghită lacrămile care-i năvălesc între gene, ca să nu se dea de gol.

— Uite, uite!... nu-ţi mai face de rîs, că te 'neacă plînsul!—spune Irina 'nduioşată, căindu-se c'a început vorba, poate nu tocmai la vreme potrivită.

— Cine? Eu? eu nu plîng! –îngăimă ea, fără să-şi curme rîsul, ducîndu-şi iute amîndouă mînile la ochi. Eu nu plîng!—adaugă apoi isbucnind în plîns sughiţat.

– Ce ai, maică?!—face Irina, îmbrăţişîndu-i capul şi sărutînd-o pe frunte. Spune maică-i ce ai! Eu ştiu bine că plîngi într'una! Măriuca se trezeşte de multe ori, în puterea nopţii, în suspinul mătăluţă. Poate ţi-i dor de-ai dumitale!

— De-ai mei?—întreabă ea, desfăcîndu-se repede din braţile Irinei. N'am pe nimeni! că de-aveam, n'ajungeam moaşă!

— Drăguţa maicăi, străină în lumea mare!

Pe Irina o podidesc lacrămile de-abinelea şi se opreşte. Acum se teme s'o mai întrebe, de milă, să nu-i mai sbuciume şi mai tare sufletul. Se hotărăşte să mai aştepte. Nici o taină nu prinde mucegaiu! Cum n'are în lume pe nimeni, are să-i spună ea singură, dupăce s'a mai linişti şi are să-şi uşureze inima! „Are dreptate, sărmănica!—gîndeşte Irina—fată tînără, neispitită încă de valurile lumii, s'ajungă ea moaşă! Asta are să fie toată pricina!"

— O lună de zile!—începe coana moaşa, într'un tîrziu, ostoindu-şi durerea, cînd vede lacrămile Irinei.

Nu 'nţelege nimic Irina; se miră doar şi se bucură din toată inima, că începe să se deslege limba bietei fete, mai degrabă decît se putea aştepta.

— O lună de zile 'n capăt... şi nu m'a chemat nimeni, la nici o naştere!—isbucneşte ea din nou, fără să-şi mai ascundă, astă dată, cele două şiruri de lacrămi.

— Asta ţi-a fost durerea, măiculiţă?!—face gazda încremenită şi-aproape gata să-şi facă cruce. Bată-te norocul de fată, să te bată!—adaugă ea drăgostos, lovind-o uşor cu palma peste umăr. Apoi, drăguliţă, încă nu ştii ce doreşti! Cum de nu mi-ai spus mai demult!

— Zău, mătuşică?—se grăbeşte ea să 'ntrebe, gîndindu-se şi părîndu-i rău din toată inima că poate i-ar fi fost de ajutor.

Ţi-aşi fi spus, surioară, cum îţi spun şi-acum: „Aşa-i bine!"

— Ba deloc!—strigă răstit coana moaşa, ridicîndu-i-se tot sîngele în obraz.

— Stai, maică, nu te iuţi aşa! că de-aceia pui la inimă şi te usuci, măiculiţă! eşti prea tînără şi nu ţi se cade să 'ncepi... slujba asta a dumitale aşa de devreme!

Vorbele gazdei cad pe sufletul ei ca nişte pietre de moară. Nu cumva asta să fie pricina de n'o chiamă nimeni?! Doamne-Doamne! dar ce fel de lume-i în Vădenii aceştia?! Cum de-a nimerit ea tocmai aici! Apoi degeaba scrie la carte despre „Rolul azistenţei medicale la naşteri"? Ei, nu! a apucat de-a venit în Vădeni, n'are 'ncotro şi de-aceia ştie acum ce-i de făcut!

Începe să-i depene gazdei despre „Rolul..." care n'are de-a face cu tinereţa, ori cu bătrîneţa, ci numai cu ştiinţa. Vorbeşte ceasuri întregi despre acest rol; s'aprinde şi zoreşte vorbele, până cînd bagă de samă că gazda picură de somn şi-i trage un căscat cît toate zilele!

— Aşa-i, mătuşă Irino?—întreabă ea, apăsînd vorbele, amărîtă că poate toată strădania ei de a o lămuri n'a folosit la mare lucru.

— O fi, maică!—răspunde gazda, cam încurcată că ea habar n'are de ce-i tot toacă fetişoara asta atîtea pustietăţi.

Toată vremea, decînd vorbeşte coana moaşa, Irina îşi ciurue amănuntele, de-afirapăr, ale celor treisprezece naşteri depline ale ei. Ba chiar le-a trecut şi prin sită şi covată până cînd să-şi mîntue coana moaşa povestea cu rolul unei moaşe diplomate.

— Fetişcana asta—gîndea Irina—crede cu dinadinsul că tot ce sboară se mănîncă! Ea nu ştie, săraca, socotelile unei faceri! Cînd am făcut eu pe Mitică, încotro ar fi apucat una ca dînsa! că era facerea 'ntîia! Nici nu credeam c'o să mai ajung să mai văd lumina soarelui. Stăteau strînsorile şi leşinam... Cînd mă trezeam, parcă văd şi acum pe Belecciţa cum închina metanii înnaintea Maicei Domnului şi cum apoi mă 'mbărbăta şi mă 'ndemna să-mi ţin firea. Noroc de lelea Ancuţa, Dumnezeu s'o erte, care alergase şi ea, cînd a auzit că mă trudesc greu de facere, că i-a venit în minte să mă 'ntrebe: „Fată hăi—zice—nu cumva ţi-a turnat vreodată apă în pumni bărbată-to, să te speli?"—Mi-a turnat—zic—frămîntam pînea la Moşi, eram cu mînile prinse şi nu vream să mînjesc ulcica de aluat.—„Măi Ioane—strigă lelea Ancuţa lui bărbatu-meu, din tindă—aleargă degrabă c'o ulcică de apă 'ncoace"! Şi vine Ion, spăriet şi el, şi mi toarnă ulcica de apă 'n pumni. Şi... asta a fost să fie! Îndată

m'au înteţit strînsorile şi m'a uşurat Maica Domnului. Cînd am făcut pe Aniţa, la anul, iar greu! Mă ferisim eu să-mi toarne Ion apă 'n pumni, da' n'a fost chip să mă uşurez, până cînd, după povaţa lelei Floarea, n'a dat Ion, fără veste, cu puşca de-asupra casei. Pe ceilalţi, nu mai zic de cele patru pierderi an după an, să dea Dumnezeu la toată lumea, i-am născut mai uşor. Numai tîrziu încoace, ce nu ţi-ar veni în gînd, Măriuca, Vasile şi Ileana erau să mă gătească şi mai multe nu! La Măriuca m'a pus moaşa, dela o vreme, de-am stat pe pragul uşii, răzimată de uşor şi numai dupăce am bătut cu călcîiul la piciorul patului de sub căpătîiul meu, a vrut Dumnezeu cu mine; la Vasile n'a fost alt chip, decît să suflu în sticlă deşartă; iar cu Ileana nu m'am uşurat până cînd n'am băut apă din ciubote.

De n'aşi fi ertată de Dumnezeu—gîndeşte mai departe Irina—şi-ar fi să mai nasc, n'aşi primi-o pe fetişcana asta, ferească Dumnezeu!

— Cum adică, mătuşă Irină!— face coana moaşa, rănită 'n mîndria ei de diplomată—numai *o fi* cum spun eu?

— Dă, drăguliţă! cred că-i aşa, cum spui matale—răspunde gazda cam în doi peri, ca s'o cruţe şi să n'o mîhnească şi ea mai mult.

— Apoi atunci, dece nu mă cheamă femeile?—întrebă ea cu jale. Asară, erau trei botezuri la biserică,—le-am văzut cu ochii!

— Doamne, drăguţă! mie mi-i nu ştiu cum că tot îi dai cu chematul femeilor! Bine, da'... nu-ţi merge leafa?

— Apoi tocmai de-aceia mi-i tingă mie! Sînt eu schiloadă, să-mi meargă leafa degeaba?!

— Alta! Apoi bine, drăguşoară, eşti de pe ceialume? Nu vezi? ...Cei boeri nu mănîncă toţi lefurile de pomană? Tocmai dumneta te-ai găsit să te gîndeşti la asta! Ei?

— Eu nu ştiu de-or fi luînd alţii degeaba, da' eu văd că stau aşa şi-mi pare că toată lumea are dreptul să m'arăte cu degetul! Se poate ruşine mai mare?

— Da' ţine-ţi firea, puiculiţă! asta-i decînd lumea! boii ară şi caii mănîncă. Dacă-i pe-aceia, apoi iacă, au să te cheme...

— Adevărat?—o 'ntreabă coana moaşa, apucînd-o de mînă şi cătîndu-i ţintă 'n ochi.

„Ce ar fi adică!—gîndeşte Irina, biruită de privirea rugătoare a coanei moaşe—dacă m'aşi pune pe lîngă fina Maria şi-aşi face-o s'o cheme! că doar n'o s'o mănînce! tot o să-i botez eu!"

— Adevărat, maică! adevărat!—face gazda cu hotărîre. A minune am să trag bobii, să vezi singură cu ochii.

Coanei moaşe, cît ţine pregătirea bobilor, îi bate inima ca într'un epure, cînd trebue să pornească dintr'o răspîntie. Pe de-o parte se 'nvinovăţeşte că n'are puterea să-i spue gazdei să nu se mai ostenească după bobi, că ea adică nu crede 'n bobi şi 'n practice vrăjitoreşti, de-altă parte, se teme de-abinelea că grăunţele acestea de păpuşoi, în îmbinarea lor întîmplătoare, să nu dea cumva o hotărîre nepriincioasă ei!

— Bob sositor!—strigă gazda, cu bucurie neprefăcută, cînd sfîrşeşte de menit şi de 'nvîrtit cele patruzeci şi unu de grăunţe, pe fundul sitei aşezate cu gura 'n jos. Are să fie!—adaugă ea, aruncînd bobii în bătătură, ca s'alerge şi „să sosească" cine să fie, cum aleargă şi sosesc găinile să'nghită grăunţele.

În inima coanei moaşe se pogoară dintr'odată liniştea cea mai negrăită, iar împrejurul ei i se pare că pluteşte fericirea.

Lăcomia cu care 'nghit cele angării grăunţele aruncate, apoi cîrcîitul lor pe toate tonurile, sînt semne care de care mai bune—cum lămureşte gazda—şi-o încredinţează pe-aceasta cu totul că „are să fie", cu bună samă, şi că n'au s'o dea bobii ei de sminteală.

— De n'o fi, drăguliţă—face gazda şi mai temeinic—până'n sară, la noapte, mîne dimineaţă, zilele-acestea... să-mi tai mînile şi să nu mai iau bobii în mînă!

Coana moaşa n'are vreme să-i mai arăte gazdei nădejdea şi bucuria ei molişitoare, din pricină că Brezoiu—turba de cîne, cum îi zice Irina, alergînd să apere pe Neculaiu Bodrîngă, vizitiul administratorul moşiei—gata-gata să rupă pe Romîn.

— Acasă-i coana moaşa, lele Irină?—strigă Bodrîngă, zorit, ca să covîrşească sgomotul făcut de Brezoiu.

— Acasă, Neculaiu!

— Apoi să meargă degrabă la Curte, c'o chiamă boerul! Îmi pare că i-a venit ceasul cucoanei—spune el scărpinîndu-se după ureche.

Irina lasă pe Bodrîngă să se lupte cu Brezoiu, chir de-ar şti că-l rupe şi-aleargă într'un suflet să-i spue coanei moaşe la ureche „bob sositor!"

— La Curte, mătuşică Irină!—strigă 'n grabă coana moaşa, urcîndu-se 'n trăsura administratorului moşiei şi 'ndemnînd pe vizitiu să dea bice cailor—la Curte să mă caute! eu ştiu să-mi potrivesc vremea! mă răpăd, oriunde o fi nevoe!..

— Ceasul cel bun, măiculiţă, n'ai grijă de asta!—strigă Irina în urma trăsurii, fără să fie auzită.

— Ce întîmplare!— gîndeşte coana moaşa, depe-aripele fericirii—aşi fi vrut să văd ce-ar fi arătat bobii ei, în luna asta grozavă de-aşteptare!

* * *

Irina găseşte cu totul potrivită fapta administratorului moşiei. O cucoană ca a lui se şi cade să aibă o moaşă „cucoană." Nu prea are însă multă nădejde să isbutească pe lîngă fină-sa Maria, ca s'o hotărască şi pe dînsa s'o cheme pe coana moaşa. Porneşte ea într'acolo, nu-i vorbă, dar simte c'a făcut rău de i-a spus c'o s'o mai cheme şi alte femei. Mila ei de biata fată o birueşte însă, ş'o îndeamnă să nu se'ntoarcă înnapoi din drum.

— Doamne, fină Marie—incepe Irina, dupăce mai vorbește una-alta cu fină-sa—ce-ar fi dac'ai chema pe coana moașa, cînd ți-o veni ceasul? Că...

— Eu?!—întrerupe Maria, peste măsură de mirată. Doamne, nașă, multe-ți mai vin în gînd! Apoi cum ai socoti să fac una ca asta?!

— Adică dece nu, finișoară?

— Ei, na-ți-o bună! dumnetale, pe semne, nu ți-e de prujă —face Maria, cu ton de 'mputare și cu nădejdea că i-a da pace nașă-sa.

— Ba nici o prujă, finișoară. Eu zic s'o chemi pe dînsa, că doar n'o să te mănînce, îi un lucru de fată... s'o pui la rană și mai multe nu!

Să-mi bat eu singură joc de sărăcie?—isbucnește Maria, cînd vede că nașe-săi nu i-i de glumă—moașă cucoană 'mi trebue mie? să n'am eu chip să mă'nvîrtesc în casa mea, cum m'a îndrepta Dumnezeu, cînd m'or apuca strînsorile!? să mă țină ea de rău, cînd oi vrea să țip?... Cu baba Sultana altă socoteală: ea-i de-ale noastre, ne cunoaște și ne crede!

— Cunosc eu socoteala asta, finișoară, da' vezi că nu știi ce fire blagoslovită-i într'însa, măcar că-i cucoană! Îi orfană și-i deprinsă cu nevoia. Îi îmbrăcată ea așa ca o cucoană, da'ncolo îi un suflet cum nu se mai află! Plîngea azi de se risipea, că n'o chiamă femeile! ți-ai putea închipui? Ba, nu știu cum mi-a venit, că parcă mi se rupea inima de mila ei și i-am tras și eu un plîns cu dînsa, cînd am văzut-o așa de amărîtă că n'o chiamă femeile, nu ți-ar veni în gînd!

— Plîngea, zău... că n'o chiamă femeile!—face Maria potolită și dusă pe gînduri.

— Cum mă vezi și te văd!

— Săraca, are și ea dreptate, da'ce să-i faci, cum s'o chemi! ea cucoană și tu.... cum te-a lăsat Dumnezeu. In casa ta, cînd ești cu de-ai tăi, faci și tu cum poți, da' cînd ai o cucoană'n casă, îți dă mîna? Unde mai pui că-i și prea tînără, mult mai tînără decît mine... cum o să-mi pun eu nădejdea într'însa! Ce știe o fată ca dînsa!

— Știe, finișoară! Și eu mă gîndeam la asta, da'vezi că ea ci-că să fi fost la spitalul de faceri și-a văzut fel și chipuri de întîmplări și ci-că ar fi stat cu doftori de faceri și ar fi fost de față cum scăpau nașterile grele dela primejdie!

— De asta mi-i frică și mie, de nu mă ține pămîntul! Mie, nășică, parcă-mi spune inima că n'o să scap cu zile. Astă noapte am visat că mă prăvăleam în rîpa cea mare... și era acolo, în fundul rîpii, o movilă de balauri, cu limbile scoase. Am țipat odată și m'am trezit. Azi dimineață a început să urle cînele în bătătură. „Asta nu-i a bine",—zic.

— Tu, finișoară, să-ți pui gîndul la Maica Domnului mai bine și nu mai gîndi la pustietăți! Visurile nu se mai izbîndesc ele toate! Pentru urlatul cînelui, i-ai niște fire de păr dela gît,

pune-le pe cărbuni și te afumă. Aprinde apoi tămîe, ocolește casa de trei ori și n'ai nici o grijă! se depărtează ursitorile dimprejurul casei. Vezi, să ai la îndămînă și frigările, pentru toată întîmplarea, Doamne ferește, nu mai trebuiască! Milostivă-i Maica Domnului, na'i grijă! Iaca de aceia gîndesc eu să chemi și moașa dela mine. Oricum, îi o fată din raiu, nu altceva, și-ți grăește așa de blîndișor, că-ți merge la inimă. Apoi o fi știind și ea ceva, o fi văzut ea fel și chipuri pe lîngă doftorii cei mari de spitale.

— Dă, nășică, oi zice și eu ca dumneata, că tot de una mi-i; da' vezi că eu mă mai gîndesc și altfel. Dă Dumnezeu și nu mor, să zicem. Eu nu mă pot scula să-i fac ei mîncare. Cine să-i facă mîncare și ce mîncare să-i facă?! Baba Sultana își face ea singură mîncare, crede la nevoia omului și n'așteaptă numai decît fripturi și cine știe ce bucate, cum ar trebui pentru asta. Trebue să cauți și la obraz! Apoi mai este și altăceva: Ce să-i dau eu pentru osteneala ei? Cu baba Sultana—face ea, în gînd, oprindu-se—îi socoteală știută. Îi dai ce poți și ce te lasă inima. Un căuș două de făină, o strachină două de fasole, un cot doi de pînză, un franc doi de parale. Mai dela nașa copilului, mai dela cumătrie,—că doar îți muncește, săraca, o săptămînă, ba și mai mult. Bărbatul se duce la muncă—doar n'o sta lîngă mine, că nu-i vreme de stat!... Cine cată de ceilalți copii?—întreabă din nou cu vorbă tare; cine să le facă mîncare? O să s'apuce coana moașa să facă mămăligi, sa facă mîncare, să le pue în traistă și să-i pornească la muncă? Știe ea să facă mămăligă? Știe ea să mulgă vaca? Cine s'aducă apă, să dea la cele angării? Cine să spele ce-o trebui de spălat? Ei, vezi, baba Sultana face de toate și la urmă se mulțumește cu ce dă Dumnezeu!

Irina o tinchește de-abinelea și mai n'ar mai stărui să cheme pe coana moașa. Chiar o apucă ciuda că'ndorința ei de a scăpa de chin pe coana moașa, a plecat orbește și nu s'a gîndit la toate amănuntele, cu totul adevărate, pe care i le înșiră fină-sa. Parcă i-ar fi furat cineva mințile!

— Ai dreptate, dragă fină—face Irina, dusă pe gînduri. Știam eu de toate cîte mi le spui, da' vezi că se mai poate și altfel. Tu te temi de primejdia facerii; ea are să stea numai până trece primejdia și n'are să aibă pentru asta, nici un gînd de plată. Adică zic și eu așa, da' cu dînsa n'am grăit din partea asta. Socotesc eu c'are să fie așa, puntrucă n'am auzit niciodată, din gura ei, vorbă de plată. Apoi, paza ta și a gospodăriei or rămînea tot în socoteala babei Sultana...

— Așa mai vine la socoteală, nășică! face Maria dămolită. Numai de nu s'ar supăra, cînd ar vedea-o la mine și pe baba Sultana...

— Ei asta-i!—spune Irina cam încurcată că poate fină-sa are dreptate și aici. Se mai poate o cucoană ca dînsa, să-i pese de-o biată babă .., că dă și ea ajutor, acolo, în legea ei?!

Cu toată năzuința Mariei să afle și alte lucruri despre coa-

na moașa, Irina nu-i poate da deslegări hotărite; rămine însă înțeles că ea, Maria lui Toader Ichim, o să aibă două moașe, una babă de rînd și alta cucoană. Chiar și ei, pentru o clipă, îi vine să rîdă de dînsa singură, și nu știu cum îi trece prin minte zicătoarea: „Chelbei îi trebue scufie de mărgăritare".

* * *

Babei Sultanei nu-i ticnea, decînd cu svonul de moașe cucoane prin sate. Acuma, după cele ce a văzut, cu ochii ei, în casa lui Toader Ichim, unde a fost și cucoana ceia dela oraș, îi liniștită cu totul. Ii încredințată că-i curată nebunie și că n'o să stea cucoanele astea prin sate, cît lumea!

— Mai văzut-ai, maică, minunăție ca asta?—spune baba Sultana Zoiței lui Caramfil, care-și așteaptă ceasul. Să vezi! Eram acolo cînd a venit cucoana ceia la Maria lui Ichim, care a trimis după dînsa la Curte. Cum a venit, a început să facă nazuri. Bietei Mariei îi era greu. Cucoana de tot, la mine, să pui de scăldătoare. Poftea, mneaei, cum se chinuia femeia, s'o pue în apă fierbinte, c'așa-i bine. Ți-ai putea închipui una ca asta? Ce-ar fi zis biata Maria, cînd ar fi văzut că dau foc la căldare? N'ar fi gîndit că-i pregătește scăldătoarea morților? Apoi cu gînduri de moarte să îmbărbătezi o facere? Tac și nu zic nimic. Intreabă într'un rînd de cadă pentru scăldat. Auzi! cadă! cine mai ține acum căzi, decînd sau stricat viile și nu mai au trebuință pentru dospit mustuiala?! Auzi tu, Zoițo? Nu era vorba de scăldat copilul, că nici nu-l făcuse încă, da' mă zorea să fac ce-oi ști și să scăldăm pe Maria! „Mare belea—gîndeam eu—și cucoana asta, cine-or fi colăcit-o pe la noi!" Cînd era aproape... ce nu ți-ar trăsni prin cap! Zor-nevoe să culce lăhuza pe pat! Auzi!... Și-a pus mînile'ncap, cînd a văzut pe Toader intrînd cu brațul de pae și așternîndu-le pe jos! Nu, că jos nu-i bine! nu, c'o să răcească lăhuza! nu că pe jos îi sămînță de boale! (Și doar numai cu o sară înnainte lipise cu bruftuială pe jos, biata Marie, ca să fie curat în casă cînd i-ar veni ceasul!). Mai cerea să aștearnă pe pae prostire și să nu pun țolicul depe vatră, că are și el sămînță de boale. Mori, dacă poți! de unde prostire și încă s'o așterni unei lăhuze! Mi-a stricat apoi scăldătoarea copilului! Făcusem o scăldătoare ca lumea, fierbinte, știi să scoți copilul roș din scăldătoare să-ți pară că-i rac; de unde! a turnat la apă rece, de se cumpănea s'o răcească de tot! zicea că dacă-i apa prea fierbinte, dă peste copil toate junghiurile! Una a pus vîrf la toate! Mi-a asvîrlit cît colo bucățile din fustă veche a Mariei, pe care le pregătise, biata femee, pentru înfășat copilul! Spune că pielea copilului îi subțire și nu mai știu cum, și că și'n fustele femeilor sînt cuiburi de boale! „Mai degrabă—zic eu în gîndul meu—în capul mneatale sînt cuiburi de gărgăuni!" Cerea pelinci nouă, curate! Parcă-i de pe altă lume! nu știe ea regula, că până la botez, cînd îi aduce nașa pelinci,

învelești copilul cu ce dă Dumnezeu, cu ce poți și cu ce ai?! De una mi-a părut bine c'a aruncat bucățile de fustă! Las 'să vadă și ea năduhurile noastre! De cîte ori, nu mi s'a întîmplat să-mi desleg pestelca depe mine și să'nvelesc copilul! Se'ntîmplă! Marghioala lui Ilie n'a mai avut cum să-și caute din vreme cu ce să înfeșe (c'au apucat-o strînsorile venind dela săpat), și am înfășat copilul cu pestelca mea. Altele n'au în ce și pace. Copiii, cînd cauți bine, îs blăstăm la casa omului, în vremea de azi: Decît așa a lăsat Dumnezeu, pe semne; omul tot se bucură, cît de sărac să fie. Și cum îți spun, cucoana, cînd a văzut că n'are'ncotro din partea pelincelor, a scos dintr'o geantă o pestelcă de ale ei, ca cea depe dînsa, cu peptar, albă ca floricica, și-a 'nfășat copilul într'însa! De asta așa-i! a pus lucrul ei la copil străin, ce-i drept nu-i păcat! Numai de-ași vedea-o eu iarna, colo, cînd crapă pietrele de ger afară, cum are să fie bucuroasă, cum eram eu, să găsească și o mînecă de cojoc rupt—numai să fie și acela! ca să'nvelească pruncul.—O să 'mpugă fuga mult mai repede, că prea multe nu-i place! Altfel, cum să-ți spun, că-s femee bătrînă,—cucoana asta nu-i fată ră! Ii iute, da'i trece degrabă. Și-i blîndă la vorba ei, cînd îi trece mînia, și nu-i fudulă,—parcă nici n'ar fi cucoană! și unele lucruri le face chiar cum trebue, parc'ar fi moașă adevărată. Păcat numai că prea multe nu-i place!

Baba Sultana n'ar mai isprăvi cît lumea de tîlcuit, pe toate fețele, purtarea coanei moașe, de nu și-ar aminti că mai are încă de povestit, și 'n altă parte, toate amănuntele, pe care simte că trebue să le 'nceapă mereu dela capăt, ori în ce casă s'ar duce.

Până una alta, Zoița rămîne pe gînduri, după plecarea babei Sultana: Ar dori s'o cheme și pe cucoana moașa, la o întîmplare de primejdie, dar n'ar vrea să știe lumea că-și întinde sărăcia spre boerie; de altă parte ea cere atîtea! Ei, dar o să vadă ea atunci, cînd o să fie! poate nici n'o mai fi nevoe nici de cucoană, nici de nimic, numai să vrea Maica Domnului!

* * *

Știe numai Cel de sus ce s'ar alege din sbuciumul coanei moașe, de n'ar fi avut măcar un dram de noroc—cum recunoaște și ea singură, cu cît trece vremea—ca să nimerească 'n gazdă la un suflet priincios ca al Irinei! De toate credea ea că știe, numai un lucru nu bănuia că o să i se pună'n cale: puterea întunericului din Văden. Ba, pe cît vede ea, puterea aceasta se întinde în mai multe părți decît credea la 'nceput, cînd a prins întîia dată de veste. Acum, zi cu zi, i se pare că ceața cerului posomorît din Vădeni se rupe 'ntr'un punct, pe unde răzbate, anume pentru ea, razele luminoase ale adevărului...

Intr'o zi, tot sbătîndu-și gîndul, fel și chipuri, că dece n'or fi mai chemînd-o nimeni, își amintește potrivirea cu bobul so-

sitor și-o îmbie pe Irina să-i mai arunce bobii, așa 'ntr'o doară.

— Nu se află, maică!—spune Irina, îngrijată. N'o să fie degrabă! S'arată drum lung... dușmani în cale... Maica Domnului să-ți fie într'ajutor!—adaugă ea oftînd, cînd vede că nici o angărie nu se grăbește să culeagă bobii, aruncați 'n bătătura casei.

— Dac 'o fi ceva?!—se 'ntreabă coana moașa, cînd vede ea, cu ochii ei, că nu mai aleargă nici o găină la grăunțe.

Zilele trec, una ca alta, fără nici un bob sositor. Numai tîrziu se 'ncredințează coana moașa de unde-i vine ei toată nenorocirea. Și tot Irina o ajută să vadă din ce în ce mai limpede. A îndemnat-o să-și dea'n cărți Îi sună mereu în cap vorbele Țigancei: „Scîrbă la așternut, maică! Ai o mare dorință! dar îți stă dușmanca 'n cale!... nu ești de pe locurile astea.. n'ai pe nimeni pe lume! Ești plină de noroc! Una, cu ochi verzi, îți vrea capul și nu se lasă! să te păzești, maică! Îți face de urît!"...

În sfîrșit, nu-i zăbavă multă și se lămurește lucrul cu totul.

Într'o sară, cînd vrea coana moașa să-și scoată bobii din buzunar—ea rugase pe Irina s'o învețe și pe d-nsa bobii, ca să-și mai ucidă vremea—rămîne 'ncremenită cînd dă peste o alunică de pămînt. De unde și până unde, în buzunarul ei, o boabă ca aceasta?! Este el una! Aleargă la gazdă.

— Ce să fie asta, mătușă Irină?—întreabă ea, stăpînindu-și nedumerirea de care-i cuprinsă.

— Ce să fie, maică? ia, o alunică de pămînt! Svîrle-o 'n colo, pe cel foc!—face Irina, dînd din cap, bănuitoare. Asta, maică, fie lor acolo,—îi buruiana de urît.

Cînd află Irina unde-a găsit coana moașa alunica—și anume în buzunar—se 'ncredințează și ea pe deplin că arătările din bobii ei și din cărțile Țigancei se adeveresc întocmai. Ce-i de făcut acum? Firește că nu-i de stat cu mînile 'n sîn! Dușmanca nu doarme. Cum s'o fi lipit și cum o fi strecurat în buzunarul coanei moașe buruiana de urît, numai necuratul știe! De-ar fi numai asta! Cine poate ști cum o fi menită buruiana asta afurisită! Te pomenești c'o fi să nu se mai mărite biata fată!.. Aleargă degrabă în lădățue și scoate bucata de strună vrăjită.

— Ține, maică, și nu te teme!—face Irina, cu cea mai adîncă 'ncredințare. Leagă la mîna stîngă bucata asta de strună ruptă. Ai mare noroc! Cum îi de drăgălașă, la toată lumea, ruptă. Ai mare noroc! Cum îi de drăgostoasă fata care-și leagă la scripca lăutarului, așa-i de drăgostoasă fata care-și leagă la mînă bucata de strună ruptă și aruncată de Țigan! Slavă Domnului! poate să-ți facă de-acum dușmanca ce-o poftí, nu se mai lipește nimic!

Va să zică s'a făcut lumină deplină: Coana moașa din Vădeni are o dușmancă; iar dușmanca asta îi sprijinită de toate puterile necuratului. Abia acuma înțelege ea adevărata pricină a urii pe care o au femeile împotriva ei, de n'o cheamă la faceri! Numai un lucru mai rămîne de aflat: Care anume să-i fie

dușmanca? Îi bine cel puțin, c'a pus mîna pe firul nenorocirii. Rămîne acum de'ndreptat toată lupta pentru aflarea dușmancei și pentru nimicirea ei. Dar pentru asta, nu trebue grabă.

Bucata de strună vrăjită își arată puterea mai curînd decît s'așteaptă: Zoița lui Mafteiu, cînd a văzut primejdia și-a pus bărbatul pe fugă s'o cheme și pe coana moașă—zică muerile, ce-or zice, pe urmă!

De-o săptămînă în șir, Irina se frămîntă, iscodește în toate părțile, șopotește tăinuit cu una și cu alta, să afle cine își face blăstăm. Nu-i vorbă, nu stă nici ea cu mînile în sîn, că doar are și ea fată de măritat, pe Măriuca, și se poate întîmpla, Doamne ferește, să se lipească farmecile și de fata ei, dacă-i pe aceia c'au intrat uneltiri necurate în casa ei. S'au văzut și năpastii, să cadă păcatul pe capul cuiva numai din lipitură, ori din întîlnitură! Asta-i știută. Și de aceia, până una alta, a și pus în lucrare apărarea casei: Baba Mihăiasa îi desface, de o fi să fie făcutul în casa ei. Să dea Dumnezeu să nu fie nimica; da' tot... ce-i bine nu-i rău, la toată întîmplarea!

— Doamne, moșnege!—începe Irina într'o sară, să-i spue și lui bărbatu-său, cum stau ei culcați pe prispa casei. Fata asta, coana moașa, o să se prăpădească! S'au pus dușmancele pe capul ei!

— Taci, babă, nu mai hodorogi!—răspunde uncheșul, înciudat că-i sperie somnul. Năluciri de ale noastre! Cine s'o dușmănească pe una ca dînsa? Eu o văd fată așezată, la locul ei; nu-i cu gîndurile la flăcăi, că nu-s de potriva ei, ca să zică de-o vorbă că s'ar lăcomi la ibovnicul uneia ori alteia! Nu vezi tu că nu vine, unde să fie?

— N'ar fi să vie, creștine! da' vezi că, de bună samă, s'au pus dușmancile pe capul ei. Ai văzut-o azi? N'ai băgat de samă. Se usucă și mai multe nu! Parcă 'ncepe să se *izaleze* la mintea ei! Chiar mă tem să mai las pe Măriuca noaptea să doarmă cu dînsa! Doarme cu lampa aprinsă; uite și-atră să doarmă cu dînsa! Doarme cu lampa aprinsă; uite și-a cum îi lumină la dînsele. Nu poate mînca, nici nu poate dormi. Sare din somn, cum stinge Măriuca lampa. I s'arată chipuri, acari umblă împrejurul ei, cum închide ochii. Dela o vreme, arătările se așază pe peptul ei, cum ar sta pe o prispă, și-o înădușă; începe să geamă groaznic; Măriuca o trezește, aprinde lampa și coana moașă se uită înspăimîntată pe pereți și se miră că nu-s în casă matahalele, care o înăbușeau cu greutatea lor! Pe urmă nu se mai culcă, de frică să nu mai stingă Măriuca lampa. Se chinuește rău; mă tem de Măriuca!

— Ei, și dece nu-și descîntă de lipitură?

— Apoi, să vezi! Nu-i lipitură, cît lumea! I-i trimes! Am văzut eu singură, cu ochii mei! A găsit în buzunarul fustei, între grăunțele de dat cu bobii, o alunică de pămînt, ca să-i facă de urît!

— Ptiu! bată-vă Dumnezeu, toantelor! Apoi dece nu mi-ați spus și mie?—face uncheșul, sărind ars din așternut.

— Ce ţi-i, creştine, de sai aşa?!—întreabă Irina, spăriată.
— O să 'nebuniţi fata, de pomană!
— Cum de pomană, omule! dacă am văzut eu singură, cu ochii mei, alunica.
— Trăsni-v'ar mama sfîntului, Doamne iartă-mă! Apoi alunica ceia, lua-o-ar dracul, îi adusă de mine, d-la plug, cînd aram meiul, muere! Am dat peste-o mişnă de-alunele, scoase cu plugul; le-am cules, le-am adus acasă, le-am pus în căuşul cu grăunţe şi le-am dat la porc. Mai rămăsese cîteva grăunţe în căuş şi-o fi mai rămas şi vr'o alunică în grăunţe. N'ai întrebat-o, de unde luase grăunţele, muere?
— Ce s'o mai întreb, omule!—face Irina, îmbrăcîndu-şi grăbită fusta. Aşa are să fie! Am înebunit fata degeaba! Ea mi-acerut nişte grăunţe. Eu i-am spus să se ducă 'n căsoiu, c'am văzut pe cuptor nişte grăunţe, într'un căuş. Era într'un amurg şi n'a băgat de samă că între grăunţe era şi alunica! Hai la dînsele!
— Maică, măiculiţă!—începe Irina, cînd vede pe coana moaşa dormitind pe scaun, îmbrăcată şi răzămată de perete. Nu-i adevărat că ai vr'o duşmancă! Nu-ţi mai trudi sufletul, că te prăpădeşti de pomană. Să ţi spue uncheşul cum îi întîmplarea.
Irina, fără să mai dea răgaz uncheşului, o ia înainte şi-i tălmăceşte toată istoria.
— Spune, omule!—se răsteşte Irina la unches, cînd vede pe coana moaşa izbucnind în plîns potolitor de dureri.
— Apoi... chiar aşa-i, cum spune baba, taică! nu-ţi mai tulbura viaţa cu năluciri! Iaca, aminune! să mergi mîni, cum s'o face ziuă, să-ţi arăt şi locul unde le-am găsit, trebue să mai găsim încă.
— Nu ţi-i trimes, maică—face Irina, acoperind obrazul coanei moaşe cu sărutări. Maica Domnului cu noi! desbracă-te şi te culcă fără grijă!

. . . .

Cu bună samă, după un cîrd de vreme chinuită, asta-i cea dintîi sară, în care coana moaşa doarme cu lampa stinsă.
„Atunci... dece mă ocolesc femeile?!"—se 'ntreabă coana moaşă, cînd se trezeşte dimineaţa din somn.

Sp. Popescu

Cronica literară

Charles-Louis Philippe

Mă oprisem într'un colţ de stradă la un anticar şi răsfoiam printre vrafurile de file rupte şi prăfuite, a lene şi cu o prefăcută indiferenţă, deşi, ca întotdeauna cînd intru în baracele mizerabile cu cărţi vechi, ardeam de curiozitate şi nerăbdare. Dar jupînul mă pîndea, gata să-mi ceară preţul după un gest în care aşi fi avut imprudenţa să mă tradez. Ne cunoşteam doar de mult, jupînul şi cu mine, ne lega chiar o curioasă simpatie, născută dintr'un lung şir de lupte tăcute, de mici şiretlicuri, care sfîrşise prin a nu ne mai înşela nici pe unul, nici pe celalt, dar pe care negreşit trebuia să le încercăm şi unul şi altul ca un fel de ceremonial al relaţiilor noastre comerciale. Şi apoi eram client vechiu şi jupînul ştia că, deşi mă roade ambiţia să fac tîrgul cu răceală şi să nu mă las trasă pe sfoară, se întîmpla, foarte adeseori, să mănînc cine ştie ce pîrleală cedînd unei fascinaţii neaşteptate. O carte necunoscută este pentru mine, caşi pentru orice cetitor pasionat, o puternică ispită, nu mă las însă întotdeauna ademenită de farmecul cărţilor nouă din vitrină, pentrucă am învăţat a fi neîncrezătoare în aceste titluri aţîţătoare ca nişte enigme, pe învelişurile violent colorate în galben sau în roş; mi se pare că au împrumutat ceva din cochetăria perversă a elegantelor ce defilează veşnic pe dinnaintea vitrinilor, răsfrîngînd în ele noutăţile de sezon şi... amăgitoare promisiuni de fericire îndoelnică...

Dar cărţile vechi!... cu filele vrăvuite şi îndoite la colţuri, subliniate, pline de semne de exclamaţii şi interogaţie, cu reflecţii naive şi banale pe margini, uneori cu urme de lacrimi, prietinii aceştia încercaţi ai unor iubitori de lectură destul de săraci încît să se despartă de ei pentru infima sumă oferită de mărinimia unui anticar, mă învinge întotdeauna. Şi apoi curiozitatea mea dificilă, care a frecventat maeştrii cugetării din atîtea vremuri şi ţări, întîlneşte în baracele mizerabile, adeseori, rarităţi, lucruri minunate, cărţi extraordinare, ignorate şi de publicul nostru şi de vitrina librăriilor, chiar dacă nu sînt dintre cele mai vechi. Şi aşa am făcut cunoştinţă pe o zi tristă de Noembrie cu „*Bu-*

bu de Montparnasse" a lui *Charles-Louis Philippe*, romancierul care a murit acum de curind in virstă numai de 34 ani. O carte curioasă, în care din primele pagini am simţit un suflet nou, un „barbar" cum zice el însuşi despre sine, într'o scrisoare, „cu sufletul trăit foarte aproape de Dumnezeu, pe care nu l-a cunoscut dinnainte în cărţi, cu viziunea puternică a vieţii reale"...

Un amestec, în această carte, de milă mistică à la Dostoïewski, pentru o biată prostituată, Bertha, „la petite sainte", şi, nu simpatie, ci un fel de slăbiciune, o admiraţie amestecată cu repulziune pentru Bubu, „le souteneur" pentru chinuitorul exploatator al Berthei. Simpatia autorului este, fără îndoială, toată pentru victimă, pentru Bertha, dar din clipa în care Bubu intră în scenă toată atenţia cetitorului, tot interesul cărţii, sint asupra lui. Domină şi întunecă tot restul, până şi stilul îl schimbă: fraza devine plină şi sunătoare şi tristul erou se desemnează cu o putere de viaţă, cu un relief, cu o siguranţă, care te face să vezi limpede că nu e scos din imaginaţia autorului, ci rupt din mediul popular dela marginile Parisului, din poporul acela gemind de mizerie, plecat sub povara ei, tirîndu-şi papucii călcaţi pe talpă, dar, pe sub mustăţi, în colţul gurii zimbetul batjocoritor, zeflemeaua, trăsătura de spirit, trivială, dar tăioasă şi sclipitoare ca o lamă de oţel într'un arc întins, gata să plece, să zboare, să lovească fără greş. Autorul nu vrea nici să-l desvinovăţească, nici să-l reabiliteze în ochii cetitorului, nu-l judecă, dar *îl vede, îl simte, îl înţelege*, ca un om deprins să trăiască în mulţimea cu vorba tare, gestul aspru şi mirosul grosolan de oameni trăiţi în muncă şi 'n mizerie. Şi această mulţime îi inspiră pe de o parte simpatia milei isvorîte din o adincă dragoste de săraci, o înduioşare fără margini pentru cei mici şi învinşi, din care a făcut şi face parte toată viaţa lui, şi o admiraţie involuntară pentru însuşirile care zac necunoscute în ea, ca straturile de aur din fundurile pămîntului, pentru puterea trainică a vieţii, care până în cele din urmă triumfă, fie chiar într'un exemplar atît de ordinar ca Bubu, care cu toată stricăciunea lui morală e tare în lupta pentru traiu, numai fiindcă ştie să vrea şi e „*petit mais costand*". Niciodată n'am intîlnit un autor care să priceapă atît de complect firea „populacière" şi să ştie să deosebească, în mijlocul tuturor grosolăniilor ei, acea putere cu care se revarsă în ea viaţa în bine sau în rău, să o redee şi să o admire, deşi nu o aprobă. Philippe, el însuşi, după cele citeva date biografice şi mărturii ale prietenilor, păstrase mult din firea strămoşilor lui ţărani. Avea sub înfăţişarea lui timidă şi blîndă ceva din viclenia lui Păcală şi, deşi părea moale şi cam necioplit, avea un spirit fin, desgheţat şi pătrunzător, înţelegind nu din jumătate, dar chiar dintr'un sfert de cuvint. Această dublă înfăţişare a personalităţii sale se răsfrînge în opera sa încă de la început, cam cu prea mult sentimentalism şi înduioşări inutile în primele scrieri, apoi încetul cu încetul, a doua faţă a personalităţii sale ce abia încolţea la început, în „*Quatre Histoires de Pauvre Amour*", „*La Bonne Madeleine et La Pauvre Marie*" şi minunata bucată „*La Mère et l'Enfant*", creşte, se întăreşte şi ia precădere asupra celeilalte. Autorul urmăreşte acum conştient în „*Bubu de Montparnasse*", „*Le Père Perdrix*", „*Marie Donadieu*" şi „*Croquignole*" realizarea unei opere de artă „pleine de choses substantielles et ramassée comme certaines statues de Rodin". Sub nevinovăţia, curăţia aceia sufletească din primele sale opere, care birue în sufletul cetitorului stingăcia artistului, frazele sale nespălate şi nepeptănate caşi eroii pe care-i descria, printre naivităţile adorabile ale unui suflet nou, se simte dela început tendinţa spre „goguenardise" a ţăranului francez, pornirea de a-şi înghiţi lacrimile într'o glumă şi a-şi ascunde mila şi bunătatea sub o bruscheţă aparentă şi o jovială luare în vale. În mijlocul poporului de jos din Paris, „*ses frères pauvres*", şi-a întărit nervii şi şi-a format a doua parte a personalităţii sale, a învăţat să-şi mascheze bunătatea, entuziasmul, înduioşările, zeflemisîndu-se pe sine şi pe alţii, a căpătat acea delicateţă rară şi încintătoare a poporului celui mai spiritual din lume: pudoarea virtuţilor sale. Ceia ce înviorează operele lui de începător, caşi pe acele din epoca de perfecţionare, e o dragoste de popor adincă, spontană, firească şi absolut involuntară, în afară de orice convingere teoretică. În el e sufletul poporului din care a eşit, face parte din o generaţie: „qui n'a pas passé par les livres". Bunică-sa fusese cerşetoare, iar tată-sau, „un copil plin de mîndrie", scrie el lui Barrès, a cerşit numai cit a fost mic şi nu putea să-şi cîştige altfel pinea. Apoi s'a făcut cismar în micul orăşel Cérilly, în care şi-a petrecut copilăria gingaşul, sensibilul şi slăbănogul Charles-Louis. În el ardea însă atit de vie dorinţa de a învăţa, încît, deşi nu avea încă vrista cerută, se duce cu atita încăpăţinare la şcoală, că sileşte pe învăţător să-l primească. În toată viaţa lui a păstrat această încăpăţinare stăruitoare care i-a fost singura armă în lupta pentru a-şi cuceri un loc, locul ce i se cuvenea, dreptul de a se desvolta după puterile şi însuşirile firii sale, el, nepotul cerşetoarei. Nu cred să fie multe exemple mai atingătoare în viaţa oamenilor mari decît stăruinţa lui de a dobori şi a învinge, până în cele din urmă, fatalitatea împrejurărilor care-i stau în potrivă, ardoarea şi pasiunea cu care lucrează pentru a se desăvirşi, pentru a găsi în operele altora, nu instrucţiunea, ci *cultura*, posibilitatea de a-şi realiza personalitatea cit se poate mai complect, de a da fiinţă, prin ajutorul ei, părţii originale din sufletul său.

Şi realismul său este un realism deosebit. Nu e realist din principiu şi după o anumită reţetă, cu acea muncă migăloasă a epigonilor care descompuneau realitatea spre a o recompune apoi în opere ce nu au fost sinteze decit la marii maeştri. E realist pentrucă e observator, pentrucă realitatea se răsfringe în sufletul lui inconştient. Adeseori cu prea multă amănunţime, fără plan şi fără perspectivă, din prea mare dorinţă de a fi adevărat, de a reda tot ce se agită în firea lui bogată, în imaginaţia-i abundentă. E realist cum sînt toţi din generaţia lui, toţi artiştii de azi, aşi putea zice de mine, căci mai ales

e interesantă evoluţia acestui auto-didact, care-şi caută personalitatea şi-şi urmăreşte desvoltarea *el singur*, ajungind totuşi pe această cale a fi un reprezentant foarte caracteristic al senzibilităţii contemporane. In el găsim acea pornire de răzvrătire împotriva diletantismului, acea ardoare de a fi „el însuşi", în artă, acelaşi fel de a fi realist caracteristic mentalităţii noastre actuale, dar mai ales caracterul acela de premergător, de artist al zorilor unui soare ce încă nu a răsărit: „J'ignore, scrie el într'o scrisoare, si l'un et l'autre, nous serons de grands écrivains, mais ce que je sais bien c'est que nous *appartenons à la race qui va naitre*, c'est que nous serons au moins l'un des prophètes, très nombreux, qui, peu de temps avant sa venue, annonçaient deja Jésus Christ et prèchaient sa doctrine". Şi convingerea aceasta se naşte şi în sufletul cetitorului în faţa operei acestui tinăr talent, căruia moartea nu i-a dat răgaz să se realizeze în întregime. Charles Louis-Philippe e şi un scriitor de valoare şi plin de originalitate, dar şi o figură interesantă care, dacă ar fi trăit, ar fi fost poate artistul care ar fi reprezentat mai bine felul de a trăi, de a privi lucrurile, de a le înţelege, de a iubi şi a urî, al vremilor noastre turburi, în care totul a fost analizat, cercetat şi destrămat, şi în care, în mijlocul acestor ruine a vechilor table de legi sfărămate şi tăgăduite ca nişte forme deşarte, căutăm alte norme nouă, în prada îndoelii şi sub povara unui adînc şi neîndurat sentiment al relativităţii cugetării. El ar fi fost poate artistul care ar fi încercat să realizeze ceva, o sinteză din toată mulţimea de sforţări ce se simt în toate producţiile noastre literare, din toată această dorinţă nesfîrşită care agită pe toţi artiştii noştri de a crea în sfîrşit o operă definitivă, cu semnele distinctive ale adevăratelor capod'opere dintr'o epocă.

Izabela Sadoveanu

Cronica medicală

Depozitul Central de Medicamente al Direcţiei Generale Sanitare în anul 1909 | 910.

Insintea înfiinţării depozitului central medicamentele pentru bolnavii săraci, căutaţi în spitalele statului, în dispensariile publice sau la domiciliu, pentru dezinfecţiuni, etc., se procurau numai dela farmaciile particulare. Medicul scria o ordonanţă, aceasta se executa la farmacie şi se plătea din fondurile statului, ale judeţelor sau comunelor dela capitolele respective ale budgetului.

Această formă de aprovizionare a dat loc la multe neajunsuri. Primul neajuns era *scumpetea enormă*. Ordonanţa individuală se taxa după taxa legală farmaceutică. Principiile taxării legale de medicamente la noi,—de altfel caşi în toate ţările cu regimul nostru farmaceutic sau analog cu el—erau următoarele: costul comercial al substanţelor medicamentoase plus toate cheltuielile (vamă, ambalaj, transport) se înmulţeşte cu 2; acest produs împărţit prin 8 va fi taxa (preţul legal al unei sute de grame; preţul legal al unei sute de grame împărţit prin 7 constitue preţul legal a 10 grame; acesta împărţit prin 7 este preţul legal al unui gram; taxa unei sute de grame înmulţită cu 6 este preţul legal al unui kilogram.

Astfel o substanţă medicamentoasă, a cărei valoare comercială plus toate cheltuelile ar fi de 12 lei, se vinde în farmacie (12×2=24) (24 : 8 =3) cu 3 lei suta de grame (300 : 7=428), 45 bani zece grame (428 : 7=6.12), 5 bani gramul, iar kilogramul (3×6=18) 18 lei.

Acest principiu de taxare se aplica la toate substanţele a căror valoare comercială plus toate cheltuelile nu trecea de 30 lei; dacă trecea de 30 lei, atunci la această valoare se adăuga 50%; restul construcţiei rămînea acelaşi, afară de calculul pentru kilogram; aici taxa pe suta de grame se înmulţea cu 7.

Aşa o substanţă, a cărei valoare comercială plus toate cheltuelile era de 44 lei kilogramul, se vindea (44+22=66) (66 : 8=8.25) (8.25 : 7 =11.78) (11.78 : 7=16.83):

suta de grame 8 lei 25 bani
zece „ 1 „ 20 „
un gram 15 bani
un kilogram 57 lei 75 bani.

La substanțele care se prescriu de regulă în doze mai mici de un gram, prețul legal se stabilește astfel: costul unui gram de substanță (conform facturii plus toate cheltuelile) se înmulțește cu 2, produsul împărțit la 6 formează taxa legală a 10 centigrame; aceasta, împărțită cu 6, va da prețul de 1 centigram; iar prețul unui gram este egal cu acel de 10 centigrame înmulțit cu 7. Astfel o substanță, care coastă pe farmacist, incluziv toate cheltuelile, 1 leu și 80 bani, se vinde legal astfel: (180×2=360; 360:6=60; 60:6=10; 60×7=420) dacă ei un gram plătești 4 lei și 20, 10 centigrame 60 bani în loc de 18, un centigram 10 bani în loc de 1 ban.

Rezumînd cele de mai sus, vedem că, după principiile taxei farmaceutice legale, o substanță medicamentoasă a cărei preț cu toate cheltuelile era:

12 lei kilogr. se vindea cu 18 lei adică cu 50% în plus
1 leu 20 bani suta de grame „ 3 lei „ „ 150% „ „
12 bani 10 grame se vindea „ 45 bani „ „ 275% „ „
12 bani gramul „ „ 5 bani „ „ 316% „ „

O substanță a cărei preț cu toate cheltuelile era:

44 lei kilogramul se vindea cu 57 lei 75 bani, adică cu 31% în plus
4 lei 40 b. suta de gr. „ „ 8 lei 25 „ „ „ 87% „
44 bani zece grame „ „ 1 leu 20 „ „ „ 172% „
4.4 bani gramul „ „ 15 bani „ „ 240% „

Substanțele ce se debitează cu centigramul dădeau un cîștig și mai mare. O substanță a cărei valoare era:

1 leu 80 bani gramul, se vindea 4 lei 20 bani, adică cu 133% în plus
18 bani decigramul „ „ 60 bani, adică cu 233% „
1,8 bani centigramul „ „ 10 bani, „ „ 511% „

Evident că nici un budget din lume pentru asistența publică nu putea rezista acestor principii esențiale și legale în același timp.

Dar la aceste principii mari se adaogă alte neajunsuri mici, față de cele semnalate, mari însă pentru mintea netrecută prin taxa farmaceutică.

După calcularea conform cu taxa substanțelor ce compuneau ordonanța individuală, se adăoga plata operațiunilor: clarificare, colatură, decocțiune, *digestiune*, macerație, infuzie, dispensație, destilație, divizie, filtrație, facere de pilule, ponderație (cîntărire), pulverizare, *saturație*, soluție, sterilizare, facere de supozitorii, globule, tăere, triturare, facere de unguente, linemente, paste; apoi vine costul sticlei, borcanului, cutiei, capsulelor de hîrtie albă, a dopului, etc., etc., și toate acestea alcătuite așa fel, că cu cît ordonanța este cu cantități mai mici, cu atît prețul operațiilor devine mai mare relativ.

Situația budgetelor din aceste cauze devenea și mai tristă. Dacă s'ar fi mers înnainte în condiții legale, adică în limitele budgetelor legale și după taxa farmaceutică legală, cu ordenanțele individuale, nu s'ar fi putut satisface nevoile, care creșteau și din cauza înmulțirii populației și din cauză că această populație a început să aibă tot mai multă încredere în medic și medicamente.

Văzîndu-se că rețeta individuală pentru cantități mai mici dă farmacistului între 150% și 511% în plus, fără să se socotească adaosul prin multiplele operațiuni, sticle, dopuri și digestiuni, lăsîndu-se intact principiul de a se aproviziona dela farmacii, s'au luat dispozițiuni să se ia medicamente în cantități mai mari, după o anume listă, și numai în caz de nevoe absolută să se recurgă la ordonanțe individuale; cu alte cuvinte s'au redus beneficiile farmaciștilor dela 511%—150% la 31%—150%, lăsîndu-le totuși intactă taxarea operațiunilor de digestiune a împachetării transportului, etc.

Cu toate acestea ordonanța individuală a rămas în cel puțin 75% din aproximări; budgetele sporite nu ajungeau: iar nevoile creșteau. S'a mai luat o măsură, rețeta prescrisă de medic, ca să fie executată la farmacie, trebuia vizată de primărie; această autoritate certifică că, acel care a primit-o dela medic într'adevăr este cu împrejurări de a i se da medicamente în comptul asistenței publice. S'au mai adăogat abuzurile și favorurile; se vizau ordonanțe pentru oameni cu stare, se vizau ordonanțe dela medici particulari, se dădeau în schimbul ordonanțelor vizate nu medicamente de nevoe, ci parfumuri, pudre, ape pentru masă, lucruri pentru gospodărie bani, în loc de medicamente prescrise și de anume calitate se dădea altceva... în loc de chinină... cretă... în loc de supozitorii cu morfină... supozitorii fără nimic... etc., etc..

Atunci s'a schimbat sistemul. Multe din instituțiile de binefacere aveau farmaciile lor proprii (Sf. Spiridon, Eforia Spitalor Civile)... exemplul lor a fost imitat de Ministerul de Războ, de Așăzămintele Brîncovenești și altele. Fără îndoială că farmaciștii au protestat și atunci; dar numărul celor interesați fiind mic, protestările lor n'au avut mare răsunet. Și statul a început pe lingă spitalele sale să-și facă farmacii, în urmă au venit județele. Toți n'au avut decît să se felicite de rezultatele obținute; pe lîngă o mare economie budgetară, scăpau de favoritisme la acordarea furniturilor, scăpau de socoteli foarte încurcate și artistic construite după principiile taxelor farmaceutice, de reclamațiuni, anchete, protestări de întîmplări murdare, și mulțumeau toate nevoile în mod mult mai deplin.

Incercările acestea, deși constituiau un pas înnainte, erau însă limitate, rețeta individuală exista încă în mare măsură, abuzurile erau foarte răspîndite, comisiunea farmaceutică era încărcată cu mii de rețete pentru control, budgetele nu ajungeau, plățile erau în urmă cu ani de zile; credite extraordinare peste credite erau înghițite și nevoile nesatisfăcute în special la țară.

Comunele rurale prevedeau în budgetele lor la începutul anului o sumă minimă; pentru această sumă farmacistul furnisor preda primarului o cantitate oarecare de medicamente, care în două-trei luni se isprăvea, pentruca restul anului să nu rămie nimic. Rapoartele generale ale regretatului prof. dr. Felix, rapoartele inspectorilor sanitari, ale medicilor primari de judeţe, ale medicilor de oraşe şi circumscripţii rurale, sînt pline de plîngeri de tot felul asupra modului de a se prepara medicamentele.

Trebuia schimbat sistemul, cu atît mai mult, cu cît centralizîndu-se fondurile sanitare a judeţelor şi comunelor la Ministerul de Interne era cu putinţă să se facă o schimbare mai generală şi cu cît nevoia înfringea în această direcţie. La trecerea fondurilor sanitare de la judeţe comune la stat nu s'au luat în seamă că multe, foarte multe nevoi sanitare, mai cu seamă de medicamente se plăteau din fonduri extraordinare, din noi credite ce se acordau prin verimente de fonduri,—cu plăţile nevoilor dintr'un an se satisfăceau din budgetul a trei ani. S'a calculat, că lăsînd aprovizionarea cu medicamente să se facă la farmaciile particulare cum se făcea innainte, se ajunge sau la faliment sau la nesatisfacerea nevoilor sărăcimii. Toate aceste consideraţiuni au fost hotăritoare. Din ele s'a născut Depozitul Central de Medicamente a Direcţiunei Generale a Serviciului Sanitar.

Farmaciştii proprietari cu multă dreptate din punct de vedere al intereselor personale, au salutat înfiinţarea lui cu un protest energic, deşi în capul depozitului la înfiinţarea lui era un farmacist proprietar, declarat fără îndoială trădător al intereselor corporaţiei. La început din cauza protestărilor pe de o parte, lipsei de experienţă, lipsei de organizaţie într'o atmosferă vrajmaşă, instituţia a mers greu foarte greu. Totuşi a rezistat tuturor atacurilor. Acum avem înaintea noastră datele asupra funcţionării *normale* a Depozitului central de medicamente, în cursul unui an întreg dela 1 Aprilie 1909 până la 1 Aprilie 1910, deşi încă tot la început şi susceptibil de multe ameliorări, pe care le va indica experienţa şi timpul, putem judeca dacă rezultatele obţinute de stat cumpănesc neajunsurile aduse corporaţiei farmaciştilor.

Depozitul central de medicamente a funcţionat în cursul anului 1909 | 910 cu următoarele filiale: Iaşi, Tecuci, Brăila, Galaţi, Bucureşti Piteşti, Craiova.

Personalul Depozitului central şi a filialelor a fost compus din 20 farmacişti licenţiaţi, un chimist cu două ajutoare, un farmacist comptabil, 3 droghişti, 3 elevi în farmacie, 30 lucrătoare, un expeditor, un mecanic şi 12 laboranţi.

Depozitul central cu filiale a furnisat 32 dispensarii de medici primari de judeţe, 251 dispensarii de circumscripţii rurale, 58 circumscripţii urbane, 109 spitale, 300 infirmerii, 2995 mici farmacii din primăriile şi şcolile rurale, întreg serviciul veterinar din ţară, penitenciarul Văcăreşti şi sanatoriul pentru tuberculoşi dela Filaret.

Pentru Depozitul central cu toate filiale, s'a cheltuit în cursul anului 1909 | 910, 566,820 lei 75 b. şi anume:

1) lefuri şi diurne	116.198	lei.	
2) mobilier aparate	8.021	40	bani.
3) Chirii luminat şi încălzit	10 010	lei 95	bani.
4) droguri şi medicamente	248.553	„ 70	„
5) spirt zahar untdelemn etc.	15.479	„ 60	„
6) artic. expediţie sticle borcane capsule lăzi etichete	52.665	„ 10	„
7) Cheltuieli de transport vamă fond comunal	20.413	„ 15	„
8) Diverse cheltueli mărunte	3 969	„ 25	„
9) Pansamente	91.509	„ 60	„
Total	566.820	75.	

Calculînd cît vin cheltuelile de personal asupra cheltuelilor de material, găsim (116.198 lei la 436.842.75)—26.5%.

Calculînd cît vin cheltuelile generale asupra materialului găsim (13.980.20 la 436.692) 3.5%.

Aşa dar asupra materialului prim, cheltuelile de persoane şi cheltuelile generale reprezintă 30%.

Mecanismul de funcţionare a depozitului este foarte simplu. Se stabilesc numirile, cantităţile şi calităţile substanţelor necesare pentru aprovizionarea depozitului central. Se cer oferte dela casele cele mai mari producătoare din străinătate şi ţară. Ofertele primite se studiază şi se clasează după preţul fiecărei substanţe în parte; se face comanda astfel că fiecare casă furnisează acele articole pe care le-a oferit mai eftin. Comandele se recepţionează de către o comisie compusă dintr'un profesor de chimie, un farmacist diriginte al unei farmacii din oraş, un farmacist şi un chimist al depozitului şi un delegat al Direcţiei Generale Sanitare, după ce se face analiza chimică la un laboratoriu al statului. Substanţele ce nu întrunesc condiţiile stabilite se resping, cum s'a întîmplat cu Etherul, Ol. Mentae, Aloes, Calomele, Pulvis Opii, etc..

Cererile de medicamente se fac numai de medicii oficiali; ordonanţele lor pentru aprovizionare se execută de depozitul regional respectiv şi se expediază fie prin poştă, fie prin cale ferată, cum de altfel se proceda şi cînd aprovizionarea se făcea dela farmacii. Micile lipsuri şi nevoile urgente se împlinesc de depozite dela farmaciile sau drogheriile locale pe preţuri de en gros.

Pe lîngă depozitul central este un laborator pentru analize şi pentru prepararea fiolelor. Toate depozitele au cîte un laborator pentru preparate galenice.

Pentru a stabili dacă depozitul este avantajos sau nu, ar părea just, a priori, să se compare sumele cheltuite de depozit într'un an cu acele cheltuite de serviciile analoage într'un an anterior, cînd furnizarea

se făcea dela farmaciile particulare. Acest procedeu, pe lingă că nu-l putem face, este şi nepractic. Nu il putem face pentrucă conturile respective se află inmormintate in dosarele relative ale diferitelor prefecturi, comune urbane şi rurale, astfel incit facerea acestui calcul ar cere o muncă mare şi cheltueli; apoi dacă s'ar hotări să se depue această muncă şi să se facă cheltuelile necesare pentru ea, ar fi foarte greu de unificat datele, intrucit in unele localităţi se cheltuia numai ce era prevăzut in budget, in altele se dădeau credite extraordinare, in altele se trăia pe datorie, in unele (puţine) se satisfăceau toate nevoile, in altele se făcea numai faţă necesităţilor inferioare ale momentului, iar in unele nu se dădea nimic, pecind acum in mod uniform se satisfac toate nevoile.

Din cauza acestor şi altor dificultăţi s'a renunţat la modul direct, dar neexact de demonstraţiune. S'a recurs la altele.

In n-rul 4 al Buletinului Direcţiei Generale a Serviciului Sanitar din 28 Februarie 1911 este publicat un tablou, din care se vede cantitatea şi dimensiunile substanţelor aflate in depozitul central la 1 Aprilie 1909, ale acelor intrate şi eşite in cursul anului 1909 | 910 şi ale acelor rămase la 1 Aprilie 1910. In numărul 5—6 al Buletinului Direcţiei Generale Sanitare din 18/31 Martie 1911 este publicat un tablou de preţul substanţelor arătate in tabloul anterior (nu sint trecute in acest tablou substanţele preparate in depozit din materialul prim a cărui valoare s'a arătat sub alte denumiri in acelaşi tablou şi citeva substanţe primite dela farmaciile spitalelor şi depozitele judeţene vechi). In n-rul 15—16 a Bul. Dir. Gen. Sanit. din 1/14 August 1911 s'a publicat un tablou comparativ de substanţele aflate in depozit in anul 1909—910, de valoarea lor reală (nu sint trecute citeva substanţe provenite din depoz. Ilfov şi citeva farmacii de spitale, al căror preţ nu s'a putut afla), valoarea după taxa farmaceutică din 1900 şi după taxa farmaceutică din 1910. Cifrele din aceste tablouri sint foarte insemnate. Valoarea reală a substanţelor aflate in depozit a fost de 332.745 lei 67 bani; dacă aceste substanţe s'ar fi procurat dela farmacii ar fi costat după taxa din 1900, 1.071.681 lei 57 bani, deci o economie de 738.935 lei 90 bani, iar după taxa farmaceutică cea nouă ar fi costat 1.245.882 lei 02 bani, deci o economie de 913.136 lei 35 bani, fără a se socoti preţul diviziei, ponderaţiei şi al altor operaţii de digestie şi saturaţie farmaceutică.

Este evident un beneficiu mare in folosul budgetului pentru alinarea suferinţelor celor mulţi şi săraci, anume 222 % faţă de taxa veche şi 274 % faţă de taxa nouă.

Dar acest calcul de minimum de beneficii este cu mult, prea mult, mai jos de realitate, intrucit substanţele prime primite nu se eliberau serviciilor şi prin ele populaţiei suferinde in cantităţi de kilograme, şi aşa cum nevoile cer in practică: chimia se dădea de ex. in pachete sau cachete de 0.50 gr. sau 0.25. Alte prafuri şi soluţii in doze până

la 0.01 gr. Ar fi fost o muncă prea grea şi inutilă a supune fiecare formă şi fiecare expediţie la taxare, după construcţiile arbitrare şi nelogice ale taxei farmaceutice, ar fi trebuit pentru aceasta un număr prea mare de funcţionari şi un timp indelungat, ca din această muncă să se incurce in mod arbitrar şi sălbatec socotelile, să se intirzie expediţiile numai in scopul artistic de a demonstra ceia ce era evident dela inceput. S'a făcut totuşi un calcul cu un sistem mai redus, anume s'a luat ca bază taxa farmaceutică pe kilogram, şi din ea s'a dedus in mod logic, negustoresc şi omenesc, adică suta de grame s'a socotit de 10 ori mai puţin ca un kgr., zece grame de 100 ori mai puţin; acest calcul, iarăşi fără a se socoti operaţiile de digestie şi saturaţie, etc., s'a aplicat la materialul expediat tuturor serviciilor in cursul anului 1909 | 910. După acest calcul rezultă că s'au dat in cursul anului 1909 | 910 tuturor serviciilor medicamente in valoare de 640.588 lei 40 bani. S'a căutat să se stabilească raportul intre acest sistem de calcul şi acel după taxa farmaceutică: s'au luat o ordonanţă pentru spitalul Gurbăneşti, Ilfov una pentru circumscripţia Bolintin, Ilfov, 24 pentru comunele rurale din Teleorman, şi una pentru circumscripţia veterinară Clezani, Vlaşca. S'a făcut taxarea după taxa farmaceutică şi taxarea după sistemul la kgr. Valoarea totală a aceloraş substanţe calculată după taxa farmaceutică ne dă 3287 lei 30, iar după taxa la kgr. 825 lei 55. Adică raportul intre taxarea legală şi cea adoptată de noi arată o diferenţă de 298 %. Aplicind acest coeficient la suma totală de 640.588 lei 40 bani, rezulta că pentru medicamentele primite de servicii in cursul anului 1909 | 910 ar fi trebuit să cheltuim după taxa legală 2.549.540 lei 65 bani, adecă s'a realizat o economie de 1.908.952 lei 29 bani. In realitate toate cheltuelile depozitului şi ale filialelor se urcă la 566.820 lei 75, astfel că economia este de 1.982.719 lei 90 bani, fără a se socoti valoarea materialului şi instalaţiilor rămase.

S'a mai făcut un alt calcul; s'au luat la intimplare 10 conturi a diverşilor farmacişti furnisori actuali de spitale: s'au taxat după taxa farmaceutică in vigoare şi după valoarea din depozit. După taxa farmaceutică ar fi costat aceste medicamente 1.683 lei 80 bani, iar la depozit au costat 352 lei 72 bani. Incărcind valoarea medicamentelor din depozit cu 40 % cheltueli (vama, transport, chirii, etc.), am avea că loco la spitale aceste medicamente ar fi costat 493 lei 52, astfel incit economia realizată ar fi fost de 1.190 lei 28 bani, sau 241 %.

Diferenţa dela coeficientul stabilit mai sus de 298 % se explică prin faptul că aceste reţete sint pentru aprovizionarea *farmaciilor* din spitale, unde ordonanţele se fac pentru cantităţi de kilograme.

S'a mai făcut un calcul: s'a luat o serie de substanţe in formele şi preţurile taxei farmaceutice şi s'a cumpărat in aceleaşi forme ca costul depozitului.

		In depozit	In farmacie	Un plus de
Acid boric pulv.	kgr.	75 bani,	2 lei	166 %
	suta de grame	7½ bani,	25 bani	233 %
Acid boric cristal.	kgr.	70 bani	1 leu 75	150 %
	suta de grame	7 „	20 bani	185 %
Acid lactic	kgr.	4 l. 75 b.	15 lei	321 %
	suta grame	47 ½ bani	2 l. 50	426 %
Chinina sulfur.	grame	35 l. 62 b.	85 lei	140 %
	suta grame	3 l. 56 b.	12 lei 50	259 %
	zece grame	35 b.	1 leu 70	480 %
	un gram	3 bani	20 bani	566 %
Cocaina muriatică	un kgr.	295 lei 25 b.	784 lei	166 %
„	„ una sută gr.	29 lei 52 b.	112 lei	282 %
„	„ zece gr.	2 lei 95 b.	16 lei	442 %
„	„ un gr.	30 bani	2 lei 50 b.	733 %
Ol. ricin	grame	95 bani	3 lei	226 %
	suta grame	9 bani	50 bani	455 %
	zece grame	09 bani	10 bani	900 %

Dar înființarea depozitului pe lingă economii budgetare a dat multe alte avantagii.

Prin faptul că medicamentele se recepționează de o comisiune, după ce se face cercetarea calitativă și cantitativă, se garantează cantitatea și calitatea absolut superioară. De pe sistemul aprovizionării dela farmacii se făceau atîtea recepțiuni, cîte ordonanțe se dădeau, iar calitatea și cantitatea medicamentelor nu era garantată decit de buna credință a furnisorilor, cari erau prea mulți. In acest fel s'au stîrpit complect o serie de abuzuri degradatoare ca transformarea medicamentelor în bani, parfumuri, etc.

Pe de altă parte necesitatea analizei chimice de control a medicamentelor a născut laboratorul depozitul, care se ocupă cu prepararea medicamentelor după farmacopee. Avînd laborator s-au putut pune la dispoziția bolnavilor săraci multe forme medicamentoase, cari altfel ar fi costat sume colosale: astfel fiolele cu Morforia Cocaină, Biodur de Mercur, Ergotină.

Este incontestabil că Depozitul central de medicamente aduce prejudicii farmaciștilor. Este însă de făcut în această privință o deosebire. Farmaciștii din orașe, avînd asigurată prin lege o clinentelă de 5000 locuitori, iar în realitate mai mare, n-au nici un drept de a protesta.

Singurii cari au fost loviți sînt farmaciștii din sate. Dar acestora li s'au lăsat farmaciile spitalelor din satele unde sînt astfel de farmacii, astfel că ei au încasat în cursul anului 1909 | 910 142.263 lei 35 bani.

In cursul anului 1909 pentru a se putea afla neajunsurile Depozitului de medicamente în scop de a i se aduce îmbunătățiri, s'a cerut dela toți medicii, care au fost serviți de Depozit se respundă: 1) dacă

calitatea medicamentelor primite a fost bună 2) Timpul care a trecut de la facerea comandei pînă la primirea ei 3) dacă nevoile serviciilor au fost îndestulate 4) dacă modul de aprovizionare de la farmaciile particulare a fost mai bun, decît cel dela Depozitul central. S'au primit 323 răspunsuri, care formează un voluminos dosar.

Toți medicii, fără excepție recunosc calitatea superioară și ireproșabilă a medicamentelor dela Depozite, precum și îndestularea tuturor necesităților; 292 recunosc superioritatea din toate punctele de vedere a aprovizionării prin Depozit și numai 31 ar preferi aprovizionarea prin farmaciile particulare. Trebuie de notat că furnizarea prin Depozit îngreuie munca medicului, el trebuie să facă la timp comenzile, se îngrijească de păstrarea medicamentelor, de distribuirea lor, de contabilitate, etc.

In aceste împrejurări răspunsurile favorabile a 292 Medici dovedesc nu numai utilitatea Depozitului, recunoscută de cei în măsură a aprecia în mod dezinteresat, dar și spiritul de abnegație a corporației medicale în folosul celor suferinzi și al statului.

In răspunsurile Medicilor s'au găsit multe observațiuni, de care s'a ținut seamă în îmbunătățirile aduse Depozitului. Din aceste observațiuni menționez una hazlie: „culoarea medicamentelor furnisate de Depozit este naturală, ele n'au colorație politică nici liberală, nici conservatoare, nici conservator-democrată, cum erau, cînd se luau dela farmaciștii particulari, care se schimbau cu schimbarea regimului".

Dr. P. Cazacu

Cronica internă

„Colegiul unic"

Au trecut şase ani decînd, opunînd lozincii făţarnice de „asanare a moravurilor", necesitatea reformei electorale, am rezumat astfel, chiar în această rubrică, atitudinea noastră:

„Idealul nostru e cuprins în acea formulă, care rezumă principiile „dreptului constituţional modern în această privinţă: Sufragiul univer- „sal, egal, direct şi secret".

„Dar, ca o fază de tranziţie, am putea admite, *cel puţin*—colegiul „unic pentru toţi cetăţenii vristnici ştiutori de carte"....*)

Cîtă vreme s'a scurs de atunci!....

Atunci, *cu un an înainte de răscoale*, scriam:

„Dacă... marile probleme economice, dela rezolvirea cărora atîrnă „tot viitorul nostru, nu au fost deslegate până azi, cauza principală este „ticăloşia sistemului nostru electoral, care pune interesele de gaşcă mai „presus de marile interese naţionale. Un fost ministru de interne ne-a „spus odată că guvernul, din care făcea parte, voind să reformeze le- „gea tocmelilor agricole—atît de neîndestulătoare—a fost ameninţat de „răscoala electorilor!"..**)

In anii ce au urmat răscoalelor, am avut de atîtea ori prilejul să ne convingem, că acest sistem electoral nu mai este compatibil cu o îndrumare sănătoasă a vieţii noastre publice, încît şi conştiinţile cele mai timide au trebuit să se revolte.

Pe de altă parte, dacă altădată actualul prim-ministru a putut spune că, venind d-sa la putere, „nu va face alegeri *libere*, ci alegeri *curate*", acum, credem, că însuşi d. P. P. Carp nu-şi mai face nici o iluzie în această privinţă: căci, nu mă pot îndoi, că d. P. P. Carp, dacă poate fi indiferent pentru *libertatea* alegerilor, nu poate fi, orice s'ar zice, insensibil la „necurăţenia" lor, precum nu mă pot îndoi, că astăzi, la 1911 conştiinţa d-sale este pe deplin lămurită, întrucît gradul de „curăţenie" a alegerilor poate atîrna de bunele intenţiuni ale unui şef de partid, oricît de autoritar ar fi el... în timpurile de opoziţie...

*) St.: „*Reforma morală" şi reforma electorală*,—„Viaţa Romînească", 1906, v. I, p. 320.

**) Ibid., p. 321.

*

Aceste experienţe dureroase au pus la ordinea zilei reforma electorală cu atîta hotărîre, încît ea nu mai poate fi înlăturată.

Totuşi, aspectul sub care se pune la noi această chestiune nu este tocmai obicinuit.

Am spus în articolul citat, acum şese ani, că în dreptul constituţional modern, „sufragiul universal egal, direct şi secret" nu mai poate da loc la discuţiuni *doctrinale*. Chiar pentru acei cari susţin că dreptul de vot e o „funcţiune socială" pentru care statul e în drept să impună anume probe de capacitate, nu mai poate fi îndoială că această „funcţiune socială" nu poate servi de bază unor *privilegii* de clasă, şi că măsura de capacitate necesară,—care în sistemul reprezentantiv se reduce la elementarul descernămînt exprimat în încrederea acordată de alegător alesului său,—se vădeşte pe deplin prin gradul de educaţie politică, de care dau dovadă masele chiar prin faptul că au putut să-şi revendice dreptul de vot. Încît o dată ce aceste revendicări sînt formulate cu hotărîre şi preciziune, nu poate fi nici un *temeiu teoretic*, care să justifice rezistenţa împotrivă-le; dar nici nu poate fi vre-o *forţă morală sau materială*, care să facă această rezistenţă eficace multă vreme. Incapacităţile legitime, în aceste împrejurări, nu pot isvorî de cît din insuficienţi sau scăderi dovedite în cazuri individuale.

Totul se reduce la o chestiune de oportunitate, determinată de împrejurări de timp şi loc.

Dar la noi reforma electorală a fost adusă la ordinea zilei nu atît prin revendicările maselor populare, a căror participare la exerciţiul suveranităţii naţionale este mărginită sau împedecată,—cît mulţumită revoltei opiniei publice, a sufletelor de elită, împotriva „necurăţeniilor" actualului sistem electoral.

Mai mult. Chiar acele elemente cărora le place să paradeze ca reprezentanţi ai revendicărilor populare, dau în acest moment dovadă de atîta lipsă de educaţie politică, încît sînt gata să zădărnicească încercările de reformă, din consideraţiuni lăturalnice, sau din rancună personală.

În asemenea împrejurări nu numai că reforma electorală nu poate avea acea temelie largă, pe care numai sprijinul *activ* al revendicărilor populare i-ar putea-o da, dar chiar rezultatele ei finale pot fi uşor primejduite sau falsificate.

Nu stă în puterea noastră să creăm din nimic factorii vieţii noastre publice cari îi lipsesc. Elementele active ale unei societăţi, în fie-

care clipă a desvoltării sale istorice, sînt însă ținute să-și facă toată datoria în împrejurările concrete în cari se desfășoară activitatea lor publică.

Dacă nu pentru temperamentele fericite, pe cari poza eroică și frazeologia „revoluționară" le poate mîngîia de simțul neputinții, ori le poate dosi indiferența sau indolența de fond, cel puțin pentru toți aceia, a căror conștiință nu poate fi întunecată de splendoarea pozei sau sonoritatea frazei, analiza obiectivă a problemei electorale în condițiunile de fapt în cari ea se pune la noi, poate singură determina atitudinea lor în fața diferitelor soluțiuni ce se propun.

Și numai pe aceștia din urmă îi vom avea în vedere în rîndurile ce urmează.

*

Partidul liberal s'a declarat pentru revizuirea constituției și reforma electorală, pe baza colegiului unic și a reprezentării minorităților. Partidul conservator-democrat a înscris și el în programul său de imediată realizare revizuirea constituției și reforma electorală. Chiar în sînul partidului dela cîrmă n'au lipsit manifestări în același sens, și în rîndurile acestui partid, se pare, se întărește pe fiecare zi tot mai mult curentul de împăcare cu cealaltă grupare conservatoare, tocmai pe temeiul revizuirii constituționale.

S'ar părea, deci, că cercurile conducătoare, aproape fără deosebire de partid, sînt astăzi convinse de defectuozitatea actualului sistem electoral, și hotărîte de a nu mai întîrzia reformarea lui.

Cu toate acestea, atît în discuțiunile presei politice cît și în cuvintări publice, adesea putem constata, într'o parte cel puțin a opiniei publice, oarecare șovăire și lipsă de precisiune în ce privește direcția în care trebue căutată soluțiunea problemei electorale. Dacă necesitatea reformei e recunoscută aproape unanim,—mulțumită „excesului de rău" al sistemului actual,—sîntem, se pare, departe încă de înțelegere asupra sensului acestei reforme.

Dar o analiză cît de sumară a legislației în vigoare, spre a cerceta cauzele acestui „exces de rău" care a revoltat conștiința publică, ne poate ușor lămuri că în realitate reforma electorală, dacă sub pretextul ei nu se urmărește un *scop reacționar*, nu poate avea decît un singur înțeles.

In adevăr, înainte de toate, e vădit că o reformă electorală, spre a avea o semnificare progresistă și democratică, nu poate lipsi pe nici un cetățean de vr'un drept ce-l are în virtutea constituției deaproape o jumătate de veac.

Credem că acest punct nu sufere nici o discuțiune, fiindcă cei ce l'ar contesta ar mărturisi că nu urmăresc democratizarea sistemului electoral, ci dimpotrivă întărirea privilegiilor de astăzi.

Pe de altă parte, în ce privește electoratul Adunării Deputaților (în articolul de față avem în vedere excluziv pe acesta), e tot atît de vădit că cu greu s'ar mai putea largi dreptul de vot în sine. O privire cît de fugară aruncată asupra textului constituției ne poate convinge că și astăzi *nici un cetățean nu este lipsit* de dreptul de a vota în alegerile pentru Cameră. In adevăr, după ce în articolele premergătoare se stabilesc condițiunile pentru participarea în cele două colegii superioare, Constituția, în art. 61, glăsuește rîtos: „fac parte din colegiul al treilea *toți cari nu sînt alegători în colegiul întîiu și al doilea* și plătesc o dare cît de mică către stat (și *toți* cetățenii vrîstnici plătesc cel puțin darea pentru căile de comunicație)."

Astfel, făcînd abstracție de condițiunea îndeplinită de toată lumea (plata de dare), putem spune că, în ce privește corpul electoral pentru camera de deputați, condițiunile pentru dreptul de vot se rezumă de fapt în următoarele dispozițiuni ale legii electorale (art. 16):

„Pentru a fi alegător trebue:

a) *A fi romîn de naștere sau a fi dobîndit împămîntenirea;*

b) *A avea vrîsta de 21 ani împliniți."*

Textul legii este atît de larg încît defunctul Gh. A. Urechia, profesor de drept constituțional la Universitatea din Iași, a putut susține că după constituția noastră și femeile au dreptul de vot. Și, înadevăr, *litera* Constituțiunii nu le exclude nicăeri, iar, după cunoscutul principiu de drept, incapacitățile fiind de strictă interpretare, etc...

Dar dacă, lăsînd chiar la o parte această interpretare largă, putem astfel afirma că, pentru Cameră, și legislația actuală admite sufragiul *universal* și *secret*—el nu este însă egal, și nici *direct*, pentru majoritatea covîrșitoare a alegătorilor.

Și dacă revizuirea Constituției nu poate duce nici la mărginirea dreptului de vot, nici la lărgirea lui, ea nu poate avea ca scop decît modificarea condițiunilor de funcționare a acestui sufragiu quasi-universal, fiindcă, evident, viciul actualului sistem trebue căutat în principiul însuși de repartizare a alegătorilor în diferite categorii.

In ce constă acest principiu?

Corpul electoral este împărțit în *patru* grupuri, foarte neegale în drepturi (alegătorii indirecți ai colegiului al treilea formează, vădit, o categorie distinctă, radical deosebită de celelalte), pe baza censului material, adică în realitate pe baza *distincțiunii de clasă socială*.

Efectele acestei împărțiri s'au dovedit dezastroase. Ea a dezarmat corpul electoral atît în fața forței brutale cît și în fața corupțiunii.

Să vă gîndiți în ce condițiuni se fac alegerile în colegiul al treilea:

In fiecare județ se numără 20—30.000 alegători indirecți, cîte odată și mai mulți: ei votează în mai multe zeci sau chiar sute de centre deosebite (în fiecare comună a județului), nu numai lipsiți de orice organizație dar și fără să fi putut avea vre-o consultație prealabilă între ei!

în asemenea împrejurări nu numai că lipseşte orice putinţă de control din partea partidelor politice, dar această masă amorfă nu poate găsi nici un sprijin în vre-un element mai ridicat socialminte, nu este în sînul ei *nimeni* care să fi putut măcar îndrăzni a-şi opune vre-o rezistenţă abuzurilor celor mai strigătoare. Cît de mare însemnătate pentru „bunele alegeri" ale colegiului al treilea are această izolare a satelor, se poate vedea din sforţările pe cari le face administraţia pentru a feri pe săteni de orice contact cu „surtucărimea" dela oraşe în timpul campaniei electorale: pichete de jandarmi în toate părţile, cari aresteazǎ pe oricine circulă prin judeţ fără „biletul d-lui prefect"; suspendarea serviciului postal pentru ziare, manifeste electorale şi chiar pentru scrisori recomandate; oamenii aduşi în oraş pe „căprării" şi închişi la gazde păzite de poliţie; formarea de trenuri speciale cari se opresc în cîmp departe de oraş, pentruca alegătorii să poată fi duşi sub escortă prin ulicioare dosnice; oraşul însuşi înconjurat de cordoane militare, etc., etc....

Nu e de mirare că adesea în locul alegătorilor votează jandarmul sau chiar mai simplu: „preşedintele" biuroului ceteşte lista celor quasi-aleşi, în lipsa alegătorilor ţinuţi cu forţa departe de localul de vot, numai în faţa „şefului de secţie" şi a „d-lui sub-prefect"...

Delegaţii „aleşi" în aceste condiţiuni formînd adesea majoritatea colegiului, sînt, fireşte, numai nenorocite unelte în mîna administraţiei, şi servesc pentru a teroriza pe alegătorii direcţi. De altfel şi între aceştia elementele cele mai ridicate sînt bieţii învăţători şi preoţi dela ţară, cari ce rezistenţă ar putea opune brutalităţii administrative?

Izolarea colegiului ţărănesc ni se arată cu atît mai cumplită, cînd ştim că în această situaţie chiar şi „electorii" cei mai pătimaşi, fireşte, îl neglijează cu desăvîrşire, îndreptîndu-şi toată atenţiunea spre colegiile privilegiate, unde „lupta" e cu mult mai uşoară, faţă de numărul restrîns al alegătorilor care permite „lucrarea individuală",—şi aceştia concentraţi într'un singur oraş, sub scutul presei, al procurorilor, al dreptului de agitaţie şi propagandă.

O amintire personală, care ne poate ilustra de minune această stare sufletească:

Un mare proprietar din judeţul Iaşi, conservator „fanatic", actualminte deputat, în alegerile generale de sub guvernul liberal trecut şi-a adus el însuşi oamenii din satele sale „pe căprării" (lucru pe care îl „neglijase" administraţia), poruncindu-le să voteze... „cu guvernul"! La mirarea scriitorului acestor rînduri,—pentru a cărui persoană şi idei, de altfel, „fanaticul" conservator simte cea mai profundă antipatie,—el răspunse cu seninătate: „colegiul al treilea e al guvernului, şi cînd vom fi noi la putere nu te voiu lăsa să te apropii nici la o bătae de puşcă de satul meu"... Şi acest domn nu socotea serviciul, dezinteresat şi necerut, făcut astfel „guvernului", necompatibil cu lupta aprinsă pe care o ducea, fiind în acelaşi timp candidat *al opoziţiei*... la colegiul întâiu, bine înţeles!...

Dacă colegiile ţărăneşti nu pot rezista brutalităţii, corupţia propriu zisă in ele este, putem zice, necunoscută. Şi cum ai putea de altfel „corupe" un milion de alegători ai acestor colegii, ţara întreagă?

Cu totul altă icoană ne înfăţişează colegiile privilegiate. În acestea majoritatea hotărîtoare adesea scade sub 100 de voturi, nu arareori ajunge la 40, şi chiar la 30 voturi! „Voturile" unei singure familii cîte odată pot juca un rol decisiv. Ce perspective deschide astfel de situaţie „lucrării individuale"! Nu voiu pîngări aceste pagini descriind procedeele cunoscute de toată lumea.

Prea dese ori se declamă cu emfază că reforma electorală va înneca elementele „luminate şi independente" din colegiile privilegiate în masa inconştientă a ţărănimii.

Dar pot fi elemente mai luminate şi mai independente decît cele reprezentate în colegiile universitare?!...

Îmi e penibil să reproduc aici consideraţiunile pe care am fost nevoit să le scriu în această privinţă acum şase ani. De altfel eu am în vedere mai ales *sistemul* care poate da astfel de rezultate. Şi sistemul, care ne aduce în această situaţiune şi face atîtea victime, este condamnat, oricare ar fi judecata moralistului asupra „caracterelor".

Suprafaţa de rezistenţă în colegiile restrînse e prea redusă, „lucrarea individuală" prea intensă pentruca într'o ţară, cu o educaţie politică încă atît de rudimentară, rezultatele să fie altele decît în situaţiuni analoage, în ţările de veche cultură, cu o viaţă politică seculară. Şi am avut ocazia să arăt ce groaznică corupţie electorală a domnit şi în Anglia, până la şirul de reforme electorale, între 1832—1882,—corupţie constatată de multe ori în desbateri parlamentare şi anchete judiciare. Colegiile restrînse din „burguri putrede" au o tristă celebritate în istoria constituţionalismului.

Dar dacă colegiile privilegiate nu pot rezista „lucrării individuale", în faţa lor forţa brutală e neputincioasă. Nu poţi teroriza cu jandarmii pe un mare proprietar sau pe un profesor de universitate!

De fapt cei ce vor cîştiga mai mult din „înnecarea în masă" sînt tocmai elementele mai curate din colegiile privilegiate de astăzi. În realitate, elementele accesibile la corupţiune în aceste colegii formează o neînsemnată minoritate, dar *această minoritate prea adese ori e suficientă pentru a hotărî rezultatul*, şi astfel ea poate *subjuga majoritatea de cetăţeni convinşi!* Cunosc colegii în cari „nobilii" ce îşi vînd voturile, după mărturiile „electorilor" celor mai iscusiţi, nu se ridică la 10% din totalul alegătorilor, dar ei întotdeauna decid lupta. (Într'un colegiu de 300 alegători, o deplasare de 30 de voturi determină diferenţa de 60 voturi,—adică 20% din numărul votanţilor). Pot fi la ordinea zilei problemele cele mai importante, poate discuţia să fie înălţătoare, lupta aprinsă între oamenii cei mai sinceri şi convinşi,—cununa de lauri pe fruntea învingătorului o vor pune tot mînele mînjite ale celor 10% de „nobili", pe cari numai „bumaşca" îi poate hotărî...

Dar odată „înnecați în massă", cine se va mai gîndi la cei 30 negustori de voturi? Corupția va ajunge tot atît de inutilă, cît și imposibilă.

Pe de altă parte, puterea elementelor curate, cu prestigiul pe care li-l dă înalta situațiune socială, averea și cultura lor, va crește înzecit prin ascendentul ce firește îl vor cîștiga asupra mulțimii, în mijlocul căreia se vor coborî. In loc să cadă întotdeauna victimă unei minorități corupte, majoritatea colegiilor privilegiate de azi va apare în rolul atît de frumos de conducători ai maselor populare,—și în fața acestora, dacă își vor da silință, nimene nu le va putea distruge autoritatea, pe care o dă *superioritatea* reală.

In asemenea împrejurări, a vorbi despre reforma electorală ca despre o „despuiare" a colegiilor superioare, înseamnă în realitate a confunda aceste colegii întregi cu minoritatea de „nobili", singura care va pierde, pe urma reformei, în adevăr privilegiul... „bumaștei"...

Dar „înnecarea" în massă nu numai ar face cu neputință „lucrarea individuală",—ea ar îngreuia foarte mult și întrebuințarea forței brutale în scopuri electorale. Acest rezultat nu s'ar datori numai faptului că elementele de elită, amestecîndu-se în mulțime, ar apare ca tot atîtea centre de cristalizare pentru masa amorfă a colegiului al treilea; și nu numai fiindcă aceste elemente ar putea să o lumineze și să o organizeze, ridicînd astfel cu timpul până la înălțimi necunoscute educația politică a poporului: dar și fiindcă atunci cînd dintr'un corp electoral alături de „mojicime" fac parte și „boerii" dela culmile societății, —adică cei ce o guvernează astăzi, au guvernat-o eri sau o vor guverna mîne,—brutalizarea acestui corp e moralmente, și aproape fizicește, cu neputință.

E vechie comparația cu betonul armat, care dă dovadă de mai multă putere de rezistență decît elementele separate ce-l alcătuesc:— Astfel dacă mulțimea va feri corpul electoral de corupție, care ar ajunge inutilă și imposibilă,—elita îl va feri de brutalizare administrativă,—fiindcă „lucrarea individuală" și brutalitatea polițienească, ca mijloace de presiune electorală, nu sînt decît rezultatul fracționării corpului electoral, pe temeiul distincțiunilor de clase sociale. Și fuziunea între masele populare și elementele de elită, într'un singur corp electoral, după chipul și asămănarea națiunii însăși, nu numai că va paraliza aceste mijloace de presiune, născute din sciziunea dintre ele, dar va fi punctul de plecare pentru adevărata educație politică a națiunii noastre, pe care sistemul celor trei colegii nu a putut-o desăvîrși nici după o jumătate de veac de funcționare.

*

Concluziunea e limpede:

Dacă reforma electorală nu poate avea de obiect, cum am arătat, decît repartizarea în colegii, orice modificare constituțională, care ar păstra împărțirea alegătorilor în diferite categorii, pe temeiul censului de avere, nu ar fi decît o crudă și fațarnică bătae de joc, de oarece astfel ar rămînea neatinse toate relele sistemului actual. Iar ce altă bază rațională și ce rost

ar mai putea avea invențiunea vre unui nou sistem de repartizare a alegătorilor pe diferite categorii, dacă s'ar face abstracție de deosebirile de clase sociale?

In locul celor *patru* categorii electorale de astăzi se poate ușor combina trei, două sau cinci, cari ar fi deopotrivă funeste, dacă s'ar răzima pe clase sociale distincte, și deopotrivă inutile, dacă ar izvorî numai din cine știe ce combinațiuni de pedantism doctrinar.

Desființarea dar a tuturor îngrădirilor întemeiate pe cens din organizația electorală de astăzi, cu alte cuvinte—*colegiul unic*, e singura reformă demnă de acest nume.

Dar conturul reformei se poate preciza, ca o necesitate logică, și mai bine

Evident că toți alegătorii din primele colegii de azi vor face parte și din colegiul unic.

Dar alegătorii colegiului al treilea?

Astăzi Constituția stabilește ca o condițiune de *capacitate* pentru votul direct în colegiul al treilea *cunoștința de carte*,—dar, consequentă cu spiritul ei, spre a elimina din masa țărănimii pe fruntașii ei, subordonează exercițiul acestui drept și unei condițiuni de cens: „alegătorii acestui colegiu,—cetim în art. 61,—cari au venit funciar rural de 300 lei în sus *și cari știu citi și scrie* pot să voteze... direct pe deputat" etc.

Odată ce este înțeles că trebue să dispară condițiunea de cens, e clar că *toți știutorii de carte* („cari știu citi și scrie") urmează să voteze direct, căci altfel reforma ar avea un înțeles reacționar, lipsind pe știutorii de carte de un drept *pe care ei îl au chiar după Constituția actuală.*

Dispărînd din textul Constituțiunii de azi diferențiarea censitară, cu o rigurozitate matematică, organizația electorală trebue să se cristalizeze în formula: **colegiul unic pentru toți știutorii de carte.**

Evident, de asemeni, că nici neștiutorii de carte nu pot pierde dreptul pe care îl au astăzi, de a vota cel puțin prin delegați, în acelaș colegiu

Analiza noastră, credem, a lămurit pe deplin, că în această formulă se rezumă un *minimum* la care sîntem în drept de a năzui într'o serioasă reformă electorală.

Nici un om politic, care se respectă și căruia îi repugnă revizionismul à la Farfuridi nu va putea lua răspunderea acțiunii atît de complicate de revizuire, dacă nu este hotărît să ajungă *cel puțin* până la această formulă.

Altfel, mai bine să așteptăm vremuri mai prielnice!

* * *

Intr'un articol viitor voiu arăta cari sînt, după credința noastră, alte

modificari constituţionale cari ar trebui să complecteze unificarea colegiilor pe temeiurile arătate.

Aici, spre a încheia, cîteva cuvinte pentru a linişti scrupulele de conştiinţă ale acelor democraţi cari s'au arătat gata să strige „jos colegiul unic! sus sufragiul universal!..." sau chiar... să prefere contopirea în *două* colegii..

Nu le voiu spune că oriunde colegiul unic pentru ştiutorii de carte ar fi identificat cu sufragiul universal,—fiindcă el nu admite vre o mărginire a dreptului de vot pe motive de cens sau distincţiune de clasă, nici nu subordonează, la urma urmelor, exerciţiul acestui drept unei probe de capacitate care n'ar fi accesibilă oricui şi oricînd.

Dar după ultimele statistici, chiar cele mai pesimiste, 40% cel puţin din populaţia bărbătească la noi ştie citi şi scrie. Vă daţi seama ce extensiune a electoratului implică acest fapt? Vă daţi seama cu ce repejune se poate răspîndi ştiinţa de carte, cînd de ea este legat un drept atît de însemnat? Vă daţi seama...

Dar, însfîrşit!

Pot democraţii noştri face mai mult şi mai bine în *acest* moment? Aşi fi bucuros să le dau tot concursul...

Generaţia noastră însă nu va mai avea, probabil, prilejul să lucreze pentru o *altă* revizuire a Constituţiei. Aceasta nu se face în fiecare cinci, nici în zece, nici chiar în douăzeci ani.

Istoria nepărtinitoare îşi va spune cuvîntul faţă de încercările, din fericire neputincioase, de a zădărnici, în numele „democraţiei", o reformă, care prin simpla răspîndire a ştiinţii de carte duce la *„sufragiul universal, egal, direct şi secret,"*—idealul democraţiei din lumea întreagă.

Printr'o crudă ironie a soartei, această reformă, care de un pătrar de veac serveşte de lozincă şi pentru „democraţia intransigentă" din Romînia,—va fi astă-zi realizată *împotriva* ei!...

Căci *va fi* realizată...

Dar la noi şi cea mai „revoluţionară" democraţie nu-şi poate pierde izul şi parfumul oriental...

Fatalitate...

C. S.

Cronica Socială

In chestia activităţii extraşcolare a învăţătorilor

Dl. C. Meissner, profesor de Pedagogie la Şcoala Normală de Invăţători, „Vasile Lupu", din Iaşi, îşi arată părerile asupra activităţii extraşcolare a învăţătorilor, într'un articol pe care nu de mult l-a publicat în una din revistele bucureştene, şi face chiar şi o propunere practică pentru regulamentarea activităţii economico-sociale a învăţătorilor.

Părerilor d-lui C. Meissner în această chestiune trebuie să li se dea o deosebită atenţiune, atît pentrucă ele sînt ale unui om care, prin rolul său de profesor de Pedagogie la o şcoală normală, contribue în parte la formarea sufletului şi la îndrumarea pentru viaţă a unui mare contigent din învăţătorii noştri, cît şi pentrucă d. C. Meissner ocupă azi un loc de frunte în conducerea departamentului Instrucţiunii publice şi prin urmare se găseşte în situaţia de a traduce în măsuri, dacă nu legislative, cel puţin administrative, vederile şi soluţiile sale.

Iată ce ne îndeamnă să discutăm aici părerile d-lui C. Meissner şi să examinăm soluţiunea propusă de d-sa.

* * *

„Au răsuflat din adînc învăţătorii—spune d. Meissner—*cînd, la „congresul dela Tîrgovişte, au auzit pe şeful departamentului Instruc„ţiunii declarînd că recunoaşte roadele bogate date pretutindeni de „băncile populare şi de cooperative şi că deci nu e adversarul acti„vităţii extraşcolare*".

Da, credem şi noi că au răsuflat din adînc învăţătorii,—şi numai învăţătorii...

Cine îşi aduce aminte de campania ce s'a dus pe chestiunea activităţii extraşcolare a învăţătorilor contra fostului ministru de Instrucţie în cei din urmă patru ani dela 1907 încoace, cine îşi aminteşte cel puţin de interpelarea din Senat a d-lui Tit Maiorescu, ori de articolele d-lui S. Mehedinţi din „Convorbiri literare", îşi dă bine samă de unde s'a născut îngrijorarea care cuprinsese pe acei ce au crezut serios ameninţată activitatea economică şi socială a învăţătorilor.

Şi cînd d. Meissner spune că *„anumite ziare căutase să infiltreze încetul cu încetul convingerea că d. C. Arion, ministrul instrucţiunii „şi cultelor, nu admite nici o activitate extraşcolară"*..., şi că *„duşmănia aceasta... ar fi împărtăşită de întregul partid conservator"*,—d-sa pare a uita că acele *„anumite ziare"* se bazau pe... anumite declaraţiuni categorice, rostite limpede, în faţa ţării...

Dar aceasta e numai o restabilire de fapte, şi nu insistăm.

Declaraţiile asigurătoare dela Tîrgovişte ale d-lui C. Arion nu au surprins totuşi pe toată lumea.

Am îndrăzni chiar să spunem că nu sînt tocmai puţini acei cărora ele le-au părut foarte... naturale,—fiindcă se deprinsese de mult să vadă astfel de deosebiri de atitudine, în chestiuni din care interesul politic nu lipseşte, atitudinea variind împreună cu lipsa ori cu prezenţa *răspunderii*.

Şi tocmai răspunderea a impus actualului ministru de Instrucţiune să examineze situaţia cu seriozitate şi cumpătare, şi l-a făcut să înţeleagă astfel că ar fi mai mult decît o mare greşală să se lovească brusc, să se oprească de-odată o mişcare de-o aşa întindere şi însemnătate. Şi apoi ce e de mirare că, sceptic şi fin, actualul ministru al Instrucţiunii publice a simţit pulsul care bătea la congresul dela Tîrgovişte şi şi-a fixat atitudinea pe care a adoptat-o?...

Dar în sfîrşit!...

Acum e numai *mai* clar că activitatea extraşcolară a învăţătorilor va putea fi atacată platonic în bloc, va putea fi criticată în amănuntele ei, stingherită pe ici pe colo, că i se vor atribui intenţii revoluţionare, se vor face contra ei insinuări şi ironii, şi mai ales că va trebui să fie regulamentată şi reorganizată,—dar nimeni nu se va mai gîndi de-acum înnainte la desfiinţarea ei pe de-a 'ntregul.

Şi aici este meritul cel mare al d-lui Spiru Haret: a înţeles nevoia urgentă a acestei activităţi şi a avut tăria s'o susţie şi s'o încurajeze cu neclintită hotărîre, împotriva tuturor atacurilor şi învinuirilor care i s'au adus că răscoală satele şi distruge şcoala. Ca orice om convins de însemnătatea acţiunii sale, a înfruntat cu bărbăţie toate duşmăniile.

Şi astăzi activitatea extraşcolară e un lucru *definitiv* cîştigat în conştiinţa publică: s'a impus prin însăşi evidenţa foloaselor ei. Ea îndeplineşte astfel cea mai însemnată condiţie ce se cere unei mişcări pentru a triumfa: asentimentul public.

Nu rămîne dar, pentru cei ce nu sînt tocmai încîntaţi de marele ei succes, decît calea... rezervelor şi a restricţiunilor.

Ce rezerve se fac?

* * *

Cu toate că învăţătorii s'au arătat *„apostoli sinceri, entusiaşti şi mîndri"* ai cauzei ridicării economice a ţărănimii, cu toate că *„ar fi „nedrept să bănuim că entusiasmul iniţial ar fi fost susţinut de cîş„tiguri băneşti şi de dorinţa de a-şi îmbunătăţi, în primul rînd, pro„pria lor stare materială"*, totuşi,—urmează d. C. Meissner pe *aceiaşi* pagină şi chiar în *aceiaşi coloană* a revistei—*„ceia ce se începuse însă „cu căldură dezinteresată... deveni cu vremea un izvor însemnat de „cîştig personal: ba leafă de casier la bancă, ba leafă de admi-*

„nistrator de moşie, ba chiar leafă de tejghetar (!) la băcănie, ba „chiar mai multe de acestea de-o dată" *).

Această împrejurare, cum şi faptul că *„ocupaţia cu bănci, obştii, „etc., e în definitiv mai lesniciasă decît acea migăloasă a şcolii; „că roadele celei dintîiu sînt mai vizibile şi se obţin mai repede; „că această activitate extraşcolară era mai aducătoare de ono„ruri: decoraţii, publicarea meritelor"*, etc... au făcut *„fatal „ca treburile şcoalei să cadă pe al doilea plan, dacă nu pe al ze„celea"*: *„învăţătorul are altă menire decît aceia de a învăţa carte „pe copii"*.

Faţă de o astfel de stare de lucruri, fireşte: *„Trebue să se schimbe pe de-a 'ntregul situaţia ce s'a creat"*.

Prin urmare: *„netăgăduit că activitatea extraşcolară desfăşu„rată de învăţători a adus servicii reale stării economice a sătea„nului"*,—dar *„trebue să se schimbe pe de-a 'ntregul situaţia aceasta"*; iar *„învăţătorii s'au pus pe lucru cu o rîvnă demnă de laudă"*,—dar... pentruca *„să se concentreze asupra treburilor mai rentabile, mai „uşoare, cu rezultate imediat vizibile, mai dătătoare de „cinste, mai bine apreciate de cei de sus"*...

Adică, d. C. Meissner este *pentru* activitatea extraşcolară, dar crede numai că ea trebue... desfiinţată, şi e gata să acorde învăţătorilor titlul de *apostoli entusiaşti*, dar cu condiţie ca şi ei să convie că sînt nişte vechili şi tejghetari lacomi de cîştig, leneşi, ambiţioşi, arivişti...

Dar—căci d. C. Meissner nu se sfieşte să întoarcă de mai multe ori robinetul cînd la rece, cînd la cald!...—*„sforţările uriaşe şi înco„ronate de succes ale învăţătorilor pe cale economică"* sînt *„in„contestabile"*. Deci *„în direcţia începută trebue să se meargă „înnainte"*.—şi *„nu văd de-ocamdată cel puţin, elemente mai des„toinice, mai doritoare şi bune, cu vază şi inspirînd mai multă „încredere decît tot elementul învăţătoresc"*,—căruia însă *„nu credem „că-i mai rămîne timp disponibil suficient pentru alte chemări „(afară de şcoală)"*...

In mijlocul acestor greutăţi şi contraziceri în care se sbate profesorul de Pedagogie dela „Vasile Lupu", îi trebue numai decît o soluţie mîntuitoare.

Şi d. C. Meissner o găseşte încă din 1906, o anunţă la congresul corpului didactic din acel an, iar acum o precizează, motivînd-o după cum am văzut din citatele de mai sus, în articolul de care ne ocupăm.

Vom examina mai încolo soluţia d-lui C. Meissner.

Mai înnainte însă vom arunca o repede privire asupra activităţii extraşcolare a învăţătorilor, pentru a vedea în ce raporturi se găseşte ea cu şcoala pe de-o parte, cu interesele mari ale neamului pe de alta.

*) Sublinierile acestea şi cele ce vor urma sînt făcute de noi.

* * *

E oare în adevăr cu neputinţă de împăcat activitatea economică a învăţătorilor cu ocupaţiunile lor de şcoală şi e drept că învăţătorilor nu le mai *„rămîne timp disponibil suficient pentru a l t e chemări"* decît cele şcolare, cum crede d. C. Meissner?

Dacă ar fi să ne închipuim că un casier dela o bancă populară trebue să fie un fel de slujbaş aşa de ocupat cu operaţiunile băneşti ca şi un casier dela o administraţie financiară din oraş, un om care trebue să fie la ghişeul lui toată ziua, în oarele de birou, atunci ar trebui să credem, în adevăr, că învăţătorul nu poate fi în satul lui nici măcar casier la banca populară. Atunci ar fi adevărată următoarea scenă pe care o găsim descrisă *în acelaş număr* din revista în care d. C. Meissner îşi publică articolul, şi pe care o reproducem numai pentru frumuseţa lucrului: învăţătorul e în clasă şi:—

„Peste cîteva minute uşa sălii se deschide încet, cu sfială, şi o figură necăjită, peste care cad plete în neregulă, se iveşte. E un biet om, căruia i-a murit un bou şi n'are cu ce să-şi continue treburile deaceia a venit la bancă să împrumute o sumă de bani, ca să-şi cumpere alţi boi. Ce va face domnul învăţător-casier, om supra-natural şi extra-activ? Ce să facă? Lasă lecţia baltă, pune un monitor să ţină linişte, iar el, urmat de omul cu pricina, trece în camera de alăturea, deschide condicile, scrie în ele, socoteşte, mai socoteşte odată, ca să nu greşească, deschide lada, scoate paralele, le numără odată, de două ori şi timpul trece... trece, apoi iar se întoarce în clasă şi continuă lecţia, pe care a început-o cu jumătate sau cu un ceas mai înainte. Face omul activitate şcolară!".

Nu-i aşa că-i plastic? Totul parcă e văzut, trăit. Uite omul cu pletele în neregulă, uite casierul care deschide condicile, scrie, socoteşte, mai socoteşte, numără şi iar mai numără, şi... îşi pierde *un ceas* ca să dea o mică sumă de bani unui sătean!..

Evident, în cazul acesta şcoala nu mai e şcoală. Decît lucrul nu-i tocmai aşa. Ţăranul căruia i-a murit boul nu lasă totul baltă pe cîmp şi nu aleargă într'un suflet la banca populară ca să ia bani, pentru simplul cuvînt că boii de vînzare nu stau în sat aşa gata, la magazie: vine omul, dă banii, îşi ia boul şi se duce de ară mai departe. Nu. Cumpărarea unei perechi de boi e o afacere prea însemnată pentru ţăran, n'o face el aşa—cum ne-am cumpăra noi o pereche de mănuşi. În orice caz, răbdător cum e ţăranul romîn din fire, aşteaptă el până după terminarea clasului, cînd învăţătorul-casier îşi deschide registrele şi caseta băncii...

Şi învăţătorul poate foarte bine să fie casier al băncii populare din sat, fără ca elevii lui să sufere din pricina aceasta.

Acelaş lucru şi cu diriguirea unei cooperative săteşti. „Tejghetar"? De ce atîta dispreţ? Şi apoi vrea d. Meissner să ne facă să credem că învăţătorii cari întemeiază cooperative—de consum, să zicem!—în satele lor, îşi pun numai decît şorţul dinnainte, ori iau la subţioară şervetul de şters mesele?

Singurele care în adevăr reclamă timp mult ori absenţă îndelungată învăţătorului, aşa că se găsesc în incompatibilitate cu profesarea, sînt sarcinele de controlori la bănci şi de administratori ai moşiilor ob-

şteşti. Învăţătorul care şi-a luat una din aceste însărcinări e silit să nu mai facă lecţiuni tot timpul, ori cel puţin o mare parte din timpul cît deţine o astfel de însărcinare.

Pentru aceştia se pune în adevăr chestiunea incompatibilităţii dintre activitatea şcolară şi cea extraşcolară.

Acestora până acum, sub trecuta administraţie şcolară, li se acordau concedii, iar lecţiunile în locul lor se făceau de către suplinitori.

Actuala administraţie şcolara crede, pare-se, că s'a făcut rău acordîndu-se sprijin şi concedii acestor învăţători şi vrea să *„schimbe pe de-a 'ntregul situaţia ce s'a creat"*.

Vom vedea îndată dacă acei ce vin astăzi să reformeze starea de lucruri creată de predecesori ţin samă de toate elementele problemei căreia îşi propun să-i dea o soluţiune.

Dar mai înnainte atragem atenţia adversarilor activităţii extraşcolare a *învăţătorilor* asupra următoarelor foarte adevărate cuvinte ale d-lui Spiru Haret (*„Revista generală a învăţămîntului"*, No. 4, anul VII):

„De altfel este foarte curioasă această pretenţie de a se supune învăţătorii şi preoţii *săteşti* la un regim de excepţie, numai pentrucă sînt *săteşti*...

„În adevăr, pe cînd de patru ani şi jumătate se vorbeşte şi se scrie fără încetare contra activităţii extraşcolare şi extrabisericeşti *dela ţară*, zisu-s'a măcar un singur cuvînt asupra celei *dela oraşe?* Şi cu toate acestea, la oraşe nu lipseşte acest fel de activitate, ba încă este poate mai desvoltată decît cea dela ţară. Sînt nenumăraţi profesori cari dau lecţii particulare, alţii cari au şcoli private de care se ocupă de aproape. Unii sînt gazetari, alţii avocaţi... O lege recentă permite profesorilor să fie prefecţi şi primari, şi un preot chiar în momentul acesta servă ca ofiţer de stare civilă".

Acestea, pentru învăţămîntul secundar,—deşi pregătirea pentru acest învăţămînt a cerut sacrificii mai mari decît pregătirea unui învăţător şi deci paguba ce se aduce *şcoalei* e şi mai mare.

Iar cînd e vorba de învăţămîntul universitar, lucrul devine în adevăr extraordinar, de oarece un astfel de profesor e un *specialist*, uneori poate *singurul* în ţară; de oarece, în orice caz, pentru pregătirea unor profesori universitari statul a făcut uneori sacrificii însemnate, trimeţîndu-i în străinătate pe socoteala sa, pentru mai mulţi ani...

Şi cu toate acestea cîţi profesori secundari şi universitari nu sînt ripiţi *şcoalei* de *alte* îndeletniciri!..

De ce să găsim lucrul natural aice şi să ne revolte dincolo?

* * *

Dacă admitem că anumite sarcini extraşcolare nu-i împiedecă de loc pe învăţători de a-şi îndeplini cu stricteţă îndatoririle lor şcolare, şi am văzut că pentru unele lucrul e în afară de orice îndoială,—atunci problema activităţii extraşcolare a învăţătorilor, sub forma cea mai grea pe care i-o dau adversarii ei, se reduce la următoarele:

Invățămîntului primar rural i se aduc grave prejudicii prin faptul că *unii* din cei formați în școlile normale ale statului *anume* pentru a învăța pe copii, îmbrățișază în sate *alte* ocupațiuni decît acele școlare, pe cînd în locul lor sarcina de luminători ai fiilor de țărani este încredințată la *„niște băețași cu 2—3 clase secundare.., niște domnișoare «absolvente» a 2 clase profesionale, de nu a citorva luni făcute într'o secție de menaj"*, cum spune d. C. Meissner, inspirîndu-se dintr'un raport al Consiliului inspectorilor învățămîntului primar, prezentat fostului ministru de Instrucțiune.

E drept că chestiunea suplinitorilor în învățămîntul rural e una din cele mai mari greutăți cu care autoritatea superioară școlară are de luptat, fiind adesea nevoită să dea o școală pe mînile unui om lipsit de cele mai elementare însușiri cerute de rolul ce i se încredințază.

Trebue însă să observăm că, din pricina numărului prea mic de învățători pe care-i dau școalele normale față de trebuințele țării, un mare număr de posturi de învățători sînt încredințate *direct, de către stat* la „niște băețași cu 2—3 clase secundare..., niște domnișoare" etc.*).

Ce se face dar cînd se pune un suplinitor în locul unui învățător titular, normalist, care se deťașază ca administrator de moșie, ori controlor la băncile populare? Nu se face decît ceia ce însuși statul practică pe o scară foarte întinsă. Se mai înmulțește cu cîțiva numărul acelor învățători-suplinitori, „băețașii cu 2—3 clase secundare", din pricina cărora învățămîntul rural sufere.

Ne vine să credem că de obiceiu învățătorul care trece la o instituție economică se simte totuși prea legat de școala lui, pentruca s'o încredințeze unor mîni cu totul nedestoinice și că deci acesta își alege mai bine suplinitorul decît cum e nevoit să facă statul,—dar să zicem că nu ar fi așa, ci că și aici suplinitorii ar fi de aceiași calitate ca și ai statului: vrem anume să admitem ipotezele cele mai defavorabile activității extrașcolare.

Dar atunci d-lui Meissner îi scapă din vedere faptul că amestecînd, cum face d-sa, în chestia activității extrașcolare răul acesta—al suplinirilor slabe—de care în adevăr școala rurală sufere, dar care *nu are a face de loc* cu activitatea extrașcolară, se expune să-i pue cineva întrebarea:

— Dar dacă nu ar exista nici o activitate extrașcolară, ar dispărea oare din învățămîntul rural acei suplinitori, *„băețași cu 2—3 clase secundare..., domnișoare absolvente a 2 clase profesionale"*, etc?

Intrebare la care d-sa ar fi nevoit să răspundă:—*Nu, nu ar dispărea!...*

*) După calculul făcut de Consiliul inspectorilor în Raportul către Ministrul de Instrucțiune, numărul locurilor vacante de învățători e în medie de 333 pe an pentru ultimii 15 ani, iar numărul învățătorilor dați de școlile normale e de 212 pe an. Deci în fiecare an trebue să se numească 121 suplinitori, pe lingă cei existenți.

Din raportul, citat mai sus, al Consiliului inspectorilor aflăm că numărul suplinitorilor în învățămîntul rural în 1909 e de 1743 față de 4711 titulari, adică un procent de 27%. Vrea d. Meissner să ne facă să credem că toți acești suplinitori funcționează din pricină că titularii sînt la bănci, cooperative ori obștii? De ce amestecă d-sa în chestiunea activității extrașcolare problema aceasta a suplinirilor care e o problemă cu totul alta, care, o repetăm, nu are nici o legătură cu ea?

In chestiunea aceasta e, în adevăr, foarte însemnat lucru să știm *cîți* astfel de suplinitori pune statul din lipsă de elemente pregătite anume pentru învățămîntul rural, și *cîți* se pun ca să înlocuiască pe titularii detașați pentru activitatea extrașcolară. Iar dacă numărul acestor din urmă e cumva *foarte restrîns* față cu al celor dintăi, atunci pentru ce să exagerăm... pierderile pe care școala le sufere de pe urma detașării unora din învățătorii titulari la *alte* ocupațiuni?

Ei bine, știți care e în 1909 numărul învățătorilor titulari aflați în concediu și supliniți ca *revizori-școlari*, cotrolori la bănci, obștii, etc?

Acest număr e de 384 din un total de 1743 de locuri suplinite, adică 22%, și numai de 8% față de numărul titularilor!

Și încă! Nu avem date care să specifice, dar bănuim că cea mai mare parte din acești 384 titulari în concediu nu sînt rîpiți școalei de activitatea extrașcolară, *ci mai curînd de cancelariile revizoratelor școlare...*

Dar se va zice: oricît de puțini ar fi ei, acolo unde titularii își părăsesc școala pentru o *altă* ocupație, învățămîntul sufere din cauza lipsei de pregătire a suplinitorilor, din pricina nedeprinderei lor cu școala, a necunoașterei metodelor de predare, a lipsei de interes datorite poziției nesigure de suplinitor, etc.

Lucrul e adevărat, o recunoaștem. Și pentruca să ne exprimăm mai scurt, admitem că, dată pe mîna unui suplinitor, școala dintr'un sat oarecare pierde 50%, fiindcă titularul a trecut în fruntea unei instituții economice. Copii vor învăța mai greu, mai puțin solid, mai puțin sistematic—tot ce voiți.

Dar dacă învățătorul titular din acel sat ar fi rămas la școala lui, iar instituția economică pe care el o conduce nu s'ar fi înființat? Atunci ni se pare că după oricare aritmetică din lume, pierderea ar fi fost de 100%,—pentru ridicarea economică a acelui sat, să zicem, de pildă, pentru liberarea sătenilor din ghiarele cămătarilor...

Și atunci am întreba pe cel mai fanatic fetișist al metodelor de predare, al treptelor formale, și al întregului aparat pedagogic, ce-i de preferat: să piardă școala o parte din calitățile ei, ori îmbunătățirea stării economice a sătenilor—*totul?*

Să fim sinceri și să privim lucrul în față. Credem că, din două rele, oricine va alege pe cel mai puțin rău.

Dar chestiunea nici nu se pune așa, deși chiar așa simplist pusă tot nu militează în contra activității extrașcolare, ci dimpotrivă în favoarea ei.

Sînt însă alte considerente care nu trebue să ne scape din vedere, cînd e vorba de o problemă atît de complicată.

Acei cari sînt contra activităţii extraşcolare a învăţătorilor pe motiv că prin ea se distruge şcoala, cred, sau se fac a crede, că învăţarea celor 5 clase de curs primar—„lumina, cultura" săteanului !...—e mai necesară pentru ţăranul romîn şi pentru ţară decît ridicarea lui economică, ori cel puţin că învăţarea celor 5 clase primare e condiţia sine qua non şi poate chiar singura, prin care ţărănimea va ajunge la un trai mai înnălţat economiceşte şi moralmente.

Adevărul însă e altul.

Chiar pentru răspîndirea numai a cunoştinţelor elementare se cere mai mult decît o simplă activitate „şcolară".

Căci pretutindeni unde o rea stare socială domneşte alături cu o mare lipsă de cultură, constatăm că ambele au la bază reaua stare economică a populaţiunii. Aşa e în sudul înapoiat, incult şi sărac al Italiei faţă de nordul cu mult superior din toate punctele de vedere, aşa e în Andaluzia săracă şi feodală faţă de Catalonia relativ modernă şi prosperă, aşa-i în Irlanda faţă de restul Angliei, în Germania orientală faţă de alte regiuni ale imperiului, etc.

Analfabetismul nu e cauză, ci e rezultat. Şi e uşor de înţeles pentruce. Invăţătura cere sacrificii de timp şi de bani, iar sacrificiul îl face cineva cînd are cu ce şi pentruce-l face, cînd are deci *mijloacele* necesare şi *interesul* de a-l face.

Dar după cum recunoaşte şi d. Meissner, *„greutăţi, uneori neinvinse, întîmpină învăţătorul cu înscrierile dela începutul anului şcolar, cu frecventarea neregulată a copiilor, cu procurarea cărţilor şi a rechizitelor necesare"*.

Pentru cine n'a avut prilej să cunoască greutăţile pe care le întîmpină învăţătorii în sate cu inscrierea şi frecventarea elevilor, vom spune numai următorul fapt caracteristic: cele mai multe denunţuri ce se fac la minister de către săteni împotriva învăţătorilor sînt datorite dorinţii de a se răzbuna pentru amenzile şcolare aplicate de învăţători, ori pentru înscrierea silită a copiilor la şcoală. Cel ce scrie rîndurile acestea a fost cîtva timp revizor şcolar şi a avut prilejul să se încredinţeze de aceasta. Vin cîteodată învinuiri extrem de grave, iar cînd te duci în sat şi faci cercetarea, vezi că totul e o invenţie; şi dacă iscodeşti puţin lucrurile, îndată înţelegi din ce dorinţă de a face rău bietului învăţător isvoreşte pira.

Iar cît este de constrîns în genere săteanul să nu-şi trimeată copilul la şcoală—mai ales în timpul muncilor agricole—ne arată faptul că, pentru o populaţie şcolară de vre-o 300.000 de copii, „Casa Scoalelor" încasează une-ori peste 300,000 lei pe an din amenzile şcolare, deşi amenzile sînt mici (10 până la 50 bani pe ½ de zi) şi se iartă într'o proporţie destul de însemnată, executîndu-se numai în cazurile de grea recidivă. Şi tot din experienţa noastră de revizor şcolar notăm aici faptul, iarăşi caracteristic, că de mai multeori ni s'a întîmplat să găsim cîte un

ţăran care cerea să i se scutească feciorul de şcoală sub cuvînt că e idiot şi nu poate învăţa,—deşi nu era adevărat şi *îşi calomnia* cu bună ştiinţă copilul!

Rezultă de aici că ţăranul *nu înţelege* foloasele şi însemnătatea învăţăturii?

Faptul că sătenii cărora situaţia materială le îngădue îşi dau bucuroşi copiii la şcoală, ne încredinţază că nu. Şi mai evident ne dovedeşte aceasta faptul arătat de d. G. Arghirescu, că în multe părţi sătenii înşişi cer să li se facă şcoli şi la nevoe *contribue chiar ei* la întemeerea lor. *)

Cît despre regularitatea frecventării şcolare, ea e în foarte strînsă legătură cu starea economică a populaţiei dela ţară, după cum ne dovedesc următoarele cifre, pe care le luăm din raportul Consiliului inspectorilor: procentul elevilor cari aveau frecventarea neregulată era în 1893—4 numai de 23%, pe cînd în 1909—10 el ajunge la 33%. Şi ştiţi de ce? Pentrucă în 1893—4 erau înscrişi în şcoli numai 29% din copiii în vrîstă de şcoală, deci numai copiii sătenilor *mai cuprinşi*, pe cînd în 1909—10 erau înscrişi 59% din copiii în vîrstă de şcoală, deci se înscrisese şi mulţi copii de-ai sătenilor *mai săraci*; şi tocmai această aducere la şcoală a copiilor nevoiaşi face ca frecventarea să devie mai neregulată,—iar statul nu are alte mijloace de îndreptare decît constrîngerea şi amenda...

E vădit dar că atunci cînd starea economică a săteanului se va îmbunătăţi, însăşi problema înscrierii şi frecventării în învăţămîntul rural va intra pe calea rezolvirii ei aşa cum interesele statului o cer, iar învăţătorul nu va mai avea de luptat cu greutăţile enumerate mai sus.

Dar la această îmbunătăţire a situaţiei economice a ţăranilor *tocmai* activitatea extraşcolară contribue într'un grad foarte înnalt,—nu o neagă nici d-nii Arion şi Meissner.

Şi atunci, *făcînd activitate extraşcolară, nu lucrează învăţătorul direct pentru îndreptarea celor mai mari rele de care sufere azi şcoala rurală?*

Mai mult. Tot d. Meissner notează, cu drept cuvînt, printre greutăţile *speciale* sarcinii de învăţători pe aceia că, pe cînd copiii dela oraşe se duc la şcoală *„cu o desvoltare intelectuală superioară"*, cei de la ţară intră în şcoală *„cu un capital de reprezentări cu mult inferior"*.

Dar această diferenţă rezultă tocmai din starea deosebită a mediului familial, în care copilul trăeşte până la vrîsta de şcoală. Iar acest mediu dela ţară—foarte înnapoiat culturaliceşte faţă de acel dela oraşe—nu se va transforma decît tot prin ridicarea economică a ţărănimii. Căci numai ţăranii ridicaţi din punct de vedere material vor avea şi timpul liber pentru preocupaţiuni de o ordine mai înnaltă.

*) G. Arghirescu. *Recensemîntul general al ştiutorilor şi neştiutorilor de carte în România, din anul 1909.* Introducere, p. XXV.

Se știe că în Italia de sud analfabetismul e mult mai răspîndit decît în cea de nord și că, cu toate sforțările mari ale statului, opera de ridicare culturală a sudului merge foarte greu. E lucru iarăși cunoscut că această parte săracă și înapoiată a Italiei dă un însemnat contigent de emigranți temporari ori definitivi, care își duc până în cele două Americi brațele de muncă și visurile lor de o viață mai omenească. Știți cine sînt astăzi pentru Italia de sud cei mai aprigi propagandiști în contra analfabetismului? Tocmai acești emigranți. Ei sînt acei cari în toate scrisorile lor își îndeamnă rudele să-și dea copiii la școală și să învețe carte înșiși adulții. Și pentruce? Pentrucă în mediile nouă în care au emigrat și-au dat samă de situația de inferioritate în care îi pune lipsa lor de orice cultură, și au căpătat *interes* pentru școală.

Acum vre-o 16 ani studenții din Iași,—aproape întreaga studențime—constituiți într'o mare societate, numită „Datoria", am încercat să facem școale de adulți în mahalalele Iașului. Dar cu toate sforțările noastre, cu tot sprijinul profesorilor universitari, cu tot devotamentul membrilor societății, cari umblau din casă în casă pentru a recruta pe elevi, cu toate că lecțiunile se predau de cei mai buni institutori din Iași,—nu am putut face nimic, școala s'a închis din lipsă de elevi: locuitorii din suburbiile Iașului, în mare parte agricultori, cărăuși, salahori, etc, nu vedeau la ce le-ar folosi certificatul de 4 clase primare, nu aveau pentru școală un interes proporțional cu sacrificiul de timp ce li se cerea. Din contra, la Galați, unde lucrătorii dela docuri și din port au văzut că prin școala de adulți pot ajunge șefi de ateliere, supraveghetori, etc., s'a putut înființa acum cîțiva ani, din inițiativa unui singur om, o școală de adulți din care au eșit în 4 ani peste o mie de absolvenți: aceștia aveau interesul să învețe și școala de adulți a prosperat, luînd aproape proporțiile unei academii populare.

E clar deci că atunci cînd interesul pentru cetit se va răspîndi printre săteni—*și acest interes e solicitat tot mai mult prin diferitele ramuri ale activității extrașcolare*,—nivelul lor cultural se va ridica, iar copiii lor nu se vor mai duce la școală cu acel „capital inferior de reprezentări", care face atît de grea sarcina învățătorului.

Iată dar cum trebue privită legătura dintre activitatea extrașcolară și viața săteanului și ce răsunet vor avea urmările ei asupra școalei însăși.

Și atunci, să strigăm învățătorilor — *„îndărăt, spre școală,"* ori *„întâiu școala, apoi... celelalte" ?...*

Ni se pare că prea de multe lucruri nu se ține samă cînd se aruncă astfel de formule.

* * *

Dar cînd nu ții samă de toți factorii unei probleme e fatal să aduci în rezolvirea ei soluții unilaterale și deci dinnainte condamnate.

Se putea să i se întîmple altfel decît așa d-lui C. Meissner cu propunerea pe care o face pentru regulamentarea activității economice a învățătorilor la sate?

„Părerea mea e—spune d-sa—ca dintre învățătorii cu o vechime ce s'ar putea specifica prin lege, de 15—20 ani bunăoară, să „se recruteze conducătorii deosebitelor instituțiuni economice, detașin„du-i dela școală cu păstrarea drepturilor lor cîștigate în învățămînt „și asigurîndu-le salarii suficiente în chiar fondurile instituțiunilor pe „care ei ar fi chemați să le conducă".

Aceasta e soluția d-lui Meissner: la început, vre-o 15—20 de ani —mai spune d-sa—învățătorii *„să nu se ocupe decît cu școala și ca o „răsplată, învățătorii mai bătrîni, însă bravi, să fie însărcinați cu „lucrări extrașcolare".*

Soluția aceasta nu numai că *„ar salva și interesele învățămîn„tului și bunul mers înainte al acțiunii începute pentru ridicarea eco„nomică a populației dela țară"*, dar e pur și simplu miraculoasă.

Ea face, în adevăr, pe d. Meissner să spue că prin ea *„nu se „vor detașa pentru misiunea de conducători ai instituțiunilor econo„mice așa de mulți învățători, cum s'ar putea crede la prima „vedere"*, după ce, în acelaș articol, d-sa spune ceva mai sus: *„și ast„fel am ajuns unde sîntem. Învățătorul are altă menire de „cît aceia de a învăța carte pe copii"*, dînd astfel a se înțelege că asta e ceva general în învățămîntul rural și punîndu-se astfel într'o contrazicere din care nu-l poate scoate formula cu „stabilirea de circumscripțiuni care să deservească regiuni mai întinse".

Așa dar, d. Meissner vrea ca 15—20 de ani învățătorul să nu aibă nici o parte în acțiunea de ridicare economică a țărănimii, iar după îndeplinirea acestui termen, ca un fel de răsplată pentru munca „migăloasă" din școală, să înceteze de a mai profesa, să se facă... „tejghetar"...

A, dar nu,—tejghetari sînt învățătorii acuma; de îndată însă ce soluția d-lui Meissner s'ar admite, înseși ocupațiile s'ar înnobila, probabil.

Dar dacă învățătorul care a îndeplinit termenul cerut și a muncit conștiincios în școală nu are de loc *aptitudini* ca să fie casier, controlor la bănci, conducător de cooperativă ori administrator de moșie, și cu toate acestea el vrea să fie, fiindcă legea îi dă *dreptul?* Să-l lăsăm să ducă instituțiile la ruină? Să-l obligăm, *în contra legii*, să rămie mai departe tot în școală? Dar ce-i vinovat el că nu are aptitudini? Pentru ce să-l lipsim de „răsplată"?

Iar dacă în acelaşi sat cu el este un învățător tînăr, care are *deosebite* aptitudini pentru conducerea instituțiilor economice, să-l obligăm să aștepte până ce va îndeplini termenul de 15—20 de ani?

Și apoi cine și *după ce criteriu* îi va alege, „dintre învățătorii cu o vechime ce s'ar putea specifica prin lege, de 15—20 ani", pe acei cari vor avea să fie trecuți la bănci, cooperative, etc.?

Îi va alege autoritatea superioară *școlară*, firește. Și pe ce-și va baza alegerea?

La încercare pentru conducerea instituţiilor economice nu-i va fi pus nimeni pe învăţători. Deci îi va alege după *meritele lor didactice*, ţinînd samă şi de cinstea şi conştienţiozitatea lor.

Dar poate cineva să fie *excelent pedagog*—şi pe de-asupra, om corect şi conştiincios—şi cu toate acestea să fie *absolut inapt* pentru conducerea unei instituţii economice...

Instituţiile ar pierde astfel enorm.

Dar oare *şcoala* ar cîştiga cînd i s'ar lua tocmai învăţătorii cu cele mai mari *aptitudini didactice?* Fireşte că nu!

Tocmai d. Meissner, profesorul de Pedagogie, nu vede că aice e vorba de o foarte serioasă *selecţiune*, de o selecţiune nu artificială, determinată prin lege, ci de o selecţiune *naturală?* Nu înţelege d-sa că dacă un învăţător înfiinţează în satul lui o bancă, o cooperativă, ori o obşte, o face pentrucă simte în sine *forţa* necesară, şi că dacă altul nu înfiinţează nici una din aceste instituţiuni pricina e adîncă, organică? Nu ştie d. Meissner că *nu în toate satele* învăţătorii conduc instituţiile economice, dar că în unele *sufletul* activităţii... extraşcolare e *preotul*, în altele *notarul*, în altele chiar *medicul* ori *vre-un particular*, adică acel pe care *selecţiunea* îl ridică, acel care întruneşte în gradul cel mai înnalt condiţiunile de voinţă, energie şi pricepere trebuitoare?

Şi avem să hotărîm astfel de lucruri prin lege?

Apoi, să luăm pe învăţător dela catedra sa tocmai după ce s'a legat mai strîns, după ce s'a identificat cu ea, şi să-l bombardăm—prin lege—în fruntea unei instituţii, în ale cărei afaceri i-am interzis zeci de ani de a se amesteca?!

Ni se pare că prin asta nu numai că *nu* „s'ar salva interesele învăţămîntului", dar s'ar periclita şi „bunul mers înnainte al acţiunii începute pentru ridicarea economică a populaţiei dela ţară",—s'ar ajunge tocmai la rezultatul contrar aceluia pe care-l prevede d. Meissner.

Şi nu mai vorbim de faptul că după 20 de ani trecuţi în munca „migăloasă" de şcoală, învăţătorul a ajuns în vrîstă de peste 40 de ani, cînd omul *nu mai poate* avea curajul *începuturilor*, şi lui i se cere atunci să înceapă o activitate *absolut* nouă pentru el,—admiţînd chiar că energia şi puterea fizică ar avea-o încă deplină.

Iar din punct de vedere al realizării practice, cum să înceapă? În satul *lui*—după 20 de ani? Ori *trimis* într'un sat X? Într'o „circumscripţie"? Îşi va părăsi omul, după 20 de ani, gospodăria lui?

Ar mai putea fi vorba aice şi de acea „psihologie profesională", cu care d. pedagog Meissner de sigur că e în curent, şi care şi ea s'ar cam opune unei schimbări de carieră la o astfel de vrîstă,—dar nu mai insistăm.

Însă credem că avem dreptul să întrebăm: decît o astfel de regulamentare nu e mai simplu să laşi pe om să se apuce de lucru, dacă-l îndeamnă inima, şi după ce l-ai văzut că-i vrednic să conducă o instituţie economică, să-i acorzi concediul, în caz cînd are nevoe de el, fără să mai cauţi dacă a servit ori nu 20 de ani, în învăţămînt? Nu e şi mai practic?

Dar tocmai aceasta-i calea care s'a urmat până acum.

De ce s'o înlocuim cu alta mai rea?

*

Urmează de aice că, aşa cum s'a exercitat până acum, activitatea învăţătorilor (şi a preuţilor, ar fi trebuit să spunem în tot cursul acestui articol—dar noi nu ne ocupăm aici decît de învăţători) la instituţiile economice dela sate a funcţionat în condiţiile cele mai bune şi că nimic nu este de modificat în mersul ei?

Departe de noi gîndul acesta.

Chiar dacă nu am cunoaşte fapte precise şi încă am fi dispuşi să admitem a priori că şi aice, *ca în orice început*, primele dibuiri au trebuit să fie întovărăşite de oarecare greşeli, insuficienţe, abuzuri chiar.

Deşi o viaţă de mai mulţi ani şi o voinţă constantă de a o îndruma mereu pe căile cele bune au adus îndreptări multor scăderi ce pe ici pe colea apăruse, activitatea pentru ridicarea economică a sătenilor va trebui de sigur să fie regulamentată. Cum? Nu se poate încă şti, pentrucă chestiunea trebue studiată. Poate cu vremea sarcinile de casieri şi controlori ai băncilor şi acele de conducători ai cooperativelor se vor da absolvenţilor şcoalelor comerciale superioare, cari ar fi mai bine pregătiţi pentru acestea şi cari acum îngroaşă rîndurile aspiranţilor la slujbe în oraşe, iar acele de administratori ai moşiilor obşteşti, absolvenţilor şcoalelor de agricultură.

Poate. Dar va trebui să se ţie samă de un lucru. Orice s'ar zice, oricît s'ar vorbi de *profitul material* pe care-l au învăţătorii ca salariaţi ai instituţiilor economice dela sate, trebue să fie cineva prea orbit de patimă pentruca să nu vadă că un mare idealism e la baza activităţii economice a elementelor culte dela sate,—idealism pe care nu-l vom găsi în aşa măsură la elementele transplantate dela oraşe la sate fără o prealabilă pregătire, la elementele ce nu vor fi fost crescute în credinţa că menirea lor e să trăiască între săteni, faţă de cari au o mare misiune şi pe care trebue să-i iubească şi să-i ajute. Idealismul pe care în unele momente nu-l neagă nici d. Meissner mişcării învăţătorilor se datoreşte strînsei legături sufleteşti dintre aceştia şi lumea satelor, din care cei mai mulţi au eşit. Dar absolvenţii noştri de şcoli comerciale sînt crescuţi în alt spirit şi cu alte aspiraţii. Ei nu se pot simţi astăzi legaţi sufleteşte cu ţăranul. Şi cînd e vorba de munca pentru ridicarea poporului, vorba de „apostolat" are o bază de seriozitate mult mai largă decît i se dă de obiceiu.

Nu negăm că, în vederea îndreptării lor spre sate, s'ar putea să se pregătească în viitor şi elevii şcoalelor de comerţ în acelaşi spirit ca

şi acei ai şcoalelor normale şi să se recruteze din acelaş mediu, din copiii dela sate mai ales. Lucrul va necesita însă cheltueli mari din partea statului, mai cu samă pentru acordarea de burse fiilor de săteni şi dacă se va face, se va face de sigur tîrziu.

Dar până atunci de ce să împiedecăm pe învăţători de a lucra pentru ridicarea stării economice a satelor, cînd ei trăesc între săteni şi au dat până acum aşa de hotărîtoare dovezi că pot lucra cu folos în acest senz?

Pentruce să impunem o limită de vrîstă elementelor învăţătoreşti destoinice şi doritoare de a lucra pentru ridicarea economică a ţării?

Nu aceasta, de sigur, va fi soluţia problemei cînd se va pr oceda serios la regulamentarea activităţii pentru ridicarea economică a satelor. Până acum această activitate s'a desfăşurat nesistematic, a funcţionat haotic, şi nici nu putea să fie altfel, şi—nici nu trebuia să fie altfel! Prea era urgentă nevoia de a se lucra în acest senz, pentruca să se poată sistematiza opera; ea trebuia să se facă oricum. S'au deschis deci largi porţile pentru oricine voia să între—şi bine s'a făcut. Trebuia să încerce oricine voia.

Micile scăderi? Nu era timp să li se dea atenţie. Toată energia trebuia consacrată activităţii pentru început. Că puteau să se facă greşeli, nu era nici o primejdie,—ele aveau să se înlăture cu timpul: nu şlefueşte nimeni templul până nu l-a văzut ridicat.

Singura primejdie—şi primejdie mare şi pentru neamul întreg—ar fi fost să nu se înceapă nimic; în faţa acesteia, celelalte dispăreau.

Activitatea extraşcolară a început ca un războiu,—un războiu împotriva mizeriei, ruinei şi pustiirei pe care nepăsarea celor de sus, inconştienţa celor mulţi şi aviditatea celor interesaţi le revărsau asupra satelor noastre.

Dar cine se uită, în războiu, la ceia ce face fiecare soldat în parte? E destul ca *întregul* să meargă spre izbîndă; în toiul luptei, nimeni nu se gîndeşte la morţi şi la răniţi,—va fi timp şi pentru ei după victorie.

Astăzi opera are viaţă. Monumentul e în picioare.

Şi dacă a venit timpul pentru regulamentarea şi sistematizarea activităţii economice dela sate, aceasta nu se va putea face cu soluţii date a priori de către oameni cari nu o văd cu ochi buni. Ea se va putea face cu folos numai în urma unor studii adînci şi serioase, făcute cu răbdare şi cu dorinţa *sinceră* de a perfecţiona opera începută,—studii în care toate feţele problemei vor trebui să fie conştiincios cercetate până în cele mai mici amănunte.

De aceia singurul lucru pe care-l pot face adversarii de eri, învinşii de astăzi ai activităţii extraşcolare, este să nu o regulamenteze pripit, s'o lase în starea în care se găseşte, şi la care, dacă e aşa de rea cum se silesc s'o arăte,—pot avea mîngîierea că ei nu au contribuit cu nimic...

M. Carp

CRONICA VESELĂ

In jurul unui divorţ

Mişu St. Popescu vrea să divorţeze.
Lung prilej de vorbe şi de ipoteze!

Unii spun că Mişu singur e de vină
Că la ei în casă n'a fost zi senină,
Că nu poate nimeni să-i mai între 'n voe,
Ş'a avut norocul de-a găsit pe Zoe
Care-i rabdă toate de cînd l-a luat,—
Că de sigur alta nu l-ar fi răbdat
Nici măcar o lună,—însă biata fată
Este bunătatea personificată!
Că 'nainte dînsa, pînă nu-l luase,
A respins partide mult mai serioase—
Georges Athanasiu, cînd era flăcău...
Panţu dela Bancă... Guţă Popîndău,
Angrosist de vinuri,—(o partidă rară
Şi cu care Mişu nici nu se compară)
Om cu carieră şi destul de bine,—
Refuzat de dînsa, ca să ia... pe cine?!
Că săraca Zoe cînd l-a cunoscut
Era fără slujbă şi dator-vîndut...
Că de-atunci încoace ea zădarnic speră,—
Că el n'are 'n casă nici o manieră:
Nu respectă seara orele de masă,
Rare ori cu leafa nimereşte-acasă.

Frequentează cele mai de jos localuri
Şi se ţine noaptea numai de scandaluri,—
Iar cînd stă cu dînsa, n'o mai lasă 'n pace,
Tot mereu o ceartă şi nimic nu-i place.
Bine, ştiu, se 'ntimplă... face omul gură,—
Dar la el devine a doua natură!
D'aia biata Zoe a ajuns o iască,
De nu poate nimeni s'o mai recunoască...
Şi pe lîngă astea,—nu-i destul atît!
Secfestrată 'n casă moare de urît,
Pe cînd el petrece, fără ea, cît patru—
Iar pe ea n'o scoate nici măcar la teatru.
Dar mai e un lucru mai fenomenal:
Mişu St. Popescu este imoral!
Parcă ea nu ştie că de-acum un an,
Dumnealui se ţine cu madam' Virlan?
O caricatură—nici nu se putea!—
De se miră lumea, ce-a găsit la ea.
Uite pentru cine şi-a trădat nevasta!...
Dar săraca Zoe o 'nghiţea şi p'asta.

*

Alţii spun că totuşi nu-i de vină el,
Că, din contra, Mişu e un soţ model!
Însă ea, Popeasca, este o ingrată.
C'ar fi stat ş'acuma tot nemăritată
Dacă din păcate nu s'ar fi găsit
Un neghiob ca Mişu, un îmbrobodit!
C'a luat-o tocmai de pe la Vaslui,
Unde se dusese la un văr de-al lui
Care-avea la dînşii casă cu chirie,—
Că vorbeau adesea la bucătărie
Mai cu seamă ziua, cînd trecea la masă,
Că „duduca Zoe" scutură prin casă
Şi... nu zice nimeni că era bigotă,
Însă franţuzeşte nu ştia o iotă!
Dar găsind odată nişte cărţi franceze,
A rugat pe Mişu „s'o iniţieze"...

(Ce vreţi,—moldoveancă!) Tot aşa mereu,
Azi o sărutare, mîine... mai ştiu eu?
Ba cu franţuzeasca, ba cu scuturatul,—
Pînă cînd la urmă a 'ncurcat băiatul!...
Toate astea însă, la un loc,—denotă
C'a luat-o goală, fără nici o dotă.
Trei perechi de case? Ştie dumnezeu...
Trei perechi de mofturi!—N'o spun numai eu,
Întrebaţi pe Lambru, pe madam' Palade—
O persoană 'n vîrstă, foarte cum-se-cade,—
Şi pe toată lumea care-o cunoştea:
C'a luat-o numai cu ce-a fost pe ea!....
El putea desigur altfel să se 'nsoare,—
Dar în loc să-i fie recunoscătoare,
Să-l respecte 'n casă şi să-l menajeze,—
Dumneaei din contra ţine să dicteze!
Mişu nu e liber nici măcar un pas,
Toată lumea vede că l-a dus de nas!
Dar în schimb, fireşte, ea dela 'nceput
Fără nici o jenă a făcut ce-a vrut:
Seara, cînd o cauţi, pleacă la cucoane,
Ziua se ocupă numai cu romane,—
Iar bucătăreasa (c'au schimbat femeia)
Are tot pe mînă, pînă cînd şi cheia
Dela magazie şi dela dulap,—
Care va să zică şi-a făcut de cap!
Foarte bine face,—pentrucă stăpîna
Nici nu-i vede nasul toată săptămîna,
Şi de cînd o are a lăsat-o 'n voe,—
Dumneaei ce-i pasă?

Alţii spun că Zoe,
Nu ştiu cînd, odată la madam' Lipan,
A 'ntîlnit pe unul Iorgu Damian—
Flutur de saloane, mare puşlama,—
Că 'ntre ei de sigur exista ceva,
Fi'ndcă ea 'ntr'o clipă de sinceritate
A scăpat o vorbă la madam' Stamate:
— Ah, ma chère, ce nobil şi distins băet!
Iar madam' Stamate n'a ţinut secret.

Și-i destul să afle citeva persoane...
Tot atunci, se vede, una din cucoane
I-a făcut pe semne, lui, o anonimă
Unde iscălise doar atit: „Cu stimă".
Și-i scria acolo—spun din auzite—
„Că madam' Popescu prea se compromite"...
Dar el n'a cetit-o, nefiind francată.
...Și-a trecut și asta.
În sfirșit, odată
Trebuind să plece Mișu la Vaslui
Pentru niște case,—un amic de-al lui,
Unul dela Credit, l-a pornit cu sila
Să ia trenul numai pînă la Chitila
Și să stea acolo tocmai timpul strict
Ca să-i poată prinde în flagrant-delict.
...Că venind Popescu și văzînd lumină
A intrat în curte tocmai prin grădină
Și bătînd la ușa care dă 'n salon,
Cineva din casă i-a strigat: pardon!

Zoe sta de vorbă, nici nu s'aștepta,—
Că era de vreme: zece și ceva,—
Și crezind că-i mița sau vre-un alt ecou,
Cînd intră Popescu, a rămas tablou!!

El păru de-odată foarte încintat.
Mă ertați—le zise—că v'am deranjat!
Puse-apoi paltonul peste geamantan
Și-avansînd cu 'ncetul către Damian
Care sta să plece, zise: bună-seara!
Damian atuncia s'a făcut ca ceara..
— Ce, nu dormi la mine?... poate că ți-e somn...
Te grăbești prea tare, mult stimate domn!
Și zicînd acestea cu o voce calmă,
Vru să-l ia de guler și să-i dea o palmă.
— Domnule Popescu... nene, stai un pic!
Pe parola noastră că n'a fost nimic..."
Damian săracul nu știa ce zice,—
Dar găsind la urmă un moment propice,

Cînd văzu că treaba tot mai rău se 'ncurcă,
A fugit!
Iar soții se certară furcă.
Ea 'l lua cu bine, nu-l scotea din „dragă",
Socotind că astfel va putea s'o dreagă,
Dar apoi, cu 'ncetul, ca să-l „dee" gata,
A 'nceput să facă, ea, pe supărata:
Că ea nu mai doarme la un loc cu el,
Trebue să facă astăzi la un fel,—
Că nu-l cunoscuse chiar așa mojic—
Că-i abate pentru lucru de nimic,—
...Și 'ntorcind o clipă capul îndărăt,
I-a strigat din ușă:
— T'ei prostit di tăt!
S'a 'nculat pe urmă singură 'n salon,
Pînă dimineața...
Dar mai e un zvon.
Că... plecind Popescu în străinătate,—
Cînd veni să-i prindă pe neașteptate,
A găsit spre curte două uși deschise
Și intrînd în casă,—Damian fugise!...
Că atunci Popescu s'a trîntit pe pat,
Fără nici o vorbă, cum era 'mbrăcat.
Ce-o fi fost intr'însul... știe dumnezeu!
Că n'avea astîmpăr: se 'ntorcea mereu,
Cînd pe partea dreaptă, cînd pe partea stîngă,—
Iar madam' Popescu a 'nceput să plîngă...

*

Insă toate astea n'au nici un temei,
Că nu știe nimeni ce-a fost între ei.
Vineri, toată lumea a putut să-i vadă
Amîndoi alături, braț-la-braț pe stradă!
Ei, și știți aseară, după ce-a stat ploaia,
Ce-a aflat Tănțica dela Procopoaia,
Cînd s'a dus să-i ceară un model de șorț?

Că madam' Popescu nu mai dă divorț!

G. Topirceanu

Sufleurul

Tăcerea lumii te insultă.
Şi rabzi, căci gura ta nu muşcă,
Deşi—dihanie ocultă—
La pîndă stai în strîmta cuşcă.

Porţi regi şi scutieri pe scenă,
Şi 'n taină şopotele tale
Duc doamne c'o superbă trenă
Şi cavaleri turnaţi în zale.

...Priviţi o spadă ce scintee,
Artista sinul şi-l desface,—
Sufleurul dac'ar vrea să stee
Intreaga tragedie tace.

Trec ochi ca cerul fără pată
Sau verzi ca adîncimea apii;
Ingenua zîmbind şi-arată,
C'un gest cam indiscret, ciorapii.

Avînturile ţi-s tăete,
Urmezi cu ochii pagini triste,
Cînd trec picioare de subrete
Şi braţe goale de artiste.

Nimic nu vezi—doar slove repezi,
Tot cîte două 'nbrăţişate.
Şi cartea, jos ai vrea s'o lepezi
Şi să te'nalţi cu cuşca'n spate.

Cînd toţi privesc cum se îmbină
Şi-apoi cum patimi se distramă,
Nu bănuesc că în surdină
Se joacă 'n cuşca ta o dramă.

M. Sevastos

CRONICA TEATRALĂ

BUCUREŞTI

Cu cronica teatrală bucureşteană stăm cam prost şi anume—credem noi—din pricină că avem astăzi doi cronicari teatrali şi nu unul singur, ca altă dată. Deşi, atît în literatură cît şi în negustorie, e lucru insolit ca să-ţi judeci singur, cu asprime, marfa proprie, noi vom avea această originalitate.

Din atîtea piese cîte s'au jucat la Bucureşti, în astă toamnă, pe cele două scene—Naţională şi Modernă—cronicarii noştri ne dau socoteală numai despre trei!.... Afară de aceasta, procedeul lor e laborios şi rar. Unul face o nuvelă din *Samson* al lui Bernstein, celălalt un foişor, pe *Stîlpii* lui Ibsen. Ni s'a întîmplat cu d-lor şi aventuri de necrezut. Unul, de pildă, asistînd la piesa *Fetiţa*, se achită, faţă cu noi, de rolul de cronicar, tipărindu-şi aprecierile intr'o revistă alta decît a noastră. Celălalt ne făcu, mai dăunăzi, una şi mai boacănă! ceva à la Neghiniuţă, din poveste, care se prinde cu Impăratul că-i va aduce, plocon, pe Zmeul cel bătrîn. Intr'adevăr, cu o îndrăzneală uluitoare, a înşfăcat *Cometa* de coadă şi a tras de ea până cînd ne-a adus-o la Iaşi, cu cap cu tot.... în sacul său de cronicar. Dar şi noi n'am fost mai prejos decît generosul Impărat. După cum Impăratul dă Zmeului, adus într'un butoiu, libertate, tot aşa şi noi i-am dat *Cometei* drumul, să-şi zboare mai departe zborul ei glorios.

Nu e mai puţin curioasă şi concepţiunea primului cronicar de a căuta să vorbească *definitiv* despre o piesă şi aceasta, vezi bine, după ce a văzut-o de trei-patru ori, adică atunci cînd piesa e poate defunctă de pe afiş şi din interesul dv. şi al nostru.

Şi acum—subt aceste favorabile auspicii,—să ascultăm pe d-nii Galaction şi Arghezi:

Teatru Modern: „Samson"

Jacques Brachart s'a născut în „mahalaua pungașilor" din Marsilia, a crescut pe cheu și pe maidane și cînd a fost destul de mare s'a făcut hamal. După aceia, a fost, probabil, matroz, contrabandist..., pînă cînd steaua lui a răsărit din Orient și l-a chemat în bogatul Egipt. Înzestrat cu multă inteligență practică, plin de voință, plin de răbdare, Brachart a învățat în lumea cosmopolită și comercială, prin care își face loc cu umerii lui lați, să nu-și spună niciodată planurile, să-și ascundă căile, să cumpere conștiințile și să întrebuințeze mii de chei și de mijloace, după împrejurări și după greutăți. În Egipt izbutește să descifreze taina Sfinxului și începe să înalțe piramida de aur. Directorul unui mare ziar, administratorul a două companii maritime, sue din treaptă în treaptă, din milion în milion, și ajunge—Brachart-Pașa. Vine apoi la Paris, unde se instalează ca un pașă și asvîrle cu zgomot o afacere nouă, *Minele Egiptene*, o întreprindere pe acțiuni care prinde de minune și care îl ridică pe Brachart și mai sus, în fluxul mereu crescînd al acțiunilor.

Dar acest luptător cu pumni enormi, acest cuceritor brutal, acest om de afaceri — care pe drumul biruințelor lui, a răsturnat cine știe cîți protivnici în noroiu, cine știe cîte familii în nenorocire—păstrează în inimă-i, ca într'un vas impur, o ramură de crin! Acum 30 de ani, cînd alerga pe străzile Marsiliei, desculț și zdrențăros, îndrăgise un vis, o apariție fermecătoare, o femee din lumea mare... În fiecare zi, o pîndea cînd eșea din casă-i; și ea trecea mlădie, mîndră, suverană, pe dinaintea bietului copil desculț, care lăsa ochii în pămînt. Cine era—micul Jacques n'a cutezat niciodată să cerceteze mai de aproape, mulțumindu-se să adune în inimă-i frumusețea și dulceața intangibilei icoane, cum aduni farmecul depărtatelor stele. Această vedenie nu s'a șters niciodată din amintirea și din dorul lui Brachart și cu toate că bogăția i-a deschis mai pe urmă, în Cairo și pretutindeni, vistieria tuturor desfătărilor, cu florile și cu femeile a trei continente limitrofe, el a trecut printre ele, sobru și plin de gînduri. Și iată că la Paris revede într'o zi, după 30 de ani! dulcea vedenie dela Marsilia, subt chipul domniței Anne Marie d'Andeline, fiica nobilului, copilăritului și sărăcitului marchiz d'Andeline.

Brachart, ajuns milionar din hamal, crede că a pus mîna și pe sînii ultimei lui dorințe. Mijlocul va fi cel de totdeauna și fără greș: banii. Marchizul și marchiza d'Andeline, fiul lor (frumușica secătură d'Andeline) la apropierea și propunerile teribilului mitocan, umflat cu milioane, își simt balamalele moi de tot. Pretenții, repulsiuni, prejudecăți nobiliare..., se îneacă toate în fluviul acțiunilor miniere. Anne Marie d'Andeline e vîndută milionarului Brachart.

Inima bietei femei e plină de nesfîrșită scîrbă. Pe părinți îi iartă

și îi rabdă; dar ceia ce este groaznic e contactul cu acest om care, în fața legii și a societății, este soțul ei. Anne Marie nu poate să-și mai stăpînească aversiunea și desgustul și rupe cu soțul ei orice legături maritale. De aci înainte vor fi soț și soție numai în fața lumii.

În vremea aceasta, printre jivinele fără număr, dar mai toate imunde și veninoase, care mișună în bălțile argentifere ale lui Jacques Brachart, este și domnișorul Jerôme Le Govain. Băiat frumos, bine spoit, obraznic și cu succese galante, d-sa înfățișează un fel de „triple-sec" al tripoului, al desfrîului și al Bursei. Jerôme Le Govain a intrat pe sub pielea milionarului Brachart și ascultîndu-i sfaturile, admirînd geniul lui financiar, îl urmează strîns pe calea neîncetatei creșteri a *Minelor Egiptene*. Anne Marie, inimă tînără și netrăită, se îndrăgostește de Le Govain. Același sclivisit și rușinos Le Govain tîrăște însă după el dragostea și fustele unei biete creaturi, unei nenorocite curtezane: Grace Ritherford. Această Grace a fost și este femeia tuturor și odată, pe la Cairo, și a lui Brachart-Pașa. Cîtă vreme Le Govain își scotea banii de ghete și de cravată de prin tripouri, Grace, milionară, îl avea la discrețiune și Le Govain era gata s'o ia în căsătorie. De cînd însă domnișorul se resfață în acțiunile miniere, Grace nu mai are nici un preț și Le Govain a aruncat-o la coș, ca pe un simplu bilet de dragoste plictisitoare.

Cu aceste premise, Bernstein trage cortina de pe primul act al piesei *Samson*. Facem cunoștință cu cei de mai sus, aflăm că Anne Marie iubește pe Le Govain, aflăm că bărbatu-său e gata să plece, în seara aceia, la Londra, și vedem pe Grace, chinuită de gelozie, destăinuind lui Brachart cum că Anne Marie îl înșeală (fără să-i spună cu cine) și îndemnîndu-l să simuleze că pleacă la Londra, dar să nu mai plece, ci să se înapoeze acasă, după miezul nopții.

Actul II se petrece la para luminării, pe la trei ore dimineața între soția dovedită că a plecat de acasă și între soțul care cere lămuriri și precizări. Sărmana Anne Marie și-a dat inima pe mîna unui nemernic. Banchetul la care a fost dusă astă-noapte, prin surprindere, de Le Govain a fost o orgie ticăloasă. De acolo a fugit cu rochia sfîșiată, cu o mînă plină de sînge. Scîrbită și îngrozită, brusc și deplin luminată asupra lui Le Govain, ea nu mai vede în juru-i decît pustiu și moarte. Brachart află cu dibăcie cine este seducătorul și unde s'au întîlnit—și o răzbunare de financiar se încheagă în capul lui.

Se face că a plecat într'adevăr la Londra și se ascunde la Paris, în otelul Ritz, unde îl găsim în actul III și unde primește rînd pe rînd (îi chemase din vreme) pe Grace, pe omul lui de bancă și apoi pe Jerôme Le Govain. Dela Grace, Brachart află detaliile orgiei de peste noapte și pe comeseni. Grace neapărat nu putuse să lipsească dela așa ceva. Pentru acest serviciu, Brachart îi va face alt serviciu: îl va scutura pe Le Govain pănă la cel din urmă franc, așa încît ciocoiașul să nu-și mai vadă mîntuirea decît în căsătoria cu nenorocita curtezană. Cu

omul său de afaceri, Brachart pune la cale un dezastru financiar, o scădere fulgerătoare a acțiunilor miniere, iar pe Le Govain, care era un acționar de frunte, ca să nu poată afla nimic, îl sequestrează lingă el, în otelul Ritz.

Timpul prevăzut se apropie. Brachart dă masca la o parte. Intre hamalul milionar, între copilul ulițelor Marsiliei, între omul din popor, rău crescut, trivial, dar erou prin eroismul răzbunării și între ciocoiul cu pseudo-maniere, lustruit pe dinafară dar putred pe dinnăuntru, tot atît de trivial ca și fostul hamal, dar fără nici o nobleță și nici o frumusețe, au loc un dialog și o scenă de o violență și de o cruzime ne mai văzute în teatru... In sfîrșit, se aud pe stradă strigătele colportorilor de ziare: „Dezastrul dela Bursă!" Furia albă trece peste Le Govain. Toate injuriile ar vrea să i le scuipe lui Brachart în față, dintr'o dată. Și ce ar putea să fie mai dureros pentru Brachart decît să-i spună în albul ochilor că a fost amantul nevestei lui. Fie! dar Le Govain va fi soțul unei femei care a trecut prin brațele tuturor, căci „decavatul" Le Govain se va căsători inevitabil cu Grace Ritheford.

Răzbunarea lui îl costă pe Brachart 30 de milioane! El scrie soției sale, ca un erou din alte timpuri: „...sînt cu desăvîrșire ruinat. Nu mă gîndesc decît la tine. Te iubesc..." In actul IV, în aparență mai slab decît al III, dar frumos ca o liniștire a mării după furtună, Brachart învață pe Anne Marie ce înțeles are acestă catastrofă care i-a spulberat 30 de milioane... Uriașul Samson cade în mîna Filistenilor inimici, care îi scot ochii și-l pun să învîrtească, în locul măgarilor, la o moară. Apoi într'o zi a lor de sărbătoare îl aduc la templul idolului Dagon, ca să înveselească poporul, iar căpeteniile se urcă în foișorul templului și petrec și sărbătoresc rușinea dușmanului răpus. Atunci în uriașul orb înviază puterea de altădată. Cu amîndouă brațele, el cuprinde stîlpii templului și sguduindu-i cu furie, prăbușește templul cu inimici cu tot... A murit și Samson! dar a murit subt leșurile dușmanilor striviți.

Ce inimă de femee ar rămînea de piatră, în fața acestui Samson modern, care prăbușește un foișor de aur, numai ca s'o răzbune și să-i probeze că o iubește? Anne Marie e pe jumătate cucerită, pe trei sferturi cucerită, și piesa se isprăvește subt un cer de împăcare, de speranță și de satisfacțiune sufletească.

S'a șoptit în presă că *Samson* e o piesă imorală, odioasă. Trebue să fie o glumă. Pentruce imorală? Pentru cele 2—3 cuvinte tari din ea, pentru povestirea destul de sumară a unei seri de orgie, sau pentru cutezanța și energia cu care autorul desvălue vederii turpitudinile societății actuale și formele nude ale adevărului?

Reprezintarea acestei piese cu care începe stagiunea 1911—12 la „Teatrul Modern" interesează dintr'un punct de vedere special. Facem cunoștință, în ea, cu un element nou al Companiei Davila, anume cu d. C. Radovici (bancherul Jacques Brachart). Apariția acestui artist e un

eveniment.—Care îi e trecutul, de unde vine... ar fi interesant să știm în amănunte. Credem însă că până acum n'a încarnat nici un rol care să-i convină mai desăvîrșit și să-i pună calitățile într'o lumină mai prielnică decît rolul lui Jacques Brachart. A urmat acest actor Conservatorul? A învățat Jacques Brachart școala comercială?.. Nici Radovici Conservatorul, nici Brachart vreo școală de comerț! Și unul și altul au făcut școala străduințelor necunoscute, a luptelor neîncoronate de nici o academie. Mi se pare că l-am văzut pe Radovici, cîndva, de mult... hamal într'un jalnic teatru de provincie. Povestea e aceiași. Brachart va fi într'o zi milionar, Radovici: artist de mîna întăia.

In primul act, ca de obiceiu, lucrurile merg domol și artiștii nu se distanțează prea mult unul pe altul. In actul II proeminează jocul lui Radovici și al d-nei Maria Voiculescu. In actul III, dl. Storin—un talent remarcabil—rămîne față cu Radovici ca un ostrov în mijlocul unui rîu revărsat și năvalnic. In actul IV nu mai văd decît pe Radovici, deși alături de el mai este și puternica d-nă Maria Voiculescu.

Radovici intră în scenă. Figura lui cheamă irezistibil privirile spectatorilor. Și-a spus cuvîntul și acum ascultă pe coleg, dar ochii noștri întîrziază asupră-i și din figura lui atît de mobilă, atît de expresivă, căutăm să înțelegem prețul cuvintelor ce i se adresează. *Acest actor știe să asculte*! Iată un lucru rar. Ați văzut artiști mîndri de gesturile și de oratoria lor, care, înghețați și cam disprețuitori, așteaptă pe partener să isprăvească tirada, ca să înceapă ei pe a lor, cu și mai mult accent, cu și mai teribilă sforăială!.. Acești artiști sînt niște pseudo-artiști. Priviți pe acest necunoscut de Radovici cum ascultă pe coleg. Este el un actor care așteaptă să-i vină rîndul și replica, sau este un om la el acasă, agitat de gînduri și de planuri, de dureri și de speranțe, de așteptare și de teamă? Unde e masca aceia, spoită și împietrită, impertinentă ori falșă, a histrionului *care nu știe să asculte*? Ochii, gura, mușchii feței, mîinele lui Radovici nu numai că știu să spună ce este de spus, dar știu să asculte. De unde a învățat acest actor așa meșteșug rar? Nu știm! Noi constatăm faptul cu o deosebită mulțumire.

Efectul produs asupra noastră de jocul lui Radovici, este innălțător. La viață răspundem cu viață, la simțire cu simțire. Nu mai sîntem la teatru, cel puțin nu la orice teatru. Răceala și ironia, pe care ți le provoacă sforile prea aparente, păpușăria agiamie, se topesc în emoțiune și în entuziasm. Acest actor e un adevărat artist!

Piesa *Samson* la Teatrul Modern însemnează, cu deosebire, un mijloc meșter ales pentru publicarea talentului d-lui C. Radovici. Dl. Davila, în privința aceasta, e maestru. D-sa se pricepe ca nimeni altul să dea unui actor rolul cel mai potrivit cu forțele și cu temperamentul lui. Și cred că acei cîțiva artiști, care au plecat dela Teatrul Modern, ducînd între bagaje și cununa de laur, n'ar fi izbutit cu una cu două, subt altă direcțiune, să se arăte lumii într'o lumină atît de favorabilă și în

roluri atît de avantajoase. O fi semănînd şi d. Davila cu acel nu ştiu care cuceritor despre care s'a zis: ştia să cucerească, dar nu ştia să păstreze! Meritul d-lui Davila e şi mai mare. Îi vom fi recunoscători să ne scoată la iveală, la fiecare 2-3 ani, atari elemente nouă şi viguroase care—de n'ar fi fost simţul d-sale devinator şi fin—ar fi umblat încă multă vreme pe căi fără de glorie.

G. Galaction

Teatrul Naţional:—Stîlpii societăţii.—Fiul ei.—Programele de teatru.—Afişe.

Ţi-e sufletul atît de turburat de vîrtejurile ce trec prin piesa grandiosului Norvegian, încît găseşti cu greu, sosind acasă, dela teatru, însemnările inutile ce trebuiesc făcute pe hîrtia cronicarului. E ceva de biserică şi de zi de revoluţie mare în sensaţia cu care te 'nfăţişezi condeiului şi liniştitelor călimări. Spectacol frumos, de-o frumuseţă morală sguduitoare. Pare că vii din nişte munţi cu zeci de trecători de ghiaţă şi tot atîtea rîpi. Aţi simţit vreodată la apropierea unui sentiment de inima noastră ca un contact cu tăiuşul unui cuţit afinat? Cugetarea lui Ibsen are pe sufletul nostru acest reflex vioiu şi primejdios al lamelor lucii, şi-l spintecă neted. Un furnicar de fulgere care dau la un loc lumină. Cîtă vijelie tîrăsc într'însele personagii ca Bernick care, îngreuiate tot mai mult de plumbul destinului se rezolvă, surpîndu-se, în renaştere definitivă!

Stîlpii Societăţii, se înţelege că 'n gura lui Ibsen, cea strînsă de-o zbîrcitură amară, sînt o ironie. Am simţit uneori în sală ca un oftat. Stîlpul cîteunei loji simţea că ameţeşte. „Stîlpii" sînt minciunile tradiţionale, ipocrizia socială, pe care nimeni nu le face, dar toţi le înjghebează, le doresc şi le menţin; pe cari nu le dictează un singur om, dar poate un singur om să le denunţe dacă nu să le şi surpe. „Stîlpii societăţii" sînt oamenii care au înţeles ce vrea societatea, gloata numeroasă şi anonimă, şi o slujesc pentruca să se ridice... pe dedesubtul ei. Minciuna, falsul, calomnia şi la nevoie asasinatul, construesc situaţii şi fericirea de pleavă a celor ce vor juca rolul de stîlpi... Însă deghizate subt cele mai selecte regule de morală. În casa consulului Bernick se găseşte de cum facem cunoştinţă cu dînsa, un predicator protestant care ceteşte damelor adunate să brodeze rufărie caritabilă, dintr'o carte foarte searbădă, dar foarte morală. Totul este sfînt şi bine mirositor; un interior plin de duhul Evangheliei comentată calvineşte. În acelaşi timp, în biuroul de-alături consulul şi cîteva notabilităţi comerciale din localitate pun la cale o afacere de drumuri de fier, care se aseamănă cu toate afacerile foarte rentabile, cu multe întreprinderi industriale şi cu o escrocherie.

Bernick, în localitate, i-o personalitate foarte îngrijată de opinia publică şi de ghiersul presei provinciale, o personalitate preocupată de un singur lucru, de avere şi de efectul moral al acestei averi—averea împinsă la limită, acolo unde banul ia nume de capital, este o putere, se face ştiinţă, lege, stat, artă, armă ucigătoare şi pasionează pe prinţul ei inteligent. Bernick prezintă proporţiile masive al unui Nietzschean sdrobitor. Pe şantierile lui, mi se pare, se construesc vase destinate mărilor ce rătăcesc printre continente. Omul acesta şi-a zidit viitorul pe minciună şi are un trecut, care de s'ar cunoaşte, onorabilitatea casei, foarte temută, s'ar scufunda ca *Gazela* cu coastele putrede. Cu trecutul lui facem cunoştinţă mai ales la întoarcerea unui fost camarad de biurou al lui Bernick, de tinereţă, din America, unde plecase acum 15 ani, însoţit de verişoara lui, iubita lui Bernick de pe vremuri, lăsînd faima falsă a unui fur şi sora lui a unui soiu de stricată. Întoarcerea lor, oameni sănătoşi, făţişi, puternici, neposomorîţi de bigotismul tîrguşorului cu aer curat norvegian, turbură pe consul. Familia, foarte protestantă, îi primeşte cu groază şi cu o rezervă creştină. Li se aminteşte trecutul, pe care ei nu-l înţeleg. În lipsa lor, aprobate de tăcerea bîrfitoare a lui Bernick, care le aude ne 'ncetat şi nu le desminte, zvonurile au ţesut o opinie publică vrăjmaşă, care a luat consistenţa unui strat de piatră. 15 ani s'a vorbit de exilaţi ca de ruşinea cea mai mare a localităţii...

Dar Ibsen nu cîştigă nimic la povestire şi-mi place să nu-mi aduc aminte din ce-am văzut astăseară decît schemele mari şi transformate, cam obscure, cum ţi se înfăţişează oraşele medievale, prin care ai trăit şi pe care rămîne să le mai doreşti toată viaţa.

Depărtat de sentimentalitatea vulgară şi laşă, Ibsen şi firele cele mai fine ale vieţii le răsuceşte cu degetele de bronz. Cugetător activ, care domină viaţa şi-o sileşte să se 'ncovoaie, îmi place mîndria, îndîrjirea lui bărbătească şi mistic poruncitoare. Bernick face faţă ca o armată entuziastă, călărind pe zimbri, tuturor împrejurărilor; şi după ce învinge universul, ca să fie complect se 'nvinge şi pe sine-şi. E atîta iubire şi ură robustă în mîna Norvegianului încît ce-atinge ea nu poate lua decît două forme: ridicolul sau splendoarea. Şi pretutindeni drama inevitabilă ascunsă, care face pe om hotărît şi nobil.

În toate personagiile din „Stîlpii societăţii" licăreşte o nobleţă şi dacă Bernick poartă coroana lui pe frunte, Auler, meşterul corăbier,—are şi el una acasă. Lonna Hessel e luminoasă. Iohan Tönnesen onest şi viguros.

Des Messieurs bien mis
Sans nul doute amis
De Royer-Collard
Vont vers le château.
J'estimerais beau
Etre ces vieillards...

Pilda lui Ibsen și-a Stîlpilor, e învietoare de energii și mulțumește ca o plimbare, cum mai notai, prin munți, unde piscurile îți se par nivelîndu-se pretutindeni mai jos de frunte...

Viața e o luptă neostenită în atitudinea mare a victorioșilor, dată și'n vrăjmășie cu acea căldură care face să semene ura cu iubirea.

A iubi cu bucurie. A urî cu bucurie. Viața e o chemare victorioasă, un sunet nesfîrșit de cîntece. Sîngele trebue să se verse, dar pe brazdele mănoase.

Scriitorii de obiceiu istorisesc. Ibsen naște și ridică.

Firul povestirii cade 'n rîndul al doilea la un astfel de autor; episodul ne dă măsurile cu care să apreciem valoarea interpreților.

D. P. Sturdza într'un rol numeros, de-o adîncime formidabil complexă e un Bernick pe care l-am aplaudat frenetic. Dela început la fine, acest artist și-a trăit viața ibseniană cu o intensitate feroce, muncit, rece, nepăsător, răzbunător, vizionar, calm la sfîrșit și blînd bărbătește. Rol capabil să desființeze în fiece act cîte un Bernick nou, d. Sturdza și-a dus triumful până la capăt cu o stăpînire și putere care a făcut să prindă *Stîlpii Societății* la București.

Nu s'ar putea spune că și celelalte personagii mai de seamă dispuneau de interpreți în stare să prezinte, fiecare, giuvaerul rolului lor cu liniștea, mentalitatea și nobleța savantă a d-lui Sturdza. Impresia că scenele fug repede și scapă din mînile interpreților, nepregătiți adînc pentru Ibsen, a fost împărtășită de mai mulți, deși talentul onctuos și suplu al lui Soreanu, era de față. E greu în Romînia să redai un pastor protestant și chiar un aspirant: trebuesc modele. D-na Demetriad și-a compus figura cuvenită, mîndră, frumoasă și senină a rolului pe care l-a împlinit poate în primul act cu o familiaritate intenționat exagerată. D-na Tina Barbu, cu totul fecioreinică în rolul Dinei Dorff, cu nuanțe contradictorii în voce. Excelent D. Belcot: „O-ho! o ho!". Soție conjugalmente cu adevărat suferindă, d-na Bîrsan. D-na Ciucurescu, institutoare exact calvinistă. Insă d. Demetriad cu o figură de zahar colorat în Iohan Tönnesen ne-a dat numai senzația plăcută că rolul fusese învățat pe de rost și regretul că publicul a pierdut un întreg șir de nuanțe „ibsen".

Cu toată gingășia cu care ar trebui să ne rostim pentru micul Olaf, nu ne putem împiedeca să mărturisim cît ne-a enervat acest băiat zburdalnic, cu șoldurile mari, prin naivitatea lui atît de natural afectată. Veți afla cu părere de rău că 'n pantalonii lui albi se ascundea o doamnă, d-na Fărcășanu.

Sufleurul a luat și el o parte activă la spectacol.

Traducerea d-lui Ioan Gorun trebue menționată pentru limba bine romînească și nuanțele împrumutate unor cuvinte obicinuite să n'aibă, cu toate că stilul n'are săpăturile ce s'ar fi potrivit cu gîndirea lui Ibsen, dar poate că nu și cu publicul din sală...

Asupra piesei d-lui Nicolau *Fiul ei*, cu un subiect atît de banal, care ar fi putut însemna ceva numai prin talent, și încă un talent mare, am prefera, se înțelege, să avem cuvinte de laudă chiar exagerate. Dar nici stilul, nici chiar limba, fără alte pretenții, din piesă, nu ne angajează să luăm partea autorului, care în definitiv se bucură de compensația că a fost primit de presa neliterară într'un chip mulțumitor.

Piesa a mai putut găsi în talentul d-nei Lucia Sturdza, o susținătoare chiar pe scenă, unde d-sa a colaborat cu obicinuita-i căldură și distinsă eleganță la efectele „Fiului Ei". Corect, bine îmbrăcat și glacial ca 'ntotdeauna d. Bulandra. D. Livescu slab. D-ra Mihăilescu? Cutez să reproduc în brutalitatea ei, o observație a unui spectator, dela spatele meu. „E îngrozitoare. De-aș fi director aș da-o afară". N'aș putea iscăli o părere atît de radicală, mai ales cînd e vorba de o domnișoară. D. Soreanu: admirabila siluetă de bătrîn vicios și—scuzați, mă rog—imbecil, a lui Rudeanu. Vom remarca și scumpele toalete ale d-rei Filotti. Și ne vom opri aci.

Nu e poate de prisos ca vorbind de teatru să vie vorba, din întîmplare, și de programe. Fără intenția de-a turbura mulțumirile unui regat ce pare rentabil, nu mi se pare nepermis să te simți întrucîtva jignit de înfățișarea insolent comercială a unei cărticele ce se vinde la intrarea Teatrului Național pentru inițiarea publicului din sală. Doritor de cîteva detalii asupra operii și autorului ce se joacă, asupra distribuirii și interpreților, acest public simte nevoia de un document precis, pe care îl plătește bucuros. Până la ridicarea cortinei spectatorul e dator să-și facă o idee de ce se va petrece pe scenă. O scurtă notiță critică, extracte din ziare, un rezumat al piesei, o notiță biografică și istorică la trebuință, toate acestea ar trebui să-și găsească un loc estetic în program, cu portretele tuturor celor din spectacol.

In loc de-o asemenea introducere instructivă, care s'ar putea trece într'o colecție — de ce nu? — vedem la Teatrul Național vînzîndu-se sub titlul pompos de program și pe prețul enorm de 30 de bani o serie de afișe adunate în broșuri care ar trebui împărțite spectatorilor, cel mult gratuit. De teatru și spectacol se vorbește numai întîmplător pe două pagini din vre-o 30 cîte cuprinde „programul"—și aceste două pagini mîncate în mare parte de anunțuri. Rezumatul pieselor e pur și simplu o formalitate, în treacăt, mizerabil scrisă care nu lămurește nimic. In schimb siropurile, coafurile, biscuiții, corsetele, bijuteriile sînt etalate cu un lux înfiorător. Nici o precizie pentru piesă. Ai vrea să știi cine-i Ibsen, și trebue să te adresezi portarului sau să ceri printr'o petiție lămuriri dela Direcție. Ai vrea să cunoști rolul unui asemenea scriitor în literatură, să-i vezi cel puțin portretul—să cetești o pagină iscălită, asupra lui, și nu o încercare anonimă de a prezinta pe bărbierul cel mai sprinten sau pe croitorul cel mai cu vază din oraș, într'o orgie de reclame.

Nu s'ar putea impune dela direcţie o normă onestă în alcătuirea, sub controlul unui literat, a programelor, care să folosească şi publicului, nu numai antreprenorilor de programe ? Nu li s'ar putea pretinde acestora oareşicare respect faţă de cei care se duc la teatru ca la o universitate de psicologie ? Nu li se poate da o regulă precisă după care să-şi fabrice programele ? In starea de-acum, programul e organul comercial al unei întreprinderi de afişaj care îţi vinde două sute de ori pe an exact aceleaşi anunţuri pe care le-ai mai plătit de o sută nouăzeci şi nouă de ori cu cîte treizeci de bani. D. Bacalbaşa credem că are cuvîntul.

Ar fi poate de zis ceva şi în privinţa afişelor oficiale, şi un obiceiu de introdus. Dela teatru ar trebui să pornească un curent educativ intens. De vreme ce Academia, fortificată ca o cazarmă, nu face nimica pentru răspîndirea gustului de lucruri frumoase şi se mărgineşte la şedinţe misterioase şi la o rigiditate extraordinară, faţă de fondurile pe care le poate pune'n mişare, e nevoie să se ia iniţiativa de-aiurea.

Cine cunoaşte capitala ştie cît e de urîtă şi ce face arhitectura îndeobşte pentru dînsa. Insăşi Calea Victoriei, reputată, e-o galerie de firme groaznice şi de tinichele cu patos polichrom. Puţină apă în verdeaţa Cişmegiului şi cîteva drumuri de copaci la Şosea e tot ce moderează pe departe tonul inestetic al Bucureştilor. Singure librăriile prezintă vitrine plăcute privirii. Avem pictori, talente adevărate, pe care nu-i întrebuinţează nimeni.

Afişul ar putea aduce în vecinicul sezon de mediocritate estetică al Capitalei un zîmbet şi o cadenţă. Dacă pe afişul Teatrului Naţional ar trece cîteva forme şi gesturi, umbra vre-unei reverii, acest afiş ar fi văzut, cetit şi zidurile ar ajunge nişte expoziţii mobile pe care şi-ar drege ochiul, domnii din elită, iar ucenicii din ateliere, copii din şcoli şi l-ar forma.

Desinatori ca Ressu, ca Iser, ca alţii, ar avea de lucru şi-ar alcătui schiţe preţioase, siluete fluide pentru dăscălirea gustului ambulant al publicului, atît de ocărît zilnic din toate prăvăliile chioşcurile şi zidurile de afişaj.

E-o cheltueală suplimentară. Se poate. Care se acoperă totuşi din vînzarea cu bucata a afişelor trase pe-o hîrtie deosebită, reprodusă în zeci de feluri. Un afiş ilustrat pe lună ar fi un început care-ar putea sfîrşi cu o secţie în direcţia Teatrelor, pentru desenuri şi stampe. Şi pilda ar fi urmată. Am asista pe'ncetul la transformarea crimelor şi abjecţiunilor în culori care căptuşesc oraşele romîneşti cu hîrtie hîdă şi tinichea mînjită.

Această iniţiativă ar găsi un teren pregătit chiar de natură la noi, unde rasa romînească, avută'n sînge şi'n conture, produce zilnic şi din ce în ce mai mult: în vetrele satelor, în mahalalele mocirloase, în elitele oraşelor, acel tip admirabil de femei şi de bărbaţi a cărora înfăţişare puternică răscumpără lipsa de gust orăşănească a Romîniei moderne.

Să mai zicem că d. Bacalbaşa are cuvîntul ?

T. Arghezi

IAŞI

Biruinţa.—Funcţionarul dela Domenii.—Luceafărul.— Andromaca.— Taifun.—

Teatrul nostru merge din ce în ce mai bine. Galeria şi stalurile au fost mai totdeauna pline; numai lojile ne aduc uneori mărturia vie că *elita* Iaşului tratează cu un antipatic şi nemeritat dispreţ, arta romînă. Dar... să trecem.

In variatul repertoriu din luna aceasta, am avut nu mai puţin de trei piese originale: una istorică, alta...hazlie şi alta serioasă. Aceasta din urmă e „*Biruinţa*" d-lui *Herz*, a cărei acţiune se petrece în capitală, în zilele noastre. Iată deja o notă bună pentru autor care, deşi e foarte tînăr, atacă totuşi cu o matură îndrăzneală şi cu o vie încredere în puterile sale, subiecte luate din viaţa actuală. Tinerii autori dramatici de obicei ne aduc pe scenă oameni şi fapte din viaţa trecutului, feerii strălucitoare din domeniul visului şi al miturilor. Avînd un suflet mai mult liric decît dramatic, ei ne atrag prin procedee mai uşoare, ne duc într'o lume care *a fost* sau care nu există, numai ca să evite controlul sigur şi imediat al spectatorului. D-l Herz însă e mai mult *autor* dramatic decît poet cu fantazie constructivă. D-sa a părăsit (încă de pe cînd era în liceu...) subiectele istorice şi... focul bengal, căutînd să pătrundă în domeniul aspru al vieţii reale.

Deşi subiectul „Biruinţii" e cam... lungit (se pare că *scena* are ceva din patul lui Procust: cînd subiectul e mai lung, îl retezi,—cînd e prea scurt, îl lungeşti pe măsura celor trei acte), totuşi autorul vădeşte destulă îndemînare technică. N'am cetit piesa. E aproape o lună de cînd am văzut-o jucată şi, mărturisesc cu candoare, nu mai ţin minte începutul (e vina mea ?). Dar văd limpede actul al II-lea şi mai ales puternica scenă dintre Dia şi d-na Cantea, care culminează în acel „tu !" atît de expresiv. Efectul a fost pregătit cu abilitate şi motivat cu oare care lux de justificări psichologice. Mă mir însă că autorul—care are *gust*—n'a scurtat puţin acel interminabil monolog al lui Dobrin în faţa soţiei sale, la sfîrşitul actului ultim. E oare nevoe de atîta vorbă, ca să se împace doi oameni care se iubesc ? Mie mi se pare că uneori e destul un singur cuvînt suggestiv, o singură privire mult vorbitoare, un gest—ca să doboare toate stavilele sufleteşti dintre doi îndrăgostiţi şi să-i arunce pe unul în braţele celuilalt. Dacă aceste stavile n'ar fi aşa de şubrede şi vîntul arzător al iubirii atît de puternic,—destinul multora dintre noi ar fi schimbat... Dar acesta e un argument prea subiectiv. Fiecare iubeşte şi înţelege amorul în felul său. Şi apoi, se zice că autorul are întotdeauna dreptate. Nu vreau să-l supăr prea mult,—mai ales cînd ştiu că d-sa trebue să aibă în suflet un intim şi perpetuu motiv de supărare împotriva recenzenţilor. Adesea ori, cînd vine vorba de d. Herz şi de piesele d-sale, auzi cuvintele : „tînăr care promite"... Ei bine, nu ! D-l Herz nu

mai promite,—dă. E revoltător faptul că pentru unii oameni din timpul nostru, poți să ajungi la pragul bătrineții și să rămîi totuși „tinărul care promite“ !

In domeniul ingrat al promisiunii se află de pildă, d. *Locusteanu* care, în „*Funcționarul dela Domenii*“ promite exact ceiace, în „Nevasta lui Cerceluș“, promisese că va promite... (Uf, cită repețire ca să exprim o nuanță!) Am fost foarte vesel în seara cînd ni s'a jucat această farsă *). Dl. Locusteanu se pare că n'a fost niciodată funcționar. Cu atît mai mare deci e meritul d-sale că, nu numai în „Nevasta lui Cerceluș“ dar și în „Funcționarul dela Domenii“, își culege observațiile din... domenii necunoscute. Autorul e un cronicar dramatic bucureștean de întiia-mînă, e deci un profund cunoscător al teatrului și poate deosebi cu ușurință un procedeu nou și original de altul învechit și eften. Numai așa ne putem da seama cum d-sa a știut să scoată efect până și din numele personagiilor: Cerceluș, Pisciflling, Somnoiu, Flaimuc, Cocirțău, Carimb... Ce exuberanță! Parc'ar fi anume căutați ca să ne facă să murim de ris. Pe lingă aceasta, farsa d-lui Locusteanu e plină de acel soiu de cuvinte de spirit fine, subțiri,—așa de subțiri încit nu-ți provoacă risul, ci zimbetul...

După cum vedeți, până acum n'am relevat decît calitățile piesei. Defecte n'are. Și chiar dac'ar avea,—un exces de prudență profesională, un legitim instinct de conservare m'ar împiedica să le pun în evidență. Vreau adică se spun că dl. Locusteanu e, pe lingă ziarist apreciat, și un om cu multe „relații“ în societatea noastră cultă, acolo unde se decern meritele și talentele,—care va să zică te are în mînă. Și nu te iartă cînd l'ai atins odată... și mai ales cînd tu nu ești decît un modest, un singuratec făuritor de rime. Lecția dată unui tînăr autor care și-a permis să spună ceva rău despre una din sus-citatele piese, m'a pus pe ginduri: d. Locusteanu, într-un singur foileton, i-a distrus volumul de debut!

Nu tot așa însă mi se intîmplă acum, cînd trebue să vorbesc ceva și despre „*Luceafărul*“ d-lui Delavrancea. Acest autor știu că „nu se formalizează“. Și apoi, Excelența sa nu-și poate pune mintea cu mine... Așa dar, cu un vag sentiment de ușurare, încerc și eu să „emit o părere“, cîteva impresii,—de oarece *critică* s'a făcut destulă în jurul trilogiei marelui nostru autor.

— Săracii, moldovenii! Cum se băteau ei!... Așa am esclamat cînd am eșit dela teatru. Și în această exclamație mi se pare că stă o mare parte din taina succesului d-lui Delavrancea.

Pentrucă, mă rog, ce anume ne-a încîntat pe noi mai mult la reprezentarea „Luceafărului“? Acțiune susținută, încordată? Personagii vii și bine caracterizate? Conflicte puternice?

*) Semnatarul cronicei are intrare gratuită la teatru.

Să luăm de pildă un act... un tablou. Genuna, această *vivandieră* națională care iubește cînd pe domnitor, cînd pe Corbea,—e adusă de d-l Delavrancea în pădurea în care se va da o luptă crîncenă. „La un moment dat“ apare Corbea, viteazul Corbea, care iubește foarte tare pe Genuna. Amîndoi s'așază pe o bancă. Asistăm la o scenă naivă, în care eroul se poartă cu o imbecilă stingăcie și timiditate. Vine domnitorul, vin boerii, fac repede un plan de luptă. Noi asistăm mereu. Boerii pleacă. Lupta e aproape să înceapă și... Ei da, codrul se pornește cu vuet prelung, codrul înviază, codrul se zbuciumă și clocotește din adîncurile sale, deși copacii îi stau neclintiți parcă într'o supremă așteptare... Moldovenii! Se bat nefericiții noștri moldoveni de odinioară, se bat cei fără odihnă și fără noroc, țăranii care de atîtea ori au hrănit cu sînge acest sfînt petec de pămînt al Moldovei... Tresărim fără voe și sufletele noastre se înfioară de un adînc sentiment de iubire și de milă, de mîndrie și de admirație pentru zbuciumatul nostru popor...

D. Delavrancea însă ne dă numai *prilejul* acestui sentiment puternic, pe care l'a pricinuit întîmplător nu în mod conștient, artistic, consequent. Pe noi nu ne mișcă atît piesa în sine, cît mai mult ceia ce punem fără voe în ea din sufletele noastre. Emoția aceasta e rezultatul fericit al unei colaborări la care autorul ia prea puțină parte.

Poate că de aceia, în seara spectacolului, unii dintre noi s'au simțit rușinați de emoția lor: au avut impresia unei profanări, cașicum cineva le-ar fi forțat sufletul...

Dar pe autor l'au preocupat mai mult Boerii (care dacă n'ar fi romîni, dacă ar fi niscai conți străini într'o țară străină, în jurul unui prinț străin, nu ne-ar mai impresiona de loc) și acel Petru, fiu al Rareșoaei și al... †,—acel guraliv Petru-Vodă care, în actul ultim, parecă dinnadins chinuește pe cei din jurul lui, cu nesfîrșite și zădarnice lamentări.

In piesele d-sale, d. Delavrancea se folosește cu multă artă de o limbă colorată și energică, dar care nu e nici arhaică, nici moldovenească, nici literară pură: e pestriță.

Cuvîntul „scîrnăjie“, pe vremea lui Rareș, nu se pronunța așa cum îl scrie d. Delavrancea, care a simțit în el un parfum arhaico-moldovenesc. D-sa știe mai bine decît mine, că această schimbare fonetică (scîrnăvie—scîrnăjie), e posterioară vremilor în care a strălucit Petru-Luceafărul. Apoi, împreună cu moldovenisme veritabile, găsim expresiuni munteneşti ca: *ăla, aia, ăsta*,—oribile pentru urechea unui moldovan neaoș, hazlii pentru spectatorul atent. E cașicum ai zice: „crivatul ăsta“, „oghialul ăla“! De altminteri d. Delavrancea (nu-i vorbă, prin gura lui Mogîrdici), încearcă să reproducă și graiul ardelenesc: îi dă mereu cu „no!“ și cu „slană“,—și crede că ne-a convins. Multe-ar mai fi de zis și aici...

Dar am spus destule pe care n'aveam de gînd să le spun. Mă va erta Excelența sa pentru această nemaiauzită lipsă de reverență? Cred

că mă va erta, cind voiu mărturisi că tot în noaptea aceia, acasă, am recitit cu duioasă emoţie, pentru a nu ştiu cîtea oară, pe „Irinel" această gingaşă capod'operă.

Şi fiindcă am scris cuvîntul „capod'operă" nu pot trece mai departe fără să amintesc aici că Direcţiunea a avut fericita idee să aducă pe scena teatrului nostru „*Andromaca*" lui *Racine*. Nu ştiu dacă toţi spectatorii au putut gusta frumuseţa multiplă a acestei tragedii, în care sentimente de astăzi agită cu putere fiinţe de acum trei mii de ani! Marele poet tragic, care cunoştea aşa de bine abstractul mecanism al sufletelor noastre,—cu o analiză fină şi sigură, cu o abilitate rafinată de maestru a întreţesut în capod'opera sa amorul sălbatec şi dezordonat al Hermionei cu iubirea de mamă şi eroica credinţă conjugală a nefericitei Andromaca. Aceste sentimente adinci, cu toate nuanţele lor de o incomparabilă delicateţă, sînt exprimate într'o formă limpede, elegantă, poate prea elegantă uneori pentru fondul sbuciumat pe care 'l îmbracă.

Traducătorul, d. D. Nanu, a izbutit adeseori să păstreze graţia versului racinian, lapidar şi suplu în acelaş timp. Deşi d-sa repetă prea des rime ca „*nădejde-primejdie*", totuşi trebue să-i fim recunoscători pentru dificila sarcină pe care şi-o ia, traducînd în versuri opere aşa de grele din literatura franceză.

La reprezentarea acestei tragedii n'am putut îndepărta curioasa impresie pe care ne-a făcut-o respectarea regulei numite: „unitatea de loc". Personagiile vin, parcă în urma unei învoeli tacite, „să-şi verse focul"— mereu, veşnic în acelaş loc, lîngă aceleaşi colonade de carton, în faţa noastră. Care cum are ceva de spus, vine, spune şi pleacă lăsînd locul liber pentru alţii.... Publicul nu prea părea obişnuit cu această purtare neverosimilă.

Spectatorii vor să vadă pe scenă nu atît evenimente sufleteşti, cît mai mult acţiuni concrete, ca în *Taifun*, bunăoară....

Aici sînt japonezi care fumează şi beau ceai îmbrăcaţi în chimonouri fantastice, e o femee care cochetează foarte concret, e un omor palpitant—o strangulare digitală—e un tribunal, un acuzat, o agonie, — atîtea elemente vii care te atrag, te captivă aproape ca o melodramă din timpurile fericite. Cind aceste întîmplări dramatice se desfăşurau în faţa mea, nu ştiu de ce un gînd perzistent mă obseda necontenit: ce-ar fi, să fie un japonez veritabil în sală? Ce-ar zice el?... Mă socoteam eu, nu-i vorbă: dacă acest japonez veritabil ar fi tot aşa de taciturn şi viclean ca acel de pe scenă, atunci, la întrebarea mea, ar fi în stare acest japonez să facă pur şi simplu pe chinezul! Atunci autorul (Melchior Lengyel) cum i-a putut cunoaşte, în intimitatea lor? Nu cumva ne serveşte niscai japonezi închipuiţi, avînd aerul că ne arată de cei veritabili? Nu ştiu.... Dar gîndul meu revenea, mă înţepa mereu, cu perzistenţa supărătoare a unei muşte care nu te lasă 'n pace de loc:

„ce-ar zice un japonez care...." Şi, în cele din urmă, ca să ştiu „ce-ar zice", a trebuit să recurg fără voe, la un vechiu procedeu. Cunoscîndu-te pe tine, poţi cunoaşte pe altul. Ca să ştii ce se petrece în sufletul altuia, întreabă-te mai întăiu ce s'ar petrece în sufletul tău, dacă ai fi în locul lui? (In treacăt, acest procedeu e şi moralizator: o palmă, de pildă, n'ar mai putea fi un „fapt împlinit", dacă acel care o dă, s'ar transpune perfect în sufletul acelui care o primeşte....) Aşadar, am încercat să mă pun în locul japonezului meu. Mi-am închipuit că sînt în Tokio, la un teatru unde se joacă o piesă palpitantă: în locul galbenului Tokeramo—un european, şi în locul roz-albei Elena, o galbenă japoneză. Tokeramo stă cu capul pe genunchii Elenei, şi zice: „mînile tale albe.... obrajii tăi albi şi rumeni, ah!...."

Europeanul (pe scena din Tokio) stă cu capul pe genunchii japonezei: „mînile tale portocalii.... obrajii tăi galbeni,*) galbeni ca lămîia matură.... ochii tăi mici cît o gămălie de ac şi oblici.... oblici, —ah!...."

Europeanul ăsta e cam anormal, aş zice eu. Nu e ca mine. E un om straniu care caută satisfacţii rafinate şi cam perverse, la o femee cu care altul „n'ar însera în casă"!....

Tot aşa ar zice despre Tokeramo japonezul meu, *dacă ar fi exact ca mine*. Aceste din urmă cuvinte vor să vă spună că, aici, e vorba numai de o impresie personală, pe care totuşi au avut-o şi alţi spectatori. Ştiu că faptele o contrazic: au existat în adevăr pasiuni amoroase între indivizi de rase diferite. Dar spectacolul concret al acestor pasiuni, pare neverosimil şi e chiar dezagreabil pentru unii oameni care ne avînd prilej să călătorească departe,—sînt profund obişnuiţi numai cu farmecul sexului frumos indigen şi, cel mult, limitrof....

In orice caz, judecind amorul „à l'européenne" mi se pare că autorul nu justifică în de ajuns căderea lui Tekeramo. Eruditul japonez trece prea repede şi *fără să băgăm de seamă*, dela capriciu la pasiunea furtunoasă care-i devastează sufletul. O fi avînd *altă* psichologie.... Galbenă? E posibil.

In aceiaşi piesă vedem că japonezul are sufletul turnat dintr'o singură bucată, care nu se poate împărţi fără să se sfărame: sau Niponul, sau Elena! Pe cînd europeanul are sufletul mai slab dar mai complex. In urma unei vijelii, unui *taifun*, europeanul, tot mai găseşte în sufletul său o *rezervă* de puteri morale, care-i permite să trăiască mai departe.

*

Jocul artiştilor a fost mulţumitor. Publicul ieşan ştie că artiştii noş-

*) Şi încă obrajii închipuitei mele japoneze, tot nu puteau fi atît de *galbeni*, pe cît erau de rumeni şi de albi în sara spectacolului obrajii D-nei *M. Ionescu* care a avut rolul Elenei...

tri sînt, în mod fatal, împovăraţi cu prea multe roluri. La Bucureşti, unde o piesă bună se menţine mai multă vreme pe afiş, artistul are răgazul trebuitor ca să-şi aprofundeze rolul şi să dea tot ce poate da; la noi, din nefericire, nu. In „Andromaca" şi „Taifun" care s'au reprezentat de mai multe ori,—progresul, în ceia ce priveşte jocul, a fost evident, dela o reprezentaţie la alta....

Spaţiul nu-mi permite să vorbesc mai amănunţit despre fiecare artist în parte. Voi aminti în treacăt admirabila interpretare a comedioarei „Vioara" (d-nii *Momuleanu, Boldescu* şi *Petrone*), succesul impresionant al d-lui *V. Cuzinschi* (Tokeramo) împreună cu jocul atît de inteligent al *japonezilor* (d-nii *Demetrescu-Radu, Profir, Penel*, etc.) şi al d-lor *Cîrjă* (Preşed. Curţii cu juraţi din „Taifun"), *Gh. Slavnicu* (aprodul din Taifun), *Pella, Ionescu, Petrone, Popovici* (în aceiaşi piesă). Apoi succesul totdeauna meritat al d-nei *Pruteanu* (Dia din „Biruinţa" şi Hermiona din „Andromaca"), jocul plăcut şi degajat al d-nei *M. Ionescu* (Elena din „Taifun") şi, în sfîrşit, succesul franc al d-rei *Ana Cîrjă*, care, în „Andromaca" a dovedit că are mult temperament, putere de nuanţare fină şi joc de scenă expresiv.

T.

Scrisori din Bucovina

Modest Cav. de Grigorcea.—Romîn la Universitatea din Viena.—Jubileul „Societăţii pentru cultura şi literatura romînă din Bucovina".—Lupta pentru şcoale.—Internat de meseriaşi.—Criza economică.— Nicolai Wassilko.

Intr'un sanatoriu din Berlin a murit boierul bucovinean Modest cavaler de Grigorcea. Modest Grigorcea a făcut politică şi a fost, mai bine de un deceniu, în fruntea politicii Romînilor bucovineni. In deceniul dela 1890—1900 cînd puterea politică în Bucovina o avea blocul conservator al boierilor, cînd în fruntea afacerilor romîneşti sta Iancu Lupu, Don Volcinschi, bar. Vassilko şi Nicolae Musteaţă, Grigorcea era un membru influent al majorităţii dietale. Organul lor era: *Gazeta Bucovinei*, care înlocui *Revista Politică* dela Suceava. Răpit mai tîrziu de curentul inaugurat de dr. George Popovici şi dr. Iancu cav. de Flondor el merse o bucată de vreme alături cu ei, apropiindu-se cel mai mult de noua mişcare, dar la urmă o părăsi dimpreună cu ceilalţi, încheie faimosul „pact" (înţelegere) cu guvernul şi scoase ziarul moderat „Timpul". Cînd cei dintîi democraţi pătrund în cetăţuia politică a dietei Modest Grigorcea se retrage din viaţa politică şi, deşi conducător al grupului proprietarilor mari romîni, nu ia mai mult parte activă la desfăşurarea politicii romîne din ţară.

In afară de politică Grigorcea s'a interesat de toate acţiunile romîneşti de seamă. A luat parte până la moartea sa, la lupta de apărare a independenţii noastre bisericeşti, a fost în fruntea marelui comitet care a organizat participarea Romînilor la expoziţia din 1906, şi a sprijinit cu banul şi cu sfatul toate acţiunile culturale ale Romînilor.

Cumpătat în acţiunile sale, gata totdeauna de ajutor, de-o înfăţişare simpatică, moartea lui a fost regretată de toţi Romînii bucovineni.

Ministrul de instrucţie a aprobat propunerea colegiului profesoral al facultăţii de litere din Viena şi a numit docent privat pentru istoria

Europei sud-estice pe profesorul dela școala reală din Cernăuți dr. *Iancu I. Nistor.*

Dr. Iancu I. Nistor este fiu de gospodar din comuna fruntașă Vicovul-de-sus (districtul Rădăuțului). Studiile liceale le-a făcut la liceul nemțesc din Rădăuți, iar universitatea la Cernăuți. După ce a trecut licența a fost profesor la Suceava, apoi la școala reală din Cernăuți.

Inainte de doi ani a fost concediat pentru a-și continua studiile. S'a înscris la universitatea din Viena, unde și-a luat doctoratul cu teza *Die moldavischen Ansprüche auf Pokutien*, scriere care a aflat din partea specialiștilor cea mai favorabilă apreciare. A ascultat apoi cursuri la universitatea din München, lucrînd în seminarul din Krummbacher și la universitatea din Berlin. In anul viitor s'a înscris apoi la universitatea din București. Aici și-a adunat materialul pentru importanta sa lucrare *Die Handelsbeziehungen der Moldau in XV und XVI Jahrhundert.* Partea I a lucrării a apărut in editura unei case din Lipsca și a fost prezentată ca teză de abilitare pentru docentură. Teza a fost admisă și, în vara anului acestuia, Nistor a trecut și examenul de docentură cu succes strălucit.

Ministerul aprobînd propunerea colegiului profesoral, Nistor și-a anunțat cursul său pentru semestrul de iarnă la universitatea din Viena. Cursul se face în limba nemțească. După unul sau două semestre Nistor va cere transferarea sa la universitatea din Cernăuți și astfel se va realiza dorința Romînilor bucovineni de a avea o catedră pentru istoria lor națională, deși deocamdată sub o numire nepotrivită și în limba nemțească, ca doamne ferește să sufere vre-o știrbire caracterul german al universității cernăuțene.

Mai amintesc aici că partea a II a lucrării lui Nistor despre comerț e în lucrare și va apare pela sfîrșitul anului acestuia. In afară de aceste lucrări el are o serie de articole, mai ales cu conținut istoric, în revista „Junimea Literară" pe care o conduce împreună cu d. George Tofan.

Peste puțin va mai pătrunde un Romîn la o catedră a universității din Cernăuți. Se va face propunerea pentru crearea unei catedre nouă: *Histologia comparată*, iar profesor va fi numit dr. *E. Botezat*, care s'a făcut cunoscut prin lucrările sale meritoase în toată lumea științifică.

„Societatea pentru cultura și literatura romînă din Bucovina", cea mai de frunte societate culturală a Romînilor bucovineni, împlinește la primavară, în Mai, cincizeci de ani de existență. Intemeiată ca *Reuniune de lectură* în timpul de redeșteptare națională, ea a fost, timp de 50 de ani cîți au trecut de atunci, centrul activității culturale din țară. Au fost și timpuri de stagnare, dar au fost și timpuri de activitate rodnică.

După cît a transpirat, comitetul societății se pregătește să sărbătorească în mod deosebit împlinirea primei jumătăți de veac de activitate binefăcătoare.

Se va publica un *istoric* al societății, la care vor intra membrii unei comisiuni speciale, între care aflăm pe *T. V. Stefanelli, S. Pușcariu, dr. Iancu I. Nistor, George Tofan* și alții. Se va arăta desvoltarea Romînilor dela încorporare pănă la înființarea societății, înființarea, activitatea ei pănă în prezent, situația materială și, în legătură, se va vorbi de toate manifestările culturale și naționale ale Romînilor bucovineni. Cartea, așa cum e concepută, va fi o icoană a vieții culturale dela despărțirea Bucovinei de Moldova pănă în zilele noastre.

Cu prilejul adunării generale, care se va ținea în Mai, se va aranja o serie de serbări la care vor fi invitați fruntașii Romînimii de pretutindeni. E vorba de o mare manifestație culturală a Romînilor bucovineni, care să dovedească străinilor puterea noastră, să contribue la cimentarea legăturilor sufletești și să ne dea puteri nouă pentru lupta îndîrjită, ce trebue să o purtăm pentru apărarea naționalității noastre.

La această ocazie biblioteca societății mărită și cu cărțile altor biblioteci ale societăților din Cernăuți va fi prefăcută în *bibliotecă publică*. Va fi prima bibliotecă publică romînească în țară.

Se dă o înverșunată luptă pentru școale între elementul romîn și rutean. In toată țara e o frumoasă mișcare de trezire a elementului romîn, cuprins de apele tulburi ale slavismului. Sate, care păreau pierdute pentru totdeauna pentru Romîni și care erau trecute pentru vecie în catastihul Rutenilor, se mișcă și reclamă dreptul la viață națională. Prima lor cerere este *școala moldovenească*. Și de oarece autoritatea școlară nu încuviințează școli publice, bazîndu-se pe rezultatele falșificate ale recensămîntului din 1900, Romînii deschid școli particulare. Dar și acestea caută Rutenii să le împiedece, și știu ei de ce. Căci îndată ce s'a deschis școala moldovenească, copiii aleargă cu toții la ea și școala rusească „ucraină", cum îi zic ei, rămîne goală. Avem sate în care 5—6 învățători ruteni cu cîte 6 clase de învățămînt la dispoziție, stau degeaba sau învață 10—20 copii. Mișcarea pornită din districtele sudice ale Bucovinei a cuprins în scurt timp toată țara. Nu va trece multă vreme și ea va ajunge la Nistru și nu va fi district în Bucovina care să n'aibă sate cu școală moldovenească.

Dureros de neplăcută și neașteptată pentru Ruteni e mișcarea rezeșilor, care trăesc în districte ce treceau de curat rutene. Intreținerea acestor școli, plata pentru învățători, local, acareturi, etc. reclamă mulți bani și Romînii bucovineni sînt săraci. Lupta ce se dă acuma e o luptă pe viață și pe moarte a celor două neamuri îndușmănite. Rutenii văzînd că visul „marei Ucraini", care era să ajungă până sub zidurile Sucevei, se distramă, nu se dau înapoi, în lupta lor, dela nici o încer-

care. La sate au început atentatele, în presă înjură şi denunţă, în parlament interpelează.

Acţiunea Rominilor e slăbită de veşnicile certe politice ale lor, pe cînd Rutenii sînt solidari şi se bucură şi de sprijinul guvernului.

Clasa mijlocie de meseriaşi şi comercianţi ne lipseşte nouă şi le lipseşte tuturor Rominilor. Negoţul e în mîna străinilor, meseriile tot aşa; nouă ne-a rămas ogorul, cît nu l-au luat cămătarii, slujbele şi... Canada.

Se fac şi în Bucovina sfioase încercări de a eşi din această strîmtoare. S'a înfiinţat acum de cîţiva ani o societate a meseriaşilor, care a ridicat un frumos internat pentru ucenicii dela meserii şi din prăvălii. Internatul, o clădire frumoasă care a costat cam 70.000 coroane, va fi locul de concentrare a puţinilor meseriaşi, ce-i avem, şi adăpostul pentru cei ce încearcă să străbată, prin mulţimea străinilor, la acest izvor de îmbogăţire. Internatul a fost inaugurat în mod solemn pe la sfîrşitul lunii Octombrie.

Aproape toate ziarele romîne mai de seamă din Ardeal şi Regat au publicat articole asupra crizei prin care trec organizaţiile economice romîne din Bucovina. Toate aceste articole n'au contribuit la lămurirea chestiunii, ci din contră, la încurcarea ei. Cele mai multe articole erau tendenţioase urmărind interese politice, altele neavînd informaţii suficiente, nu arătau chestiunea în lumina ei adevărată, altele, în sfîrşit, se mulţumeau să scoată ţipete de alarmă. S'a dovedit şi de astă dată că jurnalistica noastră e încă foarte înapoiată în desvoltarea ei, că informaţia ei e săracă şi că, pentru chestiuni care nu sînt politice, lipsesc bărbaţii competenţi care să-şi spuie cuvîntul de autoritate şi că în lipsa lor fel-de-fel de băeţaşi îşi exercită meseria de începători.

Criza care în adevăr devenise ameninţătoare, a trecut, organizaţia noastră economică a fost salvată şi acum a sosit timpul ca să încercăm a desluşi, fără patimă şi interes, pricinile care ne-au adus aproape de perzare. De aceia voiu încerca a face lucrul acesta într'un articol amănunţit în numărul viitor al revistei.

Deocamdată aş dori să dau numai o lămurire şi să fac o constatare.

S'a scris în unele ziare serioase că ţăranii vor plăti cu banii lor, greu chivernisiţi pagubele iscate pe urma întreprinderilor riscate. Cei ce scriau aceasta credeau că centrala însoţirilor este o instituţiune la care ţăranii depun economiile lor, ceia ce-i greşit, fiindcă Centrala e numai mijlocitoarea de credit între o bancă mare, în cazul nostru Ustredeni banka, şi singuraticile bănci săteşti. Puţinele depuneri, ce le au ţăranii, sînt la băncile săteşti şi nu la Centrală. Şi nici cealaltă afirmare, că ţăranii ar răspunde *cu toată averea lor* pentru Centrală, nu e adevărată. Băncile săteşti răspund pentru obligaţiile Centralei numai de 30 de ori

părţile depuse (pentru 50 membri 100 cor.) şi nici decum cu toată averea. Ori şi care ar fi fost suma, care ar fi trebuit s'o plătească falimentul Centralei, ar fi fost un dezastru naţional nemaipomenit. Acţiunea de sanare a reuşit şi băncile au scăpat de pieire. Şi aici vine constatarea, dureroasă trebue să zic. Neunirea noastră proverbială s'a arătat şi acuma în faţa acestei primejdii naţionale. Deputaţii noştri au fost împărţiţi în cel puţin trei grupuri, lucrînd unul împotriva altuia şi urmarea a fost că a trebuit să intervie în această afacere *Nicolai Wassilko.*

Băncile au fost salvate, dar din acţiunea pentru salvarea lor a eşit mare şi tare „cel mai mare duşman" al Rominilor, cum şi place politicianilor noştri să-l caracterizeze la ori şi ce ocazie, Nicolai Wassilko; iar politicianii romîni au pierdut şi puţinul credit ce-l mai aveau la publicul romîn.

r.

MISCELLANEA

O carte folositoare.

Librăria Naţională din Bucureşti a tipărit a doua ediţie a lucrării d-lui Spiridon Popescu: „Contribuţiuni la munca pentru ridicarea poporului (Scrisori către învăţători. Bucăţi de cetit la şezători şi cercurile culturale)", apărută pentru întâia oară în 1904 şi în care autorul studiază cu pătrundere şi competenţă problema educaţiei şi a instrucţiei şcolare la sate, în legătură cu starea sufletească şi socială a ţărănimii.

In acest volum apare pentru întâia oară acel faimos Moş Gheorghe, care a făcut atita sînge rău în anumite cercuri. Dar aci Moş Gheorghe neexprimîndu-şi opiniile sale decît numai asupra şcolii şi a medicinii, cartea a plăcut şi acelui arhi-ponderat corp, care se numeşte Academia Romînă şi care a premiat pe autor.

Cînd, însă, mai tîrziu, ducîndu-l „la expoziţie", Moş Gheorghe şi-a spus părerile şi asupra „statului", d. Spiridon Popescu a fost taxat de incendiar şi regicid.

Volumele d-lui Spiridon Popescu se completează unul pe altul. Ele cuprind paginile cele mai adevărate şi mai cuprinzătoare asupra pshicologiei ţăranului romîn, documentul cel mai autentic pentru istoricul viitor.

Grigorie Ureche redivivus

Cea mai veche cronică a Moldovei a dat mult de lucru istoricilor literari. In copilăria noastră, era a lui *Nestor* Ureche, ctitorul Mănăstirii Secul din Munţii Neamţului şi bărbatul nefericitei Mitrofana, care a ţesut vestitul *aer* din ctitoria lui Nestor. Mai pe urmă ea a devenit a lui *Grigorie* Ureche, fiul venerabilului Nestor. Acum cîţiva ani, d. Giurescu a dovedit că e a prozaicului şi plebeului Simion Dascălul! A fost o deziluzie! Portretul lui Ştefan cel Mare, „om nu mare la stat", fuga lui Petru Rareş, care „s'a învăluit adînc în munte",—zugrăvite de Simion Dascălul?

Iată însă că un nou cercetător, d. I. N. Popovici (într'o lucrare destinată ca teză de doctorat la Sorbona) ne înştiinţează că Grigorie Ureche, „Gligorie Ureache", n'a murit. Aşa dar nu Simion Dascălul a scris paginele vechi despre gloria Moldovei! Ce bine...

N'ar putea fostul nostru coleg, d. I. N. Popovici, să forţeze puţin textele şi să învie din morţi pe Nestor? Nestor, Secu, Mitrofana, aerul— e mult mai romantic!!

Dela S. S. R.

S. S. R. şi-a premenit biuroul. In locul d-lui Sadoveanu au fost aleşi trei preşedinţi, doi de onoare şi numai unul activ.

In afară de Majestatea Sa Regina, care nu mai are nevoe de notiţa noastră, pentrucă gloria Ei a trecut demult peste hotarăle ţării,—preşidinţia de onoare a mai fost acordată şi d-lui Ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice, directorul revistei „Pagini juridice" şi un membru eminent al baroului bucureştean.

In sfîrşit, preşedinte activ a fost ales d. Em. Gîrleanu, cunoscutul autor al „Lumii celor care nu cuvîntă".

Cu ocaziunea acestor solemnităţi, au fost admişi ca membri ai S. S. R. şi acei artişti literari, care până acuma, dintr'o cauză sau alta, nu intraseră în această confrăţie.

Desigur că, acuma, strîns uniţi în jurul preşedinţilor lor,—scriitorii vor da un atac şi mai viguros ca să spargă zidurile indiferenţei publicului romînesc.

Fie ca şi d. Haret, cînd factorii constituţionali îl vor aduce în capul Ministerului Instrucţiunii Publice, să mai lase puţin activitatea-i extraşcolară şi să acorde o atenţie mai susţinută Muzei romîne.

Funie în casa spînzuratului...

Toată lumea ştie că unul dintre colaboratorii noştri, d. Ibrăileanu, profesează teoria estetico-literară, că un scriitor nu are nevoe de talent, ci îi ajunge să plîngă asupra suferinţelor ţărănimii, pentru a trece deadreptul în istoria literaturii mondiale.

Este de asemenea în deobşte cunoscut că acelaşi d. Ibrăileanu a înfiinţat jandarmeria rurală în 1892 şi a ucis 11,000 (după alte statistici, 15.000) ţărani în primăvara anului 1907.

Constatînd, cu o uimitoare putere de discernămînt, această contradicţie între estetica literară a colaboratorului nostru şi între actele lui de guvernămînt, una din mult excelentele publicaţii ale d-lui N. D. Cocea, într'un suprem strigăt al conştiinţei ei ofensate, pecetlueşte pe colaboratorul nostru cu epitetul de „excroc literar".

O mica observaţie numai: d. N. D. Cocea, cunoscutul *interviewer*, nu era tocmai d-sa indicat să scrie *acest* cuvînt, sau, cel puţin, dacă simte cu tot dinadinsul în *d-sa* un justiţiar al moralei publice şi private, trebuia să mai aştepte niţel, până ce vremea va fi prescris anumite afaceri...

P. Nicanor & Co.

RECENZII

Alexandru Ciura. *Amintiri.* Biblioteca scriitorilor dela noi apare sub auspiciile „Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului romîn". Ingrijită de d. Tăzlăuanu. Orăștie. Edit. „Librăriei Naționale", S. Bornemisa. 1911.

In sfîrșit iată unul „adevărat"! D. Alexandru Ciura nu „compune" pentru a scoate un volum, ci scrie fiindcă are ceva de spus. Intre elementele deosebite ce alcătuesc frumuseța unei opere de artă, noutatea, adică faptul de a-ți deștepta senzații ne mai încercate până atunci în alte opere artistice, este fără îndoială elementul cel mai statornic și mai caracteristic, și opera d-lui Ciura este nouă, ne trezește senzații nouă și ne desfășură aspecte nouă ale vieții. Nu mi se pare dreaptă caracterizarea d-lui Tăzlăuanu din prefață că nu ar fi autorul decît un foiletonist —nu mi se par chiar de loc foiletonist. Foiletonul în genere conține un fapt de senzație, destinat a lovi imaginația și a ațița curiozitatea, concentrînd tot interesul povestirii în acest fapt. La d. Ciura dimpotrivă faptele și întîmplările sînt mărunte, interesul e împrăștiat asupra figurilor și sufletelor eroilor În „Iertare" de pildă, una din cele mai romantice ca sfîrșit, interesul, simpatia cetitorului, lumina întregii povestiri nu sînt proectate asupra acelui sfîrșit, ci asupra sufletului tare, care știe să tacă, să sufere și să se împotrivească chemărilor puternice ale firii și ale obiceiului, toată viața și în clipa morții!...

D. Tăzlăuanu mi se pare că se înșeală cînd zice despre d. Ciura că „nu are răbdarea să pătrunză în ascunzișurile tăinuite ale legilor care cirmuesc *lumea sufletească* a oamenilor și... a lucrurilor (?)". D. Ciura nu are nevoe de multă răbdare pentru aceasta, căci știe *să vadă* și prinde în treacăt mici fapte, imagini, sentimente, ce dau la iveală adîncuri din lumile sufletului, sclipiri din poezia firii și fețe nouă ale problemelor sociale și naționale. Toate acestea însă cu foarte multă ușurință și naturaleță, dar mai ales cu simplicitate și fără pretenție, ceia ce înșeală pe mulți!...

Ce bucată de psicologie copilărească, fină și adevărată e „Mariți", dar cit e de simplă, s'ar părea, în adevăr, că e văzută în treacăt, și cu toate astea cetitorul e atît de mișcat încît simte mîna maestrului.

Psicologia „băeșilor" cu acea pornire de izbucnire de viață la chef și la muncă, ușoara beție a populației acesteia asupra căreia se reflectă strălucirea aurului, fascinația norocului și a primejdiei, puterea superstiției, precum și toată viața de belșug și îndestulare înflorită, așa într'o zi, în jurul „băii", strălucitoare și fragedă ca o floare deschisă pripit, într'o amăgitoare și timpurie zi de primăvară, sînt redate cu atîta putere de realitate, încît cetitorul e uimit și pare că s'a găsit pe neașteptate în fața unei lumi nouă și extraordinare. In toate povestirile de felul acesta: *Vîlva Băii*, *Glük-Auf*, *Pe valea Cerbului*, partea anecdotică e lăsată cu desăvîrșire în umbră și cetitorul trăește cu adevărat clipe din viața acestui nou colț de lume. Numai întîmplător, zice tot d. Tăzlăuanu, întîlnești la Ciura probleme sociale sau naționale. Cu toate acestea dela cîntecele lui Goga n'am mai resimțit până acum iubirea mare și pornită pentru neam, duioșia fierbinte care leagă sufletul intelectualului „de dincolo" de viața din satul lui, de cîmpul, ogorul, lumina soarelui și firul de iarbă de „*acasă*" dela el. In fiecare frază svîcnește simțimîntul acesta, în fiecare clipă a vieții din oraș e răsunetul vieții dela ei din sat, în fiecare bătrîn ce vine să-și vadă feciorul la tirg, și în fiecare fecior ce merge în sat la ei sau numai se gîndește la acel sat, e „problema" națională a neamului *nost* de dincolo. Numai după ce ai cetit întreg volumul, poți înțelege caractere de naționaliști ca „Nenea" sau „Dascălul Cojoc" și *nuanța* nouă a naționalismului generației de azi mai complicată și mai afinată de intelectuali. D. Ciura nu e *preocupat* de probleme sociale și naționale ca un filozof, ci *impregnat* de ele ca un artist adevărat.

Nu e violent și somptuos, dar nu e nici sentimental și dulceag, e calm și cumpănit. Un colorit liniștit și nuanțat în stilul său, o lumină egal răspîndită peste toată scrierea și o mare ușurință și îndemănare în mînuirea frazei și a limbii, care poartă frumos cuvintele dialectale, așa de nesuferite și aspre la cei ce nu le știu nici pune, nici alege cu șart.

Nu putem decît să fim recunoscători d-lui Oct. Tăzlăuanu, care a îngrijit să cunoaștem, într'o carte foarte frumos tipărită, opere în care se oglindește în întregime talentul atît de frumos al d-lui Alexandru Ciura.

I. S.

*

Prosper Mérimée. *Don Juan.* Traducere de Sofia Nădejde. Edit. Libraria Nouă. Calea Victoriei 78, București.

Don Juan! amantul crud al celor *trei mii trei nefericite femei*, izvorul celei mai puternice legende a senzibilității moderne, inspiratorul lui Mozart, Molière și Byron.

Don Miguel Maranna Vicentello de Leca n'a fost nici cînd pentru artă și poezie un ușuratec destrăbălat, care *a făcut viață*, ci figura cea mai stranie și mai ațîțătoare din cîte au izvorît din inspirația artistică. O figură în care svîcnește puterea de viață cea mai neînfrînată, în care arde focul nestins al unei senzualități ce nu se poate satisface decît în dragoste și moarte, o figură măreață prin gravitatea cu care-și trăește patimile. E simbolul omenirii însăși însetată de fericire, plină de desnădejdea disproporției dintre vis și viață, plină de amărăciunea durerii, pe care o împrăștie în jurul ei în goana dorinților schimbătoare și de mînia oarbă a cruzimilor inutile, a imposibilității de a-și potoli setea „care-o soarbe". Astfel au visat-o artiștii care au realizat-o în artă și astfel ne-o înfățișează povestea acelui Don Miguel din Sevilla, care a umplut lumea cu faima dragostelor sale și a sfîrșitului său atît de impresionant și de neașteptat.

In adevăr, voluptosul și păgînul amant al atîtor nefericite frumuseți, nestatornicul și crudul cavaler al atîtor adorațiuni, sfîrșește în ascetismul și umilința celui mai pasionat misticism. Vestitul Don Juan Maranna Vicentello de Leca, a cărui sete de dragoste și viață nu i-au putut-o mulțumi atîtea trupuri fragede și tinere, intră către sfîrșitul vieții în ordinul Caridad, să cerșească pentru cei săraci, să mîn-

gie cele din urmă clipe ale osîndiților la moarte și să le ducă trupurile, lăsate până atunci pradă corbilor, la loc sfînt de'ngropăciune! A fost, ca toți marii pasionați ai lumii, un adorator frenetic al vieții și, în același timp, un chinuit îndrăgostit al misterului morții. Oroarea necunoscutului „de dincolo" îl fascina tot atît de mult cît și farmecul dragostei. Așa se explică de ce tabloul cel mai îngrozitor, ce a putut iscodi imaginația artistică a omenirii, tablou ce se vede și azi pe zidurile ospiciului Caridad din Sevilla, și despre care Murillo zice că „nu poate fi privit decît dacă-ți astupi nasul", a fost poruncit de Don Juan. Fără îndoială, chiar de nu s'ar ști lucrul sigur dintr'un autograf, încă ar trebui să-l primim ca adevărat, căci cine altul, decît cel ce a trăit și a murit ca Don Juan, ar fi putut să vadă realizat un așa oribil vis al morții, de pana unui maestru vestit ca Valdes Leal. Don Juan Tenorio a dorit, inspirat și plătit pictura celor „*Două cadavre mîncate de viermi*", acel rege și episcop, a căror față hidoasă intrată în putregiune și devorată de viermi, se arată din lințoliu; pe fondul alcătuit dintr'un munte de țitve goale, deasupra cărora atîrnă balanța faptelor bune și rele, și sub care fulgeră inscripția neînduplecată: *Finis gloriae mundi!*

Figura aceasta simbolică, măreață și complicată, a ispitit, după atîți alți scriitori și artiști, și pe Merimée, dar cît e de sărac în mijloacele sale artistice pentru a o executa, ce lipsă de semnificație și de poezie, ce palidă, rece și incoloră povestire!

Traducerea făcută de d-na Sofia Nădejde, una din minunatele cele mai adînc cunoscătoare a limbii noastre, e foarte bine și corectă, ceia ce face să regretăm că munca d-sale nu s'a cheltuit în folosul altei bucăți mai fericit alese.

I. S.

***

Duiliu Zamfirescu. *Anna.* (Ceia ce nu se poate). Roman. București, 1911.

In acest roman, mai mult decît în toate operele sale anterioare, d. Zamfirescu a ținut să braveze prejudecățile plebei. Acțiunea se petrece exclusiv în lumea aristocratică, în atmosfera parfumată a buduarului, și dacă un „roman se poate hrăni din adulter ca viermele din cadavru", după clasica expresie a d-lui Mehedinți, fratele de arme al d-lui Zamfirescu, un asemenea roman e de sigur acesta.

Generalul Villara înșală pe soția sa Anna cu cîntăreața Berta, Anna îl înșală cu căpitanul Comăneșteanu, care înșală pe soția sa Porția, cu Ana, cu Berta, cu Urania Vucos și cu multe altele. In multiplele combinații amoroase care formează fondul romanului, firul conducător pare a fi gelozia Annei, care urmărește cu furie pe căpitan, în escapadele lui variate, până ce sora sa mai mare Elena încearcă să o calmeze, mărturisindu-i că și ea îl iubește.

Acești eroi, în vinele cărora curge un sînge nobil, sînt complect eliberați de ceia ce numește d. Zamfirescu cu ironie prințipuri și moral, minciuni individuale, bune pentru poporul grosolan. Adulterul e practicat de dînșii ca un sport inocent și în orele în care nu sînt cuprinși de delir erotic (chiar Elena, cea mai castă figură a romanului, „simte cîte odată o poftă sălbatică de carne tînără și de depravare ideală"), filozofează tot asupra iubirii făcînd reflecții *de originalitatea acesteia*: „Femeia caută amorul, fiindcă aspiră către ideal și natura și-a pus propagarea speciilor în amor, tocmai pentru aceia adică, pentrucă amorul stă în poezie, după cum poezia stă în femee". In această lume înaltă, distincția manierelor e firește ireproșabilă; e drept că Anna Villara numește pe rivala sa „curcă murată", dar asemenea expresii se

întrebuințează cînd temperatura e încărcată și, la urma urmei, ar spune autorul, dovedesc sinceritatea simțirii.

Conștienți de noblețea lor nativă, eroii d-lui Zamfirescu disprețuesc cu putere celelalte clase sociale și mai ales pe „ariviștii ignoranți și pehlivani care otrăvesc plebea cu minciuni sociale". Iubesc în schimb cu căldură pe frații de dincolo și naționalismul lor inflamabil nu visează decît cucerirea Ardealului. Pentru acești eroi care întrupează aspirațiile sale, d. Zamfirescu nutrește o nesfîrșită simpatie și admirație. In căpitanul Comăneșteanu, acest vid și banal Don Juan cu „mușchii eleganți" care se plînge mereu femeilor ce-i cad în brațe „că e în mod pozitiv fericit și idealmente nenorocit", d-sa vede, cu Elena Milescu, reprezentantul desăvîrșit al unei rase superioare, un erou viitor al luptelor pentru unitatea națională. Slăbiciunile lui le scuzează, le idealizează chiar. Goana lui după femei nu e un simplu nărav bărbătesc, ci devine: „o sarcină publică, o necesitate și o bucurie națională". Nu e întîia oară cînd grandiloquența d-lui Zamfirescu a reușit să atingă ridicolul.

Se găsesc desigur în acest roman multe lucruri frumoase: analize psicologice fine, observații juste, portrete vii, descripții de un desen sobru.

Intre prozatorii noștri, d. Zamfirescu se distinge prin cunoștința sufletului femenin, și tot acest stol de femei: Ana, Berta, Urania, Elena chiar, cu firea lor pasionată, cu spontaneitatea profundă a gesturilor, cu eleganța, grația și farmecul lor fizic tulburător, îți dau nu odată impresia vieții.

Amatorii de senzații estetice vor gusta fără îndoială aceste însușiri; operele adevărate trăesc însă numai prin sufletul care vibrează în ele, prin adîncimea și înălțimea concepției.

O. B.

***

Gala Galaction. *Lîngă apa Vodislavei.* „Biblioteca Facla". București, 1911.

Arhaisme îndrăznețe și neologisme neîncetățenite, expresiuni gazetărești și altele de o minunată plasticitate, gradare a efectului și stîngăcie de compoziție,—aceasta e înfățișarea exterioară a nuvelelor d-lui Galaction.

Și dacă veți cerceta mai adînc, în dosul acestei înfățișări în afară, veți găsi iarăși cele mai surprinzătoare contradicții: naivitate și concepție serioasă a vieții, drăgălășenie și brutalitate, patimă viforoasă, păgînă și un dulce misticism liniștit, romantism exotic și crud realism. Simți că acolo se zbate sufletul unui răzvrătit și al unui păgîn în pieptul unui evangelizator primitiv.

Aici e talentul d-lui Galaction și aici e și slăbiciunea d-sale. Iți trebue o mare putere artistică ca să poți stăpîni atîtea elemente disparate, spre a nu da naștere la ceva hibrid și fără viață. Și tot de aceia veți găsi printre bucățile d-lui Galaction unele de o rară frumusețe, care-l așează printre cei mai de samă scriitori actuali ai noștri, și altele în care e multă confuzie, lipsă de compoziție și de unitate, bucăți care se susțin numai mulțumită hainei strălucitoare în care sînt înveșmîntate.

Dar din mijlocul atîtor contraziceri, atîtor tendinți care de-abia își găsesc un punct de contact, viața se înfiripează pe încetul înaintea ochilor cetitorilor, o anumită viață care ese din domeniul comun, dar care e o viață bogată, cu clocotiri, cu zbucium fără astîmpăr, cu o liniște în sfîrșit de mare potolită, în fundul căreia însă valurile se frămîntă fără odihnă.

Eu și d-ta, cetitorule, vulgara turmă, care ne plimbăm bipedul pe stradă, care trăim, care luptăm, care iubim, care ne zbuciumăm în mijlocul atîtor năcazuri și al celor cîteva bucurii ale

vieții de toate zilele, nu vom forma niciodată obiectul preocupării d-lui Galaction.

D-sale îi trebuesc oameni *tari*, care să iasă din făgașul comun al faptelor obișnuite, care să trăiască nu intens, ci zbuciumat, care să iubească viforos și care să urască adinc, care să se frămînte năvalnic și a căror potoli-e după atita zbucium să pară asemenea unei mări de întuneric și uitare. Și cum omul de azi e mai puțin primitiv decit cel de eri, mai toate întimplările povestite de d. Galaction se desfășoară în trecutul cu oameni care gindeau mai puțin și făptuiau mai mult decit noi cei de azi, a căror viață era plină de frămintare, ale căror patimi erau mai violente, care cereau mai puțin să-și domolească viforul clocotirilor nebune ale vieții mai aproape de natură și care nici nu puteau găsi vre-un merit acestei încercări moderne de stavilire a instinctelor primitive.

In nuvelele d-lui Galaction se intilnește întotdeauna acelaș om *tare* și acelaș *mister* al vieții zbuciumate, care nu știe de unde vine și nu știe încotro pornește.

Natura descrisă va fi cea sălbatică, aceia în care mîna omului se simte mai puțin, care a rămas mai neschimbată în scurgerea veacurilor.

Filozofia sa? Dar cum va putea cuprinde cu mintea sa biata ființă omenească, aruncată în mijlocul naturii oarbe, veșnicul necuprins?... In orice caz, *acest* om nu va avea decit un *sentiment* de înfiorare în fața imensității, fără ca *gîndirea-i* să joace vre-un rol. Cel mult, filozofia ce i se poate îngădui va fi aceia care se degajează din textul cărților biblice, atitudine în fața vieții care e mai direct inspirată din contemplarea infinitului de nepătruns și filozofie care e prea puțin intelectuală, pentru a fi artificială.

Cele două nuvele cuprinse în această broșură nu sint de aceiași valoare. Cea dintăiu, *Lingă apa Vodislavei*, e una din bucățile bune ale autorului,—deși nu din cele mai bune,—în care se oglindesc multe din însușirile eminente ale d-lui Galaction. Cealaltă, *Andrei hoțul*, are însă multe scăderi: acțiunea e difuză și de un efect cam căutat, iar personagiile sint abia estompate.

Sfirșesc aceste citeva impresii. Cetitorul va fi observat că, avînd a vorbi despre broșura al cărui titlu figurează în capul acestei recenzii, am vorbit mai numai de d. Galaction în general și prea puțin de scurtul ei cuprins, că—fac *mea culpa*—am luat-o drept un fericit prilej spre a vorbi ceva despre autorul ei...

*

N. Scurtescu. *Rhea-Silvia.* Dramă în cinci acte. „Biblioteca pentru toți". București, 1911.

Am luat în mînă cu neîncredere și în acelaș timp cu curiozitate această broșură. Autor absolut ignorat, cu toată adevărata lui valoare literară, cind asta? La 1873...

A! înțeleg să se intimple asta cu un A. Russo, care n'a scris la 1873, care a scris cele mai de samă bucăți ale sale în franțuzește și care nu și le-a adunat niciodată în volum. Dar ca la 1873 un autor, care și-a scos piesa în volum, ba încă și în a doua ediție la 1877, să fie ignorat cu toate însușirile lui de scriitor adevărat?...

Timpul e citeodată nedrept cu scriitorii contemporani lui. Eminescu multă vreme a fost ținut în umbră de Alecsandri, dar cel puțin a avut totdeauna un număr de admiratori, și cind, mai tirziu, starea lui sufletească a corespuns psicologiei generației dela 1880 încolo, a fost selectat și a fost *el* pus în lumină strălucitoare. Și luați sama, Eminescu nu și-a avut „volumul" decit foarte tirziu.

Am deschis totuși piesa lui N. Scurtescu, editată de „Biblioteca pentru toți", și am cetit-o cu atenție.

Autorul, institutor, n'a făcut altceva decit că, în orele de recreație, a luat un pasaj din istoria legendară a Romanilor, anume acea legendă a începuturilor Romei, pe care trebue s'o fi repetat de atitea ori cu entuziasm micilor săi școlari, în acele vremuri de fericit patriotism sentimental, și s'a gindit să facă din această povestire o piesă de teatru, cum se făceau atitea la fel în timpul său. O plimbare în afară de oraș i-a furnisat „intriga" cu iubirea lui Amuliu pentru Rhea-Silvia, cu păstorul Faustul și cei doi gemeni Romulus și Remus, și în sfirșit cu detronarea lui Amuliu și reintronarea lui Numitor.

Și înaintea mesei sale de lucru a făcut împărțirea sistematică în cinci acte și apoi, în atmosfera caldă a odăii, a început să socotească pe degete numărul silabelor. Zi de zi versurile se închegau unul după altul, „intriga" se desfășura și în curind autorul sfirși și ultima scenă a actului al cincilea. D. institutor își frecă mînile cu mulțumire și, convins că a făcut o operă patriotică și morală, dădu la tipar piesa. Prietenii și cițiva curioși o cetiră. Autorul o mai scoase într'o nouă ediție iarăși într'un număr restrins de exemplare și iarăși alți cițiva prieteni mai noi și alți cițiva curioși o răsfoiră, iar vremea își aruncă asupra ei vălul său de uitare.

După cum Asaki lua subiecte de istorie națională, le mai „localiza" pe ici, pe colo, mai adăuga cite un mic dialog și apoi le prezenta publicului cetitor drept „nuvele", într'o vreme însă cind era nevoe de așa ceva, tot tot astfel N. Scurtescu a luat un pasaj din istoria străbunilor noștri, cum putea lua oricare altă întimplare din istorie, cu deosebire de Asaki că a transpus-o în versuri și i-a dat toată conformația exterioară a unei piese de teatru, și cu altă deosebire și mai importantă că a scris-o într'o vreme cind nu mai era așa mare nevoe de astfel de producții, pentru salvarea patrimoniului literaturii naționale,—cu siguranță că nu mai era nevoe: Eminescu se ivise deja la orizont.

Direcției Teatrului Național din București i-a trebuit o piesă romînească cu subiect patriotic-național, cu care să înceapă stagiunea. Aici, la Iași, de bine, de rău, am început-o cu „Despot-Vodă" de *Alecsandri*, scrisă pe la *1880*, și tot, vorba d-lui T.,—am avut impresia că... umblă strigoii pe scenă. Ce trebue să fi fost la București..."

Ce a făcut atunci pe direcțiunea Teatrului s'o desgroape, căci trebue să-i fi găsit și însușiri? Iaca, aici a fost meșteșugul autorului și nenorocirea noastră. Piesa lui N. Scurtescu e scrisă în versuri de o teribilă corectitudine, care te scoate din sărite. Ai vrea și tu ca măcar din cind în cind versul să mai șchiopăteze citeoleacă. Aș!... Autorul te persecută cu regularitatea monotonă a versului său. O greșală de ritm aici ar avea efectul unei variații, care te-ar scoate din prozaismul enervant al bucății. Ritmul monoton îți sună însă întruna la ureche și dela o vreme

Somnu-i cald, molatic, lin.

Sint sigur că dacă piesa ar fi avut greșeli de formă, n'ar fi văzut niciodată lumina rampei, dar așa... aceste versuri de 14 silabe se pot recita cu o minunată dezinvoltură și pe deasupra ai și avantajul de a fi început stagiunea cu o piesă națională, care, îmbogățind literatura noastră dramatică atit de săracă cu o nouă perlă autoctonă, în acelaș timp ai redat literaturii romîne un autor „nedreptățit"...

C. A.

* * *

Simion C. Mindrescu. *Friedrich Gottlob Klopstock.* București, „C. Göbl", 1911. 351 p.. Prețul 4 lei.

Volumul de față este primul dintr'o serie de studii, pe care d. Mindrescu,

profesor de limba și literatura germană la Universitatea din București, promite a le face asupra literaturii moderne germane. Asupra necesității unor astfel de studii vorbește autorul în prefață destul de amănunțit, și nu e nevoe de argumente multe pentru aceasta: e destul a se aminti că e vorba de literatura unui popor, cu o cultură foarte veche, literatură pe care noi o cunoaștem numai prea puțin—și adesea din traduceri proaste—și de care în special noi—așa de tineri în civilizație—avem nevoe. Care să fie cauza acestei ignorări a literaturii germane? Autorul răspunde: cunoașterea prea de către puțini a limbii, în care ea e scrisă; deci, indirect, vina revine profesorilor de limba germană. Nu vreau să spun că n'are dreptate. Dar să fi fost oare profesorii de limba franceză cu atita mai superiori celor de limba germană, incit mai fiecare absolvent de liceu să poată ceti franțuzește, pe cind nemțește aproape nici unul? Cauza cred că e mai adincă, și acea exprimată mai sus e poate numai o urmare a acesteia. Avem de a face aici cu o stare generală de spirit, care e mai favorabilă invățării limbii franceze decit celei germane. Rominul se simte chemat, ba chiar dator, să vorbească și să cetească franțuzește în orice imprejurări s'ar găsi; parafrazind o frază, care, intre altele, nu lasă pe d. D. Zamfirescu să doarmă,*) s'ar putea spune că „Rominul e născut... Franțuz". In chipul acesta, oricit de puțin ar fi invățat franțuzește in școală, unde „trage chiulul"—cum se exprimă curent elevii—tot așa de bine profesorului de franțuzește caşi celui de nemțește, luat insă de acest curent general. ajunge cu vremea să se poată folosi de o carte franțuzească.

Pe de altă parte, mai este aici și o chestie de psicologie—sufletul nostru e mult mai departe de cel german decit de cel francez, chiar numai in ceia ce privește partea lui ereditară; adăugind la aceasta și educația, precum și faptul că literatura germană, prin firea ei, nu e așa făcută ca să ne reție asupra ei, cred că problema poziției noastre față de limba și literatura germană se arată sub toate fețele.

Aceasta insă nu insamnă și nu trebue să insemne că starea de lucruri poate să mai dureze, fără ca culturii noastre să-i lipsească o față. Și aici vine rolul dascălilor de limba germană, care cei dintăi sint chemați și datori a contribui la indreptarea lucrurilor printr'o mai bună pregătire și printr'o mai mare sirguință și dragoste in cariera lor.

Și cartea d-lui Mindrescu in acest scop este scrisă: să popularizeze printre cei mai mulți dintre noi cunoștințile asupra literaturii germane.

Fried. Klopstock este primul poet național german din epoca nouă; cu dinsul chiar incepe această epocă: anul 1748, cind iși publică el cele dintăi trei cinturi din „*Messiada*" sa, e pus de unii istorici literari ca inceputul perioadei literare moderne. Și tocmai aici este importanța mare a acestui poet: o importanță mai ales, ori chiar numai istorică. Până la el literatura germană era numai o imitație proastă a literaturilor străine, mai ales a celei franceze—in urma războiului de 30 ani. Abia cu primele decenii ale secolului al XVIII-lea, cam de pe la 1720, cind incepe a fi cunoscută și inteleasă in Germania literatura engleză, se produce o reacție in contra spiritului de imitație a literaturii raționaliste din Franța și alte țări, reacție care crește mereu și are de rezultat infringerea tendinții de până atunci, reprezentată in acel timp de către Gottsched, și proclamarea dreptului imaginației și simțirii in literatura germană, tendință apărată de elvețienii Bodmer și Breitinger. Iar cele dintăi trei cinturi ale „Messiadei" sint consacrarea definitivă a teoriilor acestora din urmă.

*) Cf. ultimul discurs al ilustrului academician, ținut la inaugurarea monumentului lui Eminescu dela Galați.

Din viața lui Klopstock, descrisă așa de amănunțit de autor, interesante pentru opera lui sint: educația lui, care dezvoltă mai departe religiozitatea moștenită dela tatăl său și care il determină in alegerea subiectului „Messiadei"; sint citeva iubiri, pe care le-a avut și care-i dau subiect pentru poezia sa lirică, fără insă a-l face să scoată accente veșnic impresionante; sint in sfirșit studiile asupra antichității clasice și asupra trecutului german, care explică odele in spirit antic, odele și dramele naționale.

„*Messiada*" este, sau, mai bine zis, a vrut să fie o epopee, care are ca subiect ultimele zile ale mintuitorului pe pămint, suferințile, moartea și apoi biruința lui. A fost impins la această epopee de cetirea „Paradisului pierdut" al lui Milton, pe care el credea să-l intreacă. Dacă ne gindim la faptul că subiectul insuși era nepotrivit pentru o epopee, unde mai cu samă se cere viață, și la faptul că Klopstock era un temperament liric, am spus cu aceasta că „Messiada" e o operă neizbutită. Și cu toate acestea opera a avut un mare succes și numai cele dintăi trei cinturi i-au adus o glorie, pe care mai tirziu, cu toată admirația de care se bucura, n'a intrecut-o. Ceia ce insamnă că epopeea aceasta, greșită pentru noi din toate punctele de vedere, vorbea sufletului contemporan, era izvorită din nevoile acestui suflet, care avea ca un caracter dominant al său *pietismul*. Și tocmai aici stă importanța „Messiadei". Cum o priveau raționaliștii se poate vedea din vorbele lui Voltaire, care pe atunci se găsea la curtea lui Frederic II: „de un nou Messia nu era nevoe, pentrucă nici pe cel vechiu nu-l mai cetește nimeni".

Am spus că Klopstock a fost născut *poet liric*; și totuși nu putem ceti astăzi nici o odă de a sa cu plăcere. Măcar că cele mai multe ode sint izvorite din viața lui: cintă dragostea, prietenia, credința, libertatea, trecutul german,—cu toate acestea le lipsește viața, tocmai pentrucă din aceste lucruri trăite el la ceia ce e mai inalt, mai etoric, deci mai departe de viață. Cind se simte nenorocit in dragoste, din cauză că *ea* e „rece", el dorește să moară pentru a fi... despăgubit pe lumea cealaltă. Și in loc de a vorbi sincer despre ceia ce-i plăcea lui in femee—se spune că nu se putea stăpini să nu sărute pe fetele frumoase, oriunde le-ar fi intilnit, ceia ce a scandalizat pe cei, care-l cunoșteau numai din poeziile lui,—el cinta iubita, pe care incă n'o cunoștea! Dar și aceste poezii lirice au plăcut; și mai cu samă și ele iși au importanța lor prin modul alegerii subiectelor, dacă nu prin tratarea acestora, lucru care iarăși e nou și are efecte bune mai departe.

In ce privește dramele, din cele de mai sus nu e greu de spus că ele vor fi și mai nereușite, pentrucă mai ales drama are nevoie de viață și aceasta lipsea lui Klopstock. Dar și aici e novator: căci tratează subiecte naționale germane.

In rezumat, Klopstock, fără a fi un poet in senzul nostru de azi, a fost un mare reformator și novator in poezia germană; a fost in foarte multe privinți ceia ce Germanii numesc un

„*Bahnbrecher*"; pe lingă aceasta, cel puțin in primii 20-30 ani ai activității sale poetice, a fost un spirit reprezentativ pentru epoca sa, și așa se explică admirația și entuziasmul de nedescris ce a produs. In sfirșit el e creatorul limbii poetice, precum și acel a o mulțime de ritmuri nouă.

Cartea d-lui Mindrescu, deși scrisă pentru publicul mare, nu e lipsită nici de aparatul științific necesar unei lucrări de știință.

Așteptăm cu nerăbdare continuarea acestei serii de studii, care să sperăm că vor contribui la îndreptarea unui rău simțit.

I. I.

***

Carmen Sylva, *Mărioara*, dramă in trei acte, după o legendă romînească, traducere în versuri de *A. Steuerman*. Iași, 1911.

Opera, interesantă prin autor și prin subiect, se va ceti cu plăcere. La aceasta va contribui și forma, in care este tradusă, căci d. Steuerman nu este un diletant, ci un poet, care are la activul său mai multe volume de poezii, și care s'a remarcat prin acuitatea senzației și prin puterea de auto-analiză.—Astăzi nu mai scrie versuri, pe cit știm,—afară de spiritualele epigrame zilnice dintr'un ziar local, în care mai publică și cronici, tot zilnice, interesante prin varietatea subiectelor și plăcute prin ușurința formei.

C. V.

REVISTA REVISTELOR

Luceafărul (No. 22 și 23). Sfirșitul frumoasei traduceri a d-lui Nanu („Visul unui amurg de iubire", un act, de H. Bataille). Proză de d-nii Ciura, Birseanu, Grid—și versuri de d-șoarele Maria Cunțan, Ecat. Pitiș, Alice Călugăru. Deși versurile nu-i sint totdeauna corecte,—totuși inspirația originală, fondul nou și puternic pe care-l îmbracă într'o formă plină de imagini neașteptate, ne fac să credem că d-ra Alice Călugăru e cea mai bună *poetă* din cite am avut pănă acum și merită un loc de frunte printre poeții noștri cei mai tineri.

Convorbiri Literare (Noemvrie). Conferința d-lui C. C. Arion, ținută la Galați, cu ocazia inaugurării statuei lui Eminescu. Considerații și citații de versuri, care dovedesc că d. ministru este senzibil la frumusețile de vis ale poeziei maestrului.

O schiță de d. Duiliu Zamfirescu (femeile și copiii sint rugați să nu cetească rindurile ce urmează:) E vorba de o excursie a unor agenți electorali (e și un popă), care se duc să se scalde, împreună cu soțiile lor, într'un pirău de lingă *Focșani*. Ca să se salveze pudoarea, ei despart scăldătoarea bărbaților de a femeilor printr'un cearșaf. Dar unul dintre bărbați, trecind pe sub cearșaf, se duce pe sub apă și ciupește de posteriorul ei grăsuliu pe femeia unuia dintre tovarășii săi. Acesta, prinde de veste, și, ca să se răzbune, trece și el pe sub cearșaf,—dar, decepție! posteriorul femeei rivalului său nu-i dă compensația la care avea drept, căci era uscat, nu grăsuliu ca al propriei sale consoarte. După ce ies din bae, bine înțeles că cele două femei aruncă priviri pline de chemări către ciupitorii lor respectivi. Cea cu posteriorul gras îl frige la inimă pe al ei ciupitor, cealaltă, uscățiva, în zădar face avansuri cavalerului ei subaquatic... Unul din personajele acestea ale d-lui Duiliu exclamă, într'un moment de inspirație: „Laptele măsii!"...

De aci încolo pot ceti și damele—și mai ales duducile, căci este vorba de hipergingașul critic Lovinescu. De cind s'a încuscrit cu d. Mehedinți, el nu mai poate suporta „țărănismul". Intregul lui amor l-a depus la picioarele d-lui Duiliu Zamfirescu.

In No. de față, îl „fixează" pe d. Duiliu Zamfirescu: 1) d. Duiliu Zamfirescu este un scriitor mai mare decit Vlahuță, Delavrancea, Coșbuc și Caragiale. (De altmintrelea, pe Caragiale l-a desființat d. Lovinescu cu totul astă primăvară). 2) D. Duiliu Zamfirescu n'a ajuns un scriitor recunoscut, grație demagogiei socialiste și naționaliste, care au urzit adevărate conspirații împotriva sa. Inceputul l-a făcut d. Gherea, care simțind în d. Duiliu Zamfirescu („Pesimistul dela Soleni") un scriitor mai mare decit cei de care era inconjurat, a căutat să-l înlăture, „cind se putea încă". Operația d-lui Gherea au continuat-o apoi „Sămănătorul" și „poporaniștii".—D. Lovinescu nu mai poate „îngădui" această nedreptate. In cuvinte foarte energice, d-sa distruge literatura naționalistă, țărănistă și poporanistă, și-l opune pe acela a d-lui Zamfirescu, plină de obiectivitate și delicateță (Iar pentru nenorocirea d-lui Lovinescu, d. Zamfirescu se însărcinează să ilustreze, chiar în acest număr, obiectivitatea și, mai ales, delicateța lui de sentiment, în schița de care am vorbit mai sus).

Cetitorul care vede înnaltul dispreț al autorului pentru literatura „țărănistă", dacă-și mai aduce aminte de articolele consacrate altădată de acest critic scriitorilor țărăniști, va rămînea nedume-

rit de „evoluții" acestui bărbat de litere, — cum a rămas poate nedumerit, acum cîțiva ani, cînd, la distanță de citeva luni, sub pana aceluiași critic, d. Girleanu a ajuns dintr'un om lipsit de talent — un prozator minunat.

Nedumerirea însă este o jenă în fața necunoscutului. S'o împrăștiem. Cînd d. Lovinescu a descoperit un mare prozator în d. Girleanu, se întîmplase un mic accident: d-sa devenise coredactor al d-lui Girleanu la revista d-lui Dragomirescu. Acum, cînd a descoperit, în sfîrșit, că literatura „țărănistă" e oribilă, s'a întîmplat iarăși un accident — unul mai mărișor: d. Lovinescu în timpul din urmă a devenit un aristocrat, teoreticianul d-lui Mehedinți, comensualul literar al împărătescului bărbat d. Zamfirescu... Nu ne trece prin cap să-l învinuim pe d. Lovinescu de platitudine ori parvenitism. Lucrul e mai simplu. E o afacere de mimetism. Omul n'are personalitatea închegată. E cam feminin. Max Nordau spune, într'unul din „paradoxele" sale, că un rîndaș ajuns conte tot păstrează ceva din vechea personalitate; o slujnică devenită contesă — nu... Dar să lăsăm psicologia.

Să spicuim mai bine cîte ceva din „ideile" d-lui Lovinescu, întru cît ne privesc pe noi.

„Poporaniștii" nici idee n'au că boerinașii au făcut faptele mari ale istoriei moderne a Rominilor. D'aia nu pot suferi ei literatura d-lui Zamfirescu, cîntărețul micii boerimi! Și, constatînd acest trist adevăr, d. Lovinescu îi apără pe boerinași de furia demagogiei „poporaniste"... Curajul eminentului critic desfide orice concurență. Căci cine a arătat mai întâiu și pe larg că Romînia modernă e opera boerimii mici (și a burghezimii muntene), dacă nu *Viața Romînească?*

Dar criticul devine și mai îndrăzneț, cînd vrea să ne țină nouă, o lecție asupra distincției sufletești a boerinașilor! Analiza sentimentalității distinse a boerinașilor și a împrejurărilor care au produs-o, formează doar obiectul unor lungi studii tipărite demult în *Viața Romînească* (Articolele d-lui Ibrăileanu despre „Spiritul critic în cultura romînească" și despre I. Al. Brătescu-Voinești, scriitor care a fost lăudat *tocmai* pentru psicologia, de boerinaș, a sa și a personajelor sale,— ceia ce mai dovedește că „poporaniștii" nu sînt împotriva zugrăvirii simpatice a claselor înnalte).

Iar ca să ne confunde cu desăvîrșire, d. Lovinescu ne spune mereu, triumfător, că d. Zamfirescu e un *clasic*. „Credem nimerit, zice d-sa, să arătăm „celor ce vor să înțeleagă (observați „tonul!) că opera acestui scriitor *e cla-„sică* (subliniarea, e a criticului, fericit „că a găsit în sfîrșit formula!)".—Dar această caracterizare, pe care d. Lovinescu nu e sigur că o vom înțelege, am făcut-o noi în *Viața Romînească*, acum doi ani (Vol. XIII, p. 271), cînd am definit pe d. Zamfirescu ca un scriitor clasic, dînd ca exemplu mai ales „Viața la țară", căreia i-am adus elogii, cu toate că acest roman... idealizează pe boerinași și cu toate că d. Zamfirescu ne insultase deja destul de grav.

Până și în gîfîitoarea lui șarjă împotriva literaturii „țărăniste" (care, de altmintrelea, nu există!) lui d. Lovinescu îi sună mereu prin urechi vestitul „tablou sinoptic" al d-lui Sanielevici: beția (la d. Lovinescu, *rachiul*, singura veleitate de originalitate), bătaia și adulterul.

...Altul își fumează mahorca sa, ori se lasă de tutun dacă n'are parale. Dar altul culege capete de țigară pe ascuns, zvîrle cu impertinență rotocoale de fum în ochii trecătorului, care-și fumează propriul său tutun și care poate arunca [illegible] mai înnainte mucul cules de eminentul filfison.

P. S. Literatura țărănistă, care agasează nervii rafinați ai d-lui Lovinescu în revista d-lui Mehedinți, nu este oare acea „primăvară literară", pe care o cînta acum cîțiva ani acest din urmă domn? Dar întrebarea noastră e cam... postumă. D. Mehedinți și-a mîncat de mult „primăvara literară", de-atunci de cînd i-a busculat-o d. Duiliu Zamfirescu în această revistă martiră, pe care o recenzăm acuma.

Danubo (No. 11—12): Organo de la rumanaj esperantistoj... Est una internacia gazeta redaktata nur en esperanto sprache. Non capisco rien!

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice (*Fasc.* 15), cu admirabile ilustrații și cu un sumar foarte interesant.

Revista Generală a Invățămîntului (Noembrie, 1911).

In fruntea numărului de pe Noembrie al acestei reviste școlare, fostul ministru de Instrucțiune, d. *Sp. Haret*, începe să publice un studiu de foarte mare actualitate și de o deosebită însemnătate. Cu toate că încă nu e terminat, vom căuta totuși să redăm aice în linii mari cuprinsul articolului **„Invățătorii și politica"**, îndemnînd să se adreseze originalului pe toți acei care doresc să cunoască ideile, isvorîte dintr'o adîncă pătrundere a intereselor neamului nostru, ale acelui ce de ani de zile e sufletul mișcării de ridicare economică și socială a țărănimii romîne prin ajutorul elementelor culte dela sate.

Problema fundamentală care domină azi întreaga noastră viață de stat este acea de a face „ca *toate* forțele națiunii să lucreze cu valoarea lor maximă pentru binele și întărirea" neamului. Sîntem datori să facem aceasta fiindcă sîntem popor mic, împărțit, deosebit de toate popoarele ce ne înconjoară și ocupăm o situație geografică ce ne pune în calea multor planuri și ambițiuni. Dintre cele două concepții care pot fi asupra organizării și conducerii unui stat (poporul-mașină condus de o minoritate, ori poporul-națiune conștient și conducîndu-se prin sine), noi nu putem avea decît pe cea democratică: constituția noastră proclamă principiul egalității de drepturi și datorii pentru toți cetățenii. De fapt însă, imensa majoritate a țărănimii noastre nu are drepturile acordate de constituție. Trebue dar ridicată la conștiința de sine această țărănime. Cum? Până acum zece ani se întrebuința pentru asta numai administrația, ceia ce nu a adus la nici un rezultat. De zece ani încoace, înțelegîndu-se că e vorba în primul loc de o operă culturală, s'au căutat să se întrebuințeze pentru ridicarea țărănimii factorii culturali dela sate: preoții și învățătorii,—și de-atunci opera e pe calea cea bună și face progrese repezi.

Fac prin aceasta *politică* preoții și învățătorii? Da,—în înțelesul cel bun al cuvîntului, politică însemnînd ocuparea de afacerile statului, munca pentru binele general. In sensul acesta orice cetățean *e dator* să facă politică. Dar ocuparea cu interesele economice ale țărănimii nu răpește pe preoți și învățători bisericii și școalei? Nu. Ei au atribuții bine stabilite prin legi și regulamente, și de îndată ce și le îndeplinesc pe acestea, pot consacra timpul și energia de care dispun, altor ocupațiuni. Ba chiar legile și regulamentele lor prevăd anume îndeletniciri ce nu sînt compatibile cu demnitatea funcției lor; deci celelalte nu le sînt prohibite. Și cum participarea la operele pentru ridicarea economică și socială a țărănimii nu le sînt interzise, și cum prin activitatea lor în această direcție, factorii culturali dela sate contribue în mare parte la îndreptarea stării nefericite în care țărănimea noastră se află,—preoții și învățătorii

au datoria să meargă inainte pe această cale.

De un singur lucru vor trebui să se ferească: să nu facă „politicianism". D-la această ocupaţie injositoare trebue să-i oprească şi respectul pentru rolul lor de educatori ai satelor şi dorinţa de a păstra conştiinţa sătenilor neatinsă de uritele vicii politice care au infectat viaţa dela oraşe. Aceasta cu atit mai mult cu cit sintem in ajunul unei mari reforme, care va chema la viaţa politică ţărănimea intreagă, şi cu cit in vederea acestei reforme trebue pregătită pătura dela sate ca să-şi poată exercita cu demnitate drepturile ei viitoare.

Revista Balcanică (Octombrie 1911).

Această revistă, menită să discute şi să apere interesele Rominilor din Macedonia şi Peninsula Balcanică, a inceput să apară sub direcţia d-lui George Murnu in vara anului curent.

In numărul de pe Octombrie găsim amintiri de altă dată, de pe vremea cind urma cursurile liceului din Bitolia, indemnuri la luptă şi sacrificii, de d. *Murnu* in **Invăţături din Trecut**, alături cu traduceri de poezii neogreceşti, şi cronică, cu articole iscălite de domnii Foti, Hrisicu, Taşcu, A. Ţovar, etc.

Mercure de France (*Noembre*, 1911).

Cu prilejul apariţiei traducerii studiului, „Life and letters of Cromvell" al lui Thomas Carlyle in limba franceză, *Henri Mazel* se ocupă, intr'un articol intitulat **Cromvell al lui Carlyle**, de lucrarea aceasta pe care Taine o socotea capo-d'opera marelui scriitor scoţian. Autorul articolului discută părerile care s'au emis asupra personalităţii complexe a revoluţionarului englez", scoţind in relief marea putere de inţelegere cu care Carlyle a pătruns sufletul acestui erou.

Sub titlul de **Madame Bovary şi timpul său**, *René Dumesnil* incepe un studiu de istorie literară; in primul articol apărut până acum autorul arată starea de spirit a societăţii franceze in momentul apariţiei romanului lui Flaubert, imprejurările care au dat naştere procesului contra marelui scriitor, cum şi polemicile ce s'au deschis in jurul acestei opere literare.

La Nouvelle Revue (Noembrie).

Intr'un articol intitulat **Italia şi Tripolitania**, *Raqueni* expune punctul de vedere italian in conflictul dintre Turci şi Italieni. Autorul, care intr'un articol anterior războiului işi exprimase credinţa că agitaţiile naţionaliştilor italieni in favoarea războiului nu vor avea succes, de vreme ce atit primul ministru, Giolitti, cit şi ministrul de externe italian, marchizul de San Giuliano, ar fi contra războiului,—constată acum că amândoi miniştri şi-au schimbat părerea forţaţi de opinia publică italiană şi dă vina pe Junii Turci, care, prin şovinismul, intransigenţa, şi vexaţiunile lor, ar fi impins pe Italia la războiu. Raqueni crede a şti că regele Italiei ar fi fost şi el la inceput contra războiului, că ar fi stat mult la indoială dacă să-l facă, dar că in cele din urmă, ca rege model constituţional, a cedat guvernului, recomandind numai primului ministru ca să verse cit mai puţin singe.

Les Documents du Progrès (Noembrie, 1911).

Remarcăm din acest număr, ca chestiune de actualitate, articolul lui *Albert Sauzède*: **Ce valorează Tripolitania?**

S'au exprimat asupra acestui teritoriu african păreri diametral opuse. Astfel pe cind exploratorul german Rohlfs spunea in 1877 că „Tripolis este cheia Africei; cine va avea Tripolisul, va avea tot Sudanul",—un alt

explorator, francezul Foureau, spunea că exploatarea Saharei prin căi ferate ce ar lega-o cu Tripolisul nu ar răspunde enormelor cheltueli ce le-ar necesita. Intre aceste două păreri extreme e loc, fireşte, pentru tot felul de păreri mai optimiste ori mai pesimiste, şi desigur că adevărul, ca intotdeauna, nu e la nici una din cele două extremităţi. In ceia ce priveşte acţiunea recentă a Italiei in Tripolitania, autorul crede că ea se datoreşte şi dorinţii Italienilor de a avea un port militar in Mediterana, intre Corsica franceză, Malta engleză şi Triestul austriac, şi acest port nu ar putea fi decit Tobruck din Cirenaica. De altfel şi din punct de vedere economic se pare că din intreaga Tripolitanie, tot Cirenaica oferă cele mai mari avantaje pentru Italieni.

Cit despre Tripolis, el pare menit să devie o mare piaţă de desfacere, către care se vor indrepta pe de-o parte caravanele din oaze, iar pe de alta produsele industriale ale Piemontului şi ale Lombardiei.

La Revue (Noembrie 1911).

Scumpirea traiului, ale cărei influenţi au inceput a fi simţite şi la noi, e un fenomen general datorit in parte mersului normal al evoluţiei economice, in parte unor cauze accidentale specifice fiecărei ţări.—*Yves Guyot* şi *A. Sauzède* studiază in a) **Scumpirea şi Protecţionismul** şi b) **Remedii** cauzele acestui fenomen particular Franţei.

In afară de seceta mare de anul acesta, care are o parte insemnată in provocarea scumpetei, *protecţionismul exagerat*, nu numai naţional, ci şi dela departament la departament, dela comună la comună, a lucrat mult la ingreuerea traiului in momentul de faţă. Exemplele date de Guyot relative la măsurile luate de prefecţii diferitelor departamente şi la urcarea preţului alimentelor rezultate din ele —nu lasă indoială.

Dar nu's singurele cauze; remediile indicate de *A. Sauzède* ne-o dovedesc. Acesta vede inlăturarea răului in combaterea trusturilor şi marilor magazine de alimentare, care scumpesc mărfurile in mod artificial, favorizarea societăţilor de cumpărare in comun a micilor comercianţi, excluzind astfel intermediarii, in societăţile de consum, in cooperaţia producătorilor in ce priveşte partea tecnică şi industrială, etc., lucruri care se practică de mult in Danemarca şi Anglia. Alte mijloace de eftenire a preţurilor se pot găsi in perfecţionări comerciale şi industriale, precum şi in măsurile ce se pot lua de autorităţi: micşurarea tarifelor vamale, suprimarea accizelor şi luarea de măsuri, care să preintimpene fraudele alimentare, precum şi infiinţarea de cooperative municipale şi exploatarea in regie a diferite alimente, cum se face in unele oraşe italiene.

O serie de măsuri, care, cum vedem, s'ar putea lua şi la noi, unde nu s'a făcut aproape nimic in această direcţie.

Revue des Deux Mondes (Noembrie).

Ernest Dupuy: **Alfred de Vigny şi natura**. Deşi născut la ţară, in Touraine, Alfred de Vigny a trăit, in copilărie, mai mult la oraş şi in primele lui scrieri n'a arătat pentru natură dragostea pe care o aveau ceilalţi romantici. Darul pitorescului ii lipsea şi de obicei evita descripţiile, căutind să pună in lumină ideile. Senzaţiile lui vizuale sint puţine, cele auditive predomină impreună cu gustul pentru singurătate şi intuneric. In interpretarea spectacolelor naturii, preocupatarea de a ajunge la forma tradiţională a simbolului, la alegorie, e totdeauna vizibilă la Alfred de Vigny. In proza lui, Cinq Mars, natura rămine subordonată cerinţilor naraţiunii şi peisajul are totdeauna un scop dramatic, ia parte la acţiune.

Se poate spune că în prima parte a vieţii lui de scriitor Alfred de Vigny s'a apropiat de natură, dar fără să trăiască în intimitatea ei şi fără să-i subordoneze nici unul din scopurile sale. Cînd s'a stabilit la 1838 la ţară, la castelul Maine Giran, viaţa rustică l-a încîntat la început, l-a desgustat apoi cu totul pe urmă, şi obligat să stea pururi la ţară din cauza boalei soţiei sale a trăit din ce în ce mai retras şi singur cu ideile lui. Şi încetul cu încetul acest spirit profund şi mîndru a devenit faţă de religia elegiacă a naturii a unui Virgil şi Rousseau un ateu. În jurnalul său, scria în anul 1835: „Iubesc omenirea şi mi-e milă de ea. Natura e pentru mine un decor a cărei durată e insolentă". Cele cincizeci de strofe din „La maison du berger" egalează desigur adîncimea şi majestatea versurilor lui Lucreţiu. Acest credo negativ, proclamat cu atîta vigoare, Alfred de Vigny nu l-a abjurat niciodată şi, la sfîrşitul vieţii, în 1856, într'o scrisoare adresată unei tinere prietene, el spunea: „M'am convins, blăstămînd pămîntul, pădurile şi munţii, că le detest, că nu mai cred nici în aer, nici în lumină, nici în marile orizonturi şi că toate astea nu sînt decît o pînză de tablou bună ca să servească de cadru frumuseţii pe care o iubeşti, persoanei care te însoţeşte în viaţă şi pe lîngă care totul trebue să fie nimic. Mă înşel? Am dreptate? Nu ştiu, dar trebue să cred aşa, pentrucă revolta omului să fie înăbuşită în mine, pentrucă să nu strig împotriva cerului".

Pasiunea exclusivă a muncii cerebrale ajunsese să ascundă ochilor poetului adevăratul simţ al vieţii şi acordul ei misterios cu universul.

Revue Bleue (Noembrie).

E. Boutroux. **Sully Prudhomme, poetul şi filozoful.**

Scrierile lui Sully Prudhomme către prietena sa d-na Emile Amiel, între anii 1865 şi 1881, publicate de curînd, complectează cunoştinţile noastre asupra personalităţii poetului şi ne fac să asistăm la geneza operei, la chinurile de conştiinţă provocate în sufletul său de enigmele naturii sau de evenimentele zilnice. Cetind această corespondenţă, ne întrebăm fără voe dacă la baza acestei personalităţi n'a fost suferinţa şi reflexiunea asupra suferinţii. Din cauza unei paralizii căpătate în timpul războiului din 1870, Sully Prudhomme a avut totdeauna suferinţi fizice. Iubirea n'a fost pentru el decît vis şi decepţie. Ca savant, filozof, cugetător a suferit în inteligenţa sa, preocupat de marele probleme, torturat de eternele contradicţii ale firii.

Conştient de disproporţia existentă între sarcina la care se simţea chemat şi mijloacele de care dispunea, munca artistică a fost pentru el o pasiune supremă şi un prilej de suferinţă în acelaşi timp.

Suflet ales şi profund, devotat în chip candid adevărului şi idealului, puţini cugetători au întrevăzut cu atîta luciditate lumea pe care a creat-o ştiinţa, acea lume inertă în care nu există nimic care să corespundă obiectului aspiraţiilor noastre ideale. În meditaţiile lui filozofice, Sully Prudhomme a trecut prin trei faze. În prima, el vede abizul care separă lumea inteligenţii şi a ştiinţii de acea a imaginaţiei şi a inimii, dar crede că ştiinţa care probează, şi credinţa, care dă viaţă, pot sta alături.

În curînd însă acest dualism nu-l mai satisface. Unde poate găsi conştiinţa un fundament, dacă caracterul realităţii e inconştienţa şi insenzibilitatea universală? Ce înseamnă dreptatea, credinţa noastră în bine, iubirea, dorul nostru de fericire, într'o lume în care domneşte inflexibil legea celui mai tare? Şi dacă numai adevărul poate mulţumi cerinţile spiritului şi acest adevăr e formulat cu atîta greutate de omul de ştiinţă, poate

fi el oare tradus de poet? În faţa ştiinţii, poezia nu e decît un fragil edificiu de vorbe, un joc copilăros şi zădarnic.

După anul 1876 Sully Prudhomme simte murind în el gustul poeziei şi dela 1888 încolo, în ultimii douăzeci de ani ai vieţii sale, o sacrifică cu totul filozofiei. Cercetările lui în acest domeniu n'au ramas infructuoase.

În studiile lui asupra expresiunii artistice a ajuns să recunoască că în afară de caracterele ce diferenţiază între ele senzibilitatea noastră şi lucrurile existente, există unele caractere comune între aceste două lumi şi între caractere figurează în primul rînd frumuseţa. Funcţiunea artistului e să descopere, să extragă, să facă senzibil omului acest minunat element al lucrurilor care scapă privirii lui materiale şi superficiale.

Dar dacă e aşa, între ştiinţă şi conştiinţă nu mai e o opoziţie adevarată. Frumuseţa e un caracter care există şi în lucruri şi în sufletul nostru, ea e semnul unui acord posibil şi al unei conexiuni tainice între cele două lumi. Dar acest nou aspect al marei probleme a raportului dintre lumea ştiinţii şi acea a inimii n'a mai pus de data aceasta în mişcare lira poetului. Oboseala, bătrîneţa, imensitatea instituţiilor poate l-au înfricoşat. Poetul a renunţat să se mai exprime în limba versurilor, dar în opera filozofului vibrează încă sufletul său.

Savremenik (Agram, Decembrie). Cuprinde mai de seamă şi interesant pentru noi un studiu de „Historicus" despre Dostojevski ca scriitor politic, şi arată, în deosebi, ideile acestui mare romancier rus în chestia ovreiască din Rusia. După Historicus, Dostojevski e un antisemit, cu toate că acesta, în scrierile sale, are aerul de a tăgădui antisemitismul său.—Dostojevski spune, răspunzînd la scrisorile unor Evrei care îi imputau că urăşte pe Evrei ca popor, că nimeni din Rusia, nici chiar simplul ţaran nu-i urăşte pentru aceia că sînt de alt neam şi au altă religie. Zice că aceasta o spune din experienţă proprie: pe cînd era în oştire, unde, cu toate că soldaţii evrei îşi făceau rugăciunile lor în gura mare şi cu şalurile pe după gît, cum le e ritualul, totuşi, ostaşul rus nici nu rîdea de ei, nici nu îi turbura, ci îi privea indiferent, spunînd numai: aşa e legea lor. Dar dacă Rusul a ajuns să nu sufere pe Evreu, e fiindcă acesta tinde să facă stat în stat, despreţuind, chiar din instinct, pe creştin şi Rus, şi ferindu-se de a intra în legături sufleteşti cu el. Evreul, zice Dostojevski, crede că în lume nu e de valoare decît un singur neam, el,—şi că cu celelalte popoare trebue să se poarte caşi cum ele n'ar exista. De aceia, din instinct, nu numai că dispreţueşte, dar încă şi exploatează fără milă pe ceilalţi. Şi pentrucă după credinţa evreiască, cuprinsă chiar într-o legendă pe care Dostojevski a auzit-o în copilăria sa, Evrii aşteaptă pe al lor Mesia care îi va duce la Erusalim, unde îşi vor făuri marele stat evreesc; de aceia ei au ca ideal, între popoarele celelalte între care trăesc, să nu facă altceva decît bani, adică lucruri materialiste prin care *nu se leagă* de ţările pe unde sînt, aşa ca, la sosirea lui Mesia, să-i poată lua cu dînşii în statul ce-şi vor crea. Şi tot pentru aceasta, zice Dostojevski, Evreii au născocit şi *internaţionalismul* în politică. Materialismul brutal şi internaţionalismul politic sînt creaţii ovreeşti, spune Dostojevski, cu care Ovreii, deşi sînt prigoniţi, au influenţat chiar sufletul creştinilor şi al celorlalte popoare, împingîndu-i în aceste două direcţii în veacul al XIX. Dar totuşi, sfîrşeşte Dostojevski, ar trebui ca în Rusia să se dea Evreilor drepturi, întrucît ei vor dovedi că sînt capabili de a se sluji de aceste drepturi ale lor şi întrucît, prin aceste drepturi ale lor, nu va suferi poporaţia băştinaşă a Rusiei.

Hudozestvena Kultura (Sofia, Septembrie—Octombrie). Laudă iniţi-

ativa particulară a profesorilor de desemn și caligrafie de pe la școlile nespeciale din Bulgaria de a lucra, in meseria lor, și de a face chiar expoziții. Astfel maestrul de desemn dela școala pedagogică de fete din micul orășel Stara Zagora, anume un talentat pictor Marinov, împreună cu doi absolvenți ai școalei de arte frumoase din Sofia, au realizat în acel orășel o frumoasă expoziție de picturi. In curgere de 2 luni cit a fost deschisă, expoziția aceasta a fost vizitată de 679 persoane, ceia ce inseamnă un frumos progres pentru sufletul unor provinciali ca cei din Stara Zagora. Caracteristica tablourilor expuse e *realismul*, care-și găsește expresie plastică nu numai în bucăți ale naturii de acolo, ci încă și în scene din viața de toate zilele a poporului bulgăresc: așa: o colibă țigănească, un amurg, o uriătoare (cascadă), un cosaș, etc.—Desigur că nici nouă Rominilor nu ne-ar sta rău, cind maiștrii noștri de desemn și caligrafie de pe la licee și gimnazii ar face ceia ce am văzut că fac Bulgarii—lucrări artistice—chiar în orașele de a treia mină, ca Stara Zagora din țara lor.

The Contemporary Review (Noembrie, 1911. Londra). Anglia e țara clasică a civismului cetățenesc: nicăiri dorința cetățeanului de a lua parte in mod liber la viața publică nu e atit de adînc săpată în suflet ca în această țară. Orice mișcare în Anglia poartă pecetea acestei caracteristici naționale a poporului englez: iubirea de libertate în viața publică. Instinctele sociale, în Anglia, n'au înăbușit instinctele individualiste. Mișcarea feministă din Marea Britanie are un caracter special față de mișcarea femenistă din alte țări. Ea e mărginită exclusiv pe terenul politic: nici s'a concentrat toată activitatea feminismului: programul de luptă s'a redus la emanciparea politică: la *vot pentru femei*.—D-na *Teresa Billington-Greig*—„Feminism și Politică"—arată că acest program redus e o necesitate provizorie de luptă și că el nu constitue un ideal ci e un mijloc nu un scop. E drept însă că politica nu se interesează de idealuri, ci de aplicarea practică a unor formule precise. Apostolii idealurilor nu iubesc calea politicii și rămin totdeauna nemulțumiți —fără dreptate—de funcționarea ei. Politica e o mașină care funcționează pe pămînt, și trebue deci să se supue ridicăturilor și scoborîrilor terenului: ea urmărește realizarea unor lucruri practice și imediat posibile—*compromisuri*. Esența politicii e totdeauna *oportunismul*. Apostolii idealurilor au o situație mult mai ușoară; ei nu întilnesc nici o piedică în făurirea concepțiilor: în lumea ideilor nu sint alte mărginiri, afară de cele pur intelectuale.

Imaginația omenească nu are nici un friu, realizarea în practică însă a unei teorii, în orice ramură a îndeletnicirilor omenești, întimpină greutăți care de multe ori nu pot fi învinse. Idealurile sociale, oricit ar lumina, ele nu pot niciodată *prin sine* deveni factori activi ai schimbărilor sociale: trebue pentru aceasta mașina politicii. Din acest punct de vedere conducătorii mișcării feministe au dreptate: un program de luptă trebue să fie simplu și concret, căci numai astfel atrage mulțimea—și mulțimea formează armata de luptă. Dar, prin căpătarea dreptului de vot, femeile nu vor căpăta decit o armă de luptă, cu care, abia, vor începe lupta pentru emanciparea lor socială. Prin el poți obținea legi, dar legile, dacă nu sint expresia unor schimbări în moravuri și a unei mentalități publice corespunzătoare, nu au puterea regeneratoare în societate. Legile trebue să urmeze—nu să preceadă—transformările sociale purtate deja în sufletul poporului. Ele grăbesc un proces început mai înainte. Inainte de legi, trebue pregătit terenul schimbărilor legale prin propagandă și apostolat. O lege care nu se sprijină pe terenul sufletesc al poporului, nu numai că nu are putere efectivă, dar desigur poate avea un efect negativ.

1911. ANUL VI — DECEMBRIE. No. 12.

Viața Romînească

Directori: C. STERE și DR. I. CANTACUZINO

SUMAR:

IAȘI

Redacția și Administrația: Str. Golia 52.

1911

Viața Romînească apare lunar cu cel puțin 150 de pagini.—Abonamentul în țară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei.—Pentru învățători, preoți de sat și studenți: un an 15 lei, jumătate de an 7.50.—Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h.; Numărul 2 coroane.—Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 1 rublă.—Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei. [illegible]

Viața Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcția d-lor Prof. Univ. C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

Cu colaborarea d-lor : *I. Agîrbiceanu, D. Anghel, prof. univ. I. Athanasiu, Arghezi Tudor, Jean Bart, N. Bațaria, dr. P. Bogdan (docent), C. Botez, I. Botez, Octavian Botez, I. Al. Brătescu-Voinești, Vintilă I. Brătianu, T. A. Bădărău, Ilie Bărbulescu, N. N. Beldiceanu, Caragiale, M. Carp, dr. P. Cazacu, dr. D. Călugăreanu, Alice Călugăru, I. Ciocîrlan, A. Ciura, M Codreanu, G. Coșbuc, prof. I. cav. de Cuparencu, Ana Conta-Kernbach, Maria Cunțan, Barbu Delavrancea, I. G. Duca, Pompiliu Eliade, Elena Farago, G. Galaction, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Goga, dr. C. Georgescu-Severin, dr. Onisifor Ghibu, Artur Gorovei, I. Gramadă, C. Hogaș, C. Hoisescu, G. Ibrăileanu, căpit. N. Ionescu, Gh. C. Ionescu-Sișești, Nat. Iosif, St. O. Iosif, dr. S. Irimescu, M. Jacotă, Francis Lebrun, prof. univ. dr. N. Leon, dr. I. Lupaș, dr. N. Lupu, prof. univ. dr. M. Manicatide, Constanța Marino, I. Minulescu, I. Mironescu, S. Mândrescu, V. E. Moldovan, St. Morărescu, V. G. Morțun, G. Murnu, D. Nanu, I. Nădejde, Alexis Nour, dr. Aurel cav. de Onciul, inginer N. P. Panaitescu, G. Pascu, D. D. Pătrășcanu, N. Petrescu-Comnen, prof. univ. A. Philippide, Matilda Poni, Sp. Popescu, prof. univ. dr. G. Proca, (O Carp), Cincinat Pavelescu, Gh. Poenaru, dr. N. Quinez, Mircea D. Rădulescu, Radu Rosetti, Izabela Sadoveanu, M. Sadoveanu, C. Sandu-Aldea, H. Sanielevici, prof. univ. dr. V. Sion, dr. Alex. Slătineanu, A. Stavri, maior Alex. Sturdza, dr. D. Tatușescu, George Tofan, A. Toma, Iorgu Toma, Emil Triandafil, Ernest Triandafil, Gh. Topîrceanu, Al. Tzigara-Samurcaș, Al. Vlahuță, A. D. Xenopol și alții.*

Condițiile de abonare

IN ȚARA:

Pe an . . . . . . 18 lei
Pe jumătate de an . . . . 9 „
Un număr . . . . . 2 „

Abonații care nu-și vor achita abonamentul în mod direct vor trebui să plătească în plus **4 lei pe an și 2 lei pe ½ an**, ca indemnizare pentru încasatori.

Pentru învățători, preoți de sat, primari și funcționari sătești, studenți și elevi, pe an 15 lei, pe jumătate de an 7.50.—(Aceștia pot plăti în trei rate a cîte 5 lei trimise cu anticipare).

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an . . . . . . 15 coroane
Pe jumătate de an . . . . 7 cor. 50 h
Un număr . . . . . . 2 coroane

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de cîte cinci coroane, din patru în patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an . . . . . . 8 ruble
Pe jumătate de an . . . . 4 ruble
Un număr . . . . . . 1 rublă

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an . . . . . . 22 lei
Pe jumătate de an . . . . 11 lei
Un număr . . . . . . 2 lei 50 b.

(vezi urmare pag. 3-a coperții)

PUHOERII

Intr'un rînd eram cu bădița Neculai la făcut fîn, în fînațu-
rile de dincolo de Moldova, pe malul cel nalt. Adică bădița Ne-
culai făcea fînul cu alți trei flăcăi, iar eu, ca unul ce număram
numai cinci ani pe lume, mă învîrteam mai mult în jurul căruții
și împărățiam în coliba de iarbă ridicată pe mal, de-asupra apei.
Luna lui Cuptor era în toiu și parcă fierbeau zările în tremur;
soarele umplea lumea de lumină, Moldova își împînzea apele la
deal și la vale cu străluciri orbitoare. Spre cîmp, satele se ză-
reau într'o ceață albastră. Din partea ceastălaltă, dela munte, u-
neori veneau lunecînd prin văzduh, prin lumină, vulturi mari cu
aripile larg desfăcute. Dela marginea colibei mele, îi vedeam
cum își mișcă capul, căutînd o pradă în lumea de jos. Depărtă-
rile nedeslușite, pădurile de-aproape, apele, cerul, fînațurile, erau
o lume minunată care se desfășura unor ochi uimiți de copil.
Eram pătruns ca de-o dulceață nesfîrșită, ca de o dragoste de
mamă. Tot ce mă înconjura, pentru mine era ca o ființă singură,
care-mi arăta frumuseți nenumărate și-mi mîngîia odihna pe spate
cu șopot moale de vînt și cu mii de glasuri mărunte ce susurau
și tremurau în ierburile din juru-mi.

Dimineața trăiam într'un aer răcoros și proaspăt, și roua
mare lucea pe flori în curcubeie; la amiază cerul se boltea a-
dînc și nemărginit. Glasurile flăcăilor sunau departe pe albia
rîului. Mîncam în preajma unui foc, între trupurile voinice ale
tovarășilor mei; rupeam ca și dînșii bucăți de mămăligă aurie
și le întingeam în brînza de oaie; le ascultam istorisirile și sfa-
turile fără să-i înțeleg bine; pe urmă, cînd se culcau ei la um-
bra colibei, m'așezam și eu cu fața 'n sus, cu ochii în lumina
argintie a amiezii, și din trupurile asudate și muncite izvora și
mă învăluia un abur ascuțit și pătrunzător.

Din vremea aceia cu zile fericite și line, îmi aduc aminte

de-o intimplare care a rămas pentru totdeauna zugrăvită în colori violente dinaintea ochilor mei.

Era într'o după amiază apăsătoare, pe la toacă. Zările se tulburaseră. Dela munte se ridica peste codri o învăluire de nouri violeți. Înțelegeam din vorbele flăcăilor că trebue să se schimbe vremea. Tovarășii mei grăbeau cu adunatul și cu clăditul unui stog.

Dela deal, din susul apei, de-odată pătrunseră țipete lungi, glasuri necunoscute de paseri. Priveam, înfricoșat de fîlfiirile unui stol negru; strigătele mi se păreau că sună ca niște vibrări lungi în aramă. Paserile trecură chiar pe de-asupra noastră chemind ca într'o durere.

„Aiștia-s puhoerii, zise bădița Neculai; i-auzi-i cum chiamă apele; are să vie Moldova mare."

Eu ascultam și priveam uimit; rămaseră și flăcăii sprijiniți în țăpoae: și priveam cu toții cum fîlfiie, cum se depărtează, cum se mistue departe, în josul apei, glăsuitoarele acelea străine. Nu le mai vedeam. Dar vibrarea glasului lor de aramă parcă tot rămăsese în urmă, plutind peste întinderi.

„Eram cu așa ca nepoțelul ista, zise bădița Neculai, cînd am văzut întăiu puhoeri; ș'atuncea mi-a spus tătuca o istorie lungă c'un năcaz mare care i s'a 'ntîmplat lui, cînd era cu oile la cîmp..."

Flăcăii iar începură a lucra grăbiți; bădița Neculai povestea; pe lîngă glasul lui pătrundeau până la mine și vorbe de-ale celorlalți, și priveam iar în susul rîului de unde veniseră puhoerii și se ridicaseră nourii de vreme rea.

Cum stam așa, luarea aminte îmi fu chemată de-o zarvă mare de strigăte ce se apropiau crescînd. Pe drumul ce venea dela sate, care trecea prin luncă și cădea în vadul dela Ulmi, ceva mai la deal de noi, se arătă de-odată o droae de Țigani secerători. Erau de toate mărimile, bărbați nalți, bătrîni încovoiați, femei și copii. Secerile le scînteiau în lumină cum le purtau pe umere ori în mîni; se 'nvăluiau venind, și glasurile lor pornite parcă pe gîlceavă ca totdeauna, așa de tare băteau, încît dincoace flăcăii își lăsară lucrul și veniră la mal, lîngă colibă.

„Sînt Țiganii cari au secerat la Șoimărești, zise cineva. Acuma vor să treacă prin vad acasă. Dar i-auzi-i ce tare cîrîie!

— D'apoi s'or fi oprit pe undeva, pe la vre-un rateș, grăi bădița Neculai. Așa-i treaba Țiganului. Au băut rachiu, și până aici s'or fi sfădit și bătut de vre-o două ori!"

Eu rîdeam ascultînd ce se spune la spatele meu, și priveam cu cea mai mare luare-aminte la învălmășeala care se iscase împreajma vadului. Era ca la o bătălie. Țipau, dădeau din mîni, se izbeau unii în alții, păreau că unii voesc una, alții alta; cîțiva bărbați voinici urlau cu înverșunare, femei lovite zbierau ca în gura morții, și copiii se vînzoleau și se tăvăleau în năsip până la malul bălții.

Auzii la spatele meu glasul lui bădița Neculai:

„Iaca așa-i totdeauna sfatul Țiganilor. Se 'nțeleg cum să treacă apa."

In adevăr, se vede că secerătorii ajunseseră la o înțelegere. Repede începură să se pregătească. Bărbații își scoaseră o parte din hainele albe, femeile își ridicară până de-asupra brîului, subsuoară, fustele colorate, ș'un Țigan voinic și pletos intră întăiu în apă; iar după dînsul se înșiră toată laia, barbați, bătrîni, femei, copii, ținîndu-se de mînă și de umeri.

«Haida-hă! haida-hă!» îndemnau cu glasuri groase bărbații; muerile și copiii strigau ici-colo scurt, cu teamă. La urmă rămăsese, încă pe mal, un Țigan înnalt și frumos, cu pălărie cît roata carului în cap. Se cumpănea și părea foarte vesel și foarte minios. O Țigancă măruntă și vioae, cu broboadă albastră în cap, îl cicălea ascuțit și-l îndemna să intre și el în urma cîrdului:

«Hai, măi Darac, haida!» Și-i zvîrlea aceasta într'o năvală iute de vorbe răstite, țigănești.

Țiganul cel vesel se hotărî în sfîrșit să încheie lanțul și intră și el în apă cel din urmă. Cîrdul felurit colorat înnainta încet; apa de-odată prinse să vuiască cu'n sunet mai înnalt și de-asupra zvonului ei tremurau chicote, rîsete și răcnete.

Dar Darac era prea vesel, prea nepăsător, și băuse prea multe păhare. Cînd se lăsa de lanț, cînd iar învăluia apa și se apropia de cei care-l strigau și-l îndemnau minioși. El rîdea nepăsător și disprețuitor și parc' avea chef să joace. Începu a chiui și a răcni o frîntură de cîntec. Șiroind de apă ceilalți ieșeau la celălalt mal al vadului, cînd el, încă în sforul apei, deodată se cumpăni și căzu, răsucindu-se, în valuri. Apa-i trecu scurt pe de-asupra; pălăria singură porni la vale cumpănindu-se după tremurul și înmlădierile undelor.

Eu slobozii un țipet scurt:

«Se 'nneacă!»

La spatele meu flăcăii rîdeau; apoi rămaseră tăcuți; cel căzut nu se mai ridica la fața apei. Și Țiganii, supt malul nos-

tru, dintr'odată înnălţară la cer un ramăt prelung de glasuri felurite, o larmă disperată şi furioasă. Începură a se zbuciuma şi a se împinge unul pe altul, dar nimeni nu îndrăznea să intre în apă. Ţiganca cea măruntă zvîrli de-asupra tuturor un răget de fiară ucisă; zmulgîndu-şi părul, cu brobada căzută pe ceafă, alerga în lungul malului; întindea mînile după pălărie şi chema bocind:

«Darac! Darac! nu te duce, Darac! Eşi la mal, dragă Darac!» Se opri o clipă şi se întoarse spre tovarăşi. Zbuciumîndu-se, îndreptă asupra lor, blestemînd, mînile cu degetele încovoiate ca nişte căngi; apoi cu obrazul lucind de lacrimi, se îndreptă spre noi, înnălţă ochii şi mînile rugătoare:

«Nu-l lăsaţi, oameni buni, că se 'nneacă! Săriţi, scăpaţi-l! Vai de mine, creştinilor, mi se 'nneacă bărbatul!» Şi se întorcea, încovoiată, cu gîtu' întins înainte, arătîndu-ne cu amîndouă mînile pălăria care trecea la vale.

Un flăcău îi grăi de sus:

«Acolo nu-i Darac; aceia-i numai pălăria lui!»

Dar Ţiganca se bătea cu pumnii peste frunte şi 'ntindea mînile spre pălărie, alergînd încolo şi încoace pe mal.

Bădiţa Neculai şi tovarăşii lui îşi dădură repede drumul de sus, lepădară de pe ei îmbrăcămintea, se năpustiră printre Ţigani şi intrară în apă. Începură a căuta prin vad, apoi se lăsară la vale înnotînd, cufundîndu-se şi cercînd adîncul. Capetele lor răsăreau din valuri ici, colo, gîfîind şi scuipînd apă, pe cînd Ţiganii se frămîntau, se îmbulzeau şi făceau larmă fără nici un spor, la ţărm.

Pălăria se oprise mai la vale, subt crengile unei sălcii plecate pe apă. În dreptul ei se oprise şi Ţiganca bocindu-se. După lungă cercetare, flăcăii eşiră tăcuţi din valuri, îşi căutară straele şi suiră iar malul.

În vreme ce se petreceau toate acestea, la asfinţit se stinsese soarele în nouri. Munţi negri se înnălţau cu grăbire în cerul albastru, ca în minunile unui vis, ş'un sunet de vînt porni pe coastele păduroase. Ierburile din fînaţuri începură a juca unduind, parcă rînduri de călăreţi nevăzuţi treceau galopînd la vale. Ş'un fum porni, ca din nişte negre volburi, din miază-noapte; lumina se împuţina repede; venea seara grăbită, şi împrejurimile parcă se pitulau şi se micşorau, ca într'o înfiorare de teamă.

Tovarăşii mei îşi strînseră pripit uneltele; vroiau să 'nhame caii la căruţă; dar nu mai era cînd. Ploaia venea năval-

nică în vîrtejuri despletite; se 'ntuneca tot mai tare, şi bădiţa Neculai mă trase la adăpost în coliba de iarbă, pe cînd Ţigani, în şirag unul după altul, încovoiaţi, cu secerele pe umere, urcau malul ş'o apucau la fugă, mistuindu-se în umbra vînătă. Şi pe sus de-odată iar porniră ţipete prelungi ca vibrări de aramă şi fîşîiră pe vîntul crescut paserile puhoaelor. Un fulger ca o sîrmă ruptă tresări în întunecimea nourilor şi tunetul trăsni rupînd văzduhul. În urma lui rămase pe codri, departe încă, răpăitul de ploae care venea grabnic spre noi.

Îmi era frică, începeam a scînci, şi bădiţa Neculai mă învăţa să-mi fac cruce şi mă mîngîia; dar tulburările din juru-mi fuseseră multe şi iuţi, şi pentru prima oară auzeam glasul grozav al vijeliei. Cu toate acestea ceva mă pătrundea mai fioros, mai chinuitor: un glas subţire, tremurător, desnădăjduit, care, din întuneric, sfredelea ca un fior de foc vîntul, zgomotele ploii şi larma apelor; era ţipătul înfricoşat al ţigăncuşei lui Darac, care sta cu ochii negri aţintiţi şi cu mînile întinse spre pălăria mistuită în negura rîului. N'aveam linişte, îl auzeam necontenit. Îl auzeau şi tovarăşii mei, căci îi vedeam stînd cu urechea aţintită.

Bădiţa Neculai eşi într'un tîrziu din colibă; dar se întoarse tot singur, după puţină vreme.

„Nu vrea să vie", zise el cu glas încet şi trist către tovarăşii lui. Mă mîngîie după aceia pe cap cu mîna-i aspră şi umedă de ploaie: „Dormi, Dumitrel, închide ochii şi vîră-te bine în fîn."

Dar eu stam cu ochii deschişi şi priveam spre tovarăşii mei, care stăteau şi ei neclintiţi cu ochii mari în umbră; şi ascultam ploaia, vîntul şi bubuirile văzduhului, şi, între toate, ţipătul acela neîncetat, ascuţit şi supraomenesc. Nici azi nu l-am uitat

Mihail Sadoveanu.

Doliu

Mai mult tu nu vei mai vedea
Nimic, nici cer, nici flori.
S'au prăfuit din zarea ta
Ca nişte nori.
Nici zare nu vei mai avea,
Nici mîni pe cari să le strecori
Prin crini, spre fruntea mea.

De-acum străină mîna ta
Îţi va şedea de-o parte
Ca un condei pe undeva
Alăturea de-o carte,
Şi ochii tăi de gura ta
Mai mult vor fi departe
De cît un nufăr e de-o stea.

Orbit-a viaţa, şi cu ea
Şi cîntecul şi luna,
Şi unda 'n care strălucea
S'a stins pe totdeauna.

O! pentru veci tu n'ei mai fi,
Şi-ai fost, mă 'ntreb, vreodată?
Atît pustiu mă 'nvălui
Cînd subt un plop mi se trezi
Tot dorul de-altă dată.

Gîndirea mea se pierde 'n fum
Tot căutînd un vreasc de rost
Între'aste drumuri fără drum
În care toate doar au fost,
Şi nu mai sînt acum.

Cenuşa visărilor noastre

Cenuşa visărilor noastre
Se cerne grămezi peste noi,
Precum se coboară pe glastre,
Atinse, petalele-albastre
De-un singur păiajen căzut printre foi.

Se scutură vîntul şi geme,
Pămîntul e una cu cerul,
Oraşele-s bulgări şi gheme,
Ghitare adînci de blesteme
Şi aerul rece ca fierul.

Pămîntul e-o moară deşartă
Cu larve cerînd adăpost,
Mişcîndu-se 'n pulberea moartă
Ce 'n haos mereu se deşartă—
Ţărîna visării ce-a fost.

Miez de noapte

Întîlnite 'n vîrful crucii
Faţă 'n faţă, steaua, luna,
Se privesc şi, cîte una,
Stelele deşteaptă nucii.

Și pe-al cerului pieptar
Scapără frumoși și teferi
Sumedenii de luceferi
Plini de voie și de har.

Din apus la răsărit
Toată iarba de pe cer
Mică 'n bob cît un piper
A 'nflorit și-a tresărit.

Și pe cînd îmbătrinește
Lumea jos printre cotețe,
Într'o nouă tinerețe
Zilnic cerul nopții crește.

Puțin

— O vino fluture, te lasă
Pe brațu-mi ostenit,
Închide-ți aripa frumoasă,
Fii bunul meu venit.

Strămută-mi gîndu 'ntr'alte părți,
Strecoară-mi-l pe sub tulpini,
Ca să-l întorc apoi pe cărți
Nins, cum și tu vii, de lumini.

Cu trupul tău de catifea
Ce tremură, de fin ce-i,
Îmi amintești de ochii de cafea
Din genele Ilincei.

În casa toamnei nu te vezi,
De mic și de uitat,
Dar toate florile 'n livezi
Ți-aștern cîte un pat.

Și toate frunzele te cer
Ca să-ți legene somnul,
Știind că leagănă spre cer,
În sinul tău, pe Domnul.

— O, du-te fluture din nou,
Luminile te chiamă
Și prin al liniștei ecou
Fii băgător de seamă.

O mierlă-și poartă pe subt tei
Un cioc și-o gușă-adîncă:
Domnul e prins și 'n sinul ei—
Și mierla te mănîncă.

Tudor Arghezi

Modelele franceze ale teatrului lui Alecsandri

CUCOANA CHIRIȚA

III

Modelele personagiilor secundare: M-me Jourdain, Gorgibus și Chrysale din repertoriul lui Molière și Bîrzoiu al lui Alecsandri; „les demoiselles à marier" din comediile lui Scribe și ale lui Picard și fetele Chiriței; Gilles și Guliță; Jocrisse și servitorii nerozi ai lui Alecsandri.

Repertoriul francez a oferit autorului nostru nu numai tipul personagiului principal al comediilor ce analizăm, dar și modelele personagiilor secundare.

Molière, din a cărui comedie *La Comtesse d'Escarbagnas*, Alecsandri luase cîteva scene și cîteva note pentru întocmirea caracterului provincialei, i-a pus la îndemînă, prin Gorgibus din *Les Précieuses ridicules*, prin Chrysale din *Les femmes savantes*, prin M-me Jourdain din *Le Bourgeois gentilhomme*, liniile generale ale caracterului lui Bîrzoiu. Molière i-a mai dat ideea să opue pe cei doi soți—în *Les Précieuses ridicules*, spre deosebire de cele două d'intâi comedii, contrastul de caractere e între fiică și nepoată de-oparte, tătă și unchiu de alta—să întrupeze în fiecare din ei dorinți, idei, sentimente, o concepție de viață chiar, care se contrazic, pentru a scoate prin contrast, în chip vădit, particularitățile morale ale fiecăruia.

Ca și caracterul Chiriței, caracterul lui Bîrzoiu e lipsit de consistență. Tare de voință în *Chirița în Iași*, impunînd la urma urmei nevestei sale să-și dea fetele după bărbații pe care-i socotește destoinici, necedînd caprițiilor ei de cît pentru a-i arăta, de îndată ce le-a satisfăcut, cît au fost de deșarte și de copilărești, Bîrzoiu în *Chirița în provincie* e moale și slab; opune purtării nesocotite a soției sale o împotrivire repede încălcată; se supune, de și fără tragere de inimă, poruncilor ei; stăruește să fie ispravnic, deși slujba aceasta, lui, om simplu, nu-i vine la socoteală; încuviințează ca Guliță să iea pe Luluța, cu toate că vede nepotrivirea acestei căsătorii, și îndată ce Chirița se supără, nu mai găsește nimic de spus în contra proectului ei de călătorie la Paris.

Dar aceste variațiuni n'au, ca nepotrivirile ce le vom arăta mai la vale, o însemnătate capitală. Gorgibus care vrea să fie „maître absolu" la el acasă, care silește pe fiica și nepoată-sa, Cathos și Madelon, niște *précieuses ridicules* din provincie, să se mărite cu cine vrea dînsul sau să între la mănăstire, e în fond un personagiu identic cu Chrysale care tremură îndată ce Philaminte se răstește la dînsul, care n'are curajul să susțină în contra protejatului ridicol al ei pe Clitandre, băiat de ispravă și iubit de fiica sa, care îndeplinește fără să le aprobe, toate voile nevestei sale.

Gorgibus ca și Chrysale, ca și M-me Jourdain, ca și Bîrzoiu al lui Alecsandri, personifică bunul simț jignit de vanitatea ridicolă; economia față de risipa ce-o aduc cerințele costisitoare ale acestei vanități; respectul de tradiție și iubirea de obiceiurile moștenite din bătrîni, față de goana după schimbările impuse de modă; ba chiar acea îngustime de spirit care osîndește tot ce e nou fiindcă se deosebește prea mult de ce e apucat de la părinți, care nu pricepe și se îndărătnicește să nu priceapă tot ce ese din cercul îndeletnicirilor curat gospodărești, care se îngrijește numai de un traiu bun și fără supărări[1]).

Scandalizarea lui M-me Jourdain cînd află că „bădăranul ei boerit", la vîrsta la care a ajuns, umblă să învețe să danțeze și să se dueleze e de același fel ca a lui Bîrzoiu cînd vede pe Chirița la bătrînețe cercetînd mereu „șandramandra" [2]) și stînd pe „tandur la tauletă."

Revolta comică a lui Gorgibus cînd constată că pomezile și dresurile fiicei și ale nepoatei sale îl țin o groază de bani, că de cînd au venit la Paris, „ces pendardes-là...ont usé... le lard d'une douzaine de cochons, pour le moins, et quatre valets vivroient tous les jours des pieds de mouton qu'elles emploient", are un răsunet în protestările pline de indignare ale lui Bîrzoiu, în contra „cheltuelilor, nu șagă" ale Chiriței „pe trăsuri de cele cu fundul la pămînt... pe rochii cu jăletce, pe cușme jidovești de ascuns mînile iarna... pe conțerturi de strîns talia", în loc să cumpere „păsări în ogradă" și să umple cămara cu „cozonaci, pască, pastrămuri, dulcețuri și vișinapuri".

Cînd Chrysale a cărui minie nu se mai poate stăpîni și care spune verde surorei și nevestei sale:

.... il faut qu'enfin j'éclate
Que je lève le masque et décharge ma rate;
De folles on vous traite....

sau cînd M-me Jourdain dojenește aspru pe bărbatul ei: „Vous êtes fou, mon mari, avec toutes vos fantaisies; et cela vous est venu depuis que vous vous mêlez de hanter la noblesse", ei se

1) Molière pune în lumină, într'o scenă specială în care se ceartă cele două personagii, opoziția caracterelor lor, cf. *Le Bourgois gentilhomme*, act. III, sc. 3; *Les femmes savantes*, act. II, sc. 7; *Les précieuses ridicules*, sc. 5. Tot așa procedează și Alecsandri cf. *Chirița în Iași*, act. II, sc. 9; *Chirița în provincie* act. II, sc. 3.

2) Adică „marșanda" de mode.

exprimă la fel cu Birzoiu care-i spune supărat Chiriței: „De cind te-ai făcut isprăvnicească.... nu ți-o rămas fire de minte în cap... ați căpchiel cu toții în casă.... Sărmană Chiriță! ai nebunit la bătrînețe, fata mea!".

In *Le Bourgeois gentilhomme* și în *Les femmes savantes* a căror acțiune e desvoltată în cinci acte, pe cînd a *Prețioaselor ridicole* ține un act numai, Molière a dublat rolul interpreților bunului simț revoltat de fanteziile ridicole ale vanității. Servitoarea Nicole în prima piesă, Martine în a doua se dau de partea soțului cu minte și rostesc în graiul lor de femei fără carte, presărat cu proverbe și sentințe de la țară, une-ori cu o eloquență necăutată dar caldă, gîndiri sănătoase și judecăți drepte.

„Oui, ma foi! cela vous rendroit la jambe bien mieux faite," exclamă în mod comic Nicole cînd d. Jourdain spune că are de gînd să ia „pour renfort de potage", tot vorba Nicolei, în afară de profesorii de muzică, de dans și de scrimă și „un maître de philosophie". „La poule ne doit point chanter devant le coq"... „d'un homme on se gausse, quand sa femme, chez lui, porte le haut-de-chausse", declară fără încunjur Martine lui Chrysale, pe care nevastă-sa vrea să-l silească să consimtă la căsătoria Henrietei cu pedantul Trissotin, în loc s'o mărite cu Clitandre, tînăr de treabă și plăcut fetei.

Birzoiu strecoară și dînsul printre vorbele sale cu rost zicale bătrînești și aforisme populare. Brustur și Cociurlă, vecinii săi de moșie, sînt feciori de oameni cum se cade, nu „ca de-alde Bondici și Pungescu, niște tirie-brîu, ce sorb zestrele cu lingura!" „Ei nu-și ridică nasul mai sus de cît se cuvine", cum face Chirița, care vrea „să se'nalțe ca cioclrlia" uitînd de vorba bătrînească: „Nu te 'ntinde mai mult decît ți-i oghialu". Cu toată simplitatea sa, Birzoiu găsește cuvinte, cu atît mai pătrunzătoare și mai calde cu cît n'au fost calculate, pentru a-și apăra vecinii săi cinstiți de învinuirea Chiriței de a fi „răzăși și altă nimica".

— Cucoană Chiriță... să știi d-ta, că răzășii din ziua de azi, au fost cele mai mari familii din vremea veche. Ei au apărat țara și au scăpat-o cu peptul lor din mîna dușmanilor, pentrucă pe atunci tot romînul era viteaz și tot viteazul era boer... boerit pe cîmpul războiului în fața Patriei întregi!

Cît de nepotrivită apare după această bărbătească declarație, lipsa de energie a lui Birzoiu, din a doua comedie a lui Alecsandri, și mai ales nevrednicia lui de ispravnic mituit cu o carboavă! Astfel de contraziceri, tot atît de grave ca și cele ce se găsesc în caracterul Chiriței, în înfățișările sale succesive, învederează din nou neputința lui Alecsandri nu numai de a pătrunde adînc în firea personagiilor sale, dar chiar de a le fixa trăsăturile cele mai lesne de prins.

Picard, a cărui comedie *Les Provinciaux à Paris* îi servise lui Alecsandri pentru intriga din *Chirița în provincie*, pune

în capo d'opera sa *La Petite Ville*[1]) pe d-na Guibert să dea sfaturi fiicei sale, d-ra Flore, pe care vrea s'o mărite; spoindu-i obrazul cu roșu, o învață cum să cucerească cavalerii: „Souvenez vous, ma fille, que la pudeur et la modestie sont la plus belle parure d'une demoiselle... Mais comme vous êtes engoncée dans votre corset!... Mettez-vous à la grecque, puisque c'est à la mode... Dégagez un peu ce fichu; et ne vous éloignez jamais des principes de vertu et de bon ton que vous avez reçus de votre mère." [2])

De lecția aceasta profită și Alecsandri, completînd-o cu cîteva note culese din *La Demoiselle à Marier*[3]) de Scribe și Mélesville. Baptiste, un servitor credincios, de felul celora care apar des în comedia franceză, amestecîndu-se în treburile familiei, povățuește pe Camille cum să-și primească pretendentul: „Comme disait madame votre mère, il faut d'abord vous tenir droite, et puis lui faire de petits airs, des mines en dessous comme font toutes les demoiselles qui veulent devenir des madames." [4]) D-ra Flore răspunde printr'un sfios „Oui, maman" la întrebările ce i le pune, înnaintea invitaților, Doamna Guibert; recomandațiile mamei sale ne-o arată timidă și bine-crescută; ea cîntă minunat din pian și are „o voce îngerească", ca și d-ra Camille a lui Scribe care își însoțește melodiile suave cu harpa.

Acestea sînt elementele cu care Alecsandri a alcătuit mai întîiu cuvîntarea cucoanei Zamfira către Marghiolița în *Piatra din casă*:

„Să te gătești dintîiu frumos; să te strîngi în corset și cînd va veni Nicu, să-i dai pricină de vorbă...însă franțuzește! Să te uiți la el cu ochi galeși, să-i zîmbești, să-i cînți din ghitară marșul lui Napoleon și în sfîrșit să faci ori ce-i ști pentru ca să-l amețești." [5])

Chirița, cu mici variații, va da aceleași sfaturi Aristiței și Calipsiței, cărora singură le va pune roș spre a le „îmboboci" și benghiuri; cărora le va da sfatul să „se ție drept" și „să zîmbiască nurliu" lui Pungescu și Bondici, soți în expectativă, să facă „tali frumos", să calce „tot pe vîrful scarpilor", să facă „cochetarismosuri" și „să mai tragă cu coada ochiului." [6]) Fetele ei seamănă cu d-ra Flore, păpușa lui Picard; răspund printr'un „*ui maman*" înnaintea lumii [4]), sînt „rușinoase", „procopsite," „crescute cum se cade, cu ghitarda lor, cu cadrilu lor, cu franțuzeasca lor." [8]).

Guliță, copilul răsfățat din *Chirița în Iași*, are o figură mai puțin ștearsă în „*Chirița în provincie*, piesă în care joacă rolul „prostului".

1) Publicată și reprezentată în 1801.
2) Actul III, sc. 8.—V. ediția citată a teatrului lui Picard.
3) Comedie-vodevil într'un act, reprezentată în 1826, la Paris.
4) Scena 5.
5) Scena 5.
6) *Chirița în Iași*, act I, sc. 3; act. II, sc. 8; act. III, sc. 7.
7) *Ibidem*, act. III, sc. 9 *in fine*.
8) *Ibidem*, act. II, sc. 2, 5 și 9.

De la *Les Héritiers* (1796) a lui Al. Duval, nu mai era comedie și mai ales nu se mai scria în Franța farsă sau vodevil fără să se introducă printre personagii un prost [1].

Tipul sub înfățișarea băiatului de familie cu stare, căruia părinții îi iartă toate greșelile și cu o înduioșare comică îi atribue duh și frumusețe, fusese popularizat de vodevilistul Désaugiers în *Les trois étages* (1809), *Il arrive, il arrive* ou *Dumollet dans sa famille* (1810) și *Le Mariage de Dumollet* (1812).

Dar și un alt tip de prost, foarte popular în repertoriul dramatic francez de un ordin inferior, i-a dat lui Alecsandri ideea cîtorva din ridicolele ce i le hărăzește lui Guliță.

In piesele din secolul al XVIII-lea jucate la *Comédie Italienne* și la *Théâtre dela Foire*, a căror acțiune era de-abia schițată, rămânînd ca actorii, care jucau întotdeauna aceleași personagii ca în *commedia del arte*, să improvizeze dialogul și să distreze publicul printr'o mimică bogată; în operile bufe, în farsele greoaie, în vodevilurile extravagante—*parades, hilarodies, folies*,—compuse la sfîrșitul acestui veac sau în timpul Imperiului, apare foarte des un nătîng, Gilles, de care fac mare haz celelalte roluri; Gilles nu știe ce să răspundă cînd e luat în rîs și rămîne cu gura căscată în fața unei situații neașteptate [2]. Gilles e nemaipomenit de fricos, primește loviturile fără să se împotrivească nici să le întoarcă, devine uneori obraznic dar o rupe la fugă îndată ce i se pare că o primejdie îl amenință. Gilles mai e îndrăgostit de Colombine care-i preferă însă pe Arlequin și amîndoi își rîd de amorezul cel nerod.

Tot astfel Leonaș și Luluța își bat joc de Guliță cînd acesta îi prinde sărutîndu-se. „Incremenit" întâiu în fața acestei întîmplări neprevăzute, Guliță se „rățoește"—vorba lui Alecsandri —la rivalul său, dar „sare înapoi" îndată ce Leonaș se apropie de dînsul; îi cere dintr'o dată, furios, satisfacție, dar „o slăbește" cînd Leonaș îl amenință să-l treacă în rîndul nagiților ce i-a ucis cu pistolul; și consultă pe feciorul boeresc cu întrebarea nedumerită: „Ai auzit Ioane", cînd primește epitetele de „sfrijit", de „leu... bătut" și de „cherapleș". [3])

Opera bufă a lui Théodore Sauvage [4]) *Gilles ravisseur*, jucată în 1848, la *Opéra comique* și succesele lui Deburau în pantomimele dela *Théâtre des Funambules* unde juca rolul lui Pierrot (personagiu care în repertoriul menționat mai sus făcea „double emploi" cu Gilles), atraseră atenția lui Alecsandri a-

---

1) Lenient, *op. c.*, I, pag. 241.

2) De Segonzac, *Les Deux Gilles* („prologue de parade en un acte, retouché par Collé") retipărit de F. Barrière in *La Cour et la Ville sous Louis XIV, Louis XV et Louis XVI* Paris, 1830; Poinsinet le jeune, *Gille garçon peintre—z—amoureux et rival* 1758; Chaussieu et Bizet, *Les Diableries ou Gilles ermite*, 1797; F. A. Gardy *Gilles tout seul* (1801); Bizet et Simonot, *Gilles tout seul* (1801), etc..

3) *Chirița în provincie*, act. II, sc. 7.

4) 1 act. Muzica de Albert Grisar.

supra acestui tip comic ce-i era cunoscut desigur, de mult, din anii cînd era student la Paris.

Dovadă că Alecsandri cunoștea înnainte de compunerea comediilor asupra Chiriței acest repertoriu căruia criticul Jules Janin îi închina panegirice entuziaste, jertfindu-i cu drag pe cel al Comediei-Franceze, [1]) e prezența în *Iorgu dela Sadagura*, din 1844, a servitorului Eftimie care corespunde lui Jocrisse.

In piesele dela *Comédie Italienne* sau dela *Théâtre dela Foire*, în operile comice și în vodevilurile din timpul Revoluției, al Imperiului și chiar al Restaurațiunei, Jocrisse e tipul servitorului năuc, care face toate anapoda. Jocrisse pricepe deandoasele poruncile stăpînului, nu poate pune mîna pe un lucru fără să-l strice și răspunde cu obrăznicie nerozii la observațiile ce i se fac [2]). Jocrisse dă afară „un clerc de notaire" palid și pipernicit, care avea treabă cu stăpînul său, fiindcă acesta îi recomandase „de ne laisser jamais entrer les gens de mauvaise mine" [3]), pune ceaiu în lulea și tutun în ceainic, și spunîndu-i-se să frigă puiul cenușiu și să fiarbă găina cea neagră din curte e foarte nedumerit cînd a jumulit păsările, de oarece acum amîndouă seamănă. [4])

Aceste glume groase care aveau darul să înveselească publicul nepretențios al „teatrelor mici" din Paris, le face și Alecsandri cu Eftimie al său. „Tontul" acesta de servitor spune lui Conu Damian că nu se pot rumeni curcanii fiindcă nu s'a cumparat rumeneală din tîrg, comunică vecinilor de moșie ai stăpînului său că „l-a poftit boerul să le poruncească să vie la masă" și-i oferă bietului boer prize de piper în loc de tabac. [5])

Ioana Țiganca din *Chirița în Iași* care nu poate ținea în mînă o cutie de pălării fără s'o scape jos, nici să calce o rochie fără s'o ardă, care află răspuns obraznic la toate [6]), mai păstrează cîteva trăsături din tipul servitorului nătărău, pe care contimporanii francezi ai lui Alecsandri îl mai gustau încă, căci vodevilul *La Soeur de Jocrisse* al lui Duvert, autor bine cunoscut de dramaturgul nostru [7]), fusese aplaudat în 1841, la Palais Royal, la Paris.

---

1) *Histoire du Théâtre à quatre sous, Deburau*, Paris, Ch. Gosselin, 1832.

2) V. in Royer, *Histoire univ. du théâtre*, V (*Hist. du th. contemp. II*, 440) o listă de piese al căror erou e Jocrisse. Cele mai cunoscute din ele sînt *Jocrisse congédié*, folie en deux actes par Dorvigny, Paris, Barba, an. XI, in 8° și *Jocrisse jaloux*, folie en un acte, de acelaș, Paris, Barba, an. XII, in 8°.

3) *La soeur de Jocrisse*, vaudeville en 1 acte, mêlé de couplets, reprezentat la Palais-Royal, 17 Iulie 1841, de Duvert și Varner (reimpr. in *Théâtre choisi* de Duvert, Paris, Charpentier, 1877, T. IV).

4) *Le mariage de Jocrisse*, comédie en un acte par Hanrion, Paris, Tiger, an VIII, in 8°.

5) Actul I, sc. 2 și 3.

6) Act. I, sc. 1 și act. II, sc. 1.

7) *Doi morți vii* e o localizare după *L'homme blasé*, comedie-vodevil de Félix Duvert și Auguste Théodore Lauzanne (1843). Piesa *Jocrisse maître et Jocrisse valet* de Dorvigny, revăzută de Varin și jucată la Palais Royal, în Septembrie și Octombrie 1847, dovedește și dînsa că tipul continuă să fie popular.

IV

Technica comicului lui Alecsandri—situaţiile comice, numele personagiilor, vorbirea stricată a limbii, jocurile de cuvinte—şi technica vodeviliştilor Désaugiers, Bayard, Théaulon, Scribe etc.—Cupletele: îndrăgostiţii naivi ai lui Alecsandri şi cei ai lui Favart.

Grija de a înfăţişa personagiile în situaţii nu numai comice dar groteşti, de a urmări un efect ieftin de obţinut prin jocuri de cuvinte şi glume de un haz cam grosolan, prin rostirea stricată de către străini a limbii noastre, prin nume proprii indicînd în chip vizibil cusurul sau profesia personagiului, de a împăna scenele cu cuplete vesele, chiar în paguba naturalului şi a mersului acţiunii, reese în chip vădit în *Chiriţa în Iaşi* şi în *Chiriţa în provincie*. Preocuparea aceasta are precădere asupra celei de a înnoda şi a deslega în mod logic intriga, de a înlănţui strîns scenele, de a studia şi a reda cu măestrie caracterul personagiilor comice, de a conduce cu dibăcie un dialog în care se învederează felul de a fi al unor suflete potrivnice.

E uşor de constatat că Alecsandri caută adesea să înfăţişeze personagiile sale într'o atitudine, cu nişte gesturi sau cu un costum care, fără vre-un comentar oral, să provoace rîsul. Chiriţa apărînd călare pe scenă şi neputîndu-se da jos de pe cal din cauză că e prea groasă, Bîrzoiu şi caraghioasa-i familie sărind prin casă arşi cu biciuşca de Leonaş, deghizat în Piciu brişcarul; pistolul de ciocolată cu care tot Leonaş, travestit în ofiţer, ameninţă pe „impresionabila" Chiriţa că se va ucide dacă-i refuză portretul, iată mijloacele la care recurge Alecsandri pentru a distra pe spectatorii simpli şi cu gusturi nerafinate ai Iaşului din 1850.

La unele din situaţiile ridicole în care Désaugiers îl aduce pe Benjamin Dumollet, corespund unele scene în care ne e înfăţişat Guliţă. Sosirea lui Benjamin Dumollet pe scenă, ţipînd *au secours, au secours*, speriat de haita de cîni care-l latră şi i-au rupt pantalonii sau apariţia lui călare pe un măgar, înaintea părinţilor care aşteaptă în satul natal întoarcerea odorului lor din Paris [1], au putut să-l îndemne pe Alecsandri să-l pue pe Guliţă să ţipe îngrozit: *Nu mă lăsaţi, valeu!* de pe mîrţoaga pe care s'a suit şi care a luat vînt [2].

Scenele comice cu care se începe *Chiriţa în Iaşi*, diligenţa întroenită la marginea oraşului, călătorii siliţi să facă restul drumului pe jos, certele lor cu surugiii, glumele lor pe socoteala cailor de poştă deşiraţi şi bătrîni ce obosesc repede şi „aleargă... la pas", pe seama trăsurii hărbuite care hurducă pe nenorociţii ticsiţi într'însa, toate neajunsurile „căruţei poştei" de

1) *Dumollet dans sa famille.*
2) *Chiriţa în provincie*, act. II, sc. 9—10.

care rîde şi Negruţi în *Scrisorile* sale [1], fuseseră expuse publicului francez de vodeviliştii dela începutul veacului trecut.

Oprirea diligenţii în drum, în urma unei întîmplări, e punctul de plecare al acţiunei din comedia *La petite ville* a lui Picard, pe care, cum am văzut, o cunoştea Alecsandri. Uneori aventurile galante din timpul călătoriei sau la popasurile silite la hanuri, căsătoriile ce se pun la cale, întîlnirile neaşteptate în drum, umplu cadrul a cinci acte slab legate dar cu numeroase situaţii hazlii ca în *Le collatéral ou la Diligence à Joigny* (1801) tot de Picard. Alteori în sfîrşit, autorii renunţînd cu desăvîrşire la pretenţia de a înjgheba o intrigă, înfăţişează într'un şir de tablouri *les inconvénients de la diligence*, cum sună şi titlul vodevilului lui Francis, Théaulon şi Dartois [2]. Trăsura de abea a pornit-o şi s'a oprit, călătorii duşi „hurduz burduz" ca şi „monsiu Şarl" al lui Alecsandri, sînt siliţi să se dea jos pentru a urca un deal, ploaea îi udă până la piele, iar poştalionii rîd de dînşii. „Neajunsurile diligenţei" ar putea fi titlul cupletelor pe care le cîntă dascălul francez al lui Guliţă, povestind Chiriţei pătimirile călătoriei sale dela Iaşi în ţinut [3].

Numirea personagiilor cu nume proprii care indică în mod hazliu profesia sau cusururile lor, care le fixează individualitatea lor morală, care previn oarecum dela început pe spectatori şi le amintesc mereu cu cine au de-a face, e un procedeu al farsei franceze din timpurile cele mai vechi, care s'a transmis şi comediei literare. Autorul anonim din secolul al XV-lea al *Farsei lui Patelin* botează pe ciobanul său *Agnelet* după cum Molière introduce în comediile sale pe doctorul Purgon, pe notarul M. de Bonnefoi, pe provincialul nătîng M. de Sotenville, sau după cum Racine în comedia sa aristofanescă *Les Plaideurs* ridiculizează până şi în numele ei de familie pe *„M-me la comtesse de Pimbêche"*.

Procedeul era familiar comicilor şi vodeviliştilor pe care Alecsandri îi cetia cu atîta plăcere: coaforului lui M-me Angot îi zice Toupet, iar succesorului său Dupeigne; titlul comediei lui Picard, *Monsieur Musard* ne spune că vom face haz de un om care-şi pierde vremea cu nimicuri (*muser*), iar M. Calicot unul din personagiile din *Le combat des Montagnes* (1817) al lui Scribe, va ajunge aşa de popular încît va designa de atunci încoace pe amploiaţii sclivisiţi din prăvăliile de îmbrăcăminte [4].

1) Cf. *Scrisoarea XXVIII.*
2) 6 tablouri. Paris, 1826.
3) *Chiriţa în provincie*, act. III, sc. 16.
4) Cf. pentru procedeu şi pe copistul Bellemain din *L'Intérieur d'un bureau* de Scribe şi pe M. de Procinville din *La Réconciliation normande* (1719) al lui Dufresny cu „cinovnicul" Cerulescu (*Modista şi cinovnicul*) şi cu răzeşul Harţă ai lui Alecsandri.

Astfel procedează și Alecsandri botezind Pungescu pe unul din escrocii din comediile de care ne ocupăm, Birzoiu pe rusticul soț al Chiriței, Flutur pe berbantul care petrece cu Chirița la *Café Anglais*, Ellien Moghior pe aeronautul ungur ce o sue pe Chirița în balon și Năucescu pe gură cască care privește la ascensiune.

Vorbirea stricată a limbii, fie prin deformarea ei dialectală de unul din personagii, cum e Pungescu, „coțcarul Bucureștean", cu ale sale „am înfundatară pe dracu..." și „s'au mai văzutără dă alea", fie prin schimonosirea ei desăvîrșită cum i se întîmplă lui „monsiu Șarl" e unul din mijloacele ușoare la care recurge Alecsandri pentru a face pe spectatori să petreacă.

Dela Elvețienii din *M. de Pourceaugnac* și dela Charlotte, Mathurine și Pierrot din *Don Juan* al lui Molière, care vorbesc așa de nostim țărănește, până la succesul de eri, la teatrele dela „Renaissance" și dela „Bouffes Parisiens" al comediei *Le Mariage de M-elle Beulemans* [1]) în care tot hazul provine din felul cum se vorbește franțuzește la Bruxelles, procedeul acesta, sub ambele lui forme, se întîlnește de nenumărate ori în comedia franceză.

In autorii de care s'a servit în imitațiile și localizările sale, Alecsandri dase în special de Elvețieni și de Englezi care distrau publicul prin jargonul lor. Astfel sînt Zürich în *Le solliciteur* (1817) al lui Scribe și Jacques și Jenny Spleen în *Le Conteur ou les Deux Postes* (1800) al lui Picard; astfel sînt în piesele lui Bayard [2]) Milord des Coulisses care declamă așa de caraghios versuri franțuzești [3]) și compatriotul acestuia John Bull [4]); sau Kniff [5]), fost portar la un minister, dat afară de noul regim și jelindu-se cu un accent nemțesc de nenorocirea lui: Ya Monsir Robert, c'être moi... un homme pien malheureux, che havre perdu mon place..." Cam așa se plînge în *Creditorii* lui Alecsandri cismarul Șvabe: „*Ia, ia...* Eu am *das ehre* să încalț pe *her graf* de doi ani, *aber*... parale... *nics*". [6]) Kniff cîntă versuri în care comicul provine din împerechierea la rimă a vorbelor străine cu cele ale limbii noastre, după cum în *Piatra din Casă* doctorul Franț se vaită într'un cuplet de leșinarea pe brațele sale a Marghioliței și a Coanei Zamfira:

Tertaifel vas ist das
Main Gott, main gott, ah vai!
Imi vine să le las
Să cadă *alle zwai*. [7])

1) De Fonson și Wicheler.

2) A cărui comedie *Un oiseau de passage* are s'o localizeze în *Sfredelul Dracului*.

3) In *Le Père de la Débutante*, 1837.

4) *John Bull au Louvre*, vaudeville en 3 tableaux par MM. Théaulon, St. Laurent, et *** (Bayard, după catalogul Bibliotecii Naționale), 1827.

5) In *La Foire aux places*, comédie vaudeville en un acte, Paris. Bezou, 1830.

6) Act. I, sc. 4.

Cîteva din formulele glumelor veselului vodevelist Désaugiers și le-a însușit Alecsandri. O rețetă care nu dă greș e de a pune un personagiu să rostească o vorbă sau două care să împlinească în chip comic fraza neisprăvită de unul din interlocutori. Astfel în *Le mariage de Dumollet*, Nanine citește cu glas tare frazele dintr'o scrisoare de dragoste pe care o scrie pe cînd Dumollet Cadet își numără rufele: [1])

Nanine.—L'amour n'as pas besoin de richesse. Je n'ai qu'une...

Cadet.—Chemise.

Nanine.—Je n'ai qu'une pensée, elle est toute à vous, ainsi que mon...

Cadet.—Bonnet de coton.

Nanine.—Ainsi que mon coeur. Je trempe de mes larmes...

Cadet.—Six mouchoirs.

Tot așa *Monsieur et M-me Denis* în comedioara ce poartă acest titlu joacă loto, stînd de vorbă despre fiica lor care a ajuns la vîrsta căsătoriei:

M. Denis.—Et à l'âge de Denise, plus de soixante soupirants vous adressaient leur hommage.

M-me Denis.—Oui, mais combien en ai-je écouté.?

M. Denis (tirant et nommant le numéro).—Cinquante-neuf.

M-me Denis.—Cinquante-neuf!... que voulez-vous dire!

In acelaș chip procedează Alecsandri.

Niște împricinați au adus ispravnicului Birzoiu zece căpățini de zahăr. Ion trece cu ele prin odae și le numără, pe cînd Chirița manifestează bucuria ei de a fi isprăvnicească și de a pleca la Paris.

— Pune-ți în gînd efect ce-oiu să fac în Paris ca isprăvnicească!... Am să le par franțuzilor cit...

Ion (trecînd prin fund).—Două!

Feciorul continuă să numere căpățînile de zahăr, în timp ce Chirița se ceartă cu Birzoiu.

— ...De cînd te-ai făcut isprăvnicească... nu ți-o rămas fire de minte în cap nici măcar...

Ion (trecînd).—Patru.

Chirița (mînioasă).—Ce face?

In curînd îi vine rîndul și lui Birzoiu.

Chirița.—Ean... nu mai bodogăni... că parcă ești o moară stricată. ...Mai bine du-te la cancelarie, că te-or fi așteptînd împricinații.

Ion (Trecînd).—Zece!

Birzoiu (tresărind).—Zece împricinați!

Chirița.—Ha, ha, ha, ha... S'o spăriet ispravnicu de treabă multă. Hai... cară-te și vină mai de vreme acasă, că astăzi avem musafiri [2]).

1) Scena 19.—Glume de aceiași natură în sc. 9.

2) *Chirița în provincie*, act. II, sc. 2 și 3.

Ca şi la Désaugiers comicul e provocat foarte adesea de faptul că un cuvînt e luat în altă accepţie de fiecare din interlocutori.

Proprietarul, M. Vautour, în comedioara cu acest nume, sue gîfînd cele cinci etage ale casei sale şi se răsteşte la un chiriaş rău de plată.

— C'est pour vous dire que je suis très las.

Victorine.—Donnez-vous la peine de vous asseoir.

Vautour.—Non, non, très las de vos éternelles remises. [1]).

Un „quiproquo" combinat în acelaş chip îl face Bondici întrebînd brusc pe Pungescu cu care vorbise cu o clipă înainte de Chiriţa şi de fetele ei.

Pungescu.—Poate c'o fi dormind după prînz... obiceiul pămîntului.

Bondici.—Aş! obiceiurile cele bune se perd pe toată ziua... însă, apropo, cum mergi cu curtea?

Pungescu.—Cu curtea... îi trag opoziţie pă zdreavăn pân' ce-oiu prinde un os... tot obiceiul pămîntului...

Bondici.—Ha, ha, ha... Eu te 'ntreb de curtea ce faci demuazelelor.. [2])

Dar de multe ori hazurile lui Alecsandri sînt de un gust mai îndoios şi calambururile fără sare, cuvintele greşit pronunţate spre a da loc la un rîs vulgar" [3]) arată că s'a scoborît până la repertoriul teatrului de bîlciu sau al baratcelor cu bufoni de unde adusese la noi pe Jocrisse şi pe Gilles.

Această dorinţă să facă publicul să rîdă cu orice preţ l-a împins pe Alecsandri s'o pue pe Chiriţa să spue o comicărie ce nu se potriveşte cu fizionomia morală sub care apare de obiceiu. Cu toate ridicolele ei, Chiriţa e o mamă bună, îşi iubeşte fetele a căror uriţenie se transformă înaintea ochilor ei înduioşaţi în gingăşia unor „porumbiţe". Cîtă mirare aşa dar nu produce declaraţia ei, cînd şi-a găsit gineri, că-i pare bine că s'a „cotorosit" de „două manine". [3])

Cupletul e una din preocupările de căpetenie ale lui Alecsandri. Şi în această privinţă, autorul nostru se apropie de Désaugiers care şi dînsul tae la fiece moment acţiunea şi întrerupe dialogul prin cîteva cuplete. [4]) Ca şi cele ale lui Désaugiers, ca şi cele ale vodevilurilor franceze în genere, cupletele lui Alecsandri cuprind desvelirea sentimentelor personagiilor, reflecţii banale asupra situaţiei şi morala piesei cu apelul final la

1) Citat după Lenient, *o. c.*, I, 230.

2) *Chiriţa în Iaşi*, act. II, sc. 6.

3) Cf. astfel glumele lui Gilles asupra numelui rivalului său, doftorul Cacao (în *Le mariage sans curé* publ. de F. Barrière, *La Cour et la Ville sous Louis XIV, Louis XV et Louis XVI*, Paris Dentu, 1830) şi cele ale lui Leonaş asupra numelui lui Guliţă—Gurluiţă—Gărgăriţă. Să observăm din nou că lui Alecsandri nu-i place gluma scatologică cum se întîlneşte adesea în comedia franceză, chiar şi în aceea a lui Molière.

4) *Chiriţa în Iaşi*, act. III, sc. 2.

aplausele publicului, [1]) care aminteşte pe *Plaudite cives* al lui Plaut.

In desvelirea în cuplete a stărilor sufleteşti ale personagiilor sale, Alecsandri arată de multe ori aceiaşi nedibăcie ca şi în cuvintele de spirit ce le atribue. Nu vom aduce decît o dovadă pentru a învedera în acelaş timp influenţa incidentală exercitată asupra lui Alecsandri de un autor comic din secolul al XVIII-lea, de care n'a fost încă vorba, Charles Simon Favart.

După cum am arătat, Guliţă e tipul prostului; trăsăturile sale sînt copiate unele după Benjamin Dumollet al lui Désaugiers, altele după Gilles din repertoriul popular şi al operelor-bufe. Insă în scena şi mai ales în cupletele în care destăinueşte Luluţei simţirile confuze de care e cuprins cînd se apropie de dînsa, Guliţă ni apare nu ca un prost, dar ca unul din tinerii şi naivii îndrăgostiţi fără s'o ştie, ai lui Favart. Acest creator al operei comice şi-a manifestat originalitatea în înfăţişarea pe scenă a ingenuităţii; copii la care simţurile se trezesc, mărturisesc în chip naiv iubirea care-i munceşte şi de care nu-şi dau seama.

In *Les Ensorcelés*, [2]) Jeannot şi Jeannette se iubesc fără să bănuiască că ceeace simţesc unul pentru altul e iubirea.

Jeannette cîntă:

Dès que je vois passer Jeannot
Tout aussitôt j'm'arrête,
Quoi que Jeannot ne dise mot
Près d'lui chacun m'paroit bête.
Quand il m'r 'garde, il m'interdit
J'deviens roug' comme eun' fraise...

Iar Jeannot cînd se află în faţa Jeannetei simte:

Du plaisir et du chagrin.
Quand el' me r'garde, je grille,
Ca m'fait perdre la raison,
Les yeux tant doux d'une fille
Avont-ils queuque poison... [3])

1) Fora 'n palme ca să ştiu.
(*Chiriţa în Iaşi*)
N'avem pe lume dorinţi mai vie
Decît aplauzi să merităm.
(*Chiriţa în provincie*)

2) Ladislas Günther, *L'oeuvre dramatique de Sedaine* (discipol al lui Favart), Paris, Larose, 1909, p. 17—20.

3) 1757. V. piesa în *Théâtre de Favart*, Paris, Duchesne, 1763, T. V.— Piesele lui Favart se jucau des pe la 1830, la teatrul dela *Variétés*, din Paris, cel mai frequentat de străini (Cf. Maurice Albert, *Les théâtres des Boulevards*, p. 288). Alecsandri a putut cunoaşte multe din piesele vechiului repertoriu prin reluările lor, în epoca cînd se afla la Paris.

„Ce sont des enfants qui ne savent pas encore ce qu 'ils ressentent l'un pour l'autre" spune Guillaume, căruia aceşti copii şi-au deschis inima. „Elle n'est pas si bête, elle n'a que de l'innocence" răspunde tot Guillaume d-nei Dorville ce intrase la grije că fiica ei, Jeannette, s'a prostit.

In *La Servante justifiée*, Lison îi spune lui Colin: „Je me trouve tout je ne sais comment, dès que je vous aperçois. Par exemple, j'étais en colère contre vous, et j'oublie en vous voyant que je suis fâchée." [2]) Aceeaşi turburare o simte Guliţă în faţa Luluţei; cînd o vede, uită jocul, rămîne fără suflare şi-şi pierde cumpătul.

Imi plac arşicii şi zmeu 'mi place
Mi-e drag cu mingea a arunca,
Dar lîngă tine, ah! cum se face
Că mi trece gustul de a mă juca?
Nu ştiu Luluţă, cum zeu se face
Că-mi trece gustul de-a mă juca.

In puf, sînt meşter şi suflu tare;
Dar cînd pe tine eu te zăresc
Rămîn de-odată fără suflare
Şi nu pot jocul să-l isprăvesc.
Cînd vreau să suflu... n'am răsuflare
Şi bani, şi minte, tot prăpădesc. [3])

V.

Incheere. Farsele lui Molière, [4]) cîteva comedii din secolul al XVIII-lea cum e *La Fausse Agnès* de Destouches, piesele comice din timpul Revoluţiei şi al Imperiului, ba uneori repertoriul grosolan al „micelor teatre" din Paris—iată modelele lui Alecsandri în şirul de comedii închinat Cucoanei Chiriţa.

Maillot, Aude şi pe o treaptă mai înaltă Picard şi Désaugiers,—iată autorii care au influenţat începuturile carierei sale dramatice.

Pentru crearea unui repertoriu romînesc, Alecsandri se adresă în mod instinctiv teatrului destinat unei societăţi ce avea multe puncte de asemănare cu societatea moldovenească dela 1840—1860.

1) Scena 6.

2) Citat de Auguste Font, *Favart, l'opéra comique et la comédie-vaudeville aux XVII-e et XVIII-e siècles*, Paris, Fischbacher, 1894.

3) Asemănarea între primul din versurile cupletelor ce rezumă morala comediei *Chiriţa în provincie:* „Aşa e lumea, o comedie" şi primul din versurile unui cuplet din *Les Trois Sultanes* a lui Favart (act. III, sc. 5): „*Le monde est une comédie*"... e probabil o simplă coincidenţă, căci reflexiunea e foarte banală. De altfel e probabil că Alecsandri a cunoscut această piesă care s'a menţinut până azi în repertoriul comediei franceze, teatru pe care Alecsandri îl frequenta adeseori (cf. Pătruşcu, *o. c.*, p. 53).

4) Asupra denumirii ce trebue dată, cu tot titlul lor de comedii, unor piese ca *Les Précieuses ridicules*, *Le Bourgeois gentilhomme* sau *La Comtesse d'Escarbagnas* cf. Lanson, *Molière et la Farce* în *Revue de Paris*, Mai 1901.

Intimplările tragice ale Revoluţiei care nimiciseră buna creştere şi bunul gust, care cufundaseră societatea într'o ignoranţă desăvîrşită; războaele Imperiului care, zmulgînd generaţia nouă dela învăţătură, perpetuaseră această stare de lucruri; trezirea la viaţa socială şi venirea la putere a unor oameni şi a unor pături fără nici o pregătire pentru priceperea producţiilor artistice, aduseseră o înjosire uimitoare în literatură şi mai ales în producţia teatrală. Căci nici un gen literar nu atîrnă atîta ca teatrul de public, ale cărui idei nu trebue să le contrazică, ale cărui sentimente trebue să le exprime, ale cărui cerinţi trebue să le satisfacă, la al cărui nivel trebue să se coboare.

Adresîndu-se autorilor care cu humorul lor grosolan mulţumiseră voia bună a unor spectatori nepretenţioşi, plebeeni şi parveniţi fără gusturi rafinate, fără educaţie literară, ba chiar fără nici un fel de educaţie, Alecsandri lua ca modele piesele ce puteau fi pricepute şi apreciate şi la noi, la jumătatea veacului trecut, şi adapta procedeele unui comic, lipsit de aticism, singurul însă ce era în stare să reţină într'o sală de spectacol publicul nostru şi să-l pregătiască pentru înţelegerea unui repertoriu mai ales.

Societatea noastră de atunci mai semăna şi în altă privinţă cu societatea franceză din epoca indicată: frămîntările din care eşise şi curentele care o mai agitau îi daseră o mobilitate extremă, în comparaţie cu trăsăturile fixe ale generaţiei care o precedase. In această neîncetată prefacere a vieţii noastre, tipurile nouă care se iveau, „bonjuristul" sau „duelgiul", „ciocoiul nou", cum va zice Filimon, parvenita cu fumuri, aveau o fizionomie prea schimbăcioasă pentruca autorul comic s'o prindă cu exactitate şi s'o redea cu un relief puternic. Expresia mereu variată a acestor figuri ajungea să fie alta în momentul cînd autorul voia să se folosiască de desemnurile sale repede creionate pentru a le transforma într'un portret definitiv. Autorii noştri puteau cu toţii să facă constatarea melancolică a lui Picard, în prefaţa din 1821 a comediei *Médiocre et Rampant*, scrisă în 1797: „Ma pièce a vieilli avant moi". Puteau cu toţii, cum făcu chiar în 1836 Al. Dumas tatăl, să se jeluiască de modelurile nestabile şi de moravurile nedestul de caracterizate ce le aveau sub ochi. [1])

Prin forţa lucrurilor, Alecsandri a cărui lipsă de pătrundere psichologică îl ţinea departe de comedia înaltă de caracter, a cărui mediocră imaginaţie dramatică ce se învederează prin lîncezeala acţiunii îndată ce autorul nu mai e ajutat de modelele sale, îi interzicea comedia de intrigă, era silit să scrie comedii de moravuri în care epoca sa să fie redată prin schiţe vesele dar superficiale, iar oamenii timpului să fie înfăţişaţi prin chipuri hazlii dar neprecis desemnate.

Ch. Drouhet.

1) Cf. Lenient, *op. cit.*, I, 60.—Ch. Marc des Granges, *La comédie et les moeurs sous la Restauration*, Paris, Fontemoing, p. 68—69.

FRIG

D-lui M. Sadoveanu

Dela tîrg la Vadul-mare
Tae drumul prin poeni
Legănîndu-se călare,—
Popa Florea din Rudeni.

Şi 'n priveliştea bogată,
Sus pe culme, jos pe drum,
Iarna palidă 'şi arată
Plăzmuirile de fum.
Somnul răvărsat în fire,
Gerul sfînt al Bobotezii,
A 'nchegat argint subţire
Peste faldurii zăpezii—
Şi legînd în ghiaţă stropii,
Bura care 'n aer joacă,
A ţesut pe barba popii
Fire lungi de promoroacă.

Bolta sură ca cenuşa,
Codrii vineţi— dorm adînc..
Sună numai căldăruşa
Atîrnată de oblînc.

Bate Surul din potcoavă
Drum de iarnă, fără spor,
Calcă rar şi cu zăbavă
Lunecuşuri de pripor..
Şi 'n tăcerea care creşte,—
Adîncit ca 'ntr-o visare,
Popa cînd şi cînd şopteşte
Legănîndu-se călare.
Scutură din treacăt salbe,
Reci podoabe care mint,—
Surpă bolţi de ramuri albe
Cu portaluri de argint..
Lîngă drum bătut de sănii
Unde malul stă să cadă,
Vede urme de dihănii
Înstelate pe zăpadă..
Iar pe culmea unei creste,—
Ameţit de zare multă,
Strînge frîul fără veste
Şi 'mpietrit pe cal, ascultă.

Nici o şoaptă, nici un ropot...
Numai din adîncuri sure,
Vine vuet lung de clopot
Peste 'ntinderi de pădure.

Lung îi sună în ureche,—
Pe cînd el cu grijă scoate
Pîntecoasă ploscă veche
Din dăsaga dela spate...

Și cu plosca ridicată,—
Zugrăvit pe cerul gol,
Popa capătă de-odată
Măreție de simbol.

* * *

Colo 'n vale, unde drumul
Tae luminișuri rare,
Printre plopi se vede fumul
Hanului din Vadul-mare...
Calul vesel simte locul
Și s'abate scurt din cale,—
C'a 'nvățat și dobitocul
Patima Sfinției-sale!

Iar hangița ese 'n ușă
Bucuroasă de cîștig.
Ochii 'i rîd spre căldărușă...
—Frig, părinte?
—Straşnic frig!

G. Topîrceanu

O scrisoare găsită în zăpadă

Azi de dimineață, cînd am deschis ochii, am văzut deasupra Bucureștilor mansardei mele poalele de hermină ale iernei, iar în dreptul soarelui absent fantoma furnicată de mii de puncte albe a dalbului monarh. A nins! și ninge încă, bogat, tihnit. Ce-am visat astă noapte... nu-mi mai aduc aminte. Lumina mată și puternică a cerului colcăitor de nea mi-a umplut ochii brusc, ștergînd fără de urmă lumile ireale ale visului. Îmi pare că visasem ceva frumos, îmi pare că icoana d-le coborîse cu drag pe ochii mei închiși. Dar peste visul șters, iată, la lumina zilei, visul mult mai primejdios, cu ochii treji...

Am recăzut subt farmecul dulcei noastre convorbiri de eri. Te-am văzut în colțul d-le, în salonul d-le, atît de prietenoasă, atît de măgulitoare pentru bietul cîntăreț ce sînt, atît de turburătoare!... Covoarele vechi, discrete, dimprejuru-ți, obiectele frumoase și de preț pe care știi să le dezordonezi cu atîta iscusință, portretul și fotografiile d-le, clavirul, ghitara, vasele cu flori și în deosebi acea desmierdătoare procesiune de crysantheme—acea procesiune de copilițe, în ziua primei cuminecări—toate, toate acestea, adăogind și sonata pe care mi-ai cîntat-o, îmi reveneau acum cu o limpezime, cu o preciziune minunată și se înscriau nainte-mi, pe strălucitorul alb de afară, ca un altar improvizat în Joia-Verde, pe un lan imens de crini în floare.

Și cuvintele d-le și acel crescendo de intimitate și de impresurare care mi-a dat bătăi de inimă și m'a făcut să mă ridic brusc de lîngă d-ta și să-mi caut cumpătul, privind prin geam, în strada!... O, de-aș putea să citesc fără de greș în inima d-le, de-ași fi sigur că într'adevăr există un mărgăritar de sentiment, subt aceste ape chemătoare și splendide care sînt aparențele d-le! Dar nu mă pot convinge. Ce te costă să fii ondulătoare, ispititoare în vorbă și în gest, naintea mea, cînd așa ești întotdeauna? Și cu ce voi zvîrli în aer siguranța mea că nu este întăia oară, cînd încerci să frîngi, din buna-i cumpănă, un suflet de bărbat, altul decît bărbatul pe care astăzi nu-l mai ai?

Să-ți pun întrebarea aspră, pe care eri n'am fost în stare să ți-o pun: Ce înfățișez eu în ochii d-le, ca să pot să cred deabinelea că iubirea mea te ispitește, că durerea mea, dijmuită în versuri, va fi dulce inimei, mîndriei d-le? Că sînt poet!... Amară ironie! un poet de care n'a auzit nici un editor și ale cărui versuri dorm astăzi, în saltare, somn adînc, visînd la celebritatea deceniilor viitoare. Îmi vei răspunde: Ce-mi pasă! Versurile d-le îmi sînt scumpe ca și aceste vase arhaice, ca și a-

cest inel pe care-l port în deget, şi tocmai fiindcă eu îi sînt singura vistiernică. Să zicem că e aşa, deşi ar trebui să fii mult mai mult artistă decît femee din lumea mare, ca să te cred întocmai.

E altceva la care se pare că d-ta nu te-ai gîndit pînă acum, dar la care eu m'am gîndit neîncetat, din ziua cînd avui durerosul noroc să te cunosc. E ceva care ne desparte hotărît şi iremediabil. E prăpăstioasa deosebire dintre condiţiunea mea şi condiţiunea d-le. Te vei revolta, poate, cetind acest cuvînt, dar revolta d-le, oricît de sinceră, este zădarnică, fiindcă dreptatea este de partea mea.

Da! drăgălaşă doamnă! în ciuda tuturor romanelor pe care le-ai cetit şi de care îţi aminteşti acum, în ciuda celor mai democratice convingeri pe care le-ai putea avea şi în ciuda celei mai autentice nobleţe pe care mi-o acordă nobila poezie: d-ta eşti din lumea celor ce

... fac din noapte ziuă ş'a zilei ochi închid—

d-ta eşti copila bogăţiei, ai părinţi, rude, amici milionari, locuieşti un mic palat încîntător, ai servitori şi automobil ai totdeauna în salonul d-le vase ca florile anotimpului... Pe cînd eu, dulce Marie!... Eu sînt nu numai un om din popor, dar un biet locuitor al mansardei, eu trăiesc de azi pe mîine, ros de sărăcie şi de mîndrie înnăbuşită, eu mă războesc, adeseori învins, cu nevoile degradatoare ale vieţei, eu scriu în mansarda mea, cîte odată, versuri, cu creionul, pe manşetă, fiindcă penele şi hîrtia s'au isprăvit! Iar în vremea asta, d-ta treci, pe subt mansarda mea, în vălu-ţi alb, fluturător, lăsată moale în elegantul d-le *Dion-Bouton*, fiindcă trăsura şi caii nu mai sînt azi la modă.

Şi eu, eu acesta care nu mai am decît un singur rînd de haine, încă onest şi prezentabil, sînt poftit mîine, încă odată, în salonul d-le! Pentru ce m'ai ales tocmai pe mine, ca să experimentezi puterea farmecelor d-le? Pentruce ai ales pe acest nenorocit poet, destul de chinuit de miragiul lui firesc, destul de sfîşiat de endemica-i sărăcie?

Vai! încep să întrevăd: Îţi trebuiam tocmai eu, ca un fel de oglindă rară, în care să răsfrîngi ochii, zîmbetul, şerpuirile rochiei şi ale capriciului d-le. Îţi trebuia un poet, pentruca respiraţia d-le apropiată şi parfumată, fiorii glasului şi ai trupului d-le, pentruca—într'o zi, cine ştie!—nebunia cămeşuţei d-le de dantelă să nu se piardă, să nu moară în chip vulgar, ci să învieze, rourate cu lacrimi şi fragede ca zorelele, în dimineaţa sfîntă a inspiraţiei poetului!

Cît mă doare că trebue să-ţi scriu aceste adevăruri... Şi totuşi—cît îţi sînt de recunoscător că mi-ai dat prilejul ca să le simt în mine, sbătîndu-se şi durîndu-mă!

*

Am întrerupt aici scrisoarea mea, plin de ciudă pe mine

însumi, adînc nemulţumit de cele ce-ţi scrisesem şi gata să sfîşii aceste pagini. Privirile, atitudinile şi vorbele d-le mă recucereau, mă străbăteau din nou, ca un vin capitos şi favorit. Natură neînchegată, inegală şi periodică, distrugeam acum, în gîndu-mi, tot ce-ţi afirmasem! şi voiam să reclădesc, cu faţa spre alt soare, castelul convingerilor mele, dar vai, cu temeliile în aceiaşi inimă rănită şi dementă. De ce n'ar fi posibil acest lucru visat adesea: o iubire splendidă şi eternă, între un poet sărac şi o femee frumoasă şi bogată?... Şi apoi, de ce atîta şovăială, de ce atîta sterilă analiză? Poate că Maria astăzi simte şi spune adevărul! De ce să laşi să treacă un „azi" atît de îmbietor şi de frumos!... Şi castelul era gata! ridicat pe locul celuilalt şi un alt soare, plin de foc şi de noroc, îl îmbrăca în luminile credinţei şi ale fericirei...

M'am îmbrăcat în grabă (era aproape miezul zilei) şi absolut convins că voi răspunde invitărei şi voi veni din nou să sufăr în salonul d-le, am alergat după lucrurile care îmi trebuiau. Să ţi le numesc, cu cinismul sfîşietor pe care nu ştiu să-l fi avut vre-o dată până la mine, vre-un biet tovarăş de poezie şi de durere. Îmi trebuiau gulere şi manşete proaspete, fiindcă slaba mea provizie de până aci a plesnit, de multă spălătură şi de clor. Trebuia să dau la călcat singurul costum de haine pe care mi-l cunoşti, de cînd ne ştim. Trebuia ...ei, da, trebuia să găsesc bani pentru o nouă pereche de botine...

Am coborît în stradă, purtînd sub frunte un incendiu de visuri, de planuri, de simţiri absurde, de pîlpîiri rimate. În stradă m'am desmeticit. Pe gît, pe ochi, pe mîini, florile iernei mi-au dat sărutul de revedere. Ningea! ningea! Uitasem umbrela şi am fost destul de năuc, să nu mă înnapoiez s'o iau. Dar immaculatele perdele, văzute din fereastra mansardei mele, tîrau acum pe străzi canafuri de noroiu. Omătul se terciuia şi se topia. Apa se trăda la fund, pretutindeni, şi ghetele mele aveau pentru ea o sensibilitate extraordinară! Cu hainele (dragă Doamne, cele bune) făcute pachet—un pachet atacat de apă şi lamentabil—am alergat pe trotoarele cleioase, până la umila croitorie al cărei client scump la vedere am onoarea să fiu. Şi apoi de acolo am venit înnapoi, reintrînd în Calea Victoriei, muiat ca un şoarice şi mîngîindu-mă cu deviza mea intimă şi amară: „Unde nu e cap, vai de picioare..."

O, Marie! tocmai în acel moment d-ta ai trecut în automobil, pe lîngă mine şi ai încrucişat cu zborul d-le, elegant, quasi-aerian, plescăiala mea greoaie şi ridiculă! M'ai recunoscut perfect, fiindcă te-ai uitat la mine şi par-că ai şi răspuns la salutul meu arhistupid! Frumoasă doamnă! aş fi voit, în clipa aceia, ca pămîntul să se nărue subt mine şi aş mai fi voit ca ora în care făcurăm cunoştinţă să fi fost ştearsă cu un blestem din cartea sorţilor! Mai cutează, scumpă doamnă, să-mi afirmi că ai dori iubirea acelui tragi-comic personagiu pe care l-ai văzut astăzi!

Dar să privim lucrurile în faţă. Nu voesc să mai fiu ridicul; mi-e destul cît am fost până acum. Întîlnirea noastră—d-ta

în automobil, eu în ghete permeabile—a fost o întîmplare fericită, a fost acea palmă neașteptată și salutară pe care ți-o dă un doctor original ca să-ți curmeze o nevralgie! Ah, ce noroc că s'a întîmplat așa și ce prodigios cucurbitaceu poartă pe umeri poetul d-le!...

Cît erai de frumoasă, doamnă! cît de suavă răsăriai subt cristalele automobilului! Și acei crini de Florența (sau ce flori erau?) care creșteau în trăsura d-le, cît de nimerit sporeau și rafinau frumusețea d-le! Unde te duceai, doamnă, cu ce gînduri, cu ce dor, cu ce icoană în minte? Spune-mi, doamnă, sfîntul adevăr: Așa e că numele, figura ori măcar versurile mele erau departe de d-ta cît pămîntul de stele? Vai, ce nătărău am fost și sînt! Această femee, tînără, liberă, fermecătoare, această femee care se răsfață în aur, în mătase, în saloane, în serate și în mese stropite cu vinuri celebre, această femee, care, din iatacul ei capitonat, trecuse în automobilu-i plin de flori și de insinuările caloriferului, se gîndea, visa, dorea, se prăpădea—tăind în zbor de pasăre Calea Victoriei—se prăpădea după golanul ăsta, ud până la piele și nemîncat de eri!..

Adio, scumpă doamnă, adio Marie! Lasă jocul d-le crud, lasă pe un biet copil, sărac, naiv, să-și meargă drumul lui fără noroc, dar cel puțin nu disperat și nu numai decît cu o inevitabilă prăpastie, la capăt. Îndreaptă-ți ochii într'altă parte. Atîți bărbați tineri, bogați, îmbrăcați în haine și în forme ireproșabile roesc în saloanele și în serile vieței d-le... Alege pe unul, fă-l soțul d-le, și dă uitării pe acest drămuitor de vorbe, pe acest cernitor al hîrtiei!

Am sfîșiat poate cu o mînă prea brutală vălul iluziunei și—s'o spunem pe față—al unei mistificări ce ar fi putut să isprăvească rău, Marie! sînt profund încredințat că întîlnirea mea de azi cu d-ta a izbit ca un glonț în aripele cugetului d-le, din acel moment. *Sînt profund încredințat că te gîndeai la o altă întîlnire, pe care vei avea-o astăzi, sau spre care tocmai atunci zburai. Sînt dureros încredințat că te joci cu mine și că inima d-le ori este a mai multora, ori nu este a nimănui.*

Iți aduci aminte de *Mensonges* a lui Paul Bourget?. Ah, *l'autre profil de la Madone*! Iartă cutezanța mea, Marie. Dar sînt destul de nenorocit și sînt momente cînd, înhămat la carul nenorocirii mele, ajung: prins de friguri, sperios și rebel, ca un cal de tramvai, care nu voește să ducă mai departe infernala cutie.

Totuși nu sînt ingrat! Iți mulțumesc—o, cît de mult!—pentru încîntătoarea amăgire în care m'ai făcut să trăesc o toamnă întreagă, iți mulțumesc pentru rochiile d-le, atît de vii și de turburătoare, iți mulțumesc pentru colțișorul acela în care te așezai cînd îmi vorbeai, iți mulțumesc pentru parfumul d-le favorit, pentru crysanthemele de eri, pentru fiorii sinului d-le, cînd mi te-ai dăstăinuit întîia oară, ah, și mai ales...iți mulțumesc pentru acea delicioasă mînușiță pe care ai culcat-o, prima și cea din urmă oară—eri—subt fruntea mea tumultuoasă și neconvinsă!

G. Galaction

Ceva despre sionism și despre organele evreiești de emigrare și de colonizare [1])

I. Despre Sionism

Cînd, după învingerea lui în anul 70 d. H., poporul jidovesc părăsi Palestina pentru a se împrăștia în lume, el ducea cu dînsul credința că se va reîntoarce odată în Țara Făgăduinții și va reînființa statul jidovesc împrejurul Templului reedificat. Împrăștiat pe toată întinderea lumii, prigonit și batjocorit, el nu părăsi niciodată această speranță. Ea fu, după frumoasa expresiune a lui Nordau, steaua care lumină lunga noapte, de 2000 de ani, a deștărării lui. Ea îi servi drept mîngîere în mijlocul încercărilor grele la care fu supus și contribui mult a-l face să le rabde cu atîta dîrjie.

Dar era lucru firesc ca această nădejde, într'un decurs de optsprezece veacuri, să slăbească, și să se preschimbe la acei care trăiau în Franța, Italia, Anglia și părți din Germania, unde sînt puși pe aceeași treaptă cu ceilalți cetățeni, într'un vis, într'o dorință în a cărei realizare nu mai credeau. Dar în Jidovii trăind în mase compacte în părțile de răsărit ale Europei, unde din pricina numărului lor, ei alcătuind pentru neamul stăpînitor al fiecărei țări o primejdie națională și economică, erau supuși la mărginiri de tot felul, și oneroase și umilitoare, credința reîntoarcerii în Pămîntul Sfînt rămăsese tot atît de vie și de înflăcărată ca în anul risipirii. Se priveau ca trăind în surgun și păstrau credința nestrămutată că are să vină ziua în care Iahve, îndurîndu-se însfîrșit de suferințile poporului său, le va pune capăt aducîndu-l înapoi în pămîntul strămoșilor.

Pătrunși de această credință, ei nu se gîndeau măcar să schițeze, chiar în chipul cel mai vag, vreun plan pentru a încerca să preschimbe visul lor în realitate.

1) Rîndurile de mai jos au fost scrise la sfîrșitul anului 1909.
Știrile din articolul de față vor fi complectate și puse la zi într'un articol următor. Autorul.

Însă, în cursul jumătății a doua a veacului XIX, începură a se auzi, mai ales în Rusia, voci izolate care cereau ca poporul evreu să înceteze de a se bizui, pentru a-și reface o țară, numai pe pronia dumnezeiască și să înceapă a păși la fapte spre a-și realiza însuși idealul.

Pe la 1870 începură să se înființeze mici *uniuni sioniste (Zionsvereine)*, avînd de scop întemeiarea de colonii agricole jidovești în Palestina. Aceste încercări, ajutate și de Sir Moses Montefiore, dădură naștere mai multor mici colonii agricole ca: Rischon le Zion lîngă Jaffa, înființată cu Jidovi ruși, Pethach Thikwah cu Jidovi din Ierusalim. Tot atunci se înființară, cu Jidovi din Romînia, coloniile Sichron Iacob în Samaria și Rosch Pinah în extremul Nord al Galileii.

Era firesc ca această mișcare să fie mai vie în țările unde Jidovii se simțeau mai nenorociți: se înființară multe asemeni uniuni, numite *Choveve Sion*, mai ales în Rusia. Baronul Edmund de Rothschild, cîștigat de această mișcare, luă sub protecția lui mai multe din coloniile astfel înființate în Palestina.

În apelurile făcute pentru strîngere de fonduri, la 1882, se desemna lămurit Palestina ca fiind *viitoarea patrie a poporului jidovesc* și se exalta *viitorul național al obștiei jidovești*. Se arăta în aceste apeluri că Jidovii care emigrează trebue să dea Palestinei preferința asupra Americei, de oarece cheltuelile de drum sînt neasămănat mai mici, fiindcă guvernul turcesc s'a arătat totdeauna binevoitor pentru Jidovi și fiindcă *este de dorit ca masele jidovești să se concentreze pe același teritoriu.*

Însă acțiunea se dezvolta fără plan și fără metodă, fără coeziune între *uniuni*. Spre a ajunge la unirea puterilor răslețe și a face ca adunarea banilor și lucrarea de colonizare în Palestina să se efectueze în chip mai metodic și mai intensiv, Pinsker, șeful *Chovevei Sion* dela Odesa și Rabinovici, numit și Scheler, șeful *Prietenilor Sionului* dela Varșovia, convocară la Kattowitz, în Silesia de Sus (Prusia), delegații asociațiunilor sioniste. Treizeci și șase de delegați răspunseră la acel apel: dintre aceștia douăzeci și nouă erau din Rusia, cinci din Prusia, unul din Anglia și unul din Franța.

Se întemeiă în Kattowitz o uniune numită *Bnei Brith*, avînd de scop „să sprijine în chip spiritual și material pe Israeliții persecutați în întemeiarea de colonii". Un comitet central cu sediul la Odesa fu înființat și se hotărî a se cere învoirea guvernului rusesc pentru ca asociațiunea să poată funcționa. Coloniile (nesprijinite de Rothschild) ce urmau a se ajuta de către asociație, aveau să fie desemnate de Comitet după cercetări făcute la fața locului, și se renunța deocamdată la înființarea de așezări nouă. Însfîrșit se hotărî a se trimite la Poartă o delegație spre a obține înlăturarea obstacolelor care îngreuiau colonizarea.

Asociația luă numele de *Maskeres Moscheh* sau Institut Montefiore pentru sprijinirea coloniștilor din Țara Sfîntă. Vînzarea de portrete de ale lui Moses Montefiore produse 40000 ruble.

Rezultatele imediate ale conferinții dela Kattowitz fură aproape nule, chiar în Rusia; o a doua conferință, convocată la Drusgenik, în anul 1887, nu dădu roade mai bune; o a treia adunare se ținu la Vilna.

În anul 1890 se obținu dela guvernul rusesc învoirea de funcționare pentru asociație și putu să se țină: „întîia adunare generală a comitetului din Odesa pentru sprijinirea de agricultori jidovi în Siria și în Palestina"; Pinsker fu din nou pus în capul mișcării.

În curînd uniunile *Choveve Sion* se înmulțiră, nu numai în Rusia dar și în Germania, în Anglia și chiar în Franța. În apelurile și broșurile acestor uniuni se vorbea acuma lămurit de *autoemanciparea* Jidovilor. Dar guvernul turcesc, începînd a se îngriji de această mișcare a Evreilor, interzise în anii 1890—1891 emigrarea lor în Palestina și mărgini dreptul lor de a cumpăra pămînt în acea provincie.

Tot atunci începea și activitatea societății I. C. A. *(Jewish Colonial Association)* întemeiată prin testamentul baronului de Hirsch, care lăsase sumi însemnate pentru întemeierea de colonii jidovești, mai ales în Argentina. Greutățile puse de guvernul turcesc și activitatea societății de colonizare avuse ca urmare o slăbire simțitoare a mișcării sioniste, cînd Teodor Herzl luă conducerea ei. Herzl era un om de inimă și un entuziast plin de talent. Fusese până atunci unul din redactorii cei mai apreciați ai marelui ziar vienez *Neue Freie Presse*, care poate fi privit ca cel mai însemnat organ de publicitate al Evreimii în deobște. Herzl rumpînd cu toate tradițiunile trecutului, nu ezită să propovăduiască, prin scrisul și cuvîntul său, redeșteptarea națiunii jidovești și înființarea unui *stat național jidovesc* în Palestina. Era neobosit în acțiunea lui și știuse să-și asigure concursul altor doui publiciști de mare talent: Max Nordau și Israël Zangwill.

Sub energica lor conducere Europa și America se umplură de comitete sioniste, se ținură congrese sioniste, se înființă un *Fond Național Jidovesc* și se începură negociațiuni directe cu Poarta spre a obține un privilegiu pentru înființarea unei mari colonii autonome jidovești în Palestina. Poarta, precum era de altmintrelea de prevăzut, răspunse printr'un refuz categoric și înăspri măsurile luate pentru a împiedeca așezarea Evreilor în Țara Sfîntă.

Însă Evreii nu se descurajară. Cu prilejul alcătuirii programului dela Basel, izbuhnise ceartă mare în privința definițiunii stării legale a viitoarei Palestine colonizate de Jidovi. Nordau propusese să fie definită prin cuvintele de „sălaș *(Heimstätte)* legal închezeșluit" pentru poporul jidovesc. Însă unii din membrii comitetului însărcinat cu alcătuirea proiectului de program nu găsiră expresiunea destul de puternică și, în urma propune-

rii lui Herzl, Palestina viitorului fu definită ca avînd a fi „un sălaș inchezeșluit pe baza dreptului internațional“ pentru poporul jidovesc. Asemene se mai inseră în program că așezarea Jidovilor în Palestina se va face cu consimțimîntul marilor puteri.

Se vede că Sioniștii sperau să ademenească pe acele puteri să impună Porții darea Palestinei pe mîna Jidovilor.

Cu prilejul congreselor sioniste ținute la Basel izbucniră certe, se născură coterii, ieșiră la iveală patimi și interese personale și, mai presus de toate, se vădi aplicarea innăscută in Jidov pentru discuțiuni deșerte și zădarnice. Cu greu izbutea marea personalitate a lui Herzl să liniștească certele, să domolească patimile și să pună o stavilă șivoiului de declamațiuni deșerte.

Pe de altă parte, *Alianța Israelită Universală*, fondată la Paris de către Crémieux cu alți cinci tovarăși in anul 1860, și care până atunci era privită ca reprezentantă acreditată a intregii Jidovimi, luase cu hotărîre pozițiune împotriva ideilor sioniste. Organele ei se pronunțau pretutindeni pentru asimilarea politică desăvîrșită a Evreilor cu populațiunea în mijlocul căreia trăiau, cu păstrarea numai a individualității lor religioase. Pentru *Alianță* Jidovismul trebuia să rămînă o religiune; orice încercare de a alcătui o națiune nu putea, în mintea șefilor ei, decît să compromită interesele jidovești și să le facă suspecte față de guvernele constituite.

Se făcea mult sgomot la Congrese, cu prilejul altor adunări, prin presă, dar în realitate rezultatele obținute erau slabe, numărul Sioniștilor sporia încet, ca și *fondul național* înființat de al V-lea Congres, la 1901.

Nenorocirea cea mai simțitoare pentru Sionism a fost fără îndoială moartea neașteptată a lui Herzl, la Iulie 1904. Până astăzi nu s'a găsit cine să-l înlocuiască.

In urma refuzului Porții de a deschide Jidovilor Palestina, guvernul englez le oferi putința de a întemeia o colonie autonomă în Uganda (Africa Ecuatorială). Jidovii se grăbiră să trimită în acel protectorat englez experți care să cerceteze țara și să se pronunțe dacă colonizarea ei ar fi cu putință pentru Evrei. Răspunsul ce experții il aduseră înnapoi fu cu desăvîrșire negativ.

Incă înnainte ca acest răspuns să sosească, isbucnise certe furioase, cea mai mare parte din organizația sionistă ținînd morțiș ca să nu se aibă în vedere spre colonizarea cu Jidovi altă țară decît Palestina. Această majoritate cuprindea aproape totalitatea Sioniștilor din Rusia și din Romînia, pe mulți din acei din Austria (Galiția), numai o mică parte din aderenții din Germania și din Anglia.

După moartea lui Herzl ea rămase stăpînă pe mișcarea și pe organizarea sionistă propriu zisă. Iată trăsăturile de căpetenie ale acestei organizări întemeiate la Congresele ținute la Basel:

Sionist este fiecare Jidov care plătește darea numită *șechel* și face parte din vre-o societate sionistă. Există un număr incalculabil de asemeni societăți, purtînd numirile cele mai deosebite.

Societățile sioniste din fiecare țară se federează între ele și aleg *Comitetul organizației de țară*.

Fiecare Sionist în vîrstă de 18 ani este alegător; fiecare Sionist în vîrstă de 24 ani este eligibil la Congresul sionist. Ei sînt grupați în grupe de cîte 200 alegători;

Fiecare grupă de 200 alegători plătind *șechelul* alege cîte un delegat la Congres.

Congresul se alege și se întrunește la fiecare doi ani, alegerile se fac cu o lună înnainte de întrunirea Congresului.

Congresul alege Comitetul de acțiune cu președintele său și diversele comisiuni; el hotărăște asupra întrebuințării fondurilor și asupra tuturor chestiunilor interesînd mișcarea.

Sediul Comitetului de acțiune este la Colonia.

Numărul Sioniștilor este foarte restrîns: în Germania, dintr'o populațiune evreiască de 600,000 suflete nu sînt decît 7000 de Evrei care plătesc *șechelul*, în Romînia 5700, în Anglia 8500. Numărul cel mai mare se găsește fără îndoială în Rusia. Numărul total al tuturor Sioniștilor abia ajunge la 80.000 (din 12.000.000 de suflete).

Pe lîngă *șechel*, mai sînt o mulțime de dări și de contribuțiuni benevole sub diferite denumiri, și totuși *Fondul Național*, în care se scurg toate aceste venituri, nu a ajuns încă la suma de 2.000.0000 mărci. Anul 1909 a produs 400.000 mărci.

Iată o dovadă sigură că marea finanță evreiască, nervul și puterea de căpetenie a Evreimii, n'are nici un fel de simpatie pentru Sionism și este cu desăvîrșire străină de această mișcare.

O parte, $^{3}/_{5}$ din acești bani se capitalizează, restul de $^{2}/_{5}$ se cheltuește pentru *lucrări* în Palestina, (sub această denumire se înțelege întemeierea de colonii agricole jidovești), pentru sădiri de vii, pentru sădiri pe o scară foarte întinsă de maslini, (maslinii dispăruse aproape cu desăvîrșire de acolo). Evreii au hotărît că o Palestină fără maslini nu se poate concepe și au plantat zecimi de mii de acești copaci pentru înmulțirea cărora s'a înființat chiar o contribuție voluntară specială numită *Ofertă pentru maslini*. (O pădure care a primit numele lui Herzl cuprinde 15.000 de maslini). Ea este împărțită în 15 păduricì de cîte 1000 maslini, subîmpărțită iarăși fiecare în 10 grădini de cîte 100 copaci. Fiecare copac este numerotat și trecut într'un registru special. (O altă pădure de 15.000 maslini urmează să fie plantată lîngă Beth Arif. Apoi pe lîngă aceste sînt mulțime de păduri mai mici. S'au format nenumarate societăți pentru exploatarea resurselor Palestinei, ca *Anglo Palestine Co.*, *Land Developement Co.*, care a arendat, pe 98 ani, o întindere de 9500 *dunumuri* aparținînd *Fondului Național*. Mai sînt în Palestina un *Bezalel* sau școală de arte, o școală agricolă, un gimnaziu

ebraic, o bibliotecă centrală, un institut igienic și de microbiologie, un sindicat industrial, o societate de imobile, o societate de plantație în Galileia, etc. Banii se mai cheltuesc pentru înființarea de stabilimente industriale, pentru irigații și pentru școli. Cu toate restricțiunile puse de Turci, cete noui de Jidovi pătrund în fiecare an în Palestina; bacșișul se mânuește cu dibăcie.

Cele dintîi Congrese au fost ținute la Basel, al VIII-lea s'a ținut la Haga, acel din Decemvrie trecut (al IX-lea) la Hamburg.

Cu prilejul ținerii acestui Congres s'au intîmplat scene tumultoase, certe, scandaluri, denunțări reciproce, vituperațiuni și un potop de declamațiuni seci. El nu a dat nici un rezultat. Delegații, în număr de aproape 400, neizbutind să se înțeleagă asupra alegerii unui nou comitet, hotărîră ca cel vechiu, prezidat de David Wolffson, să rămînă în ființă până la viitorul Congres.

Acest rezultat suggerează unui organ (*Les Archives Israélites*) care își primește inspirațiunile dela *Alianța Israelită*, următoarele reflexiuni:

„Les Congrès sionistes qui ont cependant pour objet de lui en rendre la conscience (de ses destinées nationales), de lui en donner le goût, de renouer la chaîne tragiquement interrompue par le désastre de l'an 70, sont la démonstration vivante, brutale de l'inaptitude d'Israël au rôle de nation, d'Etat autonome. Il a positivement désappris, au cours de son interminable et si lamentable exil, l'habitude de se gouverner.

„Et à voir la facilité merveilleuse avec laquelle le *Comité d'Action Sioniste* est mis sur la sellette, tourné et retourné sur le gril par ceux qui ne partagent pas ses vues, on est épouvanté à la pensée de ce que serait le gouvernement d'un Etat juif soumis à une telle épreuve. Les vertus politiques d'Israël pour le moment ne sont que des vertus négatives. Et c'est pourquoi l'expérience du Sionisme transformant la Palestine en Etat juif, même si elle était, par extraordinaire, réalisable, nous inspirerait les plus graves inquiétudes sur sa durée.

D'ailleurs le piétinement sur place du parti, malgré toutes les apparences de mouvement et d'agitations qu'il se donne, l'avortement de son plan, les variations qu'on peut relever dans sa ligne de conduite en continuelle oscillation, tantôt aiguillée vers la politique active, ambitieuse, tantôt ramenée vers le Sionisme pratique, dénotent une sorte d'impuissance congénitale qui n'a rien de rassurant pour l'avenir de ses projets.

„Que restera-t-il du Sionisme s'il continue ainsi à s'agiter dans le tumulte de ses Congrès et à tourner dans le vide? une aspiration ardente, éperdue d'Israël maltraité et persécuté vers la patrie historique et idéale, beau et passionnant rêve qui risque de ne pas se réaliser de longtemps et de demeurer ce qu'il est depuis des siècles: un *pium desiderium*".

Vom vedea mai departe că Jidovilor le mai lipsește și alt lucru de căpetenie, fără de care întemeierea unui stat național sau măcar acea a unei provincii autonome este absolut cu neputință.

Sioniștii leagă mari speranțe de schimbarea de regim săvîrșită în Turcia. La început cererile de a întemeia o colonie de 100.000 Jidovi din Rusia, în Asia Mică sau în Mesopotamia, au fost rău primite de noul guvern turcesc care nu a ascuns că nu voiește să mai adaoge la multiplele chestiuni ce sînt la ordinea zilei în Imperiul Otoman încă o chestie evreiască. Totuși este un fapt că, în vremea din urmă, guvernul turcesc s'a arătat plin de atențiuni către Evrei. El a manifestat chiar dorința de a atrage în Imperiu emigrarea jidovească, dar a intrat spre acest sfîrșit în relațiuni, nu cu Sioniștii, ci cu altă organizare, precum vom arăta mai departe.

Sionismul însă își urmează încet opera de cucerire pașnică a Palestinei. Congresul dela Hamburg a votat o subvențiune din fondul național și s'au adunat dănii însemnate pentru întemeierea unei mari colonii cooperative, care va fi pusă sub direcțiunea cunoscutului scriitor Dr. Frantz Oppenheimer.

In Congresul dela Hamburg s'a cerut de o parte din congresiști ca sediul Comitetului de Acțiune să fie în Berlin; această propunere a fost însă răspinsă pe motiv că în Berlin nu există nici un fel de viață jidovească, că Jidovii care trăesc acolo sînt cu totul germanizați: ei au până și copaci de crăciun jidovești și că prin urmare acțiunea ar risca, într'un asemene mijloc, să cadă în marasm.

De notat este că în toamna trecută Președintele comitetului *Alianței Israelite Universale* din Berlin, Dr. Goldberger, vorbind de relațiunile dintre Sionism și *Alianță*, a denunțat tendințele naționaliste ale Sioniștilor ca fiind de natură a periclita interesele evreești în deobște și cele ale Evreilor turcești în particular.

II. Despre I. T. O.

In Anglia se alcătuise după moartea lui Herzl o organizare deosebită, care luă numele de *Jewish Territorial Organization* (I. T. O.) sau *Organizare Teritorială Jidovească*, sub președinția lui Israël Zangwill.

Această organizare părăsind cu desăvîrșire ideea reînființării statului național jidovesc în Palestina, avea de scop colonizarea în massă, cu Jidovi, a unui teritoriu oarecare, ce i s'ar pune la dispoziție de vre-o putere și care ar rămîne, și după colonizare, sub stăpînirea acelei puteri, colonii mulțămindu-se numai cu o autonomie provincială.

Suggerîndu-se comitetului nouei organizări ideea că Cirenaica care, în vremile de demult, cuprinsese multe și însemnate colonii jidovești, ar fi o țară nemerită pentru scopurile sale, el se grăbi să trimită în acea provincie turcească, așezată între Egipt și Tripolitana de care depinde, o misiune însărcinată să stu-

dieze resursele acelei regiuni și posibilitățile de colonizare. Iar unele organe evreești anunțau că, în sfîrșit, se găsise pămîntul unde Ito avea să așeze massele de Jidovi izgoniți de prigonirile rusești și romînești.

In primăvara anului trecut misiunea trimisă pentru cercetarea Cirenaicei se întorcea cu un răspuns care iarăși era negativ: Cirenaica avea o climă sănătoasă, țara era plăcută, comunicațiunile destul de îndemînatece, autoritățile turcești foarte bine dispuse pentru Jidovi, dar lipsa de ape, lipsa de ploi și pămîntul impermeabil o făceau cu desăvîrșire improprie, nu numai pentru agricultură, dar chiar pentru creșterea de vite pe o scară mai întinsă. Cu toate că ideia colonizării Cirenaicei nu fu cu totul părăsită, trebui ca Ito să se ocupe cu căutarea unei alte țări.

Ea fu repede găsită, aproape de Palestina, în Mesopotamia. Acuma I. T. O. face în privința acestei provincii turcești aceleași planuri ce le făcuse pentru Cirenaica.

La 15 și 16 Iulie s'a întrunit la Londra consiliul internațional al I. T. O-lui, 47 delegați fiind prezenți sub președinția lui Zangwill. S'a decis a se studia Cirenaica și Mesopotamia. Zangwill a zis că a vorbit în această chestiune cu 4 președinți de consiliu și cu mulți miniștri de cabinet.

Greutățile de tot soiul ce le prezintă colonizarea cu Jidovi a Mesopotamiei sînt enorme.

Guvernul turcesc este stăpîn numai în orașe, afară de ele începe, la nord stăpînirea Curzilor, la centru și la sud acea a Beduinilor. Spre a putea închizeșlui colonilor evrei liniștita posesiune a pămînturilor ce li se vor ceda, Poarta va fi întâiu silită să ducă un adevărat răsboiu de cucerire a acelui pămînt și, pe urmă, să întrețină un corp de cel puțin 10—12.000 oameni, pentru a apăra pe coloni împotriva jafurilor Curzilor și a Beduinilor.

Apoi Mesopotamia, adică țara dintre Tigru și Eufrat, a fost odată într'adevăr grînarul lumii, dar aceasta mulțumită lucrărilor de irigație care nu mai există. Fără irigație Mesopotamia nu va produce nimic, ea nu prezintă astăzi decît pășuni sărăcăcioase. Pentru a-i reda vechea ei fertilitate, s'a calculat că vor trebui investite cel puțin 50 până la 60.000 milioane în lucrări de irigație.

Apoi căldurile sînt cumplite și va trebui mult timp pentru ca niște oameni crescuți în țări cu climă temperată sau rece să poată munci în asemenea condițiuni.

In sfîrșit Mesopotamia este fără comunicațiuni pe apă cu țările de unde ar avea să vină colonii. Pe lîngă că înconjurul prin Suez și prin Golful Persic este lung și obositor din cauza căldurilor de pe Marea Roșie, apoi nu există port care să primească vasele mari. Ar mai trebui cheltuite multe milioane pentru construirea unui port. Iar o cale ferată ducînd dela Ierusalim în Mesopotamia ar costa enorm de oarece ar avea de străbătut pustiul

Siriei. Este foarte probabil că ITO va renunța și la Mesopotamia cum a trebuit să renunțe și la Cirenaica.

III. Organizarea Generală de Colonizare Jidovească (A. I. K. O.) și Guvernul Otoman.

Două conferinți jidovești internaționale ținute la Berlin au avut ca urmare întemeierea unei organizări nouă, numită *Allgemeine Jüdische Kolonisations Organisation*, avînd de scop colonizarea industrială și agricolă a Jidovilor în Orient. Deși încă nu se știa care va fi teritoriul menit să fie colonizat cu Jidovi, s'a citit și s'a discutat în ședințele acestei societăți multe proecte pentru irigarea, secarea, facerea de drumuri și parcelarea acelui teritoriu necunoscut.

In direcțiunea nouei organizări din Berlin se găsesc și membri făcînd parte din direcțiunea societății I. C. A. și este probabil că A. J. K. O. mai este sprijinită și de oareșcare cercuri financiare. Precum am văzut, Poarta luase încă sub vechiul regim, măsuri pentru a împiedeca pe Jidovi să se înmulțească în Palestina. Chiar pelerinii jidovi care mergeau la Ierusalim fusese supuși la formalități supărăcioase și umilitoare. Li se luau pașapoartele la debarcare și li se dădeau în locul lor niște *teșcherele* sau țiduli roșii învoindu-i să meargă în Palestina și să stea acolo un timp de cel mult trei luni. La expirarea acelui termen erau ținuți să se prezinte înnaintea autorității care le liberase *teșchereaua* și primind în locul ei pașaportul, trebuiau să plece imediat. Acei care stăteau peste timpul specificat în *teșchereaua* roșie erau expulzați, (dacă nu uzau de mijlocul atît de puternic al bacșișului).

Ferid Pașa, Ministrul de Interne, propuse în cursul anului trecut ca Palestina să fie cu desăvîrșire închisă imigrațiunii jidovești și ca Jidovilor să le fie interzis de a cumpăra pămînt în acea provincie.

In vremile din urmă însă Poarta începu să se arăte mai binevoitoare către Jidovi. Unul din principalele organe ale Junilor Turci scriea astă vară că temerea cum că Evreii ar fi primejdioși pentru Turcia este cu desăvîrșire greșită. Adăoga că ei chiar în Palestina nu sînt primejdioși, căci populația acelei provincii fiind de 18—21 locuitori pe kilometru pătrat, pe cînd aceia a Libanului este de 50 locuitori pe kilometru pătrat, urmează că Palestina ar putea hrăni o populație întreită. Colonizarea ei cu Evrei i-ar face numai bine, căci agricultura și creșterea vitelor ar înflori, s'ar înmulți fabricile, dîndu-se astfel de lucru la mulți lucrători arabi.

In cursul lunii Septembrie apărea în *Gazeta de Colonia* următoarea știre, care fu îndată reprodusă de toate ziarele germane și a cărei autenticitate este acum pusă mai presus de orice îndoială:

„Cu prilejul unei vizitei făcute de Marele Rabin al Turciei, Nahum Effendi, Președintelui Camerei turcești, Ahmed Riza Bey,

acesta comunică rabinului că Turcia ar fi dispusă să încurajeze așezarea de imigranți jidovi în deosebitele provincii ale Turciei ca să populeze teritoriile astăzi deșerte cu o populațiune harnică și liniștită. Ministrul Vacufurilor Hamada Pașa făcu o declarație similară în Senat. Din îndemnul și prin mijlocirea ambasadorului turcesc la Berlin, generalul Nisami Pașa, organele de direcțiune ale *Asociației Generale de Colonizare Jidovești.* (A. I. K. O.) adresară guvernului turcese un memoriu tratînd despre așezarea de imigranți jidovi în Turcia.

„Trebue observat că A. I. K. O. este o asociațiune internațională și umanitară, ale cărei statute exclud orice tendințe politice și de partid și în capul căreia se află Israeliți cunoscuți din deosebite țări.

„Spre a negocia verbal cu Guvernul turcesc, fu trimis la Constantinopol Președintele Comitetului Dirigent al societății A. I. K. O., Dr. Alfred Nossig. In cursul negocierilor, care au ținut șease săptămîni, rămase și ambasadorul Nisami Pașa la Constantinopol.

„Rezultatul acestor negocieri, identic cu comunicările făcute de cei doi oameni de stat turci pomeniți mai sus, urmează să fie comunicate marilor comunități evreești din Europa. Bazele legale pentru imigrare și așezare vor fi stabilite prin legea ce trebue s'o prezinte în curînd Ministrul de Finanțe, Djavid Bey, asupra proprietăților persoanelor juridice și printr'o lege asupra imigrațiunii. Direcțiunea acestei imigrațiuni va fi încredințată unei societăți prin acțiuni constituită după dreptul otoman.

„Apreciind scopul întreprinderii de care vor fi legate importante foloase economice pentru Turcia, s'a alcătuit un comitet compus din patrioții și filantropii cei mai distinși din Turcia, care va călăuzi toate demersurile viitoare ale acestei opere. Prin faptul că hotărîrea guvernului turcesc are să fie comunicată comunităților israelite chestiunea emigrării israelite în Turcia se va găsi așezată pe o temelie nouă. Se insistă asupra faptului că negocierile să urmeze cu reprezentațiunile populațiunii jidovești. Cu toate că așezarea coloniștilor nu se poate aduce la îndeplinire decît prin mijlocul unei societăți de colonizare cum este A. I. K. O., totuși ea trebue să fie îndeplinită în înțelegere cu marile comunități evreești. Deși comunitățile evreești au un caracter pur confesional, totuși tot lor le revine grija pentru interesele materiale ale coreligionarilor lor. Nu numai comunitățile țărilor de origine ale imigranților, dar și acele din țările prin care ei trebue să treacă, precum și acele din țările unde Evreii au emigrat până acum și în care ei astăzi nu mai încap, au interes ca să se deschidă, pentru puhoiul emigrării jidovești, un nou debușeu în vecinătatea Romîniei și a Rusiei.

„Mai este de prevăzut că comunitățile jidovești vor fi în stare să întrebuințeze pentru scopuri de colonizare jidovească mijloace cu mult mai însemnate decît cele de care dispune o asociație de binefacere.

„In sfîrșit, patronajul comunităților alcătuește o închizeșluire că opera colonizării se va efectua cu excluderea oricărei tendințe de partid."

Totodată fruntașii Juni Turci făceau declarațiile cele mai favorabile pentru Jidovi.

Șeful mișcării reformiste, Ahmed Riza Pașa, zicea între altele astă vară: „Sîntem absolut siguri de credința Jidovilor către patria otomană. Dorim foarte mult să vedem pe Jidovii altor țări, s. e. pe acei din Rusia și din Romînia venind în țara noastră spre a ne aduce concursul inteligenții și a virtuților lor. In Imperiu se găsesc întinderi uriașe, pe care se află numai 5 suflete pe kilometru pătrat. Jidovii ar fi în stare să populeze acele regiuni, să întindă cultura lor asupra acelor pămînturi și, cu ajutorul științii, să tragă din pămînt bogățiile ce sînt ascunse în el."

Iar astă iarnă, Marele Vizir declara lui Arthur E. Franklin, un emisar evreu, că: „Guvernul turcesc nu este dispus să favorizeze intrarea în Palestina a Evreilor fără mijloace, care să mai sporească populațiunea săracă aflătoare în Ierusalim. Ar privi însă cu favoare pe acei posedînd un capital sau cunoscînd vre un comerț sau o meserie. Guvernul turcesc nu are încredere în posibilitățile agricole ale Palestinei, dar ar fi dispus să concesioneze întinderi mari de pămînt spre colonizare în provinciile vecine cu Palestina aparținînd Imperiului. E convins de necesitatea să se aprovizioneze Ierusalimul cu apă și, spre acest scop, va contracta un împrumut."

Franklin venise să ofere guvernului turcesc capital pentru aducerea apei la Ierusalim, cu condițiune ca Poarta să acorde imigrațiunii jidovești condițiuni favorabile atît în Palestina cît și în alte părți ale Imperiului.

Motivul acestor avansuri făcute de guvernul turcesc Evreilor trebuește atribuit, cum observă foarte bine mai multe foi germane, speranței hrănită de către șefii Juni Turci că vor putea astfel „să atragă puterile financiare ale Jidovilor din Europa și din America spre asanarea stării financiare a Imperiului Otoman."

Cert este că guvernul otoman lucrează la un proect pentru a atrage și a așăza în Imperiu pe emigranții jidovi. Spre acest sfîrșit se alcătuește un proect de lege asupra recunoașterii *persoanelor morale*.

După organele sioniste proiectele de colonizare cu Jidovi ale Guvernului Otoman nu au nici-o legătură cu A. J. K. O., ci sînt cu totul independente de propunerile acestei asociațiuni, de care nu s'ar fi ținut samă.

Nasim Bey, unul din corifeii partidului june-turc, ar fi propus înființarea unei colonii de 5.000 Jidovi din Romînia pe malurile Vardarului. Aceasta ar fi începutul punerii în îndeplinire a unui proiect avînd de scop colonizarea a 200.000 Jidovi din Romînia și din Rusia în Macedonia.

Fapt este că acel Imperiu a devenit, pentru organele spe-

ciale ale Evreimii, statul cel mai interesant şi cel mai plin de viitor din lume. *Die Welt*, Monitorul Sionismului, îi consacră regulat mai multe pagini din fiecare număr. Iar Jidovii supuşi turci sint cei mai înfocaţi patrioţi otomani din întregul Imperiu.

IV. Pentru ce Jidovii nu sint în stare să colonizeze un teritoriu. Societatea I. C. A.

Este foarte posibil şi chiar probabil ca, în urma încercărilor combinate ale acestor trei organizări: Sionismul, I. T. O. şi A. I. K. O., un număr mai mare de Jidovi din România şi din Rusia să emigreze în Imperiul Otoman, totuşi nu mi se pare probabil ca această emigrare să devină un exod din ţările în care Jidovii se află astăzi şi să aibă ca rezultat colonizarea efectivă a unor provincii din Imperiul Otoman.

Evreimii îi lipseşte ceva indispensabil pentru a coloniza un teritoriu în chip efectiv : ţăranii.

Pentruca un teritoriu să fie colonizat în chip efectiv şi sănătos trebue ca pămîntul să fie ocupat şi lucrat de coloni. Colonii trăind la ţară, din agricultură şi din păstorie, trebue să alcătuiască majoritatea populaţiunii coloniale.

Evreii, afară de rari excepţiuni, de optsprezece secole nu mai sint ţărani, ci mai cu seamă comercianţi şi speculanţi, cu o proporţie destul de însemnată de meseriaşi şi de membri ai profesiunilor zise liberale.

De optsprezece secole massa lor trăeşte în oraşe, s'a identificat cu viaţa orăşănească. Spre a fi un ţăran adevărat, trebue să iubeşti pămîntul, să iubeşti munca cîmpului, să iubeşti vitele, să iubeşti traiul liniştit dar aspru dela ţară. Evreul a uitat aceste lucruri de o mie opt sute şi mai bine de ani. El este neapt pentru viaţa ţărănească, are repulsiune pentru ea.

Printre numeroasele dovezi ce le posedăm în sprijinul acestei aserţiuni voiu cita una care este hotărîtoare.

Statele-Unite au fost şi sint încă ţara agricolă prin excelenţă. Zecimile de milioane de emigranţi europeni care au populat-o s'au aruncat cu lăcomie asupra nemărginitelor întinderi de pămînt roditor ce Guvernul le conceda colonilor, în lozuri de mare întindere, pe nimic sau pe un preţ pur nominal. Şi trebue observat că cea mai mare parte a acestor pămînturi întinse şi rodnice se bucură de o climă temperată, aproape identică cu acea a părţii de mijloc a Europei.

Chiar astăzi, după trei sferturi de veac de colonizare intensivă, se găsesc în partea de Nord-Vest întinderi uriaşe de pămînt rodnic, care se vînd pe preţ de nimic.

In Statele-Unite se află astăzi peste 1.300.000 Jidovi. Care credeţi că este numărul acelor care se hrănesc din munca pămîntului ? *Douăsprezece mii* de suflete, împărţite în 2164 de exploataţiuni, adică *nici unu la sută* ! Şi deşi îndemnurile şi ajutoarele pentru a-i face să cultive pămîntul nu le-au lipsit !

Din toate neamurile lumii, singuri Evreii nu sint decît prin excepţiune agricultori în Statele-Unite.

In Argentina, dintr'o populaţiune de 46.600 Jidovi, sint 15.771 care trăesc la ţară, din exploatarea pămînturilor ce le-au fost procurate, cu preţ ieftin, de către fundaţiunea baronului de Hirsch, administrată de I. C. A. şi de deosebite administraţiuni. Li s'a dat cîte 150 hectare de familie. Să nu se creadă că aceşti 15.771 Evrei sint ţărani în sensul deplin al cuvîntului, că lucrează pămîntul cu mînile lor. Nu, ei sint şi acolo speculanţi agricoli, care lucrează moşioarele lor cu ajutorul braţelor plătite ale unor lucrători italieni. Unii din ei chiar arendează parte din pămînturile de care dispun.

In Palestina lucrează de mai bine de treizeci de ani la înfiinţarea de colonii agricole Rothschild, baronul Hirsch, Sioniştii, I. C. A.

I. T. O., Palestine Land Development Company, întreaga Evreime a sprijinit cu sumi însemnate acele încercări ; cu mare trudă şi cu mare cheltuială s'a reuşit, după ani îndelungaţi, ca ele să se susţină singure, dar care este numărul ţăranilor evrei din Pămîntul Făgăduinţii ? 11.492 suflete împărţite în 2.118 exploataţiuni.

Mai bine decît cu coloniile agricole au reuşit Rothschild, I. C. A. şi celelalte organizări cu construcţiuni de case pentru emigranţi la Ierusalim, care alcătuesc un plasament folositor.

Se înfiinţase două colonii agricole jidoveşti şi în insula Chipru, dar ele au dispărut cu desăvîrşire. Acum s'au înfiinţat alte două în Asia Mică.

S'au petrecut şaptezeci şi trei de generaţii consecutive de cînd Evreii care n'au mai fost ţărani. Nu mă îndoesc că pentru a-i retransforma în ţărani ar ajunge generaţii mult mai puţine, ar ajunge poate două sau trei. Dar această transformare ar trebui efectuată în ţările în care trăesc astăzi, spre a da, în coloniile ce ar avea de întemeiat, *ţărani formaţi gata*, care, odată duşi acolo, să ştie cum să se pună pe lucru şi să se lupte cu greutăţile traiului ţărănesc şi a meseriei agricole, într'o ţară mai mult sau mai puţin sălbatecă.

Ideea de a coloniza îndată, în cîţiva ani, teritorii întregi, situate într'o climă toridă, încunjurate de popoare prădalnice şi barbare, cu oameni care de atîtea veacuri n'au cunoscut decît viaţa *ghettoului*, este o pură utopie, orice încercare de aducere la îndeplinire n'ar putea avea drept rezultat decît o neizbîndă desăvîrşită, un dezastru.

Speranţa de a putea coloniza, în chip efectiv, cu Jidovi ; în curs de un sfert sau chiar de o jumătate de veac, Iudea sau Mesopotania sau oricare alt teritoriu, trebue părăsită ca absolut irealizabilă. Evreii pot da comercianţi, pot da meseriaşi, pot da ingineri, medici, profesori, avocaţi, dar nu au de unde să dea ţărani, nu pentru a coloniza o ţară, dar nici măcar vre-un ţinut de o importanţă oareşcare.

Această imposibilitate pentru Jidovime de a coloniza, ea singură, un teritoriu nelocuit sau rar locuit, alcătueşte o mare nenorocire, atît pentru ea cît şi pentru ţările unde numărul Jidovilor este destul de mare pentru a sili pe neamul stăpinitor să ia măsuri de apărare în potriva cotropirii economocie, ei fiind mai bine pregătiţi pentru luptele de asemenea natură.

Este o nenorocire pentru Jidovi:

I. Fiindcă face cu neputinţă împlinirea speranţei atît de legitime la ei că vor mai alcătui odată o naţiune de sine stătătoare.

II. Fiindcă împiedecă plecarea în massă a Jidovilor din ţările în care, ca în Rusia, Galiţia şi chiar Romînia, fiind prea numeroşi, sînt supuşi la restricţiuni care îngreuiază îmbogăţirea şi chiar agonisirea traiului lor.

Este clar că, pe cînd trebuinţa de comercianţi, de meseriaşi şi de lucrători industriali este limitată in toate ţările, mai este încă în America, în Asia şi în Africa loc pentru sute de milioane de ţărani vrednici. Dacă massa Evreilor din Rusia, din Romînia şi din Galiţia ar fi alcătuită din ţărani, de mult ar fi emigrat acei ţărani în Statele Unite şi în Argentina şi n'ar mai exista în Orientul Europei o chestie jidovească.

Iată pentruce, din toate organizaţiile menite să înlesnească emigrarea Jidovilor din Rusia, Romînia şi Galiţia, I. C. A. este acea care aduce mai multe servicii Evreimii.

I. C. A. sau *Jewish Colonial Association, cu sediul la Londra,* nu urmăreşte vre un scop de colonizare, ci înlesneşte imigrarea Jidovilor oriunde aceştia găsesc mijlocul să-şi cîştige traiul şi să prospereze. Ea a mai înfiinţat şi susţine colonii agricole, se sileşte să împingă pe Jidovi spre agricultură şi face sacrificii în acest scop, dar aceste colonii susţinute de dînsa se găsesc împrăştiete în Palestina, în Statele Unite, în Argentina etc.

In vremea din urmă I. C. A. a trimis şi ea experţi însărcinaţi să exploreze Mesopotonia.

Ea mai ajută pe Jidovii din Rusia şi din Romînia, clădind şi întreţinînd şcoli evreieşti, încurajînd şi susţinînd fabrici şi distribuind numeroase ajutoare băneşti. Insă scopul ei principal este de a înlesni emigrarea jidovească care, de un şir de ani s'a îndreptat spre Statele Unite unde, în anul 1907, au emigrat peste 140.000 Evrei.

Radu Rosetti

HOMER

ILIADA

CÎNTUL AL ŞAISPREZECELEA

Astfel luptau împrejurul corăbiei bine podite,
Cînd la Ahile veni şi cu lacrime calde nainte'i
Stete Patroclu plîngînd, iar plînsu-i curgea ca izvorul
Care'şi prelinge pe-o coastă de stînci mohorîtele-i unde.
Cum luă seama şoimanul Ahile, 'i fu milă de dînsul
Şi glăsui către el rostindu-i cuvinte ce zboară:
„Ce ţi-e Patrocle, de plîngi asemenea unei fetiţe,
Care se ţine de mă-sa la drum, îi dă zor s'o ia'n braţe
Şi apucînd-o de poale, ca tot o opreşte din fugă
Şi se tot uită la ea lăcrimînd şi se roagă s'o iee?
Tocmai aşa, o Patrocle, verşi picuri de fragede lacrimi.
Ai tu ceva de vestit Mirmidonilor poate sau mie?
Ori auzit-ai tu singur cumva vreo ştire din ţară?
Tatăl tău, fiul lui Actor, aud că şi-acum e în vieaţă
Şi 'ntre ai săi Mirmidoni trăeşte Peleu Eacidul,
Singurii care, de mor, ne vor umple de jale nespusă.
Ori mi te doare pe tine că 'n tabăra lor, la corăbii,
Seceră moartea pe Ahei plătindu-le nelegiurea?
Spune şi nu'mi tăinui, amîndoi să ne-o ştim deopotrivă.
Tu suspinat-ai din greu şi-ai grăit, călăreţe Patrocle:
„Os din Peleus Ahile, tu fruntea vitejilor noştri,
Nu'mi bănui; e atîta necazul ce suferă Aheii!
Iată că toţi care au fost şi luptat-au în capul oştirii,
Zac la corăbii: răniţi-s din suliţă ori din săgeată.

E săgetat și voinicul născut din Tideu, Diomede,
E 'nsulițat și Odiseus vestitul în lănci și Agamemnon,
Și din săgeată e 'mpuns și biet Evripilos în coapsă.
Leacuri destule știu vracii, de aceia și cată de dînșii
Ranele lor vindecînd; dar tu neîmpăcat ești, Ahile.
Doamne ferește, ca tine și eu să mă supăr vreodată!
Tu al peirii viteaz! La ce vei fi bun după aceia,
Dacă tu astăzi nu mîntui pe Ahei de urgia cumplită?
Om înpietrit, nu ți-a fost părinte Peleu călărețul,
Nu ți-a fost mamă nici Tetis; născutu-te-a vînăta mare
Și prăvălatele stînci — atît de hain ești la suflet.
Dacă cumva te ferești de vreo prorocie știută,
Dac'a ta mamă cinstită vreo taină ți-a spus dela Zeus,
Dar mă trimite încalte pe mine cu oștile noastre.
Poate s'aduc vre un bine Danailor, poate să-i mîntui.
Lasă și armele tale să'mbrac și să par la vedere
Tocmai ca tine, căci poate pe loc s'or abate Troenii
Și vor putea să răsufle voinicii feciori din Ahaia,
Mult necăjiții, și avea-vor un pic de răgaz la bătae.
Neosteniți după-aceia, putea-vom ușor să respingem
Pe obosiții dușmani departe de vase și corturi".
Asta rugîndu-se a zis, nebunul! Menit doar îi fuse
Singur să'și ceară prilejul de moarte și nenorocire.
Geme din suflet Ahile cel iute ca șoimul și zice:
„Valei, ce vorbă mi-ai spus, o Patrocle tu viță din Zeus;
Mie nu'mi pasă de vreo prorocie, pe care aș cunoaște-o,
Nici a mea mamă cinstită vreo taină mi-a spus dela Zeus,
Insă, cînd cuget, mă seacă la suflet și amar mă mai doare
Că un bărbat care stă mai presus, dar de-o seamă cu mine,
M'a despoiat: mi-a luat înapoi o răsplată așa scumpă.
Asta mă doare cumplit, căci mult pentru ea pătimit-am.
Tocmai pe fata ce Aheii pe ales ca răsplată'mi dădură
Și-am cucerit-o cu arma, cînd tarea cetate dărmat-am,
Craiul Atrid Agamemnon pe dînsa *mi*-a smuls-o din mînă,
Parc'aș fi fost un străin, venetic fără drepturi și cinste.
Dar să lăsăm la o parte trecutul; nici nu-i cu putință
Veșnic în suflet mînia să porți, și-apoi însumi am spus-o,
Ciuda mea nu va 'nceta decît numai în ziua cînd focul
Luptei și clocotul ei va ajunge cumva la corăbii.
Hai dar îmbracă pe spate vestitele arme ale mele,

Du la bătaie pe-ai noștri ostași, Mirmidonii războinici,
Dacă un nor viforos de Troeni s'a lăsat la corăbii
Cutropitor, iar Aheii pe țărmul bătut de talazuri
Stau îmbulziți și au abia o bucată de loc pentru sine,
Și naintează spre dînșii întreag'a Troenilor obște
Plină de'ncredere. Doamne, că nu'mi văd deaproape ei fața
Coifului meu strălucind! Ce iute la fugă-a lor leșuri
Șanțul ar fi întesat, dacă craiul Atrid către mine
Prietenos ar fi fost! Dar tabăra-acu ne-o 'mpresoară.
Nici Diomede Tidid cu mîna nu'și clatină lancea
Cruntă, turbată, să scape cu ea pe Danai de peire;
Nici mai aude-se 'ndemnul din gura cea nesuferită
A lui Atrid Agamemnon; răsună doar glasul lui Hector,
Care zorește și 'ntartă pe-ai săi. Ei cu țipăt și urlet
Șeșul întreg îl cuprind și birue 'n arme pe-ai noștri.
Totuși, Patrocle, de vrei dela vase potopul să 'nlături,
Fulger să cazi peste ei strivitor, nu cumva să ne-aprindă
Vasele și să le ardă, că nu mai ne întoarcem în țară.
Dar mai ales să mi-asculți și în minte să ții o povață
Ca să te bucuri, naintea poporului nostru, de-o mare
Cinste și vază, și-Atrid să mi-aducă napoi pe Brisèis
Cea negrăit de frumoasă 'nsoțită cu daruri bogate.
Cum dela vase i-alungi, întoarce-te, chiar dacă soțul
Herei, acel care bubue 'n cer, o să-ți dee izbîndă.
Tu să nu cauți cumva fără mine să'nchei bătălia
Cu inimoșii Troeni, că mare necinste mi-ai face.
Nici prea voios lăcomind la războiu și la crîncena valmă,
Printre măceluri oștirea să-ți duci înaintea cetății.
Mi-e să nu-ți vie cumva din Olimp vreun zeu împotrivă,
Ține doar mult la Troeni cel ce trage departe cu arcul,
Zeul Apolon. Deci dă-te napoi, dacă vasele mîntui.
Zeus părinte, tu Palas Ateno și Febos Apolon,
Fie ca nici un Troian să nu scape de moarte, nici unul
Dintre Ahei, numai noi amîndoi să rămînem în viață,
Pentru ca noi să surpăm meterezele sfinte ale Troii!"
Asta vitejii atunci vorbeau amîndoi între dînșii.
Aias, silit de loviri, pornise să șovăe 'n luptă,
Vrerea lui Zeus l'a înfrînt și măriții Troeni ațintindu-l.
Strălucitorul său coif, pe la tîmple lovit, dedea sunet
Ingrozitor, și la lănci tot curgeau peste-a coifului creste

Meșteșugite frumos, și obosise acum stingul său umăr
Țapăn mereu ținînd scutul pestriț, și măcar că Troenii
Tot îl loveau și din preajmă-i dau zor, n'a fost chip să-l abată.
Aias întruna cumplit gîfuia; un părău de sudoare
Ii picura de pe trup și cu greu mai putea să răsufle,
Singur de jur împrejur încins de un lanț de primejdii.
Muzelor, spuneți-mi voi, a Olimpului locuitoare,
Cum acu focul întăiu a intrat în corăbii ahee?
Hector cu-o sabie mare de-aproape lovi 'ntr'a lui Aias
Lance de frasin la gîtul de lemn, sub țuguiul de aramă,
Și-a retezat-o pe loc; dar Aias Telamon cu mîna
Totuși știrbit-a sa lance a 'nvîrtit, și departe de sine
Vîrful de aramă, desprins, pe jos zingăni la cădere.
Aias în sufletul său cel ales, îngrozit, înțelese
C'asta'i de sus, dela zei, și că Zeus înalt-tunătorul
Truda 'i făcu de prisos și Troenilor da biruință.
Deci se și trase din toiu, și 'n corabie dînșii băgară
Aprigul foc, și curînd se lăți o văpae nestinsă:
Coada corăbiei prinse să ardă 'mprejur.— Iar Ahile,
Seama luînd, s'a bătut în coapse și-a zis lui Patroclu:
„Sai, o Patrocle tu viță de zeu, călărețe războinic,
Iată, văd focul dușman la corăbii cum pîlpăe 'n flacări.
Vasele mi-e să nu pierdem, că nu ne mai scapă nici fuga".
Asta grăi, iară el se găti în straiu luciu de aramă:
Pulpile 'nfășură 'n mîndre pulpare dintăi și le prinde
In cheutori de argint; pe pieptu'i pe urmă și 'ncinge
Platoșa cea presărată cu stele și flori a nepotului sprinten
A lui Eac, și pe umeri și-aruncă o spadă de aramă
Plină cu ținte de argint și o pavăză sdravănă, mare;
Pune și'n capu-i vînjos o chivără bine lucrată,
Sus cu o coadă de cal și cu creastă ce fîlfîie groaznic.
Ia două țapene lănci și lesne le 'nvîrte amîndouă.
Numai a lui Eacid, care-i grea și vîrtoasă și mare,
N'o mai ridică Patroclu; nu poate doar altul s'o miște,
Singur Ahile 'ntre Ahei e în stare să 'și clatine lancea,
Care 'i de frasin din plaiul Pelion, și dată de Hèiron
Tatălui său oarecînd, ca să fie a vitejilor moarte.
Caii să 'nhame degrabă el mînă pe Automedonte,
Soțul la care ținea 'ndeosebi războitorul Ahile:
Cel mai supus îi era la poruncile sale 'n bătae.

Automedonte înhamă pe loc telegarii cei repezi,
Șargul și Breazul, doi smei ce asemenea vîntului zboară,
Ambii născuți lui Zefir de Harpia cea 'nspulberată,
Cînd pășuna într'o luncă la apele lui Okeanos.
Dînsul adaogă-alături la car pe alesul Pedasos
Cel de Ahile prădat la luarea orașului Teba;
Calul, deși 'i muritor, se 'ntrece cu cei făr' de moarte.
La Mirmidoni într'aceea tot umblă Ahile grăbindu-i
Arme să'mbrace cu toții prin corturi. Intocmai ca lupii
Lacomi de carne și plini de tărie nespusă într'înșii
Care pe munți, undeva, doborînd o cerboaică cornace,
Prind s'o înhape, și toți au fălcile roșii de sînge,
Și după-aceea în haită se duc la izvorul cu apa
Cea 'ntunecată, și hleorbăe apa cu-o limbă subțire,
Doar pe deasupra, vărsînd tot sîngele supt; și li-e pieptul
Tare și ne 'nfiorat, și plin e hrănitul lor pîntec—
Astfel păreau Mirmidonii, mai marii și toți căpitanii
Cu vizitiul voinic al nepotului bun de picioare
A lui Eac; între dînșii sta tocmai ca Ares Ahile
Tot asmuțînd telegarii și armia cea 'mpăvezată.
Cincizeci de repezi corăbii erau cele aduse de Ahile,
Dragul lui Zeus, la Troia; și 'n fieștecare din ele
Cincizeci de oameni erau rînduiți să vîslească pe laviți.
El îi făcuse mai mari pe vre-o cinci, ca să aibă porunca,
Oameni de 'ncredere ai lui; iar el stăpînea peste dînșii.
Șirul întăi din oștire 'l mînă 'mplătoșatul Menestiu,
Fiul zeescului rîu Sperhèos, pe care 'l născuse
A lui Peleus copilă cu chipul frumos Polidora,
O muritoare 'nsoțită c' un zeu, cu Sperhèos ne 'nfrîntul,
Dar după nume-al său tată fu Boros, a lui Perieres
Fiu, care, dînd sumedenii de daruri ca zestre, a luat-o
Pe Polidora fățiș. Alt șir mai era subt Eudoros
Cel de-o fecioară născut, Polimela, copila lui Filas,
Gingașă dănțuitoare. De ea ucigașul lui Argos
S'a îndrăgit, cînd odată-a văzut-o la jocul și cîntul
Lărmuitoarei Artèmis cu tolba săgeților de-aur:
Repede sus în cămară la ea furișatu-s'a Hermes,
Izbăvitorul de rău, iar fata 'i născu un fiu mîndru,
Strașnic de iute la fugă și bun luptător, pe Eudoros.
Cînd Ilitia, zeița ce-ajută la nașteri, pe-acesta

Teafăr în lume l'a scos, de-a văzut ale soarelui raze,
Vrednicul fiu a lui Actor, Ehècle, a pețit-o pe dînsa
Și a luat-o la el dînd zestre o groază de daruri,
Ear pe Eudoros moș-Filas acasă 'l crescu îngrijindu l
Și 'mbrățișîndu-l cu drag ca și cînd era fiul său însuș.
Rîndul al treilea 'i mînat de Pisandru, feciorul războinic
A lui Memal, care se osebeà între toți Mirmidonii
La mînuitul de lănci, dar nu-l întrecea pe Patroclu.
Iar în al patrulea rînd domnea călărețul moș-Fenix;
Alkimedonte 'n al cincilea, falnicul Laerkiade.
După ce 'n urmă pe toți cu-ale lor căpetenii Ahile
Bine osebindu-i îi puse la rînd, le vorbi cu tărie:
„Voi Mirmidoni, nu uitați cuvintele amenințătoare
Ce le rosteați în corăbii asupra dușmanilor noștri,
Cînd eram eu mânios, și mă 'nvinuiați fiecare:
Neîmpăcate Pilid, cu fiere hrănitu-te-a mama,
Om nemilos care 'n tabără ții pe tovarăși cu sila,
Haide napoi să ne 'ntoarcem acasă 'n corăbii pe mare,
Dacă stăpîn e pe sufletul tău așa neagră mînie.
Astfel cîrteați adunându-vă adese. Dar iat'acum ziua
Faptelor mari de războiu, după cari ați oftat înainte.
Hai dar acuma, oricine 'i viteaz să dea piept cu Troenii!"
Asta zicînd, a sporit tuturora puterea și-avîntul.
Graiul crăesc auzind, mai tare 'și-au strîns a lor rînduri.
Ca și un zid ce la casa cea naltă zidarul 'l închee
Piatră cu piatră 'ndesind, de 'nfruntă turbatele vînturi—
Tocma așa dese și strînse stau coifuri și scuturi rotunde:
Scutul și coiful de scut și de coif și-un războinic de altul
Se sprijineau, și cînd ei se plecau, cu lucioasele creste
Dau de-a lor coifuri cu coamă de cal—așa des era rîndul.
Doi luptători înaintea oștirii întregi se gătiră,
Automedonte, cu el și Patroclu, amîndoi cu un suflet
Lupta să 'nceapă 'n șiragul întăi.—Intre-acestea Ahile
Merse la cort și, luîndu-i capacul, deschise un sipet
Impodobit și frumos ce i'l puse 'n corabie Thetis
Cea cu picioare argintii, tixindu-l cu haine, cu mantii
Nerăzbătute de vînt, cu cergi și covoare mițoase.
Colo prin sipet era și o cupă frumoasă, din care
Nu mai băuse vin negru nici unul afară de dînsul,
Nici adusese 'nchinare vreunui afară de Zeus.

Cupa din sipet luînd, o curăță 'ntâi cu pucioasă
Și după aceea o spală cu limpede apă ce curge,
Insuș se spală pe mîini și scoate în cupă vin negru;
Roagă-se 'n mijlocul curții și vin pe jertfelnic închină,
Ochii în slavă ațintind—și 'i ruga ascultată de Zeus.
„Zeus tu cel de departe, al Dodonei stăpîne pelasgic,
Domn al Dodonei cu iernile aspre, pe unde-ai tăi preoți,
Selii, se culcă pe jos cu picioarele 'nveci nespălate;
Dacă vreodată, cînd eu m'am rugat, auzitu-mi-ai graiul
Și m'ai cinstit pedepsind cu amar pe Ahei la corăbii,
Iarăș ascultă-mă-acum și dorința din nou împlinește-mi:
Eu rămînea-voiu aici în lagărul vaselor noastre,
Insă cu mulți Mirmidoni trimit pe iubitu-mi tovarăș
Colo 'n războiu. Dă-i izbîndă tu cel care bubui în ceruri.
Inima 'n pieptu'i așa 'mbărbătează, să știe și Hector
Dacă, chiar singur fiind, se pricepe cumva la bătae
Bunul meu soț slujitor, ori numai atunci neatinse
Fulgeră brațele lui cînd eu lupt alături de dînsul.
După ce valma și hreamătul ei va goni de la vase,
Teafăr tu fă-mi-l pe urmă la repezi corăbii să-mi vie
El cu-a lui arme deplin și cu ne'nfricoșații tovarăși."
Astfel în rugă 'i a zis. Auzitu-l'a Zeus mintosul;
Parte din rugă-a primit, iar parte dintr'însa-a respins-o:
S'a învoit dela vase, din lagăr, s'alunge războiul,
S'a 'mpotrivit la urarea întoarcerii lui dela luptă.
După ce el s'a rugat și 'nchinat-a părintelui Zeus,
Intră Ahile în cort și în sipet își puse paharul.
Insă, din cortu 'i eșind, sta în față mai dornic să vadă
Cum se vor bate la 'ncleștetul crîncen Troenii și Aheii.
Ei înarmați și gătiți sub mult-inimosul Patroclu,
S'au și pornit și au mers până cînd, cu semeață dîrzie,
S'au repezit la Troeni ca roiul de viespi de pe cale,
Cînd sturlubatici copii, după cum li-i năravul, le 'ntartă
Și le tot sîcâe colo 'n viesparul din laturea căii,
Niște nebuni, că din asta se trage la mulți nenorocul;
Căci dacă vre-un călător la ele se 'ntîmplă să treacă
Și pe nevrute le-atinge, deodată la el, îndrăznețe,
Zboară 'nainte și 'ntins fiecare și-și apără pui—
Tocmai așa îndîrjiți și cu suflet atunci Mirmidonii
Au iurușit dela vase cu chiot ce nu se mai curmă.

Tare Patroclu cu țipăt pe-ai săi începu să 'i îndeme :
„Voi Mirmidoni, voi tovarășii celui născut din Peleus,
Fiți, o prieteni, bărbați și gîndiți la năvalnică luptă
Ca să cinstim pe Ahile, pe cel care 'n tabăra ahee
Este viteazul de frunte, arătîndu-ne vrednici de dînsul,
Și să 'și cunoască și craiul Atrid Agamemnon păcatul
Ce-a săvîrșit necinstind pe cel mai viteaz din Ahaia."
Asta zicînd a sporit tuturora puterea și avîntul.
Deci năvăliră grămadă 'n Troeni. Fioros răsunase
Vasele, jur-împrejur, la chiotul gloatei ahee.
Oastea Troenilor, cum au zărit pe bărbatul Patroclu
Și pe tovarășul lui strălucind în veșminte de aramă,
A tremurat în adînc, și cetele au prins să se 'ndoae,
Căci s'au temut nu cumva la corăbii șoimanul Ahile
S'a împăcat cu ai săi însfîrșit potolindu-și mînia ;
Deci căuta fie-care 'ncotro de năpastă să scape.
Iată Patroclu, întâiul, cu sulița 'i scînteitoare
Dete deadreptul în toiu, pe unde dușmanii stau droae,
Lângă corabia mărinimosului Protesilaos,
Și nemeri în Pirehme, acel ce-a condus din Amidon
Pe călăreții Peoni dela marginea largului Axiu.
Umărul drept i-a răzbit, iar el a picat pe țărînă
Jalnic pe spate, gemînd. Peonii, în juru-i, deodată
S'au risipit, căci la toți stîrni 'nfiorare Patroclu
Cînd le-a ucis pe voivodul, fruntașu 'ntre ei la bătae.
L'a 'nlăturat dela vase și-a stins a tăciunelui pară :
Arsă rămase peloc jumătate de vas, iar Troenii
Se 'mprăștiară în huet avan, și-au dat proașcă Danaii
Printre albiate corăbii, și srtașnică fu 'nghesuiala.
Cum de pe creștetul 'nalt la o matahală de munte
Negura deasă gonind dătătorul de fulgere Zeus,
Es la iveală ponoare, stînci nalte și culmi răsărite,
Și se desvălue 'n slavă seninul cel fără de margini ;
Astfel, de focul hain scutind alor vase, Danaii
Se 'nseninară puțin. Dar tot nu se curmă războiul ;
Încă Troenii, măcarcă, loviți de Aheii războinici,
N'o rup de fugă, ne 'ntorși înapoi, dela negre corăbii.
Dar se răsfiră 'mbulzeala, și domnii răpun singuratici
Cîte-un dușman. Cel născut din Menetiu voinicul, întîiul,
Cînd a dat dos Areilycos, ajunsu-l'a repede 'n coapsă

Cu un măsdrac ascuțit, prin umăr arama 'l pătrunde,
Osul îi sfarmă de tot, iar el amețit pe țărînă
Cade pe brînci. Drept Ares Menèlas ochește pe Thoas,
Pieptu'i fiind desgolit de sub pavăză, și-l toropește.
Alui Phileus fecior, cum vede azvîrlit pe Aficlos,
Iute i-apucă nainte și-l arde la șold, unde mușchiul
Omului este mai tare 'ndesit, și pe loc îi dispică
Vinele-al suliței bold ; și-o noapte pe ochi i se lasă.
Dintre feciorii lui Nestor pe Atimniu cu lance ascuțită
Bine îl chitește Antiloh, și 'n coaste 'i răzbate ascuțitul,
De se prăvale nainte'i zdrobit. Însă Măris, de ciuda
Pacostei fratelui său, se aruncă cu lancea naintea
Mortului gata-a lovi pe Antiloh ; ca un zeu Trasimede,
Fiul lui Nestor, sărind îl întîmpină 'n umăr lovindu-l
Fără de greș, și de mușchi îi jupoae ascuțișul de aramă,
Brațul din partea de sus și osul îi sparge cu totul.
Maris bufnește căzînd și o noapte pe ochi i se lasă.
Dusu-s'au astfel, uciși, în besna peirii doi vrednici
De-a lui Sarpèdon tovarăși, perechea de frați, luptătorii
Îndemănateci, copiii lui Amisodar, hrănitorul
Iezmei turbate Himera, prăpădul atîtora 'n lume.
La Cleobul repezit, cînd pe el îl ia 'n valuri vîrtejul,
Aias Oilidul îl prinde de viu, dar îi curmă vieața,
Sabia cea cu frumosul mâner în grumaz înfigîndu-i
Repede se înfierbîntă întreagă de sînge, iar moartea
Cea 'ntunecată și soarta cea crudă 'i învălue ochii.
Cu Peneleu se încaeră Lycon ; cu lăncile dînșii
Nu s'au putut nemeri : în zadar amîndoi le-azvîrliră;
De-asta cu săbii se 'ncing. Îi fulgeră Lycon în creastă
Coiful cu coamă de cal, dar sabia lui în plăsele
Sfarmă-se ; atunci Peneleu la gît sub ureche-l înjunghe :
Sabia lunecă-adînc, și numai de piele se ține
Capu 'i acum atîrnat ; și se duce puterea lui Lycon.
Iute pășind Merione 'l ajunge pe Acamas, în clipa
Cînd se urca în teleagă, și 'n umărul drept îl ochește.
Cade Acamas din car, și pe ochi i se lasă 'ntuneric.
Idomeneus a 'mpuns cu arma cea crudă de aramă
Pe Erymant și pe loc sub creerul lui ascuțișul
L'a străbătut în adînc ; strivitu-i-a oasele albe,
Dinții atunci i-au sărit și umplutu-s'au ochii de sînge

Lui Erymant, iar din nări şi din gura 'i căscată ţişnit-a
Singele val, şi pe el s'a lăsat întunericul morţii.
Astfel, pe cite-un duşman, fruntaşii Danai prăpădiră.
Ca şi prădalnicii lupi cînd sar unde 's iezii ori mieii
Şi dela turme ripesc pe cei ce, răsleţi pe la munte,
Au rătăcit din prostia păstorului ; lupii văzîndu-i,
Repede sfîşie atunci nişte biete finţi păcătoase ;
Tocmai aşa pe Troeni năpădiră Danaii, iar dînşii
Groaznica fugă-apucară, cu totul slăbiţi în putere.
Marelui Aias mereu îi ardeà să-l aţinte pe Hector
Cel în aramă 'narmat ; dar el, iscusit la bătae,
Umere late 'nvelind cu scutul din piele de taur,
Tot se păzeà de al lăncilor zvon, al săgeţilor şuer.
Aias ştia că de acum biruinţa e 'n partea cealaltă,
Totuş el sta neclintit ca să 'şi mîntue dragii tovarăşi.
Cum din Olimp, din slăvitul senin, se inalţă un nour,
Cerul întreg înegrind, cînd Zeus porneşte furtuna ;
Astfel în tabără atunci se naşte-o nespusă armălae,
Nu 'şi mai ţin rîndul Troenii la 'ntors înapoi. Telegarii
Fuga pe Hector îl poartă 'narmat : părăsise în urmă
Oastea ce-acum pe nevrute 'i de şanţul săpat stingherită.
Repede şanţul trecînd, o mulţime de cai dela care
Capătul osiei sfarmă şi carele 'ntr'însul îşi lasă.
Tare pe-ai săi îmboldind, din urmă 'i tot poate Patroclu,
Moartea ţintind la Troeni. Cu urletul lor şi cu fuga
Umplu cărările ei risipiţi ; pân' la nouri se urcă
Colbul luat de vîrtej, şi caii cei tari de copită
Dinspre corăbii şi corturi iau fuga şi-o 'ntind spre cetate,
Unde mai mare 'mbulzeală şi fierbere vede Patroclu,
Caii cu glasu 'nteţit 'şi-i îndreaptă. Duşmanii subt osiii
Cad de pe care pe brînci şi carele acolo se 'mburdă.
Saltă şi şanţu sar repede caii cei iuţi, telegarii
Nemuritori, darul mîndru al zeilor dat lui Peleus,
Şi înainte zoresc. De Hector îi e lui Patroclu,
Vrea să-l aţinte pe el, dar caii îl fură ca vîntul.
Cum se îngreuie negru pămîntul întreg pe furtună,
Toamna, în ziua cînd Zeus începe să 'şi verse potopul,
Cînd e anume 'ndîrjit şi duce necaz pe bărbaţii
Cei care judecă strîmb şi umblă cu răul şi sila,
Calcă dreptatea 'n sobor şi de-al zeilor biciu nu le pasă ;

De-asta curg apele toate, curg mari prididitele rîuri,
Tae pe cîmp o mulţime de dealuri puhoaele repezi,
Care din culmi dela munţi 'şi 'ndrumă spre marea cernită
Gemetul răsunător şi spulberă-averile lumii ;
Gem tot aşa 'ngrozitor telegarii în goană nebună.
După ce rupe Patroclu a duşmanilor cete din frunte,
Cearcă să 'i deie 'ndărăt la corăbii ; nu-i lasă pe dînşii
Să 'nainteze la deal spre cetate ; de aceea 'n cuprinsul
Dintre corăbii şi rîu şi-a oraşului ziduri înalte
Zboară şi ucide mereu pe Troeni şi pe atîţia 'şi răzbună.
El mai întâi la Pronous ochi sclipitoarea lui lance,
Pieptu 'i pătrunse, cînd fuse de scut nepăzit, iar Pronous
Mort a căzat răbufnind. Spre Thêstor, fecior a lui Enops,
Zboară 'n al doilea rînd Patroclu, cînd Thestor în carul
Cel sclivisit se stîrcise, căci fu buimăcit şi-a lui hăţuri
I-alunecase din mîni. Cu lancea deaproape 'l împunse
Dînsul la dreapta 'n obraz şi dinţi-i răzbi, şi cînd trase
Lancea din el, îl dădu peste car. Cum pescarul adese
Cînd aşezat pe o streşină-a stîncei pe mal, în cîrligul
Undiţei prinde un peşte vioiu şi din mare 'l azvîrle ;
Astfel în lance din car pe Thestor cu gura căscată
Sus îl ridică şi-l zvîrle pe brînci, iar el cade şi moare.
Grabnic s'aruncă la el Eryal, ci Patroclu cu-o piatră
Ţeasta-i la mijloc pocnind, o despică în două sub coiful
Cel sănătos ; Eryal cu faţa prin pulberea ţărnei
Cade şi-asupra-i se lasă puterea ce mistue, a morţii.
Pe Amfotèr după-aceea, pe rînd, pe Epalt, pe Erymas
Pe-alui Damastor fecior Tlepolemos, pe Ehiu şi Pyris,
Şi pe Evip, pe Ifeus şi pe Polymel Argeades,
Care se 'ndeasă spre el, pe toţi îi doboară viteazul.
Cînd pe tovarăşii săi cei cu haina ne 'ncinsă Sarpêdon
Jos îi văzu toropiţi de Menetiade Patroclu,
Prinse să certe pe-ai săi Licienii arătoşi ca şi zeii :
„Vai, ce ruşine ! 'ncotro îmi fugiţi ? Hai încoa şi fiiţi vrednici.
Eu îl întîmpin aci pe viteazul acesta, să aflu
Cine-o fi el care birue acum, care pierderi atîtea
Pricinui la Troeni ; le topi doar pe mulţi şi pe-alese".
Zice şi sare din car cu toată armătura pe dînsul ;
Cînd îl zăreşte, la rîndu 'i Patroclu din caru'i se saltă.
Cum nişte vulturi cu ciocul sucit şi cu ghiarele strîmbe

Sfadă pornesc croncăind sălbatec pe-o culme de stîncă,
Ţipă voinicii la fel şi s'aruncă năval laolaltă.
Fiul vicleanului Cronos îi vede şi milă 'i se face
Şi cuvîntează cu jale soţiei şi soru-sei Hera:
„Vai, că Sarpèdon, acel ce mi-e scump ca nici unul în lume,
Scris e să peară de mîna lui Menetiade Patroclu.
Inima 'mi şovăe acum între două gîndiri şi alege,
Dacă mai bine 'i, cît el este viu, să-l rîpesc din războiul
Cel dureros şi să-l duc în Lycia, rodnica ţară,
Ori după voe să-l las ca să cadă răpus de Patroclu".
Soţului însă-a răspuns ochioasa, cinstita zeiţă:
„Ce fel din gură-ai grăit, cumplite fecior a lui Cronos?
Pe-un muritor ce de mult osîndit e de soartă să moară,
Vrei să despresuri din braţele 'nfiorătoare-ale morţii?
Fă-o, noi zeii ceilalţi la asta nu ţi dăm învoire.
Insă eu una ţi-oiu spune şi bine tu puneţi-o 'n minte:
Dacă tu viu îl trimiţi pe Sarpèdon acasă, ia seama,
Poate şi altul ar fi între zei care vrea din războiul
Sîngerător pe fecioru 'i iubit înapoi să-l trimită,
Căci o gramadă de fii de ai zeilor luptă în jurul
Marei cetăţi a lui Priam, şi tare pe zei o să-i minii.
Cît ţi-i Sarpèdon de drag şi în tine ţi-i jale de dînsul,
Lasă-l aşa după voe colò 'n bătălia cea cruntă
La lovitura lui Menetiade Patroclu să cadă.
După ce-apoi părăsit o să fie de viaţă şi suflet,
Mînă tu Somnul blajin şi Moartea să-l ia şi să-l ducă
Pînă sosi-vor la dînsul în Lycia, ţara cea 'ntinsă;
Fraţii şi rudele-acolo 'ngriji vor de-a lui îngropare,
De un mormînt şi o piatră, c'atita-i a morţilor parte".
Zise, dar n'a mai deszis al lumii şi-al zeilor tată.
De-asta pămîntul cu picuri de sînge-a stropit întru cinstea
Fiului său cel iubit, care fuse menit lui Patroclu
Jertfă să cadă în rodnica Troie, departe de ţară.
Cînd se apropie unul de altul acum luptătorii,
Menetiade ochind pe vestitul bărbat Trasimèlos,
Bun la mînatul telegii alături de craiul Sarpèdon,
Il nemereşte în pîntec, îl spintecă adînc şi-l omoară.
Zboară Sarpèdon la el o suliţă scînteetoare,
Dar lovitura 'i dă greş, ci 'n locu-i dă 'n calul Pedasos,
Umăru-i drept sfîşiind; nincheazâ dar calul, se zbate

Şi se prăvale în praf horcăind pînă 'şi pierde suflarea.
Caii ceilalţi dela car se dezbină şi pîrie jugul,
Frînele se încâlcesc, cînd cade în praf lăturaşul.
Automedonte, dibaciul în suliţi, găseşte atunci leacul:
Sabia 'i mare ascuţită şi-a scos dela coapsa 'i cea grasă
Şi fără preget sărind, a tăiat lui Pedasos frînghia,
Caii se 'ndreaptă la car şi trag a lor hamuri nainte.
Iară se 'nhaţă vitejii la vrajba cea mistuitoare,
Iară Sarpèdon dă greş cu suliţa 'i scînteetoare;
Vîrful acesteia 'i trece la umărul stîng lui Patroclu
Făr' a-l atinge defel. Dar cînd se izbi după-aceea
Menetiade, nu dete cu mîna 'n zadar lovitura,
Ci'l nemeri colo 'n prapuri, pe unde stă inima tare.
Cade Sarpèdon atunci cum cade stejarul ori plopul
Sau răsăritul molid ce meşterii 'l tae pe munte
Cu agerite securi gătind cherestea de corăbii;
Zace tot astfel acum înainte telegii Sarpèdon
Şi tot scrîşneşte şi 'mpumnă ţărîna stropită de sînge.
Cum repezindu-se 'n turmă un leu gîtueşte un taur
Inflăcărat, inimos, între boii cei leneşi la umblet,
Taurul geme cînd moare 'ncolţit de a leului falcă;
Şi-al Lucienilor domn tot astfel, ucis de Potroclu,
Suflă-a turbare, se zvîrcole, chiamă pe scumpii tovarăşi:
„Glauce fîrtate, voinicul voinicilor, iat 'acum vremea
Să mi te-arăţi fără seamăn de cutezător şi războinic.
Una deacum să doreşti, pustiul războiu, de eşti gata.
A Licienilor oaste cutreeră 'ntâi şi zoreşte
Pe căpitani să se 'ncaere 'n jurul meu, lîngă Sarpèdon.
Insă pe urmă şi tu să mă aperi cu armele 'n mînă,
Căci pentru numele tău nespusă ruşine şi ocară
Eu o să fiu peste veacuri deapururea, dacă Danaii
Au să mă prade de arme pe mine căzut la corăbii.
Deci mi te-aţine vîrtos şi 'nflacără'ţi armia toată".
Asta Sarpèdon a zis şi moartea i-acopere faţa,
Ochii şi nările'i scad. Calcîndu-l în coaste, Patroclu
Suliţa-i trage din piept, şi es a lui prapuri cu dînsa
Şi-astfel, cu sufletul lui, îşi smulge ascuţişul de aramă.
Iar Mirmidonii i-opresc telegarii ce sforăe straşnic,
Gata de fugă, cînd văd că lipsit de stăpîn li e carul.
Glasu-i atunci auzind, trăznit de durere stă Glaucos,

Sufletul tremură 'n el că nu poate sări la Sarpèdon.
Brațu 'și-apucă și-l strînge cu mîna: îl chinue încă
Rana ce Teucru, voind să-și apere soții de moarte,
La repezirea 'i pe zidul înalt, îi făcu din săgeată.
Roagă-se Glaucos atunci țintașului Febos Apolon:
„Doamne, tu cel care ești în Lycia, țara cea grasă,
Ori și la Troia, m'ascultă; tu poți auzi de oriunde
Pe necăjitul bărbat cum eu sunt acum în necazu-mi,
Afurisită e rana ce am, și în jurul ei brațul
Mi-e străbătut de ascuțite dureri, iar sîngele nu vrea
Să înceteze din curs, și mi-e umărul greu de amorțire,
Sulița nu mai pot țapăn s'o țin, și nici pot cu dușmanii
Piept să mai dau în războiu. Perit-a voinicul de frunte,
Fiul lui Zeus, Sarpèdon, și Zeus nu și-apără fiul!
Dar lecuește-mă 'ncalte, tu doamne, de rana 'ndrăcită,
Chinul mi-alină, dă-mi iarăși tăria să pot pe tovarăși,
Pe Licienii, să mi-i chem și să mi-i îmboldesc la bătae
Și să lupt însumi în prejmetul mortului ca să mi-l apăr".
Asta rugîndu-se a zis, auzitu-l'a Febos Apolon;
Chinul îndată i-alină și'i seacă din rana îndrăcită
Sîngele negru, și'n piept îi strecoară puterea dorită.
Asta o simte în inimă Glaucos și se'nviorează,
A Licienilor oaste cutreeră 'ntâi și zorește
Pe căpitani să se bată 'mprejur pela mortul Sarpèdon;
Și după aceia, umblînd cu pași mari, pe Troeni cercetează,
Pe Polydamas întâi și pe dumnezeescul Agènor
Și pe Eneas, apoi și pe Hector gătitu'n aramă.
Cînd de acesta s'apropie, 'i zice cuvinte ce zboară:
„Hector, uitat-ai cu totul de cei ce te-ajută la luptă,
Care de dragul tău numai, departe de-ai lor și de țară,
Viața 'și 'ngroapă pe-aici. Dar tu nici nu stai să ne sprijini.
Uite, căzut-a Sarpèdon, fruntașul oștirilor noastre,
Razimul țării cu brațu 'n războiu, cu dreptatea în pace,
El sub Patroclu 'i zdrobit de Ares armatu'n aramă.
Hai dar încoace, prieteni, cu suflet aprins de mînie,
Mi-e să nu-l prade de arme cumva și să nu'i rușineze
Leșul acum Mirmidonii turbați că pierdură pe-atîția
Dintre Danai, de lovirile noastre răpuși la corăbii".
Zise, și-atunci din adînc puternică, cutropitoare
Jale-a cuprins pe Troeni; fusese doar stîlpul cetății

Mortul Sarpèdon, deși un străin, și-o mulțime de oameni
Dînsul avea și el însuși de frunte era 'n vitejie.
De-asta Troenii dau drept la Danai, înaintea lor Hector
Negru pornește auzind de Sarpèdon.—Pe Ahei între-acestea
Firea bărbat'a-lui Menetiade Patroclu i-aprinde,
Celor doi Aias întâi, cu toată-a lor rîvnă, le zice:
„Aias, acum de nimic nu vă fie mai mult ca de harță.
Fiți ca nainte în rîndul vitejilor, ba și mai bine,
Mort e bărbatul acel care 'ntâi a sărit peste zidul
Vostru, Sarpèdon. Hei, dacă-ar fi mîna să punem pe dînsul!
Și despoindu-l de arme, să-l facem de rîs și cu lancea
Capul să punem la unii de-ai lui care-'i apără trupul".
Asta le-a zis, dar și dînșii ardeau pe dușmani să dea'nlături.
Cînd pe de-o parte și alta-a lor șiruri și cete 'ntăriră
Toți Licienii pe lîngă Troeni, Mirmidonii și Aheii
Înaintară 'mprejur la Sarpèdon și harța porniră
Strașnic urlînd, și ce groaznic era zingănitul de arme!
Zeus acopere atunci măcelul cu-o noapte grozavă
Ca încleștarea să fie mai crîncenă pentru fecioru-i.
La început au respins Troenii pe Aheii cei ageri,
Nu cel din urmă bărbat Mirmidon doară fuse rănitul
Fiu al oșteanului vrednic Agacl', Epigeus măritul,
Care nainte Budéion, cetatea cu suflete multe,
A stăpînit, dar atunci, un războinic nepot omorîndu-și,
El s'a rugat de-adăpost la Peleu și la Thetis, zeița,
Care îl trimiseră apoi cu Ahil, războitorul de cete,
Ca să se bată sub dînsul în țara sirepilor Troia.
Cînd Epigeus se-atinse de leș, nemeritu-l'a 'n țeastă
Hector cu-o piatră de jos, și'n două despică-se țeasta-i
Colo sub coiful vîrtos, și așa peste leș Epigeus
Cade pe brînci, cutropit de urgelnic'a morții putere.
Vede Patroclu pe soțu'i pierdut și se mînie foarte.
Deci se avîntă la șirul întâi, și'n a lui repejune
Pare că-i sprintenul uliu, cînd sperie gaiți și grauri,
La Licieni tot așa, călărește războinic, Patrocle,
Și la Troeni ai zburat, necăjit de-a fârtatului moarte.
Pe Stenelaos, a lui Itemenes fecior, cu o piatră
El îl chiti în grumaz, și zgîrciul acolo i-l rupse.
Înaintașii s'au dat înapoi, ba și falnicul Hector.
Cît este locul ce bate zvîrlitu-unei lănci răsărite

Ce o aruncă bărbatul, cercîndu-şi puterea la jocuri
Sau în războiu cu duşmanii cei răpuitori de viaţă,
Tocmai atîta, respinşi, se deteră 'nlături Troenii.
A Licienilor cei păvezaţi căpetenie Glaucos
Repede 'ntăiul s'a 'ntors şi-a ucis pe voinicul Baticle,
Fiul iubit a lui Halcon, acel cu locaşul în Hellas,
Care 'ntrecea în avere şi 'n blagă pe toţi Mirmidonii.
Glaucos la mijloc în piept îl ajunse cu lancea pe dînsul,
Cînd de năprazna s'a 'ntors, şi-a putut să'l apuce din goană.
El a căzut răbufnind, şi rău supărasă-se Aheii
Cum îl văzură căzut. Se bucură foarte Troenii,
Gloată spre Glaucos tot vin, îndesindu-se. Insă şi Aheii
Nu mai slăbesc, ci 'mpotriva Troenilor vlaga 'şi 'ndreaptă.
Fulgeră atunci Merione pe un tînăr oştean Laogonos,
A lui Onestor fecior curajos, al acelui ce preot
Fuse lui Zeus din Ida, cinstit de norod ca şi zeii:
Il nemereşte 'n obraz la ureche, cît viaţa-i se scurge
Repede din mădulări, şi-l învălue noaptea durerii.
Ci 'n Merione ţinteşte o lance de aramă Eneas
Plin de nădejde că-l surpă, cînd el de sub scutu-i răsare,
Dar Merione, privindu-l în faţă, se pleacă nainte
Şi se fereşte uşor; deci dincolo suliţa-i lungă
Cade şi intră 'n pămînt, dar încă se clatină coada
Suliţei pînă ce zdravănul Ares îi curmă tăria.
Galben de furie atunci Eneas începe să strige:
„Hei Merione, deşi cum se vede la joc eşti tu meşter,
Insă, lovindu-te, jocul îndată'ţi curmam pe vecie".
Dar lui Enea'i răspunse dibaciul în lănci Merione:
„Nu e uşor nici de cum, Enea, oricît eşti de tare,
Focul vieţii să'i stingi ori şi cărui bărbat care vine
Să mi te-abată luptînd; muritor eşti şi tu doar din fire.
Dacă şi eu te-aş brodi pe la piept cu tăişul de aramă,
Cît eşti de tare şi 'n braţe te bizui, pe loc 'mi-ai da mie
Slava izbîndei, şi viaţa lui Hades slăvitul cu caii."
Zise; dar l'a dojenit puternicul Menetiade:
«Ce'i gura asta la tine, cînd tu eşti bărbat, Merione?
Dragul meu, nu cu ocări dela leş a respinge putea-vom
Noi pe Troeni; mai curînd o s'acopere ţărna pe unii.
Birue braţu 'n războiu şi numai la sfaturi cuvîntul;
Vorba 'i zadarnică aici şi totul e numai bătaia."

Zice nainte păşind; ca un zeu Merione 'l urmează.
Tocmai ca zgomotul care 'i făcut pe la munte, prin codri,
De tăetori de stejari, de s'aude vuind de departe;
Vue prin tabără-acum de pe largul pămînt şi răsună,
Cînd cele arme de-aramă şi scuturi din piei măestrite
Sună la ciocnet de săbii şi suliţi cu două tăişuri.
Nimenea n'ar fi putut să cunoască pe bietul Sarpědon,
Chiar de 'l căta înadins: săgeţile, sîngele, praful
L'acopereau pe de-a 'ntregul acum dela cap la picioare.
Tot mişunau luptătorii în juru-i, întocmai ca roiul
Muştelor, care la strachini cu lapte roind primăvara
Zumzăe ades pe la stînă, cînd vasele 's pline de lapte;
Astfel şi ei împresoară pe mort. Iar Zeus, întrasta,
Nu vrea să'şi iee din tabără ochii cei plini de lumină;
El înspre-acolo 'i tot ţine mereu pironiţi, stă pe gînduri;
Mult se frămîntă cu mintea la moartea lui Menetiade,
Dacă nu'i bine cumva şi pe dînsul în zarva cumplită
Peste Sarpědon acum să-l sfîşie falnicul Hector
Şi de pe umere apoi să'i prade vestita-armătură
Ori să sporească prileju 'n războiu de sdrădanie cruntă.
Asta gîndindu-se el, socoate că'i mult mai cu cale
Ca slujitorul prieten alui Peleiades Ahile
Iar spre cetate să 'mpingă napoi pe Troeni şi pe Hector
Cel în aramă gătit, şi 'n drumu'i pe mulţi să omoare.
Deci înainte de tot el moae virtutea lui Hector,
De se răpede la car, ia fuga şi mînă la fugă
Şi pe Troenii ceilalţi: ştie cumpăna sfîntă a lui Zeus.
Nici Licienii cei tari împotrivă nu stau, ci cu toţii
Fuga pornesc dacă văd că lipsit de suflare li-i craiul
Colo 'n mormanul de morţi; o droae de oşteni doar căzuse
Peste al eroului trup, cînd Zeus lăţise măcelul.
Biruitorii atunci lui Sarpědon îi pradă-armătura
Cea strălucitoare de-aramă, pe care voinicul Patroclu
Soţilor săi o încrede s'o ducă la repezi corăbii.
Ci a grăit lui Apolon aşa furtunaticul Zeus:
„Dute, tu dragul meu Febos, şi'i curăţă acum lui Sarpedon
Trupul de sîngele negru ţîşnit la loviri. După aceea
Ia-mi l şi du-l mai departe şi 'n undele rîului spală-l,
Unge'l cu balsam zeesc şi 'n haine zeeşti îl îmbracă,
Şi după asta trimite-l cu cei care 's iuţi de picioare,
Somnul şi Moartea, doi gemeni, ce'n grabă pe el îl vor duce

Colo prin Lycia, țara intinsă și mult roditoare;
Frații și rudele acolo 'ngriji-vor de-a lui ingropare,
De un mormint și o piatră, c'atită'i a morților parte."
Zise, iar el se grăbi pe părintele său să-l asculte.
Deci se pogoară din Ida, din munte in fierberea luptei,
Trupul ridică din mijlocul armelor impungătoare
Și, mai departe ducindu-l, il spală 'ntr'a riului unde,
'l unge cu balsam zeesc și'n haine zeești il imbracă
Și după asta 'l trimite cu cei care's iuți de picioare,
Somnul și Moartea, doi gemeni, ce'l duseră 'n grabă pe dinsul
Colo prin Lycia, țara cea 'ntinsă și mult roditoare.
Iară Patroclu, dind cailor zor și lui Automedonte,
Pe Licieni și Troeni ii alungă. Cu totul orbit e
Nesocotitul. Păzind porunca cea dată de-Ahile,
Ar fi putut a se smulge din ghiarele morții cernite.
Birue insă a omului pururea voia lui Zeus,
Care silește la fugă pe cel mai bărbat și'i răpește
Lesne izbinda, măcar că el insuș la arme 'l impinge;
Zeus și-acuma inflacără inima 'n piept lui Patroclu.
Oare pe cine intăi și pe cine la urmă răpus-ai,
Biete Patrocle, cind zeii au vrut să te cheme la moarte?
Pe Autonoos 'ntăi, pe Adrastos, pe unul Eheclos
Și pe Perimos Megad, pe Epistor și pe Melanipos,
Iar mai apoi pe Pilarte, pe Muliu și chiar pe Elasos—
El ii trinti, iar ceilalți o rupseră 'ndată la fugă.
Insăș cetatea cu porțile nalte luau chiar Aheii
Povățuiți de Patroclu, căci sta el turbat cu-a lui lance,
Dacă de sus, de pe trainicul turn, luminosul Apolon
Nu ajută pe Troeni și nu cugetă la peire'i.
Colțul inaltului zid de trei ori il calcă Patroclu,
Dară de trei ori pe el il bruftue Febos Apolon
Scutul său luciu brincind cu brațele'i nemuritoare.
Insă de-a patra cind el ca un zeu se răpede la ziduri,
Strașnic Apolon il mustră și așa'l amenință zicindu-i:
„Feri, o Patrocle tu viță din Zeus; nici ție cu lancea
Nu e menit ca să spulberi orașul Troenilor aprigi,
Nici lui Ahile, deși te intrece pe tine 'n putere."
Asta grăi, iar Patroclu, de teamă, se trase cit colo
Și se feri de minia țintașului Febos Apolon.

Hector in fugă 'și-opri telegarii la Porțile Skee;
Sta șovăind, au să intre din nou colo 'n val să se bată,
Ori să indemne pe-ai săi să se-adune cu toții la ziduri.
Cind el acolo stetea 'ngindurat, se-apropie Apolon,
Chipu'i asemeni fiind unui tinăr in floare, puternic,
Unchiul lui Hector și fratete mamei lui Hector Hecabe,
Asiu, feciorul lui Dimas, acel cu sălașul departe,
Tocmai in Frigia, lingă Sangariu, pe maluri. Cu dinsul
Una 'n făptură fiind, vorbit-a născutul din Zeus:
„Hector, dece-ai contenit cu războiul? Ce faci, nu e bine.
Fire-aș pe-atit de viteaz pe citu's mai slab decit tine!
Astfel tu ai să te-alegi cu strașnice pierderi in luptă.
Mină-ți dar caii cei tari de copită colo spre Patroclu,
Poate pe el să mi l culci și Apolon să-ți dea biruință."
Zeul aceasta grăind, aleargă la zborul oștirii.
Lui Kebrione dă ghes cercatul și falnicul Hector
Caii să'ndemne din biciu la pirjol. Cum Apolon pătrunse
Colo 'n desimea de oști, stirni turburare cumplită
Printre Argii, și Troenilor da, și lui Hector, izbinda.
Hector pe toți ii lăsa nevoind pe nici-unul s'omoare,
Doar spre Patroclu da goană cu caii cei tari de copită.
Insă la rindu-i sărit-a din chelnă Patroclu, in stinga
Sulița-avind, iar cu dreapta de jos apucase o piatră
Lucie, albă, ascuțită, pe care-o cuprinse cu mina,
Și sprijinindu-se drept și fară ca mult să aștepte.
Nu inzadar o trinti: dădu 'n vizitiul lui Hector,
In Kebrione, copilul din flori al slăvitului Priam,
Cind telegarii mină, și 'n frunte 'l pocni bolovanul
Cel ascuțit, amindouă sprincenele 'i rupse; nici osul
Nu mai ținu la izbit, și ochii in colb ii căzură
Jos la picioarele lui, cind el, ca și cufundătorul,
Cade din carul frumos, iar viața 'i se duce din oase.
Batjocurindu-l atunci ai zis, călărețe Patrocle:
„Ce 'ndeminatic bărbat, cum se dă peste cap așa sprinten!
Dacă acest om ar fi fost pe marea cea plină de pește,
Cum s'ar fi dat el afund din corabie, chiar pe furtună,
Și după stridii umblind, ar fi săturat pe atiția!
Doar se dă tumba cu-așa 'ndeminare din car pe cimpie.
Uite, că și la Troeni sint cufundători de cei meșteri!"
Asta grăind, a pășit spre ucisul viteaz Kebrione,

Tocmai ca leul în salt, cînd el pustiind la ocoale,
Pieptul își vede rănit și dă drept, dar îl perde avîntul;
La Kebrione tot astfel aprins ai sărit, o Patrocle.
Sare din caru-i așijderea Hector, și iată-i aproape:
Dînșii, alături de mort, se luară la harță ca leii
Care, flămînzi amîndoi, cu trufie, se încaeră în jurul
Cerbului pradă căzut pe culmile vre unui munte;
Astfel alături de leș puternicii meșteri ai luptei,
Menetiade Patroclu și falnicul fiu a lui Priam,
Gem ahtiați să se spircue acum cu arama cea crudă.
Hector îl prinde de cap, îl strînge și nu-l mai slăbește,
Dar și cellalt îl înșfacă de jos, de picior; iar alături
Crîncen se bat și morțiș se îndeasă Troenii și Aheii.
Cum pe pripoare la munți, cînd vin și se hărțue două
Vînturi, de-ameazi și de apus, și sgudue greu din adîncur
Codrul de fagi și de frasini și cornii cu netedă coajă,
Lungile ramuri se bat, și-auzi cum în codru răsună
Freamătul îngrozitor și troznetul crengilor frînte;
Astfel în tabără-atunci, năpustindu-se unii la alții,
Se potopeau de istov și nu cugetau la fugire.
Cine să numere lăncile care se 'nfipseră 'n trupul
Lui Kebrione, săgețile care sburară din strune?
Ce de pietroae pocnite cu furie 'n pavăza celor
Care prin preajmă-i luptau! Dar dînsul, cît este de mare,
Zace 'n vîrtejuri de praf, și uitat-a cum caii se mînă!
Până ce Soarele 'n cer să se sue și 'n cruce s'ajungă,
Tot vîjăiau loviturile 'n taberi, și mulți mai căzură:
Însă cînd fu în spre seară cînd boii la plug se desjugă,
Biruitori s'arătară Danaii 'mpotriva menirii.
Pe Kebrione 'l răpiră din mijlocul înghesuelii
Oastei troene, din toiu, și trupu-i de arme prădară.
Ci la potrivnici cu gînd de omor năvălește Patroclu,
El năvălește de trei ori ca Ares de iute, dînd strigăt
Plin de fiori, și de trei ori doboară bărbați cîte nouă.
Însă cînd oara de-a patra s'asvîrle 'n putere ca zeii,
Biete Patrocle, atunci al vieții sfîrșit ți s'arată.
Zeul Apolon în clocotul luptei îți ese 'nainte
Înfricoșat la priviri; dar umbletul nu-i vezi în valmă,
Învăluit el fiind în pînză de negură deasă.
Stă după dînsul, în spate și 'n umere late 'l lovește

Zeul cu palma, Patroclu se'nhoalbă privirea rotindu-și.
Coiful îi leapădă jos de pe cap luminosul Apolon,
Printre copite sub car se rostogolește cu zornet
Coiful cu crestele mîndre, și-acolo de colb și de sînge
Coamele lui s'au mînjit. Pân' acolea nici-cînd n'a fost voe
Chivăra-aceasta cu tuiuri de cal întinată să fie,
Ea ocrotise doar capul și fruntea cea plină de farmec
A lui Ahile—dar Zeus o dărue acuma lui Hector,
El să o poarte pe cap, și așa îi grăbește peirea.
Ci lui Patroclu în mînă-i se sdrumecă lancea prelungă,
Mare, puternică, grea, ferecată; i-alunecă 'n țărnă
Scutul cel bine tivit, cu curele cu tot dela umăr.
Platoșa 'n urmă-i desprinde a lui Zeus odraslă Apolon,
Cumpătu-și pierde viteazul, slăbește în coarde, se 'nmoae
Și se oprește amețit, cînd iată, din spate venindu-i,
Lancea-i înfige 'n spinare un tînăr Dardan, a lui Pantus
Fiu Euforb, care n'avea potrivă pe-atunci la zvîrlitul
Suliței și la mînatul de cai și 'n a tălpilor fugă,
Doar douăzeci de bărbați din car doborîse odată,
Cînd la deprinderea luptei întâi luă parte cu carul,
El care-acuma întâi te ochi, călărețe Patrocle;
Nu ți-a dat însă la mir, ci după ce lancea de frasin
Trase 'napoi, a dosit-o în gloată perind; n'a fost vrednic
Piept lui Patroclu să fie, deși dezarmat era dînsul.
Însă, lovit de Euforb și de zeu, istovit e Patroclu,
Și o pornește 'napoi 'ntre-ai săi ca să scape de moarte.
Hector îndată zărind pe mult inimosul Patroclu,
Cum se dă 'n lături atunci rănit de arama ascuțită,
Înaintează 'ntre rînduri, și acolo de-aproape-i împlîntă
Arma 'n deșerturi adînc și cu totului-tot îl străpunge,
Cade Patroclu cu bubnet, și jalea pe Ahei îi pătrunde.
Cum pe un plaiu, în coclauri, un vier neînfrînt și sălbatic
E încolțit de un leu, și se luptă amîndoi cu dîrzie
Pentru răritul izvor, din care vor ei să s'adape
Până ce leul doboară mistrețul ce grohăe 'ntr'una,
Tocmai așa pe Patroclu, cînd el pe atîți răpusese,
L'a doborît a lui Priam fecior deaproape lovindu-l,
Și lăudîndu-se așa i-a grăit în cuvinte ce zboară:
„Tu socoteai că cetatea ne va pustii, o Patrocle,
Și pe femeile noastre din Troia căzute 'n robie

Ni le vei duce 'n corăbii departe, în ţară la tine—
Ce mai copil! Pentru ele doar caii 'naintea lui Hector
Luptă şi 'n grabă se 'ntind; apoi şi eu însumi cu lancea
Printre luptaşii Troeni mă înalţ să le apăr de ceasul
Nenorocirii. Dar tu pe aici vei fi pradă la vulturi.
Biete, nu-ţi fu de folos, oricît e de vrednic, Ahile,
Care, pe loc rămînînd, te tot îndemna la corăbii:
Nu mi te 'ntoarce la tabără-aici, o mărite Patrocle,
Nu mi te 'ntoarce făr' numai atuncea cînd cruntului Hector
Haina-i stropită de sînge la piept o să-i zdrenţui cu arma,
Asta ţi-a spus negreşit, şi crezutu-l'a mintea-ţi nebună".
  Dar cu răsuflet puţin răspuns-ai aşa, o Patrocle:
„Hector, făleşte-te acuma cît poţi; biruinţa ta 'ntreagă
Zeus ţi-a dat-o şi Apolon: ei singuri uşor îmi scurtară
Zilele, ei de pe umerii mei armătura'mi luară.
Chiar douăzeci de bărbaţi de 'mi eşeau înainte, ca tine,
Toţi, de-a mea lance răzbiţi, pe loc erau morţi fără-doară,
Dar m'a ucis Nenorocul şi zeul, născutul din Leto,
Ş'un muritor, Euforb; tu al treilea fuşi la lovire.
Incă eu una ţi-oiu spune, şi bine însemnă-ţi-o 'n minte:
„Nici tu n'o duci îndelung, ci acuma curînd şi de tine
Moartea s'apropie, moartea ş'a soartei tărie ne 'nvinsă,
Căci te va pierde cu armele-i neîntrecutul Ahile".
Asta zicînd, îl acopere moartea c'un văl de 'ntuneric,
Sufletul din mădulări spre iad îşi ia zborul, bocindu-şi
Nenorocirea; pieri doar în floare şi 'n toată puterea.
Insă, deşi el e mort, răspunsu-i-a falnicul Hector:
„Ce-mi prorocești, o Patrocle, o moarte năprasnică mie?
Ce ştii, de n'o fi Ahile, feciorul pietoasei zeiţe,
Care, cu lancea de mine străpuns, o să peară mai iute?"
Hector, aceasta rostind, călcîiul în mort îşi îndeasă
Şi'arma'i din rană smuncind, îl dă peste spate cu dînsa.
Şi după asta cu lancea-i purcede spre Automedonte,
A lui Ahil vizitiu tot una 'n făptură cu zeii;
Vrea să-l doboare, dar el e dus de fugarii cei sprinteni,
Nemuritori, darul mîndru al zeilor dat lui Peleus.

Trad. de **G. Murnu**

Chestiuni demografice

Oraşe care descresc

Romînia are avantajul de a vedea în fiecare an crescîndu-i populaţia în mod considerabil. Sporul natural, adică prin naşteri, dintr'un an, tinde să se stabilească la o sută mii de locuitori pentru întreaga ţară (adică 14.5 la mie).

La sate acest excedent este ca de 92 mii (16 la mie), iar la oraşe ca de 8 mii (numai 7 la mie).

Dacă mortalitatea generală a ţării ar fi mai redusă (acum e de 26 la mie),—şi se pare că ea începe să scadă, mulţumită progresului igienei şi a îmbunătăţirii stării economice,—atunci, cu natalitatea mare (40 la mie) ce ne caracterizează, excedentul va întrece media de 15 suflete la fiece mie de locuitori.

Această stare satisfăcătoare se poate constata numai dacă considerăm în total populaţia rurală sau populaţia urbană. Cercetînd însă procesul demografic (naşteri, decese) din fiecare comună rurală sau urbană, în parte, găsim că sînt unele localităţi în care numărul deceselor dintr'un an oarecare întrece numărul născuţilor-vii din acel an.—Acest deficit se datoreşte, mai întotdeauna, unei creşteri excepţionale a numărului morţilor (epidemie, etc.), iar nu scăderii natalităţii.

Romînul ţine, în această privinţă, mai mult de popoarele orientale, care sînt mai prolifice ca cele din apus.

Urmărind acest studiu al sporului natural de populaţie pe o perioadă de 5—10 ani, cercetătorul este izbit de constatarea că unele localităţi persistă, cînd şi cînd, a trage în jos balanţa populaţiei.

Pentru comunele rurale în care se semnalează descreştere de populaţie o anchetă urmează să se întreprindă la faţa locului.

Această anchetă ar avea de limpezit următoarele puncte:

1) Cui se datoreşte excedentul de morţi: natalităţii mici, sau mortalităţii mari?

Dacă au murit copii în primele zile, sau în primele luni ale vieţii.

Sînt născuţi morţi? Avorturi? Prostituate clandestine?

Concubinaje? Celibatari?

2) Enumerarea boalelor care au pricinuit decesele intr'o serie de ani.

In caz cind predomină epidemiile, să se cerceteze:

3) Apa de băut: cum sint puţurile?

4) Curăţenia generală a satului: ce se face cu gunoaele dela vite şi din locuinţi şi cu celelalte necurăţenii casnice? Materiile fecale unde se depun?

5) Starea locuinţilor: materialul de construcţie; numărul încăperilor, numărul sufletelor dintr'o locuinţă; mărimea ferestrelor şi dacă ele se pot deschide. Dacă locuinţile se văruesc şi de cite ori pe an.

6) Dacă sint băltoace în sat. Dacă şanţurile au scurgere sau stagnează în ele murdării.

7) Clima: vinturi, ploi, uscăciune, geruri.

8) Citi pelagroşi, sifilitici, tuberculoşi?

Impaludaţi sint mulţi? Alcoolismul este întins?

9) Cite circiumi sint în sat? Cit se consumă pe an şi ce anume băuturi de predilecţie? Băuturile au fost analizate vreodată şi la ce institut?

10) Cine asistă obişnuit pe femei la faceri: empirice sau moaşe diplomate?

11) Prejudecăţile, în ce priveşte îngrijirea bolnavilor; facerea curăţeniei după morţi.

12) Alimentaţia.

13) Îmbrăcămintea.

14) Munca. Cite luni pe an muncesc şi atunci cite ore pe zi? Ocupaţia de căpetenie a sătenilor.

15) Starea materială a locuitorilor (avuţi, înlesniţi, săraci, lipsiţi).

Direcţiunea generală a serviciului sanitar, sezisată de această chestiune încă dela 1904, a întreprins cercetări în acest sens în unele localităţi dovedite a fi fost până atunci în descreştere ca populaţiune (raportul asupra igienei publice pe 1898—1904).

Astăzi, putindu-se face studii pe un şir mai îndelungat de ani, obiectul anchetei s'a fixat la un număr mai restrins de comune rurale, asupra cărora a fost îndreptată atenţiunea autorităţilor locale.

*

Unde o cercetare a cazurilor descreşterii populaţiei e mai complexă, aceasta e de bună seamă la oraşe, căci acolo n'avem a face numai cu autohtoni, ca la sate, ci cu populaţii pestriţe, şi cu o mulţime de chestii social-economice, care trebuesc ţinute în seamă.

In adevăr, avem şi oraşe (ne interesăm în special de acele care sint capitale de judeţ, căci în celelalte populaţia e quasi-rurală) în care dela 1901 până acum, adică într'un şir de 10 ani, se semnalează intermitent excedente de morţi.

Iată o listă, din care se poate vedea anii şi oraşele în care s'au înregistrat mai multe decese decit naşteri. Acest deficit a ajuns cite odată (în 1909) la valori mari (299) pe alocuri (Craiova); sau, cu 4 ani înainte (în 1905), la 255 în Iaşi şi 177 în Birlad; iar într'alţi ani la valori mici, sau chiar zero.

Anii	**Oraşele-capitale cu excedent de morţi:**
1901	Piteşti, Botoşani, *Craiova*.
1902	*Călăraşi, Fălticeni, Birlad. R.-Vilcea.*
1903	*Craiova.*
1904	Nici un oraş.
1905	*Iaşi, Roman, Fălticeni, Birlad, Călăraşi*
1906	Huşi, *Birlad, Slatina.*
1907	*Tn. Severin, Birlad, Craiova, Slatina, Tg. Jiu.*
1908	Caracal, *Slatina, Tg. Jiu.*
1909	*Iaşi, Birlad, Călăraşi,* Tn. Măgurele, *Tn. Severin, Craiova, Tg. Jiu.*
1910	*Roman, Tg. Jiu, R. Vilcea.*

Observăm din această listă că în Piteşti, Caracal, Tn. Măgurele, Huşi şi Botoşani, numai în cite un an izolat numărul deceselor a depăşit pe al naşterilor,—pecind în celelalte zece oraşe lucrul s'a repetat destul de des, chiar până la 5 ori, ca în Birlad.

Nu vi se pare semnificativ?

Se mai poate observa că toate cele 5 oraşe capitale din Oltenia intră în lista noastră. Dacă mai considerăm şi Slatina ca aparţinînd ţinuturilor olteneşti, s'ar crede că în partea estică a ţării sint cauze speciale care determină fenomenul de care ne ocupăm.

De asemeni, în lista de mai sus vedem că figurează opt oraşe care se ţin, aşa zicînd, de mină: Tn. Severin, Tg. Jiu, Craiova, R. Vilcea, Caracal, Slatina, Piteşti şi Tn. Măgurele.

Explicaţiunea, cel puţin în parte, a acestui fapt, s'ar părea că şade în împrejurarea că, în unele din aceste oraşe există aşezăminte spitaliceşti care primesc bolnavi atit din comunele învecinate, cit şi din alte judeţe, aşa că, fireşte, numărul morţilor urmează să fie mai mare. Astfel, în Craiova funcţionează patru instituţiuni de asemenea natură şi anume: spitalul Filantropic cu 100 paturi, în care se tratează anual aproape 2000 bolnavi, spitalul „Th. I. Preda" cu 50 paturi şi 1,000 bolnavi, spitalul de boale contagioase cu 700 bolnavi şi ospiciul de alienaţi „Madona-Dudu".

In Severin, pe lingă spitalul „Grecescu" cu 60 paturi, în care se îngrijesc 2.500 bolnavi, se află un azil de bătrîni care adăposteşte infirmi şi din alte localităţi.

In Tg. Jiu un mare spital de 50 paturi îngrijeşte până la 2.000 bolnavi pe an din întregul judeţ.

In Pitești spitalul central posedă 45 paturi și tratează anual peste 1.000 bolnavi.

R. Vilcea, are un spital cu 40 paturi și tratează ca la 1.000 pacienți.

In Moldova, din 13 orașe capitale de județ, numai patru au suferit în ultimul deceniu de o descreștere relativă de populație. In frunte stau Iașii, care aveau o populație, la începutul anului 1901, de 77 870 locuitori, iar la începutul anului curent de 79.402. Așa dar a crescut în 10 ani numai cu 1532 suflete, în loc să fi crescut după procentul sporului de 7 la mie în orașele noastre—în cei 10 ani—cu peste 5.000 suflete, așa că populația Iașilor trebuia să ajungă azi la vr'o 85.000 locuitori.

Se înțelege că aici vorbim numai de sporul natural al populației (prin nașteri), nu și de imigrări. Cifra exactă a populației nu se poate preciza, întrucît nu s'a făcut recensemîntul dela 1899, ci s'a stabilit cifra actuală prin adăogarea sporului natural, rezultat din excedentul nașterilor asupra deceselor. Cîți n'or fi emigrat, în cei din urmă 10 ani, dar, mai ales, cîți nu ne-or fi venit și s'or fi stabilit în țară!

Dar, ia să vedem cui se datorește și acel spor de populație: ortodoxilor sau mozaicilor?

In cursul ultimilor zece ani s'au născut vii în orașul Iași 11.947 copii din părinți ortodoxi, 10.413 din părinți mozaici și 824 din părinți aparținînd altor confesiuni (catolici, protestanți, mahomedani, armeni, etc.). In același interval de timp au decedat 13.414 persoane de religie ortodoxă, 7.375 mozaici și 863 de alte rituri. Din aceste date constatăm că populația romînească, în loc să sporească, a suferit în 10 ani o pagubă de 1.467 suflete, în vreme ce evreii s'au înmulțit cu 3.038 inși.

Din ce cauză în Iași autohtonii se împuținează pe cînd israeliții sporesc?

Trei cauze par evidente în special pentru Iași:

1) Existența „orfanotropiei" institutului Gregorian, unde se primesc copii găsiți și chiar se depun prunci, care toți sînt considerați ca romîni. Acest așezămînt, ca toate cele similare, dă o mortalitate ridicată.

2) Marele spital central al Casei Sf. Spiridon, cu 350 paturi, în care se îngrijesc vre-o 5.000 bolnavi, mulți din satele, orașele și județele învecinate, precum și spitalul Cantacuzino-Pașcanu cu 40 paturi și aproape 1.000 bolnavi anual.

3) Ospiciul de infirmi din localitate.

Cauzele generale pot fi aceleiași care ar trebui studiate și în celelalte orașe, în care se semnalează creșterea deceselor: extensiunea sifilisului, tuberculozei și paludismului.

Bîrladul număra, la 1901, 24.388 locuitori. Azi posedă 24.304. Prin urmare cu 84 suflete mai puțin.

In răstimp s'au înregistrat 5.094 născuți vii ortodoxi, 1.385 mozaici și alte rituri; iar decese au fost: 5.621 la ortodoxi, 888 la mozaici și alte 96 la alte religii. Prin urmare ortodoxii au descrescut cu 527 inși, pecînd mozaicii au sporit cu 497; iar ceilalți locuitori au scăzut cu 54. Populația orașului a scăzut în total cu 84 locuitori.

Bîrladul de asemeni posedă un spital central cu 80 paturi care dă anual îngrijiri la aproape 2.000 bolnavi veniți din toate părțile.

In Roman, 2.423 născuți, vii ortodoxi, 1.864 mozaici, 323 alte religii și 2.769 morți ortodoxi. 1.359 mozaici și 344 alte religii. Ortodoxii au păgubit 346, mozaicii au cîștigat 505

La Roman, alături de policlinica orașului, care tratează la pat bolnavii din localitate, există spitalul Spiridoniei „Precista Mare" cu 60 de paturi și peste 1.000 bolnavi.

In Fălticeni, în 10 ani ortodoxii au avut un spor natural numai de 41 suflete, pecînd mozaicii de 428.

Cei care au păgubit în acest oraș au fost locuitorii aparținînd altor religiuni, căci au avut 32 nașteri și 45 decese.

*

Din cele expuse reese că țara noastră se bucură în general de o creștere naturală de populație, care denotă o vitalitate și o vigoare pline de speranță.

Populația rurală e mai robustă, constituind o adevărată pepinieră națională.

Orașele au o creștere mai lentă, dar totuși constantă, cu mici excepțiuni.

Din cele 32 orașe capitale de județ, 14 au suferit, vremelnic, în curs de 10 ani, oarecare descreșteri de populație, prin lăsarea în minoritate a numărului născuților.

In patru orașe faptul s'a petrecut o singură dată într'un deceniu,—așa că poate fi socotit ca accidental și deci neglijabil, în celelalte 10 s'a repetat de 2-3-4-5 ori. In aceste din urmă localități, se pare că deficitul se datorește, în parte, existenții unor așezăminte spitalicești centrale, spre care aflueează bolnavii și din satele și orașele apropiate, care bolnavi murind în acele orașe, sînt înregistrați de primăriile respective și contează, în statistică, ca localnici.

Că, în sfîrșit, recensemîntul populației, făcut în 1899, nu mai poate servi astăzi, mai cu seamă pentru orașe, și că se impune o nouă numărătoare conștiincioasă a locuitorilor, pregătită după toate cerințile moderne.

N. T. Ionescu
Șeful Statisticei din Direcțiunea Sanitară

Documente omeneşti

DRAGOSTEA[1])

Lipovenii sînt o curioasă specie de oameni, îmi spuse într'un rînd un tovarăş, fugar din Rusia. In sfînta împărăţie friguroasă şi nemărginită, pe drumurile stepelor, în iarmaroacele tîrgurilor, întîlneşti oameni cari poartă stigmatele tuturor raselor asiatice. Intre toţi, deosebeşti pe Moscovitul acela, pe care, din operile marilor lui scriitori, îl ştii drept fire domoală de turmă, om mare cu ochii şterşi, cu pometele eşite, cu pletele cînepii. Vorbeşte cuminte, face cruci şi se gîndeşte la Dumnezeu. Dintre moscoviţii aceştia ai Marei Rusii ne au venit şi sectarii noştri Lipoveni. Dar Ruşii aceştia nu-i vei cunoaşte în deajuns dacă-i vei judeca numai după cărţi. Moscoviţii într'adevăr fac cruci mari, îşi zic pravoslavnici, dar în sufletele lor trăeşte vechiul păgînism. Dumnezeul lor e ceva neguros şi nehotărît—şi pentru ei fiinţă şi făptură deplină, are depildă sfîntul Neculai, căruia i se închină. De această cinste se bucură şi alţi sfinţi şi mucenici nenumăraţi. Ba chiar şi oile şi rîmătorii unora din sfinţi, şi măgarii pe cari o samă de mucenici umblau călări. Moaşte de oameni şi de animale adună mii şi mii de oameni în jurul *lavrelor* colorate albastru, cu turnurile în forma unor cepe uriaşe... Moscoviţii aceştia au aplecare mare spre petreceri zgomotoase, beţii adevărate, de cari dumneavoastră nu vă puteţi face idee... Cîntecele care sună în Ucraina, la Maloruşi, doinele de pe coastele Carpaţilor, au o poezie blîndă şi dulce. Acolo, la Moscoviţi, omul urlă cu înverşunare. Cînd cîntă adevăraţi cîntăreţi, trebue să-ţi astupi urechile. Se sting lămpile, zurue şi se sparg geamurile. Din poporul acesta blînd al scriitorilor, es Cazacii cruzi cari zdrobesc cu cnuturile pe fraţii lor. Din pravoslavnici creştini es neguţtorii şireţi şi lacomi, şi cinovnicii laşi şi fără nici-un scrupul. Omul acesta blînd al stepelor îşi ucide nevasta cu călcîiul după fiecare chef... Lipovenii, sectari nedomoliţi, au toate calităţile, şi mai ales toate scăderile fraţilor de cari s'au despărţit; şireţi şi lacomi, cruzi şi netoleranţi... Femeia e o roabă: ai văzut-o, încovoiată şi zdrobită, în viile dela Sarichioi... Iar în ceia ce priveşte dragostea—lucru care te interesează poate—ce să-ţi spun? Aici dragostea e o simţire gingaşă, complicată cu înflorirea primăverilor, cu cîntecele privighetorilor şi luna plină. O fată mare, o nevastă tînără, la Romîni

1) Dintr'o serie de schiţe şi impresii din Dobrogea.

de pildă, aşteaptă dragostea cu toate farmecele ei: cu vorbele şoptite, abia înţelese, cu glumele dulci, cu aşteptările înfrigurate... Visează, poartă busuioc în sîn, umblă pe gînduri, se împotriveşte o vreme. Dragostea, în dorurile ei, în tot ce are ca înaintea *faptului*, e ceva delicat; primăvara aceasta a simţirilor, împrăştie peste tot restul vieţii ca o mireazmă de amintiri şi mîngieri... La Lipovenii de aici şi din centrul sfintei *Rosii*, iubirea e aproape actul simplu şi brutal... Sfiala, ruşinea, toată taina care învălue dragostea, acolo sînt necunoscute...

Imi aduc aminte de multe întîmplări, care ţi-ar putea lămuri mai bine lucrurile.

Eram într'un rînd într'un sat de la graniţa siberiană. Mă oprisem pentru puţină vreme. Trăiam singuratic aşi putea zice, la nişte ţărani, cu cari abia schimbam două vorbe: bărbatul era un om mare şi păros, cu ciubote şi cojoc care miroseau a dohot; femeia lui voinică şi grasă, c'o voce cicălitoare şi ascuţită. Malurile unui pîrău care trece prin apropiere (îi zicea Zaluga) erau pustii şi triste. Zarea de stepă avea o melancolie nespusă. Trăiam o viaţa mîhnicioasă. Mă duceam din cînd în cînd la primărie,—ascultam acolo pricini de procese. Auzeam oameni vorbind, îi vedeam certîndu-se şi zbuciumîndu-se: era mişcarea vieţii.

Pe staroste nu-mi mai aduc aminte bine cum îl chema. Mi se pare că-i zicea Matvei. Era un moşneguţ slab, c'o barbă ascuţită, un smoc de fire gălbui-cărunte şi rare. Vine înaintea lui şi a bătrînilor cari-i ţineau tovărăşie, o pâreche: un bărbat tînăr şi voinic şi o mueruşcă mititică, cu ochii plini de vioiciune.

«Ce este, oameni buni? ce pricină aveţi?» întreabă starostele.

Bărbatul era cam bleg. Vorbea rar şi moale, uitîndu-se în pămînt:

«Apoi nevasta m'a adus, moş-Matvei. Zice că nu vra să mai trăiască cu mine...

— Fireşte! strigă muerea. Pîne şi sare eu deacuma nu vreau să mai mînînc cu tine...

— Vorbeşte încet, Catia,—să întoarce spre ea starostele. Şi spune, ce este? Spune tu întâi, băete, de ce nu vrea femeia să mai trăiască cu tine?...

— Nu vreau! nu vreau! ţipă femeia. E neputincios!

— Aşa? aşa? cuvintează Matvei starostele, scărpinîndu-se gînditor în barbă. Tu ce zici, băete?...

— Eu ce să zic? răspunde cu greutate bărbatul cu privirile în pămînt, eu zic că nu-i adevărat!...

— Aşa? cum nu-i adevărat? cum nu-i adevărat? începu deodată ascuţit femeia. Cum nu-i adevărat?» Şi se repezia cu capul ca o ţarcă spre omul ei...

Atunci starostele se încruntă la faţă şi ridică o mînă. Vorbi cu gravitate:

«Ei, Catia, fii cuminte, taci din gură... Aici nu sînteţi la voi acasă...

— Nu mai trăesc cu dînsul! mă duc la mama acasă! ori mă duc în lume!» striga femeia cu oțărîre.

Bătrînii se priviră; apoi se adunară într'un colț de odae şi se sfătuiră încet. În sfîrşit starostele se întoarse spre pricinaşi şi le rosti hotărîrea:

«Ascultă, Ilia, şi tu Catia... Noi nu ştim care are dreptate. Trebue dovadă...

— Foarte bine! foarte bine! strigă neînduplecată muerea. Foarte bine!...»

Şi s'a făcut dovada în fața juriului. Dintr'o odae au eşit bătrînii gînditori, bărbatul mai bleg şi mai supărat decît înainte şi femeia triumfătoare şi mai înțepată decît oricînd. Toți cari erau în primărie au înțeles de partea cui era adevărul...

M'am dus acasă, gîndindu-mă la Basarabia noastră şi la oamenii ei... În sat a fost oarecare fierbere. Vedeam cum se adună femeile în amurg la porți şi vorbesc despre ceva cu pornire, cu ură. Judecau pe Catia. Era singura femee cu ochii întunecoşi, singura subțire şi frumuşică şi n'o puteau erta. Înțelegeam că plănuesc s'o bată, s'o alunge din sat. Şi 'ntr'o seară, gazda mea, grozav de satisfăcută rîdea cu lacrimi cutremurîndu-şi tot trupul uriaş şi povestea unor cumetre o întîmplare foarte hazlie. Uitase că sînt acasă—şi glasul ei țipător răzbătea puternic în odaia mea:

«Ah, dragele mele, am spus eu că spînzurata ceia e vrăjitoare... e neam de țigancă şi ştie fermeca.

— Ce s'a întîmplat? ce-a fost? găgăia grăbit un stol de gospodine.

— M'am înțeles eu cu omul meu. Ş'a pîndit-o în rîpa pîrăului... I-am spus eu ce să facă. Ea şi-a dus iapa la păscut şi se întorcea acasă... Zic eu: Iaca vine. Du-te acuma şi să nu-ți fie frică, să faci cum te-am învățat... Şi să vedeți. Îi ese Gavril înainte ş'o apucă. Începe ea să țipe. El o grămădeşte lîngă tufe. Strig eu: Nu uita ce ți-am spus: Spune tatăl nostru! fă-ți cruce cu limba!.. Cîți bărbați nu se puteau apropia de dînsa, bat-o Dumnezeu s'o bată de vrăjitoare! Ce făcea, ce dregea, nu-i puteau face nimic. Da' aşa Gavril, cum l'am învățat eu, i-a tras doi pumni buni, şi precum am spus a făcut rugăciunea şi semnul cu limba—şi gata! Numai aşa i-a venit de hac şi i-a stricat drăcoveniile şi vrăjile ei!...»

Mie, în odăița mea, nu-mi venea de loc să rîd... Mă gîndeam că sînt aproape de Asia neamurilor felurite, şi, caşi Alexandru Macedon, în trecere printr'o ciudată țară...

Dar mi s'a întîmplat să văd tot aşa un lucru vrednic de mirare şi 'n vecinătatea Moscovei, nu numai dincolo de Don. Eram la o moşie, la un prieten care tocmai îşi isprăvise studiile de medicină. Petreceam la pescuit, la vînătoare,—eram şi'n întăia tinerețe, şi 'n puținele zile fericite pe care le-am avut...

Într'o zi se înfățişază la curte doi gospodari tineri, nalți şi voinici. El în cămaşa roşie, încins cu frînghiuța împletită din verde şi galben, cu canaf la o parte; ea cu fusta largă şi 'ncrețită mărunt, fustă galbănă cu flori roşii, şi broboada de mătasă ca para focului. El aducea două rațe mari albe, cîte una la fiecare subsuoară. Ea ducea în brațe învălit strîns în scutece un sugaciu.

Bărbatul se înfățişează cu smerenie. Prietinul meu Alexei era feciorul stăpînului moşiei.

«Ți-am adus, *batiuşca*, un plocon pentru facere de bine».

Batiuşca Alexei întăiu s'a uitat cu mirare la plocon şi la om, după aceia a privit la gospodină ş'a zîmbit. Atunci parcă înțelese şi primi cu dragă inimă cele două rațe albe.

După ce au mai vorbit puțin ş'au întrebat de sănătate pe prietinul meu, bărbatul şi femeia s'au închinat cu plecăciune. Alexei a scos un ban de argint şi l-a strecurat în scutecele copilului. Nevasta s'a plecat şi i-a sărutat mîna, şi a pironit apoi ochii galeşi asupra lui. S'au întors, s'au dus.

La întrebările mele pentru ce s'au înfățişat aşa, de ce-au adus plocon,—prietinul meu zîmbea cu stînjenire. Abia către seară, cînd eşirăm cu puştile până la marginea unei dumbrăvi de mesteceni, îmi istorisi rîzînd o întîmplare:

«Închipueşte-ți, dragă, că oamenii aceştia anul trecut mi-au eşit înainte chiar aici la marginea dumbrăvii... Erau tulburați; au căzut în genunchi şi-au ridicat spre mine mînile. Batiuşca! nu ne lăsa, Alexei Ivanov, fie-ți milă de noi! grăia bărbatul. Noi ne-am însoțit de doi ani, şi până acuma nu ne-a bucurat Dumnezeu cu nici un copil. Ce n'am făcut? Am plătit rugăciuni; am fost pe la lavre; am purtat amîndoi la gît pungulițe cu ciolănaşe sfinte, şi țănduri din corabia mîntuitorului; degeaba! Am fost şi la babe, ne-au descîntat. Pe urmă ne-am dus la un doctor la tîrg la Moscova. Şi doctorul a zis că degeaba—degeaba toate! că eu sînt de vină! Femeia-i vrednică, da' eu am o pedeapsă de la Dumnezeu...

— Ei? şi ce vreți dela mine?—Femeia se plecă până la pămînt cu obrazu 'n palme...

Omul ridică brațele şi 'ncepu iar tînguirea lui încurcată,—până ce, la urmă, c'o uimire pe care uşor ți-o poți închipui, am aflat ce cereau de la mine. Femeia ridicase încet capul şi mă privea cu ochi umezi...

— Ei? şi le-ai ascultat rugăciunea? întrebai eu pe prietinul meu Alexei.

— După cum vezi, Dumnezeu i-a bucurat c'un copil. Ş'au venit să-mi mulțămească. Mi-au adus şi plocon... Dar omul era bucuros încă de anul trecut cînd s'a depărtat de la marginea Dumbrăvii, şi a lăsat lîngă mine pe femee, care ofta stînd jos pe iarbă, şi zîmbea cu teamă parcă şi mă privea pe furiş...».

M. Sd.

UN POPAS*)

Pe înoptate, ajunserăm în Păltiniş. Casele, rar semănate pe amîndouă lăturile drumului, începuseră a dormita în mijlocul ogrăzilor largi împrejmuite cu garduri de răzlogi în zig-zag; iar pe lîngă focurile aprinse mai de-oparte, şi ale căror flăcări roşietice jucau capriţios în întunericul înprejmuitor, stăteau cei de casă, pregătind cina de seară. Aninat de o cujbă înaltă, atîrna, nemişcat deasupra focului, ceaunul negru într'o bae de flacări; un cîne cu urechile ascuţite şi isteţe, conştient de locul ce-l ocupa în familie, stătea şi el culcat în apropiere, cu botul pe labe şi cu ochii ţintă la foc; un copil cu un băţ lung, mai mult de joacă, scormolea de departe jaraticul, şi o puzderie de scîntei se ridica, topindu-se în văzduhul înalt şi întunecos...

— Jupîneasă Catrină, Jupîneasă Catrină! auzirăm de odată pe Axinia strigînd.

Cînd întorsei capul, o zării prin întuneric, acăţată de un gard de răzlogi şi suită pe el ca pe o scară.

— Jupîneasă Catrină, Jupîneasă Catrină! şi cu pumnul ei mic bătea repede într'un răzlog, care răsuna înăduşit; jupîneasă Catrinăăăă!...

— Da cine mă strigă? auzirăm noi un glas de femee întrebînd din întuneric, fără a se apropia.

— Eu, jupîneasă Catrină, Axinia din gura Borcei. Duc pe doi boeri până 'n Şar, ş'am înoptat aici; ne-am întîlnit în drum cu badea Gheorghe, ş'o zis să venim să mînem în iasară la neata.

— D'apoi că vi'ţi duce neavoastră, jupîneasă Axinie, în altă parte, că eu n'am unde să vă culc, răspunse ea scurt, înţepat şi mînios.

— Nu te supăra, jupîneasă Catrină, zisei eu, că nu-i nime de vină; ia, badea Gheorghe a crezut c'are să-ţi fie urît singu-

*) Fragment din volumul „Pe drumuri de munte", care va apare în curînd.

rică în iasară; păcat că nu ne primeşti; cînd ai şti ce oameni de treabă sîntem!...

Drept răspuns auzirăm o uşă trîntindu-se.

— Ei, sfîrleaza dracului, ai pus-o de mămăligă cu badea Gheorghe şi cu lelea Catrina ta? Unde dracu mînem noi în iasară?

— Da' las c'om găsi noi...

— Da' adică de ce nu ne-a fi primit, fa Axinio?

— Da' mînca-o-ar jernii; par'că crezi neata, că doarme singură, cînd nu i-i omu acasă?

— Da?... Atunci să mergem în altă parte.

Cîrnirăm caii şi intrarăm într'o ogradă, care, de o camdată, părea pustie; înaintînd însă puţin, zărirăm, la o parte, un masiv de umbră. Era o casă. O lumină slabă ţîşnea din loc în loc prin păreţii ei, şi dacă acea lumină ar fi fost mai puternică, ai fi crezut că arde casa pe dinlăuntru. Un cîne se însărcină să vestească pe cei din casă, despre sosirea noastră. Uşa se deschise largă, şi un flăcău voinic se arătă în privazul ei luminat.

— Bună vremea, voinicule, zisei eu apropiindu-mă; bucuroşi la oaspeţi?

— Mulţumim d-voastră, bucuroşi, poftim, răspunse el alungînd cînele.

Descălecarăm.

Eu şi tovarăşul meu intrarăm înlăuntru, Axinia rămase la cai.

Pe o vatră mare plină cu jaratec, sub un horn grosolan, aşezat pe un pop de stejar, un flăcăuan cu pieptul gol şi puternic, cu faţa rumenă şi plină de sudoare, pălea o mămăligă uriaşă. Un capăt de luminare de său, înfipt într'un poponeţ de lut şi cu mucul mai înnalt de cît flacăra, mijia pe o masă, asemenea unui trunchiu de căsăpie; de jur împrejur, pe lîngă păreţi, goale, unsuroase, şi aşezate pe picioare de lemn bătute în pămînt, se întindeau nişte laviţi înguste. Bîrnele de brad, din care erau duraţi păreţii fără fereşti, îşi arătau, pe alocurea, goliciunea lor rotundă şi afumată de sub o lipitură coşcovită de lut galbăn mînjit odată cu var. În cotlonul dintre horn şi păretele despre uşă, un teanc scorojit de piei miţoase de oae stătea înghemuit şi umplea casa de un miros pătrunzător de stînă. Cînd mămăliga fu gata, flăcăul o răsturnă ferbinte pe o masă mai mică şi rotundă ce se afla în mijlocul casei. Celalalt flăcău scoase de sub laviţă nişte ceapă, ucise pe masă, cu un petroiu, nişte sare, aduse nu ştiu de unde o scafă de lemn plină cu brînză şi poftindu ne şi pe noi, începurăm a mînca. Fără multe marafeturi, făcurăm cinstea cuvenită cinei frugale a flăcăilor; iar Axinia, intrînd cu tarniţele şi cu poclăzele dela cai tocmai la timp, putu şi ea să nu rămîe de căruţă.

Cina fu scurtă. Greul însă începea de aici înnainte: erau unele probleme de călătorie, foarte încurcate, pe care însă tovarăşul meu le deslega cu o iuţială şi o îndemînare fără seamăn;

aşa de pildă fu de ajuns ca somnul să-i facă chip pe la gene, spre a-l vedea numai de cît, aşezînd în lung o tarniță pe una din lăviți, potrivindu-şi în scobitura ei, plină cu o pernă vîrtoasă, capul său mic şi țuguiet, întinzîndu-şi, ca o rîmă, firul subțire şi lung al persoanei lui pe lavița prea lată pentru dînsul, acoperindu-se până peste nas cu una din poclăzi, şi într'o clipă adormind. Tovarăşul meu era o alcătuire fericită în puterea cuvîntului. Axinia umflă şi ea o pocladă şi o pernă fără să zică nimic, eşi din casă şi se făcu nevăzută. Cît despre mine care, cînd e vorba de somn, am de împăcat o sută de ochi, chibzuiam un loc pentru acest soiu de moarte vremelnică. Lăvițile erau prea înguste pentru mine şi mă hotărîi, deci, să mă culc jos la pămînt.

— Măi băeți, întrebai eu pe flăcăuani, da' o leacă de fîn nu s'a găsi pe la voi?

— Ba s'a găsi, cucoane, cum să nu se găsească?

Şi fără altă vorbă, eşi din casă unul din ei şi, peste cîteva minute, se întoarse cu coşcogea sarcină de fîn. Desfăcui fînul în o pătură groasă jos în mijlocul casei, pusei şi eu o tarniță drept căpătâiu, mă lungii pe mirositorul meu aşternut, mă învălii cu poclada rămasă, închisei ochii şi chemăi somnul. Cei doi băetani se şi lungiseră cu fața 'n sus şi cu pepturile desfăcute pe locurile de pe lăviți rămase slobode.

Stinsesem luminarea de mult, şi somnul, cu amețitoarele lui mîngîieri, căuta să amorțească şi să închege cursul din ce în ce mai încet al gîndurilor mele. Eram, poate, pe punctul de a păşi în adînca linişte a somnului, dar mă opri o clipă zgomotul îndesat şi răguşit, ce-l făceau nişte picături, parcă de ploae, care ar fi căzut de sus rar şi îndesat pe poclada, cu care eram învălit. Poate că afară ploua în adevăr şi, de prin acoperemîntul spart, picura înlăuntru. Se poate... In tot cazul, scosei mîna de sub învălitoare şi, pipăind, căutai să mă încredințez... nici urmă de udeală. Şi totuşi, picăturile nu încetau de a cădea peste mine din ce în ce mai des.. Poate că vechimea lucra şi noaptea la desființarea coşmoagei, în care mă adăpostisem, şi lutul din coşcoviturì cădea peste mine în mici fărămituri... Se poate; Scosei mîna de sub învelitoare şi căutai să mă încredințez... Nici o urmă zgrențuroasă!... Şi, totuşi, micile fărămituri nu încetau de a cădea peste mine din ce în ce mai des. O beldie mai îndrăzneață din fînul pe care mă culcasem, mă înțepă parcă la ceafă; întorsei mîna, mă scărpinai şi impresia înțepăturii dispăru. N'apucăi însă bine să-mi aşez mîna la locul ei sub învelitoare, şi înțepături simții sub genunche şi pe la subsuori... Aproape în acelaşi timp, altele mă arseră în spate, pe pept şi după ureche... Şi-ar fi trebuit să am o sută de unghii, spre a-mi putea apăra părțile atacate. Ca culme, simții pe lungul nasului şi pe curmezişul frunții mele, urma gîdilitoare a unui mers uşor şi grăbit.. O călătorie pe nasul meu? Iată, în adevăr, ceva cu totul original, cugetai eu. Şi nu mă dumiream de o camdată, care să fi fost

natura ființelor silfice, ce lunecau atît de ideal pe căile fără de urmă ale frunții şi ale nasului meu... Sării ars şi aprinsei capătul de luminare...

Priveliştea ce se înfățişă ochilor mei, îmi deşteptă în suflet şi groaza şi admirația. Intreg păretele din preajma culcuşului meu dispăruse sub negre şi nesfîrşite legiuni de ploşnițí late şi pinticoase, care, în pas de voe, urcau la deal drumul bagdadiei; şi, de oarece ploşnițele trebue să fie mai vechi de cît omenirea, mi 'nchipui că meşteşugul şi înțelepciunea lor războinică, trebue să fi slujit de noimă măestritelor alcătuiri ale armatelor omeneşti. In adevăr, aproape de bagdadie, cîțiva din ploşnițoii cei mai iscusiți erau trimeşi în recunoaştere şi, pipăind drumul, deschideau marşa neguroasei armate; în frunte şi pe flancurile legiunilor se țineau alți ploşnițoi negri, graşi şi pinticoşi, care păreau că se bucură de înnalte grade ierarhice; iar duiumul armatei în lungi, tăcute şi negre şiruri urca la deal încet şi cu pas chibzuit; rezervele cari se țineau la urmă, erau alcătuite din tineretul blond şi roşietic al națiunei, înşiruit şi el după vrîstă, aşa în cît, la coada undiei, furnica iute şi neastîmpărat o sumedenie de ploşnițì mici cît gămălia boldului, prin a căror piele subțire transpira sîngele roş şi nemistuit încă, pe care-l supseseră cu o zi mai înnainte. Ajunse la bagdadie şi în dreptul poclazii mele, ploşnițele, cu o neînchipuită iscusință păreau că calculează perpendiculara şi, cu o preciziune matematică, dîndu-şi drumul de sus, cădeau drept peste învălişul meu. Numai atunci îmi putui da seamă de picăturile îndesate, ce căzuseră din pod asupra mea, şi nu mi rămase decît admirațiune pentru iscusința cu care aceşti mici, negri şi crînceni duşmani de noapte ştiuse să lese drumul anevoios al culcuşului meu de fîn, pentru drumul strategic al bagdadiei... Oricum, umflai tarnița şi poclada şi eşii afară... Iar „visătoarea nopții regină», care în drumul său etern plutea pe seninul adînc al cerurilor, avu, de astădată, prilejul să mă privească, din înnălțime, în haina pe care nimeni n'o poate lua omului din spete; iar cînele de gazdă, drept pe picioarele de dinnainte, se uita la mine cînd cu un ochiu, cînd cu altul, neputîndu-şi da samă pentru ce-mi vînturam eu aşa de desnădăjduit bulendrele în aer... Mă îmbrăcăi, şi de nu mi-ar fi fost gîndul plin de ploşnițí, cine ştie, dacă nu m'aş fi apucat să fac mărturisiri de dragoste „regiunei blonde a nopților", de oarece prea galeş şi prea trist se uita la mine din înnalta împărăție a umbrelor. Găsii însă mai nimerit să plănuesc un loc, unde să-mi pot sălăşlui, pentru ce-mi mai rămînea din noapte, zvînturata mea persoană.

— Măi Tărcuş sau Grivei, zisei, adresîndu-mă cînelui; fiindcă tu eşti singura ființă din univers, care cunoşti nefericirile mele din noaptea aceasta, fă bine, te rog, şi-mi arată drumul spre vre-o căpiță de fîn oarecare, de vreme ce tu trebue să ții un catastih în regulă de toate culcuşurile mai călduroase din ograda stăpînilor tăi. Şi blînd îl netezii pe cap; iar el scheunînd uşor dădu repede din coadă şi se părea că se sileşte să priceapă

înțelesul vorbelor mele. Cum însă nu știam nici unul limba celuilalt, nu ne puturăm înțelege și căutai, deci, să es singur din încurcătură. Mă îndreptai așa dar spre un masiv rotund de umbră, care părea a fi o căpiță de fîn. Nu mă înșelasem. Fără să mai stau pe gînduri, dădui brînci căpiții și-o răsturnai.

— Ho, boală! auzii de-odată strigînd de sub fînul răsturnat un glas subțire și spăriet.

Și într'o clipă, Axinia răsări drept în picioare în mijlocul vrafului de fîn.

— Ptiu! ucigă-te crucea; da aici ai fost, sfîrleaza dracului?

— Da 'neta ai fost? zise ea, scuturîndu-și repede de pe cap și de pe umeri fînul, ce se acățase de ea; am chitit că-i v'o boală de jită.

— Bine, bine, c'ai chitit, șopîrlă nebotezată; acum însă fiindcă nu-s nici boală, nici jită, ia să 'mpărțim căpița 'n două și să dormim.

— Da ghine, neata nu te-ai culcat înnuntru?

— Din lăuntru, — în lăuntru m'am culcat eu; dar m'am răsgîndit; și în loc să dorm cu ploșnițele în casă, mai bine dorm în fîn afară, alăturea cu tine.

Nu mîntuisem încă de regulat noul meu culcuș și cînd mă uitai, Axinia și dispăruse sub o pătură groasă de fîn.

— Fa Axinio, zisei eu culcîndu-mă și trăgînd fînul peste mine, să nu cumva să horăești, că te-azvîrl din fîn, de nu te zărești. Și fînul de peste Axinia tresări ușor sub mișcarea de echilibru, ce căută să și-o dea ea pentru dormit.

— Da ce? ai și adormit, diavol împelițat?

Nici o mișcare, nici un răspuns...

Nu răsărise încă soarele, cînd intrai în casă și aprinsei luminarea. Tovarășul meu și cei doi flăcăuani dormiau încă duși, fără a se fi urnit din cum îi lăsasem de cu sară. Nu știu ce se va fi fost petrecut sub poclada tovarășului meu; în schimb insă pe piepturile desfăcute ale celor doi flăcăuani și pe fețele lor aburite de somn, mii de ploșniți negre și cu pîntecele sătul, stăteau nemișcate și mistuiau în tihnă cina lor de cu noapte. Cînd lumina le atinse ochii lor obosiți, poate de nesomn, începură a se urni încet și greoiu și a se îndruma, într'o nesfîrșită urdie neagră, către tăinuitele lor chilii de sub coșcoviturile lutului de pe păreți.

— Hei, scumpul meu, zisei apucînd pe tovarășul meu de picior și trăgîndu-l jos; ia deșteaptă-te din somnul tău de veci, căci trîmbița învierii a doua a sunat de mult.

Se sculă pe jumătate, se frecă la ochi și cînd văzu luminarea:

— D'apoi că doar n'o fi eșit bunică-mea din groapă să horhăesc cu noaptea 'n cap pe dealuri.

Și fără să mai zică ceva, se trînti furios înapoi, trase poclada pe el, se întoarse cu fața la părete și se pregăti din nou de dormit.

— Te înșeli, scumpul meu, zisei zmuncindu-i poclada de pe dînsul; bunică-ta a eșit din groapă de mult, și cel ce judecă viii și morții a și trecut-o în ceata sfintelor capre de pe ceia lume; hai scoală-te să plecăm.

N'avu ce face, cu o resignare de martir se sculă pe jumătate și rămase un moment ca buimac pe marginea patului, cu picioarele jos.

— Mă rog, zise el desmeticindu-se și scărpinîndu-și cu dreapta iute și îndesat umărul stîng, mă rog ce vra să zică asta?

— Asta vra să zică, scumpul meu, că eu țin cu ori ce preț să mai rămînă cîteva macar, din picăturile sîngelui tău și pentru negrii tăuni din fundul tartarului, către care în curînd vei păși.

— Breeeee!... Da de dimineață a mai început a se 'nvîrti moara lui Tudoran cea pustie!...

— Din potrivă, eu cred c'a început prea tîrziu; ia privește. Și apropiind luminarea arătai spre pepturile desfăcute și negre ale celor doi flăcăoani.

Rămase ca trăsnit; apoi iute și fără să mai zică ceva o rupse de fugă pe uș'afară. Iar după cîteva minute, dădui peste el, după casă, făcînd ziua ceia ce eu făcusem noaptea... și tot în prezența lui Tărcuș.

Axinia înșeuase caii, flăcăuanii se sculaseră și noi eram gata. Voii să plătesc ceva pentru găzduire.

— Mulțămim D-neavoastră, zise flăcăuanul cel mai mare neprimind banii, să mergeți sănătoși și mai poftiți cînd v'iți întoarce.

— Mulțămim D-neavoastră, flăcăilor, zisei eu încălecînd; mai rămîneți sănătoși.

— Să mergeți sănătoși, răspunseră amîndoi într'un glas.

Plecarăm.

Dimineața era rece și o pătură groasă de rouă argintie acoperea împrejurimile verzi. O liniște și o tăcere solemnă stăpînea întreaga fire. Neguri albe se ridicau spre văzduhuri din văile depărtate și adînci; iar sub răceala aerului de noapte, respirația vie și călduroasă a apelor Negrei aburia ernatic, trăgînd o brazdă sură de ceață mișcătoare între malurile ei curate de prund cu multe fețe.

C. Hogaș

Poem liric

Lirismul meu e stăpinit şi rece:
Nicĭ un surîs măcar nu vă cerşeşte...
Şi-adeseori în drum de vă 'ntîlneşte,
Nepăsător pe-alăturea vă trece.

Dar tot ce 'n mine-atuncea se petrece,
Pe voi, frumoaso, vă sărbătoreşte;
Iar dacă ochiul meu nu vă priveşte,
E că se teme 'n jos să nu se-plece.

Lirismul meu pe suflet stă să-mĭ cadă
Cu sclipiturĭ sĕlbatice de spadă,
Prezenţa voastră cînd îl fascinează...

Iar de-aţĭ trecut,... cu fruntea abătută,
Într'un sonet umil îngenunchiază
Şi urma voastră, doamnă, v'o sărută...

Mihai Codreanu

Note pe marginea cărţilor

CHARLES BAUDELAIRE

In istoria luptelor noastre literare, Baudelaire are acelaşi rol, pe care-l au afacerile veroase în luptele partidelor politice. Cînd vreai să ţintueşti pe cineva la stîlpul infamiei şi să-l faci obiectul oprobriului şi al vindictei publice, îl denunţi că ceteşte şi gustă pe Baudelaire. Căci a gusta pe acest poet, este a nu mai avea nimica sfînt, a da cu barda 'n Dumnezeu, a te complace în ignominie şi cinism.

Rafinaţii însă, care au înscris pe steagul lor chipul enigmatic al poetului „diabolic",—nu-şi pot imagina brute mai refractare la frumuseţile nepieritoare ale artei, decît acei nătîngi cimpanzei, care admiră cu răgete ţărănismele unui Coşbuc sau Goga.

*

Că Baudelaire e cam anormal, e sigur. Că nu e un poet de primul rang în literatura universală, iarăşi e sigur. Că proclamarea lui de şef mai ales la noi, e cam ridicolă, nu 'ncape 'ndoială. A fost ridicol eminescianismul voit, dar-mi-te baudelairianismul... Un tînăr, care se înscrie, el dela sine, într'o „şcoală", se hotărăşte singur să renunţe la ceia ce formează esenţa poeziei şi ambiţia poetului: originalitatea de fond şi de formă... Şi tot atît de adevărat mai este, că imitarea îl face ridicol şi pe scriitorul imitat... Parodia aceasta ofensatoare a caracterizat-o bine Tolstoi, într'un roman al său: Un aristocrat îşi cheltueşte banii în Italia şi face pictură ca să-şi ucidă vremea. In faţa tablourilor lui, un pictor adevărat, cu care legase cunoştinţă, are un sentiment curios, ceva, zice Tolstoi, ca sentimentul unui om îndrăgostit, care ar ţinea pe iubita lui în braţe în aceiaşi odae, în care altul ar strînge la piept o păpuşă mare de porţelan. Cînd ucenicii lui Baudelaire dela noi fac pe diabolicii incurabili, nu string şi ei în braţe păpuşi de porţelan?

Dar tot atît de ridicolă este şi pudibonderia acelora, care

își dovedesc sănătatea lor debordantă, punîndu-și mînile la ochi în fața „perversului" Baudelaire.

*

E anormal în adevăr Baudelaire, sau numai afectează?

Dar mai înainte de a răspunde la această întrebare, să ne oprim un moment la o altă considerație. Baudelaire a murit nebun. S'a zis, deci, că poezia sa ar manifesta stigmatele nebuniei... Dar un om, înainte de a înnebuni, încă... n'a înnebunit! Nietzsche, Maupassant, Gr. Alexandrescu, Eminescu, nu exprimă ei stări sufletești ale contemporanilor lor, generale? Operele lor sînt expresia demenții?

Așa dar, încă odată, e anormal (în nici un caz nebun) ori afectează?

Deși oarecare incidente biografice ar dovedi că omul avea obiceiu să afecteze, — ca, de pildă, cînd își vopsea părul în verde, ori cînd spunea tare prin cafenele, ca să epateze pe burghezi, că a asasinat pe tatăl său, — totuși nu cred în afectarea lui, pentrucă nu cred în teoria *afectării* scriitorilor. Chiar cînd ar afecta, ar rămînea întrebarea: pentruce afectează în cutare direcție și nu în alta? E drept, Sainte-Beuve a spus că Baudelaire, venit tîrziu după marii lirici, și ne mai găsind alte sentimente de exploatat, și-a ales ce-a mai găsit. Dar însuși marele critic spune în același loc, că poezia lui Baudelaire este expresia aceleiași „boli a veacului", de care au suferit și înaintașii lui.

Sinceritatea, — însușire greu de definit și de dovedit pentru critic, greu de simulat pentru poet, ca să poată mistifica pe cetitor, — sinceritatea din *Florile răului* nu poate lăsa nici o îndoială. Ea e așa de vădită, în cît, prin contrast, simți imediat cînd poetul afectează, căci uneori afectează. Dacă e vorba de afectare, apoi se poate vorbi despre o alta: exagerarea sentimentelor. Dar acest lucru e firesc: e în natura artei de a exagera. Arta se poate defini și ca o exagerare a realității, fie a realității obiective, în roman, fie a celei subiective, în poezia lirică.

*

In ce constă atunci „anormalitatea" lui Baudelaire?

Pe poetul, „*autrefois* amoureux de la lutte", l'ași defini, dacă mi-ar fi îngăduiți termeni prea proprii, un spirit contemplativ, lipsit de puterea de a reacționa suficient și normal.

L'homme ivre d'une ombre qui passe,
Porte toujours le châtiment
D'avoir voulu changer de place.
(Les Hiboux).

In această *maximă* lapidară, se cuprinde tot Baudelaire. In aceste trei versuri se cuprinde și tot ce-a spus Eminescu în *Glossa*. (Și dacă Eminescu ar fi mers până la ultimele concluzii sentimentale ale *Glossei*, n'ar fi fost poetul idealist pe care-l cunoaștem, căci niciodată nu „ar fi tins dreapta în deșert", după vre-o umbră trecătoare).

Ce este această „ombre qui passe"?

Este *iluzia*. Este ceia ce face că

Un rege împînzește globu 'n planuri pe un veac...
. . . .
Unul caută 'n oglindă de-și buclează al său păr,
Altul caută în lume și în vreme adevăr,
Iară altu 'mparte lumea de pe scîndura tărăbii...

Pentru rațiunea pură, pentru „privirea scrutătoare" (ca să suggerăm din nou filozofia eminesciană), desigur totul este vanitate, totul e „umbră care trece".

Dar fermentarea necontenită a vieții organice este un izvor neîntrerupt de energie, care cere să fie cheltuită: *impulsia la acțiune*. Acțiunea trebue să aibă un obiectiv, care s'o justifice și s'o coordoneze: *scopurile vieții*. Această impulsie și aceste scopuri sînt iluzia. Iluzia este vălul albastru, pe care energia vieții îl aruncă asupra micii și goalei realități, pentru a înșela rațiunea rece și a o sili să se pună în slujba sa.

Notre âme est un trois-mâts cherchant son *Icarie*:
Une voix retentit sur le pont: „Ouvre l'oeil!"
Une voix de la hune, *ardente et folle*, crie:
„*Amour... gloire... bonheur*!" Enfer! c'est un écueil,

Chaque îlot signalé par l'homme de vigie
Est un *Eldorado* promis par le Destin;
L'imagination qui dresse son *orgie*
Ne trouve qu'un récif aux clartés du matin.
(Le Voyage).

Fără iluzie, viața ar fi imposibilă, sau, ceia ce este acelaș lucru, s'ar reduce la vegetare, căci concluzia fatală a lipsei de iluzionare este *inacțiunea*. Dacă totul e vanitate, atunci nimic nu merită sforțare. La ce să te miști („avoir voulu changer de place"), adică să te sforțezi și deci să suferi („porter toujours le châtiment") pentru o nălucă („une ombre qui passe"),—ca să parafrazăm în acelaș timp pe Baudelaire și pe Schopenhauer?

*

Viața încunjurătoare,—omenească sau cosmică,—cu cît e mai puternică, mai izbucnitoare, cu atîta e mai puțin suportată de un obosit. E un contrast, atunci, prea mare între forțele noastre și cele care ne înconjoară.

Am cunoscut un om, care, în tinereța sa, era un fervent admirator al aspectelor sălbatice și grandioase ale naturii, al munților inospitalieri și al mării deslănțuite. Neurastenic după zece ani, aceleași peisagii nu-i mai produceau decît frica și dorința de a se îndepărta de ele. Patologia făcuse o prețioasă analiză de laborator psihic: Sentimentul fricii, din aliajul sublimului, rămăsese singur; cellalt element, interesant aci, din aliaj, sentimentul siguranței, dispăruse din cauza sărăcirii sistemului nervos al cunoscutului meu. Numai naturile forți sînt în elementul lor, în natura forte.

Coșbuc, poetul viguros de altădată al țărănimii, care, în amor, era în stare să „facă moarte pentru ea," a cîntat lupta eroică a codrului cu vijelia. Eminescu, pesimistul, „decepționatul", autorul *Glossei*, și acela care nu „făcea moarte pentru ea," ci o întreba: „că te-am iubit atîta, putea-vei tu să erți?" a cîntat natura blîndă, și nu codrul în vijelie. Iar Vlahuță, alt reprezentant al aceluiași suflet, în fața triumfului vieții în primăvară, a simțit că „inima-i se 'ntunecă și moare." In adevăr, natura cu care se împacă obosiții, e cea liniștită, scăzută, cînd viața e în descreștere.

Anotimpul obosiților e toamna. Din cele 24 de ceasuri ale zilei, timpul care se potrivește mai bine cu sufletul lor e amurgul și noaptea.

Și Baudelaire iubește,—și deci zugrăvește,—mai ales toamna și ceasurile crepusculare, cînd încetează *„la vie impudente et criarde"* și vine noaptea care, molcomind totul, îngădue poetului să-și odihnească și „spiritul și trupul" *(La fin de la journée; Brumes et pluies, etc.)*.

Dar antipatia pentru viață merge la Baudelaire mai departe. Uneori și viața împuținată a toamnei și a nopții, încă e prea „impudente et criarde." Iată o natură și mai conformă cu sufletul său:

J'avais banni de ces spectacles
Le *végétal irrégulier...*
. . . .
Je savourais dans mon tableau
L'enivrante monotonie
Du métal, du marbre et de l'eau
. . . .
Non d'arbres, mais de colonnades
Les étangs dormants s'entouraient...
(Rêve parisien)

Vegetația, pe care Baudelaire o alungă din peisajul său, este *viața!* (Ați observat ce rol joacă metalele la „discipolii" săi,—de aiurea și chiar dela noi?)

Cunoașteți, desigur, pe Monsieur Bergeret al lui Anatole France. Cînd e deprimat de condiția umilă a existenței sale, de desplăcerile conjugale, el *e sigur* că celelalte planete și stelele sînt lipsite de viață, de acest „mucigaiu," care dezonorează planeta noastră „bolnavă." Dar cînd e înnaintat profesor la Sorbona, *e sigur* că viața (care nu mai e un „mucigaiu," o boală specifică planetei noastre) trebue să se desvolte și aiurea, pe punctele luminoase din infinit. In adevăr, pentru cine desprețuește viața, ea nu e numai rea, ci și urîtă,—și desgustatoare. De aci considerarea lucrurilor normale ale vieții ca triviale. Un scriitor îmi spunea că, trimițînd o schiță la o revistă „modernă," i s'a scos un cuvînt, care denumește o funcțiune onorabilă, indispensabilă la nașterea copiilor, cuvînt întru nimic obscen. Schița a pierdut înțelesul—dar estetismul modernist a fost salvat!

*

Această simpatie pentru tot ce e viață împuținată, e un sentiment atît de natural la Baudelaire, încît, în orice domeniu al realității, pe dînsul îl atrage ceia ce manifestează mai puțin acea „vie impudente et criarde." Este faimos acest poet prin afecțiunea și preocupațiunea sa de pisici, cărora le-a consacrat poezii întregi, încît nu pot să nu spun un cuvînt despre această

inclinare a lui. Numai cîteva versuri vor fi deajuns ca să justifice teza noastră:

Les amoureux fervents et les savants austères
Aiment également, dans leur *mûre saison*,
Les chats puissants et *doux*, orgueil de la maison,
Qui comme eux sont *frileux* et comme eux *sédentaires*.
. . . .
Ils cherchent *le silence* et *l'horreur des ténèbres*....
L'Erèbe les eût prit pour ses coursiers funèbres...
(Les chats)

Comparaţi viaţa debordantă, zgomotoasă, plebeiană şi sociabilă a cînilor de pildă, cu tăcerea, rezerva şi aerul de oboseală al pisicii, caracteristic urmaşilor vechilor aristocraţii.

*

Cînd omul nu se mai poate iluziona, cînd nu mai urmăreşte nimic, cînd i-i frică de acţiune, pentrucă nu poate reacţiona, atunci realitatea nu-l mai interesează. Atunci vine incuriozitatea (oboseala nervoasă, neurastenia, a fost definită şi ca o rarefiare a stărilor sufleteşti). Şi incuriozitatea este vestitul „urît" *(ennui)* al lui Baudelaire:

L'ennui, fruit de la morne *incuriosité*
(LXXVIII, Spleen)

Mais parmi...
Les monstres glapissants, hurlants, grognants, rampants
Dans la ménagérie infâme de nos vices,
Il en est un plus laide, plus méchant, plus immonde
. . . .
C'est l'ennui...
(Préface)

Acest „urît" sau „plictis", această altă manifestare a aceleiaşi sleiri nervoase, îl va face uneori pe poet să simtă nostalgia vieţii primitive, a omului sănătos, caşi un alt obosit, Maupassant, care a scris, într'o operă de pe la sfîrşitul carierei sale, *Sur l'eau*, acele admirabile pagini, în care visează să ducă traiul unui prinţ oriental în Asia Minoră, călărind până 'n fundul

zărilor trandafirii, desmierdat de frumoasele adunate din lumea'ntreagă în haremul palatului său... Baudelaire, care îşi aşază şi el adesea idealul aiurea în spaţiu, uneori şi-l aşează şi aiurea în timp:

J'aime le souvenir de ces époques nues,
Dont Phoebus se plaisait à dorer les statues,
Alors l'homme et la femme en leur agilité
Jouissaient sans mensonges et sans anxiété,
Et, le ciel amoureux leur caressant l'échine,
Exerçaient la santé de leur noble machine.
(Spleen et Idéal, V)

Şi, caşi Maupassant, care, în aceiaşi stare sufletească şi în aceiaşi carte, „plictisit" de lumea aceasta, în care toate se repetă, strigă: Să se schimbe decorul universului!—tot aşa şi Baudelaire va dori lucruri în afară de natură, anormale. Nevoia de anormal a obosiţilor, o cunosc bine psihiatrii, care se ocupă cu psichopatia sexuală (Aţi cetit tratatul clasic al lui Krafft Ebing ?). Şi fiindcă amorul este un sentiment care, prin importanţa şi complexitatea sa, ne arată mai bine decît oricare altul, sufletul unui om, ne vom opri un moment şi asupra erotismului lui Baudelaire. El n'a fost ceia ce se chiamă „amorezat". Lipsit de puterea de iluzionare, el n'a putut avea această supremă iluzie. Femeia nu i-a dat decît senzaţii. Şi dacă sentimentul leagă de femee, senzaţia „plictiseşte" şi cere variaţie. Şi Baudelaire a fost un libertin. Dar dela o vreme nici variaţia în normal nu mai satisface. Cetiţi, iarăşi, Krafft Ebing: ca să mai poată avea senzaţii, libertinul are nevoe „să se schimbe decorul", are nevoe de anormalitate. Şi Baudelaire a fost şi un „pervers". (Şi, cum era foarte inteligent şi auto-analist, el şi-a analizat cu luciditate libertinajul şi perversitatea).

Idealul de femee al lui Baudelaire, şi aici desigur că afectează, e sau femeia de altă rasă, sau femeia uriaşă, sau femeia slabă ca un schelet, sau femeia prea trăită ori trecută, sau femeia cu sufletul criminal, ori impur, ori diabolic, sau prostituata, însfîrşit femeia „altfel",—şi rareori femeia normală, care ar putea să aibă aerul, *oribil şi respingător!* de mamă şi de gospodină! Această din urmă femee e din rasa lui Abel, care e „burghez"—şi Baudelaire e din rasa răsvrătitului Cain.

Race d'Abel, aime et pullule!
Ton or fait aussi des petits.
(Révolte.—Abel et Caïn)

*

Neputinţa de a reacţiona, plictisul, inacţiunea explică şi altă stare specific baudelairiană: Energiile psihice, necheltuite în afară, *stagnează, se corup* şi dau naştere la stări sufleteşti caracteristice: tristeţă, groază, exprimate prin imagini lugubre, macabre, sepulcrale, (aşa cum cetitorul romîn poate constata la discipolii lui Baudelaire dela noi).

Cîteva versuri din acele admirabile şi suggestive *Spleen*-uri:

> Quand le ciel bas et lourd pèse comme un couvercle
> Sur l'esprit gémissant en proie aux longs ennuis...
> . . . .
> Des cloches tout à coup sautent avec furie
> Et lancent vers le ciel un affreux hurlement,
> Ainsi que des esprits errants et sans patrie
> Qui se mettent à geindre opiniâtrement.
>
> —Et de longs corbillards, sans tambours ni musique,
> Défilent lentement dans mon âme; l'Espoir,
> Vaincu, pleure, et l'Angoisse atroce, despotique,
> Sur mon crâne incliné plante son drapeau noir.

Dar sufletul obosit al poetului e cuprins de spaimă şi în faţa lucrurilor celor mai obişnuite şi mai naturale. S'ar zice că uneori, are momente de o luciditate pe care numai el o cunoaşte, şi care-i îngădue să *vadă* misterul înfricoşător al lucrurilor:

> Horloge! *dieu sinistre, effrayant, impassible,*
> *Dont le doigt nous menace et nous dit: „Souviens-toi!"*
>
> . . . .
> Trois mille six cents fois par heure, la Seconde
> *Chuchote: Souviens-toi!*—Rapide avec sa voix
> D'insecte, Maintenant dit: Je suis Autrefois,
> *Et j'ai pompé ta vie avec ma trompe immonde!*
> . . . .
> *(L'Horloge).*

Uneori sufletul lui înspăimîntat se proectează în afară, sub formă de halucinaţii, ca acei *Şapte bătrîni*, care îi apar, unul după altul, şi care nu sînt decît *acelaşi*

> Car je comptai sept fois, de minute en minute,
> Ce sinistre vieillard qui se multipliait!
> . . . .
> ...malgré tant de décrépitude
> Ces sept monstres hideux avaient *l'air éternel!*

Imi pare rău că trebue să trunchez şi bucăţile, şi strofele, şi chiar versurile,—şi să le stric frumuseţa. Dar aci nu fac un studiu estetic asupra lui Baudelaire, ci numai cîteva consideraţii de psicologie literară.

*

Această nelinişte în faţa naturii i-a dat fiorul misterios al lucrurilor, care *vor fi fiind* dincolo de aparenţe şi l'a făcut să exprime, poate întăia oară aşa de clar, acea stare de suflet, care se numeşte simbolism:

> La Nature est un temple où *de vivants piliers*
> Laissent parfois sortir de *confuses paroles;*
> L'homme y passe à travers des forêts de *symboles*
> Qui l'observent avec des regards familiers.
>
> Comme de longs échos qui de loin se confondent
> Dans une ténébreuse et profonde unité,
> Vaste comme la nuit et comme la clarté,
> *Les parfums, les couleurs, et les sons se répondent.*
>
> Il est des parfums frais comme *des chairs d'enfants,*
> Doux comme *les hautsbois, verts* comme *les prairies...*
> *(Correspondances)*

In această mult citată bucată, e tot simbolismul. Şi, cum arată şi contextul, cele două însuşiri caracteristice ale acestei şcoli literare, sentimentul misterului, ce se ascunde în dosul fenomenelor şi transpoziţia senzaţiilor, sînt stări sufleteşti, care se nasc odată, împreună—presupun aceiaşi psicologie.

Aţi cetit *A rebours* al lui Huysmans („A rebours," adică: „să se schimbe decorul!"), în care eroul, tot un sleit, duce o viaţă pidosnică, face din noapte zi, se desfătează cu simfonii *muzicale*, alcătuite din esenţe *mirositoare*, etc.?

*

Dar oboseala, deziluzionarea, inacţiunea, slăbind instinctul vieţii, slăbeşte şi instinctul moral. Şi, la sufletele de elită, locul instinctului moral îl ia întotdeauna simţul estetic. Un „pervers" rafinat, se abţine dela o faptă rea, numai dacă pe lîngă rea, e şi inestetică.

Atunci chinurile semenilor nu-l afectează; bunătatea lor îl lasă indiferent. Dar e foarte senzibil la urîciunea fizică, pe care o observă întotdeauna şi pe care o şi exagerează. Cuvîntul care exprimă acest fel de a simţi este *mizantropia*. In acelaşi *Sur l'eau*, în acelaşi loc, unde strigă că s'a săturat de toate şi unde visează „altceva" şi „aiurea", Maupassant îşi exprimă şi groaza, aproape spaima de urîţenia fizică a oamenilor, pe care-i vede ca nişte apariţii groteşti şi respingătoare. — Acelaşi lucru şi 'n Baudelaire:

> O *ridicules* troncs! torses dignes des *masques!*
> O pauvres corps *tordus, maigres, ventrus* ou *flasques*...

Aceste versuri sînt din aceiaşi bucată, din care am citat mai sus, cînd vorbeam de idealizarea vieţii primitive. E interesant, că amîndoi obosiţii, şi Maupassant şi Baudelaire, îşi exprimă deodată, izvorînd din aceiaşi concepţie, şi nevoia de primitivitate, şi nevoia de anormalitate, şi mizantropia estetă şi imorală.

Exagerarea concepţiei estetice a lumii, pe socoteala celei morale, Baudelaire o exprimă adesea:

> ...la beauté du corps est un sublime don
> *Qui de toute infamie arrache le pardon...*
> *(Allégorie)*

*

In amor l'am văzut lipsit de sentiment. Nu are decît senzaţii. In genere, sentimentele acestui obosit sînt slabe. Chiar sentimentele lui caracteristice, sînt mai degrabă mănunchiuri de senzaţii stranii. (Cînd Faguet spune că Baudelaire n'are idei, în realitate constată că n'are sentimente, căci ideile, în poezie, sînt sentimentele... metafizice). — Senzaţiile lui Baudelaire sînt însă puternice şi precise, de aci forma sa impecabilă. Ele sînt şi nouă, ne mai simţite de alt poet, de aci originalitatea sa.

*

Discipolii lui Baudelaire nu sînt numaidecît obosiţi, neurastenici. In marea lor majoritate sînt sănătoşi, dar sînt anormali din alt punct de vedere.

Intr'o societate omenească, la un moment dat, sînt mai multe forţe, mai multe curente în luptă, şi oamenii *socialmente* normali se clasează de la sine într'un curent sau altul. Dar sînt şi oameni în care sentimentul social este nedesvoltat ori slăbit. Ei n'au sentimentul solidarităţii, care să-i facă elemente sociale (chiar dacă, *de fapt*, sînt înregimentaţi în grupări politice, sociale, literare, etc.) Ei rămîn socialmente izolaţi. Ei sînt anormali din punct de vedere social. Izolarea, singurătatea aceasta morală, dă naştere, fireşte, la o psicologie specială, *alta*, care-şi poate găsi, şi ea, formula în baudelairianism. Biografia discipolilor cred că n'ar infirma această părere.

*

Dacă Heine este poetul iubirii tinere şi nefericite; dacă Musset este poetul iubirii pătimaşe înşelate; dacă Byron este poetul revoltei împotriva îngustimii vieţii; dacă Vigny este poetul mîndriei stoice faţă cu impasibilitatea naturii; dacă Eminescu al nostru este poetul părerii de rău după cele ce au fost şi nu mai sînt; dacă aceşti poeţi, mai mari, răspund la sentimentele noastre normale, generale şi importante,—Baudelaire, poetul exasperării posomorîte, răspunde şi el la unele momente ale sensibilităţii noastre... Cine nu-şi simte uneori sufletul atins de „boala veacului"? Cine,—Hypocrite lecteur,—mon semblable,—mon frère?

G. I.

Notă. Max Nordau, în cunoscuta sa scriere, „Degenarare" vede în unele caractere ale poeziei lui Baudelaire relevate de noi, nu logica sentimentelor unui spirit contemplativ, lipsit de puterea de a reacţiona, ci pur şi simplu numai stigmatele *medicale* ale degenărîi prevestitoare nebuniei.

Donaţiunile sanitare în Romînia

Se povesteşte că un bogătaş francez, desgustat de deşertăciunea vieţii, se hotărî într'o zi să se înnece în Sena. In momentul cînd voia să-şi îndeplinească planul zări o femee sărmană, înconjurată de o puzderie de copii, care îi cera de pomană. El îi dădu punga plină de parale. Văzînd mulţumirea femeei, fu atît de fericit încît se hotărî să-şi consacre restul vieţii operelor caritabile.

Cîţiva dintre oamenii noştri politici susţin de curînd ideia de a se lua bunurile Eforiilor Spitalelor Civile spre a fi împărţite la săteni. Cum însă sîntem încredinţaţi că realizarea acestui fapt ar aduce cu siguranţă o serioasă atingere carităţii publice, am căutat să analizăm în mod succint, în acest studiu, motivul care determină apariţia sentimentelor caritabile, evoluţia cît şi influenţa lor utilă asupra mediului social. In chipul acesta vom fi puşi în posibilitate de a ne da mai bine seamă de răsunetul ce l-ar putea avea asupra carităţii publice disposiţiunea luării bunurilor Eforiilor Spitalelor de către Stat.

I

Tendinţile altruiste ale omenirii nu le-au pus la îndoială niciodată psicologii, dar în ceia ce priveşte origina şi evoluţia lor părerile sînt împărţite. Din acest punct de vedere şi în trăsături generale ideile psicologilor se pot grupa în trei categorii distincte şi anume :

1. Cei mai mulţi sînt încredinţaţi că sentimentele altruiste încolţesc cu deosebire din trebuinţile de reproducere ale fiinţilor. Plăcerile rezultate din satisfacerea unor astfel de trebuinţi naturale ar avea la început un caracter egoist, iar mai apoi, sub influenţa educaţiei, în familie sau în societate, aceste plăceri ar evolua luînd o nuanţă altruistă. Aceiaşi idee e ascunsă şi în zisa

unui pastor protestant care a definit altruismul „un egoism perfecţionat".

Littré, Lanessan, Dubois, sînt dintre cei ce susţin mai mult teza sexuală în geneza sentimentelor altruiste.

2. O altă categorie de psicologi admite că apariţia sentimentelor altruiste este condiţionată de un interes. După dînşii, existenţa noastră a tuturora este într'o legătură aşa de strînsă cu a societăţii ce ne înconjoară, încît tot ce i-ar putea fi favorabil ei ne este şi nouă individual, iar dacă societatea suferă, o parte a suferinţilor ei cade fatalmente şi asupra fiecăruia din noi în parte. Prin devotamentul faţă de colectivitate nu am face decît să ne ajutăm propriile noastre interese.

Ziegler, Monod, sînt partizanii mai autorizaţi ai ideei interesului ca factor principal în producerea tendinţilor altruiste.

3. O a 3-a categorie de psicologi, în frunte cu Ribot, susţine ideia că tendinţile altruiste sînt înăscute în fiecare din noi. Sensualismul şi interesul nu ar interveni decît mai tîrziu, supra-adăogîndu-se fondului altruist iniţial. Această idee ar avea ca bază de susţinere ştiinţifică însăşi observaţiunile făcute în lumea animalelor, la care se găsesc exemple clare de simpatie binevoitoare şi activă în afara oricărei atracţii sexuale şi a oricărui interes. Sentimentele altruiste nu ar avea la origină un caracter intenţional, ci ar fi mai mult rezultatul întîmplării şi iată cum : fiinţile au o tendinţă fundamentală de a se conserva şi apoi de a-şi cheltui activitatea de care dispun. Ele pot cheltui activitatea lor disponibilă în mod destructiv, şi simt plăceri patologice, sau o pot cheltui în mod creator şi au plăceri ce tind să se repete, să crească. In chipul acesta, obiectul sau fiinţa ce le-a cauzat plăcerea, devine un centru de atracţie, punctul de plecare al unei asociaţiuni agreabile, cauza ocazională a izbucnirii sentimentelor altruiste.

Expansiunea şi perfecţionarea pornirilor altruiste se produce în mod lent, prin influenţa educaţiei şi mai ales prin rîvna unor oameni ce merită să fie numiţi inventatori în morală. Dintre ei fac parte toţi legislatorii mari ai omenirii şi fundatorii de religii, printre care şi Crist, care, în marea lui dragoste de omenire, a învăţat că fericirea întregei umanităţi îşi ia fiinţă din o iubire fără margini a semenilor noştri, dusă chiar până la jertfa de sine.

* * *

Una din formele sub care se manifestă tendinţile altruiste ale omenirii este şi caritatea. Prin origina ei etimologică, caritatea este sinonimul cuvîntului iubire. Ea ţinteşte ajutarea mizeriei celor ce nu se pot ajuta singuri şi tinde la nimicirea mizeriei, care îngreuiază sau face chiar imposibil omului orice progres sau ameliorare morală.

Fondul psihologic al carității este constituit de plăcerea putinții de a da, căci faptul de a obliga pe cineva lingușește în noi sentimentul superiorității. Spiritul popular a surprins destul de bine plăcerea ce o resimte cel ce dă, cînd a zis că: „e mai plăcut să dai decît să iei". Este de altfel un lucru de observație destul de obișnuit faptul că un om se alipește de un altul mai mult prin serviciile pe care i le face, decît prin serviciile ce primește. Este totdeauna un curent de bună voință mai mare dela binefăcător către protejat decît invers, căci binefăcătorul pune mai mult din el însuși în protejat. Creștinismul spre a îndemna omenirea la caritate a mers chiar până la a considera sărăcia voluntară ca meritorie și bogăția ca un păcat, iar proverbul popular: «cine dă săracilor împrumută lui Dumnezeu" rezumă lămurit credința creștină în această privință.

Caritatea a avut la început un caracter religios, de unde chiar i-a și rămas numele de caritate creștină. Cum însă toate cauzele de mizerie nu se mișcă într'un plan exterior statului, el nu trebue să aziste impasibil la mișcările moleculelor sale sociale. Statul deci trebue să se ocupe de caritate în așa fel ca ea să fie făcută în mod util și moralizator și, cu atît mai mult, cu cît, o bună parte din cauzele mizeriei își au origina în condițiile defectuoase ale organizației economice și sociale.

Spre a îndeplini însă opera sa utilă caritatea trebue practicată după anumite norme, iar operile caritabile ale unora dintre cei mai mari filantropi ai lumii, printre care numim pe Rockefeller și Carnegie, ne pot servi de modele demne de imitat spre a ajunge acest scop. Adevăratul filantrop trebue să se întrebe totdeauna cum ar putea să servească mai cu folos interesele generale.

Este necesar deci ca el să studieze chestiunea binefacerilor într'un mod științific, de oarece acesta e singurul chip în care năzuințile binefăcătorilor pot fi cu adevărat utile. In această privință, filantropii nu trebue să piardă niciodată din vedere că, întreprinderile care servesc masele, acelea sînt mai utile și produc mai mult. Aceiași idee îl conducea pe Ruskin cînd a zis că „nu dau decît dacă banii mei pot fi fecunzi". Așa fiind, nu putem considera ca filantropi desăvîrșiți pe aceia ce nu supraveghează binefacerile lor, sau lasă averi în scopuri filantropice după moarte. Asemenea oameni nu se pot bucura de rezultatele operelor lor.

Gîndindu-se la ei Carnegie spune poate cam aspru că: „dacă le-ar fi posibil să ia banii cu ei în groapă nu ar lăsa nici o centimă pentru scopuri caritabile".

Spre a face ca binefacerile să devină mai active, marii filantropi americani susțin ideea unei cooperațiuni și pun mari speranțe în înființarea unui trust al binefacerii, care să se ocupe cu partea financiară a întreprinderilor de acest fel, permițînd astfel oamenilor bogați să controleze întrebuințarea banilor lor spre a da roade cît se poate mai bune.

Ei au donat sume însemnate spitalelor însărcinate cu ușurarea suferinților omenești, precum și institutelor științifice, sau laboratoriilor închinate cercetărilor științifice destinate să găsească rațiunea boalelor și a mijloacelor lor de combatere. Cea mai importantă fondațiune în acest scop este Institutul Rockefeller din New-York, care a adus servicii însemnate umanității.

De curînd populația Berlinului a contribuit cu 10 milioane mărci pentru a se fonda astfel de Institute. In Franța, Institutul Pasteur, a repurtat deja multe victorii asupra diferitelor boale, ceiace a decis pe milionarul Oziris să-i lase prin testament 40 milioane. Un foarte frumos succes a fost repurtat în timpul din urmă de către Institutul Experimental din Frankfort, unde Ehrlich și Hatta au descoperit acțiunea salvarsanului contra sifilisului.

II.

In țara noastră am avut și avem și noi persoane caritabile destul de numeroase și de inițiate, grație cărora s'au închegat instituții de cea mai mare importanță, ca acelea ale Eforiilor Spitalelor Civile din București și Iași, care întrețin o mare parte din spitalele din țară. Așa fiind, găsim că e demn de interes să știm: ce pot face astăzi aceste instituțiuni pentru ușurarea suferinzilor din Rominia, care sînt încă nevoile sanitare în diversele părți ale țării și ce influență ar avea asupra acestor instituțiuni caritabile legiferarea ideei de a se lua bunurile Eforiilor de către Stat și a se da pentru întreținerea spitalelor subvenții echivalente cu veniturile pe care ele le au astăzi. Primul fapt important ce rezultă din analiza situațiunii spitalicești din țară e constatarea că, veniturile pe care le posedă astăzi aceste instituții caritabile sînt departe de a fi îndestulătoare pentru nevoile simțite de populația țării, și că sînt încă numeroase lipsurile ce trebuesc împlinite. Așa, în București pentru numeroșii bolnavi de afecțiuni interne nu se găsesc decît 5 servicii cu mai puțin de 300 paturi.

Pentru internarea femeilor însărcinate nu există decît o singură maternitate. Pentru copii avem un singur serviciu medical și un altul pentru boalele infecto-contagioase. Pentru tratamentul boalelor de ochi nu există decît un singur serviciu și nici unul pentru boalele de gît, nas și urechi. Un mic număr de tuberculoși incipienți sînt admiși în Sanatoriul dela Filaret, iar restul colindă veșnic ca niște isgoniți, din serviciu în serviciu, până ce își dau sfîrșitul într'o bună zi pe treptele unuia din spitale, în așteptarea unei ospitalizări ce nu li se mai dă. Dar în afară de acestea, chiar spitalele existente ale Eforiei, exceptînd pe cel Brîncovenesc, se găsesc într'o situație din cele mai precare. Nici unul din ele nu are cel mai mic confort. Hrana bolnavilor este socotită 0.60 bani pe zi de bolnav. Infirmierele sînt plătite cu 30 lei lunar. In restul țării, deși serviciul sanitar a făcut în timpurile din urmă mari încercări de ameliorare, totuși nu avem de

cît: o pelagrozerie (Pâncești-Dragomirești-Roman, 70 paturi), o leprozerie (Tichilești-Tulcea, 30 paturi), 3 sanatorii de tuberculoși (Bisericani-Neamțu, 40 paturi; Bîrnova-Vaslui, 40 paturi; și Nifon-Buzău, 60 paturi), 2 spitale pentru boalele de ochi (Filiași-Dolj, 10 paturi și Cîmpineanca-Focșani, 24 paturi), nici o granulozerie pentru o țară ca a noastră atît de bântuită de ravagiile conjunctivitei granuloase, nici un spital pentru maladiile infecto-contagioase de copii, cînd mortalitatea infantilă în prima copilărie e așa de mare încît a ajuns la cifra de 33% din totalul morților. De asemenea nici o maternitate.

Spiritele optimiste au avut până acum speranța să poată remedia cu timpul toate aceste lipsuri urgente, grație măririi veniturilor Eforiei ca și până in prezent, cit și noilor donații ce continuă să se facă cu multă dărnicie de oamenii de bine ai țării.

Noul proect de lege urmărind alipirea bunurilor Eforiei la Stat e pe cale însă să comită o greșală, cu atît mai condamnabilă, cu cît nu ține seamă de experiența trecutului care ne arată că, o dispoziție identică luată de Bibescu-Vodă la anul 1851, cît și în Franța, prin decretul dela 5 messidor, anul II, a avut drept urmare o reîntoarcere la independența absolută administrativă a acestor instituții. In adevăr, noul proect de lege nu poate pune decît piedici progresului institutelor filantropice sanitare, căci, de îndată persoanele caritabile ar înceta să mai facă donațiuni destinate să treacă în budgetul statului, rămânînd astfel ca Statul să fie obligat să suporte singur numeroasele cheltueli de care astăzi se îngrijește caritatea privată. In afară de aceasta, mare parte din donatori ar intenta procese Statului pentru amestec în averea lor personală. Prevăzînd apoi un venit fix pentru cheltuelile spitalicești, Statul ar lua spitalelor posibilitatea de ameliorare pe care o aveau până în prezent, grație măririi continui a veniturilor anuale ale Eforiei, și grație donațiunilor ce devin din ce în ce mai numeroase, după cum se poate vedea la Registratura Eforiei Spitalelor civile, unde s'au depus numai în 1910 testamente de mai multe milioane. Din toate aceste puncte de vedere este deci preferabil ca administrația bunurilor Eforiei să-și păstreze independența absolută de care s'a bucurat până acum, recomandîndu-se însă Statului să intervină spre a ajuta caritatea privată în năzuințile ei filantropice.

In fine, un fapt care trebue lămurit persoanelor noastre caritabile este că ar fi de dorit ca ele să se intereseze mai îndeaproape de operele cărora doresc să le destine bunurile, căci dese ori se întîmplă să doneze bunuri pentru întreprinderi care, uneori sînt nepracticabile, iar alteori nepotrivite cu interesele societății pe care tocmai voesc să le servească. Un exemplu vădit din acest punct de vedere este chestiunea azilului Vetrei Luminoase. Statisticile în adevăr, ne arată că avem în țară un mare număr de bolnavi de ochi, dintre care majoritatea sînt curabili. Este deci o greșală cînd se creiază azile de orbi în loc de a se înființa

spitale care să prevină orbirea. Lucrul acesta deși clar în esență, nu este totuși luat în seamă de donatorii noștri, pentru simplul motiv că nu cunosc situația noastră sanitară. Lumea filantropilor noștri trebue deci să fie luminată și să nu disprețuiască sfaturile celor mai inițiați în chestiunile ce o preocupă.

In toate țările culte este un obiceiu frumos ca persoanele bogate să viziteze din cînd în cînd spitalele pentru a vedea lipsurile și a încuraja pe suferinzi. La noi, deși nu credem că sentimentele filantropice sînt mai puțin desvoltate, acest obiceiu nu există, încît nu am văzut sau auzit vreodată ca vre o filantroapă să fi pătruns în spitale ca să șteargă vre o lacrimă sau să încurajeze pe alții care au nevoe.

A. **Eforia Spitalelor civile din București.** După acest studiu rapid al carității private, credem interesant să arătăm, cum și-au luat ființă spitalele de astăzi ale Eforiilor și care e situația lor actuală.

Eforia Spitalelor civile din București e o instituție alcătuită cu scop filantropic și datează în forma ei prezentă dela 1847 cînd Vodă-Bibescu, pentru prima oară, întrunește în o singură Eforie toate Spitalele din Capitală și provincie, fondate până atunci din donațiuni particulare.

In 1860 Eforia se desființează,—iar administrația averilor spitalicești trece la Ministerul Instrucțiunii Publice. Această stare de lucruri datează până la 1864 cînd membrii administrației Spitalelor adresează un protest lui Cogălniceanu în care arată că: „averea și banii acestor stabilimente fiind dăruiți de persoane private, pentru scopuri speciale de binefacere, nu se pot, contra destinației lor, întrebuința la alte trebuinți ale guvernului, căci se calcă voința donatorilor și se tinde la secarea sentimentelor caritabile. Grație intervenției energice a lui Cogălniceanu, care și-a dat bine seamă de situație, Eforia a reînceput de atunci să existe ca o casă specială cu administrație și venituri separate de Stat. Astăzi ea are un venit anual de aproape 6 milioane de lei, pe care îl întrebuințează pentru întreținerea a 11 spitale din capitală și provincie, cu un total de 1284 paturi. Tot din acest venit Eforia mai întreține 13 mânăstiri și schituri dependinte de dînsa și, conform legei alienaților, tot ea mai administrează și Ospiciul Mărcuța. In fine ea mai administrează și 4 stabilimente balneare. In ultimul an ea a cheltuit 2½ milioane cu întreținerea spitalelor. Intreținerea unui pat în Spitalele sale este evaluată la 1½ leu pe zi.

Spitalele ajutate de Eforie sînt:

Spitalul Colțea, care își trage numele dela clucerul Colțea, care pe la 1695 a clădit un metoh cu numele lui pe locul unde se găsește astăzi Spitalul. Tot pe la 1695 Spătarul Mihail Cantacuzino fiind surghiunit la mânăstirea Sinaia (Arabia), s'a legat cu jurămînt să zidească un locaș de binefacere, dacă ar scăpa de surghiun. In chipul acesta a fost să se clădească primul Spital din Rominia la 1695. Prin actul de fundație al aces-

tui spital, spătarul a hotărît ca el să fie administrat de 4 epitropi primari şi 4 secundari, ajutaţi de marele vornic şi logofăt. Tot deodată donează Spitalului moşia Slănicul cu minele ei. La 1800 Constantin Moruzzi acordă Spitalului pentru îngrijirea bolnavilor 5 sălaşe de ţigani domneşti de vatră.

Pe la 1812 s'ar fi clădit vestitul turn al Colţei, de către soldaţii lui Carol al 12-lea. Acest turn era aşezat în mijlocul zidului ce înconjura Spitalul. El ar fi servit domnilor pe vremuri drept o rîpa Tarpea. A fost însă mult timp întrebuinţat ca foişor pentru incendii.

La 1842 a început să funcţioneze la Spital şcoala de mică chirurgie, embrionul Facultăţii de Medicină de astăzi. Elevii acestei şcoli începură practica chiar în spital sub direcţiunea lui Creţulescu ca prim profesor. La 1843 ies din această şcoală primii felceri care, după cerinţele Eforiei ce aprobase învăţămîntul, trebuiau să mai practice şi un alt meşteşug: bărbieria.

La 1888 reconstruindu-se spitalul şi aliniindu-se strada Colţei, turnul a fost dărămat. Pe lîngă spital a mai fost anexat în cursul timpului şcoala de copii începători, care mai apoi a fost mutată la Spitalul Pantelimon.

S'a mai înfiinţat şi un laborator de chimie, pe care Eforia l-a cedat apoi Ministerului de Instrucţie şi a devenit Institutul de Chimie Universitar. S'a creat şi un muzeu de anatomie patologică, care în urmă a fost cedat Facultăţii de Medicină. In fine, tot pe lîngă Spital s'a mai alăturat o şcoală de infirmieri care a fost desfiinţată după o scurtă trecere de vreme. Din bugetul Eforiei se constată că astăzi Spitalul Colţea are un număr de 316 paturi împărţite la 6 servicii (1 medical, 2 chirurgicale, 1 oftalmologic, 1 dermatologic, 1 genito-urinar).

Ospiciul Pantelimon a fost fondat la 1735 de către Grigore Ghica şi după cum spune în hrisovul său: „întru slava lui Dumnezeu şi întru cinstea şi lauda marelui mucenic şi tămăduitor Pantelimon". Intenţia lui a fost ca să se îngrijească în acest spital maladiile contagioase şi boalele cronice. In actul de fundaţie el prevede ca Epitropi 2 boeri, vel logofătul şi vel vistierul, care: „să fie purtători de grijă peste toate, iar mitropolitul ţării să fie ca un nazir (preşedinte) peste toţi".

Pe lîngă ospiciu s'a anexat la 1869 orfelinatul pentru copii găsiţi şi azistaţi, din care copilele erau duse cînd împlineau vrîsta de 7 ani la Azilul Elena Doamna, iar băeţii erau reţinuţi la şcoala din ospiciu. Pe la 1891 s'a mai alăturat ospiciului şi şcoala de sanitari rurali, care a fost apoi desfiinţată curînd. Din bugetul Eforiei se constată că Spitalul are un număr de 300 paturi, dintre care 30 subvenţionate de Primăria Capitalei. Aceste paturi sînt împărţite în 2 servicii (1 medico-chirurgical, 1 boale nervoase).

Spitalul Filantropia. La începutul secolului al 19-lea nu existau în Bucureşti decît 2 spitale, care ne mai putînd satisface cerinţele numărului prea mare al bolnavilor se plănui construirea Spitalului Filantropia. Iniţiativa fundării se datoreşte Doctorului Constantin Caracaş.

I. Gion în „Portrete Istorice" făcînd biografia D-rului Caracaş spune că: zărind într'o zi cum un neamţ bolnav de febră tifoidă muri la un colţ de uliţă, s'a dus la Gr. Băleanu, prefectul poliţiei, şi-l-a rugat să deschidă o subscripţie publică pentru clădirea unui nou spital, la care el să slujească ca doctor fără leafă tot timpul vieţii. Băleanu primi propunerea cedînd şi terenul necesar, iar la 1815 Spitalul a intrat în funcţionare. Spitalul a fost întreţinut la început cu ajutoare primite dela diferite corporaţii neguţitoreşti şi alţi pioşi. Veniturile de care dispuneau erau mici şi deseori nu acopereau cheltuelile. Averea Spitalului era administrată de un Epitrop ales printre boerii care făcuseră cele mai mari sacrificii.

Pe la 1879 Răducanu Simonide a lăsat Eforiei prin testament moşia Cacaleţi (jud. Vlaşca), cu însărcinarea de a întreţine 20 paturi în Spitalul Filantropia. Din veniturile acestei moşii, la 1881, Eforia a clădit un pavilion separat în curtea Spitalului, care la început a funcţionat ca serviciu de boale interne, iar dela 1891 ca serviciu de ginecologie.

Din budgetul Eforiei se constată că Spitalul conţine un număr de 235 paturi, împărţite la 2 pavilioane:

1) Spitalul propriu zis, cu 2 servicii medicale şi 2 chirurgicale.

2) Fundaţia Răducanu Simonide (serviciu de ginecologie).

Institutul Maternitatea. Regulamentul Divanului din 1830 asupra Spitalelor hotărî ca din prisosurile averii Spitalului Sf. Pantelimon să se clădească un spital pentru femeile ce trebue să nască. Acest spital a fost fundat la 1837 de banul M. Ghica, —odată cu şcoala de moaşe—în condiţiuni insalubre. Din acest motiv spitalul a fost mutat la 1883 într'un local clădit în curtea Spitalului Filantropia.

La 1891 Maria Protopopescu a lăsat Eforiei prin testament moşia sa Filiu (jud. Brăila), în scopul de a se înfiinţa la Institutul Maternitatea un număr cît mai mare posibil de paturi. Eforia însă a hotărît ca aceste paturi să formeze o fundaţie deosebită cu numele donatoarei. Această fundaţie anexată pe lîngă Institutul Maternitatea funcţionează dela 1893.

Spitalul de copii a luat fiinţă prin iniţiativa d-rului Baraş la 1858. Pe la anul 1884 Eforia a clădit actualul local al spitalului de copii, căruia la 1897 i-a anexat un pavilion pentru boalele contagioase. După bugetul Eforiei acest spital are 130 paturi repartizate la 3 servicii (1 medical, 1 chirurgical, 1 boale contagioase.

Spitalul Colentina a fost clădit la 1864 pe un loc dăruit de Grigore Ghica. El a fost înfiinţat cu scopul de a servi pentru tratamentul: „bubăturilor cum: rîe şi alte jivine, cum şi pentru patimi lumeşti". La 1893 serdarul Dobre Carcaleţeanu a donat Eforiei o sumă de 260 mii lei, cu care ea a clădit la 1890 un

alt spital alături cu al Colentinei, destinat boalelor contagioase la adulţi. Spitalul Colentina este deci format astăzi din 2 părţi: spitalul propriu zis şi spitalul Dobre Carcaleţeanu.

După budgetul Eforiei numărul paturilor din acest spital este de 243.

Spitalul Boldescu din Ploeşti, a fost clădit la 1844 din iniţiativa clucerului Gh. Boldescu. După budgetul Eforiei conţine 40 paturi.

Spitalul Ralet (comuna Cornăţel Jud. Ialomiţa) s'a instalat de Eforie în casele lui Dimitrie Ralet la 1875 şi are 10 paturi.

Spitalul Zossima (comuna Armăşeşti, jud. Ialomiţa) s'a clădit la 1897. Conţine 20 paturi.

Spitalul Sinaia a fost înfiinţat de Eforie la 1897 şi conţine 40 paturi.

Sanatoriul Maritim dela Tekirghiol, pentru copii scrofuloşi, a fost înfiinţat la 1899. El conţine 70 paturi.

Institutul de alienaţi Mărcuţa datează dela 1846 căci mai înainte alienaţii erau ţinuţi pe la mănăstiri. La 1866 acest institut trece sub administraţia Eforiei cu toate fondurile alocate în bugetul general al statului sub numele de subvenţie.

Spitalul din Craiova s'a clădit la 1846.

B. **Alte instituţiuni de azistenţă sanitară din Bucureşti.** Pe lîngă Eforia Spitalelor Civile azistenţa sanitară mai este dată în Bucureşti şi de *Epitropia Aşezămintelor Brîncoveneşti*, care întreţine spitalul brîncovinesc cu un număr de 165 paturi, avînd un serviciu medical, unul chirurgical şi unul ginecologic. Averea aşezămintelor brîncovineşti producătoare de venit se ridică la aproape 15 milioane lei. Din acest fond se întreţine şi Azilul Domniţa Bălaşa cu un număr de 75 bătrîne.

Populaţiunea evree mai beneficiază şi de azistenţa sanitară ce i se dă în Spitalul Caritas, înfiinţat pe la anul 1886 printr'o donaţie lăsată de Iacob Loebel. Actualmente acest spital este întreţinut de Societatea Sacră, care îi dă anual un venit de 20—23 mii lei. Spitalul conţine un număr de 36 paturi.

Azistenţa sanitară mai este practicată în Capitală de către:

Policlinica Regina Elisabeta înfiinţată din iniţiativa Dr. Ţăranu. Dă pe fiecare an 50.000 consultaţiuni. Ea este ajutată de Primărie cu o sumă de 50 mii lei anual şi a creiat 7 dispensarii în cartierele mărginaşe, care au dat în 1910: 64.000 consultaţiuni.

Societatea pentru profilaxia şi azistenţa tuberculoşilor săraci, creată în 1901. Ea a înfiinţat un sanatoriu la Filaret cu un dispensariu. Bugetul său se compune din 150 mii lei daţi de Ministerul de Interne şi din o donaţie a Principelui Ştirbei de 100 mii lei. Spitalul-sanatoriu conţine 86 paturi.

Societatea pentru profilaxia tuberculozei la copii a înfiinţat în 1909, graţie generozităţii d-nei G. Balş, un sanatoriu la Tekirghiol cu 200 paturi pentru copii predispuşi la tuberculoză.

Societatea Salvarea, a fost înfiinţată prin iniţiativa dr. N.

Minovici şi este susţinută de un comitet de doamne din Societate. Scopul său este de a da primele ajutoare în cazuri de accidente.

Există însă şi cîteva Societăţi de caritate care practică azistenţa sanitară ca: *Societatea Regina Elisabeta* care a fost înfiinţată la 1881 şi are un fond de 1.700.000 lei, strîns în mare parte prin iniţiativa secretarei generale, d-na dr. Cantacuzino şi a d-nelor Zoe Rîmniceanu şi Lydia Filipescu. Această Societate are un azil de bătrîne.

Soc. Obolul de sub preşidenţia A. S. R. Principesa Maria a fost înfiinţată la 1882. Ea ajută pe orfani şi pe copiii părinţilor în mizerie.

C. **Eforia Sfîntul Spiridon din Iaşi.** La Iaşi şi în întreaga Moldovă azistenţa sanitară este practicată în mare parte de Eforia Spitalelor Sf. Spiridon din Iaşi.

Bugetul casei Sf. Spiridon se ridică la suma de aproape 3 milioane lei. Bunurile ce produc acest venit au fost lăsate de diferite persoane, începînd pe la anul 1743. Cu ele Eforia din Iaşi administrează 12 spitale, 3 ospicii, băile din Slănicul Moldovei şi ospătăria Popovici. Din aceste venituri se întreţin 449 paturi în Spitalele Eforiei Sf. Spiridon şi 417 paturi în ospicii. Din lipsă de fonduri s'a hotărît să se reducă numărul paturilor la 613 dela 1 Aprilie 1911.

Instituţiile ce ea conduce sînt următoarele:

Spitalul Central din Iaşi, înfiinţat la 1757 de C-tin Racoviţă, conţine 310 paturi repartizate în 8 servicii medicale, 2 chirurgicale şi 4 de specialităţi (infantil, dermatologic, oftalmologic, genito-urinar). Hrana bolnavilor e calculată între 60 şi 70 bani pe zi.

Institutul Grigore Ghica Vodă (Iaşi) înfiinţat la 1852, servă pentru internarea femeilor însărcinate şi clinica obstetricală a Facultăţii de Medicină din Iaşi, conţine 40 paturi.

Spitalul Cantacuzino-Paşcanu, mixt, Iaşi, înfiinţat de D-trie Cantacnzino la 1858 (45 paturi).

Pavilionul de izolare de la Iaşi, pentru boale contagioase de copii, a fost fondat la 1880 din o donaţie lăsată de d-rul Atanasie Fătu (30 paturi).

Azilul de nebuni Socola, Iaşi, a fost clădit de Stat şi cedat Eforiei la 1906. Conţine 320 bolnavi şi are un buget special.

Azilul de bătrîne logofeteasa Eufrosina Balş, Iaşi, înfiinţat la 1899 din fondurile lăsate de Elisa Balş. Intreţine 28 bătrîne.

Ospiciul de infirmi Galata (Iaşi) înfiinţat la 1855 de Gr. Ghica Vodă e administrat de Eforia Sf. Spiridon care primeşte dela stat în acest scop o subvenţie anuală de 50 mii lei (65 paturi).

Spitalul din Roman, înfiinţat în 1797 în locuinţile călugărilor Bisericii Precista (60 paturi).

Spitalul din Galaţi, clădit la 1841 din ordinul lui M. Sturza (40 paturi).

Spitalul din Botoşani, creat la 1840 de Ion Mavromate (44 paturi).

Spitalul din Focșani, înființat la 1843 în chiliile călugărilor dela biserica Prof. Samoil (32 paturi).

Spitalul din Tg. Ocnei, înființat la 1851 din ordinul lui M. Sturza, iar pentru întreținerea lui antreprenorul salinelor s'a obligat să verse anual Eforiei Sf. Spiridon suma de 24 mii lei (40 paturi).

Spitalul din Hîrlău, înființat la 1859 de logofeteasa Pulcheria Ghica (20 paturi).

Spitalul din Tg. Neamț, înființat la 1866 (30 paturi).

Spitalul din Băcești, înființat la 1896 din veniturile moșiei lăsate de frații Lascarache și M. Mihalachi (15 paturi).

Spitalul din Tg. Frumos, deschis în 1906 din venitul moșiei lăsate de Spătarul D-trie Borș (24 paturi).

Băile Slănic, au fost lăsate Eforiei spre administrare de Const. Racoviță, odată cu Spitalul Central.

Ospătăria Popovici, a fost fondată la 1907 de către Iordache Popovici pentru alimentarea zilnică a 40 persoane.

Azistența sanitară a copiilor mai este practicată la Iași de *Spitalul de Copii „Caritatea"*, fondat la 1879 din inițiativa Dr. Russ Senior și a D-nei Eva de Basily (Calimachi-Catargi), care au strîns primele fonduri adresîndu-se carității private. Acest spital dispune de un fond de 550 mii lei anual. Pe lîngă acest Spital s'a anexat la 1878 un pavilion de boale contagioase.

D. *Donațiuni Sanitare în Județe.*

In toate județele din Romînia s'au găsit persoane caritabile destul de luminate, care au lăsat în interesul sănătății publice bunuri foarte importante. Din tabela de donațiuni făcute județelor în acest scop, tabela întocmită de D-l Dr. C. Mihail până la anul 1908, reiese că județele unde s'au donat sume mai însemnate sînt:

Județul Dolj, a cărui bunuri provenite din donațiuni se ridică la suma de 5.199.392 lei.

Printre donațiunile cele mai importante din acest județ sînt:

Donația Smarandei Filișanu, care aduce un venit anual de 35.685 lei pentru întreținerea unui Spital general și a unui pavilion pentru boale de ochi la Filiași, cu 10 paturi.

Donația Alexandru Aman, care aduce un venit anual de 41.510 lei pentru întreținerea Spitalului Aman din Craiova.

Donația Canecciu, care aduce un venit anual de 115.920 lei, din care trebue să se întrețină: un pavilion pentru boalele contagioase, un azil pentru copii găsiți, un ospiciu cu 12 văduve și în timp de războiu trebue ajutat Ministerul de Războiu sau Crucea Roșie.

Județul Buzău posedă bunuri donate în valoare de 3.976.680 lei. Printre donațiunile cele mai importante sînt următoarele:

Donațiunea Grigore Monteoru, care aduce un venit anual de

12 mii lei pentru întreținerea Spitalului din Comuna Pogoanele.

Donațiunea Pîcleanu, care aduce un venit anual de 32 mii lei, cu care județul întreține spitalul din Comuna Vintilă-Vodă.

Donațiunea Ciochinescu, cu un venit de 120 mii lei, pentru întreținerea Spitalului Comunal din jud. Buzău.

Donațiunea Maria Minculescu, cu un venit de 30 mii lei anual pentru Spitalul Gărlași.

Județul R. Sărat are bunuri donate în valoare de 1.398.033 lei. Printre donații, cea mai importantă este donația Toma Bagdat, care aduce un venit anual de 37.240 lei pentru întreținerea bisericii și Spitalului din R. Sărat.

Județul Tecuci are bunuri donate în valoare de 1.031.049 lei. Cea mai importantă donație e aceia a lui Anton Cincu, care aduce un venit anual de 13.600 lei pentru Spitalul din Tecuci. Celelalte județe posedă și ele donațiuni sanitare care, deși mai mici, totuși destul de importante, astfel:

Județul	Fălciu	posedă donațiuni sanitare	în valoare de	916.842 lei
„	Prahova	„ „	„	790.866 „
„	Vaslui	„ „	„	684.463 „
„	Dorohoi	„ „	„	583.523 „
„	Ilfov	„ „	„	520.100 „
„	Suceava	„ „	„	298.333 „
„	Mehedinți	„ „	„	275.500 „
„	Bacău	„ „	„	252.170 „
„	Vîlcea	„ „	„	209.000 „
„	Brăila	„ „	„	208.175 „
„	Nemț	„ „	„	193.420 „
„	Covurlui	„ „	„	140.000 „
„	Olt	„ „	„	81.000 „
„	Ialomița	„ „	„	80.000 „
„	Romanați	„ „	„	68.600 „
„	Botoșani	„ „	„	44.500 „
„	Mușcel	„ „	„	32.280 „
„	Argeș	„ „	„	32.000 „
„	Iași	„ „	„	18.900 „
„	Dîmbovița	„ „	„	17.800 „
„	Teleorman	„ „	„	13.100 „

In anii din urmă Eforia Spitalelor Civile a mai primit cîteva donațiuni importante cu scopuri sanitare, iar dintre acestea cea mai importantă și mai frumoasă este donațiunea lui Cazotti. El a instituit legatar universal al întregei sale averi pe Eforia Spitalelor Civile din București căreia, între alte obligațiuni cu scopuri din cele mai nobile, i-a dat misiunea de a înființa pe moșia lui Casotta (Buzău) un spital cu cel puțin 36 paturi. Ter-

mintindu-şi testamentul el spune: „Toată viaţa mea am avut ideia că averea procurată prin muncă, graţie căreia am avut cea mai mare satisfacţie, să o las pentru ajutorul şi mîngîerea locuitorilor dela ţară, care au contribuit la facerea acestei averi şi de care nimeni nu se îngrijeşte". Un legat foarte important, de 4 milioane, a fost lăsat Serv. Sanitar de defunctul D. Atanasiu, ca să se construiască un spital de copii în Bucureşti.

Din întreg acest studiu rezultă deci că, este de cea mai mare utilitate în ţară la noi existenţa unei carităţi private largi şi luminate, care să ajute caritatea publică. Ea trebue să urmărească: pedeoparte crearea a cît mai numeroase spitale, iar pe de alta să înfiinţeze şi să întreţină institute ştiinţifice de valoare, care să se ocupe cu aflarea raţiunei boalelor şi a mijloacelor de combatere cele mai nimerite. Aceste 2 categorii de opere filantropice sînt cele dintăi pe care trebue să le aibă în vedere persoanele caritabile, căci, numai avînd o stare sanitară bună o naţiune poate să prospereze.

Dr. G. Stănculeanu şi Dr. D. Mihail.

Din lumea balcanică

Două cărţi bulgăreşti: una cu privire la chestia macedoneană şi alta despre oştirea romînească.

Cunoscătorul mişcărilor politico-naţionale actuale din Bulgaria poate afirma, fără teamă de greşală că, în acest stat, toţi conducătorii, fără deosebire de partid, ţintesc mărirea ţării lor cu Macedonia de o camdată, şi că pe Romînia o socotesc duşmană acestei năzuiri de expansiune teritorială. Ori cît de mult ar ascunde vecinii Bulgari întîiul punct al acestei constatări, sub forma că ei nu urmăresc smulgerea Macedoniei ci numai autonomia ei, nu vor putea fi crezuţi, pe cîtă vreme întreagă pătura lor conducătoare face educaţia poporului şi a straturilor politice în sensul smulgerii, iar nu al autonomiei. Şi iarăşi, ori cîte vorbe de dragoste şi recunoştinţă ne-ar rosti ei la solemnităţi sau la aduceri aminte din războiul dela 1877, nu vor putea fi crezuţi că ele sînt sincere, pe cîtă vreme vedem că spiritul ostăşesc al lor e format de către ofiţerii superiori în sens potrivnic Romîniei, bănuitor şi neprietenos faţă de noi.

Noui dovezi pentru aceste afirmări găsim în 2 cărţi *bulgăreşti* de curînd apărute la Sofia, una intitulată: „*Oraşul Salonic, note politico-geografice şi de economie naţională*", şi alta: „*Puterea militară a Bulgariei şi aceia a vecinilor ei*".

Despre aceste două cărţi voesc a vorbi aci, fiindcă ele arată din nou nesinceritatea în vorbele vecinilor Bulgari.

*

Partidele politice din Bulgaria, *cînd sînt la guvern* în totdeauna se rostesc, prin miniştrii lor, că dînsele nu urmăresc smulgerea Macedoniei şi alipirea ei la statul bulgăresc, cum au făcut cu Rumelia-Răsăriteană la a. 1885, ci vor numai să facă pe Turcia să nu mai asuprească pe Bulgarii de acolo şi să le îngădue dezvoltarea vieţii naţionale. Aşa,

de pildă, în a. 1903, pe cînd era la cîrmă guvernul și partidul stambulovist, primul ministru al lui de atunci, Petrov, zicea, într'un interview acordat ziarului nostru „Universul", că: „nici un Bulgar nu vrea extensii teritoriale. Bulgarii vor numai ca, în Macedonia, viața, proprietatea, justiția și onoarea să fie un drept al tuturor, iar nu numai un drept al celor mai tari. Aceasta e ce dorim noi și nimic mai mult, foarte sincer și fără gînduri ascunse de cucerire" (A se vedea *Universul* dela 7 Oct. și 25 Noem. 1903).

Cam aceleași lucruri le spune, de altfel, și guvernul cu partidele de coaliție naționalisto-progresist actual din Bulgaria. Aceasta se vede în discursurile primului ministru Gešov, dintre care voiu cita pe acel ținut înaintea alegătorilor din Vratca la 22 Mai 1911 (publicat în *Mir* de la 24 Mai 1911), și în cuvîntările pe care deputații guvernamentali Tončev și Kr. Todorov le-au ținut în Sobrania în Noembrie c. (și publicate în *Mir* dela 4 Noem. 1911).

Dar, cînd sînt în opoziție, deci cînd nu au răspunderea unei situații, partidele bulgărești, prin șefii și oficioasele lor zilnice, vorbesc altfel; atunci ele fac atmosferă și educație poporului și clasei culte în deosebi, în sensul smulgerei Macedoniei dela Turci, adică tocmai pentru „expansiuni teritoriale". Așa stambuloviștii, democrații lui Malinov și radoslaviștii, care acum sînt în opoziție, propoveduesc, în presa lor, că: „de oarece Turcia e ocupată în războiu cu Italia, Bulgaria trebue să se folosească de aceste împrejurări favorabile și, dacă nu ar putea să înfăptuiască *tractatul dela San-Stefano*, cel puțin să întemeeze *autonomia* Macedoniei și a Adrianopolului" (Cf. *Mir* dela 7 Octom. 1911). In ziarele democraților „Preporec" și „Vardar", declară odată, încă și mai mult, că: „a sunat deja momentul ca să ne facem socotelile cu Turcia. Acum ori niciodată. Dacă, deci, *nu luăm acum Macedonia* și Adrianopolul, atunci trebue să renunțăm la conaționalii noștri de acolo. Ostașul turc acum nu mai e în stare să biruiască. Nu trebue să ne temem nici de o eventuală năvală *a Rominiei*. Intr'un războiu cu Turcia, Rominia ar mobiliza în adevăr oștirea sa, dar asta ar face-o numai ca să ne sperie și nu ca să se bată cu noi. Ea n'ar îndrăzni să între în luptă cu noi, pe cîtă vreme Austria și Germania nu se hotărăsc să facă războiu. Dar chiar de s'ar încumeta, atunci Rominia ar avea cu alții de lucru. Destul i-ar fi să se trimită de Rusia la granița ei două corpuri rusești, și Rominia s'ar liniști numai decît. Și de nu ar fi pentru noi Rusia și Austria, ca să ne ajute barem la înfăptuirea autonomiei Macedoniei, atunci va trebui să ne scuipăm în mîini și *noi singuri să ne aruncăm în luptă*, fiindcă, chiar a doua zi după atacul nostru, toate celelalte popoare balcanice se vor ridica și ele împotriva dușmanului comun: Turcia".—Așa scriu „Preporec" și „Vardar", pe cînd însă, *acum* (fiindcă e la guvern, probabil) le combate ziarul partidului guvernamental al lui Gešov, *Mir* dela 10 Noem. c.).

Un fapt rămîne însă: că învățăturile acestea ale opoziției, în de-

obște, pentru smulgerea Macedoniei, au ajuns, în sufletul Bulgarilor, una dintre cele mai obicinuite tendinți și cel mai *apropiat* ideal de realizat al lor. Toți Bulgarii cred azi că Macedonia li se cuvine. In acest sens îi învață nu numai presa politică ci încă și oamenii de știință ai lor. Așa și profesorul dela Universitatea din Sofia *A. Išírkov*, în cartea-i mai sus pomenită,—al cărui titlu bulgăresc e: „*Grad Solun, politiko-geografski i narodostopanski bělěžki*", pe romînește: „Orașul Salonic, note politico-geografice și de economie națională",—apărută la Sofia în 1911. In ea spune mai întăi că, după cum arată istoria trecutului, a Rominilor și a Turcilor, acel stat sau popor care va stăpîni Salonicul va domni peste Peninsula Balcanică întreagă, fiindcă acest oraș e punctul de necesară legătură între Europa apusană (prin Durazzo, valea Vardarului, a Moravei și Belgrad), și Asia și Africa prin Constantinopol. Deci, spune Išírkov, Bulgarii de azi să nu mai facă greșala strămoșilor lor care, în veacurile trecute, se gîndeau să pună mîna pe Constantinopol iar nu pe Salonic,—ci ei să caute ca, înainte de toate să predomnească în acest de pe urmă oraș și în împrejurimile lui, fiindcă numai el e cheia Balcanilor. Iar pentru aceasta, zice încă, Bulgarii vor trebui să caute a *coloniza* liniștit, dar mult, cu de ai lor—atît Salonicul cît și ținuturile din jurul lui, pentruca, la un moment dat, ei să fie, între celelalte neamuri, elementul cel mai numeros și puternic acolo. „Căci, continuă Išírkov (p. 134), noi Bulgarii *avem dreptul* la o parte din Marea Albă (Egee). Acest drept îl sancționează *tractatul dela San-Stefano*, care determină pentru Marea Bulgarie o bună parte din țărmul Mării Albe. Și, regulata dezvoltare politico-națională a statului nostru cere *să se unească* Bulgarii *din Peninsula Balcanică* într'o *unitate* politică, ca să se tragă hotarele *firești* ale statului și să se capete mijloacele de economie națională necesare pentru regulata dezvoltare a lui. Iar între cererile formulate de noi pentru regulata dezvoltare a statului bulgăresc intră și țărmul *macedono*-tracic dela Marea Albă, ca o parte compunătoare a *viitorului* Imperiu bulgăresc. Și, oricum se va face, într'o zi împărțirea Turciei, noi vom dobîndi o parte din țărmul Mării Albe, fiindcă situația geografică a Bulgariei, puterea ei și compoziția etnografică a populației în Macedonia și Tracia, o fac important factor la rezolvarea chestiei turcești în Europa".

Zmulgerea Macedoniei și orînduirea hotarelor *viitoarei* Bulgarii *între Dunăre și Marea Egee, între care hotare*, firește *intră și Dobrogea noastră*,—aceasta e educația pe care o face poporului bulgăresc și profesorul Išírkov și opoziția, oricare ar fi ea, din Bulgaria,—și alți bărbați de carte de acolo.[1])

---

1) A se vedea asupra acestui punct și cartea mea, care acum se află sub tipar și va apare în curînd: *Relations des Roumains avec les Serbes, les Bulgares, les Grecs et la Croatie, en liaison avec la question macédo-roumaine*".

Iată de ce, cu părere de rău, nu putem crede nici în interviewul pomenit al primului ministru Petrov şi nici în celelalte declaraţii ale Bulgarilor că nu vor să pună mîna pe Macedonia.

*

Iar sentimentele obşteşti ale Bulgarilor faţă de Romînia se văd încă odată în a doua carte din cele pomenite aci la început. Un militar cu pseudonimul „Zenit" a scos la Sofia în 1910 cartea bulgărească intitulată *„Voennoto mogăştevto na Bălgarija i na nejni săsĕdi"*, adică „Puterea ostăşească a Bulgariei şi a vecinilor ei". Revista sîrbească *Srpski Književni Glasnik* dela Belgrad, No. din 1 Sept. 1911 p. 399, ne destăinueşte că autorul Zenit este un căpitan de stat major bulgar şi că datele puse de el, în această carte cu privire la oştirea sîrbească, *nu sînt adevărate.*

Dar care-i cuprinsul acestei scrieri a căpitanului Zenit cu privire la Bulgaria şi Romînia, şi sînt ele adevărate datele despre oştirea noastră?

Credinţa autorului e că „guvernanţii de acum, în Bulgaria, sînt suflete fricoase şi scurt văzători", fiindcă se tem de a începe războiu cu Turcia; dar, oricît s'ar păzi ei de acest lucru „războiul, cu aceasta ni se impune chiar de împrejurări" (p. 5). Aceşti politiciani, zice Zenit mai departe, nu văd că, dacă ei nu vor ataca pe Turcia acum, cînd oştirea ei e slabă iar cea bulgărească foarte puternică şi organizată, mai tîrziu cu greu va mai ajunge la izbîndă, într'un războiu cu aceasta, fiindcă Turcia, de cînd cu introducerea Constituţiei într'însa, a început să-şi organizeze modern oştirea, aşa că peste vre-o zece ani va ajunge primejdioasă pentru Bulgaria. „Victoria noastră va fi sigură, continuă Zenit (p. 8), numai cînd ştim că de peste 30 de ani ne aşteaptă o populaţie muncită, al căreia sînge, ziua şi noaptea îl varsă torturatorii ei [Turcii, în Macedonia]. Această populaţie va mări cu jumătate puterea oştirii noastre. Îndată ce vom declara războiul, ea se va răscula, va forma cete revoluţionare care vor năvăli din toate părţile asupra Turcilor, vor nelinişti oştirea lor, vor dărîma întăriturile şi drumurile de fier turceşti. Robul dinăuntrul Turciei va face, pentru eliberarea sa, tot atît cît şi noi din afara ei. Victoria noastră e în afară de orice îndoială! Ascultaţi-ne, voi suflete fricoase! Nu mai pierdeţi şi acum prilejul pe care l-aţi mai pierdut deja de cîteva ori! Dar nu e numai Turcia, zice mai departe Zenit, singurul duşman al nostru cu care trebue să ne măsurăm puterile. E foarte probabil că la o izbire cu ea, îi vor alerga în ajutor *Romînii* şi Sîrbii. De aceasta ni se impune să vedem care-i puterea vecinilor noştri separat şi în total" (p 9).

Aşa scrie Zenit, şi trebue să spun că părerea lui despre sentimentele neprietineşti ale Romîniei faţă de Bulgaria care rivneşte Macedonia o mai are şi altcineva acolo. Astfel, Rodoslavov, şeful partidului de guvernămînt al „radoslaviştilor", bătrînii liberali care acum se află în opoziţie, în discursu-i ţinut în Sobranie la 4 Noembrie c., cînd guvernul coaliţionist liberalo-progresist (Geşov-Danev) de acum declară că Bulgaria se află în bune relaţii cu statele vecine, zise: „Dar dacă raporturile noastre cu vecinii sînt prietineşti şi bune, de ce s'a făcut alianţă între Turcia şi Romînia? Noi nu avem faţă de Romînia nici un fel de intenţii agresive, şi să dea Dumnezeu ca legăturile noastre cu acest stat *să se îndrepte.* Şi dorinţa mea şi aceia a prietenilor mei politici e ca guvernul de acum să îndeplinească în politica externă tot ce s'a angajat". (Discursul acesta e publicat în *Mir* dela 6 Noemvrie 1911).

Dar, fie că guvernul de acum din Bulgaria, fie că radoslaviştii, sau alţii ar izbuti sau nu „să îndrepte" raporturile ei cu Romînia, Zenit reprezintă, în această carte a sa, cu deosebire ideile şi tendinţile partidului stambulovist (nu numai pe ale celui democrat şi radaslovist) faţă de Turcia; şi ţinta lui aci este să arăte de ce Bulgaria ar eşi biruitoare într'un războiu cu Turcia, chiar cînd aceasta ar fi ajutată de Romînia şi Sîrbia: „Eu, spune autorul în prefaţă, cred cu sinceritate în puterea *straşnică („v strašnata mošt")* a oştirii bulgăreşti, şi cu ţifre şi fapte voiu căuta (în carte) să insuflu această credinţă şi în fiecare cetăţean bulgar".

Şi începe să arate puterea militară a Bulgariei, că ea are: 700,000 (şapte sute mii) oameni îmbrăcaţi şi capabili de a purta arme; din aceştia, 200 (două sute) mii au vîrsta de peste 40 de ani şi se vor socoti în gloate. Aceasta înseamnă că, pentru un războiu, Bulgaria are o jumătate de milion de oameni. Dar, pentru întreţinerea unei aşa numeroase oştiri şi pentru armament, ar trebui ca Bulgaria să aibă încă şi cel puţin 200 (două sute) milioane lei, ceia ce ea n'are. Aşa cum este însă, continuă Zenit, ţara noastră *poate* prevedea cu armament modern 350 (trei sute cinci zeci) de mii de oameni, cu care să facă'n siguranţă războiu *pe teritoriu străin*". Apoi mai departe, Zenit arată cîtă infanterie, artilerie, cavalerie, geniu intră în această sumă de ostaşi.

După ce afirmă că: „cel mai cultural element sînt, în Turcia, Bulgarii şi Grecii" (p. 11), analizează amănunţit cadrele şi cuprinsul material şi sufletesc al oştirii turceşti, şi ajunge la rezultatul că: „în deobşte vorbind, în ce priveşte îmbrăcămintea oştirii şi bani, Turcia nu ne întrece, iar în alte privinţi: în instrucţie, disciplină şi moral, oştirea ei e inferioară oştirii noastre".

Analizează apoi puterea oştirii sîrbeşti, pe care iarăşi o găseşte, ca şi pe cea turcească, inferioară celei bulgăreşti, şi ca număr şi ca armament, instrucţie, disciplină şi moral. [Nu ştiu, întru cît vor fi exacte datele-i relative la oştirea turcească, în ce priveşte pe cea sîrbească însă am văzut că *Szpski Književni Glasnik* dela Belgrad spune că datele lui Zenit sînt falşe. De altfel tot neexacte sînt şi multe din datele cu privire la oştirea romînească].

Dar să arăt ce spune el despre noi.

Zice următoarele: „Deşi e mai mare decît Bulgaria, Rominia nu ne întrece în privinţa armatei, din pricina chipului particular cum îşi are organizate puterile ei militare; căci pănă mai acum a avut de fapt o oştire de miliţieni, cu toate că pretindea că se conduce după principiul oştirilor regulate. De asta Rominia nu a putut avea o armată puternică şi instruită. Numai în anii din urmă, bărbaţii de stat ai Rominiei au început să îndrepte starea. Legea generalului Averescu din 1908 face ca oştirea romînească să poată pună pe picior de războiu 19 clase de oameni cu un număr de 250 mii de ostaşi. Generalul Crăiniceanu, în 1910, ca să mărească efectivul pentru vreme de războiu, face schimbări acelei legi şi creiază noui corpuri pentru Dobrogea.—Teritoriul Rominiei e împărţit în 4 *regiuni*, în fiecare regiune cu cîte un *corp* de armată cu reşedinţa: Corp. I la Craiova, Corp II la Bucureşti, Corp. III la Galaţi şi Corp. IV la Iaşi. Corpurile se compun din cîte 2 divizii de infanterie, 1 brigadă de artilerie, 1 brigadă de cavalerie, 1 batalion de vinători, 1 de pioneri, plus diferite elemente ajutătoare. Afară de astea, Rominii au în Dobrogea şi o divizie a parte; se pare că, din punct de vedere administrativ, această divizie atîrnă de corpul din Bucureşti.

Astfel că Rominii au, ca infanterie, 9 divizii care fac 18 brigade sau 36 de regimente sau 188 batalioane; cavaleria lor se compune în total din 86 escadroane, din care au, bine organizate şi deplin gata pentru marş, cam 40. Toată artileria romînească are 9 brigade, cîte una de fiecare divizie de infanterie. Iar pionerii sînt în 4 batalioane, cîte unul de fiecare corp, afară de cel dela fortificaţiile Bucureştiului.—Nu vorbim *de flota Rominiei*, fiindcă nici nu vedem ce rol activ ar putea să joace ea într-un războiu cu noi, decît numai să bombardeze ţărmul mării noastre şi să slujească ca mijloc de transport. Toată acţiunea oştirii se va hotărî pe uscat".

După ce spune acestea despre oştirea Rominiei, Zenit trece la *concluzie*, că: „Turcia nu poate să ne opună mai mult decît 300—350 mii oameni corect îmbrăcaţi, deci cam cît avem noi [Bulgarii]. Dar oştirea turcească e inferioară celei bulgăreşti ca instrucţie şi disciplină. Sîrbia nu poate să ne opue decît 200—250 mii oameni, dar aceştia sînt foarte inferiori din pricina spiritului dezorganizat şi a indisciplinei care a pătruns acolo în anii de pe urmă (cu omorîrea regelui Alecsandru). Rominia e cea mai bine organizată dintre vecinii aceştia; dar totuşi, oştirea romînească, din pricina sistemului după care e organizată, nu e o oaste unitară şi bine instruită: aceasta azi seamănă mai mult cu o armată de miliţieni şi are toate defectele acestui sistem. Mare parte din oameni sînt cu *desăvîrşire* slab instruiţi („*sävărseno* slabo obuceni"); compoziţia ofiţerimei ei e bună, a subofiţerilor satisfăcătoare. Iar în ce priveşte numărul ostaşilor ei, Rominia nu ne întrece; căci ea nu poate pune peste 300 mii pe picior de războiu, ba nici atita".

Apoi continuă că: „dacă la un războiu cu Turcia, Sîrbii se aruncă asupra noastră din dreapta, va trebui să ne luptăm cu o armată de o jumătate de milion. La un războiu cu Rominia va fi acelaşi lucru, dacă Sîrbia se ridică 'mpotriva noastră. Situaţia ne va fi grea, dar nu fără nădejde, fiindcă nu numărul hotărăşte victoriile, ci moralul şi disciplina şi avîntul trupelor; iar aceste de pe urmă însuşiri nu le au niciuna din cele trei oştiri duşmane. Numai cu o mînă de ostaşi a biruit Frideric cel Mare 'ntreaga Europă în războiul de 7 ani, tot aşa şi Napoleon cel Mare pe aliaţi, şi Japonezii pe Ruşi. Aşa va fi şi Bulgarilor faţă de aliaţii Turci-Romîni-Sîrbi".

„Oricum însă, continuă Zenit, pentruca Bulgaria să întîmpine mai puţină greutate în acest războiu pe care îndemn să-l înceapă, va trebui să facă de aci 'nainte 3 lucruri: 1) să-şi reorganizeze oştirea [după un plan propus aci de Zenit], 2) să facă educaţie militaro-patriotică poporului, şi 3) să-şi caute şi ea apropiere şi alianţă cu Muntenegru şi Grecia.

Aşa spune Zenit în 1910, cînd cunoştea şi legile miniştrilor generali Averescu şi Crăiniceanu. Şi totuşi, el afirmă multe neadevăruri în cartea sa, prezentînd chiar compoziţia materială a oştirii romîne mai prejos decît ea este 'n realitate. Căci, în adevăr, şi în momentul cînd el scria cartea sa, oştirea romînească se compunea din 5 regiuni şi 5 corpuri, iar nu 4, cum spune dînsul; din 10 divizii de infanterie, iar nu 9; din 86 de escadroane de cavalerie *toate* gata în orice moment de a porni la războiu, dar nu din 40 gata; din 10 brigade de artilerie, iar nu 9; din 5 batalioane de pioneri iar nu 4, cum spune dînsul.

Va fi spunînd Zenit toate aceste neadevăruri numai spre a lăuda pe Bulgari, dintr'un şovinism primitiv, sau pentruca astfel să-i încurajeze de a începe repede războiul pe 3 fronturi deodată, cum îi îndeamnă în carte? Greu de precizat. Oricum însă, cartea lui ne destăinueşte sentimentele reale ale păturei conducătoare din Bulgaria faţă de Romînia; ea e numai un episod din un întreg *curent* care mai ales în vreme de opoziţie, urmăreşte sistematic zmulgerea Macedoniei şi lovirea Romîniei, protivnica acestei zmulgeri.

Ilie Bărbulescu.

Cronica externă

Situaţia în Anglia

Cu cît trece vremea cu atît se vede mai limpede că cu George V n'a început numai o nouă domnie, ci o nouă fază din evoluţiunea poporului britanic. Anglia lui nu mai e Anglia lui Eduard VII. Ce era Anglia sub fiul reginei Victoria? Innăuntru nu se surpase încă structura vechii Anglii, cu cele două Camere, una aleasă, cealaltă ereditară, cu amestecul acela interesant şi straniu de tradiţionalism şi de iubire de progres. In afară, imperiul creat de generaţiunile trecute şi ajuns la apogeul său sub lunga domnie a reginei Victoria, se prezinta ca un bloc neclintit şi falnic. Iar în relaţiile ei externe, Anglia ştiuse să atragă toate statele în orbita ei şi, întreţinînd cu toţi raporturile cele mai prieteneşti, să se înfăţişeze lumii ca centrul supremaţiei şi ca isvorul păcii universale.

Cu totul alta e situaţia actuală. Inlăuntru a murit Anglia aristocratică. Camera Lorzilor va fi înlocuită printr'o instituţie cu caracter democratic. Până acum se putea spune că Anglia este o democraţie condusă de o aristocraţie luminată; de acum înainte Anglia devine o democraţie stăpînă pe propriile ei destine. Votarea Hume-Rulului irlandez va fi prima consecinţă a acestei transformări şi fiindcă autonomia Irlandei va fi urmată fatal de acea a Scoţiei, se poate spune că din democratizarea vieţii publice a Angliei va rezulta transformarea statului unitar englez de astăzi într'un stat federat. Dacă n'ar fi decît atîta, şi deja s'ar putea spune că cu George V a început o eră nouă. Dar e şi mai mult. In curînd femeile vor dobîndi dreptul de vot. Campania energică a sufragetelor şi-a produs roadele. Oamenii politici au fost unul cîte unul convertiţi de ele. Majoritatea ministerului e în favoarea cauzei lor. D-nii Lloyd George şi Sir Edward Grey au declarat-o în public. Singur d. Asquith se mai împotriveşte, dar el este o minoritate în propriul său cabinet. Aşa fiind, e destul să-ţi închipueşti numai ce va fi o Anglie fără lorzi, cu votul femeilor, cu Hume-Rulul irlandez şi scoţian, pentruca să înţelegi cît de departe sîntem de vremurile lui Eduard VII.

Dacă ne îndreptăm acum privirile către imperiu, depărtarea ne pare

şi mai simţitoare, căci în locul imperiului atot-puternic, dominînd mările şi continentele avem un imperiu care se clatină. Siguranţa de odinioară a fost înlocuită prin temeri şi prin nelinişte. Pretutindeni se arată semne de sinistre prevestiri, nu numai fiindcă individualismul coloniilor de sine stătătoare se accentuiază, căci aceasta era firesc, dar fiindcă în India situaţia devine din zi în zi mai îngrijitoare. Aparenţe pot acolo să mai fie asigurătoare, realitatea e însă plină de nesiguranţă. La Delhi George V poate să mai fie încoronat cu o pompă nemai auzită, se pot da în cinstea lui serbări ca din basme, în care să se desfăşoare în toată splendoarea lui luxul oriental, pot să se ploconească la picioarele Tronului Majestăţei Sale Britanice maharajale acoperite de aur şi scăldate în pietre scumpe, sub acest decor de o înşelătoare strălucire se agită însă în umbră revendicări puternice şi clocotesc în taină răzbunări violente. India a luat conştiinţă de individualitatea ei etnică, ea consideră dominaţiunea engleză ca o umilinţă, şi de aceia începe pe ţărmurile Gangelui şi sub poalele Himalayei, pentru Englezi, vremuri grele şi pline de pericole. Iar în afară Anglia nu mai are situaţia excepţională de altădată. Imperiul Britanic nu mai este arbitrul nediscutat al Europei. Raporturile lui cu Germania sînt mai rele decît înainte. Ostilitatea Germaniei a crescut într'o proporţie mai mare decît aceia în care a crescut putinţa Angliei de a respinge un eventual atac al Imperiului German. Armata engleză— toată lumea o ştie—n'a făcut nici un progres şi este neîndestulător pregătită pentru a îndeplini menirea ei. Flota engleză se menţine în starea de superioritate numerică pe care o avea, dar deosebirea dintre ea şi flota germană devine din ce în ce mai mică. Cu Rusia, Anglia nu mai are aceleaşi legături de amiciţie. Imperiul Moscovit înclină tot mai mult spre Germania, şi în Persia, unde interesele Angliei sînt mai strîns unite de ale Rusiei, evenimentele au luat în ultimele vremuri o astfel de întorsătură, încît nu este exclusă acolo posibilitatea unor serioase neînţelegeri anglo-ruseşti. Chiar în Portugalia, situaţia Angliei e mai puţin satisfăcătoare. De cînd a căzut dinastia de Coburg şi a fost proclamată republica,— influenţa engleză a încetat de a fi atot-puternică la Lisabona. Ce e drept, Italia a păstrat aceleaşi raporturi cordiale cu guvernul britanic, dar ea se sprijină astăzi în acţiunea ei din Mediterana mai mult pe Franţa. In Turcia, Anglia a făcut greşeli mari. După răsturnarea lui Abdul-Hamid, ea ar fi putut să dobîndească la Constantinopol o situaţie strălucită. Tinerii Turci supăraţi pe Germani, îndreptaseră înspre Anglia privirile şi speranţele lor. Prin atitudinea ei şovăitoare, diplomaţia engleză a nemulţumit însă pe Tinerii Turci şi a permis Germaniei să aibă din nou, în Imperiul Otoman, situaţia precumpănitoare de odinioară. Cu Austria, relaţiunile Angliei au rămas bune, dar de cînd chestia Bosniei şi a Herzegovinei a fost rezolvată, monarhia Habsburgilor ne mai avînd interes să menajeze Anglia, a dispărut intimitatea din trecut. Numai cu Franţa legăturile au păstrat într'adevăr acelaşi caracter

ca sub Eduard VII. Dar ele nu sînt îndestulătoare pentru a permite Angliei să joace rolul de arbitru al situației internaționale.

Fără îndoială că ar fi exagerat dacă am trage din aceste constatări concluzii prea pesimiste. Dacă situația colonială și cea externă se prezintă, în noua fază, sub o lumină mai puțin satisfăcătoare, în schimb democratizarea internă e de natură să creeze înăuntrul Angliei o situație cu mult mai bună decît cea de până acum. E sigur că, sub imboldul unei politici sincer democratice, contrastul dintre prea marea splendoare de sus și prea cruda mizerie de jos va trebui să înceteze. Anglia va deveni o țară în care repartizarea avuțiilor va fi mai normală și în care puterea nu va mai fi răscumpărată prin atîtea suferințe ale proletariatului, nici prin neputința celor nevoiași de a găsi de lucru.

Dealtminteri, tot ce vrem deocamdată să înregistrăm e existența erei noi ce se deschide în istoria Angliei. Viitorul va spune dacă Anglia a fost mai fericită în trecut și dacă domnia lui George V va reprezinta, în evoluțiunea poporului britanic, un punct mai culminant decît domnia augustului său părinte.

I. G. Duca.

CRONICA TEATRALĂ

BUCUREȘTI

La *Teatrul Modern* s'a jucat cu un mare succes piesa *Scandalul* de Henry Bataille. A fost piesa cea mai aplaudată și mai cercetată din prima jumătate a stagiunii teatrale actuale, nu numai între piesele reprezintate la *Teatrul Modern*, dar și între cele reprezintate la *Național*. Drama lui Henry Bataille a zguduit inimile, a răscolit cugetele—tradusă în romînește și înfățișată unui public romînesc, tot atît de mult ca și în împrejurările de acasă. Și cred că așa va fi întotdeauna, ori care va fi limba de gazdă și oricare privitorii, atît timp cît educația, căsătoria, onoarea... și inima femeei vor fi așa cum astăzi sînt, în Franța, pe la noi și pe aiurea.

Ce se întîmplă în piesă este fapt divers, e un lucru de care ați auzit—de cîte ori! Dar ceia ce este și va fi deapururi nou—cînd o mînă de talent se apucă să scobească albie, să dea încovoere, accidențe, stăvilare și fringeri de cataractă apelor etern aceleași ale întîmplărilor vieții noastre—este felul cum strunește, accidentează, cum frînge în cataractă marele talent Henry Bataille prea cunoscutul element dramatic al păcătuirii femeei măritate.

Maurice Férioul—industriaș bogat, persoană onorabilă, greutate politică..,—se duce, cu nevasta și cu copiii, la băile Luchon. Să te duci vara, cu nevasta, la băi, cînd nevasta ți-e frumoasă, a ajuns să însemneze azi: să te duci la colivia nenorocirii și să sgîndări prostește fiara din colivie. Carlota Férioul, femee tînără și frumoasă, se întîlnește într'o zi, în salonul de cură sau în grădina băilor, cu o figură neobișnuită, cu un tip exotic și fascinator. La fel cu toate femeile delicat crescute, adică lamentabil crescute, d-na Férioul a învățat mai mult poezii și romane de cît știință și filozofie, a visat feți-frumoși și aventuri romantice, iar înțelesul vieții, asprimile și primejdiile ei, realitățile negre

și inimice din această viață: i-au rămas nestudiate și streine, ca geografia Chinei. Necunoscutul întîlnit îi apare deodată ca întrupînd idealul visurilor ei (absurde, imposibile!) și biata creatură, soția cea mai cinstită de pe lume, se pomenește soție trădătoare. Acest arbore rămuros și plin de înfățișare—sentimentul de soție și de mamă din inima Carlotei—era ros la rădăcină de viermele sentimental! .

Și în brațele cui se aruncă biata mistificată? In brațele unui simplu aventurier. Carlo Artanezzo, pe care eu l-am luat, după nume, drept italian, dar despre care mi s'a spus (nu știu cu ce dreptate, fiindcă n'am la îndemînă originalul francez) că este pur și simplu un compatriot, Carlo Artanezzo... pare că ar fi într'adevăr un exemplar dintr'o ediție specific rominească și cunoscută foarte mult străinătății. Pare..., dar am nepatriotismul să nu primesc asemănarea de cit pe jumătate. Deocamdată Artanezzo e un băiat voinic, frumos, bine îmbrăcat, cu aere și cu pretenții de vice-conte. Mai afund, e o existență echivocă, cu venituri problematice, cu patima jocului și cu ponosul expedientelor frauduloase, ca să-și procure banii care-i lipsesc grozav, adeseori. In ultim resort, Artanezzo e un erou al mizeriei, al escrocheriei și apoi—ceia ce răsfrînge asupra personajului lumina unei stranii redempțiuni—un erou al inimii.

După opt zile de iubire, sinceră, pătimașă, și dintr'o parte și dintr'alta, Artanezzo se scufundă... Ca să scape de datorii, ca să nu fie demascat și dat afară din otel cu scandal, Carlo nu se sinucide, nu izbucnește în lacrămi și mărturisiri, ci ia, *cu împrumut*, Carlotei Férioul, un diamant, din deget. Carlota *se* deșteaptă! o deșteptare amară, sinistră, și care e primul ceas din cele douăsprezece ale dramei acum pornite.

Familia Férioul se întoarce acasă, la Grasse. Firește, bărbatul n'a văzut nimic, nu știe nimic. Artanezzo, după ce a amanetat inelul Carlotei, mai face în numele ei, la același giuvaergiu-zaraf și cîteva împrumuturi. Giuvaergiul, alt cavaler de industrie, înțelege că i-a căzut în mînă o pasăre cu pene scumpe și se pregătește de jumulit. Intentează lui Artanezzo un proces de escrocherie și implică în el, nu mai mult de cît ca martoră, și pe d-na Férioul. Și iat'o pe biata femee acum trăind și murind în fiecare clipă, făcînd tot ce-i stă prin putință ca să ascundă lucrurile față de barbatu-său și să înnăbușească *scandalul*. Intre acestea, Artanezzo, prefăcîndu-se că vine să propună o afacere industriașului Férioul, vine în casa acestuia, izbutește să aibă cu singură Carlota o convorbire și, într'o scenă lungă și zguduitoare, i se destăinuește în toată ticăloșia dar și în toată sinistra lui frumusețe. E un mizerabil, un escroc, un om fără onoare, dar nu și fără inimă! Cu toată ticăloșia lui, pe Carlota a iubit-o cu înflăcărare, a iubit-o cu eroism, atît cît poate să mai fie într'un om, care trebue să mintă, să înșele, să fure, ca să nu moară de umilință, ca să nu moară de foame... Artanezzo îi restitue Carlotei toate scrisorile dela Luchon (toate probele bietei iubiri ucise în chip năprasnic) pleacă și nu mai vine.

Corespondența, citațiile, conciliabulele necesitate de proces se țin cîtăva vreme în taină, mulțumită unui prieten al casei, grefierului Parizot. Dar starea sufletească și trupească a Carlotei și manevrele lui Parizot, ori cît de discrete și de acoperite, atrag la urma urmei luarea aminte și bănuelile bărbatului. Maurice Férioul, un om serios, muncitor, inteligent, începe să simtă că prin grădina căsniciei lui a trecut un șarpe, călcînd florile și inveninîndu-le. Și într'o zi, după ce Parizot discutase cu Carlota, în salonul ei, disperata situațiune și o convinsese pe Carlota că e mai bine să se ducă la Paris și să se înfățișeze la proces (în aparență să se ducă la Paris, lîngă mamă-sa bolnavă) Maurice Férioul dă peste Parizot, îl țintuește locului, îl strînge puternic în chingi și bietul grefier, după o rezistență martirică, dă pe față spăimîntătoarea taină. Atunci inima și sentimentele lui Férioul răspund cu vehemența unei ape adînci în care ai prăbușit o stîncă!... Să vie toată casa, și bătrîna lui mamă și copiii și servitorii și soția criminală!... Și în fața tuturor să asvîrle acesteia, în obraz, infamia ei și să o dea afară, de față cu toți, afară, afară!... și cînd toți din casă, speriați și cu gîturile întinse năvălesc în salon (Carlota albă ca tuberozele defuncte), Maurice Férioul, cu o forțare lăuntrică, de oprire, capabilă să facă să plesnească mecanismul unei locomotive care ar fi oprită astfel, se biruește, se oprește ca pe marginea unei prăpăstii și dă miniei și atitudinei lui o lămurire minusculă ca Gulliver în țara uriașilor:—Băiatul ăsta (și arată pe copilul lui cel mare) a fost isgonit din școală și voesc s'o știți cu toții, spre rușinarea lui!...

După un ceas, Carlota pleacă la Paris, convinsă, sărmana, că bărbatul ei nu știe nimic. Un amic al familiei, doctorul Jannetier, o întovărășește în călătorie, fiind Carlota iar convinsă că nici aceasta nu se știe. Doctorul ceruse lui Férioul și mamei acestuia să se prefacă neîncetat absolut streini de adevăr. In cele două zile cît lipsește Carlota, munți întregi de gînduri și de suferință se ridică, se cumpenesc, se prăvălesc și se nivelează în cugetul lui Maurice Férioul. Imensa lui nenorocire, în două zile de singurătate, îl pune față în față cu el însuși, îi aduce aminte de propriul lui trecut, îi aruncă pe neașteptate în față greșelile proprii, ba infamiile proprii... Și el are o infamie pe cuget! Un copil cu o femee din popor, un copil care zice astăzi tată altcuiva...

Carlota se întoarce dela Paris, blafardă, vorbind în neștire, sdrobită de emoțiuni și de nesomn. Cu toată convențiunea făcută (Carlota să rămîie în ideia că nimeni nu știe nimic) durerea și revolta precumpănesc. Maurice zmulge perdeaua convențiunei. Și atunci o zguduire ultimă trece peste sufletul și peste nervii bietei femei.—Știi tot!.. Omoară-mă Maurice!.. Carlota cade mototol pe canapea. Acum n'o mai apasă nimic! Totul se știe. Și piesa se isprăvește „ca în viață", adică profund omenește. Maurice Férioul, care ceva mai nainte se lipsise de toată situațiunea lui politică și administrativă numai ca s'o acopere pe Car-

lota, înțelege cît de scumpă, cît de dureros legată îi este această biată soție adulteră. Și pe cînd Carlota adoarme pe canapea, el se lasă furat de gînduri de viitor, de gîndul iertării, al uitării, al reinvierii iubirii, într'un ipostas nou, umanizată, superioară. Dar Maurice observă că nu-l ascultă nimeni: Carlota doarme! Pumnii i se încleștează; furia descarcă în mușchii lui un fulger! Dar se recucerește imediat, izbit de o ideie profundă: Iată icoana vieții! Tu te frămînți, te zbați, cu inima, cu gîndul și viața doarme!...

Băiatul lui Férioul dă buzna în salon... „— Tăcere! Mama doarme!"

„Adevărul! Ideal profund și greu! Oricărei arte, izvor și scop. Cu o grijă trudnică și in veci neobosită, generațiile își trec una alteia oglinda în care se răsfrînge icoana lui, fără ca să poată ajunge vreodată să îmbrățișeze în întregime icoana aceasta..." Cuvintele citate—din prefața—profesiune de credință care ornează unul din volumele de teatru ale lui Henry Bataille—strălucesc deasupra piesei *Scandalul*, ca luna plină deasupra unei mări în flux. Cu fiecare val, cu tot adîncul ei, cu toată imensitatea ei zbuciumată și tulbure, marea tinde spre lună

Mi se pare că am fost cel mai entuziast spectator al lui Radovici, acum trei luni, cînd *Teatrul Modern* își deschise stagiunea cu piesa *Samson*. Cel puțin, cel mai entuziast dintre spectatorii care-și scriu și tipăresc impresiunile. Azi, după sărbătorita serie a reprezentațiilor *Scandalului*—Radovici joacă pe Maurice Férioul, d-na Maria Voiculescu pe Carlota—relevez cu bucurie că entuziasmul meu avea de ce să fie și că Radovici e un artist excepțional. Fie că vorbește, fie că ascultă, fie că se plimbă, fie că stă locului, fie că dialogează în tonul mediu, fie că izbucnește, împins de sentimente violente, acest artist se proectează totdeauna în lumină și în adevăr. Nu te jignește nici o stîngăcie, nu te sgîrie nici o notă falșă. Radovici e totdeauna la el acasă, complet, firesc, stăpîn pe situație.

Iată, alături de el, un element admirabil, o artistă minunată, d-na Maria Voiculescu. Ar fi interesant să stabilești o paralelă între jocul acestor doi artiști.. Care sînt calitățile și în ce rezidă puterea d-nei M. Voiculescu ?! acestei zine dramatice, care a devastat în așa fel grădina unde cresc elogiile criticei noastre teatrale, încît astăzi bieții critici, cînd vorbesc de d-sa, nu știu de unde să-i mai culeagă măcar un buchețel de toporași.. Cu ce puteri de artă ne subjugă d-na M. Voiculescu? Cînd ascultă, d-sa nu ne spune decît prea puțin; cînd meditează, cînd se plimbă, cînd vorbește domol, cînd e voioasă ori fericită (afară doar dacă e vreo fericire à la Salomea, ținînd în mîini capul lui Johanan) d-na Voiculescu nu ne face să gîndim: iată un mărgăritar de artă! D-sa începe să ne inspire ideia aceasta, atunci cînd se luptă împrejma a 100° de temperatură dramatică. D-na Maria Voiculescu este cineva, un cineva splendid care trăește, ca nu știu care animal fabulos, din Mitologie, în apele clocotitoare sau în foc.

Piesa *Scandalul* a fost jucată la *Teatrul Modern* cu o aproape desăvîrșită armonie de forțe participante. Toată lumea a fost bine, chiar și d. Economu, căruî îi doresc, din toată inima, pe lîngă rîvnă și stăruință, și miracolul posibil al unei resurecțiuni vocale. D. Simionescu, în grefierul Parizot, a fost vrednic de toate aplauzele. A jucat perfect de bine. Îl lăsam la o parte pe Storin, interpretul lui Carlo Artanezzo; îl lăsam la o parte, fiindcă l-am aplaudat în *Rampa*, cu călduroasă convingere. Storin e un element de trainică valoare și excelenta școală pe care o face subt direcțiunea d-lui Davila îi va ascuți și impune definitiv.

Cu *Scandalul* d. Davila apleacă încă odată, până la noi, cerurile teatrului lui Henry Bataille, cerurile cele mai limpezi, mai scintectoare de adevăr și de umanitate, în care au tronat vreodată zeițele gemene Melpomene și Thalia.

G. Gal.

Teatrul Comoedia: Ziua de deschidere

Un teatru nou în București?.. Da, domnilor, un teatru nou în București. Aveți de bună seamă tot dreptul la mirare. Timpurile în care singurul teatru permanent din Capitală, cel Național, dădea deficite monstre, sînt atît de apropiate de noi încît numai cu o sforțare ajungi să crezi că au trecut. În mai puțin de zece ani publicul spectator s'a înmulțit, ca să vorbim nemțește, kolosal. Nimeni nu se ducea la teatru; într'o bună zi, sau mai bine zis într'o bună seară, toată lumea s'a găsit pornind spre teatru. A fost un salt, la cassă, nemaipomenit. Și de atunci încoace casierul și direcția au găsit acel surîs după care umblau de ani de zile. Și surîsul a trecut de acolo pe *fețele* actorilor—fără calambur. Azi un director de teatru e un bărbat aproape politicos și autorul o ființă cu drepturi. În aceste condiții s'a înființat pentru bucureșteni, din vechi obicinuiți cu alt soi de petreceri, în care intrau totdeauna mîncarea și băutura, Teatrul Modern Davilla, unde se serviră numaidecît comedii și drame într'o sală fără farfurii și sticle. Teatrul Liric, care mai tîrziu, ca un simplu cetățean, își schimbă numele în „Leon Popescu" pentru o însemnare, desigur, mai precisă și pentru o mai vie sonoritate, se supuse și el curentului. Nu mai socotim teatrele de vară, încecate de lume, nici recentele cinematografe, și lăsăm pe dinafară Ateneul Romîn cu concertele și conferințele sale, și circul. Publicul teatral s'a înmulțit, iată adevărul. Nu vom lipsi pe economiști de plăcerea de a ne lămuri de ce, luînd noi inițiativa unor explicări nepermise. Să constatăm numai realitatea. Pentruca să spunem că un nou teatru s'a deschis în București, atîta ne-ajunge.

Teatrul acesta nou e *Comoedia*. Construit cu un gust ales și cu toate complicațiile de rigoare de arhitectul Cerchez, el e destinat spec-

tacolelor scurte şi variate şi atit oamenilor liniştiţi cit şi noctambulilor... In sala de sus, graţioasă ca o bijuterie, se joacă până la miezul nopţii comedie şi dramă. Sala de jos, *cabaret*-ul, îşi deschide ochii cînd cea de sus începe să adoarmă. Acolo vor lua loc pe moale, insomniile, veselia, uritul cu speranţa unei petreceri până la ziuă. Vor fi desigur cîntece cu sens, dansuri şi baletiste, rochii scurte de mătase creaţă, ciorapi şi pantofi ridicaţi, „numere“ celebre şi toată tremurarea sclipitoare după care umblă fluturii bătrîni şi tinerele insecte ale vieţii de oraş modern. Nimic nu va împiedeca nuanţa spirituală şi artistică să domine în subsolul Teatrului *Comoedia*. Directorii lor au intenţia să intelectualizeze acest spectacol, vor să-i dea un gust de satiră, mi se pare. Faimoasele *cazinuri* şi *varieteuri* din Bucureşti, unde nici un creer nu comandă spectacolul, adesea imbecil şi totdeauna sarbăd şi intristător, sînt chemate să dispară; şi de vreme ce ne trebue un loc de petrecere pentru noapte, toate preferinţele vor fi date aceluia care se va asemăna mai mult cu teatrul şi cu prezenţa de spirit. Intr'un oraş atît de urît ca Bucureştii, fără munţi şi ape prinprejur, fără împrejurimi, eternă cetate de pulbere şi noroae, distracţiile, pentru cei care simt nevoe de ele, adică pentru mai toată lumea, nu pot fi decît interne şi zidite. Ne civilizăm noi oare zădarnic?

Comoedia şi-a deschis sala principală în ziua întîia de Crăciun. Lume peste capacitatea ei, şi familia Princiară. Scriitori, pictori, actori, studenţi, lume oficială, d. Arion ministrul, haine negre, presă, jobene sclipitoare.

Spectacolul s'a deschis cu un prolog în versuri de Tudor Arghezi, rostit în murmurul de intrare al persoanelor vecinic întîrziate, cu oarecare enervare, de d-na Maria Giurgea, deghizată într'un *Pierrot* de atlaz alb. Ar fi supărător să facem aprecieri, chiar defavorabile cum este de preferat, asupra unui prolog iscălit cu acelaşi nume ca şi cronica de faţă. Să lăudăm mai bine jocul lui Le Bargy şi al d-nei Jeanne Lyon, o femee cu părul de aur, desinată de natură cu o fineţă şi elasticitate de linii admirabile. Trupa talentatului actor francez a jucat, alternînd cu spectacolul romînesc, în primele zile de deschidere.

O piesă într'un act de Roberto Bracco „*Măştile*“, tradusă de d. A. Buzescu, ne-a dat prilejul să facem cunoştinţă cu talentul, desfătat de nuanţe şi viguros al d-lui Ion Manolescu, pe care ne-ar mustra sinceritatea dacă nu l-am pune în rîndul din fruntea comediei romîneşti. Acest om mărunt, nervos şi slab face pe scenă impresia unei funii inodate ce se desface într'un *lazo* vast. Gestul lui are o viaţă considerabilă. In mişcările lui, concentrate, transpar sentimente şi idei. O pricepere minunată de împrejurări. Sînt clipe cînd glasul lui aduce imagina unei rostogoliri sau ruperi. In rolul lui *Palmieri* Manolescu iscă o serie nesfîrşită de imagini legate de starea sufletească a personagiului şi-l extraordinar cum din acelaşi loc, cu un joc de fizionomie şi de gest, tot-

deauna sobru şi precis, dă senzaţia dispariţiei şi apropierii bruşte, a zgomotului uriaş lăuntric şi-a tăcerii de prăpastie. Nu mi-aşi închipui un talent şi nu pot vedea talent într'altă parte decît în arta care îndoeşte precizia materială cu o umbră abundentă în imagini şi provoacă o strâmtuare de lucruri.

In acelaşi piesă d. Mărculescu e cît se poate de bine în rolul procurorului şi servitoarea Francesca, d-na Dumitrescu, ştie să aibă clipe de adevărată emoţie.

Piesa în subiectul ei e stranie şi strînsă. Din acelaşi subiect, cu mai puţine efecte, un autor mai impersonal ar fi scos cu uşurinţă cele trei acte care compun o piesă modernă.

Sosim la *Rapsozii* d-lui V. Eftimiu, care inaugurează în teatrul nostru o extrem de comodă reţetă de spectacole. D. Eftimiu este poet, se ştie; vreau să zic versificator. Nu socot că plăcerea pe care am avut-o făcînd la nu mai ţin minte al cîtulea pahar de şampanie, prin bunele oficii ale poetului Cincinat Pavelescu, cunoştinţa autorului, trebue să mă oprească dela sinceritate faţă de piesă. D. Eftimiu poate fi un om încîntător, însă ca poet mult este detestabil. Nu se poate ceva mai factice şi mai umplutură. In *Rapsozii*, care s'au bucurat de succes în presa cotidiană, unde cronica teatrală porneşte îndeobşte din alte sentimente şi necesităţi decît cele desinteresate, d. Eftimiu, lucru neînchipuit de un scriitor cu demnitatea respectului înnăscută, colaborează nici mai mult nici mai puţin, cu Alecsandri şi Eminescu. Zece versuri absolut deşarte de Eftimiu se isprăvesc cu 5—6, frumoase, de Eminescu sau de Alecsandri.

In mijlocul unui verbiagiu insipid intră de o dată o poezie de unul din .. colaboratori şi asta face ca versurile proaste ale d-lui Eftimiu, să fie învăluite şi salvate de versurile lui Eminescu... Aiurea, o jumătate de stih e de Eftimiu, cealaltă jumătate de Alecsandri.— Inţelegeţi cît ar fi de simplu de scris în felul acesta şi ce minunate lucruri ai putea compune cu foarfeze şi cu patru-cinci autori pe masă. Popescu va scri cu Hugo şi Shakespeare. Georgescu va face Racine sau Corneille. Jenică va compune Ibsen. Tineri autori, ce mai aşteptaţi?

Ideia barocă a scamatoriei sale teatrale i-a venit d-lui Eftimiu citind *Epigonii*. Ce şi-a zis d. Eftimiu? Voi pune pe scenă, într'o odae, pe Alecsandri şi pe Eminescu să stea de vorbă. Iar ca să fie ei mai adevăraţi şi eu mai literar, îi voi lăsa să vorbească singuri, cu versurile pe care le-au scris. Voi copia pe 30 de foi albe tot atitea strofe sau poezii din antologie. Intre dînsele voi umplea locurile cu versuri deale mele. *Ce n'est pas plus malin que ça.*—De cîtă mediocritate intelectuală trebue să fie stăpînită epoca noastră ca un asemenea *truc* să prindă! E nostim că d. Eftimiu încearcă într'un loc şi satira—cu versurile, se înţelege, ale lui Eminescu, adresate dacă nu mă înşel tocmai celor de talia d-sale şi în special d-sale.

Nu ştiu cum concepeţi dv. opera literară. Poate că mai mult sau mai puţin, mulţi faceţi ca d. Eftimiu şi vă credeţi cu Eminescu şi ca Eminescu atunci cînd îl citaţi, egal cu Juvenal cînd aţi tradus o sută de versuri de Juvenal—şi în drept să aveţi sentimentele lor atunci cînd le-aţi luat dela dînşii prin binecuvîntata şi democratica lectură.— Cu o astfel de concepţie nu cred că am mai avea vre-o literatură în zilele noastre şi talentele n'ar mai avea nici un rost, cu atît mai mult cu cît o aplicare către mediocritate, abilitate şi lichelism intelectual— dacă e permis să cuvîntez ca un om scîrbit—masele orăşeneşti au întotdeauna.

Era o vreme cînd în ţara noastră exista totuşi o critică şi o mînă de oameni cu simţul cel bun într'înşii. D. Carol Scrob scria, e adevărat, şi d-sa versuri, dar critica ştia să nu i le citească. Pe atuncea acţiunea d-lui Eftimiu ar fi trecut drept un plagiat şi genul d-sale drept o impudoare. O profanare atît de categorică a talentului unor scriitori de înaltă nobleţă morală, ca Eminescu, ca Alecsandri, ar fi mişcat şi produs o reacţiune.

Nu vedem această critică să continue a trăi în zilele noastre, cînd un intelect rafinat ca I. L. Caragiale şi poate cel mai glorios din scriitorii noştri, fuge peste graniţă, se izolează într'un exil dispreţuitor pentru majoritatea unei generaţii nivelate. Ba găsim această critică încăpută pe cîteva mîni ciudat de strîmbe, care aplaudă de pildă în *Rapsozii* o lucrare, şi o lucrare de talent.

Ne-ar fi penibil să ne întrebăm de nu cumva această scădere intelectuală şi morală se găseşte în legătură cu zorile literare oficiale ale unei societăţi ce s'a format; cu traiul bun—în sfîrşit!!—al scriitorilor. Căci de ce sindicarea, logică pe interese, trebuia să vie neapărat cu dispariţia onestităţii artistice? Dacă nu mă înşel d. Eftimiu este unul din membrii marcanţi ai Societăţii Scriitorilor Romîni, şi nu ştim că această societate să fi blamat în vre-o şedinţă piesa *Rapsozii*. S'ar părea însă că această penibilă reflecţie trebue făcută.

Innainte de-a sfîrşi trebue să notăm în oceanul de efecte eftine al Rapsozilor, o voce care ne-a cîntat din depărtare *Steluţa* lui Alecsandri. E vocea caldă şi fină a doamnei Fărcăşanu dela Teatrul Naţional şi căreia în *Stîlpii Societăţii* i se dăduse un rol ridicul de băiat.

Spectacolul s'a încheiat cu o foarte aşteptată gustare în bufetul inaugurat cu şampanie multă, după miezul nopţii. Prudent, d. Sipson, care s'a relevat deodată excelent director de teatru, nu şi-a rostit discursul până ce mai multe rînduri de butelii şi de *sandwich*-uri nu fură consumate. D-na Aristizza Romanescu lua parte la sărbătoare înflorită de cunoscutu-i surîs. Printre zîmbetele fine şi misterios maliţioase trebue notat acela al d-lui C. Arion şi nici al d-lui Liciu nu trebuie uitat. Dl. Cincinat Pavelescu cultiva calamburul, roza şi săgeata lui Cupido. Intr'un cuvînt, celebrităţile erau de faţă, care cu icre'n gură, care cu paharul în mînă, într'o universală fraternitate.

Teatrul Naţional: *Irinel* de d. Delavrancea.

Subiectul cunoscut, de-o sentimentalitate arhaică, impresionant pentru bătrîni, l-am mai citit, l-am mai auzit adesea. Boerul X. are o fată Igrecel şi un băiat adoptiv Dubluvescu. Aceste două necunoscute algebrice se iubesc. Conul X se opune la căsătoria lor şi, om bătrîn şi cumsecade, se pune pe jertfe şi dă-i şi tae. Dubluvescu o să plece. Igrecel rămîne-va să-l plîngă pre el. Romantismul Dubluvescului e atît de idiot! Dar ce-are aface? Sînt amorezaţi de-aceştia şi la teatru fac efect. Scenele se petrec într'o casă de proprietar, foarte plăcută mai ales pe dinlăuntru: pat de lemn sculptat, covor de perete cu ghinărar italian sau neamţ cu sabia scoasă pe cal, icoană de argint, portretele M.M. L.L. R.R. Regele şi Regina în cromolitografie de tîrg: sobă, masă şi grădină la fereastră. Proprieterul (Brezeanu) are joben negru şi pantaloni albi. Tînărul amorezat e d. Bulandra care-şi rotunjeşte ochii 'n cap toată vremea—după recomandarea expresă a autorului probabil, care veghia, pasionat, din lojă. Tînăra ingenuă e d-ra Agepsina Macri, cu un nume atît de frumos şi cu o ingenuitate atît de puţin simţită. Intr'un act vine cu o rochie roşie ce-i şade nespus de rău. Ţiganul cel tînăr din piesă, e d. Mihalescu, care, împotriva credem a sfaturilor ministeriale primite, a reuşit să-şi înveselească rolul cu inteligentul său talent. D-na Aristizza Romanescu fu silită să şchioapete pe Mama Anica. Sînt şase personagii în piesă.

Toţi aceşti tineri şi bătrîni par însă costumaţi pentru teatru şi fotograf. Sîntem sincer mîhniţi că d. Delavrancea nu a avut vreme să-i lege de-o acţiune adîncă şi bine studiată.

Nu trebue să mai insistăm asupra unui insucces datorit în definitiv unui scriitor cu o operă la trecutul său şi aşteptăm răzbunarea cu care se va întoarce pe scenă d. Delavrancea sub forma unei lucrări teatrale admirabile.

Pomul de Crăciun. In ajunul Crăciunului d. Bacalbaşa, directorul Teatrului Naţional inaugură, pornind dintr'o idee foarte nimerită, primul Pom de Crăciun pentru oamenii teatrului cu copiii lor. In jurul unui brad încărcat de jucării şi sădit în „foyer" se putea întîlni tot ce a strălucit mai mult sau mai puţin pe scena romînească, une-ori numai politică... Figura extrem de interesantă a d-lui Diamandy, în care faunul contemplativ se amestecă, în părţi egale, cu asprimea blondă şi ermetismul tipului rus de revoluţionar, se găsea une-ori apropiată de expresia satirică a d-lui Morţun. D. Bacalbaşa însuşi, înhămat la un coş cu hăţul dat peste redengotă, trecea prin faţa excelenţelor şi a simplilor

actori şi autori cu ţigări „gingaşe"—cele mai potrivite cu împrejurarea. Şi afară de copiii cu haine de catifea mai erau, pe lingă ziduri, departe, şi rindurile copiilor „săraci" şi timizi, care pricepură de grabă ce rol aveau să joace. Erau copii care au slujit celebritatea multor tablouri străine, copii cu ghete de două ori cit piciorul, cu îmbrăcăminte cenuşie, singuratici şi ginditori, tăcuţi în faţa unui brad ce-şi arată numai virful, şi aşezaţi cu mirare pe canapele de catifea singerie—copiii urmăriţi de cîni pe uliţi şi alintaţi de muze.

Şampanie, vinuri, prăjituri şi *sandwich*. Lumea artistică e prietenă cu farmacele lui Bachus. Şi mai ales era pe la şapte seara, cînd artistul are un apetit de lup şi, prevăzător, îşi umple mina cu cite patru *sandwich* uri de-odată, fără să mai socotim pe cele începute.

T. Arghezi

IAŞI

Minunat lucrul e teatrul! Iată, în acest colţ de ţărişoară, în Iaşul nostru, pe scîndurile aceleaşi scene de cîţiva metri patraţi, la interval de cîteva zile, de cîteva ceasuri uneori,—Hermiona din Troia cea antică şi Piscifling din Bucureşti, Japonezii lui Lengyel şi Doris americana cu Häberlin-prostul, Romeo din medievala Veronă şi apariţia de vis a Julietei, Vidra cu ţiganul ei şi Victor Axente cu Nineta d-lui Petrovici, au venit să glăsuiască, să plîngă, să se zbată, să rîdă, să gesticuleze în faţa aceloraşi spectatori sceptici a căror majoritate pare a suferi de bronşită acută.. Extraordinar! Cu care să încep?

Despre comedia lui Fulda s'a mai scris anul trecut, cu multă competenţă, în această rubrică. Mi-ar mai rămînea deci să vorbesc ceva numai despre modul de interpretare a piesei, dacă n'aş mai avea nimic de adăogat la consideraţiile pe care distinsul meu predecesor le-a făcut asupra eroului zis *„Prostul"* între ghilemete.

Exagerarea tipurilor, lipsa complicaţiilor sufleteşti, intriga simplă şi intenţia prea evidentă a autorului, dau piesei un caracter de simpatică naivitate. Totuşi, fiindcă Fulda şi-a iubit mult eroul, piesa a fost scrisă cu graţie şi cu căldură.

Deşi acţiunea din această comedie e destul de complicată,—subiectul mi se pare foarte simplu. Häberlin, un om bun din cale-afară şi cu mult mai naiv decît Bergonzoli din „Zile de sărbătoare", cade victimă încrederei sale nemărginite în cinstea şi bunătatea semenilor săi. Dar oamenii răi, (în speţă, chiar rudele sale, avocatul Engelhart şi inginerul Beck) după ce-l despoae de tot ce are, îl fac să ajungă chiar şi la balamuc, de unde îl scapă o americană îndrăgostită de el. Atita-i tot.

Simplitatea în artă e o mare calitate. Uneori, ea e forma extremă a celui mai rafinat suflet de artist. Expresia simplă probează *gust* iar simplificarea subiectului probează unitate în concepţie: amîndouă is-

vorăsc dintr'o inteligenţă limpede, care nu se poate pierde în ceaţa unor teorii filozofice sau estetice, nebuloase. Simplitatea aceasta dă multor opere mari, aspectul unor ape clare şi adînci.

Dar, să revenim la „Prostul". Un poet al nostru a scris mi se pare: „e împărţită omenirea în cei ce *vor* şi cei ce *ştiu*..." Adică lumea e împărţită în două tabere de oameni: de o parte cei ce trăesc intens viaţa reală şi actuală, oamenii de acţiune, bărbaţii normali şi practici, răspindiţi în atitea milioane de exemplare pe faţa pămîntului; de altă parte vizionarii, poeţii şi filozofii, „proştii" cei înţelepţi, marii şi micii *spectatori* ai lumii, care nu-şi cheltuesc energia în afară ci duc mai mult o viaţă internă,—în sfîrşit cei ce trăesc din trecut şi din viitor, din amintiri şi din speranţe, din visuri şi din gînduri.

Häberlin, eroul lui Fulda, face parte din această a doua categorie. Dar, în viaţă, niciodată nu se poate întîlni o atît de pură sinteză de calităţi funeste, un om cu totul lipsit de cel mai elementar simţ practic. Un tip aşa de reprezentativ, aşa de simplificat, ar merge într'un poem dramatic, într'o comedie romantică, dar nu în cadrul unei piese de viaţă reală. Naivitatea lui Häberlin nu e verosimilă. Încrederea lui în oameni te exasperează. El face de cîteva ori prostii aşa de mari, încît sint unele momente cînd porecla sa „prostul" rămîne... fără ghilemete!

Şi e păcat. Autorul putea să ne impue cu mai multă putere concluziile sale morale, putea să ne mişte, să ne intereseze şi mai mult, fără să aibă nevoe de exagerări.

Totuşi, după cum am spus, piesa a fost scrisă cu multă căldură. Tema e simplă şi captivantă. Chiar şi intervenţia salutară a Americancei, în loc să „choqueze", satisface. Şi satisface nu numai pentrucă Pros-tul ne e foarte simpatic ci şi pentrucă această fiică a Noului-continent e vie, *trăeşte*. Ea nu e tot atît de convenţională ca apariţia ei în piesă, ci pe cît pare de excentrică, pe atît e de logică. Doris iubeşte pe Häberlin pentru sufletul lui naiv, şi se căsătoreşte cu el, numai ca să-l salveze. Dar această Doris mai are un motiv *al ei*, destul de puternic, de omenesc şi de egoist, aş zice chiar destul de practic. Ea n'a mai fost iubită. E prea bogată ca să nu aibă mulţi adoratori, dar în acelaşi timp e prea inteligentă ca să nu vadă că toţi iubesc numai *zestrea* ei. (Dar asta e partea fetelor bogate şi... revanşa celor sărace, care cel puţin ştiu că sint cerute numai pentru ochii lor frumoşi). Doris pare a fi făcut un legămînt: să nu-şi dea mîna decît atunci cînd va avea siguranţa că e iubită. Singur Häberlin a putut să-i dea această siguranţă. Şi gestul ei final e, pe cît de nobil, pe atît de firesc şi de justificat. Publicul aplaudă din toată inima. Cu toate astea nu mă pot opri de a nota aici, ca o curiozitate, o observaţie pe care am putut-o face asupra unor spectatori, la a doua reprezintare a piesei. Aceştia nu simpatizau cu Prostul. Ei se simţeau înrudiţi mai de aproape cu avocatul Kurt Engelhart şi cu inginerul Breck, de „afacerea" cărora păreau încîntaţi. Ba încă, unul dintre vecinii mei de stal făcea atita haz

de prostia lui Häberlin şi simţea o aşa de irezistibilă simpatie pentru verii lui cei norocoşi, încit îi venea să se ducă la ei, să'i bată cu dosul minei peste pintece:—Nu'l slăbiţi, mon cher! Aşa giscă, mai rar!...

Dar am vorbit prea mult despre „Prostul" şi mă tem că voi vorbi prea puţin despre piesa originală a d-lui Petrovici, *„O viaţă sfărmată"*, în patru acte... De trei ori făcui rezumatul acestei lucrări dramatice şi tot de atitea ori am văzut că nu l'am făcut bine. E şi greu de rezumat o piesă cu atitea elemente dramatice, cu atitea amănunte care de care mai semnificative, cu atitea evenimente mari. Avem mai intăi o scenă de dragoste, o căsătorie precipitată, apoi ascensiunea socială a unui om până la portofoliul ministerial, un act de moravuri, un incest quasi-consumat, adulterul unei ministrese, un accident de automomil, o agonie, un deces... E exasperant!

Totuşi, fără rezumat nu se poate: să mai încerc unul,—de data asta pe acte.

Actul I. Nineta Ciocirlie, o fată inteligentă, frumoasă şi bine instruită, într'o clipă de nesocotinţă justificabilă, nu vrea să dea un răspuns sentimental favorabil, profesorului Victor Axente care o iubeşte şi care pare a fi iubit de ea. Atunci Victor Axente,—fire foarte mîndră,—din răzbunare cere şi obţine mînă Olgăi, sora mai mică şi mai oropsită a Ninetei.

Actul II. După zece ani, Victor Axente, ajuns ministru al Cultelor şi Instrucţiunii, se află pentru citeva zile la ţară, la Nineta, care, în acest interval, se căsătorise cu un moşier. Aici ministrul primeşte multe solicitări scrise şi verbale.

Actul III. Nineta cade în braţele cumnatului său,—dar nu de tot: o surprinzătoare rămăşiţă de scrupule o împiedică... Şi Victor fiindcă n'o poate convinge cu argumentele lui nietzscheane, se înfurie tot ca acum zece ani şi pleacă imediat la Bucureşti, deşi putea să mai rămînă cel puţin o noapte... In timpul acesta Nineta află că sora ei, Olga Axente, se găseşte chiar în noaptea aceia în braţele şefului de cabinet. Ultimele scrupule ale Ninetei se topesc: ea regretă că nu s'a dat *cumnatului* ei(!) şi argumentează cu putere acest regret. Ca să înlăture cel puţin o nenorocire, pleacă imediat la Bucureşti, într'o goană furtunoasă cu automobilul.

Actul IV. Nineta, răsturnată de vehicul, cu grave leziuni interne, ajunge totuşi înnaintea lui Axente în casa surorei sale unde, după ce face morală Olgăi, după ce sărută din nou pe Victor, îşi dă obştescul sfirşit.

Cred că n'ar mai fi nevoe de nişte comentarii, pe care oricine le-ar putea face cu uşurinţă. Cetitorul a putut băga de seamă că Nineta ar fi trăit mult şi bine dacă sora ei ar fi fost cinstită.

Deznodămîntul fatal e pricinuit de o împrejurare lăturalnică, în loc să fie rezultatul exclusiv al structurii sufleteşti şi al faptelor eroinei. Faptul acesta infirmă chiar titlul piesei şi derutează pe spectatorul

care ar vrea să scoată un înţeles limpede, precis şi unitar din desfăşurarea celor patru acte.

Ce-a voit să spună d-l Petrovici? Că e rău să se 'nsoare omul fără chibzuială? Da, e foarte rău. Că o fată trebue să răspundă categoric şi afirmativ la întrebările unui băiat de viitor pe care-l iubeşte? Depinde... Sau că o clipă de nesocotinţă poate sfărma o viaţă întreagă? Pozitiv! Se ştie.

Dar dacă n'am putut sesiza bine ideia care se degajează din piesa d-lui Petrovici, am putut totuşi observa că actul al II-lea nu mişcă de loc... acţiunea spre deznodămint. Mă mir că autorul n'a contopit acest act cu cel următor, cind ştia că, nu un act întreg ci o singură scenă care nu contribue la mersul acţiunii, e de ajuns ca să strice o lucrare dramatică bună. D-sa pare că a intercalat într-o piesă *psichologică* de trei acte, o piesetă de *moravuri* într'un act... Aici am atita dreptate încit mi-e ruşine să mai inzist. Trec la personagii. Lăsind la o parte cele citeva tipuri secundare, cum e d-na Ciocirlie şi tanti Miţa,—eroii piesei mi se par lipsiţi de consistenţă. Victor Axente nu stăpîneşte de loc „substratul de realităţi" al acestei vieţi şi toate acele mici abilităţi de diplomaţie individuală practică, necesare unui om care vrea să se ridice pe scara socială. El nu ştie că e nedelicat şi imprudent să întrebi pe o fată, cam aşa: Mă iubeşti? Da sau nu? Scurt!... El nu pricepe celace chiar şi un adolescent ar fi priceput,—că Nineta îl iubeşte şi că în definitiv mai multă însemnătate are sentimentul ei decît vorbele ei. Apoi Axente, din răzbunare, ca un simplu poet, face un act aşa de ireparabil şi stupid: se căsătoreşte cu Olga! O, ştiu, există în lume oameni de felul acesta. Insă ei (vă dau cuvintul meu, domnule Petrovici) nu ajung miniştri decit... pe scena teatrului naţional.

Dar Nineta? In actul I, ea ne apare ca o femee cu un suflet deosebit. Cum ajunge ea, în actul III, să culce capul lui Axente pe sinul ei palpitant? Noi n'am fi crezut'o capabilă nici măcar de adulter, pe cind celace face ea, e tot atita cit un incest desăvirşit. Şi cind? După zece ani, cind aproape orice amor începe să treacă în domeniul amintirilor, cind îşi pierde violenţa iniţială,—ca să mă exprim şi eu în termeni technici. Pe Nineta o trezeşte din beţia ei criminală, numai apropierea păcatului fiziologic! Totuşi mai are curaj să facă morală Olgăi înnainte de a muri, după ce o minte că a venit *numai* pentru ea. Şi peste citeva clipe după această morală jignitoare, sărută din nou pe bărbatul surorei sale, minţindu-l că a venit numai pentru el!...

Mai sint în această piesă şi citeva imposibilităţi materiale, dar nu le mai relevez, de oarece—trebue să recunosc—e greu să spui totul despre o piesă pe care n'ai cetit-o în linişte şi pe care ai văzut-o numai de două ori. Am însemnat aici doar citeva impresii. Şi se ştie că *impresia* e condiţionată de jocul artiştilor în primul rind, şi de alte împrejurări care în mod fatal o colorează.

Vă mai aduceți aminte, de pildă, cum au judecat unii, la început, drama istorică a lui Hasdeu? Totuși *„Răzvan și Vidra“* și-a făcut drum, a fost reluată de multe ori pe scenele noastre. Dar această dramă istorică, deși are o parte slabă comună cu una din părțile slabe ale piesei despre care am vorbit mai sus (deznodămîntul—moartea lui Răzvan—e mai mult un epilog, nu e rezultatul inevitabil și direct al acțiunii de mai înainte) totuși ea n'a plăcut unora, la început, mai mult din motive... sociale decît literare. „Răzvan și Vidra“ e povestea unui om care pornește de jos de tot, ca să ajungă sus, foarte sus. Piesa întreagă e plină de idei larg-umanitare, de porniri democratice, de ironii la adresa boerilor pe care autorul ni'i arată lacomi, hrăpareți, proști și răi. Firește că toate acestea nu puteau să placă mai ales aristocraților dela vechea „Junime“. Și fără îndoială că unul dintre aristocrați a trebuit să ia condeiul și să exagereze defectele piesei. Pentrucă... ce piesă nu are defecte? Chiar „divinul“ Shakspeare n'a fost și nu e încă scutit de observațiile cîrtitoare ale criticei. O, și cît ar rămîne de *mare* acest barbar și sublim poet, chiar dacă nu ne-ar fi lăsat decît numai *„Romeo și Julieta“*! Am scris aceste două cuvinte cu o adevărată emoție și condeiul mi-a rămas multă vreme suspendat de-asupra hîrtiei...

O, nu jura pe lună, pe luna schimbătoare
Ce 'n drumul ei pe boltă necontenit se mută,—
Ca nu cumva amorul...

Da, e ca o melodie neînchipuit de pătrunzătoare, ca un parfum amețitor care se desprinde din acest sălbatec poem al iubirii nefericite, din aceste versuri pasionate și adînci, culese parcă din aer și rostite de vocea gravă a unui geniu de nevăzut.

In acelaș timp, sufletul ni se umple fără voe de fumul și de larma depărtată a amintirilor... Mă gîndesc la vremea fericită (doamne, și nu e mult de-atunci!) cînd, sus, în binecuvîntata galerie înțesată de lume, sprijineam în spate un ciorchine de spectatori pestriți și entuziaști, gîlcevitori și veseli, care băteau cu frenezie și din mîni și din picioare oridecîteori intriga piesei lua o întorsătură favorabilă pentru personagiul simpatic. Țiu minte și sara cînd am văzut întîia oară pe Julieta. La spatele meu, sus pe bancă, sta din întîmplare un țigan cu redingotă. Acesta, cînd era vorba de strigat „brava, Notara!“—domina toată galeria. Niciodată n'am auzit răcnete mai cumplite de entuziasm. Și era cald, grozav de cald, simțeam că-mi vine rău... Totuși, urmăream cu sufletul meu uimit cele ce se petreceau colo, departe, jos, în splendoarea ireală a lumii lui Shakespeare. Uitam și migrenă și teatru și actori și decoruri. Balconul Julietei mi se părea într'adevăr luminat de lună și cuvintele ei ajungeau până la mine încărcate de simțirea cu care o fată le-ar rosti pentru prima oară...

Dar, cu vremea, această putere de iluzionare scade pe măsură ce crește tot mai neînduplecat regretul aceluia care o pierde. Acum,—ca și 'n viață, ca și 'n dragoste, ca și 'n atîtea altele,—nimeni nu te mai poate face să uiți, o clipă măcar, că te afli la *teatru*.

Și cum să poți uita, cînd înțelegi toate trucurile materiale, cînd vezi de aproape tot concursul realităților meschine care alcătuesc priveliștile scenice—și mai ales cînd nici actorii nu vor să'ți dea această dulce uitare! In „Lucreția Borgia“ unul dintre simpaticii noștri artiști, în urma unei tirade spuse fără greș, a rămas așa de satisfăcut, încît a exclamat destul de distinct către soufleur: văzuși că 'mi știu rolul?!

Totuși, noi avem elemente foarte bune. Așa, de pildă, *d. Momuleanu* cu verva sa îndrăcită te cîștigă fără voe, deși abuzează de unele trucuri (tuse semnificativă, exclamații onomatopeice, etc.) de care trebue să uzezi cu măsură, ca nu cumva să scoți efecte comice acolo unde ele par deplasate. D. *Pella*, un artist de primul rang al scenei noastre e mai precaut în această privință. Păcat numai că d-sa nu caută să'și varieze mai mult jocul, mimica și masca dela o piesă la alta. Publicul nu trebue să te recunoască atît de ușor, încă mai înnainte de a fi deschis gura. D. *Boldescu* e mai greu de recunoscut. Un cap admirabil și-a alcătuit mai ales în Judecătorul din „Prostul“, pe care l'a interpretat cu surprinzătoare artă. Tot așa d. Demetrescu-Radu în „Funcționarul dela Domenii“ și d. *Cuzinschi* (despre care regret că nu pot vorbi acum mai pe larg) s'a arătat maestru în privința alcătuirii capetelor, în variatele roluri pe care le-a insuflețit cu un puternic talent. Demnă de imitat e și grija cu care acești artiști caută să respecte totdeauna intențiile autorului, fără să urmărească efectul cu orice preț. D. *Cîrfă*, mai ales în Franz Moor din „Hoții“, a impresionat mult spectatorii, cu jocul d-sale nervos și foarte bogat în nuanțe,—iar d. *Profir* a plăcut tuturor, în rolurile care'i conveneau de minune.

Despre ceilalți, mai pe larg, în cronica viitoare.

G. T.

Mică notiță. Nu vă spuneam eu? D. Locusteanu s'a indignat. Vorbind undeva despre sine și despre piesa d-lui, zice între altele: „nu-mi pasă cînd *o literă* a alfabetului (urmează calificative la adresa literei) face din competența-i de *debutant*...“ etc. Adică, o literă-debutant! E cași cum ai zice: Un piesă prost, Un funcționar slăbuță, O pretenție absurd... Și acela care cunoaște așa de bine gramatica, opinează totuși că *litera*, cu care semnam această rubrică, e un *analfabet*! Păi nu vă spuneam eu?

Cronica internă

Intregirile necesare reformei electorale

Reforma electorală adoptînd colegiul unic pentru toţi ştiutorii de carte, va putea servi ca punct de plecare pentru însănătoşirea vieţii publice, chiar prin faptul că ea *va face cu putinţă* o luptă serioasă atît împotriva corupţiunii electorale, cît şi împotriva sistemului „unguresc" de a „face alegeri" numai cu ajutorul jandarmilor şi al întregului aparat administrativ.

Dar am da dovadă de o excesivă naivitate, dacă am crede că singură reorganizarea electoratului nostru pe baza colegiului unic e de-ajuns pentru vindecarea tuturor relelor vieţii noastre politice.

Oamenii noştri de stat, cari alături de unificarea colegiilor, au afirmat necesitatea introducerii unui sistem oarecare de reprezentare a minorităţilor, sau chiar a *reprezentării proporţionale*, au pus problema pe adevăratul teren.

Una din cauzele permanente ale „necurăţeniei" alegerilor noastre rezultă din dorinţa guvernelor de a „distruge" opoziţia, sau cel puţin de a interveni în alcătuirea însăşi a partidului de opoziţie, cu ajutorul,—ca să uzez de termenul obişnuit,—al vre unei „opoziţii miluite", căreia, bine înţeles, i-se decerne cu multă graţiozitate titlul de „adevărat partid de guvernămînt", în deosebire de „cealaltă fracţiune" care îşi permite să se afirme fără îngăduirea guvernului.

Prea adesea bărbaţii noştri de stat nu vor să-şi dea seamă, că opoziţia, *adevărata* opoziţie, nu-şi poate îndeplini rolul ei constituţional, atît de indispensabil pentru funcţionarea normală a mecanismului parlamentar, şi chiar pentru garanţia libertăţilor publice, decît dacă ea reprezintă curente de idei şi de sentimente reale. Atunci opoziţia ar fi reprezentată în Parlament nu după gradul de simpatie pe care l-ar putea avea pentru ea partidul dela guvern, ci numai după puterea ei efectivă de atracţiune în masa electorală.

Nici chiar guvernele nu pot fi la înălţimea situaţiunii, pierd orice bază

solidă în acţiunea lor politică şi legislativă, dacă între ele şi opinia publică se ridică paravanul meşteşugit al unei opoziţiuni falşificate.

Experienţa unui trecut recent ne arată că partidul care, fiind la guvern, îşi „aranjează" astfel opoziţia plăteşte prea scump acest sistem... oriental de reprezentare a minorităţilor...—mai scump decît adversarii pe care a voit să-i „distrugă" pe această cale.

Adevărata reprezentare a minorităţii, asigurată prin organizarea însăşi a sistemului electoral, nu numai că va pune orice guvern în situaţia de a-şi da seamă de toate curentele opoziţioniste şi de relativa lor tărie în opinia publică, dar va înlătura definitiv încercărilea oricărui partid de a-şi afirma atotputernicia guvernamentală. Guvernul şi opoziţia vor reprezenta întotdeauna realităţile politice: raporturile dintre ele, impuse de aceste realităţi, vor putea lua mai lesne caracterul unei colaborări pentru a asigura funcţionarea normală a regimului parlamentar şi lupta politică va putea în sfîrşit pierde acea înfăţişare de răsboiu civil între coterii înduşmănite, care otrăveşte atît de des toată atmosfera unei vieţi politice.

Aceste afirmări nu sînt numai rezultatul unor speculaţiuni teoretice, ele se pot răzima pe o experienţă decizivă pentru ţara noastră.

În Bulgaria funcţionează de mult sufragiul universal. Dar cu toate că ţăranul bulgar, economiceşte, se află într'o situaţie cu mult superioară ţăranului nostru, şi în consecinţă e mult mai energic; cu toate că, în acelaşi timp, în faţa lui nu se ridică o „clasă dirigentă" tradiţională, care să fi avut un trecut secular de dominaţiune şi apăsare: totuşi în Bulgaria înfloria, cu toate frumuseţile lui, „parlamentarismul balcanic", căruia regimul nostru nu i-ar fi putut invidia nimic.

Însă faţă de curentul în favoarea reprezentării proporţionale, ministerul democratic al d-lui Malinov, în ajunul retragerii sale dela putere, s'a hotărît să introducă,—pentru experienţă, în două circumscripţii electorale (din 12),—la Tirnova şi Plovdiv, un sistem destul de defectuos la drept vorbind,—al reprezentării proporţionale.

Alegerile recente ne dau putinţa de a judeca rezultatele acestei experienţe, cari au întrecut toate aşteptările:

În cele două circumscripţii, în care a fost experimentată reprezentarea proporţională, se aleg 42 deputaţi. Din aceştia s'au ales *16 opozanţi* şi toţi, dintre fruntaşii politici ai Bulgariei: Ghennadiev, Radoslavov, Malinov, Toncev, etc.

Celelalte zece circumscripţii, în care s'a aplicat obişnuitul sistem majoritar, aleg 171 deputaţi, şi din aceştia s'au ales numai... *şase opozanţi*,—toţi nişte obscuri „electori" de provincie, cari au reuşit din cine ştie ce „combinaţiuni" locale.

Aceste rezultate prin sine înseşi sînt mai eloquente decît toate teoriile:

Dacă în toată Bulgaria ar fi funcţionat sistemul majoritar pur, acolo s'ar fi ales şi de data asta numai şase-şapte opozanţi obscuri (dacă guvernul n'ar fi voit el insuşi să-şi „aranjeze" opoziţia); iar dacă

peste tot ar fi funcţionat sistemul de reprezentare proporţională din Tirnova şi Plovdiv, în Sobrania bulgară ar fi pătruns 70—80 opozanţi, dintre fruntaşii recunoscuţi ai tuturor grupărilor politice (în Bulgaria partidele au fost întotdeauna mai fracţionate decit la noi).

In aceste condiţiuni, şi opoziţia îşi poate îndeplini rolul ei de control, şi nici guvernul nu se poate juca combinîndu-şi o „opoziţie miluită" (fiindcă atunci ar putea uşor rămînea în minoritate),—viaţa parlamentară capătă toată seriozitatea şi sinceritatea necesară, şi în acelaşi timp lupta politică se înalţă şi se purifică de spiritul de coterie.

Aceste rezultate sînt atît de hotărîtoare, încît astăzi *toate partidele de guvernămînt* din Bulgaria au înscris în programele lor reprezentarea proporţională (lupta se duce numai pe temeiul celui „mai perfect" sistem de reprezentare a minorităţilor). Şi, desigur, puţine zile ne despart de acel moment cînd în toată Bulgaria acest sistem va funcţiona atît pentru alegerile legislative cît şi în organizaţiile locale. (El a şi fost aplicat pentru alegerea consiliului comunal din Sofia).

Ştiu că înţelepciunea politică la noi se manifestează în obiceiul de a deplinge... repejunea vertiginoasă cu care am „maimuţări" instituţiunile nepotrivite geniului nostru naţional, şi în dispreţul afectat pentru vecinii noştri de peste Dunăre.

Dar supun reflecţiunii înţelepţilor noştri bărbaţi de stat o constatare tristă: atitudinile noastre superbe, nu împiedică pe aceşti vecini să ne întreacă tot mai mult pe toate tărîmurile, de oarece ei nu se sfiesc să „maimuţărească" Apusul în loc de statele asiatice... de altădată, sub pretextul originalităţii naţionale...

Voiu reveni altădată asupra importantei chestiuni: care din numeroasele sisteme de reprezentare proporţională ar fi mai practic pentru ţara noastră.

Dar mai întăiu ni se impune să arătăm că reforma electorală,—oricît de largă şi adîncă,—singură, nu poate încă însănătoşa şi înălţa viaţa noastră publică, şi nici asigură educaţia cetăţenească a maselor populare, dacă ea nu va fi întregită cu prilejul revizuirii constituţionale şi în altă direcţie.

Şi anume, realizarea acestui scop, pe lingă reforma electorală în sensul arătat, presupune încă două condiţiuni esenţiale:

1) Reforma organizaţiunilor noastre locale;

2) Asigurarea mijloacelor legale de apărare a drepturilor cetăţeneşti împotriva abuzurilor de putere din partea agenţilor administrativi.

*

Să-mi fie ertată aci o citaţie cam lungă din cele ce am scris chiar în acest loc încă acum şase ani, relativ la reforma organizaţiunilor locale,—dar progresul nostru este atît de „vertiginos", încît un publicist şi-ar putea cita scrierile cu tot interesul de actualitate, şi după decenii...

„Au ajuns—scriam atunci—banale atacurile în contra vieţii noastre „politice, dar puţini îşi dau seamă, că viciarea parlamentarismului nos„tru e fatală.

„La 1866 am introdus instituţiile centrale ale constituţionalismului „englez (constituţia belgiană); şi constituanţii noştri au înţeles, că orga„nizaţia locală, împrumutată din Franţa în epoca cea mai detestabilă a „vieţii sale publice, nu e compatibilă cu aceste instituţii centrale,—care, „după cum a arătat cu atîta putere *Gneist*, nu sînt în Anglia decît o des„voltare, o excrescenţă a autonomiei locale.

„Pentru aceste motive, Constituţia din 1866 prescrie reorganizarea „administraţiunii locale în conformitate cu principiile de autonomie şi „descentralizare (art. 37 şi 107).

„Această prescripţie constituţională a rămas literă moartă, şi în con„secinţă—parlamentarismul nostru e lipsit de bază, e suspendat în aer.

„Numai astfel se explică la fiecare „schimbare de regim", adesea „în urma unui scandal de stradă sau a unei intrigi de culise din Bucu„reşti, acel spectacol ruşinos, cînd în 24 ore se schimbă faţa ţării şi toate „organele trec în alte mîni.

„In asemenea condiţiuni, cînd organele locale nu au o viaţă pro„prie, ci numai una reflectată dela centru, nu poate fi nici viaţă cetă„ţenească adevărată la baza organismului politic, nici administraţie pri„cepută şi cinstită: o administraţie vrednică nu e ferită de mazilire, tică„loşia nu se îndepărtează dela afacerile publice,—tot aparatul instituţi„unilor locale serveşte numai pentru răsplata serviciilor electorale.

„Superficialitatea gîndirii noastre politice, din nimic nu reesă mai „eloquent, decît din faptul că această stare de lucruri a dat naştere nu„mai frazeologiei făţarnice împotriva „amestecului politicei în adminis„traţie" şi încercărilor searbăde de a crea *artificial* un mandarinat ina„movibil în toate gradele de funcţiuni publice.

„Singurul remediu eficace este crearea unei vieţi sănătoase cetă„ţeneşti în adîncimile organismului naţional,—în organele locale viguroase"...*)

Chiar numai din punctul de vedere al efectelor unei reforme pur electorale, o organizaţie locală solidă şi consequentă cu principiile constituţionale are o enormă însemnătate.

Dacă studiaţi, de pildă, topografia electorală a Angliei, puteţi uşor constata, că acolo vre-o 30% din colegiile electorale aleg întotdeauna pe liberali, vr'o 30%—pe conservatori şi numai în restul circumscripţiilor electorale rezultatele variază după curentele predominante în opinia publică—(şi încă fluctuaţia de votanţi, care decide aceste rezultate, este în realitate foarte neînsemnată). Gladstone, aproape 60 ani a repre-

*) *St.*: „Organizaţia locală", *Viaţa Romînească*, vol. I, p. 504.

zentat in Parlament acelaşi colegiu (Glasgow), care şi acum alege tot pe liberali !...

Şi la drept vorbind, numai această stabilitate relativă ne poate da un regim parlamentar serios, poate asigura continuitatea necesară in acţiunea de guvernămînt, cu toate fluctuaţiunile politice, şi poate desăvirşi educaţia politică a maselor populare: cetăţenii conştienţi şi convinşi nu se pot doar schimba *in masă*, de azi pe mine, urmind caleidoscopul formaţiunilor ministeriale...

Dar, vădit, numai o serioasă autonomie locală poate duce la fixarea acestei „topografii politice", după variaţiunea condiţiunilor şi a intereselor locale.

Cum vedeţi, toate manifestările vieţii publice se leagă intre ele ;— constatăm aici o logică proprie a lucrurilor, pe care am neglijat-o prea mult, clădind pe nisip...

Spre a ajunge la acest scop, precum am arătat in *cronica* citată, pe lingă reorganizarea administrativă, plecind dela unitatea naturală, *satul* (substituindu-se aci tutelei prefectoriale,—controlul consiliilor judeţene), e necesar ca in ce priveşte organizarea insăşi a consiliilor judeţene şi comunale, in genere, să fie prevăzute anume principii de stabilitate şi continuitate pe care le-am schiţat atunci astfel:

„1) Dreptul de disolvare al ministrului trebue desfiinţat şi inlocuit „prin retragerea mandatului de consilier de către justiţie, in cazurile „anume specificate de lege (in acest sens a fost intocmit proectul din „1898 al d-lui M. Pherekyde, ministru de Interne),—pentru a asigura „independenţa organelor locale şi a le feri de inriurirea fluctuaţiunilor „politice.

„2) Reinnoirea integrală a consiliului trebue abrogată şi introdus „principiul de reinnoire parţială, cite o treime la fiecare doi ani, a mem„brilor consiliului,—pentru a asigura stabilitatea şi continuitatea admi„nistraţiunii locale.

„3) Reprezentarea minorităţilor in consiliu,—pentru a asigura un „control eficace şi a feri şi mai mult organele locale de fluctuaţiunile „politice.

„Numai aceste reforme,—impreună cu reforma sistemului electo„ral in sensul arătat,—pot „asana" atmosfera noastră publică,—numai „ele pot da o bază solidă instituţiunilor noastre şi desăvirşi cu timpul „educţia politică a maselor, numai ele pot stimula toată vigoarea şi e„nergia naţională, inlesnind in acelaşi timp marile reforme economice „şi sociale de care avem atita nevoe"...*)

Revizuirea constituţiunii trebue să ne asigure realizarea tuturor acestor deziderate,—dacă voim ca ea să nu rămină o nouă „minciună" şi mai tristă decit toate celelalte impreună..

*) Ibid., p. 505.

* * *

Nu mai puţină insemnatate pentru eficacitatea reformei electorale are şi asigurarea mijloacelor legale de apărare impotriva abuzurilor administrative.

Dar aici atingem o chestie prea insemnată pentrucа să o putem trata in limitele spaţiului de care dispunem,—cu atit mai mult că vom fi siliţi să ne oprim şi asupra incidentului tragi-comic al istoriei noastre politice,—jalnica intimplare cu faimosul „Contencios administrativ"...

Aici ţin numai să relevez o curioasă anomalie in evoluţia instituţiunilor noastre.

In Anglia, ale cărei instituţiuni le-am imitat, asigurarea apărării drepturilor cetăţeneşti a fost dobindită dela inceputul veacului al XIII-lea —prin *Magna Charta Libertatum* (1215),—ea a dus logic şi necesar la desvoltarea autonomiei locale, iar din aceasta au crescut instituţiunile centrale ale parlamentarismului.

Noi insă am crezut că putem copia pe acestea din urmă, fără a ne insuşi in acelaşi timp şi principiile de autonomie şi descentralizare in organizarea locală.

Şi teamă mi-e, că vom incerca şi reorganizarea locală fără să inscriem in legislaţia noastră principiile elementare ale unui „stat de drept", asigurind apărarea drepturilor cetăţeneşti...

Iar până atunci... vom putea, cu acelaşi interes de actualitate să tot reproducem exerciţiile noastre publicistice...

Pentru altădată.

C. S.

Cronica veselă

Elegie

Coșului „Vieții Romînești"

O! cîte gingașe poeme,
Urzite'n nopți cu lună plină,
Și cîte doruri și blesteme
In golul tău adînc suspină!

Acorduri zmulte'n seri de vară
Din frunzele ce se frămîntă,
Acum, cu șoapta lor ușoară,
O tristă melodie cîntă.

Și gîndul călător mă poartă
La eroinele uitate,
Cum ai căta pe-o nouă hartă
O urmă ștearsă de cetate.

Se zbate o lume anonimă
In nopți albastre de veghere,
Să 'ncătușeze'n ritm și rimă
Un vis, o șoaptă, o durere.

De truda asta milă nu-mi-i.
Filozofia ta umilă
Mi-arată înțelesul lumii
Cu frămîntarea ei sterilă.

Se va dărîma, cîndva, Olimpul
In care criticii m'or pune;
Voiu fi și eu zvîrlit — căci timpul
E coșul operelor bune.

M. Sevastos

MISCELLANEA

D. Haret și literatura romînească (cu prilejul sărbătoririi sale).

D. Haret nu prezidează nimic în literatura romînă și nu se pamează, la momentul psicologic, în fața frumusețelor ei. Incurajează și d-sa pe scriitorii de talent, cărora le acordă, sub diferite forme, acel nervus rerum gerendarum, de care vorbește poetul, dar aceasta discret, fără surle și tobe, cum face d-sa toate lucrurile pe lumea aceasta, căci focul său sacru arde ascuns și intens, nu ca acele flacări albăstrui, reci și înșelătoare, care pîlpîie pe deasupra putregaiurilor.

Dar nu în încurajarea persoanelor stă marele merit al d-lui Haret pentru libertatea romînă.

El stă în *acea* activitate a d-lui Haret, pe care mai ales au sărbătorit-o amicii și admiratorii săi în ziua de 12 Decembrie 1911.

Această activitate, cu o repercusiune infinită asupra întregii vieți naționale, a început să-și arate efectele și asupra mișcării noastre literare.

O mișcare literară are doi factori: scriitorii și publicul. Lucrul acesta e un adevăr simplu și clar, dar se uită întotdeauna.

In țările scandinave, în colțurile îndepărtate de lume, țăranii și pescarii au cărți și primesc reviste și gazete. Și ce gazete! In Danemarca, țară cu o populație cît Moldova, sînt ziare care apar în sute de mii de exemplare, cu corespondenți politici, literari, teatrali, etc. în toate capitalele mari ale Europei.

Cine cetește, cine susține această bogată înflorire literară? Poporul întreg, a cărui majoritate este acea țărănime bogată, liberă și cultă. Bogată, pentrucă viața economică e admirabil organizată, prin acele mici gospodării țărănești înfloritoare și prin sistemul cooperativ; liberă, pentrucă la bogăție se adaogă și dreptul de vot, care face din țărani cetățeni; cultă, pentrucă omul bogat și liber pricepe foloasele învățăturii și simte interes pentru carte, și pentrucă statul, în care țărănimea are cuvînt, se îngrijește să răspîndească învățătura.

Acestea toate explică pentruce pescarul cetește ziare, reviste și pe Ibsen. Acest mare și *competent* public cetitor explică înflorirea extraordinară a literaturii scandinave. Inchipuiți-vă că scriitorii noștri buni ar fi avut o sută de mii de cetitori! Gîndiți-vă în ce atmosferă morală ar fi scris

şi s'ar fi desvoltat ei! Şi cu ce siguranţă a zilei de mine, pentru ei şi pentru ai lor!

Ştiu, a stabili o legătură intre condiţiile sociale ale unei ţări şi literatura ei, e mai mult de cit o blasfemie pentru conştiinţa delicată a unui estetician bucureştean. *E pur si muove...*

La noi, se constată cu bucurie, de către unii interesaţi cu fatuitate, avintul simţitor ce l'a luat literatura in ultimii ani. Scriitori, editori, reviste, bibliotecei de popularizare,—toţi şi toate merg mai mult sau mai puţin bine.

Această mişcare literară coincide, sau, mai just, este un aspect al unei mişcări generale,—transformarea vieţii noastre publice dela 1900 incoace, dela marea criză.

Atunci s'a pus o problemă capitală. Sau se vor valorifica toate energiile naţionale, sau vom pieri. Atunci s'a simţit (innainte se cunoştea numai) necesitatea ridicării unei clase mijlocii naţionale şi nevoia urgentă de a face din ţărănime un element social şi politic.

In mişcarea literară, in care toate se reflectează, această trezire şi aceste soluţii s'au reflectat sub forma literaturii naţionaliste şi ţărăniste. Şi băgaţi de samă ce *corespondenţă* perfectă există intre lucrurile sociale şi cele literare: Literatura nouă a fost şi mic-burgheză.

Şi dacă conţinutul acestei literaturi se explică prin acest „moment istoric", succesul ei se explică tot prin *el*. Literatura aceasta, reflex al nevoilor şi spiritului timpului, corespundea perfect publicului romiaesc, preocupat şi el de ceia ce preocupa pe scriitori.

Dar şi predecesorii acestei literaturi, Eminescu, Vlahuţă, Caragiale, Delavrancea,—şi ei au corespuns perfect spiritului epocei lor, şi ei au fost cetiţi. Dar au avut un public cetitor aşa de restrins faţă de cel de azi!

Cetitorii s'au inmulţit. S'au inmulţit şi'n oraşe, *dar mai ales s'au inmulţit la ţară.*

Profunda şi surda frămintare dela ţară,—băncile populare, cercurile culturale, obştiile săteşti, incheerea de contracte, inmulţirea şcoliilor: activitatea extraşcolară,—această mişcare cu forţa ei elementară, acest mare eveniment istoric, a produs o schimbare colosală. Un inceput de bună stare, mai multă ştiinţă de carte, oarecare deprindere cu lucrurile civilizaţiei, trezirea interesului pentru ceia ce se petrece in lumea mare.

Dar această mişcare nu insamnă numai redeşteptarea ţărănimii, ci şi ridicarea „intelectualilor" satelor la o viaţă mai innaltă. Invăţătorul, preotul, etc., cind şi-a făcut datoria, prin chiar faptul acesta, imbrăţişind interese generale şi fiind silit să gindească şi să studieze, s'a innălţat şi el, a inceput să aibă tot mai multe nevoi sufleteşti şi mai innalte.

Şi aceşti intelectuali ai satelor, dimpreună cu elementele ţărăneşti deşteptate la viaţă, au mărit numărul cetitorilor, *au creat* publicul cetitor. Căci, dacă o mie de oameni, de pildă, nu pot forma un public cetitor, cinci mii sint de ajuns. E unul din acele cazuri, cind cantitatea se schimbă in calitate.

De această mişcare insă, va fi legat pentru totdeauna numele d-lui Haret. Gloria d-lui Haret este dintre acele, care cresc cu vremea, pentrucă opera sa este cu efecte eterne şi folosul ei se va vădi tot mai mult şi mai lămurit, cu cit va trece vremea.

Desigur, nu d. Haret *a creat* această mişcare. Un om nu poate crea fenomene sociale. A creat'o vremea, nevoia. Dar o operă nu progresează decit dacă-şi găseşte un om reprezentativ, un conducător, care s'o inţeleagă, să i se consacre, s'o ajute, s'o apere, s'o indrumeze.

Ideile d-lui Haret, planul său de organizare sint meritorii, desigur.

Dar ideile nu sint forţe. Ceia ce face, in adevăr, meritul d-lui Haret, sint sentimentele sale bune şi puternice, lucru nemăsurat mai rar şi mai preţios de cit planurile de organizare. Şi, lucru şi mai rar, virtute admirabilă, voinţa de a realiza, energia, tenacitatea, munca fără preget, lupta impotriva duşmanului obscurantist, urmărirea persistentă, an după an, a aceluiaşi bine *pentru alţii*.

Cu cit mă gindesc, cu atita d. Haret imi apare tot mai mult ca primul cetăţean al acestei ţări,—o spune aceasta un om mic, neinsemnat, un anonim, dar care pronunţă foarte rar asemenea cuvinte.

Iarăşi poporanismul

Un ziar a intreprins o anchetă in privinţa curentelor literare.

Fireşte, poporanismul nu poate lipsi din răspunsurile intervievaţilor. „Curentul" şi „şcoala" poporanistă le stă in cale, deşi noi, singurii care avem cuvint in această chestie, am declarat că poporanismul nu e nici curent şi nici şcoală literară, ci numai o concepţie asupra vieţii.

Această concepţie, *aplicată la literatură*, nu exclude nici un curent ori şcoală literară. Cineva poate să fie un poporanist incarnat şi, in acelaşi timp, simbolist, fie in artă dacă e artist, fie in preferinţele sale dacă e critic. Şi, tot aşa de bine, un alt poporanist poate să fie realist, şi un al treelea clasic, etc. după temperamente. Această revistă, prin colaboratorii ei, prin proza şi versurile şi prin aprecierile ei critice, este răspunsul categoric şi fără replică la aserţiunile divagante ale acelora, care vorbesc de o şcoală literară poporanistă.

Această concepţie, *aplicată la literatură*, este, mai intâiu, afirmarea
banal de adevărată, că literatura, romantică ori simbolistă, clasică ori rea-
listă, romină ori franceză, este cu atit mai originală, mai adevărată, mai
interesantă şi mai preţioasă literaturii universale, cu cit poartă mai mult ca-
racterul specific naţional.

Această concepţie, *aplicată la literatură*, este in al doilea rind, afir-
marea tot aşa de banal de adevărată, că un scriitor lipsit de imparţialitate, mi-
nat de pasiuni şi prejudecăţi, va diforma realitatea in opera sa de artă. Un
misoghin va zugrăvi intotdeauna fals pe femee. Un misoneist va zugrăvi in-
totdeauna fals mişcările de emancipare. Un despreţuitor al poporului va zu-
grăvi intotdeauna fals pe ţărani. Şi fiindcă orice bărbat are mai mult sau
mai puţin, conştient ori inconştient, mai ales inconştient, un sentiment de
despreţ pentru femee, trebue să se intimple o revoluţie in sufletul lui,
să devină „feminist", pentru a reuşi să devină imparţial in judecata sa asu-
pra femeei. Şi fiindcă orice om din clasele suprapuse are, mai mult sau mai
puţin, de obiceiu mai mult, conştient sau inconştient, un sentiment de contra-
rietate pentru ţărani, trebue să se intimple o revoluţie in sufletul lui, să de-
vină democrat (noi am intrebuinţat cuvintul „poporanist"), pentru a reuşi să
devină imparţial in judecata sa asupra ţărănimii.

Dar falşificarea realităţii in opera de artă, caşi 'n filozofie, se intim-

plă mai ales. cînd scriitorul zugrăvește pe femei, ori pe țărani în conflictul de interese, în ciocnirea cu stăpînitorii.

In fața conflictului. scriitorul uită adesea un fapt esențial: Că femeile, țăranii sînt oameni mici, dezarmați, robi, că ei sînt categorii nedreptățite de istorie și că, prin urmare, faptele lor, socotite prin prizma acestei concepții *juste*, au altă gravitate morală decît a celor mari. înnarmați și stăpîni. O greșală a celor dintăiu este mai puțin reprobabilă decît aceiași greșală a celor din urmă.

Victor Hugo a spus cuvîntul cel mai frumos din lume în favoarea femeilor, cuvînt în care se cuprinde o profundă filozofie:

N'insultez jamais une femme qui tombe!

....Nu insultați nici odată nici pe un țăran, care se rătăcește!

Feminismul și poporanismul nu însamnă, nici idealizare, nici preferință exclusivă. Ele numai ajută pe scriitor să priceapă realitatea, să fie realist, să transpună în operă justele raporturi dintre lucrurile, pe care le zugrăvește.

Dar noi nu profesăm feminismul. L'am adus în discuție, numai ca să lămurim mai bine ceia ce aveam de spus. Femenismul este legitim, dar pentru moment nu *este cea mai urgentă* problemă. Sîntem numai poporaniști Și poporanismul nostru, mult mai important pentru noi în alte domenii,—în domeniul literar nu însamnă. încă odată, decît: revendicarea spiritului specific național și acea simpatie pentru popor, care permite scriitorului să vadă just în viața celor mici și 'n conflictele lor. Cu alte cuvinte, originalitate în artă și realism *și 'n* zugrăvirea vieții țărănești. Un scriitor, care ricanează cînd zugrăvește țărani (cași atunci cînd zugrăvește femei, proletari, etc.), nu numai că falșifică realitatea, dar ofensează și simțul moral al cetitorului civilizat, căci este penibil să stai de vorbă cu un om moralmente inferior și crud, chiar dacă are talent.

S'a 'nțeles că, adversari ai oricării falșificări a vieții țărănești, nu noi am fi aceia, care să propunem *înfrumusețarea* în artă a vieții și a sufletului țărănesc. Aceasta ar fi o caricaturizare, și deci o ofensă, și, dacă voiți, ar fi un act anti-poporanist. Țăranul trebue arătat în toată goliciunea inferiorității, sălbătăciei și barbariei lui,—dacă e inferior, sălbatic și barbar. Să nu i se cruțe nici o apucătură rea, nici un vițiu. Să fie însă zugrăvit *complect*, așa cum zugrăvesc cei mai mari romancieri. cum zugrăvește Tolstoi pe Ana Karenin, cu toate *contingențele explicatoare*, cu *faptele* luminate de *cauzele* lor,—și atunci imagina țărănimii, fiind adevărată și *just* luminată, cu cît va fi mai respingătoare, cu atîta va fi o *protestare* mai vie împotriva soartei, care i s'a creat și de care este răspunzătoare istoria și *sfetnicii* ei, —pecît poate fi vorba de răspundere în acele lucruri în care „bietul om e sub vremi".

Insamnă toate acestea că sîntem excluziviști, că nu recunoaștem decît un fel de literatură? *Școala* poporanistă—care nu există?

Colaboratorii noștri, prozatorii și poeții, ei *fac* parte din școli, fără să vrea. Unii sînt romantici. alții realiști, alții simboliști,—toți mai mult sau mai puțin poporaniști, pentrucă au sufletul romînesc și pentrucă, atunci cînd vorbesc de țărani, nu-și arată caninii, rînjind de ură și de dispreț.

Noi, redactorii, care nu scriem nuvele și poezii, care n'avem tempera-

mentul așa de puternic și tranșant, ca să putem fi clasați, noi nu sîntem de nici o școală.

Băgați bine de samă: în țara aceasta, sîntem aproape singurii, pentru care toate școlile și curentele sînt egale.

Sînt reviste și îndrumători, care nu pot suferi țărănismul. Sînt reviste și îndrumători, care nu nu pot suferi simbolismul. Sînt reviste și îndrumători, care nu pot suferi de cît un curent, o școală—pe a lor. Ii știți.

Cutare îndrumător e „modernist" și simbolit și are oroare de țărănism. Cutare îndrumător e „intelectualist" și aristocrat, și are oroare de țărănism. Cutare îndrumător e țărănit, și are oroare de „intelectualism" și de simbolism.

Și tocmai aceștia ne numesc pe noi excluziviști? Fiindcă nu sîntem nici aristocrați ca X, nici țărăniști ca Y, nici simboliți ca Z,—apoi X, Y și Z cred că sîntem *încontra* lor. Și, dacă sîntem încontra tuturora, *trebue* să avem și noi „școala" noastră!

Dar ridicatu-ne-am noi vreodată împotriva unei școli, unui curent, cum fac ei? Dimpotrivă. Am publicat scrieri de toate școlile, am lăudat, am recomandat, în recenzii, în cronici, în studii, în note pe marginea cărților, scriitori de toate felurile, romîni și străini.

...Și acum, reluați-vă cîntecul, domnilor!

Inevitabilul d. Lovinescu, și-a și dat părerea. Poporanismul, zice d-lui, ia „*un fel* de literatură drept *toată* literatura" (sublinierile sînt ale autorului). Poporaniștii ajung „chiar până la înlocuirea talentului literar prin formulă".

Acest om e fără milă.

D. Iorga și colegiul unic

In ziarul său „Neamul romănesc *pentru popor*", d. Iorga duce campa-
nie impotriva colegiului unic, ca să se adeverească încă odată că toate demo-
crațiile din țara romînească luptă împotriva tuturor reformelor democratice.
Marele îndurerat de mizeria celor desmoșteniți și răspînditorul luminii,
se înduioșează de soarta chiaburilor, care nu știu să scrie și să cetească,
și nu-și poate conținea disprețul pentru oamenii săraci, care au învățat
carte.
„Un gospodar de frunte, întreabă d. Iorga, n'are grijă mai multă de
„binele țării, decît un *golan* cu patru clase primare?"
Golanul cu patru clase primare e personajul căruia acest luminător
al poporului îi destinează „Neamul romănesc *pentru popor*". Dar convins, ca
orice reacționar, că cine are avere, trebue să aibă și puterea politică, ma-
rele „democrat" uită că se adresează „golanului cu patru clase primare", și-i
dă palme.
(De altmintrelea, fiindcă n'avem nimic împotriva chiaburului, îi reco-
mandăm pe „golan" care, în schimbul unei sume modice, îl va învăța în cî-
teva ceasuri scrierea și cetirea).
„*Și mulți, foarte mulți dintre direcții de azi*, mai zice d. Iorga, o
„*să-și* piardă dreptul de vot, **neștiind carte**".
Va să zică acest șef de partid, acest candidat în atîtea județe la Co-
legiul III, acest fost deputat, acest publicist, nu știe legea electorală, nu știe
care sînt condițiile cerute pentru a fi alegător direct la Colegiul III.

Criticul sistemelor electorale crede că astăzi poate vota cineva direct *fără să știe carte?* „*Mulți, foarte mulți o să-și* piardă *dreptul de vot*, neștiind carte“ !! D. Iorga crede că chiaburii d-sale, care nu știu carte, votează direct, astăzi? Dacă ar cunoaște lucrurile, despre care vorbește cu atita siguranță, ar ști („golanul“ din „clasa“ IV „primară“, unde se predau elemente de drept, știe) că. pentru a fi alegător direct în colegiul III, se cere și *cenz*, și *știință de carte!* (Articolul 61 din Constituție).

...Să vedeți, n'o să ne injure numai pe noi. O să injure și Constituția că nu se potrivește cu articolul destinat să facă deliciile „golanului cu patru clase primare“.

Incaltea cealaltă presă „democrată“, cum s'ar zice: „o anumită presă“, și anume revoluționară, a întors'o mai bine. Intr'o Lune, scria că d. X, la Iași, a ținut un discurs în favoarea colegiului unic, ca să-și siluiască șeful, ca să dea o lovitură diplomatică reacționarului Brătianu cu această reformă democratică. Să vedem cum se va descurca Brătianu Duminică la Iași,—își freca, minile, „anumita presă“. Și, în acelaș timp zugrăvea pe d. X arătînd d-lui Brătianu soarele colegiului unic, în vreme ce d. Brătianu se ținea de un felinar, ca să nu-l atragă soarele.—Marți însă (se apropia Duminica) cetitorii trebuiau pregătiți—și pregătirea inteligentă se face în doze raționale. Așa dar, Marți, „anumita presă“ schimbă cînteeul. *E posibil*, zicea ea, ca d. Brătianu să confirme discursul d-lui X, dar, reacționar cum e, nu va fi sincer partizan al reformei democratice. Va proclama-o cu gîndul ascuns să nu se țină de cuvint. „Dar dacă publicul crede în declarațiile d-lui Brătianu?“ Asta era Miercuri,—Duminica se tot apropia. Trebuia forțată doza. Și Miercuri, „anumita presă“, intr'un admirabil articol, dovedea că colegiul unic, (soarele de Luni, reforma democratică, antipatică reacționarului Brătianu Luni și Marți) nu este decit o reformă reacționară, pentrucă răpește țăranilor pe cei 38 de deputați *ai lor*!!... Căci țăranii noștri au o fericire, pe care nu o au cei din țările civilizate. Ai noștri au 38 de deputați *ai lor*. Cei din Franța, Germania, Anglia, n'au nici unul special *ai lor*...

Și credeți că cetitorii acestei „anumite prese“ au băgat de samă „evoluția“ dozajului? Deloc! Se entuziasmau în fiecare zi de noua „argumentație“, căci pe cea de eri o uitau. Cine mai ține minte Miercuri, ce-a cetit Luni, chiar dacă Luni textul era ilustrat?

O altă gazetă revoluționară a argumentat mai bine. Duminică spunea că în țară procentul știutorilor de carte este de 16%. Deci... și urma argumentarea, mai mult atletică. Duminica viitoare (publicația aceasta e săptăminală), acelaș autor făcea socoteli, plecind foarte liniștit dela alt procent: acum în țară nu mai erau decit 8% știutori de carte. Trecuse șapte zile! Cine să mai țină minte?—N'am cetit de-atunci energica publicație revoluționară... Cine știe la ce procent o fi ajuns în ultima Duminică, a anului nou... S'o fi scoborit sub zero...

Așa se combate inteligent reforma electorală, nu spunînd cetitorilor că-s „golani“.

P. Nicanor & Co.

RECENZII

N. Davidescu *Iov*, 2 Acte. Librăria Nouă.

Fac parte dintr'o generație care nu știa să privească natura decit cu ochii liberi sau cel mult răsfrintă în opera și cugetarea artiștilor și cugetătorilor mari; iar aceștia, modești ca toți oamenii mari *consacrați*, știau prea bine că dela Homer incoace forma literară și poetică a evoluat și s'a modificat atit de puțin incit modificarea e abia apreciabilă.

Ințelegem perfect și azi pe Homer, și dacă Homer s'ar redeștepta azi, de sigur că nu s'ar simți el insuși tocmai așa de străin în mijlocul poeților și romancierilor noștri contimporani, chiar dacă aceștia s'ar numi Henri de Régnier, Verhaeren, Maeterlinck sau Jean Moréas...

In fața însă a atitor scriitori, care privesc lumea prin „monocluri de smarald“, meditează la „*Candeli negre*“ și se adapă la „Fintina Castaliei“, noi ceștia care ne-am delectat cu Flaubert, Théophile Gautier, Anatole France, etc.—și n'am făcut cunoștință cu simboliștii decit tirziu, cind aceștia consimțise deja de mult a scrie și pentru noi, umilul dar covirșitor de numerosul public cetitor, noi cei care îndumnezeiam pe limpedele și cumpătatul maestru Caragiale, —ne oprim cam nedumeriți în fața acestor noi veniți, care au pretenția de a săpa un abis între literatura lor și a generației precedente, de a creia nu numai o artă nouă dar, și simțuri nouă! Generația mea a dat, ce e drept, țării și literaturii cîțiva *oameni*: I. Brătescu, O. Carp, G. Ibrăileanu, maestrul Kiriac, pictorul Ștefan Popescu, etc., dar a avut întotdeauna păcatul de a fi prea modestă, a avut oroare de zgomot, de reclamă, de brutalitate în lupta pentru traiu și... pentru glorie. Acest sentiment ne-a făcut să cheltuim mulțime de spirit și energie în zădar, n'am avut niciodată curajul să dăm publicității încercările noastre de tinerețǎ, să le impunem admirației publice cu sila, sfidînd bunul gust și bunul simț, care s'ar fi împotrivit exigențelor neocotitei noastre tinerețe, n'am privit protestările opiniei publice ca pe niște manifestări ale imbecilității contimporane, ce nu se poate ridica până la geniul nostru... Am avut un ideal, ba chiar și un steag, am căutat să servim idealul și steagul nostru cit și cum am crezut că e mai bine și ne-am dat de-oparte cu modestie în fața șuvoiului noilor veniți, așteptînd fără ură și fără revoltă operele lor pentruca să-i admirăm...

Iată am înnaintea mea 2 acte, intitulate „*Iov*“, ale d-lui N. Davidescu, autorul unui volum de versuri „La Fîntina Castaliei“ și *viitor autor* al unui volum de nuvele, după cum ne-o vestește el însuși: „*Prin monoclul de smarald*“—și al altui volum de versuri „*Candeli negre*“...

Innainte de a deschide volumul nu pot

să nu-mi amintesc o schiță a figurii lui Iov, evocată într'o seară în fața unui pahar cu ceai de unul din generația mea.

Era cea mai măreață figură de răzvrătit din cîte a creat vre-odată imaginația artistică. Darul de *causeur* neîntrecut al prietenului nostru, imaginația lui puternică, dar mai ales contrastul dintre graiul lui limpede și cumpătat, care schița figura lui Iov ca într'un desemn ferm și puternic, și pasagiile colorate și pasionate din evanghelistul Matei, pe care ni le cetea ca dovadă și mărturie a dreptății tezei lui, făcură asupra noastră o întipărire adincă. Prietenul nostru ne făgădui că va arăta odată lumii fața *adevărată* a lui Iov într'o scriere literară. Eu însă știam bine că nu va face-o, pentrucă era din generația aceia de oameni prea pătrunși de admirație pentru artiștii și scriitorii mari ai lumii ca să aibă încredere în ei, pentrucă n'avea monoclu de smarald, nici casă cu geamuri portocalii!

Dar dacă generația mea n'a avut curajul să scrie, ca mulți alții, dintr'o exagerare a simțului de auto-critică, dacă n'a avut îndrăzneală în lupta pentru traiu și în lupta pentru glorie, a știut întotdeauna prețui îndrăzneala noilor veniți, cind a simțit la ei o scinteie de talent. Admirația mea pentru Flaubert, Guy de Maupassant și Anatole France, nu m'a împedicat de a fi o fervență cetitoare a simboliștilor, am avut întotdeauna entuziasm pentru avinturile îndrăznețe ale tinerilor artiști, chiar cînd aceștia purtau panașe prea colorate și făceau prea multă gălăgie. Mi era destul să simt o scinteie de talent, ca să trec peste exagerări și absurdități. De aceia mărturisesc că gust destul de mult versurile d-lui Minulescu, oricît ar fi de... portocalii!

Deci nu culoarea mai mult sau mai puțin sinelie a monoclului d-lui Davidescu ar fi împedicat să-i admir pe Iov. Cît aşi fi fost de recunoscătoare' dimpotrivă, d-lui Davidescu, dacă mi-ar fi răsfrint prin monoclul său un Iov puternic, o creație îndrăzneață, o figură umană, care să-mi fulgere încă odată în suflet fiorul pe care-l deșteaptă după atitea veacuri cuvîntul evanghelistului: Ești tu om ca mine, ca să mă judeci? ai tu ochi ca mine, urechi ca mine? (citez din memorie) etc. Dar nu, versurile d-lui Davidescu sint de o transparență exasperantă. Actele sale monotone se trăgănează în scene și strofe fără nici un relief, și cînd să ajungem la răsvrătirea lui Iov, punctul culminant al desvălirii subiectului, justificarea tuturor celor ce au precedat, semnificarea operei întregi, autorul pune în gura lui Iov 18 versuri în care acesta se tingue de nenorocirea lui în cuvinte atit de șterse și abstracte, cu atit de puțină revoltă împotriva lui Iehovah, că nu pot motiva nici supărarea, nici indignarea prietenilor lui... Apoi sfîrșește printr'un dialog între un cetitor cu un misel pe genunchi și un scriitor cu un *rulou* de pergament, dialog în care se rezumă minunata carte a noua din vechiul testament, toată revolta, toată poezia, toată măreția și senzul figurii lui Iov,—în aceste citeva versuri sarbede.

Cartea a noua din vechiul testament arată cum Iov, stăpinitorul, leprosul din orient, încearcă, prin căință și josnice cuvinte, să-și regăsească drumul croit de mai 'nainte!

Ca să *credem* tot ceia ce *ne spune* autorul în cele două acte și mai ales ca să ne impresioneze sfîrșitul, nu era destul să ne vorbească numai d-sa, trebuia să vedem, să auzim, să pipăim, să suferim, să plîngem și să ne răsvrătim. Pentru așa ceva, trebue un monoclu pe care d. Davidescu urmează să-l mai caute încă. Două acte de aceste, în care nu se desemnează nici o figură, în care versurile sint lipsite de culoare și imagini, în care nu sint nici sentimente puternice, nici idei originale și în care vrai să evoci o figură ca a lui Iov—pe de-oparte banalizată în cărțile de cetire de clasă primară, iar pe de altă parte zugrăvită de cuvîntul evanghelistului cu atita putere, măreție și colorit pasionat, nu însemnează aproape nimic. Mai multă auto-critică în asemenea cazuri nu ar strica. Un scriitor nu trebue să publice *tot* ce scrie, și mai ales un autor tînăr care are vreme înnaitea sa!

*

N. N. Beldiceanu. *Neguri. Librăria Nouă*, București.

N. N. Beldiceanu a scris în timpurile din urmă multe lucruri frumoase, nu știu însă să mă fi mișcat ceva din scrierile lui de până acum ca bucata din volumul de față: Neguri. Sint în această nuvelă bucăți rupte din sufletul unui copil sfios și simțitor, un accent de suferință de o sinceritate care te pătrunde și o putere de adevăr în redarea lumii din sufletul copilului, în felul său de a simți și presimți realitatea, care pun această bucată printre cele bune ale literaturii noastre de azi. Bucata scrisă sub formă de amintiri, e plină de un puternic avînt liric stăpînit și turnată în forma prețioasă proprie lui Beldiceanu. Sint scene care te urmăresc multă vreme, după ce-ai închis cartea, și pasagii pe care simți dorința să le recitești de mai multe ori, atit sint de frumos scrise.

„*Inaugurarea prostogolului*", deși scrisă cu multă „vervă și violciune, pierde în vecinătatea desăvirșitei nuvele cu care se începe volumul, destul de frumos și ca înfățișare, fiind bine și îngrijit tipărit pe hîrtie mată, cu caractere mari, în editura Librăriei Nouă, căreia-i datorim o colecție destul de bogată.

*

D. N. Ciotori *Calea Robilor.* Neamul Rominesc. 1912.

O colecție de legende și basme scurte, gen literar în care e foarte greu să te ridici deasupra mediocrului, în urma lui Ioan Creangă și a lui Caragiale. Cartea d-lui Ciotori e de altfel scrisă curgător și plăcut, într'o frumoasă limbă romînească.

I. S.

* * *

Vasile Loichiță. *Ceva despre mișcarea noastră literară mai nouă.* Caransebeș, 1912.

O scurtă ochire asupra mișcării literare din ultimii zece ani. Pentru prima jumătate a acestui period, autorul rezumează o broșură a d-lui Sextil Pușcariu, nu fără oarecare abateri în ce privește aprecierea scriitorilor și a curentelor.

D. Loichiță constată cu un simpatic entuziasm renașterea și înflorirea literară din vremea din urmă. Bine înțeles că d-sa exagerează. Afară de aceasta, d-sa e lipsit de discernămînt ca toți entuziaștii.

Vlahuță, Coșbuc, Slavici, Iosif, Chendi, Iorga, Sadoveanu, Sandu-Aldea, Ciocîrlan, Ionescu-Boteni, Anghel, Corneliu Moldovanu, Zaharie Bîrsan, G. Vîlsan, Stănică Berariu, I. Gorun, Constanța Hodoș, Stavri, O Carp, Maria Cunțan, Elena Farago, Vasile Pop, N. Dunăreanu, Ion Bîrseanul, I. M. Soricu, A. Mîndru, D. Nanu, G. Tutoveanu, A. C. Cuza, E. Gîrleanu, Agîrbiceanu, Goga, Victor Eftimiu, Ecaterina Pitiș, N. Vulovici, C. S. Făgețel, Stefan Braborescu, Elena din Ardeal, H. Frollo, I. Minulescu, Cincinat Pavelescu, Brătescu-Voinești, P. Cerna, M. Chirițescu, A. Herz, E. Ciuchi, Delavrancea, Miclescu, Florescu, Locusteanu, Ciura, I. Borcia, Maria Popovici, G. Rotică, Ion Cocîrlă-Leandru, Sever Beuca-Constantineanul, V. Huțan, Liviu Marian, Ion Grămadă,—pentru d-sa toți sînt scriitori, toți sint talente. (I-am toți înșirat în ordinea în care i-am găsit în broșura d-lui Loichiță, *passim*).

Nu sint cam mulți?

Dar d. Loichiţă, se va zice, e departe, la Caransebeş, nu e în curent cu lucrările din ţară, şi în mare parte a rezumat pe d. Puşcariu, etc... Nu! D. Loichiţă nu e o excepţie nici rară, nici curioasă. *In deobşte*, şi la noi se *cotează* tot aşa. D. Loichiţă e foarte reprezentativ în această privinţă (şi de aceia lungim vorba).

D-sa e victima societăţilor de admiraţie mutuală şi a agenţiilor de lansare. Procedeul acestora e variat, dar sigur: Poetul X şi-a ales subiectul... Poetul X lucrează la poema anunţată, care va fi admirabilă... Poetul X a isprăvit cîntul I... Poetul X şi-a dat la tipar „Nopţile"... *) Apoi excursii literare, flori, banchete, arcuri de triumf, discursuri în gări, preşidenţii, comitete, lacrimi din partea sexului frumos entuziasmat... Interviewuri, critici favorabile impuse, cerşite, suggerate. Autocritici iscălite de alţii, ori, cu cinism, de însuşi autorul. Şi aşa mai departe.

Aţi observat frequenţa formulei: *Poetul X*? „S'a reprezentat Faust de poetul Goethe" nu se zice, ar fi ridicol. Nici: „S'a recitat Luceafărul de poetul Eminescu." Şi nici: „Poetul Coşbuc va publica încurînd traducerea Infernului". Că vezi, ei n'au nevoia imperioasă de a-şi asocia, cu de-asila, acest calificativ de numele lor.

Aceste mijloace, conştiente sau inconştiente, de a forţa naivitatea bunului public, izbutesc? In parte, de sigur. Dar pentru puţină vreme. Mai apoi vine istoria literară, cana *poetului X*...

D. Loichiţă să nu-şi ia asupră-i nimic din toate acestea. Broşura d-sale este inocentă. Din rîndurile ei apare un suflet bun, sincer, candid—cum sînt atît de multe prin colţurile îndepărtate ale Ardealului... D-sa, la urma urmei, este unul din public, unul din cei fascinaţi, mistificaţi de *poetul* X şi crainicii lui.

G. I.

*) In *Rampa* de azi, 25 Decembrie, cînd scriu aceste rînduri, găsesc următoarea informaţie:

„Cocoşul negru" admirabila lucrare dramatică în versuri a d-lui Victor Eftimiu, nu se va mai reprezenta la Teatrul Naţional, după cum se anunţase la început,—ci la Teatrul Comedia. D. Victor Eftimiu e foarte mulţumit de lucrarea sa, *pe care* o va sfîrşi în curînd".

* * *

Spiridon Popescu. *Din povestirile unui vînător de lupi*. „Biblioteca pentru toţi". Bucureşti, 1911.

Această broşură, cuprinzînd un număr de scurte articole de popularizare, se îndreaptă, prin tonul în care sînt scrise, mai mult către elevii şcolilor noastre primare, în deosebi către fiii orăşenilor, care au mai puţine prilejuri de a cunoaşte prin ei înşişi lucrurile povestite aici. Ea formează însă în acelaşi timp o cetire plăcută pentru oricine, prin sufletul ei sănătos,—parcă un vînt de iarnă ţi-ar biciui obrajii înfierbîntaţi, prin atmosfora prietenoasă a vieţii de ţară, care izbuteşte pentru o clipă să ne încălzească şi viaţa noastră mai puţin spontană şi, mai presus de toate, prin minunata putere de observaţie a autorului, care transformă aceste cunoştinţi, de o ariditate didactică sub pana altuia, într'o pagină de epopee populară.

Scriitorul se străvede apoi neincetat printre rînduri, şi pagini de literatură adevărată răsar ici şi colo din mijlocul acestor povestiri, ce vor să fie „ştiinţifice".

Bucata dela sfîrşit, intitulată *Din vacanţele de iarnă*, ese din cadrul acestei broşuri şi e în realitate o frumoasă schiţă literară, cuprinzînd povestirea emoţionantă a rătăcirii unor călători în mijlocul pădurii „în vacanţele de iarnă".

C. A.

* * *

Dr. Iosif Popovici. *Palila dela Orăştie (1582)*. Bucureşti, Academia Ro-

mînă, 1911, 1 broş. în 4° de 22 pag., preţul 20 b.

Din Paliia, adică cele cinci cărţi ale lui Moise, nu s-aŭ tradus în romîneşte decît primele doŭă (Facerea şi Eşirea), cel puţin atîta s-a tipărit.

Din această carte se cunosc numaĭ cinci exemplare, dintre care complect unul singur, la Oradea-Mare.

Traducerea s-a făcut în Orăştie (Banat) de către Herce Ştefan, predicatorul din Caransebeş, Zacan Efrem, dascal de dăscălie, Peştişel Moisi, propovăduitorul evangheliei din Lugoş, şi Archirie, protopopul Hunedoarei.

După sintaxă, forme gramaticale şi elemente lexice, D. P. probează că traducerea Paliei s-a făcut după textul respectiv unguresc, publicat de Heltai Gáspár la Cluj, în 1551.

La sfîrşit D. P. dă lista complectă a ungurismelor din Paliia, în număr de 63. Ungurismul unor cuvinte ca *curvă*, *marhă* ar fi trebuit maĭ bine sprijinit. Adiectivul feminin *tăroasă* 'însărcinată' nu este ungur. *terhes*, ci un derivat romînesc prin-*os* dela *tară* 'sarcină'. Unele cuvinte, ca *aleaneş*, *buduşlăŭ*, *chelchiug*, ar fi trebuit traduse.

*

Dr. G. Pascu. *Cimilituri Romîneşti*. Anexă la 'Despre Cimilituri'. Bucureşti, Academia Romînă, 1911, 1 broş. în 4° de 34 pag., preţul 40 b.

Această colecţie cuprinde cimiliturile inedite, de care m-am servit în lucrarea mea 'Despre Cimilituri'. Colecţia este astfel întocmită, încît să răspundă atît cerinţilor ştiinţifice ale unui cercetător, cît şi dorinţiĭ legitime a corespondenţilor de a-şi vedea specificată partea lor de contribuţie.

Pentru această broşură—contrar obiceiului!—mi s-a trimes dela Academie numaĭ o singură corectură. Din această cauză s-aŭ strecurat unele greşeli de tipar. Profit de ocazie pentru a releva pe cele mai puţin suportabile. (Daŭ maĭ întăiŭ pagina şi rîndul, apoi forma greşită orĭ incomplectă şi forma îndreptată orĭ complectată):

3—14: cine—cin;—4—16: reca—rica;—4—4 jos: Băibarac—Balbarac;—6—19, 20: retevelŭ—ratavelŭ;—8—8: gînfă-mi-se,—gînfă-mi-se, cerbeneaŭa scoală-mi-se; 8—31: genuche—genunche;—9—1 jos: tăt—tot; 10—10 j: răzor—răgoz;—13—7 j: păstae—păstare;—13—12 j: popa—popa pe;—16—5 j: ţevi—ţepĭ;—27—12: dîrjele—dîrjăle;—27—6 j.: ţapăn—ţapan;—27—9, 10 j.: bălaĭnică, bălaĭnicĭ—balaĭnică, balaĭnicĭ;—31—2: vulpie—vulpe.

G. P.

* * *

Edmond Rottach. *La Chine moderne*. Paris, Pierre Roger et C-ie, 4 fr.

Dintre ţările pe care ultimile evenimente le-au pus la ordinea zilei, de sigur că imensa Chină este cea mai puţin cunoscută. E drept că asupra Tripolitaniei părerile sînt foarte diferite în ceia ce priveşte, de pildă, valoarea ei economică, şi că armatele italiene întîmpină acolo greutăţi la care nu se aşteptau; nu e mai puţin adevărat că şi informaţiunile pe care le avem asupra Persiei lasă în umbră multe laturi ale vieţii populaţiilor dintre Marea Caspică şi Golful Persiei,—dar nici una din aceste regiuni nu-i nici aşa de latină, nici atît de necunoscută ca marele imperiu al celeştilor.

Şi nu numai că nu-i cunoscută străinilor China, dar, ceia ce e mai curios, nici sie însăşi nu-i cunoscută în multe privinţi, iar regiunile muntoase ale apusului vor rămînea încă mult timp un teren de exploraţiune chiar pentru cercurile conducătoare dela Peking.

Pentru străini, în orice caz, China nu-i deschisă decît în părţile sale de orient, de-a lungul mărilor.

Iată pentruce nici lucrarea de faţă nu aduce prea multe ştiri nouă asupra marelui imperiu, cu toate că autorul a

trăit mai mult timp în China şi a vizitat mai multe regiuni ale ei."

Edmond Rottach e preocupat într'un grad înnalt de relaţiile Chinei cu ţările civilizate ale Europei şi ale Americei şi mai ales de rolul pe care Franţa l-a avut şi îl poate avea în mişcarea economică şi culturală a marelui imperiu. Acest prea vădit interes pentru punctul de vedere francez îi ştirbeşte lucrării ceva din caracterul de expunere obiectivă, făcînd-o să ia pe alocuri forma unui raport consular.

Dar, dacă trecem peste unele scăderi şi lipsuri pe care cartea aceasta le prezintă, găsim în ea o expunere generală, care, pe cît datele actuale asupra Chinei o îngădue, ne face să căpătăm o cunoştinţă sumară a stării de azi şi a problemelor ce se pun în marele imperiu al orientului asiatic.

In special—ceia ce de sigur ar face în primul loc pe cineva să ia acum în mînă o carte asupra Chinei—pentru mişcarea revoluţionară de astăzi, deşi cartea lui Rottach e scrisă cu cîteva luni înnainte de isbucnirea revoluţiei, găsim totuşi în ea cîteva date, în lumina cărora se lămureşte aspectul curios pe care-l are acolo sîngeroasa tentativă de răsturnare a vechiului regim.

Autorul arată destul de bine deosebirile dintre nordul viguros, muncitor, serios, liniştit, şi dintre sudul turbulent, iubitor de intrigă şi de jocuri de noroc; dintre nordul izolat, interzis străinilor până acum jumătate de secol, şi dintre sudul cosmopolit, în care ideile europene se agită de ani de zile şi fac din ce în ce mai nesuferită stirpirea dinastiei manciuriene, cu tot cortegiul ei de madarini intriganţi, hrăpareţi, spoliatori. El face de asemeni să răsară limpede pricinile xenofobiei chinejilor—manifestată violent prin răscoalele boxerilor, pacinic prin boicotarea şi izolarea lor,—analizînd raporturile dintre chineji şi dintre oamenii de rasa albă, care au invadat oraşele libere ale Chinei.

In sfîrşit, chiar prin lipsa de informaţii asupra unor regiuni ale Chinei, prin nesiguranţa orientării în tratarea vastului material pe care-l oferă studiul unei ţări aşa de întinse, prin sistematica lipsă de sistemă a expunerii, autorul reuşeşte să ne dea o impresie de varietate şi de complexitate, de ceva care nu poate fi cuprins şi pe deplin înţeles,—adică tocmai imaginea acelui haos misterios care va fi încă multă vreme marele imperiu al Chinei.

M. C.

REVISTA REVISTELOR

Luceafărul înştiinţează pe cetitorii săi, că dela 1 Ianuarie devine hebdomadar. Revista de aci'nainte va fi şi politică. Direcţia o va lua d. Octavian Goga.—Urăm vechiului nostru confrate viaţă îndelungată şi îndeplinirea tuturor dorinţilor sale.

In No. acesta (24), la cronică, sub titlul de „Strigoii în literatură", se vorbeşte de resurecţiunea literară a d-lui Radu Rosetti. Noi vom mai adăuga ceva. Dacă d. Rosetti, scriitor fără talent, a apărut din nou pe coperţile revistelor, apoi d. Haralamb Lecca, scriitor cu oarecare îndămînare, a început să ia un loc exagerat pe aceleaşi coperţi. E un semn al vremii, ori un incident datorit unor împrejurări de altă ordine?

Ţara Nouă (No. 3).—D. A. D. Xenopol, care pregăteşte ediţia a doua a marii sale opere „Istoria Romînilor", publică, în urmare, un fragment: „Starea Romînilor în cele dintăi veacuri ale stăpînirii ungureşti",—în care îşi aplică principiile sale de filozofie a istoriei.—D. D. Anghel, în „Sonata lunii", ne dă una din acele frumoase ale sale poeme în proză, cu care ne-a deprins în vremea din urmă.—„Cronica informativă", iscălită M. S., este o inovaţie în publicistica noastră: Se dau sumarele altor reviste, din care uneori se extrag mici pasagii (fapte, consideraţii, aprecieri).

Flacăra (No. 7—10). O minunată schiţă a d-lui Sadoveanu, „Vidra". Viaţă intensă: natură, tipuri, pasiune, poezie. Morăriţa cea cu părul roşu şi cu ochii negri, ca două picături de păcură, e una din acele femei, pe care nu le uiţi, şi după o bucată de vreme parcă le-ai văzut aevea. Părul roşu şi ochii negri! Hm... Se zice că e tot ce-a născocit mai cu dibăcie Diavolul pentru pierzarea sufletelor... D. Sadoveanu nu e aşa de „nitouche", cum ar avea aerul.

Multă vervă, şi fericită, în „gazeta rimată" a lui Mefisto, intitulată „Proletarului dela Facla".

Cu o deosebită plăcere am cetit interviewul acordat de d. Brătescu-Voineşti unuia dintre reporterii literari ai „Flacării". D. Brătescu este întotdeauna interesant. Curiozitatea, cu care te întrebi cînd iai în mînă o bucată literară: „Oare ce mai spune nou scriitoul?" devine irezistibilă, cînd e vorba de d. Brătescu.

In interviewul d-sale, d. Brătescu ne spune pentru ce scrie aşa de puţin. Mai întăiu o cauză subiectivă: Nu scrie decît atunci, cînd nu mai poate ţinea ceva în el.—Alţii îşi transcriu cu o conştiinţă aşa de împăcată neantul din sufletul lor! (asta n'o spune d. Brătescu, o spunem noi.)—A doua cauză, e una socială...—dar cetiţi „In lumea dreptăţii" şi „Scrisorile lui Mişu Gerescu"!—D. Brătescu arată apoi pentru ce nu ia subiecte din viaţa ţărănească: Pentrucă nu are curajul să spună că cunoaşte bine sufletul ţărănesc. Ce mai de scrupule! Dar alţii nu-l cunosc de fel! E un motiv acesta de a nu face literatură „ţărănistă"? Noi aci, la redacţie, am primit, mai ales în urma lui 1907, mii de schiţe, nuvele, romane, etc. „ţărăniste" şi „poporaniste". Intenţii admirabile—păcat că nu erau literatură! Autorii lor, se vede, luau drept monedă cinstită spusele adversarilor noştri, care, voind să ne compromită, afirmă de

șase ani că noi *cerem* scriitorilor să ne cinte programul și că, mulțumiți cu aceasta, închidem ochii asupra talentului, ori chiar că-l alungăm din literatură.

D. Brătescu anunță că scrie un roman. O știm. Cunoaștem și subiectul și unele idei. Dar lăsăm cetitorilor întreagă plăcerea noutății.

D. Galaction, într'un frumos articol, „Pentru slavă, pentru bani", vorbește, cu sufletul său sincer și arzător, despre spinoasa problemă, care a agitat așa de mult pe unii dintre contemporanii noștri,—răsplata materială a scriitorilor, „americanismul literar". Articolul d-lui Galaction este un ultim ecou al „luptei", care, credem, s'a isprăvit în favoarea „americanilor".

D. Galaction uită să-i întrebe un lucru pe contra-americani (noi i-am întrebat): Ce fac idealiștii aceștia cu arginții pe care-i încasează și care (dacă publicațiile lor au trecere) întrec cheltuelile de tipar? Îi pun în punga lor? Se fac *ei* „americani literari"? Fac acest act de supremă abnegație? Își sacrifică onoarea,—numai ca s'o apere pe a colaboratorilor lor?... D. Galaction sfîrșește așa de frumos! „Atunci cînd primești argint, să dai în schimb aur și pietre prețioase".

Noua Revistă Romînă (No. 7). Vine cam apropo aci. La pagina 110 cetim că un reprezentant al colegiului III a spus în parlament că „*numai bogații au drept să facă politică*". Ne-am interesat cine e acest reprezentant al colegiului III. Am aflat din gazete că e d. Mehedinți.—E prea crud d. Mehedinți. Dacă d-sa a avut norocul să fie urmașul unei vechi și mari familii boerești, nu are dreptul să pălmuiască cu disprețul său pe urmașii acelor sărmani țărani, care și-au tîrît amarul vieții în bordee, robi ai pămîntului și bătuți la scară de vătafii boerești.

De altmintrelea aristocratismul d-lui Mehedinți e consecvent și multilateral.

Într'o revistă bisericească, d-sa protestează încă odată împotriva importației civilizației străine la noi. E nedrept și aci. D-sa, urmaș al protipendadei, a pierdut, desigur, multe privilegii cu introducerea formelor nouă. Dar sînt atîția fii de țărani, care, fără această xenomanie, n'ar fi avut nici licee, nici universități, nici burse, nici protectori, nici situații politice, și ar fi rămas să cînte din trișcă la oi.

În aceiași revistă bisericească, d. Mehedinți tună împotriva necredincioșilor. E nedrept iarăși, căci e așa de greu și de rar să fii creștin ortodox, ca d. Mehedinți, adică să crezi în minuni, în învierea lui Isus Hristos, să mergi regulat la biserică, să postești Miercurea și Vinerea și'n postul Crăciunului, al Paștelor, al Sîmpetrului, al Sîntămăriei, să te spovedueștí, și să te împărtășești odată pe an, să-ți stropești casa cu aghiazmă la 1 a fiecărei luni, etc., *(căci fără astea nu ești creștin ortodox)!* *)

Versuri și Proză (No. 7). O foarte frumoasă poezie de d. I. M. Rașcu, „Albumuri".

Ilustrațiunea Romînă, cum o arată numele, este o revistă ilustrată. Și e foarte bine ilustrată, din punct de vedere tecnic. Nu prea înțelegem însă criteriul, de care e condusă în alegerea oamenilor și a lucrurilor de ilustrat. O revistă ilustrată, dacă nu ne înșelăm, trebue să ne dea, în imagini,

*) In ultimul moment primim o publicație, mai mult guvernamentală decît literară, în care d. Mehedinți își desfășură din nou profunda-i filozofie socială. E vorba de relele care bîntue biserica. Cauza lor, acest boer de viță veche o găsește în faptul că ierarhii bisericii se recrutează dintre „săteni" și alți oameni „nevoiesi", și nu din „neamurile cele mai mari" și din „prinți".

ceia ce este și actual și interesant. Face *Ilustrațiunea romînă* această selecție în haosul de realități? Parcă nu,—ori criteriul nostru este greșit.—Revista are bucăți literare, semnate de scriitori, pe care-i cunoaștem de pe la alte reviste. Vre-un „gros bonnet" nu găsim... — Aderentă la *Ilustrațiunea*, am primit și *Analele literare, artistice și sportive* — patru file franco-romîne ilustrate, puse sub îngrijirea unui comitet, franco-romîn și el.

Fie bineveniți, acești oaspeți nobili, pe masa „poporanistei" noastre redacții...

Revista Generală a Invățămîntului (Decembrie, 1911.)

D. *Sp. Haret* urmează și termină frumosul său articol, **Invățătorii și politica**. După ce face teoria partidelor politice, arătînd ce însamnă un partid și ce rol au partidele în viața unui stat constituțional, d-sa examinează diferitele propuneri ce s'au făcut în privința rolului pe care trebue să-l aibă astăzi învățătorii în mișcarea politică a țării noastre. D. Haret pune în evidență, prin cîteva cuvinte, absurditatea ideii de a se crea un *partid al învățătorilor*, care nici n'ar fi partid politic de vreme ce nu ar reprezenta interese generale, ci numai interesele unei categorii de slujbași; demonstrează pe larg neputința înființării unui *partid țărănesc* astăzi, cînd țărănimea nu are nici educația necesară, nici măcar deplina conștiință a propriei sale valori; iar în ceia ce privește raportul dintre învățători și partidele actuale, își arată părerea că nu trebue să se ceară ca învățătorii să intre, ca grupare, în vre-un partid, ci fiecare să lucreze cu acel partid care i se pare că răspunde mai bine nevoilor țării. Pentru d. Haret, ca și pentru orice om care își dă samă de situația reală a țării noastre, cîmpul de activitate al învățătorilor este cultivarea masei țărănești, ridicarea ei economică și culturală, educația acestei mase în vederea rolului pe care va fi chemată să-l joace într'o țară care fatal va trebui să se organizeze pe bazele unei largi democrații.

Mișcarea economică la sate este titlul unui studiu al d-lui *N. Nicolaescu*, fost inspector al învățămîntului primar, care, pe baza unor date statistice adunate cu multă rîvnă, dovedește că activitatea extrașcolară a învățătorilor nu numai că nu-i dăunătoare celei școlare, dar chiar îi folosește. Articolul d-lui Nicolaescu aduce multe date care întăresc concluziile cronicei noastre sociale din No. trecut: „In chestia activității extrașcolare a învățătorilor". Cifrele adunate de fostul inspector al învățămîntului primar sînt o contribuție utilă la studiul acestei însemnate probleme și pentru orice conștiință curată nu pot decît să vădească și mai mult imensul folos al activității extrașcolare a învățătorilor.

La Nouvelle Revue (Decembrie, 1911).

Intr'un articol asupra **acțiunii italiene în Tripolitania**, *R. Raqueni*, după ce arată foloasele politice ale întreprinderii Italienilor în nordul Africei (stabilirea echilibrului în Mediterana și introducerea provinciei africane în sfera influențelor... binefăcătoare ale civilizației), caută să înlăture părerile pesimiste ce s'au arătat de către unii cu privire la valoarea economică a Tripolitaniei. Autorul crede că aceasta, prin influența și activitatea Italienilor, ar putea ajunge ceia ce Tunisul a ajuns mulțumită Francejilor. Climatul e bun, lipsa de rîuri stabile se poate remedia prin crearea de fîntîni arteziene și reprin crearea de fîntîni arteziene și rezervoare (cum erau pe vremile de înflorire a Arabilor), pămîntul e fertil în cea mai mare parte, are păduri foarte bogate în esențe variate, și ca dovadă că regiunea poate deveni o țară populată și prosperă servesc nu-

meroasele ruine romane, care arată ce a fost odată această regiune. Dacă Italia nu va face decît să îndrepte spre Tripolitania pe emigranții săi din sud și din Sicilia, care acum valorifică prin munca lor Tunisul francez, și încă va fi un mare bine pentru Italia. Și autorul crede că aceasta se va putea face ușor, deoarece emigranții italieni sînt mai ales muncitori agricoli, iar pentru agricultură Tripolitania oferă condiții foarte bune. De aceia Raqueni crede că spre a atrage pe emigranți acolo, guvernul italian ar trebui, imitînd pe Argentina și pe alte țări, să dea pămînt gratuit coloniștilor, cel puțin la început. De aceia el aprobă decretul dat de generalul Caneva, guvernatorul general al Tripolitaniei, prin care oprește cumpărarea și vînzarea pămînturilor; astfel ele nu vor putea intra pe mîna speculatorilor și statul va putea dispune de ele în folosul colonizării.

Doctorul *E. Doyen* publică un articol pro domo, **Sănătatea fără medicamente**, în care arată împrejurările care l-au condus la stabilirea metodei sale terapeutice, care are ca principiu întărirea organismului contra tuturor boalelor prin *mărirea rezistenței sale vitale*, care are ca formulă întrebuințarea unui *aliment celular ideal*, iar ca realizare practică întrebuințarea unor doze anumite de *Mycolisynă* (o soluție de extracte de diferiți fermenți selecționați), fie pe cale bucală, fie prin injecții și însoțite ori nu de vaccinarea specifică, după trebuință. După cum se știe, teoriile lui Doyen sînt mult combătute. Autorul crede că mulți doctori le combat din interes, căci le vor micșura cîștigurile.

Mercure de France (Decembrie, 1911).

„Morala politică nu a evoluat dela Alexandru cel Mare ori dela Gengis Khan pănă astăzi", spune cunoscutul scriitor socialist *Paul Louis*, într'un articol intitulat **Dreptul celui mai tare**, în care trece în revistă cele mai recente și mai însemnate conflicte politice internaționale, armate ori diplomatice. Toate aceste episoade istorice mai nouă, chestiunea Marocului, a Congului, a Tripolitaniei și a Persiei, formează un tot coherent, se deduc unele din altele și au ca bază imperialismul, iar ca procedare: *dreptul celui mai tare*. Dacă în afară de aceste patru chestiuni, mai ținem samă și de anexările cele mai recente: Bosnia-Herzegovina la Austria, Cuba și Filipinele la Statele-Unite, Corea și Formosa la Japonia,—apoi vedem că nevoia aceasta de a cuceri ori coloniza e generală și se manifestă deopotrivă în toate țările care au ajuns la un anumit stadiu al desvoltării capitaliste. In adevăr, aceste cuceriri derivă din mecanismul intern al societăților moderne: pretutindeni unde se implantează regimul capitalist, el dă naștere imperialismului agresiv— din pricina nevoii pe care acest regim o are de piețe tot mai întinse de desfacere. Această nevoe e mai urgentă în regimul capitalist decît oricînd, de aceia niciodată „n'au fost violate tratatele cu atîta ușurință ca acum", de aceia „cinismul diplomației contemporane nu are păreche în societățile trecute". In ceia ce privește legătura strînsă dintre evenimentele arătate mai sus, e destul să observăm că de îndată ce generalul Moinier a intrat în Fez, Germania s'a mișcat pentru a obține „compensații teritoriale" în Congo; văzînd pe Germania ocupată, Italia a și trimis armate în Tripolitania, iar Anglia și Rusia, profitînd de încurcătura generală, au intrat cu armatele în Persia, una pe-o parte și alta pe cealaltă. Ce poate pune stavilă acestei nevoi de expansiune colonială? Numai organizarea și rezistența acelei clase sociale care

în războiu nu are nimic de cîștigat și totul de pierdut: de aceia, închee autorul, „lupta între războiu și pace este de-acum înainte 'un episod al luptei de clasă".

O chestiune de proprietate literară este titlul unui articol în care *José Théry* comentează sentința tribunalului Senei care a achitat pe Jules Bois, dat în judecată de dr. Hacks pentrucă în romanul „Vaisseau des caresses" a plagiat multe episoade și descrieri din „A Bord du Courrier de Chine" al său. Autorul articolului, după ce dă citații care dovedesc plagiarea fără nici o umbră de îndoială, critică sentința de achitare, pentrucă ea va crea un trist precedent, permițînd ca, sub pretext de documentare, să se utilizeze munca altuia.

Les Documents du Progrès (Decembrie, 1911).

Șeful socialiștilor belgieni, deputatul *Emile Vandervelde*, publică un articol în chestiunea **războiului italo-turc**. Caracterizînd procedarea Italiei în acest conflict, Vandervelde spune că „niciodată în istorie, atît de bogată în nebunii și crime, a politicii coloniale, n'a existat întreprindere mai evident nebunească și mai cinic criminală decît expediția tripolitană", întreprinsă în urma unui „ultimatum de o brutalitate ne mai auzită". Autorul crede că Italia va cheltui foarte mult și va sacrifica mulți soldați, iar în schimb Tripolitania nu-i va aduce mai nici un folos, căci nu va putea fi pusă în voloare. Cît despre procedarea Italiei și de cruzimile ce s'au săvîrșit de-o parte și de alta, autorul nu găsește destule cuvinte ca să le înfiereze. Dar cel mai mare rău pe care deputatul socialist crede că-l va pricinui acest războiu este că face cu neputință pentru mult timp o apropiere între musulmani și lumea europeană din pricina lipsei de probitate de care nu numai Italia, dar și celelalte puteri au dat dovadă și care a jignit adînc pe Turci. O reacțiune politică contra progresiștilor și o creștere a tendințiilor militariste se va produce în Turcia și va opri în loc opera de transformare a Imperiului Otoman, începută sub așa de bune auspicii. Protestînd contra acțiunii guvernului italian, deputatul socialist crede că are în același timp dreptul de a pune la îndoială protestările presei burgheze din Anglia, Germania, Austria, întrucît această presă nu protestează cînd țările căreia aparține se dedau la acte la fel cu acel al guvernului italian. Vandervelde, ca orice socialist, nu vede încheerea erei războaelor decît în organizarea și rezistența proletariatului internațional.

La Revue (Decembrie, 1911)

J. Troubat publică în numărul acesta o parte din **Scrisorile inedite ale lui Sainte-Beuve**. Relevăm părerile marelui critic asupra lui Musset și Lamartine. Iată ce spunea despre cel dintăi într'o scrisoare adresată în 1842 lui Ulric, apropo de niște versuri, în care acest amic al lui Sainte-Beuve și Musset blama spiritul și ideile din poeziile autorului *Nopților*: „Versurile voastre sînt încîntătoare, adevărate. Ale lui Musset, cu tot spiritul lor, au un fel de pretenție și îngîmfare, inutile talentului său. E în ele prea multă reacțiune împotriva rimei și a versificatorilor, împotriva poeziei lirice și înnalte, din care la urma urmei s'a născut. E un mic defect. E destul de original și fără asta..."

Iar la un an după moartea poetului, în 1853: „Intre noi vorbind, oamenii de azi laudă prea mult pe Musset; de altfel se laudă sau se depreciază la exces totul. Nu-i o măsură dreaptă nicăiri. Musset, ca poet, are desigur inspirații (poussées) frumoase... Dar pe urmă?... L-am văzut nășcîndu-se, crescînd și stricîndu-se. Avea la început multă afectare și ceva preconceput în

nervele sale violente şi în accesele lui de supărare... o frenezie de neglijenţă; şi aceasta, în parte, înadins. Adevărata pasiune a venit pe urmă, cu un adevărat sentiment de gust, prea tîrziu însă. Se tocise ceva în el. Cu toate acestea, frumosul în secolul nostru e aşa de rar, poezia adevărată un lucru aşa de rar, încît două din *Nopţile* sale din patru, o elegie a *Amintirii* şi cîteva sute de versuri de ici de colo, înnecate în sute altele detestabile, incoerente, neterminate, sînt de ajuns pentru a-i asigura toate simpatiile şi regretele. Avea un geniu natural, pe care nu l-a întrebuinţat bine." E o părere pe care o putem însuşi şi azi.

Despre Lamartine vorbeşte în treacăt, fără să se extindă în consideraţii şi motivări, îi reproşează lipsa de delicateţă faţă cu memoria lui Musset şi lipsa de simţ critic, o oarecare îngîmfare şi uşurinţă ce jigneşte. Ceia ce admiră, aproape fără rezervă în Lamartine, e poetul: „Aveţi dreptate să credeţi că cine a iubit pe Lamartine, îl iubeşte totdeauna. A fost în adevăr una din pasiunile tinereţii mele, marea mea pasiune poetică, de cum s'a deşteptat în mine sufletul poetic". Nu poate înţelege însă, dintr'un delicat sentiment cam exclusiv, pentru litere şi poezie, faptul că el s'a aruncat în politică.

Enigmatic e sensul articolului **Protestanţii în Franţa** de *Onésime Reclus*, căci nu înţelegem rostul acestui atac în contra unei secte religioase a cărei număr scade (abia mai sînt 600,000 faţă de o populaţie de 39 milioane) şi care şi azi încă dă Franţei mulţi conducători în raport cu însămnătatea ei numerică. Ori poate tocmai pentru asta, sau e o gelozie retrospectivă faţă de rolul protestanţilor în istoria Franţei?

Revue des Idées. (Noembrie). Intr'un studiu interesant asupra **Rezistenţii calităţilor literare şi muzicale la cauzele demenţii.** Dr. *Voivenel* caută să dovedească independenţa centrelor psihomotoare şi a celor senzoriale faţă de centrele inteligenţei, care alcătuesc, după Flechsig, zona de asociaţie. Cele dintăi pot fi alterate fără ca cele din urmă să sufere în chip senzibil, după cum zonele de asociaţie pot avea leziuni care n'au nici un răsunet vizibil asupra centrelor de proecţiune. Alteraţia primordială a unei psihoze se produce la nivelul celor mai recente şi mai fine fibrile de asociaţie, dendritele cele mai delicate sînt dezagregate, dar fibrele de proecţiune rezistă. Nebunia izolează neuronii mai degrabă decît îi distruge, şi de aici raritatea relativă în alienaţia mentală a tulburărilor motoare sau psihomotoare. Această independenţă a centrelor intelectuale şi a celor relativ mai inferioare e mai ales interesantă în privinţa zonelor limbajului. La început cuvîntul a succedat ideii, fiindcă nu s'a născut decît pentru a exprima ideia. Cu timpul a ştiut însă atît de bine să ia forma lucrului pe care era însărcinat să-l exprime, încît până acum cîtva timp clinicianii considerau un aphazic ca un alienat, fiindcă acestuia lipsindu-i cuvintele, li se părea că-i lipsesc şi ideile. Azi încă, cei care fac cu uşurinţă fraze, par adesea la prima vedere ca foarte inteligenţi, pecînd ei sînt în multe cazuri nişte puri mecanici, ale căror centre descarcă colecţii de imagini verbale. In schema cunoscută a poligonului său cerebral, Grasset a reprezentat această autonomie a centrelor limbajului, dar imunitatea specială de care parcă se bucură aceste centre în alienaţia mentală şi faptul că ele continuă a funcţiona cînd aproape totul e ruinat, dovedeşte perfecţia şi independenţa lor.

In ultima fază a vieţii sale, Rousseau prezintă tulburări intelectuale, un fel de delir sistematic, cauzat de arterio-

scleroză sau de brightism. Dar dacă asociaţiile sale de idei erau slăbite, după judecata celor mai buni critici, imaginile lui verbale au conservat toată bogăţia şi toată strălucirea. Schumann a fost toată viaţa lui un emotiv, un nervos de o impresionabilitate extremă şi a murit distrus încetul cu încetul de o meningo-encefalită totală. Cînd boala mentală îi micşorase inteligenţa, cînd raţiunea lui lupta cu halucinaţiile şi memoria lui dispărea, geniul său muzical continua încă să se manifeste. Centrul imaginilor auditive funcţiona încă perfect în chip automatic. Cînd inteligenţa lui Nietzsche era alterată, cînd îşi perduse memoria şi cugetarea lui devenise incoerentă, el simţea nevoia de a scri,—ultima lui manifestare a fost o manifestare literară şi poetică. Aceste trei exemple dovedesc că centrele de proecţiune rezistă în chip relativ la nebunie şi că la un alienat, al cărui centru de proecţiune verbal e desvoltat în chip anormal, la un muzicant, poet sau scriitor de geniu, chiar cînd asociaţiile intelectuale sînt distruse, persistă încă o bogăţie relativă de imagini verbale sau muzicale. Ele arată deasemeni că ideia trebue diferenţiată de cuvînt şi dovedesc, împotriva ideilor recente ale lui Pierre Marie şi elevului său Moutier, existenţa şi independenţa centrelor de imagini verbale, care sînt mai ales centre de proecţiuni.

Rivista d'Italia (Noembrie, 1911). *G. Sergi*. **Prezentul şi viitorul antropologiei.** Urmărind progresele ştiinţifice de jumătate de veac de viaţă naţională italiană, cu privire la antropologie, trebue să se recunoască că această ramură a ştiinţilor biologice înseamnă un progres general în cultura italiană. Prima catedră, înfiinţată la Florenţa (1870) pentru Paolo Mantegazza, fu şi cea dintăi din Europa. După zece ani se înfiinţă o alta la Bologna (G. Sergi) şi la Neapol (G. Nicolucci). Nu mult mai tîrziu, se înfiinţă la Roma (Sergi) şi la Padova (Tedeschi). Astfel, astăzi patru universităţi şi Institutul din Florenţa au catedre speciale pentru antropologie. Afară de aceasta, două puternice vehicule de propagandă şi de difuziune luară naştere; două societăţi antropologice, înfiinţată una de Mantegazza la Florenţa şi alta, mai tîrziu, la 1893 la Roma. Astfel dacă progresul unei ştiinţi trebue să se măsure după numărul muncitorilor în ogorul ei, şi după operele produse, atunci nu mai poate fi îndoială că antropologia a făcut mari progrese în Italia, şi aiurea, în ultima jumătate de secol. Dacă însă acest progres trebue să se măsure după fixarea definitivă a metodelor raţionale care pot da rezultate definitive, atunci trebue să se recunoască că antropologia se găseşte încă în faza iniţială, în care factorul personal în aprecierea faptelor joacă rolul principal, iar fantazia are predominarea. Ea e şi acuma, caşi la început, cînd se credea că cu metoda lui Broca, mai mult ori mai puţin modificată, s'ar putea rezolva problemele antropologice. Acest metod, care e de natură statistică şi nu morfologică, poate descoperi variaţiuni de tipuri deja determinate, dar nu caractere morfologice; poate descoperi divergenţe între tipuri, fără a le putea determina; poate separa tipuri, care păreau a se confunda; fără ale putea defini, pentrucă cu un asemenea metod se întunecă, se anulează, se nivelează toate caracterile morfologice şi deci se pot contopi într'o singură formă chiar şi caracterile cele mai diferite. O asemenea confuzie ar fi completă, dacă în separarea grupelor n'ar intra ca element descriptiv caracterele tegumentare şi apendicele cutanee.—Această metodă reduce omenirea la o unitate absolută şi pre-

zintă această familie, care are totuşi atitea varietăţi, tot aşa ca pe o limitată grupă de mamifere. Această direcţie în antropologie trebue considerată numai ca o fază începătoare. În curind trebue să apară o altă direcţie. Această nouă direcţie nu poate fi alta, decit aceia pe care o are şi zoologia, din care antropologia, ca o ramură, s'a despărţit. Omul trebue studiat tot aşa după cum zoologia studiază orice mamifer. Trebuesc observate formele sale după aceleaşi metode, trebue urmărită distribuţia geografică împreună cu a altor animale, pentru a putea rezolva problemele care se prezintă. Trebue aplicate şi la om aceleaşi legi biologice care s'au descoperit pentru celelalte organisme, fie animale, fie vegetale. Nu trebue să se inventeze pentru om legi excepţionale, caşi cum el ar fi în afară din legea comună; acest lucru e încă un rest de antropomorfism, de care, în mod inconştient, cercetătorii sint încă stăpiniţi.

Nuova Antologia (Decembrie, 1911). *Scipio Sighele*. **Nietzsche şi teoriile biologice moderne.** Oricit de mult s'a scris deja asupra lui Nietzsche, nu s'a reuşit încă pe deplin de a lumina supt toate raporturile gindirea cam obscură a marelui filozof; unele din ideile sale, prin care e mai ales cunoscut de majoritatea publicului, precum „voinţa de a putea" şi teoria „supraomului", sint interpretate în toate felurile, fără a se ţinea seamă de geneza lor ştiinţifică. Astfel pecind unii îl prezintă ca pe un discipol al lui Darwin, alţii îl consideră ca pe un antedarwinist desăvirşit. Claire Richter (Nietzsches et les théories biologiques contemporaines, ed. Mercure de France, Paris 1911) a încercat cu mult succes de a reduce la o unitate gindirea ştiinţifică a lui Nietzsche. Mai întăi trebue bine deosebite teoria descendenţei, care aparţine lui Lamark, de teoria selecţiunii, a lui Darwin. Nietzsche a împrumutat dela amindoi unele idei, dar le-a împrumutat fără să ştie, de aceia el nici nu bănueşte că este lamarkist şi se apără cu energie contra celor ce-l numesc darwinist; el nu poseda o cunoştinţă directă a acestor doi mari autori. Cunoştinţi biologice şi-a însuşit el, mai ales după ce a fost numit profesor de filologie la Basel (1869), mai ales prin conversaţii cu colegul şi bunul său amic Rütimeyer. A devenit el un evoluţionist convins? un discipol al lui Lamark? Un răspuns precis e imposibil. Din scrierile sale se vede că el credea în evoluţie, caşi Lamark, dar nu credea că evoluţia însamnă în acelaşi timp şi progres. Şi în privinţa chestiunii originii vieţii se deosebeşte de acesta: Lamark admitea generaţia spontanee, adică naşterea materiei organice din cea inorganică, Nietzsche ţneagă necesitatea de a atribui vieţii un început. Pe de altă parte se apropie de Lamark, admiţind origina de maimuţă a speciei umane. Evoluţionist în această privinţă, el este şi în aceia ce priveşte activitatea intelectuală şi morală. El crede că în instinctul procurării hranei şi apărării de duşmani stă baza întregei vieţi animale, de aceia el recunoaşte influenţa mediului extern asupra funcţiunilor organismului. Astfel, prin forţa logicei, el e adus să-şi însuşească şi teoria adaptării la mediu a lui Lamark şi urmarea indirectă a acesteia: mimetismul. Nietzsche îl aplică pe acesta la oameni: „Omul se ascunde îndărătul moralei societăţii. Omul e un animal imitator şi cauza principală a mimetismului său moral e slăbiciunea sa".—Faţă de Darwin, deşi profesează o profundă antipatie pentru teoriile acestuia, are în realitate o mare simpatie pentru teoria lui fundamentală: lupta pentru existenţă. Numai că, după el, lupta aceasta nu trebue explicată printr'o suprapopu-

laţie, căci nu e o luptă numai pentru conservare, ci o luptă pentru preeminenţă, şi aceasta derivă din voinţa de a putea, care e înăscută oricui, care e rădăcina vieţii. Şi în ce priveşte teoria selecţiunii naturale, Nietzsche e darwinist ....malgré lui. Nu trebue însă, după el, a conchide că această selecţie duce totdeauna spre perfecţionare. De multe ori tocmai dimpotrivă, căci în lumea omenească i se opun mari obstacole. Aceste obstacole sint: biserica, „o solidaritate între cei slabi", şi mila. De aceia el propune o selecţie conştientă, intenţionată: să dispară cei slabi, iar cei tari să se întărească prin suferinţă şi primejdie. Şi selecţia sexuală, după el, trebue făcută conştient: oamenii cei tari ar trebui să aibă dreptul de a avea mai multe femei, iar femeile cele frumoase pe acela de a avea copii dela mai mulţi bărbaţi.—În afară de aceste idei darwiniste şi lamarkiste, se găsesc la Nietzsche pasaje care amintesc teoria mutaţiilor lui De Vries, căci el cetise pe marele botanist Nägeli, precursorul lui De Vries.

Deutsche Rundschau (Decembrie, 1911). *Dr. I. Benrubi*. **Renaşterea idealismului în Franţa.** Autorul schiţează începuturile mişcării filozofice idealiste în Franţa, care a apărut ca o reacţiune împotriva neţărmuritei încrederi în atotputernicia ştiinţilor exacte, ce domnea pe la începutul veacului trecut. Ceia ce caracterizează această mişcare filozofică e faptul că înşişi reprezantanţii ştiinţilor exacte s'au văzut nevoiţi de a protesta în contra pretenţiilor ştiinţilor şi de a accentua independenţa vieţii spirituale. Ca unul din cei mai timpurii reprezentanţi ai acestei direcţii trebue considerat *Claude Bernard*: el avea o concepţie absolut antimecanică a vieţii; viaţa o defineşte el drept creare; ideia creatoare o numeşte el ideia organică. Împotriva idolatrizării „faptelor pozitive" luptă şi marele savant *A. A. Cournot*. El recunoaşte că filozofia e imposibilă fără ajutorul ştiinţii, dar nu crede că această din urmă poate fi considerată ca ultimul ţel al muncii spiritului omenesc: filozofia fără ştiinţa e goală, ştiinţa fără filozofie e oarbă—astfel s'ar putea rezuma gindirea lui Cournot. Mai intensivă apare reacţia în contra fanatismului ştiinţilor exacte la cîţiva matematiciani şi fizicieni contemporani. Astfel, marele matematician, mort de curind, *Jules Tannery*, afirma, împreună cu teoria cunoştinţii idealistă, că cunoaşterea lumii externe e condiţionată de organizaţia noastră sufletească şi că deci acea regularitate a „legilor naţionale" are un caracter convenţional. Nu corpul omului, ci gindirea sa e punctul central al lumii; în afară de gindirea noastră nu există nici linie dreaptă, nici punct, nici plan. O şi mai mare însemnătate în această direcţie ocupă *H. Poincaré* şi fizicianul *P. Duhem*. Cel dintăi afirmă că orice ştiinţă se bazează pe ipoteze şi că deci valoarea ei şi a adevărului în general depinde de o convenţie. El, caşi Tamary, consideră ca adevărată realitate gindirea. Duhem afirmă că fizica nu e în stare să cuprindă natura metafizică a lucrurilor; ea nu e o ştiinţă aplicatoare, nu ne dă o cunoştinţă absolută. Şi critica pe care chimistul *E. Mayerson* o face ştiinţilor exacte, porneşte dintr'o concepţie idealistă. El susţine că empirismul, cum îl înţelegea d. e. Bacon, nu se poate susţinea: că experienţa nu e decit o ocazie pentru realizarea procesului gindirii şi că deci aşa numitele ştiinţi empirice îs pătrunse de elemente apriorice.

Interesantă e lupta pe care o duce *G. Milhaud* în contra pozitivismului; el admite, pe lingă cele trei studii ale lui A. Comte, un al patrulea, care ar putea fi numit al inferiorităţii, şi care

ar corespunde convingerii omului modern că nu există o realitate independentă de gîndirea noastră. Fizicianul *Joseph Wilbois* se sforţează să dovedească că ştiinţa urmăreşte un scop pur practic şi prin urmare ea nu ne poate da o cunoştinţă a adevăratei realităţi. Aşa numitele legi ale fizicei nu sînt expresia unor legi a lucrurilor înseşi, ci mai degrabă expresia slăbiciunii noastre. *Ed. Le Roy* atinge în această direcţie culmea: el neagă faptei brute orice existenţă şi declară ştiinţa exactă incapabilă de a cuprinde faptele. Orice faptă, zice el, este rezultatul unei concluzii între spiritul nostru şi natură. Se găseşte în fapte un rest misterios de obiectivitate, dar ştiinţa care ţinteşte numai fragmentarea realităţii, nu poate vedea ceia ce e la baza tuturor faptelor. Aceasta o poate face numai filozofia. — Le Roy ca şi Wilbois e influenţat în cugetarea sa de *Bergson*. Acest din urmă şi cu *E. Boutroux*—ambii discipoli diferiţi ai lui *Ravaisson*—reprezintă cele mai înnalte culmi pe care gîndirea idealistă filozofică le-a ajuns în timpurile noastre în Franţa.

Deutsche Revue (Decem. 1911). *Alphons Victor Müller*. **Colegiul Cardinalilor şi conclavul.** Boala lui Pius X, luînd în considerare şi cei 76 de ani ai lui, face ca atenţia multora să se îndrepte spre colegiul cardinalilor şi spre viitorul conclav. Caracteristic actualului colegiu de cardinali este numărul său redus. Din cele 75 de locuri de cardinal—în realitate niciodată nu s'a trecut peste cifra de 70—sînt ocupate astăzi numai 47. Papa Pius X, în timp de nouă ani ai pontificatului său, n'a creat decît 16 cardinali din care unul a murit, aşa că, dacă ar avea loc astăzi un conclav, s'ar ridica numai 15 baldachine în culoarea de doliu violetă, pe cînd celelalte ar fi verzi, căci numai „creaturile" unui papă trebue să poarte doliu după el. 41 sînt „creaturile" lui Leon XIII, iar unul a lui Pius IX: decanul colegiului de cardinali, Oreglia di Santo Stefano, a fost „creat" la 1873 de Pius IX şi în ultimul conclav fu singurul cu baldachinul verde. Lucrul acesta se explică prin simţul de economie al actualului papă, căci pentru fiecare loc liber economiceşte vre-o 25.000 fr. anual. Afară de aceasta însă, Pius X nu prea pune mare preţ pe aceşti sfetnici ai Curiei, căci numai puţini din ei se bucură de trecere la dînsul: anume, spaniolii Merry del Val şi Vivès y Tuto şi italianul De Lai. Cei 47 de cardinali se împart în trei „ordines" cum urmează: 5 cardinali episcopi, 38 cardinali preoţi şi 4 cardinali diaconi. O prea mare deosebire între aceste 3 ordine nu există. Papa poate „crea" numai diaconi şi preoţi, care apoi, după anumite reguli, cînd se ivesc vacanţe, sînt făcuţi episcopi. În timpuri mai vechi, se întîmpla ca demnitatea de cardinal să fie acordată şi la copii: aşa Leon X la 14 ani era deja cardinal; acum se cere cel puţin 30 de ani împliniţi, dar de obiceiu sînt mult mai în vrîstă cei ce ajung să capete pălăria roşie. În prezent nu e niciun cardinal care să aibă mai puţin de 40 de ani: doi—Merry del Val şi arhiepiscopul de Praga—sînt între 40—50 de ani; şase între 50—60; 17 între 60—70; 17 între 70—80 şi în sfîrşit 5 între 80 şi 90 de ani. După naţionalitate sînt dintre cardinali 28 Italieni şi 19 străini.

Leo XIII avea mare respect pentru ştiinţă şi ţinea să aibă savanţi în colegiul cardinalilor; actualul papă însă nu. Niciun savant catolic n'a obţinut dela el, pentru aceasta, purpura. Pater Ehrle, d. e., învăţatul bibliotecar al Vaticanului, aşteaptă zădarnic o asemenea distincţie. Înnainte se punea preţ şi pe nobleţa familiei; astăzi nu e în colegiul cardinalilor niciun membru al nobleţii romane. Nici ordinele călugăreşti savante nu se bucură de favoarea lui Pius X. Jesuiţii şi Dominicanii n'au azi niciun cardinal din sinul lor în colegiu. În total numai 7 cardinali reprezintă ordinele călugăreşti, printre ei atotputernicul capucin Vivès y Tuto. Dacă astăzi s-ar întruni conclavul, cei trei favoriţi ai lui Pius X ar fi pierduţi, căci sînt foarte urîţi de restul cardinalilor. E probabil însă că ei îl vor face pe papă la timpul oportun să creeze numeroşi cardinali. Cîţi cardinali poate crea papa deodată? Tradiţia cere ca să nu creeze deodată mai puţin de doi şi să nu treacă peste numărul total de 70. În lăuntrul acestor limite, poate crea cîţi vrea: Leo X a creat într'o singură zi 31 de cardinali.

Sozialistische Monats-Hefte (Decembrie 1911). *Eduard Bernstein*. **Intelectualii şi alegerile pentru Reichstag.** Apropierea alegerilor pentru Reichstag, zice B., pune întrebarea: în ce măsură poate acest eveniment interesa pătura intelectualilor? Innainte de a da un răspuns, trebue însă precizat ce înţeles social poate avea cuvîntul „intelectual?" Un doctor în chimie, d. e., care cu propriul său capital fondează şi conduce o fabrică, este el un intelectual? În înţeles social, nu; el este numai un *patron*, sau cum zic socialiştii, un *exploatator*. Intelectuali în senzul social al cuvîntului sînt acea pătură de oameni culţi, care sau nu-şi întrebuinţează această ştiinţă decît pentru cercetări dezinteresate, sau o exerciteazǎ în schimbul unui salar, pentru a-şi cîştiga existenţa. Ca pentru asemenea pătură socială un eveniment politic ca alegerea parlamentului imperiului trebue să prezinte un deosebit interes, nu mai încape îndoială. Prin politica comercială şi de dări a imperiului, intelectualii sînt de-aproape atinşi. Ei aparţin acelei grupe a cărei salarii, pentru serviciile făcute, nu se pot schimba şi mări uşor, şi deci toate măsurile economice care tind spre scumpirea traiului se răsfrîng direct asupra lor. Legătura mai adîncă însă dintre politică şi chestiunile generale ale vieţii publice nu se poate vedea aşa de uşor, fără oarecare cercetare şi numai acela îşi poate da seamă de locul politic ce i se cuvine, care pricepe tendinţile şi direcţia în care evoluiază societatea. Din acest punct de vedere însă, se poate afirma că nicăiri nu se găseşte mai puţină pricepere decît la clasa intelectualilor. Există la ei nemulţumire, dar rămîne particularistă, ba chiar individuală, în loc să devie socială. Alegerile pentru Reichstag ar trebui să fie pentru ei cea mai bună ocazie de a-şi examina ideile lor sociale,—aici e vorba de luptă între partide politice, în dosul cărora stau mari clase sociale, care vor rezolvi chestiunile din puncte de vedere generale ce vor oglindi ideile şi interesele acelor clase sociale. Alăturea de care partidă trebue să stea un intelectual? Ar fi o iluzie de a cere ca intelectualii, fără deosebire, să se simtă drept proletari. Afirmaţia că ei sînt proletari e mai mult o afectare. Dar dacă ei nu ocupă aceiaşi poziţie ca adevăraţii proletari, nu e mai puţin adevărat că ocupă o poziţie analogă şi pentru mulţi din ei rămîne adevărat că sînt muncitori cu inteligenţa, care depind de o piaţă, cu toate fluctuările ei. Acest fapt ar trebui să-i facă, dacă nu să vie direct în rîndurile, cel puţin să vie alăturea de acel partid care apără drepturile muncii în opoziţie cu prerogativele proprietăţii şi naşterii.

The North American Review. (Noembrie, 1911). *L. Collier Willox*—**Nietzsche: Un doctor pentru sufletele bolnave**—scoate în evidenţă apologia voinţii ce reesă din opera poetică-filozofică a lui Nietzsche. Cu vehemenţa sălbatică a unui profet ebreu Nietzsche proclamă că viaţa e

esențial rea și că el a găsit remediul acestui rău. Se credea infailibil! Cu toate aceste, acest „rănit și aristocratic" cugetător, cu tot „egoismul lui grandios", a fost un „mare nefericit". Fundamentul filozofiei lui Nietzsche e axioma că lumea e rea. El nu-i aduce scuza că e cea mai bună din cîte sînt posibile. Lumea e esențial rea pentrucă oamenii, singurii creatori ai valorilor și înțelesului ei, n'au izbutit să o facă și să se facă și ei mai buni. Filozofia lui Nietzsche amintește sistemele altor doi cugetători: *Whitman* și *Blake*. Soluția însă pentru a îndura această viață într'o lume rea îi deosebește de Nietzsche. Whitman găsește mîntuirea în solidaritatea vieții, în teoria iubirii care identifică soarta individului cu a omenirii întregi. Nietzsche nu admite decît un singur mijloc de a putea suferi oroarea vieții: să fii atît de tare încît să poți suferi distrugerea tuturor pentru victoria celor puțini aleși cu voință neînduplecată. El găsea în artă mijlocul de a eși din marginile urîte ale vieții. Cînd omul e absorbit în contemplația artistică scapă din propria lui închisoare, și se simte ca „o suflare a vîntului etern al voinții care suflă printre sferele infinitului". Astfel omul devine prin raporturile și concepțiile lui, indistructibil și etern; el scapă de frica morții, de pesimism, de suferință. In perpetua schimbare a vieții, omul să contemple voința eternă. Progresul vieții nu atîrnă nici de D-zeu, nici de evoluție, ci de om. Omul, impunîndu-și voința, crează și afirmă valorile în viață. Rădăcinile răului și binelui sînt în sufletele noastre, nu în viață, în întîmplare, în noroc ori în lumea cealaltă. „Sînt momente, spune Nietzsche, cînd noi trebue să eșim din noi, și să ne uităm la noi de deasupra, de desubt și de pe delături, ca să putem astfel rîde și plînge asupra noastră, din afară, ca spectatori".

Ideile lui Nietzsche asupra femeii și căsătoriei sînt contradictorii. Acest lucru l-a observat și el, de aceia singur se exprimă într'un loc că lumea e destul de mare pentru a avea loc în ea tot felul de contraziceri. Printre multele discalificări aduse femeii, Nietzsche afirmă că cu toate aceste „femeia perfectă este un tip superior bărbatului perfect și se găsește mult mai rar". Căsătoria nu o scuzează decît prin „necesitatea internă", înțelegînd prin aceasta cel mai spiritual impuls. Căsătoria nu e *pardonabilă*, spune Nietzsche, decît pentru acei care au cel mai înnalt respect unul față de altul și care au ca scop în viață înobilarea naturii în ei înșiși și în urmașii lor. Pentru a explica discalificările brutale aduse femeii în unele capitole, el spune că acele discalificări se adresează femeilor care nu au suflet, ci numai mască. „Vai de bărbatul care e prins de asemenea scorpii. Astfel de femei adeseori știu să tragă în cursă pe bărbatul care caută în zadar un suflet."

BIBLIOGRAFIE

Traian Demetrescu. *Intim* (Poeme în proză. Nuvele). „Bib. p. Toți" (Nr. 603). Preț. 30 b.

N. Basilescu. *La cas de Mr. A. Couza.* Extrait du journal „La Roumanie", 26 Sept. 1900. 1900, Bucarest, Imprimerie „La Roumanie", E. S. Cerbu.

Simion C. Mîndrescu. *Din istoria literaturii germane: Friedrich Gottlieb Klopstock.* 1911, București, Göbl—S-sor I. St. Rasidescu. Preț. 4 l.

N. A. Bogdan. *De scîrba boilor* (Nuvelă). Extras din Arhiva Societăței Științifice și Literare, din Iași, pe Martie și April 1911. 1911, Iași, Institutul de Arte Grafice N. V. Ștefăniu &. Comp. Fără preț.

Ioan C. Filitti. *Așezămîntul cultural al mitropolitului Dositei Filitti dela înființare până astăzi 1827—1910.* București „Carol Göbl" 1911.

Eliodor Constantinescu. *Problema învățămîntului secundar în Franța. Școlile primare superioare din Paris.* 1911, R.-Vîlcea, Tip. Soc. Coop. „Matei Basarab". Preț. 3 l..

Anuarul Băncilor Populare și Cooperativelor Sătești din Romînia pe anul 1909. 1911. București Stabilimentul Grafic Albert Baer.

Aurelian Țăutu. *Viața sfîntului părintelui nostru Vasile cel Mare, Arhiepiscopului Cesareei-Capodochiei.* 1910, Cernăuți, Bib. Poporală Religioasă (Nr. 1). Societ. Tip. Bucovineană. Preț. 30 b..

„ „ *Viața și minunile sfîntului mucenic și purtător de biruință Gheorghie.* 1910, Cernăuți, Bib. Poporală Religioasă (Nr. 2), Societ. Tip. Bucovineană. Preț. 30 b..

Seb. Bornemisa. *Catalogul „Librăriei Naționale".* 1911, Orăștie, „Tip. Nouă" I. Moța. Fără preț.

Lt. Corciu Ștefan. *Spre oastea nouă.* 1910, București, Tip. „Universală". Prețul 1.50.

Dr. A. Urbeanu. *Neoiobăgia și capitalismul față de hrana populației* (Răspuns d-lui C. Dobrogeanu-Gherea). 1911, București, Tip. Cooperativă „Poporul". Fără preț.

Mihail Drăgănescu. *Meditațiuni.* Impresii. Nuvele. Știință. 1911, Craiova, Imp. „Fulgerul" Prețul 2.50.

Virgil I. Barbat. *Nietzsche.* Tendances et problèmes. 1911, Zürich und Leipzig, Rascher & C-nie. Libraires Editeurs.

Const. C. Diculescu. *Turburările bisericești și propaganda catolică.* Memoriu înnaintat sf. sinod de 25 Mai 1911. 1911, București, Tip. „Gutemberg".

Björnstjerne Björnson. *„Mary".* (Roman, traducere liberă de Dr. Horia Petra-Petrescu). 1911, Arad, Tip. Diecezană. Preț. 1 cor. (1.20).

Un răzeș din Bucovina. *Apel către răzeșii din satele înstrăinate.* (Lămuriri asupra originii răzeșilor și îndemnuri către răzeșii bucovineni de-a se emancipa de influența ruteană). Extras din „Gazeta Mazililor și Răzeșilor Bucovineni". 1911, Cernăuți, Societ. Tip. Bucovineană. Fără preț.

N. Iorga. *Două concepții istorice.* Cuvîntare ținută la 17 Mai 1911 la intrarea în Academia Romînă cu răspuns de A. D. Xenopol. 1911, București, Carol Göbl. Prețul 1 leu.

Dimitrie A. Sturdza *Insemnătatea divanurilor ad-hoc din Iași și București în istoria renașterii României. III anul 1857.* Extras din analele Academiei Romine Seria II, Tom XXXIII. 1911, București, Socec & Co. Prețul 1.60.

Dr. D. Busuiocescu. *Sistemele de arendare aplicate pe moșiile Academiei.* 1911, București, Socec & Co. Prețul 2 lei.

Zach. C. Panțu. *Contribuțiuni nouă la flora Ceahlăului.* Extras din analele Academiei Romine. Seria II.—Tom XXXIII. 1911, București Prețul 60 bani.

C. Ș. Făgățel. *Copiii nopții.* Piesă în versuri; în cinci acte. 1911, Editura Revistei „Ramuri". Prețul 2.50.

Petre C. Trișcă. *Die Pflicten der Intelligenten.* 1911, Buchdruckerei Ant. Kämpfe. Jena.

Teodor Păcescu. *Darstellung und Kritik der Grundbegriffe der Ethik Fr. Paulsens* (Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde bei der philosophischen Fakultät der Universität Leipzig). Bukarest, Albert Baer.

Restul în numărul viitor.

TABLA DE MATERIE

a

Volumului XXII

(ANUL VI, NUMERELE ~~7, 8 şi 9~~)

I.—Literatură

II.—Studii.—Articole.—Scrisori din ţările romîne şi din străinătate

III.—Documente omeneşti

IV.—Note pe marginea cărţilor

V. Cronici.

VI.—Miscellanea

VII.—Recenzii

VIII.—Revista revistelor

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție nu se înnapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Pentru tot ceea ce privește redacția: manuscrise, reviste, ziare, cărți, etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească" strada Golia 52, Iași.**

Numai articolele științifice (științi naturale, fizice, chimice, medicale, etc.) se vor trimite d-lui **Dr. A. Slătineanu, str. Știrbey-Vodă, 111 bis, București.**

Pentru tot ceea ce privește administrația: cereri de abonament, mandate, inserare de anunciuri, etc., a se adresa **Administrației revistei „Viața Romînească" strada Golia, 52, Iași.**

D-l **I. Botez** va continua a reprezenta revista noastră, avînd dreptul de a incasa sumele ce ni sînt datorite, și a face angajamente în privința anunciurilor.

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viața Romînească,* sînt rugate să se adreseze Admnistrației prin mandat postal.

PREŢUL 2 LEI